Vom Ende der Welt/ Vnd zukunfft des Endchrists.

Wie es vorm Jüngsten tag in der Welt/ ergehn werde.

Alte vnd newe Propheceyen/ Auff diese letzste böse zeit/ gantz dienstlich vnd nutzlich zu lesen/ in reymen gestelt.

Mit einer vorred vnd Ermanung/ an den Christlichen Leser.

M. Melchiors Ambach/ Predigers zu Frandfurdt.

1. Joan. 2.

Jr habent gehört/ das der Antichrist kompt/ Vnd jetzt sind viel widerchristen worden.

Die Propheten/deren weissagung in disem büchlin fürgetragen wirdt.

Die Alten

1. Moses.
2. Dauid.
3. Salomo.
4. Esaias.
5. Micheas.
6. Thobias.
7. Malachias.
8. Sibylla Heraclea.
9. Jo. Euã.
10. S. Paul Apostel.

Die Jungen/ nach der Apostel zeyt.

11. Methodius martyr.
12. Haymo Bischoff.
13. Joachim Abt.
14. Hildegardis äbtis.
15. Joan. von Rupescissa/ barfüsser Mönch.
16. Bechtholdus/ Prediger Mönich.
17. Bechtildis Junckfr.
18. Dietterich Bischoff/ barfüsser Mönch.

Dem

Dem gütigen Leser.

GNad vnd barmhertzigkeyt von Gott vnserm Vatter/durch Jesum Christ vnsern Herren jm Heiligen Geyst.

Wiewol/freuntlicher Leser/die heilige Prophetische vnnd Apostolische gschrifft/vns gnügsam kan weißmachen (wie S. Paulus sagt) zur säligkeyt durch den glauben in Christo Jesu/vnd nutzlich ist zur lehre/zur straff/zur besserung/zur züchtigung in der gerechtigkeyt/ das ein mensch gottes vnsträflich sey/ zu allem gutten wercke geschickt/ Vnd vns nichts mehr (die säligkeyt belangend) denn diese von nötten zu wissen/ jedoch hat Gott vnser Himlischer Vatter/ gemeinglich zu jeder zeit vnder seiner gemein/ Etliche zu Hirten vnnd Lehrern/etliche zu Propheten erweckt/ die selbigen mit dem Geyst der weißsagung/vnnd besonderer deüttūg heiliger schrifft auffs zükünfftig reichlich begabt/damit die heilige alle/durch gemeinen dienst/zu bessern den leib Christi zusamen gefügt werden. Vnd wir nicht für vnd für kinder seyen/vns hin vnd her treiben lassen/vō allerley windt der Lerē/ durch schalckheyt der menschen vñ betrug/damit sie vns erschleichē zů verfüren. Ja Gott hat hie mit die schläfferigen hertzen der menschen/zur buß vnd besserung erwürcken/ vnd vns am Christen glauben/vor zeitlichen vnd ewigen vnglauben/warnen wöllen/Das wir vns auff den tag Christi zůkunfft/ welcher schnel/ wie

2. Tim. 3.

1 Cor. 14. Ephe. 4.

ein falckstrick/ Vnd wie ein dieb in der nacht vber die menschen komen wirdt/ mit höchster fürsichtigkeyt rüsteten/ Das wir/ die Gottes volck seien nit mit der blinden vnglaubigen welt in vnbußfertigkeyt vnnd vnglauben ergriffen/ ewig verdampt werden. Die vnglaubigen aber vnd dem Euangelio vngehorsam/ am tag des Herren kein entschuldigung hetten/ Dieweil nun diesem also/ sollen wir dz/ S. Pau. schreibt/ zů hertzē füren/ Die Propheceien (ob wol die personen vnachtsam seien) nit verachten/ Deñ sie nit auß menschlichē fürnemen/ sonder auß trib Gotes Geyst/ herfliessen. 2. Pet. 1. Auch sollen wir die geyst (der weissagung/ vnnd außlegung heiliger gschrifft) nit außleschen vnnd für nichts halten/ all dieweil sie Gottes wort nit zů wider vnnd dem glauben nit vnänlich/ sonder gemeß sein. Vnnd vorab die weil viel deren dinge/ wie sie geweißagt/ wir verlauffen/ vnd noch heüttigs tags sich zutragen/ sehend/ Auch von Gott vnnd Christo nit abfüren/ Sonder vor dem grewel des widderchristischen reichs/ so sich am End der welt (wie heütigs tags vor augen ist) am höchsten erzeyget/ vns getrewlich warnen/ Vnd fürnemlich dieweil sie (die jungen Propheten/ wie auch Petrus 2. Petrus. 3 geweißagt) der vermeinten geystlichen/ falsche Lere/ Abgötterey/ Erdichte Gottes dienst/ Simoney/ Auffsetze/ Verfürischen gleiß/ heydnische laster vnd schändtlichs leben (wie es leyder heütigs tags jm schwang geht vnd vnlaugbar vor augen steht)

1. Thess. 5.

Rom. 12.

Deut. 13.

steht) so klarlich darthün vnnd so ernstlich straffen/ kondē sie je nirgent anders/ denn auß eingebung des geyst Gottes (Welcher die welt der sünden/ gerechtigkeyt vnd gerichts halben/ in vnnd durch seine werckzeug vnd diener strafft) herfliessen/ Welchem wir (wo wir nit blind seind) billich glauben vnd volgen/ darzů vor disem allen/ als vor sünden/ falscher gerechtigkeyt vnnd vrtheyl fleissig hütten sollen. Joan. 16.

Diese Propheceien aber/ also in teutsch rheumen (wie du hie sichst) verfaßt/ sind mir jn einem alten geschrieben buch/ darinn doch hin vnnd wider etliche bletter außgerissen waren/ von einem Erbaren vnserm mitburger zů gestellt worden. Des Rheumendichters name aber wart nit außgetruckt/ welcher on zweiffel/ ein frommer Gotsförchtiger vnd gelerter mañ geweſt/ vnnd wol gesehen wie zů seiner zeit (ich acht mehr denn vor hundert jaren) das geheimnůs der boßheyt/ vnd Antichrists/ gewaltig in der kirchen Gottes/ sich erzeiget hat/ Vñ auß eifer vñ liebe zů Christlicher warheyt/ dise propheceyē in rheumē gstellt. Seinen glauben hie durch zůůben vnd zů bezeugen/ da zů dem teutschen Leser/ den handel zůkünfftiger ding/ desto anmůtiger zumachen/ Welche propheceien/ so viel noch gantz vnd am Sententz/ vnuerletzt/ ich auffs fleissigst durſichtiger/ vnnd so viel die ordnung der selben/ die rheumen/ Vnd das teutsch belangt (denn sie waren in bösem teutsch/ mit vil vbrigen/ vnnützen silben/ vor

ten vnd rheumen geschriben) nach meinem vermö
gen gebessert/ vnd in warheit erfunden/ das diese
propheten Gottes (ob wol der bapst mit seinen ke
tzermeistern/ dieser etliche/ wie auch das Euange
liō disser zeit/ verdampt hat) wie auch die altenn
propheten vnd apostel Christi (wiewol die jungen
als schuler vnd kinder der propheten vnd aposteln
diesen nicht gar zu vergleichen sind) mit allen/ die
Christenn genent werden/ hertzlich gut gemeint/
sie vor dem mittäglichen vnd gleissend teuffel dem
Endtchrist vnd allem vnglück/ trewlich verwar
nende/ vnd so wir der zeit vnd leuffe in Chronickē
angezeigt/ fleißig achtnemen/ wes sich etlich hun-
dert jar biß auff diesen tag/ mit dem Bapstum vñ
Mahometischen reich verlauffen vñ zugetragē er
findet sichs in warheit/ das nit der geringer theil/
deren ding/ da von hie geweißagt/ also ergangen
vnd noch heutigs tags beschehen/ Ja wo wir nit
gar blind vñ stocknarren sein/ müssen wir je hie
raus sehen/ greiffen vnd gewis erkennen/ wer der
Endtchrist vnnd seine diener seyen/ Nemlich das
bäpstisch vnd mahometisch reich/ welche zu gleich
Christus wort/ Sacrament vnd befehl auffhebē/
zu nichts machen/ vnd menschen gebot/ verpot vñ
auff setze an jener stadt/ in der kirchen Christi auff
richten/ vnd in Sum̃a/ all ding Gottes wort rich
tig zu wider/ vbē vñ treiben/ Der Türck tobt vnd
wütet mit dem schwert wider Christum vñ sein an
gehörigē/ Der bapst wuttet mit eusserlichē pracht
schein/ vnd falsch angemaster heiligkeit vnnd ge-
walt/ welche zu erhaltē praucht er nit wenig viler

fürsten

fürsten vñ herrn weltlichē arm vñ gewalt/die hei
ligē Gottes vmbzubringē/ Zu diesem sind alle an
der schādlich laster (dauō hie geweißagt würt) vō
den geachtē geistlichen (als den Eltisten vñ Fürstē
hern im volck) in alle ander stende vñ menschen ge
flossen/die selbigen alzumal/mit jrer falschē lere/
schein vnd leben/verderbt vñ verwüstet/also das
mit warheit niemand leugnen kā/diese zwey reich
seiē die zwen arm des antichrists/dauō Dani. am
vj. Ca. also geweißagt/Es werden sein (des End
christs) arme (bapst vñ mahomet) im heiligthum
(in d kirchen Christi) stehn vñ einē grewel der ver
wüstūg auffrichtē/ Nū wird heutigs tags/die ar
me Christenheit vñ volck Gottes/zur lincken vnd
zur rechten beide von Turckenthum vñ Bapstum
hoch angfochten/geängstigt/verfürt/vñ zerstō=
ret/dz es ja vnlaugbar ist diese zwey reich vñ arm Mat. 24
seien der grewel der verwustung/da vō Daniel vñ Dan. 9.
Christus selbs desgleichē vnsere propheten/ weissa
gen. Deñ so wir mit fleiß auffmercken/wie jetzt all
reine lehr des Euāgelij vñ aller warer Gotes diē=
ste/beide durch bapst vñ Turcken zerstöret/abgöt
terey/menschē lere vnd auffsetze/an stad Göttlichs
befehls vñ worts/im heiligthum auffgericht ist/
vñ wie jtzt jedermā lebt vnd thut/wie geschwinde
kranckheitē/erschröckliche krieg vnd theurūg sich
allenthalben erheben/wz finantzen vñ vntrew in
leiblichen vñ geistlichen sachen in aller welt geübt
werden/Ja was angst not vñ mordt/beide durch
Türcken vnd Bapst/vor augen schweben/Vnnd
do gegenn erwögendt/was hie geweißagt/sehenn
wir klarlich die Warheit/das der grimmig zorn

Gottes vber alles vnser gotloses wesen anbrent/ vnnd der erschröcklich tag des Herren/ sampt der Welt Ende/ vor der thür ist O wie erschröcklich wirt dieser tag vnd zeit sein/ allen Vnglaubigen vnnd vnbußfertigen/ Jes. 13. Hier. 30. Joel 2. Amos 5. Zepha. 1.

Das nun wir/ die Christen sein wöllen/ diesen vblen allen (die vns durch die Propheten getrewet werden) entfliehen möchten/ Solten wir billich/ den heiligen Propheten vnnd wort Gottes glauben/ vns von hertzen bessern vnd zů Gott keren/ mit ernstlichem gebett zů jm rüffen/ vns von allem gotlosen leben/ abwēden/ So wurde er sich auch wider zů vns/ vmb Christus willen keren/ Welcher vns jetzt nit allein die rute seines grimmes vnd straffe zeygt/ sonder auch auff den rucken schlegt/ Ob wir jeder mal eins vom tieffen schlaff der Abgötterey/ Gotslesterung/ verachtung seines heiligen Worts/ Vndanckbarkeyt/ Vntrewe/ Vnzucht/ vnmas in allen dingen/ vnd andren schweren lastern/ inn welchen bey nahe die gantz welt ersoffen/ auffwachen/ das helle vñ lieblich liecht seines heiligen Euangelij/ mit hertzen hören vnnd einlassen/ Christum vnsern einigen Heiland/ mittler vnd fürsprechen erkennen vnd anemēn/ vnser leben vñ thun/ nach seinem Wort Reformieren/ vnd rechtgeschaffen volnfüren wöllen/ Auff das wir doch nit ewiglich mit der boßhafftigen welt verloren werden/ Es sol auch der Christlich Leser zů ferrer vnd klaren verstand dieser

dieſer propheceyen/wiſſen/das der rheumen dich
ter dieſen hãdel der weiß agũg/ gleich als einen gu
ten rathſchlag (wie es auch iſt) fürtregt/ vnd auff
poetiſche weiß vorbildet/wie die burger in dieſem
jamerthal/ durch groſſes vnd vielfeltigs vnglück
vnd plagen Gottes/genõtiget/ auff einen weiten
platz zuſamen getretten ſeyen/zuberathſchlagen/
wie ſie doch dem groſſen vnd vor augen ſchweben
de zorn vnd ſtraff Gottes/ entfliehẽ/vnd bey Got
gnad erlangen möchten/ Jn dieſer verſamlung/
tretten herfür nach einander/zum erſten die alten
Propheten/vnd Apoſteln/Darnach die Jungen/
jhener ſchüler vnd kinder/jeder in ſonderheit/vr=
ſachen des zorn Gottes/fürnemlich/verachtung/
vntertruckung/vnd vbertrettung/ Göttlichs wor
tes vnd der gerechtigkeit/anzeigende/ Neben die=
ſem aber geben ſie auffs trewlichſt rath vñ anwey
ſung allem volck vnd ſtenden/wie man dieſem vn=
glück allen vnd zorn Gottes /entfliehẽ möge/nem
lich durch gehorſam vnd hertzliche volge Göttlich
em wort vñ befehl/ Wölt nũ Gott wir alle die den
namẽ Chriſti tragen/ erkenten vnſer ſündẽ jamer
vñ verdiente ſtraff/vñ ſehen wie ſtreng dz ſchwert
des Herrn vber vns gezückt iſt/ vnd tretten eineſt
mit hertzen zuſamẽ (vorab die heupter der Chri=
ſtenheit) in aller demütigkeit/ liebe vnd einigkeit
in Chriſto/erſuchten Gottes willen in der heiligen
gſchrifft/ Beten Gott võ hertzen vmb gnad durch
Chriſtum/theten nach ſeinem (nit des Antichriſts
vnd vnſers fleiſches) wort vnd willẽ/ Ließen vns
die propheten vnd wort Gottes rathen/ ſo wurde

vns geholffen. Begeben vns inn ein Christliche Reformation vnd leben/ (on welche wir gewißlich verderben müssen.) So würde auch Gott/ als einn gnediger Vatter (der nitt gefallenn hat am verderben der menschen/ sonder vil mehr das sie sich bekerend/ genesen vnd selig werden) vns freüntlich vnd väterlich mit barmhertzigheit ansehen/ vnd wie er verheissen/ auß aller not helffen/ Allē zorn wider vns gefaßt/ vber vnsere feinde außschütten. Vns verlorne Schäflin vnd kinder/ gnediglich wider auffnemen/ vnd aller vnserer sündenn/ vmb seines geliebtenn Sons Jhesu Christi willen nimermehr gedencken/ sonder zu decken vñ verzeihen/ vō allem vbel erretten vnd selig machen/ Das werde war/ Amen. Jch habe auch freundlicher Leser die jarzal vnd zeit zu welcher jeder Prophet/ den bürgern im jamerthal seinen getrewen rath gegeben/ vnd fürgetragen/ so viel mir bewist/ vñ zu erfaren müglich gewest/ zu besserm verstand gesagter ding/ hinzugesetzt/ Alles Gott vnserm herrn vnd ewiger warheit zu lobe/ Vnnd vnsere wolfart hiemit zu fördern/ von mir beschehen/ Derhalben verstehe es alles im beste/ Gottes gnad sey alzeit mit dir/ AMEN.

Ezech. 18.
1. Tim. 1.
Luc. 15.

M Melchior Ambach prediger zu Franckfürdt.

Vorred

Vorred des Eheu-
men Dichters.

Ich hab offtmals vernommen/
Beid zu schaden vnd zu frommen/
Des ich mich etwan wenig versach.
Vnd es mir doch bracht vngemach.
Den fromen wölt ich gern güts sagen/
So kan ich den schaden nicht vertragen/
Auch so ists vil dick gůt
Das man warnunge thůt/
So bewaret vil des schaden/
Wer damit würdt beladen.
Man höret nicht gern böse mere/
Sie sind auch zu sagen gar schwere.
Doch so nimpt es gůtlich auff der weiß man
Der sich darnach richten kan/
Wenn jm das zeitlich geschicht/
Wenn er sie verr kommen sicht/
Wenn ein wächter soll die feind melden/
So sagt er gůt mere vil selden/
Ob er nun warnet mit vngedult/
Es ist der schad doch nicht sein schuldt
Den die leut dauon nemen/
Vnd můst sich des hernach schemen/
Schwige er/ vnd warnet nicht/
So thet er als ein böser wicht/
Nun sind wir gewarnet dick vnd vil

Wächter Prediger sind Wächter.

Als ich euch nun ſagen will.
Die Burger in dem jamer tal/
Die kamen zuſammen vber all/
Vmb das ſie vil feinde gewunden
Die ſie täglich/vnd alzeit anrünen/
Keiſer/das iſt/Gott. Welchs der hochſt Keyſer vber ſie vorhing;
Vmb etliche böſe freuenliche ding/
Jrjeglicher einen frembden herrn erkoß
Vnd würden jm das meiſt teyl treweloß.
Ein teyl ſuchten ſolche herrn/
Truncken/heit. Das ſie alzeit vol vnd truncken wern/
Vnd mit freſſerey/vnd praſſen/
Mochten die zeit vertreiben in vnmaßen/
Gleich wie die ſchwein in jrem maſten
Nimmer kein tag wöllen faſten/
Jugent. Ein teyl der burger von den jungen/
Wolluſt. Die wölten leben vnbezwungen/
Die ſuchten herrn die frölichkeit treiben/
Jn des keyſers dienſt ſie nimmer bleiben/
Zu keiner zeit weder tag noch nacht/
Sein gebot ward gar wenig geacht/
Tantz. Sie ſuchten täntz vnd ſchöne weiber/
Vnkeuſch/heit. Mit den ſie freud möchten getreiben/
Da holffen jn jr herren zu
Denn ſie die huld müſten thün/
Geitz. Ein teyl ſich den herrn verbundenn/
Bey dem ſie vil geldts funden/
Das was der König Mammon/
Wucher. Auff das ſie reich würden darnon/
Der wücher raubet/vnd ſtal/

Seins

Seines geſindes was vil an zal/
Die gar gnawe auff jhn warten/
Vnd ſich an den keyſer wenig karten/
Vnder dem ſie waren erzogen/
Jr gelubd ſie jm logen/
Vnd erboten jm kein ehr/
Das mühet jhn billich ſehr/
Vnd thet ſie in ſein acht/
Mancher hand feind er jn macht/
Vmb die vntrew die ſie hatten begangen
Sie wurden erſchlagen vnd gefangen
Vnd auch beraubet jres güts/
Darumb ſie worden traurigs mûts
Sie baten die weißten frömſten man/
Die ſie in jrer ſtadt möchten han/
Das ſie jn rath wölten geben
Wie ſie ſtellen ſolten jr leben/
Das ſie ſich möchten mit ehren erneren/
Vnd der feinden auch erweren/
Wenn der krieg wer jn nun worden zu ſchwer
Vnd hetten auch keinen ſchutz mehr/
Den ſie mit dienſt theten pflicht/
Die kônten jn nun helffen nicht/
Jn gebrecht gelts rhats vnd ſpeiß/
Vnd nemen ſchaden jhn mancherhandt weiß
Vnd kunden jr ſtadt nicht behalten/
Es wölt denn groſſes glück walten.

Gott wird erzürnet durch laſter.

Endt des Rheumen Dichters.

Moises Weissagũg

Moises der Gröst vnd aller Elteſt Prophet/ wie jn Euſebius Eccleſ. Hiſt. Lib. 1. Cap. 1. nennet/ hat das volck Jſrael auß Egypten gefürt/ 1510. Jar vor Chriſtus geburt/ Darnach vber 40. Jar/ da er bald ſterben ſol/ dem volck Gottes auffs zükünfftig geweissagt/ wie du das jm 5. büch Moiſis am 27. vnnd 28. Cap. vnd daſelbig/ hie in Rheumen verfaſſet/ liſeſt.

⁂

MOiſes der aller frömbſt Propher
Der was der Erſt in dieſem getret/
Seins alters vnd erbarkeit er genoß
Vnd auch das ſein heiligkeit was groß/
Er rieth da den ſelben burgern
Vnd allen die auff erden mit jn wärn/
Das ſie buſten was ſie hetten begangen
Vnd lieſſen ſich auch zuhandt verlangen/
Das ſie gnad bey dem Keiſer fünden
Vnd hüten ſich fur groben ſünden/
Vnd betten kein frembde gott mehr an/
Als ſie biß her hetten gethan/
Etliche jren bauch mit trincken vnd eſſen
Die Gott jres keiſers hetten vergeſſen/
Etliche das ſilber vnd das golt
Dem ſie mehr denn Gott waren hold/
Etliche die Gotts vergeſſen han
Vnd hangen vnkeuſcher liebe an/
Wan jr nu verlaſſet dieſe Götter drey
So mögt jr wol wider werden frey/

Keiſer/ Gott.

Abgötterey.

Füllerey.

Gelt.

Vnkeuſchheit.

Auch

Auch wißt das Gott dem laster beschert
Der freuenlich meineidt schwert/ Meineyd.
Oder das wissentlich thut
Oder falschs zeuget vmb gelt oder gut/ Flüche.
Gott verflucht auch den an aller stadt 1
Der sein Eltern gevnehrt hat/ Vngehorsam.
Vnd sich jr schemet vnd verschmehet
Jn nit dienet/ schildt/ oder schlecht/
Verflucht sey der auch genant 2
Der eim andern abert sein landt/
Oder jm abzeuhet sein erbe
Den wil Gott auch verterbe/
Verflucht sey wer das volck verleitet 3
Das sich zu streiten hat bereitet/ Als die gelt sichtigen Hauptleut pflegen.
Vnd macht das flüchtig vnd verirrt.
Oder der schlösser hut versperrt/
Verfluchet sey der vnrecht reuber 4
Vnd mit seim wucher der leiher. Reuber.
Vnd der Witwen vnd Wayſen macht/ 5
Vnd das gebott gots veracht/
Mit gottes flüch sey beschwert 6
Wer das recht vor gricht verkert/
Also das nicht recht mag geschehen 7
Dem frembden/ wayſen/ vnd widwen/ Recht verkerer.
Verfluchet sey er an seel vnd an leib
Der zu schicken hat mit seins vatter weib/ 8
Vnd der sein Eltern auch beschemet 9
Vnd sagt von jn das sich nit zemet/
Verfluchet müssen alzeit bleiben
Die wider natur vnkeuscheit treiben/ 10 Sodomiten.

Also das

Also das es schendtlich ist zu sagen
Vnnd lassen die rechte wiß vnderwägen/
Gott wil den vmb sein sünd plagen
11 Der mit seiner nifftel vnd mägdt
Böß sünd mit vnkeuscheit treibt
12 Vnd nicht anderßwo mant oder weibt/ (rin
Ehebrecher. Verflucht seien Ehebrecher vnd Ehebrecherin
Vnd die nicht kinder wöln gewin/
Vnd sollich leut zu der Ehe wöllen han
Die sie nicht zu recht gebaren an/
13 Der fluch vbergehe die auch fort
Mörder. Die freuenlich begehn ein mordt/
Die leuth auch tödten vnschüldiglich
Oder machen sie erloß vnd des gleich/
14 Verflucher sey wer vmb gelt verhengt
Verräther. Das man leuth zu dem tod brengt/
Vnschüldiglich/oder jr habe verliesen
Die sie nit billich sollen verkiesen/
15 Der fluch werd auch vber die gegeben
Falsch glaubige. Die nicht recht in dem glauben leben/
Vnnd die darauß seen der zwitracht samen
Vnd vngehorsam sint/das werd war Amen.
Ist es nu das jhr Gott nit förcht
Vnd nach diesen reden nicht richt/
plagen. Vnd die groben sünde nicht wöll lassen
So werdt jr von Gott gantz verstossen/
1 Volget jr fort ewern bösen sitten
2 Jr werdt verflucht an allen steten/
3 Also das euch all leuth auff erden hassen
4 Vnnd euch widerfert schand auff den gassen/
5 Verflucher

Verfluchet werd acker vnd land (brand 6
Das korn ſchlecht der Hagel odder wird ver=
Verflucht werd auch hauß vnd ſcheune/ 7
Verflucht werden die gärten mit den zeunen 8
Verflucht werden die frücht ewer leibe/ 9
Vwer gut vnd hab ſolln jn nicht bleibe/ 10
Verflucht werden ewer ſchaff vnd viehe 11
Jr müſſt ſie eim andern vor ziehe/
Vnd ob jr viel mit kauff ſchlag gewinnet
Das gelt euch doch vntern henden zerrinnet/
Gott ſendt vber euch viel hunger Jar 12
Das jr verarmt gar offenbar/ Hunger.
Vnd er ſtrafft ewer newe fünd Newe fünd.
Damit jr verdecket ewer fünd/
Es ſendt euch Gott ein ſchnelles ſterben Sterben.
Das jr müſſet mit den ewern verterben/
Mit weibern vnd kindern gar erbermlich
Vnd brengt euch von dem erdtreich/ 13
Ewer ſorg vnd all ewer vorbeſicht
Die kömpt euch zu keim nutz nicht/
Sonder ander leut ſollen ewer gut beſitzen
Die Gottsfürchtig ſind mit gutem gwiſſen/ 14
So jr nun Gott nicht fleht
Vnd den groben ſünden widerſtet/
So fügt euch der Keiſer newes leidt 15
Mit wehetagen leiden vnd kranckheit/ Kranckhei-
ten.
Mit darbung hunger vnd dürſt 16
Mit groſſer hitz vnd froſt/ 17
Mit mildaw vnd mit böſer lufft 18
Mit vergiffrem regen vnd dufft/

Vnd wölt jr dan nicht gnad erwerben
So leßt er euch alzu mal verterben/
Der himel wirt euch beschlossen
Recht als er wer von ertz gegossen/
Vnd es wird vnter euch das erdtrich
Von früchten/recht ob es wer eysen gleich/
Den regen den euch Gott denn gibt
Vnkraut mit wörmen er euch erhebt/
Vnd wird euch als wenig nütz
Als ein vnfüchtig faule pfütz/
Vnd nempt jr euch dann des nicht an
So sollen euch ewere feinde erschlan/
Vnd sollen ewer kinder mit den weiben
Vahen/ vnd hinweg treiben/ (ren
Sie sollen ewer landt vnd weingärten verhe=
Vnd darzu all ewer gut verzeren/
Ewer leichnam nach ewerm leben (ben/
Werden den wilden thieren vnd vögeln gege=
Den wölffen zu speiß vnd den Bern
Vitzblattern/ grint/ schwulst/ vnd schwern/
Vnuernünfft/ taub/ vnd blintheit
Vnd andere sucht von ewer kindtheit/
Die wil euch Gott all zu senden
Vnd ewern guten leumed schenden/
Dis geschicht von bösen falschen zungen
Vnd jr werd mit gewalt verdrungen/
Vnd niemandt kan von euch den bösen
Weder mit gut oder mitargem lösen/
Vnd wan jr genempt eheliche weybe
Die geben frembden mannen ir leibe/

Bawer

Bawet jr denn schön newe hauß
Die besitzt ein ander vnd jr müst drauß/
Ist das jr setzt newe weingarten
So sol ein ander der frücht warten/
Ewer vihe das jr habt schwerlich erzogen
Das essen ander leut mit hohen/
Die feind nemen euch ewere pferde
Ewer schaff sollen auch geschnitten werde/
Ewer töchter nemen auch solche man
Den es nicht würt wol gan
Was ewer hende auff dem acker er eren
Das sollen böse leut verzeren/
Die jr vor nie habt bekant
Vnd Gott brengt euch in ein frembd land/
Das jr vngemach vnd erbeit treibt
Ob jr anders lebend bleibt/
Dis geschicht ewern Fürsten auch darzu — Oberhern.
Wollen sie Gottes willen nicht thu/
Vnd das volck von groben sünden nit halten
So sollen sie leben in allen vnfällen/
Vnd so sie selbst boßheit begeen
Sol jn aller vnfal geschehen/
Die jren werden jn vngetrew
Vnd gewinnen denn vmb jr sünd nicht rew/
So müssen sie sterben als ein vihe
Das auff erden gewan herschafft nie/
Was wolt jr nu fort beginnen
Anders das jr mögt gewinnen/
Gottes gnad vnd sein huld
Habt rew vnd leid vmb ewer schuld/

Anders hilfft nicht was jr beſtelt
Ewer krieg auff das böſt gefelt/

Dauids Weiſſagung/

Dauid hat Regieret vnd Geweiſſagt vor Chriſtus geburt/ bey 1070. Jar.

DAuid ſprach nach dieſer red
Jch rath euch ſteht nach fried/
Vnd in allen dingen nach dem rechten
Vnd laſſet wider Gott ewer fechten.
Ewer hertz ſolt jr zu Gott ſtercken
Vnd tugentlich werck wircken/
Vnd gegen Gott allzeit ſein gedultig
Sunſt ſeit jr ſeiner rach ſchuldig/
Jr ſollet ſeiner gnaden nu flehen
Vnd mit den ſündern nit vergehn/
Wer aber gen ſeim nechſten freundlich ſprichs
Vnd meint des mit dem hertzen nicht/
Dem lont Gott wider zu den ſtunden
Nach der ſchalckheit die er hat funden/
Nu laſſet das böß vnd thut das gut
Vnd bleibt in einem ſteten mut/
Vnder euch ſollet jr auch fried han
Wan Gott ſicht die gerechtigkeit an/
Vnd wer auff erden boßheit treibt

vngeroch

Vngerochen das nicht bleibt/
Die sünder leiden den schmälichsten todt
Vnd kommen darnach in ewige not/
Vnd die allzeit Gott widerstehn
Gleich dem rauch sie vergehn/
Der sünder borget/vnd gilt nicht
Der gerecht mensch dar wider nicht spricht/
Gott ist des from̃en menschen enthalt
Ich was jung vnd bin worden alt/
Vnd hab den grechten nie gesehen
Verlassen/seine kinder nach brot gehn/
Des sey nu from getrew vnd gerecht
So wird ewer sach vor Gott schlecht/
Wan er erkent das gar wol
Das wir sind gebrechen vol/
Er gedenckt vnser menschlichen schlacht
Das wir sind von aschen gemacht/
Der geist des menschen jn vmbschwebt
Kein langs zeit er auff erden lebt/
Des lest er seinen zorn zu gehen
Wen wir jm vmb vnser sünd nicht flehen/

Salomonis Weissagung/

Salomon mit weisheit hochbegabt/hat herlich Regiert/vor Christus geburt/1030. Jar.

Salomon der hub darnach an
Nu höret mich jr weysen man/
Es wird erhört ein jeglich stadt
Die gerecht frome burger hat/
Aber von der bösen sünder mundt
Verdirbt dick ein stadt zu grundt/
Das man allezeit Gottes forcht treibt
Proverb. 1. Das ist ein anfang der weisheit/
Jr lieben freundt habt des acht
Vnd hütet euch vor zwitracht/
Seit in ewerm vorsatz ein
So vberwindt jr all ewer vngemach fein/
Dienet Gott fleißlich in all ewer tadt
Dann jr bißher gethan habt/
Das dunckt mich ewer bests vnd ist euch gut
Das jr fort Gottes willen thut/
Vnd habt zu seinen gebotten pflicht
Denn wer jhn förcht der versaumpt nicht/
Das er jm zu dienst von recht ist schuldig
Durch jn zu vertragen ist er gedultig/
Vnd hoff das jm Gott belon
Mit ewiger freud in seinem thron/
Etlich sind fromme leuth genant
Vnd jr werck stehn in Gottes hand/
Nu weiß der mensche nicht dabey
Ob er in Gottes liebe denn sey/
Oder ob er sey in seinem hasse
Sein hoffnung sol das beste vasse/
Vnd darnach wercken so meist er mag
Biß hin auff seinen letzten tag/

Wie es

Wie es denn darumb sey gelegen
Das müß vns die kundtschafft besagen/
Mein radt ist das jr förchtet Gott
Mehr den ewern zeitlichen tod/
Vnd erkriegt sein gnade da mit
So gewint jr ewiglich fried/

Jesaias Weißagũg

Jesaias hat geweißagt zur zeit Vsiä/ Jethams/ Achas/ vnd Ezechiä der Könige Juda/ vor Christus geburt. 750. Jar.

JEsaias der Prophet da sprach
Do er des volckes hertigkeit sah/
Bekert euch zuhand jr sündigen man
Die Gottes forcht nicht wollen han/
Vnd meinen wen sie jr opffer gegeben
So sey zu mal gut jr leben/
Ewers opffers aber wil er nicht
Denn es wirdt mit sünden aüsgericht/
Er spricht wen jr auffreckt ewere hend
So wil ich mich von euch wende/
Vnd wenn jr geberet vil Esa. 1.
Jch das nicht erhören wil/
Denn ewer hend sind vol bluts
Vnd euch gebricht tugentlich guts/
Wee euch die nimmer werden wañ Esa. 5.
Vnd des morgens frü zum trincken gan/

Vnd vol-

Vnd volgen dem biß zů der abent stund
Vnd schmeckt jn süsse im mund/
Wehe euch die auch haben solchen můt
Das sie bös nennen gůt/
Vnd sprechen gut sey böse
Wie wolt jr also die warheit glöse/
Weh euch die auff jren eigen fro mme
Sich haben der weisheit an gnommen/
Das sie können einen bösen
Damit von dem vrteil erlösen/
Vnd dem gerechten sein sach
Verterben vnd vnrecht mach/
Wehe den die machen böse gesetz
Da man die frommen mit mag verletz/
Vnd lassen die in ewer bücher schreiben
Die nicht mit recht mögen bleiben/
Damit jr die widwen an dem gericht
Vnd die armen waisen macht zu nicht/
Vnd die fromen einfeltigen bezückt
Vnd die reichen jr vor rückt/
Sagt wie gethut jr an dem tag
Wen vor Gott vber euch kömpt klag:
Zu wem wolt jr denn fliehen
Vnd auch in seinen teding vorziehen:
Jr můst fallen beid hie vnd dort
Mit den bösen thaten in den mordt/

Micheas Weissagung/

Micheas hat geweissagt zur zeit Jotham/Achas vnd Ezechie der Könige Juda vor Christus geburt/760. Jar.

MIcheas sprach/ach wee mir heut
Auff erden sein nimmer fromme leut/ Micheas.5.
Die Gottes forcht vnd heiligkeit pfle-
Vnd vntugent lassen vnderwegen (gē
Niemandt leider finden kan
Vnderm volck ein grechten mann/ Mich.2.3.
Sie stehn all nach sündtlichem gut
Vnd vorhalten dem vnschuldigen blut/
Ein mann nun seinen bruder fehet
Dauon jm dick der tod geschehet/
Der jm noch nie gethet ein leid
Den bringt er in dörfftigkeit/
Also verderben die vnschuldigen armen
Von den reichen on alles erbarmen/
Der Fürst heischt gelt allen enden Fürsten.
Vnd nimpt jn das auß jren henden/
Also nimpts der Richter mit gewalt Richter.
Was jn mit klagen wirt erzalt/
Nun glaubt allen leuten nicht
Vnd was ewer Fürst auch spricht/
Vnd bewart wol ewern mund Mich.7.
Vor weiben die jr habt zu freund/ Weiber.

Vnd die in ewerm schoß ligen
Son. Wann sie seind gantz vnuerschwigen/
Den Son den du auffgezogen hast
Der thůt dir verdrieß vnd vberlast/
Tochter. Die tochter sich wider die můtter setzt
Also werden die eltern vbel ergetzt/
Schnur. Die schnur der schwegern widerspricht
Eydem. Der eydem kert sich an sy nicht/
Darbey das recht haußgesind
Haußgesind. Das ist wider sein herrn gschwind/
Vnd ist jm alles wider vnd gram
Vnd helt jm kein gehorsam/
Biß das er sich von sünden kert
Vnd Gott seinen Schöpffer ehrt/
So kommen jm alle ding zu gut
Diß behalt nun in ewerm mut/
Vnd kert euch zu jm inn der zeit
Ewe all ewer sach darnider leit.

Rath vnnd vermanung.

Tobias Weisa/gung/

Tobias ein frommer Gotsförchtiger mann/ ist in der zerstörung des Reichs Israel zur zeit Osee des Kőngs Samarie/ vnnd Ezechie Kűnig zu Jerusalem/ gefengklich inn Assyrien/mit seim weib vnd kindern gefürt worden. Daselbst hatt er doch Gottes vnnd seines worts nit vergessen/ sonder den armen vil gůts vnnd barmhertzigkeit/ bewiesen/vor Christus geburt 730. Jar.

Thobias

Tobias sprach mein rath ich euch sag
Habt Gott lieb all ewer lebtag/
Vnd lassent jn nit auß ewerm sinn
Jnn allen dingen die jr solt beginn/
Vnd hüt euch vor groben sünden
Vnd habt fromme leut zu freünden/
Gottes gebot jr nicht vbertret
Jnn grosser liebe jn anbet/
Ewer almusen gebt gern den armen
So will sich Gott vber euch erbarmen/
Nimmer von eim dörfftigen euch kert
Mit keinen dingen in auch beschwert/
So kert Got auch sein antlitz nicht
Von euch ob euch etwas gebricht/
Von aller vnkeuschheit euch ziehet
Die vberflüssigkeit auch seer fliehet/
Wart ewer kinder vnd elichen weib
Mit denen solt jr tugent treib/
All hoffart laßt auß ewerm sinn
Jr solt nicht böser red beginn/
Verdienten lon nicht vorhalt
Gütlich vber die leud waldt/
Gott den solt jr an allen stetten
Gebenedeien ehren vnd betten/
Das er euch barmhertzig sey
Vnd mach euch von aller sünden frey/
Vnd alles vbel von euch wend
Vnd bescher euch ein seligs end.

Vermanung zur barmhertzigkeit.

Malachias Weissagung/

Malachias der letst vnder dē alten Propherē/ wirt beid von der Juden Rabinen/ vñ alten Christlichen lerer/ Hieronymo/ vnd Augustino Esras geachtet/ welcher hatt gelebt zur zeit Artarreres Longimani der Perser König/ vor Christus geburt bey 450. Jar.

Malachias

MAlachias der sprach darnach schier
Der son sol sein vatter er/
So förcht seinen herren der knecht
Das ist billich vnd wol recht/
Bin ich ewer herr spricht nun Gott
Wa haltet jr dann mein gebot?
Bin ich ewer vatter wo hert jr denn mich
Vor den leuten/ als das gehört sich?
Zu euch jr Priester dise rede geschehen
Die meinen namen vnmöglich schmehen/
Sprecht jr denn/ wenn han wir gethan
Oder Gott verschmecht saget waran/
Ein söllich antwort euch geschicht
Gott wirt damit geschmecht/
Das jr ewer brot habt befleckt
Das man euch auff den altar beckt/
Merckt was ists das jr opffert mir
Ein lames oder blindes thier?
Wer das nicht vbel von jm gethan

Ewer

Ewer Fürſt wöll es nit entphan/
Ob jr jm das zu ſeinen ehren gedecht
Vnd jm das zu eim geſchenck brecht/
Hierumb ſo bettet Gott gar eben/
Das er euch ewer ſünd vergebe/
Vnd büſſet jr jm ewer vnzucht nicht
So ſeit des von mir bericht/
Das Got ewer opffer nicht empfeht
Vnd iſt von ewern ſünden verſchmecht/
Vnd was von der leut arbeit
Auff mein altar wirt geleit/
Das ſie ſündtlich han gewunnen
Oder jr eer darinn nicht beſunnen/
Das iſt jm alſo wenig zů danck
Wie das blind thier oder kranck/
Verflucht ſey der trügenhafftig mann
Der ein beſſer opffer geben kan/
Vnd will ſich mit eim ſolchen böſen
Vnd ſündtlichem opffer gen jm löſen/
Vnd nun ſo ſpricht aber eins Gott
Jr Prieſter hört mein gebot/
Wöllen euch mein wort nit bewegen
Die ich auff ewer hertz kan legen/
Vnd wölt nicht meim namen ehr geben
So will ich dürfftum in ewerm leben/
Vnd den fluch vber ewer benedey lenden
Vnd der leyen bezwang vber euch ſenden/
Vnd auff ewer antlitz ſtrewen quadt
Darumb das jr nicht halt mein gebot/
Jr ſeind getretten von meinen wegen

Fluch der prieſter.

Vnd jr solt zůuor meiner gebot pflegen/
Priester böses leben. Vnd jr laßt böß bild von euch sehen
Darumb euch sollen die leut verschmehen/
Vnd sollen euch straffen vnd demütig machen
Mit den wercken in mancherley sachen/
Darumb das jr mein gesetz
Allzeit habt verletzt.

Sibylla Weißagung/

Wiewol Lactantius vnd Sanct Augustinus/ vil von Sibyllen schreibend/ findt ich doch diser mit namen nit gedacht. Es laßt sich aber auß jhrer Weißagung vnnd jarzal hierinn bestimpt ansehen/ das sy gelebt habe/ da das Römisch reich am gewaltigsten gewesen ist/ nemlich zur zeit Keiser Augusti/ Zů welches zeiten hatt gelebt Sibylla Tiburtina Albunea genennt/ vnd hat von der geburt Christi (wie auch dennzumal beschehen) außtrucklich dem Keiser geweißagt.

SIbylla Heraclea genannt
Ward auch zu den burgern gesandt/
Die was ein Weißagerin
Vnd hat vil vernünfftiger sinn/
Das theten die Römischen Heyden
Baten sie jn zu sagen vnd bescheiden/
Vom Römisch Reich Von dem gewaltigen Römischen Reich
Sy sprach auff erden wirt nit sein gleich/
Biß das die welt nimpt ein end

Also

Also lang soll ewer herrschafft wend/
Nach dem soll auff erden meh
Kein grösser reich auffsteh/
Sie begunden sie auch fragen
Wie es qwem in den lersten tagen/
Wie es dann auff erden stund
Vnd was das volck dann begund/
Sie sprach wunders auff erden gnug gschicht
Ein reine meid ein kind empfeht/
Nicht vber ein lange zeit
Groß wunder an dem selben leidt/
Dasselb kindlein das sie gebert
Denn das Römisch Reich auffhört/
Vnd vberwindt das on schwerdt
On waffen vnd on pferdt/
Jedoch es jr keinen erschlecht
Mit einem vischhammen er sie feht/
Die burger sahen das die Sonn
Schein inn schöner wunn/
Vnd nam da an dem schein ab
Das sie wenig liechts mer gab/
Darnach ward sie auff der fart
In zehen bleich sonne gekard/
Die selben darnach vergingen
Das sie nun̄ schein empfingen/
Da fragten sie die Römer
Was des gesichts bedeutung wer/
Da sprach sie ich kan euch nit getrösten
Ewer reich steet jetz am höchsten/
Vnd scheint vber alles erdtrich

Von Christo.

Zehen Sun.

Als

Als die Sonn mit jrer klarheit glich/
Wo ist jetzund jrgend ein Land
Sein herrschafft steht an ewer hand/
Aber nach disen gezeiten
Abfal des Römischen Reichs. Beginnet es seer wider zu gleiten/
Jm vergeet also gar sein macht
Das man sein wenig mer acht/
Zertrennung Es wirt getheilt in zehen Künigreichen
So beginnet es denn seer verbleichen/
Das man inn den tagen
Von ewerm Keiser wenig weiß zusagen/
Das ich euch nun sag das ist war
1400. Es kommet vber vierzehen hundert jar/
Darnach nicht gar lange zeit
Das ewer herschafft seer geleidt/
Es geschicht nach dem vierdten K.
Vernimpt man keinen Keiser da/
Vil Künig im Römischen Reich. Der Künig gewinnet jr aber vil
Mit gar wunderlichem spil/
Bey weilen zwen/bey weilen drey
Krieg. Jr yegklicher will der beste sein/
Krieg wirt dein vil on massen
Vntrew. Trew vnd glaub wirt seer verlassen/
Die leut leiden grosse not
Des volcks bleibt gar vil tod/
Von dem schwert vnd auch sust
Den jungen leuten vergeet jr lust/
Von dem vngrechten gezwang
Vnd das selb wert auch so lang/
Böse lufft. Böse lufft vnd speiß wirt jn gegeben

Das

Das sie lang weil nit leben/
Vil nach einander der grossen sterben
Das die jungen mit den alten verderben/ Sterben.
Streit vnd krieg vnd der brand Krieg.
Verhert denn manich land/
Das der leut wenig werden
Das volck sich nert mit geuerden.

Joannis Weißagung/

Joannes ein Apostel vnnd Euangelist vnsers Herren Jesu Christi/ hat vil von der Kirchen Christi/ vnd disen letsten zeiten/ in seinen Episteln vñ Offenbarung geweißagt zum teil hie in Rheymē gestelt/ ist gestorben 68. jar nach dem leiden Christi/ Eusebius.

JOhannes der heilig Euangelist
Der wolt sein red nicht lenger frist/
Er sprach/ in der Inseln Pathmos
Da offenbart mir Got das/ (ich was
Das ich nun will sagen
Bewart euch wol in disen tagen/
Dann ich hab das warlich vernommen 1. Joan. 2.
Das des Entchrists Botten sein kommen/
Es seind auch vil Entchrist bereit
Wir dörffen sein nicht gar lang beit/
Es ist jetzund in der letsten stund
Des hat man in allen landen kund/

Darumb habt die welt nicht zu lieb
Sie stilt euch ewer tugendt wie ein dieb/
Habt sie lieb zu keiner frist
Denn alles was in der welt ist/
Das ist des fleischs begirde nur
Vnd der augen begirde darzu/
Vnd ist des lebens hochfart
Auff diß drey ist alle welt gekart/
Vnd die welt vergehet gar schier
Mit jrer begirligkeit vnd ehr/
Lieben kinder laßt euch nit betriegen
1. Joan. 3. Vnd die welt ewer tugendt abliegen/
Denn wer boßheit vnd sünde thut
Der hat ein teuflischen mudt/
Ein jeglichen geist glaubt nicht
1. Joan. 4. Was er geredt oder spricht/
Falsche geister. Sonder jr solt euch wol versehen
Ob die selben geist von Gott gen/
Es seind vil falscher Propheten gereidt
Kommen / die euch wöllen vorleidten/
Darumb wer falsch glaubt / das wißt
Das er warlich ist ein Endtchrist/
Wie jr nun von mir haht vernommen
So ist er inn dem selben volkommen/
Denn die welt ist gantz in loßheit
Gesetzt/ mit sündtlicher boßheit/
Sie ist der falschen betrieger vol
Das merckt man an allen enden wol/
Sie sprechen von Christo vil falschheit
2. Joan. 1. Vnd wer solch lere euch vor leidt/

Der

Der iſt warlich zu der friſt
Ein vorleidter vnd ein Endtchriſt/
Jr ſolt ſie in ewer heuſer nit bitt
Noch jn freundtlich faren mit/
Auff das jr nicht werd theilhafft
Jre werck hon vergiffte krafft/
Nun ſehet zu vnd gedenckt daran
Das ichs euch nun geſagt han/
Auff das jr auff dem tag Jeſu Chriſti
Schand vnd laſters bleibet frey/
Wenn er das letſt gericht haltet
Jr ewers leibs vnd ſeel waldter.

2. Joan. 11

Pauli Weißagung/

Paul. im Erſtē jar nach dem leidē Chriſti/ wie Euſebius ſchreibet/ vom Judenthum zu Chriſto bekert vnnd zum Apoſtel Chriſti berüfft/ Acto. 8. hat weit vnd breit das Euangelium von Chriſto vnſerm Herrn/ vnder die Heiden geprediget/ vnd in ſeinen Epiſteln von diſen letſten böſen zeiten vil geweißagt/ ward im 70. Jar nach Chriſtus geburt von Keiſer Nerone gemartert

PAulus der Apoſtel war bereidt
Vnd wolt ſeiner red nit lenger beidt/
Sehr das jr wandelt ſicherlich
Vnd wert nicht den thoren glich/
Sonder laßt euch die weißheit behagen
Denn es kommen gar vil der böſen tagen/
Darumb laßt euch niemandts bereidten
Noch mit eitlen worten vorleidten/

Eph. 5.

Wir bitten euch lieben brüder all
Das jr euch dise red laßt gen all/
2. Thess. 2. Wir bitten euch bey Christus zukunfft
Das jr gebraucht ewer vernunfft/
Vnd laßt euch nicht leichtlich gewinn
Vnd brechen in ewerm guten sinn/
Laßt euch von niemandts red erschrecken
Noch zu keim zweiffel erwecken/
Noch von keines mannes schrifft
Das jr icht zu euch nemet vergifft/
Vnd damit werd betrogen
Vnd in einen andern glaubtn gezogen/
Denn der lügner kompt gar vil
Wer jn des gehorchen will/
Es kommen etlich die sich jrren
Vnd sich von Got seer entpfüren/
Brauchen eitel falsche red
Vnd wöllen lerer sein do mit/
Vnd wissen nit recht was sie sprechen
Denn sie haben an ler gebrechen/
In den letsten tagen es sich begibt
weißagt vō letsten zeitten. Das denn wirt gar schedliche zeit/
Die leut sich denn selbs lieb han
2. Tim. 3. Das niemandts dem andern guts gan/
Girig werden sie auff zeitlich gut
Vnd gewinnen ein hoemutigen mut/
Sie werden vol schmehens vnd spotes
Erbittern vergessen Gottes/
Vnd alles das Gott zugehört
Das wirt mit vnnutzen worten verstört/

Jr eltern sie schelten vnd vnehren
Vnd mit vngehorsam beschweren/
Vngeneme ist was man jn gutes thut
Vnd tragen in jn bösen mut/
Sie seind on warhafftige red
On senfftmütigkeit vnd on fried/
Vnwissen/flucher vnd schelter
Vnd der heimligkeit schnöde melder/
Ehebrecher vnd hitzige vnkenscher
Bößlistig vnd vngetrewe teuscher/
Meineidige vnd vbeltheter
Affterköser vnd recht verräther/
Freuel/vnstetig vnd vngedultig/
Vnd in aller sündtlicher boßheit schuldig/
Die auff aller tugend treiben spor
Vnd jrn wollust lieber hon denn Got/
Die sich den leuten gütlich erwas
Bewisen/vnd tragen doch haß/
Sie lernen hoher sprach klarheit
Vnd kommen nimmer zu rechter warheit/
Wie Jannes vnd Mambres mögen sie sey
Die allweg widerstunden Moisi/
Also widerstehn auch die selben man
Die warheit sehen sie nicht an/ Rom.1.
Sie bliben all in jrem verkerten sinn
Darumb ist kein glaub darinn/
Sie nemen jn keinen tugenden zu
Denn sie wöllen nimmer gutes thun/
Jr thorheit die wirt von jn zwar
Zu lerst allen leuten offenbar/

Als sie vor disen zwen genandten ware
Die da theten nach jrer schnöden art/
Disen bösen leuten vnd trügener
Vnd auff den glauben den lügner/
Den soll solch gethon falschheit vnd jrsal
Pein bringen vnd den ewigen fal/
2. Tim. 3. Es kompt die zeit sprich ich fürwar
Das die leut kein nutzlich lehr/
Oder straffung wöllen mer leiden
Straff ende predig sie vermeiden/
Oren jucker Prediger. Sie hören die Prediger predigen gern
Die jn predigen was sie begern/
Tit. 3. Vnd jn die juckenden oren trauben
Vnd sie die warheit nicht lassen schawen/
Vnd sagen jn gerüsch vnd mär
Vnd machen jn die sünd nit schwer/
Wenn man zweymal gstrafft ein Ketzer
Ein so bösen vnnützen schwetzer/
Will er denn das nicht mer leiden
So soll man jn gentzlich vermeiden/
Denn er ist den also vest beschwert
Das er vnsanfft vmbkert/
Vnd den jrrthumb laßt farn
Wer sich dann wol will bewarn/
1. Cor. 5. Der thu denn von jm sein fluchr
Wenn das verdamniß wirt sein frucht/
Wisset jr nicht das ein kleiner saurteig
Den man zu mal geringe weid/
Dick ein groß theil hat saur gmacht
Wenn er darinn wirt bracht/

Also

Also thut auch die böß ketzerey
Wenn die kompt inn ein masseney/
Die verderbt die einfeltigen gar schnell
Vnd setzt jn das messer an die kel/ 1. Cor. 15.
Nun wert nit betrogen hiemit Vermanung
Böß sitten macht böse red/ vñ warnung
Wacht vnd habt ewer vorbesicht
Hüt euch vor sünden vnd fallet nicht/
Wisset jr nicht das die sündigen man 1. Cor. 6.
Kein theil an Gottes reiche han/
Das merckt wenn man euch zuspricht
Vnd jrret an ewerem glauben nicht/
Hütet euch vor böser vnkeüschheit
Die der natürlichen weiß nit dreit/
Hüt euch das jr der ehe nit brecht
Vnd nicht schentlich dauon sprecht/
Vnd dienet den Abgötten also nicht
Dem butel/dem buch/der augen sicht/
Der girheit/geitzigkeit vnd der minn
Diß drey verderben der leute sinn/
Lasset von euch alle stummen stund
Jr boßheit sollet jr nicht auß grund/
Denn Got will so gethon sünd rechen
Beid/hie vnd dort mag ich woll sprechen/
Doben/zürnen/wucher vnd trunckenheit
Rauberey/zauberey die sind euch leid/
Denn die besitzen nit Gottes reich
Das sag ich euch sicherleich/
Gottes zorn der wirt offenbar Rom. 2.
Von dem himmel das wisset fürwar/

Vber

Vber aller leut vnmiltigkeit
Vnd vber alle vngerechtigkeit/
Die mit grosser boßheit sein erfüldt
Vnd samlen auff sich sündtliche schuld/
Mit zwitracht vnd mit triegen
Mit büberey vnd mit jrem liegen/
Des guts armer leut abschinder
Vnd der bösen recht richter vnd finder/
Vnbarmhertzige der leut zwinger
Der geistlichen frommen leut verdringer/
Die sich frewen frommer leut leid
Vnd nicht förchten Gots gerechtigkeit/
Die nach gesagten vntugenden werben
Die seind wol wert das sie sterben/
Vnd nicht die selben schelck allein
Sonder jr mithelder gemein/
Vnd vmb jres hertzen hertigkeit
Das darumb kein rew treid/
So samlen sie auff sich Gottes zorn
Vnd werden nach seiner gerechtigkeit verlo-
rn/
Der eim jegklichen / er sey böß oder gut
Nach seinen wercken belonung thut/
Vrtheilt auch niemandt vor der zeit
Biß das Got sein vrteil geit /
So offenbart sich denn alles das
Das vns verborgen was/
Vnd ein jegklicher wirt denn seer begabt
Der böß vernichtiget/der gut gelobt.

Methodij

Methodij Weissagung/

Methodius Bischoff/erstlich zu Olympo Licye/nachmals zu Tyro/in Heiliger gschrifft förtrefflich gelert/ein grosser eiferer vnnd bekümmer Christlichs namens/vnd lere/mit dem geist der Weißheit hochbegabt/Hat ein besonder buch von den letsten zeiten/auß offenbarung Gottes beschriben/ward in der Stat Chaleyde Syrie/zur zeit Diocletiam vnd Maximiani/vmb Christus willen gemartert/ 300. Jar nach Christus geburt Hieronymi.

Methodius der heilig marterer
Als er saß in dem kercker/ 6600.
Da sprach er/nach vj. tausent jarn Von der Welt schaffung.
Vñ nach vj. hunderte/als geschöpffet (waren
Vor Gott die himel vnd die erd
So soll denn vil wunders werd/ 1400.
Das rechent man als jr habt gehört
Vierzehen hundert Jar nach Christi geburt/
So sollen der kinder Jsmael Jsmeliten gotes rüthe
Auß der wüstung kommen vil/
Vnd jr zukunfft wirt denn genandt
Ein straffung von Gottes handt/
Die den sündern bringt groß leid
On maß vnd on barmhertzigkeit/
Gott gibt jn denn inn jre hend
Alle land biß an der Welt vier end/

Vmb der leut sünd vnd boßheit
Boßheit der Christē. Vnd jres glauben loßheit/
Die sie auff erdtrich denn treiben
Wider Gotes gesetz mit mannen vnd weiben/
Sie haben seiner verbot vergessen
Die Christen werden also vermessen/
Stummend sind. Das sie vnzemlicher ding beginnen
Vnd auff die stummen sund sinnen/
Vnd jren leib vnd seel beflecken
Damit sie die Gotförchtigen erschrecken/
Jr recht sie inn boßheit zu brechen
Das gar schentlich ist zu sprechen/
Vnd der teufel des nit geleiden mag
Des thut jn Gott einen grossen schlag/
Mit den schnöden Sarrazenen
Die mit gewalt denn vber sie gen/
Perse. Die von Persiden werden gefangen
Vnd darnach als das ist vergangen/
Capadoces. So werden die von Capadocien in den tagen
Die frawen gefangen/die mann erschlagen/
Sicylia. Sicilia hat betrübnuß gmein
Syria. Syria wirt verstöret rein/
Das volck füren sie von dennen
Die weiber/die kinder mit den namen/
Affrica. Also geschicht auch den von Affrica
Jr stett die werden wüste da/
Die von Egypten werden auch entgunnen
Vnd die land in dem auffgang der sonnen/
Asia. Sollen die leut in Asya behalten jr leben
So müssen sie grossen zins geben/

Dar-

Darnach Hiſpania verdirbt — Hiſpania.
Von dem ſchwert es inn ſtreiten ſtirbt/ — Franckreich.
Franckreich/ vnd alle welſche land — Welſchland
Die laſſen da gar ſchwere pfand/ — Engelland.
Auch Engelland/ biß an die ſehe
Den geſchicht von den vnglaubigen wee/ — Teutſchen
Die Teutſchen land mit den ſee ſtetten — vberwundt.
Wenn die vil mit jn haben geſtritten/ — Römer.
So werden ſie doch vberwunden
Die Römer ligen von jn vnden/
Vnd wider von jn inn den tagen
Beynach alle von jn erſchlagen/
Jr keiner mag ſich von jn geziehen
Er künne denn jn heimlich entpfliehen/
In die Inſeln auff dem mere
Sie mögen ſich jr anders nicht erwer/
Alſo gewinnen die Jſmaeliſchen genandt
Auff diſem erdtrich alle landt/ — Hieruſalem
Vnd Hieruſalem wirt denn erfült
Von allerley leuten vmb des ſchuld/
Das ſie gefangen kommen dar
Vnd das gantz land darumb gar/
Von aller hand wunderlichen leuten
Der ich nicht all kan bedeuten/
Diß volck iſt allen leuten ſchwer — Türcken re-
Vnd zwinget ſie zu mal ſeer/ — giment.
Das ſie jn müſſen zinſe geben
Vnd nach jren geboten leben/
Jn auch erbeiten alle tag ſchwind
Als pferde/ eſel vnd rind/

Alles das die reichen zu zierung han
Das nemen sie jn/vnd ziehen das an/
Sie kleiden sich in schön kirchen gewand
Vnd nemen die kelch inn die hand/
Darauß trincken sie jren win
Die Monstrantzen auch jr büchsen sin/
Da schütten sie das heilgetums auß
Vnd herbergen in dem Gotshauß/
Vnd stallen jr pferd darin
Die rauffe jr trenckstein sein/
Pfaffen vnd Mönch von den gethan
Nicht anders denn die andern man/
Wo sie denn darüber erzörnen
Die kirchen sie mit den pfaffen börnen/
Es wirt also groß betrübniß
Das man des gleichen nicht kan gewiß/
Christen vn begraben. Der Christen leut leichnam
Die ligen denn nackt mit grosser scham/
Auff den gassen vnd vnbegraben
Wenn sie der greber nicht haben/
Man muß sie denn vnbegraben lassen
Vnd der selben Sarrazen strassen/
Die wirdt denn on wer
Von eim meer an das ander meer/
So werden die land als ich sag
On strassen vnd on weg/
So werden jung vnd alt gesehen
Reich vnd arm in engsten gehn/
Weinend/seufftzend vnd betrübt
Vnd in grossem jamer geübet/

Sie

Sie sprechen wie selig sein die man
Die den tod wol erlidten han/
Vnd seind vor langer zeit gestorben
Vnd haben jn gut zeit erworben/
Es werden vnmassen vil stet
Verstöret vnd zu brochen damit/
Vnd auch rein außgebrandt
Vnd verwüster weingärten vnd land/
Sie seind nicht leut wie ander leut
Jr leben muß ich euch baß bedeut/
Sie seind heßlich gestalt vnd auch wild
Sie erweicht keins menschen hild/
Die weiber die da kinder tragen
Die werden von jn tod erschlagen/
Die kinder vnd seuberliche meid
Wie groß denn wer jr kleid/
Da keren sie sich gar klein an
Sie wöllen gebraten vnd gesotten han/
Vnd jren kleinen zarten leiben
Groß vnbarmhertzigkeit sie treiben/
Den Priestern an den heiligen stetten
Werden jre leib abgeschnitten/
Jn den kirchen sie groß boßheit treiben
Vnd schlaffen denn bey den Christen weiben/
Jr pferde vnd auch jr vich
Siht man sie in die kirchen ziehen/
Vnd an die altar denn binden
Darauff sie jr futter finden/
Die Christen leut zwingen sie darzu
Das sie wider Gott müssen thu/

Stet zerstörer.

Saracener Tirannen.

So wirt denn auff erden wol schin
Wo die frommen Christen leut sein/
Diß betrübtnuß vnd diß groß leid
Sendet Gott vber die Christenheit/
Nicht darumb das sie zu hand sterb
Vnd vmb sein willen verderb/
Sonder darumb das man mög besehen
Welche im Christen glauben wöllen bestehn/
Nach dem trübnuß diser tag
So nimpt ein end der Christen klag/
Wenn die kinder von Jsmael hon gewonnen
Alle land vnder der sonnen/
So ziehen sie an/die schöne kleider der leut
Vnd gen geschmuckt gleich als die breudt/
Vnd sprechen/die Christen die bösen
Mögen sich von vns nicht erlösen/
Wir hon sie gewunnen mit gewalt
Wie starck sie sein vnd wie bald/
Sie müssen vns dienen als die knecht
Gantz eigen mit all jrm geschlecht/
So gedenckt denn Got an jr leid
Erlösung der Christē. Nach seiner grossen barmhertzigkeit/
Die er allen den will geben
Die in seiner lieb vnd forcht leben/
Vnd die da glauben in Jesum Christ
Der sein eingeborner Son ist/
Der löset die denn an allen enden
Christen kō nig wider die Törckē. Auß der selben Heiden henden/
Es steet dann auff zu der zeit
Ein Christen König der thut ein streit/

Wider

Wider das selb heidnisch gesind/
Dem hilfft Got sie vberwind/
Das sie inn sein schwert denn fallen
Vnd also seer nimmer schallen/
Vnd kommen in groß betrübtniß
Vnd in engst das solt jr wiß /
Vnd müssen denn inn den gezeiten
Sibenfeldtig gewinnen grösser leiden/
Den sie den Christen hon gethon
Oder noch je geleget an/
So wirt denn der Christen reich
Wider erhöhet gar herlich/
Vber all Königreich auff diser erden
Die Christen so gewaltig werden/
Das sie denn andere reich zwingen
Die müssen nach jrem dienst ringen/
Vnd müssen auch wider jr knecht
Vnd mögen nit mer wider sie fecht/ Frids.
So wirt denn frid zu der frieſt
Als weit die gantze welt ist/
Vnd was die heiden hon zu brochen
Als hie vor nun ist gesprochen/
Das wirt denn schon wider gebawet
Vnd auch gar herlichen vernewet/
Was sie auch der Christen han gefangen
Die werden loß on alles bedrangen/
Vnd kommen wider in jr stett
Vnd bringen all jr hab damit/
Die Christen sich denn seer meren
Mit kinden vnd mit gut vnd mit eeren

So

Christlich Keiser.

So wirt der Römisch keiser gram
Den bösen Christen die mit scham/
Von dem glauben getretten waren
Vnd der Heiden Got erkoren/
So wirt denn an allen enden gleich
Groß frid auff dem erdtreich/
Also groß als er zu der zeit was
Da Maria jres kinds genaß/
Die leut denn auff der erden
In allen enden gar frölich werden/
Also das sie denn nicht mer wissen
Von keiner hand betrübtniße/
1. Thes. 5. Da schreibet von der Apostel Paulus
In seiner Epistel da er spricht alsüs/
Wenn die sicherheit vnd der frid
Allen leuten auff erden volget mit/
So kompt denn ee sie es mögen gewissen
Schnelligklich vber sie betrübtniß/
Die leut sind denn also wolgemut
Gen. 7. Als sie waren vor der sindflut/
Luce 17. Da sie in grossem friden sassen
Beide truncken vnd assen/
Vnd frewten sich ser zu der zeit
Vnd stifften Ehe vnd hochzeit/
Vnd trugen da inn jrem hertzen
Kein forcht mer noch schmertzen/
Also geschicht es auch in den tagen
Das vnder jn ist keinerley klagen.

Weißagung

Weissagung Haymonis.

Haymo/ erstlich ein Mönch im Stifft zu Fulda/ Darnach Abt zu Hassfeld/ zum letsten Bischoff zu Halberstat/ inn Heiliger gschrifft förtrefflich gelert/ hat gelebt vñ vor zukünfftigen dingen geweissagt vnder K. Carolo Magno vnd Ludouico sein Son/ nach Christus geburt 820. Jar.

HAymo zu Fulda in dem Stifft
Ain grosser meister der heiligē gschrift/
Der sprach/ Es kommen vil böser tage
Wer wol geflügt der darff nit klage/
Denn er greifft vil der vngehorsam
Vnd werden allen tugenden gram/
Jr trew vnd glaub sie nit halten
Ein jeglicher seines sinnes wil walten/
Gottsforcht niemand mer tregt
So wirt redliche sanfftmütigkeit vorlegt/
Die leyen der pfaffen sitten mercken
Darumb jr predig nimmer wircken/
Vnd wöllen die gesetz denn nit halt
Des vallen sie in jrrthumb als baldt/
Vnd in aller hand missethat
Der sünd sie nimmer hele hat/
Als wenig als drinckens vnd essen
Der schande ste zu mal vergessen/
Auff den strassen vnd den wegen

Vnkeuschheit inn den letsten zeitē.

Frawen vnd mann der vnzucht pflegen/
Sie wöllen kein straff mer leiden
Darumb sie auch kein schand mer meiden/
Es kompt auch vor der letsten zeit
Das das volck offenbarlich pflegt/
Gemeinlich zu sündigen/jung vnd alt
So hat die schand denn kein enthalt/
Von allerley leuten wie man die nennt
Geistlich oder weltlich erkennt/
Mit wucher spilen vnd mit rauben
Wucher. Als ob sie nicht haben Christen glauben/
Rauben. Ehebruch. Ebrechen vnd schnöd vnkeuschheit triben
Das wirt kein schand von mañen vñ weiben/
Diß sind all da von geschehen
Das sie die gebott Gottes verschmehen/
Vnd die gebot der heiligen Christenheit
Vnd niemandt wirt sein gebrechen leid/
Der obersten man nicht achten will
Vngehorsam. Das macht dises jrrthums vil/
In den die Gotes lieb erkalt
Darumb jr wirdigkeit vbel walt/
Die heiligkeit gar seer von jn wichst
Darumb denn jn niemandt entwicht/
Also werden der Christen haupt kranck
Vnd jr leichnam will leiden kein gezwanck/
Also werden von der Christenheit wirbel
Biß zu füß auß jr verderben/
Das in jrem schönen reinen leib
Nirgendt gesundtheit mer mag bleib/
Brüderliche lieb vnd rechte trew.

Gewinnen in leüten kein rug/
Jr girheit vnd des geltes krafft
Vergißt der trew vnd freundtschafft/
Der tugend vnd der gerechtigkeit
Des kommen die armen denn inn leidt/
Nach wirdigkeit vnd nach eheren ringen
Die nicht taugen zu sollichen dingen/
Vnd die man darzu nicht haben will
Die kommen wunderlich inn das spil/
Zu den fenstern ein/nicht zu der thür
Mit freuel/vnd nicht mit willekür/
Diß wirt denn allzu ser hindern
Wenn die gwalt wirt geben den kindern/
So mißbiten die leut Gott
Vnd haben die geistligkeit in spot/
Vnd was zu Gottes lob gehört
Also wirt die Christenheit zerstört/
Vnd weñ man die geistlichen beginꝭ maledeiẽ
So kompt das volck zu ketzereien/
So werden auch die leut nicht von jugent
Von den eltern gezogen zu tugent/
Darumb wenn sie denn icht alten
So wöllen sie jrs eigen willen walten/
Den eltern werden sie denn gram
Vnd halten jn kein gehorsam/
Vnd vngenem sind sie alles gutes
Vnd darzu vnwissend mutes/
Auch widerspennig inn der beicht
Vnd haben kein recht trewe nicht/
Grosser sünd/newer boßheit

Jo. 10. Sich inn ämpter eindringen.

Verachtung der geistlichen.

Ketzerey.

Kinder vnzucht.

Vnbußfertigen.

Rümen sie sich/vnd sind jn nit leid/
Sie gewinnen auch zu keinen zeiten
Mit den armen mitleiden/
Vnbarm-hertzigkeit. Dorfftüm berürt jr hertz gar klein
Denn sie sein herter denn die stein/
Schmehen. Von laster/worten/vnd von schelten
Lassen sie vnder den leuten selten/
Manig fromm mensch sie beschemen
Dem sie seinen guten leümüt nemen/
Fressen. Sie leben inn fülle vnd in fraß
Sauffen. Vnd in vnkeuschheit vber die maß/
Sie seind heimlich schnöd vbeltheter
Vnd jrer guten freund verreter/
Kleidung. Freueler mit worten zu zwitracht bald
In den kleidern schemlich gestalt/
Mit dem hertzen groß zu blasen
Mit jrem rath als ob sie rasen/
Vnuernünfftig vnd gar thumb
In Warheit vnd gerechtigkeit stumm/
Zu allen vntugendt frech vnd blind
Vnd wanckelmütig als die kind/
Jr wort vnd werck sie nicht bedencken
Den gemeinen nutz sie allezeit krencken/
Leiblich lust sie lieber hon
Denn alles das Got mag hangen an/
Also gethon leut/gemeingklich werden
In zukünfftiger zeit auff diser erden/
Streit der tugent vnnd vntugendt. Vnder Pfaffen/Mönchen/vnd Leyen
Tugendt vnd vntugent sich denn zweien/
In Clöstern/Stifften/vnd in stetten

Die

Die kommen all in den bösen sitten/
Die tugent kan jn nicht widersteen
Die vntugent will für sich gehn/
Die ketzerey sich denn so groß erhebt — Ketzerey.
Das man jr an allen enden entzebt/
Damit plagt Got die gelärten
Vmb das sie seiner gebott nicht warten/ — Straff der gelerten.
Vnd nicht sich selbs wöllen straffen
Denn sie seind inn jren sünden entschlaffen/
Das sie der Leyen da mit vergessen
Groß fülle mit trincken vnd essen/
Vnd darzu jr steriger müssigganck
Die machen manchen sundtlichen gedanck/ — Pfaffen müssiggäg.
Hier von entsteet der Christenheit
Manch groß sorg vnd leidt/
Das die leyen vngestrafft bleiben
Das will Gott den Pfaffen zu schreiben/
Vnd sie die leyen straffen lassen
Die inn jr jrthumb sein verwachssen/
Des kommen in angst die Prelaten — Prelaten farlessigkeit.
Die jren Pfaffen des willen gestatten/
Die müssen zu letst des denn stewr
Mit dem schwert vnd mit dem fewr
Diß wert also lang/das wist
Biß das sich eiget der Endtchrist/ — Antchrist.
Der verloren Son/den Gott verhenget
Das er vns gros Jamer bringt/
Er ist genandt der verloren Son
Der nam kompt jm da von/
Denn er verlaßt sich selber in boßheit

Vnd vil ander leut mit loßheit/
Die er betreügt in mancherley weiß
Vnd legt sie auff der falschheit eiß.

Abt Joachim Weissagung/

Joachim Abt in Calabria/ In heiliger geschrifft gelert/ Mit Prophetischem geist/ wie Matheus Palmirius schreibt/ begabt im Concilio zu Laterano/ von Bapst Innocentio/ Aber als ein ketzer verdampt/ hat gelebt nach Christus geburt 1200. Jar

ABt Joachim war auch dabey
Vnd sagt vnder anderm frey/
Im fünffzehenden hundersten jar
Der Entchrist sich erzeiget zwar/
Ob aber jemants wölt sprechen
Vnd wider dise red fechten/
Vil Antchrist. Die juden sollen sich nicht ehr
Denn nach des Entchrists tod beker/
Dem antwort ich zu diser frist/
Der heißt nicht allein ein Entchrist/
Der da kompt an der welt end
Vnd alle Christen denn wil verblend/
Der verloren son/ als ich recht wen
Sonder vor dem kommen zwen/
Mahomet vnd Bapst. Gar groß ketzer vnd Entchrist
Gar mechtig vnd vol böser list/

Der

Der heiligen Christenheit anfechter
Falsche Propheten/ Gotes verreter her/
Vnd besondern Simon der da fleugt
Jnn die lüfft vnd heiligkeit leugt/
Mit der pfaffen kauff/der Bischoff weihe
Der heißt auch wol ein Andtchrist hie/
Der selb Simon mit seiner ketzerey
Den Got allzeit will maledey/
Dweil das er vnder vns lebt vnd leibt
Vnd inn der welt sein hochfart treibt/
Vnd darzu in keinen dingen ist klug
Vnd alles guts auff erden hat genug/
Vnd meint er woll da mit nicht sünden
Ob er des vil gemachen kund/
Jst der nicht auch ein Andtchrist
Wenn er allzeit wider Christum ist/
Christus hat des nicht gelärt
Noch mit seinen wercken also gebärt/
Jr künnet gedienen nit
Gott vnd Mammone da mit/
Dweil Symon vnder pfaffen reichet
Mit seiner ketzerey vnd nicht weichet/
So mögen die juden auff erden
Nicht also gentzlich bekert werden/
Darumb das sie noch nie haben
Jn der alten ehe solcher vnfur entzaben/
Vnd böser schnöder vberflüssigkeit
Jn allen geschefften der Christenheit/
Als sie an den Christen Pfaffen sehen
Wie sie mit den weiben vmbgehn/

Pfafen Simoney.

Euseb. Ecl. h. li. 2. c. 13.

Pfaffen vberflüssigkeit.

Wenn

Vnd vil ander leut mit loßheit/
Die er betreügt in mancherley weiß
Vnd legt sie auff der falschheit eiß.

Abt Joachim Weissagung/

Joachim Abt in Calabria/ Jn heiliger geschrifft gelert/ Mit Prophetischem geist/ wie Matheus Palmirius schreibt/ begabt im Concilio zu Laterano/ von Bapst Jnnocentio/ Aber als ein ketzer verdampt/ hat gelebt nach Christus geburt 1200. Jar

ABt Joachim war auch dabey
Vnd sagt vnder anderm frey/
Jm fünffzehenden hundersten jar
Der Entchrist sich erzeiget zwar/
Ob aber jemants wölt sprechen
Vnd wider dise red fechten/
Die juden sollen sich nicht ehr
Vil Antchrist. Denn nach des Entchrists tod beker/
Dem antwort ich zu diser frist/
Der heißt nicht allein ein Entchrist/
Der da kompt an der welt end
Vnd alle Christen denn wil verblend/
Der verloren son/ als ich recht wen
Sonder vor dem kommen zwen/
Mahomet Gar groß ketzer vnd Entchrist
vnd Bapst. Gar mechtig vnd vol böser list/

Der

Der heiligen Christenheit anfechter
Falsche Propheten/ Gotes verreter her/
Vnd besondern Simon der da fleugt
Inn die lüfft vnd heiligkeit leugt/
Mit der pfaffen kauff/ der Bischoff weihe
Der heißt auch wol ein Andtchrist hie/
Der selb Simon mit seiner ketzerey
Den Got allzeit will maledey/
Dweil das er vnder vns lebt vnd leibt
Vnd inn der welt sein hochfart treibt/
Vnd darzu in keinen dingen ist klug
Vnd alles guts auff erden hat genug/
Vnd meint er woll da mit nicht sünden
Ob er des vil gemachen kund/
Ist der nicht auch ein Andrchrist
Wenn er allzeit wider Christum ist/
Christus hat des nicht gelärt
Noch mit seinen wercken also gebärt/
Jr künnet gedienen nit
Gott vnd Mammone da mit/
Dweil Symon vnder pfaffen reichet
Mit seiner ketzerey vnd nicht weichet/
So mögen die juden auff erden
Nicht also gentzlich bekert werden/
Darumb das sie noch nie haben
In der alten ehe solcher vnfur entzaben/
Vnd böser schnöder vberflüssigkeit
In allen geschefften der Christenheit/
Als sie an den Christen Pfaffen sehen
Wie sie mit den weiben vmbgehn/

Pfafen Simoney.

Euseb. Ecl. h. li. 2. c. 13.

Pfaffen vberflüssigkeit.

Wenn

Pfaffen vnd Keüschheit.

Wenn der Juden pfaffen haten ehlich weib
Vnd namen sie bey miedlichem leib/
Aber die Christen sollich weib nemen
Der sich ein bube wol möcht schemen/
Die von allen leuten seind verschlagen
Die selben in aller bast behagen/

Pfaffen gesellen.

Den Ehebrechern sie solten weren
Die selben sie stifften/halten vnd neren/
Die Juden schweinin fleisch vermeiden
Vnd ander fleisch das sie nicht schneiden/
Vnd lassen das vmb reinigkeit
Nach jres gesetzes einigkeit/
Die Christen sich nicht daran keren
Was sie alt vnd new gesetz leren/
Sonder alles das jn lustig ist
Was jn verbeutet Jesus Christ/
Das lassen sie alles gar zergehn
Keinerley vntugendt sie verschmehen/
Spricht nun nicht Christus zu jn also
Jn seinem heiligen Euangelio/

Math. 7.

Es sey denn das ewer gerechtigkeit
Hab grosser tugent vnd mechtigkeit/
Denn der schrifftweisen vnd der gleissener
So kompt jr nimmer in die Göttlich eer/

Pfaffen.

Wenn die gleißner vnd die weisen alten
Vnder den Juden vil dings hon gehalten/
Das Göttlich vnd tugentlich was
Da die Pfaffen sind an gar laß/
Der Jud nun wider den Christen sprichr
Das wölle Gott nicht/

Das

Das vnser pfaffen nun also sind
Als man Pfaffen vnder euch findt/
Oder etwann also gelebet han
Als die ewer nun sind gethon/
Hat sie das ewer Christus gelert
So hat er sie gar seer verkert/
Wer er geweßt der ware Messias
So volgten sie seiner lere baß/
Hat er euch so gethone gesetz geben
Als ewer Pfaffen füren ein leben/
So hat er das wol geoffenbart
Das er nie Messias ward/
Sonder er ist der Andtchrist geweßt
Von dem jr vil vntugendt leßt/
Sehet welche vneer mit dem spot
Der Christen Pfaffen bringen Got/
Vnd was böser bild sie auch geben
Den leuten mit jrem verkerten leben/
Vnd besonder den Juden vnd den Heiden
Die ketzer sind nicht auß gescheiden/
Die sich gar seer daruon erheben
Das sie nicht guter bild entzeben/
Die sind des Creutzes Christi
Die werden des willen nimmer frey/
Sie geben das böß für das gut
Darzu geneiget ist jr mut/
Also nun die Hundert jar sein auß
So kompt der teuffel Zabalus/
Also die Juden all bekert werden
Vnd darzu all end der erden/

Der Juden red vō Chri sten pfaffen.

Juden wer den bekert.

Zu jrem schöpffer vnd erlöser
So mercket der hessig vnd böser/
Das jm Gottes gericht nehet
Da jm ewige pein von geschihet/
Von dem der gedultig Job sprichr
Das er seinen zal zusamen slichr/
Der also ein zedern baum ist langk
Mit dem er thut ein schwangk/
Mit alle seiner gantzen krafft
Vnd mit all seiner geselschafft/
Die frommen die Gott hat außerwelt
Er mit grossen engsten quelt/
1600. Jn dem sechzehen hundersten jar
Soll sich der Endtchrist offenbar/
Der nimpt an sich Christus bild
Vnd macht vnsern glauben wild/
Der verlorne Son er warlich ist
Vnd ein rechter wende Christ/
Wenn er alles das vmbkeret
Das Christus auff erden hat gelerer/
Was Christus mit demut zeuhet auff wart
Das zeuhet er nider mit seiner hochfart/
Wenn er wolt seinen stul in dem reich
Setzen vnd Gotts sein gleich/
Aber wie vns ist offenbar hierinn
Von der Römer reich vnd jrem anbeginn/
2300. Seind xxiij. hundert jar
Rom ist gestanden vor Christ geburt/752. Jar. Nach disem gezalt das ist war/
Was aber fort vberigs ist mehn
Das sollen vnd mögen wir nit verstehn/

Denn

Denn Christus sprach es ist ewer ding nicht
Das die zeit vnd stund werd außgericht/
Die mein vatter hat inn seiner gwalt
Gesatzt die bleiben vngezalt/
Vnd ist denn die letste zeit
Das alles geschefft auff erden leidt/
Es ist alles nun geschehen
Die ewigkeit wirt nit zergehn/
Die nicht mer wirt noch vorgeht
Gottes gewalt ewiglich besteht/
Nun wartet eben vnd sehet zu
Wie jr auff dise zeit wölt thun/
Wenn dise red nemen ein end
Wo jr euch hin wölt wend/
Wartet das ewer leben fromm
Zu ewiger freud möge komm/
Lugt das ewer zeitlichs gut
Jcht betriege vnd verleite ewern mut/
Vnd gebt jm vber euch kein gwalt
Diß jr nun wol bedencken solt.

Hildegardis Weissagung/

Hildegardis Junckfraw / Eptissin auff S. Ruperts berg bey Bingen/ hat heilig gelebt/ vnd von vilen zu künfftigen dingen geweißagt vnd geschriben/ zur zeit Keiser Conrat 3. vnd K. Friderichs 1. nach Christus geburt/ 1140. Jar/ Jo. Trittem.

HIldegardis die heilig Junckfraw
Ließ sich auch da die Burger schaw/
Nach dem sie hat gehört
Der vorigen Propheten wort/
Die da in den vergangnen tagen
Den leutten zukunfft kunden sagen/
Sie sagt auch von zukünfftigen dingen
Zu dem Ruprechts berg bey Bingen/
Sie sprach/ wenn sünd vnd groß boßheit
Den leuten gmeingklich ist bereit/
Gewonheit der laster. Da sich denn zuuerbinden
Die alten mit den kinden/
Vnd die öbersten sollches verhengen
Das sies inn ein gewonheit bringen/
Zwitracht/ Kloster vnzucht. Zwitracht vnd haß inn den stetten
Vnd inn den klöstern mit bösen sitten/
Vnd allen enden wo samlung sind
Das die betrübt der abgünstig sind/
Vnd das todschleg vnd mord
Krieg. In allen landen werden gehort/
Mit fechten vnd mit grossem streiten
Die sich erheben zu den gezeiten/
Vnd das die ehelichen mit andern weiben
Ehebruch. Der geistlichē hürerey. On scham vnkeuscheit treiben/
Darzu auch die geistlichen leut
Man vnd weib sich lassen treut/
Vnd das man sie nicht straff darumb
Vnd jr rechten formund haben num/
Vnd wer boßheit vnd stumloß sünd begeet
Das man den darumb nicht schmehet/

Sonder

Sonder die werck vnd die wort
Offenbar treibt on Gottes forcht/ Zertrennung der Christenheit.
So wirt getheilet die Christenheit
Vnd leid denn manich großleidt/
Gleich einer witwen sie denn geht
Der jr vormund nicht recht vorsteht/
Sie wirt vnder die füß getretten
Mit bösen schendtlichen thaten/
Die Fürsten/ Grauen/ vnd Edelman Fürsten. Edlen.
Vnd die sich der herrschafft nemen an/
Die werden auß jren landen
Vertriben / von geringen leuten mit grossen
Auß jren stetten vnd schlossen (schanden/
Die müssen sie denn stehn lassen/
Sie flichen von einer statt inn die andern
Vnd müssen also jrr wandern/
Jr adel vnd jr hohe geburt
Wirt jn denn vil zu kurtz/
Vnd jr reichtumb vnd grosses gut
Kompt jn alzu mal in armut/ Der Obernherren sünd.
Vmb das sie nicht die boßheit weren
Sonder böß leut freündtlich neren/
Diß ding geschehen denn in der zeit
Wenn der alt schlang in der welt weit/
Zu wegen bringt wunderliche sitt
Vnd an den kleidern die wunderliche schnit/ Seltzam kleidung.
Denn bleßt sie auch dem volck ein
Das sie mit sitten wunderlich sein/
Mit geschmück/ vnd mit grossem prassen Bracht.
Jetz diß erdencken/ des andern vergessen/ Schlemerey

Die man sich kleiden nach den frawen
Die weiber mag man in mans kleidern schawen/
Vnd bliben in keiner weiß stet
Der Geistlichē pracht — Vnd gebrauchen keiner guten red/
Die geistlichen den gehorsam fliehen
Vnzucht. — Mit dem kleid sie sich weltlich ziehen/
Hoffart. — Vnd on zucht vnd on demut
Geitz. — Gar seer liebet jn das eigen gut/
Jn dem jar als man schreibt fürwar
1100. — Nach Christ geburt vj. hundert jar/
Da ward mir armen Hildegard
Diß geschicht von Gott offenbart/
Jch sah da gehn dem nörden hin
Fünff thier — Fünff gar wunderlichen thier stehn/
Hund. — Der was eins als ein feüriger hund
Vnd brandt doch nicht da er stund/
Das ander thier was rot gestalt
Lewe. — Recht als ein Löw zu fressen bald/
Falb pferd. — Das drit was als ein bleiches Pferd
Das zu lauffen seer begert/
Schwartz Schwein. — Das vierdt was ein schwartzes schwein
Das inn dem dreck allzeit will sein/
Wolff. — Das fünfft was als ein wolff graw
Vnd was an seim leib gar schro/
Die fünff thier nach einander ronnen
All zu dem vndergang der Sonnen/
Als ich nun dise thier gesah
Außlegung des gesichts — Da hort ich das ein stimm sprach/
Zu mir auß den wolcken hernider
Der himel gehet hin vnd kommet wider/

Also nimpt auch die welt ab
Mit jren krefften vnd hab/
Vnd es kompt auch an der letsten zeit
Das sie grosser dürfftigkeit phlid/
Vnd wirt gedruckt mit vnfällen — Der Welt vnglück.
Das sie sich nirgend kan behalten/
Demnach wirt meines sones braut
Die Christenheit die jm ist vertraut/
Von den falschen lerern nicht verdruckt — Widerbringung der Christlichē kirchen.
Noch von dem Antichrist bezuckt/
Noch von falscher Propheten anfechten
Sie bestehet gar schon mit jrem rechten/
Wie vil wunders mit jr wirt getriben
So wirt sie doch mit nicht zuriben/
Denn sie an der welt end zwar — Schöne der Christenheit am ende der Welt.
Mechtiger wirt fürwar/
Schöner/klerer/vnd voller zarr
Denn sie noch je auff erden ward/
Vmb das sie denn schier kommen sol
Das sie freud erfindet on zal/
An meines lieben sons armen
Der sich denn vber sie will erbarmen/
Da sie gar süßlich wirt entpfangen
Vnd die trenen gewischt werdē von jren wangen/
Dise thier bedeuten fünff gezeiten — Bedeutung der fünff Thier.
Mit den diß welt beginnet zu gleidten/
Von tag zu tag biß zu dem end
Darumb begunden sich die thier wend/
Zu dem vndergang der sonnen
Da sie fast auch ser zu ronnen/

Jegklich

Jegklich zeit solt weren hundert jar
Also wart mir da das offenbar/
Der lassen wir nun dreyhundert faren
Der dörffen wir nicht offenbaren/
Denn sie seind nun gereidt vergangen
Mit jren drey thieren vorlangen/
1400. Des vierdten thiers wir nun entzeben
Weil vierzehenhundert werden geschriben/
Dz schwartz schwein. Das was gleich als ein schwartzes schwein
Schwartz/nun die leut von sünden sein/
Oberkeit. Die öbersten werden nun ser betrübt
Die gerechtigkeit man nimmer übt/
Inn jn selbs gewinnen sie groß leid
Von mancherley widerwertigkeit/
Sie müssen in grossen sünden steck
Wie sich das schwein waltzt im dreck/
Sie thun wider das gesetz vnd Got
Vnd geben sich inn den stinckend quadt/
Wenn sie treiben vil schnöder vnkeuschheit
Leckerey vnd sündtliche teuschheit/
Den gehorsam sie vngern halten
Die heiligen Christenheit sie spalten/
Mit jren rüsseln/die tugent zureissen
Die tugentsamen vnd frommen sie bescheissen/
Denn sie geben allezeit böse bild
Der Geistlichen vnzucht vnd geitz. Jr geistligkeit wirt zumal wild/
Nach lust vnd gelt sie seer wülen
Das sie vbel verzeren in den pfülen/
Das selb schwartz beschissen schwein
Ketzermeister. Mögen auch wol ketzermeister sein/

Die

Die mit jrem ſündtlichen leben
Den leuten keinen nütz geben /
Denn ſie mit jrem vnreinen ſprechen
Die Chriſtenheit zu wulen vnd zubrechen/
Vnd der leut hertz beſchiſſen
Vnd den Chriſten glauben zureiſſen/
Darnach aber vber hundert jar 1500.
Macht ſich der wolff offenbar/ Der Wolff.
Der raubt/wurget vnd frißt
Alles das glaubet an Jeſum Chriſt/
So leiden denn die leut groß gwalt Der menſchen leben/ zur zeit des Antchriſts.
Denn die boßheit wirt manichfalt/
Mit allem das die leut treiben
Künnen ſie bey keiner narung bleiben/
Ein menſch des andern gut denn friſſet
Seins eigen guts er vergiſſet/
Vnd will ſeiner narung denn nicht treiben
Müſſig gehn die man mit den weiben/ Müſſiggang.
Trew/warheit vnd glauben vergeht
Nirgend frommkeit mer beſteet/
Des ſeind ſie denn weder ſchwartz noch weiß
Sonder graw/denn all jren fleiß/
Sie auff zweiffels wohn halten
Jnn böſen luſten ſich enthalten/
Sie theilen die land/zubrechen die reich
Jr keiner will dem andern entweich/
Jr öberſten ſie auch von jn treiben
Jn jrem eigen vnfal ſie bleiben/
Denn es kompt denn ein ſeltzam zeit
Das eintracht vnd gehorſam geleit/

Die zeit der reissung zu sündtlicher that
Die denn gar grossen jrthumb hat/
Der nider sich erhebt vnd auff dreht
Vnd biß inn des himmels wolcken geht/
Also das Gottes kinder auff erden
Verfolgung der Christē. Gekeltert vnd gemartert werden/
Die nicht verleugnen der Ehristenheit
Den wirt groß leiden angeleidt/
Wer aber den Andtchrist verschmecht
Der denn mit dem teufel vmbgeth/
Mit dem er so gethonen willen beheldt
Das er vber fromm leut walt/
Nun wacht vnd sehet zu
Vnd mercket was jr sollet thu/
Vnd seidt in ewerm leiden gedultig
Vnd macht euch in keinen dingen schuldig/
Wartet wie böß es will werden
Denen die nach euch kommen auff erden.

Joannis von Eupescissa Weissagung/

Joannes.

Joannes vonn Rupescissa / ein Barfüsser Mönch inn heiliger gschrifft hochgelert hat / von der verwüstung der Christlichen kirchen / durch den Bapst vñ seine geistlichen zubeschehen / geweissagt / Darumb er auch propheten lon empfangen / vnd im kercker wasser vnd brot fressen mußen / do andere Mönch vnd Pfaffen guten gebrate Capponen assen / hat gelebt nach Christus geburt / 1340. Jar / Joan. Trittem.

JOannes von Rupescissa
Ein Barfusser bruder was auch da /
Der sprach / lieben freünd es kompt nu
Ein zeit vol angst / tret herzu /
Wölt Gott das ich nun wer
Mit meiner warnung ein lügner /
Den spot ich gern wolt vertragen
Nun muß ich doch die warheit sagen /
Ob sich jemant wolt bekeren
Vnd das auch ander leut leren /
Es kompt vber die Christenheit
Vnaußsprechlich groß hertzleid /
Vnd groß angst vnd auch not
Es wöll denn der barmhertzig Gott /
Gnedigklich von vns wenden
Das bißher von den ersten enden /
Von Adams gezeiten vnd Noen
Solches jamers mer ward gesehen /
Nun nennen mich die Prelaten ein toren
Vnd sprechen ich hab mein sinn verloren /
Ich sey ein schwetzer vnd ein gegk
Vmb das ich sag den rechten weg /
Vnd straff gemeingklich jr gebrechen

Die Pfaffen schelten Jo. Rupescissa ein narren.

Da zu sie mir mer auff sprechen/
Ich sey mit dem teüfel bessen
Gar seer sie sich darinn vergessen/
Die Juden die sprachen auch also
Zu vnserm Herrn Jesu Christo/
Das er mit dem teuffel besessen wer
Da er jr gebrechen strafft ser/
Diß wolt ich alles gern leiden
Wolt vns das groß leid vermeiden/
Das vns zukünfftig ist zu hand
Vnd das mir gar wol ist bekandt/
Rupescissa gefangen. Nun hat man mich darumb gefangen
Als ob ich boßheit hab begangen/
Aber ich bin also fromm leider nicht
Das man mich fah vmb solch gschicht/
Hier. 37. vñ 38. Als der heilig Prophet Jeremias
Der in eim vnfruntlichen kercker saß/
Vmb das er die warheit sagt
Die dem Künig nicht wol behagt/
Von den zukünfftigen bösen dingen
Das jn die heiden solten zwingen/
Ich hab auch all vmb den Künig geschriben
Zukünfftige ding/die war sind bliben/
Da möcht man wol erkennen an
Was thorheit ich nun hab gethan/
Vermanung zur büß. Ich wolt rathen das man Gott flehet
Das er nicht rach vber vns thet/
Zum ersten sprech ich Her
Ich will euch des fürwar gewer/
Das in künfftigen zeiten geschicht

Das

Das groß betrübtnuß vber die Christen geht/ Trübnuß der Christē
Also das sie jr sünd müssen bewein heit.
Darnach die gantz welt gemein/
In einen glauben sich kert
So wirt der glaub groß gemert/
Diß muß geschehen denn also
Nach dem heiligen Euangelio/
Da Christus sprach inn seiner red
In eim gleichnus/ich bin ein gutter hirt/ Joan.10.
Der sein schaff an gute weide treibt
Nach dem als Sanct Joannes schreibt/
Vnd zuhand begundt er darnach jehen
Andere schaff han ich noch mee/
Die von diser schefferey nu
Nicht sint/die muß ich füren herzu/
Vnd es wirt ein schefferey dann
Vnd ein scheffer der jr gehüten kan/
Zu den gezeiten so samlen sich Versamlūg der Juden/ Heiden/Tatern/Türcken/Sarracen/werden Christen.
Die Juden vnd heiden alle gleich/
Tatern/Türcken/vnd Sarracen
Mit den Griechen sie zur tauffe gehn/
Ketzer/werrer/die vns Gots berauben
Die kommen alle zu dem glauben/
Vnd ee denn das selb geschicht
Ein groß gericht vber die Christen geht/
Die in den groben sünden leben
Vnd jres leibs lust nicht begeben/ Straff vber die bösen Christen/ Vorm jungsten tag.
Noch vmb jemants willen wöllen lassen
Vnd sich der vntugent nicht massen/
Die aller erst von diser erden

Zu grund gantz getilget werden/
Es geschicht on zweiffel/das solt jr wiß
Der himmel ee all zu reiß/
Ee denn diß nicht also ergieng
Es wer denn das man rew empfieng/
Vnd die sünd wolt büssen
So wer Gott barmhertzig vnd süße/
Math. 24. Christus spricht himel vnd erden vergeen
Aber meine wort müssen besteen/
Alle welt im glauben verstört. Wir han das nun gereit erkandt
Das alle gegnet vnd land/
Seind in dem glauben etwas verstöret
Als man von den ketzern hört/
Vnd auch von den bösen Christen
Die gut/mit tausent bösen listen/
Den leuten angewinnen vnd nemen
Vnd sich keiner vntugendt schemen/
Das nun die Christenheit werd widerbracht
Vnd mit frommen pfaffen bedacht/
Die ler gar seer ist vergangen
Vnd vil jr thumbs hat empfangen/
Farlessige Prelaten. Von versaumnuß der tregen Prelaten
Die machen groß vnfur statten/
Die Prelaten solten predigen Gottes forcht
Beid mit wercken vnd mit wort/
Die Prelaten vnd lerer solten sein so gut
Das sie Predigten geistliche armut/
Vnd wie nutz vnd gut es wer
Das man der vberflüssigkeit enper/
Pfaffen vberfluß. Vnd weren denn selbs darauff gekärt

Vnd

Vnd triben nit praß vnd hochfart/ — Hoffart.
Vnd trugen nit buntne kleider an — Bracht.
Vnd wurden von speiß nimmer wan/ — Truncken-
Vnd das man nicht soll vnkeüscheit treiben — heit.
Vnd fürten nit mit jn schöne weiber / — Vnkeüsch-
Denn möchten die vnglaubigen — heit.
Das alt sprichwort nit zu jn jehen/
Bistu ein artzt vnd bist wund
So mach dich selber erst gesund/
Darumb müssen die höchsten Prelaten
Zu erst anheben vnd gestaten/
Das Esaias gesprochen hadt
In dem ersten Capitel an Gottes stadt/
Ich will mein hand zu dir keren
Vnd dich ein ander weiß leren/
Vnd deinen vnflat kochen rein
Vnd von jn nemen die wasser gmein/
Dein richter setz ich in den jaren
Das sie werden als sie vor waren/
Vnd das auch dein rath geben
Als sie vor theten / jetzt aber vbel leben/
Die schnöden sunder / will ich verwerffen — Pfaffen wer-
Die Gott den herrn haben verlassen/ — den verwor-
In der weiß müssen sie widerleben — fen.
Also zu erst ist außgegeben/
Sie wöllen oder wöllen nit / müssen sie es thun
Do bringt sie Gott mit schlegen zu/
Vnd mit mancher hand pein
Das sie schnell müssen gehorsam sein/
Denn es kompt zu erst vber die pfaffheit

Pfaffen hertzeleid.

Besonder so groß hertzenleid/
Das es niemand künd vol achten
Oder ein solche not ertrachten/
Got legt auff sie gar schwere burden
Ob sie villeicht recht rewer wurden/
So groß verfolgung wirt vber sie zwar
Das vil leut meinen fürwar/
Das die gantz heilig Christenheit
Zu mal wirt hingeleit/

Christliche Kirch wirt nit vergeen.

Vnd solleu gentzlich vergehn
Vnd das mag doch nit geschehen/
Sie wirt betrübt zu mal schwind
Als ein schiff thut von grossem wind/
Der das hin vnd wider treibt
Vnd doch vnuertrengt bleibt/

1. Pet. 4.

Sant Peter verschweiget des nicht
In seiner episteln da er spricht/
Es ist zeit das es sich anheb
Das man Gottes gericht entzeb/
Das von seim hauß vber euch geth
Ists das euch das mit dem ersten schlecht/
Was geschicht denn den die nicht also
Glauben dem heiligen Euangelio/
Wirt der gerecht kaum selig hie
Der böß vnd schnöd/wo bleiben die?
Die aber leiden in Gottes namen
Vnd nach seim willen on schamen/

Vermanung an die prelatē. 1. Pe. 4

Die befelhen dem trewen Schöpffer
Jr Leib / Seel vnd auch jr eer/
Darumb jr Prelaten/Gottes hirten

Lasser

Lasset ewer schaff nicht verzerten/
Treibt sie an tugendtliche weid
Vnd bringt euch vnd sie von disem leid/
Mit gutem willen hirnach ringet
Vnd beit nicht biß das man zwinget/
Seit nüchtern/wacht vnd seht zu
Wie jr inn disem wölt thun/
Wenn der teuffel hat sich des vermessen
Er wölt euch als ein Lewe fressen/
Dem widerstehet fest im glauben
Vnd laßt euch des nicht berauben/ Pet. 5.
Seit allzeit in ewerm glauben stet
Mit guten wercken vnd gebeth/
Habt mitleiden mit den armen
Vnd laßt sie nicht on erbarmen/
Seit messig/from/keusch/vnd demütig
Gedultig vnd in allen dingen gütig/
Nicht solt jr böß mit bösem gelten
Niemandts verleümbden oder schelten/
Leidet jr denn durch die gerechtigkeit
Das kompt euch zu ewiger seligkeit/
Förcht nicht ob jr wert betrübt
Dester mer euch in tugendt übt/
Leidet gedultiglich den schmertzen
Vnd habt Christum in ewerm hertzen/
Auch geschicht in der welt new wunder Oberkeit wirt geschwecht.
Die gwaltig herrschafft die ligt vnder/
Die multwerff/meuß/vnd hewschrecken Hewschrecken/Pawrkrieg.
Vnd was thier in der erden stecken/
Die von dem acker erneren sich

Die ziehen so grosse sterck an sich
Das sie freißlich vnd mechtigklich/
Alle lewen vnd Leopart zurissen
Bern/ Lüchs/vnd wölff erbeissen/
Vnd fressen die an jren danck
Vnd jr feißtigkeit die wirt kranck/
Deßelben gleichen mer geschihet
Das keines menschen vernunft nicht versteht/
Vnd vnglaublich leut genug
Vnd wirt ein grosser vngefug/
Lerche. Die lerchen/meisen/vnd sperling
Meisen. Vnd die vögelin also gering/
Die greiffen die hebich/falcken/vnd geir
Die von rauben nimmer wöllen feyer/
Die starn vnd kramet vögel sie pflugken
Vnd rissen sie zu kleinen stucken/
Diß verhenget Got von rechter schuld
Auff das die Prophecey werd erfult/
Die vor manchem jar also sprach
Der Prophet Esaias /wach/
Esa. 33. Hastu den tag geraubet vil
So hat es nun mit dir kein spil/
Wirstu nu nicht beraubet wider
Vnd von den armen geworffen nider/
Hastu sie beschedigt vnd ser geschmecht
Das selb nu hie dir wider geschicht/
Hastu nun den raub verzert
So wirst du nu auch gantz verheret/
In den selbigen jaren
Beginnet sich vil wunders offenbaren/

Des

Des gemeinen volcks eintrechtigkeit
Vbet vil strenger gerechtigkeit/
Die freißlichen künen starcken man
Den gewint es an allen enden an/
Es erschlecht die bösen vbeltheter
Vnd richt vber dieb vnd verräther/
Der edeln vntugent sie nicht vergessen
Mit schwerten vnd messern sie die fressen/
Den auff erden niemant kan gesteürn
Die verbrennen sie mit grossen feürn/
Vnd die mit jn leben in hohem mut
Die bringen sie von eeren vnd gut/
Es wirt vber sie ein solcher schlag
Grösser denn man glauben mag/
Als denn der König von Franckreich
Dem kein Christen König ist gleich/
Nimmet vnmassen sehr ab
Vnd verlißt streit vnd ander hab/
Also das sein reich vnd all sein ehr
Werden geschwecht zu mal sehr/
Gott diß alles vber jn verhenget
Das er die Christen zu leiden bringet/
Wenn der erste Entechrist
Gar nach denn zukünfftig ist/
Der die Christen sehr sol Casteien
Vnd die geistlichen leut maledeien/
Zu den selbigen zeitten
Werden vil herrn vnd land wider jn streiten/
Die König die vmb jn seind gelegen
Stetlich krieg wider jn pflegen/

Dz gemein volck strafft dis laster.

König zu Franckreich

Der erst Antichrist.

Darzu als ich hon vernommen
Die Sarracen auch vber jn kommen/
König von Franckreich gefangen. Die schickt auß der Heidnisch Soldan
Die gewinnen jm ein streit an/
Jnn dem streit wirt er gefangen
So ist sein macht denn vergangen/
Diß geschicht vmb Sanct Michels tag
Vnd wirt den Christen ein grosser schlag/
Vil grosser streit werden denn hernach
Eh er wider kompt inn sein gemach/
Ezech. 13. So wirt denn außgericht
Der spruch den Ezechiel spricht/
Sie sprechen frid frid frid
Vnd den schnöden wont er nicht mit/
Hispania. Italia. Es ist auch inn Hispania
Gar groß streit/ vnd inn Italia/
Es kommen die Ketzer mit den Heiden
Vnd die Christen leiden von jn beiden/
Marter/ die nie mer ward gehort
Vber jr gefengkniß vnd mordt/
König von Hispanie. Ein König von Hispania kompt dann
Vnd besamlet all sein mann/
Vnd streit mit den Affrican
Die Mahometen betten an/
Vnd er gewinnet ein grossen streit
Das Heidenisch volck da nider leidt/
Sarracen, Heiden. Es kommen aber die Heiden mit eim heer
Also vil das jn nicht gewer/
Wol mag denn die Christenheit
Vnd fügen vns denn groß hertzeleidt/

Sie

Sie verhergen zum ersten Vngerlandt — Vngern.
Polen/Behemen/die Teutschen zu handt/ — Polen. Behmen.
Das dritt theil wirt erschlagen vnd erstochen — Teutschen.
Wenn es weret drey jar vnd sechs wochen/
Jtalien sie auch nicht vermeiden — Jtalia.
Die müssen auch das selbig leiden/
Got laßt ein Christen Fürsten auß ziehen
Vor dem sie wider heim ziehen/
Wenn sie sind denn fast schwecher worden — Christen Fürst.
Von dem streit vnd morden/
Der samlet denn nach jn ein kriegsfardt
Vnd die wirt nicht zu nütz gekart/
Darnach so wirt gar beraubt
Die Christenheit /des glaubt/
All jrer gütter die sie hat
An zinsen / an erb/ an einer jegklichen stadt/
Die Leien die geistlichen hassen — Geistlichen verhaßt.
Vmb jr gut sie die verfassen/
Dasselb thun sie der Pfaffheit
Wenn jr reich thumb der ist jn leidt/
Vnd jr groß weltlich ehr
Die müer sie vnmassen seer/
Vnd das sie treiben hoffart
Das wirt jn gar seer verkart/
So kommen zusamen der leyen Fürsten
Die sich lassen nach gut dürsten/ — Welt Fürsten geitz.
Vnd des gemeinen volcks gnug
Die sich wissen verstendig vnd klug/
Vnd die jr gut haben verlorn
Von den Heiden das thut jn zorn/

Vnd werden denn des all gemein
Mit den Fürsten jren herrn ein/
Das sie wider die pfaffen auff stehn
Vnd mit gewalt vber sie gehn/
Vnd nemen jn all jr zeitlichs gut
Wo sie das haben inn jrer hut/
Pfaffen jrer güter beraubet. Beide groß vnd auch das klein
Mit einander gantz vnd rein/
Die Fürsten vnd die Graffschafft
Die an jr wirdigkeit sich sollen hafft/
Da die bistumb seind mit gestifft
Jr freyheit von des Keisers gifft/
Stett/burge/vnd all jr landt
Zöll/renth/werden jn entwandt/
Zinß/obley/pfründ/korn/gelt
Wo den Leyen das wirt gemelt/
Das wirt jn denn alles genommen
So heissen sie werde wolkommen/
Nach dem heiligen Euangelio
Das Sant Mattheus beschreibt also/
Math. 10. Als Christus wider die Jungern sprach
Habt mit dem zeitlichen gut gemach/
Besitzt weder silber noch golt
Vnd seidt dem geldt nicht zu holt/
Habt nicht zwey kleider vnd par schu
Laßt euch die leut gütlich thun/
Der erbeiter ist wirdig seiner speiß
Die nempt wo man euch die beweiß/
So betreugt der Teuffel Sathanas
Denn vil leut vmb das/

Das

Das sie inn eim einfeltigen kleid bleiben
Vnd denn groß gleißnerey treiben/ — Gletßnerey.
Die weltlichen Fürsten vnd jre mann — Mönchere y
Die freißlich seind vnd groß Tirann/ — Fürstē Ti-
Vnd die amptleut vnder den leyen — ran.
Mit den pfaffen sie ser zweien/
Vmb jr offenbar grosse sünd
Vnd jre vnzimliche fünd/ — Pfaffē geitz
Die jr etliche denn antreiben — vnd vnken-
Mit wucher/gut vnd mit weiben/ — scheit vertil-
Die tilgen sie denn vnbarmhertziglich — get.
Vnd peinigen sie auch gar jemerlich/
Wenn das die andern vernemen — Fromme
Die sich jrer sünd etwas schemen/ — Pfaffen.
Die bekeren sich denn gantz hie mit
Vnd leben nach der Aposteln sit/ — Fromme
Der Fürsten hertz Gott denn bekert — Fürsten.
Das sie jr gnad nimmer beschwert/
Die sie wider die Pfaffen hatten — Gütige
Vnd der rach dem volck gestatten/ — Fürsten.
Vnd wircken denn vber sie den frid
Vnd faren jn denn gütlich mid/
Vnd lassen jn denn alles das geben
Das jn not ist zu jrem leben/
Da gnügt jn denn gar wol an
Vnd seind jrem öbersten vnderthan/
Es erscheinet denn zu der frist
Jnn auffgang der schnöd Andtchrist/ — Mahomet.
Vnd sein Jüngern die er hadt — Endtchrist
Die predigen zu Hierusalem in der stadt/ — Predige zu
— Hierusalem.

Den

Den leuten gemein alle offenberlich
Vnd thun zeichen / das sprech ich werlich /
Wunderzaychen des Antchrists. Etlich von dem himel geschehen
Die vil leut denn ansehen /
Die auch zu mal erschrecklich sind
Dergleichen man jetzund nit erfind /
Vnd sind nicht mer gehört noch gesehen
Vor disem auch vil plag geschehen /
Grosse wasser. Mit grossen wassern / die sich ergiessen
Vnd vber dörffer vnd stett fliessen /
Hunger. Es wirt davon groß hunger
Das beid der alt vnd der junger /
Verschmachten vnd verderben
Pestilentz. Es kommen auch drauß groß sterben /
Die helß gschwellen den leuten so gschwind
Halsgeschwulst. Das sie nicht mögen kosen oder gschlind /
Diß geschicht alles auff diser erden
Auff das die bösen getilget werden /
Es wirt vntrew vnd verretherey
Groß boßheit vnd vbeltheterey /
Vnder den leuten auff den erdtrich dann
Das man nicht wol finden kan /
Merck vntrew. Ein getrewen freund / oder eingetrewē knecht
Der warhafftig sey vnd auch gerecht /
Juden inn frem land. Die juden ziehen denn all zu handt
Vber mer inn das Jüdisch landt /
Iren falschen Messiam sie denn enpfahen
An die Christen sie denn auch schlahen /
Vnd tilgen die wo sie mögen
Juden wider Christē. Das ist warlich alles vngelogen /

Der

Der Christen glaub also vergeth
Das kaum der zehendt mensch besteht/
Gar vil Christen werden von jn verloren
Denn es wirt ein Römischer Keiser geboren/
Der wirt ein ander Nero fürwar
Ein grosser ketzer gar offenbar/
Der peiniget schwerlich die Christenheit
Vnd thut jn manich hertzenleid/
Er schlecht die Christen leut zu tod
Vnd legt an sie grosse not/
Ich acht das der selb man ist
Den man nennet den Endtchrist/
Vnd die Bestie võ der Sant Johans schreibt Antichrist.
Die so gar vil wunders treibt/
Jnn der heiligen offenbarung buch
Jn dem achten Capitel sol man es such/
Diser schnöden bestien ist gar gach
Vnd erbeit denn seer darnach/
Vnd meint nimmer auffzuhören
Sie wöll die gantz welt zerstören/
Vnd die vertilgen auch zu grund
Das geschicht doch nicht dem bösen hund/
Sant Johanns verschweigt des nicht
Jn dem genannten buch da er spricht/
Vnd von dem Endtrist thut sein red
Vnd von seinem falschen Propheten med/ Falschel propheten.
Der selb Prophet mag diser wol sein
Der die Christen bringet zu grosser pein/
Es wirt auch in der selben zeit
Vber al inn der welt weit/ Trübsal der geistlichen.

Betrübnuß aller geistlichen leut
Als ich euch in der warheit bedeut/
Mönch/Nonnen/vnd allerley örden
Zerstörung der Klöster. Des geschicht verstörung vnd mörden/
Sie nemen jn denn all jr gut
Vnd vergiessen jr vnschuldigs blut/
An mannen vnd an geistlichen weiben
Groß boßheit sie mit jn treiben/
Jr Clöster werden als jr nun hört
Von dem Endtchrist verstört/
Vnd von seim Propheten dem ketzer
Romischer keiser ketzer. Der sich nennet Römischer Keiser/
Den bettel Mönchen groß leid geschicht
Jr Clöster man stört/jr priester man schlegt/
Die vbertretter inn dem Barfusser orden
Barfusser vrsach des vbels. Seind des seer ein vrsach worden/
Das diß betrübtnuß kompt also
Das beweiß ich mit Sant Francisco/
Der diß selbs hat gesprochen
Jr sünd sol werd gerochen/
Der ander leut auch entgelten
Sein alt legend/kan diß wol melden/
Sie haben nun eigen gut vnd gelt
Damit sich jr hoffart melt/
Da sie schön gut kappen tragen
Nach den reglen sie nicht mer fragen/
Man sicht sie alles des beginnen
Das jn verbotten ist darinnen/
Klöster inn Welschland Die grossen stett inn Welschland
Vnd Clöster werden verstört mit schand/

Es

Es sey denn das die leut darinn
Wöllen rüw vmb jr sünd gewinn/
Das Gott das wöll wider wenden
Vnd sein bärme vber sie senden/
Es geschicht von grossen Erdtbeben — Erdbeben.
Die sich denn teglich erheben/
Von grossen streitten inn den tagen
Darinn vil leut werden erschlagen/ — Streit.
Also vil das man die stett gewindt
Vnd mit gewalt darein rennt/
Plonien/Florentz/Sene/vnd Piß
Die stehn denn als auff eim jß/
Das da schmeltzet von der Sonnen
Jr groß gewalt ist denn zu runnen/
Wenn sie Gottes zorns entzeben
Vnd mögen sich wider niemandts erheben/
Also gar ser zu der zeit sie abnemen
Das sie sich des vnder einander schemen/
Bern das auch denn nicht leth — Bern.
Also wirt mit jme betrübt Areth/ — Areth.
Ostereich/Beyern/vnd die Teutschen landt — Ostereich.
Die werden verhergt vnd verbrandt/ — Teutschlãd.
Biß hin zu dem sünd
Lambarten vertürbt auch zu grund/
Janua/Neapolis seind des nicht frey
Padua/Salnere/vnd Nosti/
Die Türcken/Venedig denn beflecken — Türcken.
Mit grossen streitten sie die statt erwecken/ — Venedig.
Marthiam/Anthonyam sie gantz schinden
Der Reiser will sich jr vnderwinden/

Römisch Keiser Türkisch.

Der zu Rom Herr denn will sein
Der nimmet denn vil der stett ein/
Der selb groß ketzer vnd wicht
Mit den Türcken hat er pflicht/
Vnd was volcks denn will vbel thu
Das kompt jm von allen enden zu/
Darnach der selb ketzer stirbt
Mit seim Andtchrist er verdirbt/
Johannes ferrer sprach/ich will euch rath ge-
Wider das gnandt betrübt leben/ (ben
Nach dem als euch auch Christus hat
In seim Euangelio gegeben rath/
Das Sant Matheus auch beschreibt
Mathei 24. Das jr vor engsten auch sicher bleibt/
Rath Joannis Rupescisse. Das erst/jr solt euch wol versehen
Das euch die ketzer icht vbergeen/
Mit jren falschen gleissenden reden
Vnd euch denn damit betriegen/
Hertlich solt jr jn widerstehn
Vnd jrer weiß nicht nachgehn/
Das jr icht kompt inn jren jrthum
Vmb ein eitel weißheit vnd rum/
Wenn jr habt vernommen nun die zeit/
Wie es vmb die leut auff erden leidt/
Der ander rath die flucht nun ist
Den auch leret vnser herr Jesus Christ/
Da er spricht sie fliehen an das geberg
Vor des bösen feindes erg/
Vnd das bestettiget auch Ezechiel
Der spricht/wer selig bleiben will/

Der

Der ſoll ſich zu hand von jn ziehen
Vnd jhr böſe geſelſchafft fliehen/
Jnn dem gebirg vnd wald
Wo jr euch wol mögent behald/
Vor der vnglaubigen zorn
Mit bon/erbbeiſſen/vnd korn/
Mit geſaltzem fleiſch vnd dürren fiſchen
Die da gedienen mögen zu ewern tiſchen/
Der dritt rath iſt das mercket eben
Was warzeichen Chriſtus hat gegeben/
Da er ſprach erdtbeben vnd zwitracht|
Vnd wenn vil ſtreites kompt/das acht/
Die wil Got alle vorhin ſenden
Die ſelben ſich zu hand denn enden/
Vnd wenn man jrthumb heimlich
Prediget/ ſo hut ein jeglicher ſich/
Wenn man wider die gewonheit thut
Die da helt die Chriſtenheit für gut/
Vnd falſcher lere beginnet
Vnd auff ein newe weiß ſinnet/
Vnd wunderzeichen zu wegen brengt
Das Gott dem teufel denn verhengt/
Als Lucas vnd Matheus ſchreiben
So ſoll niemandt lenger bleiben/
Das ſicherſt iſt denn/das man fliehe
Vnd ſich von ſo gethonen leuten ziehe/
Der vierdt rath duncket mich gut weſen
Das wir die Propheten vberleſen/
Vnd zeit vnd gſchicht mercken
Das wir vnſer gemüt ſtercken/

Wie im Bapſtumb lange zeit beſchehen.

Vnd das in vnser seel an triben
Das wir inn dem Christen glauben bliben/
Vnd machen vns Gott zu freünd
Vnd hüten vns fleißlich vor der sünd/
Der fünfft rath ist das wir bitten
Vnd flehen gott mit gutten sitten/
Das er der Christenheit wöll schonen
Vnd sein erbarmen von dem thronen/
Vns gnedigklich zu send
Vnd sein zoren von vns wend/
Also das wir bliben mögen sein kind
Die mit dem tauff gezeichnet sind/
Vor dem tödtlichen schlag
Als Ezechiel kan gesag
Nun wisset das sicher vnd für war
Das die leut alle gar/
Die inn tödtlichen sünden ligen
Vnd sich der nicht haben verzigen/
Vnd seind darinn gantz verhört
Vnd mit leibs listen verzert/
Die boßhaftigen kündt Gotes zorn nit entpfliehen.
Was die flucht oder rats triben
An keinen stetten sie nicht bliben/
Wie fest die jmmer mögen werden
Auff schlössern/thürnen/welden in erden/
So müssen sie doch da selbst sterben
Vnd gantz jemerlich verderben/
Vnd ob es von leuten nit geschecht
Gott sie doch plaget vnd erschlecht/
Von thieren/würmen/suchten vñ kranckheit
Die jemerlich an sie werden geleidt/

Des

Des ist die flucht zu mal gut
Die man mit Gottes hilff thut.

Bertholdi Weiß a=gung/

Zu welcher zeit diser Bertholdus / vnnd auch Bechthild die Junckfraw gelebt / hab ich nirgent künden finden/noch erfragen. Aber dißhalben jre propheceien hieher zusetzen nit wöllen vnderlassen / Du aber Christlicher Leser/so du dises mit warheit erfarest magst vnsern mangel erstatten.

BErtholdus prediger ordens was
Do er vij. jar im wald gesaß/
Vnderleidt manich groß vngemach
Zu disen burgern er da sprach/
Es wirt gar schier ein abscheiden
Von den Römischen Fürsten beiden/
Die zeit die kompt darnach zwar
Als man schreibet vierzehen hundert jar/
Das Christus auff diß erdtrich kam
Vnd die menschheit an sich nam/
Vor der zeit kompt der Endtchrist nicht
Deß seydt inn der warheit bericht/
Darnach hebt sich groß gewerr
Bapst vnd Keiser die kommen ferr/

Abfal des Römischen Reichs. 1400.

Dises hatt angefangen zur zeit K. Caroli. 4. besehe die Historien.

Von

Bapſt vnnd Keiſer brauchen jrn gewaldt nit recht vnnd werden verachtet.

Von jrer gewalt ehr vnd macht
Denn man jr gar wenig mer acht/
Diß kompt von vngehorſam dar
Denn die Biſchöff nemen nimmer war/
Was Chriſtus befolhen hab

Der Biſchofen farleſſigkeit.

Sie keren ſich nichts darab/
Auff menſchen ſie ſich ziehen
Jr lehen ſie mit Simonei verleihen/
Den geſtatten ſolchs jre Prelaten
Die mit den ſelben ſich verwaten/

Cardinel.

Diß die Cardinel zu erſt beginnen
Die eigen herrſchafft wöllen gewinnen/
Es wirt auch vmb das Römiſch reich
Zu den gezeiten gar wunderleich/
Alſo das die Römer zu erſt hatten allein
Vnd waren vber alle welt gemein

Zerſtörung des Römiſchē Reichs.

Aber jetzt nemen ſie ab von tag zu tag
An jrer gwalt/ des mögen ſie klag/
Es wirt zu letſt ſo gar zerſtört
Das man nirgent von jrem reich mer hört/
Vnd das man nirgend ein Fürſten findt
Der ſich des reichs mer vnderwindt/
Wenn nun alſo diſe haubt beide
Von den Römern ſich ginnen ſcheiden/
Das geiſtlich vnd das weltlich
Das ſie ſer beginnen zuuerblichen/
Vnd die Römer jr nimmer han
So hebt ſich der leut vnfall an/
Denn der verlorn ſon der Endtchriſt
Der eigt ſich denn mit ſeiner liſt/

Das man jn vernimpt in den tagen
Vnd die leut von jm hören sagen.

Bechthildis Weißa=gung/

BEchthild die rein kam auß den Sachsen
Jr gemüt begunt jr zu wachsen/
Da sie diß hie angezeigen wort
Von den heiligen leuten hat gehort/
Sie sprach/ Jch mag nicht lenger schweigen
Einen brieff begund ich erkriegen/
Von Christo meinem lieben herren
Der da lautet/ wir sollen vns bekeren/ Brieff vnd wort Christi/ zu Bechthilt.
Den muß ich euch nun sagen
Das solt jr mir gütlich vertragen/
Jesus Christus Marie kind
Heil allen/ die fromm vnd geistlich sind/
Vnd die durch mich füren ein geistlich leben
Vnd den geistlich gewalt ist gegeben/ Geistliche.
Wenn die seulen des hauß krancken
Vnd vor den winden stehn wancken/
So mag der bul nicht lang bleiben Seulen der Christenheit.
Vernempt eben nun mein schreiben/
Also thun die seulen der Christenheit
Auff die der glaub nun ist geleidt/
Die beginnen jetzt gar sehr zu krancken

Mit worten/wercken/vnd gedancken/
Auß meinen gebotten sie sich trähen
Der geistlichen vntugent. Von winden der eitelkeit sie fast wägen/
Die girheit/vnkeuschheit/vnd hoffardt
Die haben sie nun schier vmbgekardt/
Wöllen sie nun dises briefs entzeben
Den ich jn selbs hab geschriben/
Zur seligkeit vnd zu gut
Mit meines hertzen blut/
Das aber eins noch vergiessen sall
Der geistlichen abfall. Vmb der geistlichen leut fall/
Vnd vmb der Prelaten willen all
Die teglich von mir fall/
Zwey mal hon ich mein blut vergossen
Des die Christenheit hat genossen/
Das dritt mal soll ichs noch vergiessen
Dise red muß ich baß entschliessen/
Das erste das was Abels blut
Gen. 4. Des gerechten menschen fromm vnd gut/
Vnd der vnschuldigen kinder / die mit nöten
Math. 7. Herodes durch mich ließ tödten/
Math. 14. Vnd Johannis des teuffers der auff der fart
Darnach auch enthauptet ward/
Vnd das ander blut gemeinlich
Das von den martyren ward durch mich /
Vergossen / vmb die gerechtigkeit
Das wirt mir von recht zu geleidt/
Denn es vmb meinen willen ist geschehen
Vnd hiemit mein vergossen blut verjehen/
Auß meinen eigen leichnam/

Jnn meines vatters gehorsam/
Auß meiner seiten/ henden vnd füssen
Damit wolt ich die sünd büssen/
Für das menschlich geschlecht
Das ich das/ meim vatter widerbrecht/
Die er lange zeit hat verlorn
Vnd versünt damit seinen zorn/
Also bin ich an dem Creutz gestorben
Vnd hon euch gnad damit erworben/
Diß blutgiessen ist meines vatters schuld
Durch des willen hon ich mit gedult/
Jn gehorsam vnd inn lieb geliden
Vom dritten blut muß ich reden/
Das wirt vergossen in den letsten tagen
Mit grossem jamer vnd mit klagen/
Durch der Christenheit glauben
Des sie der Endtchrist will berauben/
Diß soll man dem heiligen geist nu
Vnd seiner person schreiben zu/
Von des gnaden vnd hülff das geschied
Das man vest inn dem glauben steht/
Wenn es mag niemandt inn den tagen
Den tod erleiden/ die pein vertragen/
Durch Gott er denn werd gesterckt
Von dem heiligen geist der da wirckt/
Wenn der vater sein liebes kind will haben
Vnd mit ewiger freud begraben/
So laßts er inn disen gezeiten
Durch seinen willen etwas leiden/
Das es danckbar werd vnd demütig

Vnd gen andern leuten gütig/
Wenn nun inn diſem gegenwertigen leben
Nicht ſolche gnad wurd geben/
Das er leidet vngemach/ das jm iſt ſchwer
Der richtet nicht mit mir inn ehr/
Wer nit zeitlichs gut entpert
Vnd alle zeit inn wolluſt fert/
Geitz. Vnd der des nimmer wirt ſadt
Den ewigen tod er vor jm hadt/
Wee dem der da beſitzt zeitlichs gut
Damit bekümmert wirt ſein mut/
Hochmut. Das er meiner vermanung nicht entzebt
Vnd ſich vber ander leut erhebt/
Der fellet gar ein tieffen fal
Die pfäflich weißheit darwider ſal/
Pfaffen ampt Schirmen/ predigen/ vnd fechten
Vnd ſie bringen zu dem rechten/
Die Leien die da ſeind verkert
Falſch/ vngelerte pfaffen. Vnd falſche pfaffen vngelert/
Vnd die liſtigen geiſtlichen leut
Den man jren orden nicht kan bedeut/
Klagred Christi vber die pfaffen. Den ſteht alſo verkert jr mut
Ob ſie wol auff erden wircken gut/
So tragen ſie doch eitelkeit darinn
Das jr werck muß beflecket ſein/
Christus braut kleidung. Meiner braut der heiligen Chriſtenheit
Der zoch ich an ein weiſſes kleidt/
Das was mit meinem blut der lieb beſprengt
Als ob es wer mit gold behengt/
Vnd mit theurem edlem geſtein

Nun

Nun iſt es worden gar vnrein/
Auff jrem haupt ein gulden kron
Mit edlem gſtein gezieret ſchon/
Die was gulden geſchmidet rein
Das ſie vber alle welt ſchein/
Der kron ſchön iſt nun vergeſſen
Das gold hat der roſt freſſen/
Mit den ſchönen geſteinen allen
Die ſeind ſeer darauß gefallen/ Edelnſtein.
Die ſtein ſeind des glauben merer
Die Prelaten vnd vernünfftigen lerer/
Die ſein nun mit jren verkerten ſitten
Einzeln faſt darauß geſchritten/
Vnd inn den tugenden worden kranck
Dauon wirt nun all zu handt/
Das volck Gottes gar verblendt Der geiſtlichen abfal.
Vnd mit dem jrthumb geſchendt/
Jr gold das iſt zu dreck worden
Die geiſtlichen halten nicht jren orden/
Des iſt mein brut nun worden arm
Kalt an gnaden vnd nimmer warm/
Schwartz vnfreuntlich jr kleid zerriſſen
Sie hat ſich an frembd lieb gefliſſen/
Sie iſt bemuſelt all zumal
Vnd noch ſchwertzer wenn ein kol/
Von der brunſt der ſchnöden vnkeüſchheit
Gel farb jr worden iſt jr kleid/
Jr hoffnung iſt nun gar ſehr zerfallen
Denn hoffardt iſt mit jn allen/
Jr grundfeſt der tieffen demütigkeit

Des schweren gebews nu nimmer treit/
Jnn jren leffzen wirt kein warheit funden
Sonder biegen/ triegen zu allen stunden/
Von falscheit sein nun auch jr red
Vnd vol aller falschheit da med/
Du schöne kron Göttliches erbteils
Wie bistu nun worden vol vnheils?
Wo ist die ehr die du nun hast erworben?
Dein schönes antlitz ist verdorben/
Du hast nun kein recht gestalt
Noch kein redlichen gewalt/
Das recht ist erkert. Dein weltlichs vnd geistliches gericht
Die seind beid worden zu nicht/
Da du solteſt rechtfertigen mit
Vnd Gottes volck halten zu frid/
Die armen behalten bey dem rechten
Vnd sein außerwelten verfechten/
Nun hat geschenck andere recht ertracht
Das der schnöd wirt grecht gemacht/
Vom armen wirt das recht genommen
Wo die recht entzeben jres frommen/
Da wöllen sie die armen nicht erhören
Darumb ich sie will verstören/
Vnd sie demütigen an allen enden
Vnd will auch rach vber sie senden/
Das sie nicht selber wissen die zeit
Das jr gewalt do nider leidt/
Jch will doch noch in kurtzen jaren
Dem höchsten Bischoff das offenbaren/
Vnd jm berüren an seim hertzen

Das er dauon leidet schmertzen/
Das die hirten nun meiner schaffen
Vbel hüten/vnd wöllen nicht straffen/
Sie seind nun selbs wölff worden — Bischoff sein wölffe.
Sie fressen die schaff vnd morden/
Vor meinen augen inn grossen nöten
Sie beröuffen/schinden vnd tödten/
Mein beste schaff mir nun verderben
Vnd müssen von jn hungers sterben/ — Faule Hirten.
Die hirten nun die arbeit fliehen
Die schaff sie nun von nutzlicher weid ziehen/
An das gebirg sie nicht treiben
Vnd wandern mit verdachten weiben/ — Pfaffen hürerey.
Nun kert euch zu den frommen — Fromme
Wölt jr zu meim reich kommen/ — Prediger.
Vnd seht jr gute werck an
Vnd ander tugendt so die frommen han/
Vnd seit jren worten gehorsam
Vnd vmb jr straff nimmer gram/
Wenn nun zerreisset das alte kleidt
Das man lange zeit gedreit/
So hat der mensch kein enthalt
Er wirt an dem leibe kalt/
Jch muß schier die Christenheit/mein braut
Auff das jr icht bleck die haut/
Vnd erkalt inn meiner liebe mit leid
Mit eim newen mantel kleid/ — Die letsten
Das werden denn die letsten Prediger — Prediger.
Die da straffen vnd geben gesunde ler/
Vnd bringen die leut wider zu reuwen

Den

Den Christen glauben sie wider bawen/
Der also seer ist vergangen
Das vil ketzerey daran hangen/
Die sollen auch wider den Endtrist
Predigen vnd wider sein böse list/
Nun bessert ewer leben es ist zeit
Jsts das ewer vntugendt nit geleidt/
So will ich mein geisel vber euch stellen
Mit mancher hand plagen vnd vngefellen/
Die feind sollen euch vberwinden
Leid erlebt jr an ewern kindern/
Ewer erbeit wirt euch zernicht
Ewer vnrecht soll euch niemandt richt/
Die erd bringet euch frucht klein
Die lufft wirt euch vnrein/
Vil sucht solt jr erwerben
Vnd darzu eins schnellen tods sterben/
Darzu ein vnzeitlichs gewitter
Vor fewr vnd vor wasser solt jr zitter/
Nirgendt findt jr frid noch ruw
Nirgendt solt jr finden lieb noch trew/
Jr wert inn allen enden beschwert
Es sey denn das jr euch zu mir kert/

Straff der vnbußfertigen.

Die ij. Weissagung Joannis/

Joannes

Johannes der heilig Euangelist
Wolt abermal sein red nit lenger frist/
In dem buch 8 offenbarung er spricht
Von der sibenden kirchen schweigt er nicht/
Vnd meint Laodiciam
An dem Endtchrist hebt er sie an/
Vnd weret biß an der welt end
Die hatt zu fechten vol jr hend/
Wider den bösen stinckenden bock
Vnd wider Gog vnd auch Magog/ Gog.
Die die Christen vertilgen zu den gezeiten Magog.
Mit mancherlay seernuß vnd leiden/
So werden etliche also gestalt Rohe Christen.
Das sie seind weder warm noch kalt/
Weder gut Christen noch böse Heiden
Sie seind von jn beiden geschneiden/
Weder glaubig noch vnglaubig
Die große forcht macht sie taubig/
Darumb speit Gott zu der stund
Solche zweiffeler auß seim mund/
Gutter werck sie denn arm sind
Der tugendt nackt/des glauben blind/
Nun kauff das gold der Göttlichen minn/
Das silber der stettigkeit neme zu sinn/
Vnd zeuch der vnschuld kleider an
Vnd sich was ich dir habe gethan/
Wen ich lieb hab den straff ich
Nun habe reuwe gantz vnd erkenne mich/
Diß spricht zu jn der lebendig Got
Der thut jn ein solches gebot/

Der ſein ein geborner ſon iſt
Vnſer Herr Jeſus Chriſt/
Gott will auff erden ſein freünd
Jn vier weiſe peinigen vmb die ſünd/
Die ſie leiden ſollen auff diſer erden
Straffe gottes warnig. Auff das ſie jm zu teil werden
Mit berauben/ vnd mit den ſtreiten
Vnd mit hunger zu gezeitten/
Mit einem ſichtigen ſterben ſchier
Oder das ſie zureiſſen die wilden thier/
Darnach begund ich entzeben
Erdbeben. Von dem erdtrich groß beben/
Finſternus. Die Son ward ſchwartz als ein ſack
Des Monden ſchein zumal gelag/
Vnd wirt geſtalt als blutfar
Die Stern fielen von dem himmel gar/
Die Berg/ Jnſeln vnd auch die Land
Werden von jren Stetten gewandt
Die Fürſten mit den jren ſich erhuben
Vnd verburgen ſich inn ſtein gruben/
Vnd ſprechen zu den bergen allen
Ach wölt jr nun auff vns fallen/
Vnd vns bedecken vor Gottes zorn
Wir müſſen leider ſein verlorn/
Die erbbebung mag wol bedeuten
Außlegung des reumendichters. Krieg vnd ſtreit von den leuten/
Das die Sonn ward ſchwartz als ein ſack
Soll Bapſt Den Bapſt das wol bedeuten magk/
Wenn man ſein denn neme acht
Sein leümed jn denn alſo ſchwartz macht/

Das

Das der Mond ward also blutfar
Das bedeutet den Römischen Keiser dar/ Mond/Keiser.
Der noch vbel der Christenheit fürsteet
Das blutige sünd/von jm geschieht/
Das die Stern fallen/bedeutet die Pfaffen Stern/pfaffen.
Die vil wunderlichs glauben schaffen/
Die böse bild den leyen geben
Hierumb verächten sie jr leben/
Sie glauben nicht an jre predigen
Vnd das sie von sünden künden geledigen/
Darumb fallen sie inn ketzerey
Vnd wöllen selber gebenedey/
Es kompt gar schier die zeit
Das ewer trost danider leidt/
Den jr an der pfaffheit habt
Das gar klein wirt jr rath.

Die ij. Weissagung Sanct Pauli/

PAulus aber wider sprach
Als dises hie vor was gesagt/
Der Endtchrist der kompt schier
Mit seiner bösen falschen leer/
Vnd wenn er die mit den seinen übt
So wirt alle welt betrübt/

Wenn jr nun erfart die mer
Das sich die leut verkeren ser/
So ist sein zukunfft denn gar nah
Das solt jr mercken bey dem da/
2. Thess. 2. Das der Römer Keiserthumb vnd Reich
Vor der zeit werden verbleich/
Vnd wenn das denn vergeth
Gewißliches zu hand geschihet/
Das man sein botten denn vernemet
Vnd auch offenbar erkennet/
Wen man nun nicht haltet mer
Weder von Gott noch von Keiser/
Allerst offenbart er denn sich
Der verlorn son auff dem erdtrich/
Der alle dem feind vnd wider ist
Das da glaubet an Jesum Christ/
Vnd er erhebet sich on spor
Vber alles das man nennet Gott/
Also das er inn dem Tempel Gottes
Sitzt/vnd wer nicht seines gebottes/
Will gehorsam sein vnd pflegen
Dem will er das leben versagen/
Man muß jn anbeten vnd ehren
Vor dem lebendigen Gott vnserm Herren/
Nun hört jr frommen weisen man
Was ich euch sag da gedenckt an/
Vnd wißt was euch zukommen soll
Vnd bewart auff die zeit ewern fall/
Wenn das volck gemeinlich boßheit werckt
So ist die zeit nah das merckt/.

Darumb

Darumb ſo laßt den Keiſer walten
Wer das Reich veſt helt der halte/
Vnd ſo er aller lengiſt kan
Biß das da kompt der ſchnöde man/
Der alle tugendtſam leut faret
Vnd ſich von mitten vnder jn offenbaret/
Den vnſer Herr Chriſtus verderbet
Vnd von ſeines mundes geiſt ſterbet/
Vnd mit ſeines liechte zukunfft
Bringet jnn die ewige vnuernunfft/
Wenn ſein wercke ſind das merckt
Als die Sathanas in jme werckt/
Mit ſeinen krefften vnd wunderzeichen
Kan er fromme hertzen erweichen/
Das ſie glauben an ſein triegen
Vnd an alle ſeine liegen/
Er laßt die Chriſten alle tödten
Vnd inn groſſer marter nöten/
Als denn man vor auff erdtreich
Nie erfur ſolcher marter gleich/
Wir wöllen denn das jr euch an gut übet
Vnd euch vmb die marter nicht betrübet/
Als die andern vnglaubigen man
Die zu kein Got hoffen han/
Vnd gleich als Chriſtus iſt erſtanden
Mechtiglich von des todes banden/
Alſo ſollen wir zu letſt erſtehn
Wenn wir für ſein gericht gehn.

Die ij. Weissagung Haymonis/

HAymo aber sagt der Endtchrist liege
Mit funff stucken er vns betriege/
Zum ersten mit seiner gleissenheit
Die vil vntugendt an jr treidt/

1. Gleißnerey des Antichrist.

Gar heilig er sich gehn den stelt
Die er an sich hat geselt/
Den tempel bawet er wider an
Den die Römer zerbrochen han/
Er gebeutet das man den sontag
Feiren soll ob man mag/
Damit zeuhet er gar leichtigklich
Die Juden vnd die Christen an sich/
Er gebeutet den sonabent feir darzu
Vnd forter kein fe[illegible]thon/

Lere Antichrist.

Zu dem andern er sie betreugt
Mit seinen predigen die er leugt/
Offenbarlich nennet er sich
Gottes son von himelreich/
Jnn dem tempel sitzt er entpor
All auff dem altar inn dem kor/
Vnd nimpt sich der Gottheit an
Da knien vor jn frawen vnd man/
Vnd beten/ sein gnade jn zu geben

Selig=

Seligkeit vnd lang leben/
Er laßt sein bilde machen gar schon
Mit gold vnd Edlem gstein ein kron/
Das dieweil inn dem Tempel steht
Wenn er anderswo hingeth/
Dem muß man opffern das er nicht zörn
Mit Weirauch vnd kertzenbörn/
Anbeten vnd neigen inn seim namen
Got leidt er zu solchen schamen/
Vnd vnserm Herrn Jesu Christo
Vnd sprichr zu den Juden also/
Jesus sey nicht mensch vnd golt
Vnd treibet mit jm sein spot/
Der Christenglaub sey ein gaugkelspil
Der Juden glaub sey besser vil/
Sein Junger sendt er allen enden auß
Die man jm zu lieb ehren muß/
Die predigen sein gesetz vnd lere
Die muß man inn seim namen ehre/
Das dritt stuck also ist
Da vns mit betreugt der Endtchrist/
Das er groß gaben von jm gebt
Vnd was das thumb volck des entzebt/
So lauffen sie zu jm alle gleich
Jr jegklicher wer gern reich/
Vnd dienen jm gern wo sie mögen
Warzu er will darzu sie tögen/
Also gewinnet er Söldner mit dem gelt
Vnd zeucht mit grossem heer zu feldt/
Vnd gewinnet denn alzu hand

Bild Antichrist.

Gaben Antichrist.

Bapst vnnd Türck treiben teglich dise stuck.

Gut feste stett vnd land/
Den verborgen schatz kan er finden
Damit verfolt er sein gsinde/
Die Juden Heiden vnd die Christen
Die er hat betrogen mit seinen listen/
Die setzt er zu ämptern vnd zu ehrn
Vnd kan jn wol jr gut gemern/
Das sie vber ander leut hon gewalt
Herrschafft vnd reichthumb manigfalt/
Die rauber dieb vnd wucherer
Die sicht man alle zu jm kern/
Den Römern die da sind verarmpt
Vber die er sich erbarmpt/
Vnd hilfft jn zu gut vnd zu hab
Darumb steht er jn nicht ab/.
Er gibt jn all jr freyheit wider
Die sie verloren haben seider/
Jnn den nechsten tausent jaren
Da sie inn grossen ehren waren/
Die sollen sie von seinen wegen han
Hie so merckt man wol an/
Das sein gewalt gar weit geher
Vnd das man kein keiser sihet/
Noch kein Bapst darzu
Der sich des jrgents außthu/
Zu dem vierdten betreugt der Endtchrist
Die leut mit seiner falschen list/
Mit seiner grossen zauberey an
Der er vnmassen vil kan/
Er wirckt sie mit des teuffels gunst

Der Bapst ist nimmer Bapst/sonder Antichrist.

Der

Der jn leret die selben kunst/
Dem fewr er vom himmel erlaubt
Das es fellt auff seiner jüngern haupt/
Vnd sprichrt es sey der heilig geist
Der komm mit seiner volleist/
Vnd geb jn allen weißheit fort
Zu predigen das Gottes wort/
Der teuffel sie denn wunderlert
Alle kunst er jn mert/
Vnd leret sie alle sprach sprechen
Damit sie sich denn außbrechen/
Vnd thun grosser zeichen vil
Gott diß alles verhengen will/
Auff das er die stetigkeit besehe
Wer jm dem glauben wölle besteh/
Er macht auch das die bild sprechen
Vnd den leuten sagen jr gebrechen/
Als die Abgött vor jaren thatten
Wenn die Heiden sie darumb bathen/
Sie sagen vil zukünfftiger ding
Vnd das man nach seiner huld ring/
Das sey das allerbest zwar
Wenn er geb rechte leer/
Noch so thut er zeichen fort
Die noch nie mer worden gehort/
Jnn dem winter nach seim behagen
Müssen die beum blüt tragen/
Vnd darzu mit reiffen früchten
Die auch wol zu essen tüchten/
Das mer muß jm still stehn

Diß im hay
stumb offt
beschehen.

Darauff kan er drocken gehn/
Das er denn nicht sincket vnder
Er thut darnach grosse wunder/
An manchen dingen die er hat verwandelt
Vergifftige thier vnd fewr er handelt/
Das sie jn kein weiß verletzen
Jn groß wunder kan er gesetzen/
Die hertzen inn den leuten allen
Das die gerechten auch nicht fallen/
Jnn seinen glauben/das ist kein wunder
Got setzt jn sein gnade vnder/
Kaum die frommen Christen bestehn
Die sein wunderzeichen sehen/
So werden auch inn der Christenheit
Der heiligen zeichen hingeleidt/
Das man nirgendt vernimpt mehe
Das von jn ein zeichen geschehe/
Wie lang zeit zu Rom inn Welschland vnd zu Spanien beschehen.
Das predigen wirt also gar verstört
Das man nirgen mer predigen hört/
Vnd des Gottes dienst vber all
Wirt vergessen/da zu des nachtmal/
Hie von wirt schein der heiligen gedult
Vnd der bösen leut schand vnd schuldt/
Darumb wirt diß nun geklaget
Vnd mit der schrifft jn vorgesaget/
Das sie sollen da wider vest stehen
Mit gedult wenn dise ding geschehen/
Das fünffte mag diß wol sein
Das er den leut des anleget pein/
Die er vil schwerlichen leffet machen

Von wunder grossen peinlichen sachen/
Denn vor noch je worden ertracht
Oder noch je auff erden gemacht/
Die den merterern angeleidt seind
Als man von jn beschriben find/
Vnd das sie die marter leiden
So thut der Endtchrist zu gezeitten/
Zeichen inn jrem angesicht
Vnd macht jren glauben zu nicht/
Lange pein man jn an legt
Das alle die da werden bewegt/
Beide man vnd auch frawen
Die das jamer anschawen/
Dise dinge alle als ich sag
Geschehen vor dem jungsten tag/
Vnd dennoch der ding vil mer
Denn euch diß buch mag geler/
Mag die leut vber gehn
Die den sünden nicht widerstehn/
Were es aber das sie widerstünden
Grosse gnad sie an Gott fünden/
Das dise ding wurden gering
Oder ein theil vergangen aller ding/
Der leutt sünd sie groß machen
Von groben stucken vnd sachen/
Aber wöllen wir vnser sünde lassen
Got kündt die plag wolgemassen/
Nun spricht vnser herr Thristus also
Vor der würde ende nah/
Nach dises buches sage

Des Antt-
christs Ty-
ranney.

Kommen die jemerlichen tage/
So verlaßt die Sonn denn jren schein
Vnd der Monde on schein muß sein/
Die stern von dem himmel fallen
So scheint es vor den leuten allen/
Auß den lüfften felt fewr auff die erden
Der himmel krefft bewegt werden/
Das mer wunderlichen leut gewinnet
Ferr das auß vnd ein rinnet/
Die leute dörren vom feichten wein
Vnd vor grosser sorge der siephlein/
So erscheinen zeichen gar mancherley
Jnn den lüfften hört man groß gschrey/
Als denn kompt ein starcker wind
Der alle leut die gestorben sind/
Kan zusamen gewehen
Die todten da aufferstehen/
Volkommen on allen gebrechen
Das mag man inn der warheit sprechen
Jnn der größ als von dreissig jaren
Sollen sie denn sich offenbaren/
Die gebrechlichen leut mit den kinden
Der bleibt denn keins dahinden/
Es werde groß gnug vnd volkommen
Von den elementen wirt es genommen/
Was jn nun an dem leben gebricht
Noch als der meister spricht/
Das bewaret nun zu diser stund
Das jr denn in sünden nicht wert fund/
Denn es kompt von dem himelreich

Einer des menschen sone gleich/
Von dem alle geschlechte der erden
Betrübet vnd weinende werden/
Des menschen Sone sie denn sehen
Inn den wolcken herab gehn/
Mit grosser macht vnd gwalt
Mit seinen engeln hat er beskaldt/
Das denn der pusaunen stimm
Erschillet gar in grausame grimm/
Sich samlen die außerwelten gar schier
Mit den starcken haupt winden vier/
Von der welt vier enden
Von der höhe des himmels da sie wenden/
Den letzsten tag vnd die stunde
Nie mensch auff erden gewissen kunde/
Noch der engel in dem himmel kein
Denn der himmlisch vatter allein/
Wenn des menschen son da zu gericht
Kompt inn der leut angesicht/
In grosser gewalt herrlich gethon
Vnd alle sein engel mit jme dan/
Alle die je kamen auff erdtrich
Die kommen für jn vnd samlen sich/
Mit grossem jamer vnd mit leid
So werden sie von einander gescheid/
Recht als der sein schaffe gut
Von den ziegen sondern thut/
Die schaff zu seiner rechten hand
Den zegen wirt die linck bekannt/
So sprichter zu den die da stehn/

Zu der rechten hand/ kompt jr sollet gehn/
Jr lieben gebenedeiten alle gleich
Mit freuden inn meines vatters reich/
Das euch bereidt ist von anbeginne
Da solt jr inn ewigklich leben inne/
Mich hungert/ jr gabt mir essen
Mich dorst vnd habt mein nicht vergessen/
Jr herbergt mich inn meinem elend
Ewer antlitz wolt jr von mir nicht wend
Jr hand ewer hand zu mir gerackt
Vnd kleidt mich da ich was nackt/
Ich was kranck vnd ward getröst
Ich was gefangen vnd ward gelöst/
So antworten sie denn vnd verjehen
Herr wenn han wir dich also gesehen/
So antwort er wider auff der fart
Was jr meinem minsten gethon habt/
Auff erdtrich vnder den armen
Gutes mit ewerm erbarmen/
Das habt jr mir selbst gethon
Darnach siht er die bösen on/
Die zu seiner lincken han stehen
Vnd beginnet jn auch verjehen/
Das sie der wercke der barmhertzigkeit
An armen leut nicht hand geleidt/
Noch jn die recht beweißt
Die hungerigen nicht gespeißt/
Die dürstigen nicht getrenckt damit
Noch gekleidt noch gelöst jr glidt/
Vnd spricht/ geth jr schnöden Creatur

Von mir inn das ewig fewr/
Das dem teuffel ist bereit
Vnd allen den die er hat verleit/
So wirt denn in grossen leiden
Gar ein jemerlichs scheiden/
Mit zen klappen vnd grossem klagen/
Das jamer das stet nicht zusagen.

Dietherich Barfüsser Mönchs Weißagung/

Dietricht Barfusser Mönch/Bischoff zu Züg inn Crocen/mit dem Geist der Weißagung zukünfftiger ding von Gott begabt/hat gelebt vnd geweißagt/Nach Christus geburt/1410. Jar.

IM Herbstmonat/nach Christi geburt tausend vierhundert vñ x. jar/hat die stim̃ nachvolgender gstalt zu reden angefangen/Nemlich/das werde kom̃en vber ein kurtze zeitt hernach/ein grausamer Wind/welcher/die so er anweet/hefftig werde betrüben. Wind.

O König JESV CHRISTE/

wie

Trübsal vñ krieg.

wie so vnaußsprechliche trübseligkeit wirdt erbringen / wo solchs dein milte güte / gegen deinem lieben himmlischen Vatter / nit wirt künden ablegen.

Zu vergwisung aber das solliches geschehen werd / so wiß / das vil starcker Porten vnd befestigung zerbrochen / vnd die beywoner derselben zur forcht des zorn Gottes / billich solten bewegt werden.

Ich darff nicht schweigen von denen / die sich bey jhnen selbs frewen sein / wöllen sie damals mit jren zugewandten wol vnd fridlich leben / denn dadurch werden sie inn grosse trübsal vnd bekümmernus fallen.

Darumb rüff ein jeder an Christum von der grossen anfechtung wegen / so sich zur selben zeit inn aller welt werden erheben.

Denn weiß vnnd schwartz vnd alle widerwertige ding / haben sich inn diser aller ergsten stund vndereinander vermischet / also das am aller meisten die vorgeer des Volcks herunder fallen / vnnd vil auß dem Pöfel des gemeinen mañs werden ziehen von jrem gut / auß Stetten vnd marckten.

Als denn wirdt man fliehen sehen vil tausent Christen menschen / deren ein grosse anzal erstochen / vnd erschlagen werden inn manchen landen.

O du

O du törichts gepöfel mercke / das dir zu herschen nit geziemet vber deinen nechsten / deñ er wirdt auch helffer haben / mit denen er kan vnderthenig machen dein wüten / dir aber zu grossem schaden. Bawrkrieg

Vnnd ob schon die / so am höchsten sitzen / auch grossen nachtheil empfahen / müssen sie es doch wider jhren willen thun mit jhren eignen henden.

O Welsch land / nun hebe du auch an zu klagen vnd zu weinen / denn vil grosser schmertzen nahen dir zu / von deins grossen vbermuts vnd sünden wegen / deñ der wind hat das feür so sehr entzündt / das es durch keinerley mittel oder ordnung mag außgelescht werden. Welschland

Vnd du Florentz ich hab dein rote Lilgen auch sehen brinnen im ofen / vnd das feür hatt sie fast beschediget / das sie hertzlich begerte des luffts dauon sie möcht erkült werden. Darumb sich dich wol für / vnd ker dich nit an jene / die do meinen es gee sie darumb nit an / das sie sich keiner parthey anhengig gemacht haben / denn in disem spil / werden auch den selbigen jre ruck gebogen / ob sie schon nit betrachten das die zeit nahe sey / dariñ sie das fewr auch brennen werde. Fürwar eins sollichen guten Rochs bedörffen sie wol der jnen zubereitten köndt ein essen / dauon sie sat wurden / vnd kein mangel hetten. Florentz.

Ach wer kan gedencken oder wissen / wer inn disem trübsal tröſten werde den garten des Keisers Augusti?

Aber zu disen zeiten wirt der gerecht sein / der jme nitt gefallen laßt den geschmack / so die Römer vnd der freidig Mary gmacht haben / denn der selb muß auch hernider zu thal / wie mechtig vnd starck er jmmer ist.

Römer. Venediger.

Es wirt auch dem selben Löwen sein röte vnd lobsame farb vergehn / vnd sein panier gar vnd gantz vnder getruckt werden.

Denn wider die wirdt sich der Greiff / das geschlecht vnnd die Fürsten von dem genist des Adlers / mitt grossem neid erheben / vnnd jhr Marßstal wirdt mit jenen schwerlich vber ein komen / daran handlen sie nit vnweiß / sonder wol vnd fürsichtig.

Greiff.

Auch wöllen sie mit der Gilgen nit me sein / auff das jhn der wan vnnd das woltrawen nit mer schad inn jren landen.

Ich weiß wol das einer rupffen vnd kratzen wirt die ruten / vnd etlich so jetzt schlaffen / die müssen tretten an den selbigen reyen / auch würdt ein Han behaltenn sein Hauß / es sey denn das ein Henn desselben flück vnnd zeitig werde.

Han.

Ach

Ach wol vil frēbds landuolck wirt mā als deñ finden todligen in den höfen vnd auf d gassen.

Zu welchem spil auch reiten muß d Römisch hoff / mag doch gleich so wenig als die Phariseer / in seinem fürnemen krafft haben. Ich sag es nit von mir selbs / sonder alle künfftige sachē kommen von Gott. Römisch Hoff.

Die Priesterschafft wirdt zu disen zeitten so ruch vnd hert werden / als da die Juden Christum erwürgeten. Priester.

Es wirt auch das Königreich zu Pariß imm jm selber zerteilt / vnd grosse trübsäligkeit haben etliche Jar vnd Monat. Franckreich

O wieuil werden der sein / so ein Tirannisch wütends leben an jn haben / vnd darumb von jren bencken entsetzt / vnd grossen schaden empfahen werden durch die macht eines grossen volck auß den Deutschen / denn die selben werden sich von newem samlen / darumb das sie dz fewr auch begint anzurüren / vnd der rauch allenthalben vmb sie ist. Tirannen. Deutschen.

O wie groß blut vergiessen werden sie lange zeit thun vnder denen / die da also antzünden / vnd herschung suchen wöllen wider recht / der nagel ist nicht so fest noch so starck / das er als denn auff dem sattel behalten möge den vnstäten Kürisser. Blutuergiessen.

Weiter so vernemet mercklich sach / nemlich / das jhm einer das Welschland erwölen werde zu einer Braut / vnd sich jhr zu eignen zu einem Welschland

 mañ /

mañ/aber sie hat kein mähelring an jren finge
ren sonder inn geheimbd hatt sich eim anderen
versprochen/welchem sie auch geschworen hat
vmb einer bessern morgengab willen / nun laß
ichs inn der selben krafft/es sey gleich gheimbd
oder offenbar/gewiß ists aber das sie jhr zwen
mit einander teilen werdē mit gwalt / o wie vil
Katzen werden als deñ still sitzen in der lausch/
vnnd mit empsigem auffsehen warten auff der
andern felle.

Einer wirt geachtet werdē sam sey er gelert
der schwartzen kunst/wirt auch fast lieb ghabt
vmb das/dz er die sachen treibt / darumb muß
sich der ander dest baß fürsehen vnd hüten/wel
ches er auch mit großer fürsichtigkeit thun wir
dt/ auff das er nit fall / denn ein zeitlang wirt
er für nichtig geschetzt werden / jedoch wirt er
zu letsch herschen vber die Herren vom Regi=
ment/die so gemacht haben das gschlecht vom
Clarent/die werden büssen mit zorn.

Vnd kein Graff noch Herr vom Meer biß
an den Rein/wirt sicher bleibē/sonder ein jeder
wirdt empfinden des grossen wolgeschickten
Schilts von dreien stucken rot vnd weiß/denn
der wirdt geschätzt zu dem Reich/vnnd ist weit
land/welchs sich zutragen wirdt zwischen dem
Augst vnd Herbstmonat.

Schilt / rot vnd weiß. Osterreich.

In Rot wirt er sich kleiden/vnd merfarb da
rein mischen.

Sein gewissen wirt er reinigen inn allen sa=
chen

chen / vnd sein schuld wirdt geschoben werden auff die / so inn also geunreiniget haben.

O wol ein grosse meng volcks / wirt man als denn sehen kommen mit Schiffen gefaren auß frembden landen gehn Venedig / von Rodiß / auß Lamparten biß an das Gebirg / also / daz vns als denn beiwonen werden die jenigen / die wir jetzund seer verschmehen / das volck auß dē gepirg das wirt mit jn ziehen / das Landuolck inn Lamparten / vnd mit hübschheit den da sicher bringen gehn Rom / das man jn kenne.

Ach was mechtiger Römer geziert mit silber vnd golde / wirt man als deñ sehen / welche mit sampt andern grossen Fürsten vnd Herren vō aller gedechtnuß / den inn lob vnnd ehr suchen werden / auff das sie auch geschriben werden in der Römer Historien.

Ferner / er wirt so gewaltig das er groß blut vergiessen thun wirdt vnder den vngehorsamen Wüterichen.

Juden / Ketzer / vnd Heiden wirt er vndertrucken / auch Thürn vnd Mauren wirt er mit krappen vnd zangen behende zerbrechen. Ich glaub das sein macht starck vnd schnell werde / denn von oben herab kompt es / das er wirdt in Triumph sitzen.

Zwey reich wirdt er nit lassen herschen / darumb wirt er ziehen in Griechenland / vnd jnen vil schmertzen vnd trübsal anthun.

Zu Rom wirt der selb Keyser mit seinen helf-

fern vnd nachfolgern ein grossen aufflauff machen wider die Simoney.

Römer Simoney.

Vnd als deñ wirt die gerechtigkeit / so lang verschlossen ist geweßt / wider herfür kommen / vnnd als ich glaub / zu höchst auff dem Sessel sitzen.

Pfaffen vnkeuschheit.

Darumb so hat die Griechisch zung wol geredt von der blinden Simoney / vnd vnzuchtigen vnkeuschheit der Römischen Priester.

Römisch Stul gestörtzet.

Deßhalben wirt fallen der Römisch stul.

Vnd desselben anhenger werden keinen mer nagen oder beschreien wie sie vor gethon habē / sonder sie selbs müssen heilung suchen inn jren schmertzen.

Jr eigen volck wirt schreien wider sie / vnd jnen all jr boßheit mitt grosser künheit bezalen.

Deñ sie werden komen sehen / den Preutgam zu der hochzeit / welcher all vnrein sachen verwerffen vnd vertilgen / auch das gut so er zwischen den mauren verborgen findt / anrichten vnd meren wirt / sich wirt nimer mer besorgen vor den bösen / sonder frid / süne / vnd rechte einigung wirt lange zeit bleiben.

Sihe / ich sag inn meinem reden nit vnrecht / wiewol ichs mit grossem schmertzen vnd trübseligkeit geredt hab / deñ Gotes Sun hat mich darzu berüfft vnd gesandt.

Correctur.

A ij. der ersten seiten/bey nahe am ende/lise also/Zur buß vnd besserung erwecken/vnd vns/die an Christum glauben/vor zeitlichem vnnd ewigem vnglück warnen wöllen.

Item A ij. vnd iij. erzeigt/lise ereigt.

B ij. der andn seitennach der erstē lini liß also.

Fürtrag der proheceien.

DJe Burger inn dem Jamerthal Kamen zusamen vber al ꝛc.

F j. in der funfften lini/lise/bekenner Christi l:na:

G j. in der vierdten lini/lise zu Hersfeldt.

G ij. der andern seiten/lini vij. lise Palmerius/Item daselbst/Aber im Concilio zu Laterano/von Bapst Innocent. iij. verdampt/hatt gelebt nach Christus geburt 1300.

J j. am ende der andern seiten/lise Joan. von Rupescissa.

Getruckt zu Franckfurdt am Mayn durch Herman Gülfferich.

1051

Tischgebett.

Für die kinder vber vnd ab Tisch.

Heylsame vnd Trostliche sprüch/ auß Göttlicher Heiliger geschrifft/ hin vnd her außgezeychnet/ Welche neben dem Vatter vnser offt sonst gemeynen Tisch geberten vnnd Danksagungen füglich zügebrauchen/ Nicht allein der lieben Jugendt/ sonder auch den Alten vnd gemeynen Tischgenossen erbeulich vnd förderlich/ zů Gottes vnd seiner Kyrchen ersprossen.

1. Timoth. iiij.

Alles was Gott geschaffen hat/ ist gůt/ vnd nichts verwerfliches/ wenn es mit dancksagung empfangen würt/ denn es wirt geheyliget durch das wort Gottes vnd das Gebett.

Getruckt zů Straßburg/ durch Samuel Emmel.

M. D. LXII.

Vnnd es begab sich / das er was an einem ort
vnd betet. Vnd da er auffgehört hatte / sprach sei
ner Jünger einer zů jhm / Herr / Lehre vns
betten / wie auch Joannes seine Jün-
ger lehret. Er aber sprach / Wann
jhr betten / so sprechet / Vn-
ser Vatter inn den
Himlen / ꝛc.

Dieweyl Christus vnser lieber Herre vnnd Seeligmacher vber die / welche abweysen wolten/so jhm die Kinder zübrachten / das er die hände auff sie legen / vnd jnen wol sprechen solte / vnwillig vnd sie beschalte / auch darauff ernstlich befalch/ man solte es jhnen nicht wehren/ sonder die zů jhm bringen lassen/ dann solcher were das Reych der Himlen / So will von nöten sein/ wa wir anderst vom Herren nicht bescholten / vnnd den zorn Gottes auff vns laden wöllen/das wir jhm die Kinder (so vil an vns) von der wiegen an / so bald sie ein wenig zům verstandt gerahten / mit vnderweysunge des Gebetts / warer Gottes forcht / Christlicher zucht/ vnd erbarem vnschuldigem leben/ vor Gott vnd jederman zůwandelen / zůfüren sollen. Dieweyl dann

(Gott sey lob vnd danck) disen vnseren zeyten / vil Christliche bericht vnd vnderweysungen für die kinder (wiewol die welt mit jhren kindern sich deren wenig beladen) vorhanden / kan sich niemandt seiner einfalt oder vnwissenheyt (wa anderst ein fünncklin der forcht Gottes / vnnd rechter liebe gegen kindesren / bey den Eltern / oder denen / so die kinder befolhen seind / gespüret) entschuldigen / sonder müß vberzeüget werden. Wa die Jugendt versaumpt / das solcher vnwiderbringlicher Schaden durch jhn entstanden / vnnd deßhalben schwäre rechenschafft Gott dem Herren darumb geben müsse. So nün menigklich weißt / wazů man die jugendt am aller ersten zeücht / oder jnen einbildet / das sie das selbige biß ins alter behalten / gleich dem sprichwort / Wamit man ein neüw Geschirr zům ersten büret / darnach

darnach schmacket es allwegen/ Darumb zů übung vnd sterckunge des Glaubens an Gott/ durch Christum vnsern Heylandt/ seind folgende tröstliche vnnd heylsame sprüche/ auß den heyligen Euangelien/ Propheten/ Aposteln vnnd Psalmen/ so man die Kinder vber vnd ab Tisch/ bey dem Vatter vnser/ vnnd anderen Christlichen gebetten/ lesen/ oder (biß sie es mit der weyl aussen lehrnen) sprechen lassen mag/ Darinnen nicht allein die kinder geübt vnd vnderwisen/ Sondern auch die Eltern/ Tischgenossen vnd Gesinde (fürnemlich wa ein gleübiger Haußvatter oder Haußmütter vorhanden) die je zů zeyten (wa es statt vnnd weyl hat) ein anlaß nemmen/ auß verlesenem spruch ein kurtze erklärunge zůthůn/ erbessert/ vnnd inn erkantnuß Christi vnd seines Reichs gefürdert werden mögen. Dann

fürwar es würt nit allwegen ohn frucht abgehen / sonder je bißweylen das sämlin in ein gůt Erdtrich fallen / das es seine früchte bringe. Vnnd wie der Herre Gott durch den Propheten spricht / Esaie am lv. zůgleicher weiß / Wie der Rägen vnd Schnee vom Himmel herab falt / vnnd nicht wider hinauff kompt / sonder befeüchtet die Erden / das sie jhre frucht bringe. Also soll das Wort / so auß meinem Munde gehet / auch sein / vnd nicht lähr wider keren / sonder das außrichten / darzů ichs sende. Das verleyhe der liebe Gott vnnd Vatter / durch Christum seinen Son / auß krafft vnnd beystandt des H. Geysts / dz wir auch frucht bringen / biß ins ewige Leben / Amen.

Am

I.

Am Montag zů jm=biß/ vber Tisch.

Marci j.

DJe zeyt ist erfüllet / vnnd das Reych Gottes herzů komen/ darumb thůnt büsse/ Bessert euch/ vnd glaubet dem Euangelio/ Vatter vnser/ ꝛc.

Nach dem essen.

Luce iij.

Sehet zů / thůt rechtschaffene frucht der büsse/ dann die Axt ist schon zů den wurtzelen der Beůmen geleget / Welcher Baum nůn nicht gůte frucht bringet / würt abgehauwen/ vnnd ins feůr geworffen / Vatter vnser/ ꝛc.

Zů nacht vber tisch.

Johan. ij.

Das Gesetz ist durch Mosen geben worden/ die Gnade vnnd Warheyt aber durch Christum Jhesum/ dann von seiner genůge haben wir alle genommen / Gnade vmb Gnad/ Vatter vnser/ ꝛc.

Nach dem essen.

Johan. iij.

Also hat Gott die Welt geliebet / das er

ſeinen eynigen Son hat geben / auff das alle/ſo an jn glauben/nicht verloren werden/ ſonder haben das ewige leben/Vatter/ꝛc.

Zinſtag zů Imbiß vber Tiſch.

j. Timoth. ij.

GOttes wille iſt / das allen menſchen geholffen werde/ vnd zů erkañtnuß der Warheyt kommen / Dann es iſt ein Gott vnnd ein Mittler / zwiſchen Gott vnnd den Menſchen/ nemlich Jheſus Chriſtus / der ſich ſelbs gegeben hat für alle zůr erlöſunge.

Nach dem Eſſen.

j. Johan. iiij.

Daran iſt erſchinen die liebe Gottes gegen vns / das er ſeinen eingebornen Son hat geſandt in diſe welt/das wir durch jhn leben ſollen. Darinn ſtehet die liebe / nicht das wir Gott geliebet haben / ſonder das er vns geliebet hat / vnnd geſandt ſeinen Son zůr verſünung für vnſere ſünde.

Zů nacht vber tiſch.

Matthei vij.

Gehet ein durch die enge Pforten / Dann ſie iſt enge/vnd der weg ſchmal/ der zům leben füret/vnd wenig ſeind deren/ die jn finden. Dargegen iſt der weg weyt / der zůr verdañnuß füret/vnd vil ſeind deren/ſo darauff wandlen.

Ab tisch.

Luce xiij.

Ringet darnach / das jhr eingehet durch die enge Pforten / dann so der Haußvatter die thür verschlossen hat / werden vil herauß stehen / vnnd schreyen / Herr / Herr thů vns auff. Er würt jn aber sagen / Jch kenne eüch nicht / wa jr her seind / weichet von mir alle / die Gotßheyt gewürcket haben.

Mitwochen vber tisch.

Johan. viij.

Jch bin das Liecht der welt / wer mir nachfolget / der würt nicht wandlen im finsternuß / sonder würt das liecht deß lebens haben.

Ab tisch.

Psalm. xxvij.

Der Herre ist vnser Liecht vnnd vnser Heyl / vor welchem solten wir vns förchten / der Herre ist vnsers lebens krafft / vor welchem solten wir vns grauwen lassen. Darumb eins bitten wir von dem Herren / das wir solches erlangen möchten / das wir im hauß deß Herren bleiben / vnd seine herrligkeit anschauwen möchten ewigklich / Amen.

Zů nacht vber tisch.

Johan. xij.

Wandlet im liecht / die weil jhr das liecht

haben / auff das euch die finſternuß nicht vberfallen/Dann wer im finſternuß wandelet / weißt nit wa er hingehet / glauben an das liecht / dieweil jr es haben/ auff das jr deß liechts kinder ſeyen.

Ab tiſch.

j. Petri ij.

Seind ermanet /als die Frembden vnnd Bilger/ enthaltet euch von fleiſchlichen gelüſten / welche wider die Seele ſtreitten/ Vnnd füret einen güten wandel/vnder den Vngleübigen / auff das die ſo von euch böſes reden/als von Vbelthätern/eüwere güte werck ſehen/vnd Gott preyſen/ wann es nün an tag kommen würt.

Donnerſtag zü jmbiß vber tiſch.

Luce xxj.

Hütet euch / das eüwere hertzen nicht beſchwäret werden/mit freſſen vnd ſauffen/ vnd ſorge der narung/ vnd komme der letſte tag ſchnell vber euch / dañ wie ein fallſtrick würt er kommen vber alle/ ſo auff Erden wohnen. So wachet nün alle zeyt / vnd bettet/das jr würdig mögen ſein/züſtehen vor des menſchen Son.

Ab tiſch.

Luce xij.

Laſſet eüwere Lenden vmbgürtet ſein/

vnd

vnnd eüwere Liechter brennen / vnnd seind gleich den Knechten / die auff jhren Herren warten / auff das / wañ er auffbrechen würt von der Hochzeyt (kompt vnd anklopfft) sie jm bald auffthüen. Seelig seind die Knechte / die der Herre also wachen findet.

Zů nacht vber tisch.

Marci iij.

Wachet vnd bettet / dann wir wissen nit zů welcher stunde der Herr kommen würt / auff das so er kompt vnd anklopffet / jr dañ bereyt seyen jhm auffzůthůn / vnnd zů der Hochzeyt einzůgehen / deßhalben wachet.

Ab tisch.

ij. Corinth. v.

Wir sollen alle zeyt getröst sein / vnd wissen / dieweil wir in disem leib wohnen / das wir nicht daheym seind bey dem Herren / dann wir wandlen im glauben / vnnd nicht im schauwen / Wir sollen aber vil mehr lust vnd freüde haben / auß diser zeit zů wallen / vnd daheym zůsein bey dem Herren. Deßhalben wir vns auch fleissen sollen / das wir jhm wolgefallen / dann wir müssen alle für dem Richterstůl Christi geoffenbaret werden / auff das ein jeder entpfahe an seinem leib / nach dem er gehandlet hat / es sey gůts oder böses.

Freytag

Herrliche Tröstliche spr̃üch/

Freytag vber tisch.

j. Petri ij.

CHristus hat für vns gelitten / vñ vns damit ein vorbild gelassen/ das wir nachfolgen sollen seinen fůßstapffen/ welcher keine sünde gethon hat/ist auch kein betrug inn seinem Munde erfunden worden / welcher nicht wider schalt / da er gescholten ward/ nicht tröuwet / da er leyde/ Er stellet es aber dem heym / der alle ding recht richtet.

Ab tisch.

Christus hat vnsere Sünde selbs auffgeopffert/ an seinem leyb/ auff dem holtz/ damit wir der sünden loß wurden/vñ der gerechtigkeyt lebten. Durch welches wunden wir seind heyl worden / dann wir waren wie die jrrenden Schaaff/aber nůn bekeret/ zů dem Hirten vnd Bischoff vnserer Seelen.

Zů nacht vber tisch.

Esaie liij.

Fürwar er trůg vnsere kranckheyt/ vnd lůd auff sich vnsere schmertzen / Er ist vmb vnser missethat willen verwundet/vñ vmb vnserer sünde willen geschlagen/ die straffe ligt auff jm/auff das wir fride hetten/ vnd durch seine wunden seind wir heyl worden.

Nach

Nach essens.

Da er gestrafft vnnd gemartert/ thet er seinen mundt nit auff/ gleich wie ein Lam̃/ das zür schlachtbanck gefüret würt/ vnnd wie ein Schaaff/ das erstummet für seinem schärer/ er ist aber auß der angst genom̃en/ wer will seines lebens länge außreden.

Sambstag zů jmbiß vber tisch.

Luce xiiij.

So jemandt zů mir kompt (spricht der Herre Christus) vnd hasset nicht seinen Vatter/ Mütter/ Brůder/ schwester/ vnnd darzů auch sein eygen leben/ der kan nicht mein Jünger sein/ vnd wer nicht tregt sein Creütze/ vnd folget mir nach/ der kan nicht mein Jünger sein.

Ab tisch.

ij. Timoth. iij.

Alle die/ so da wöllen Gottseeligklich leben hye in diser zeyt/ die müssen verfolgunge leyden/ dann durch vil trůbsal müssen wir eingehen/ in das Reich Gottes.

Vber das nacht essen.

Matthei xxv.

Warlich/ warlich sage ich eůch (spricht Christus vnser Herre) es kompt die stunde/ in welcher alle die/ so in grábern seind/ werden die stimme deß Sons Gottes hören/

vnd

vnd herfür gehen / die da güts gethon haben/zür aufferstehung deß ewigen lebens/ die aber vbels gethon / zür aufferstehunge deß ewigen gerichts.

Ab tisch.

j. Corinth xv.

Zů der zeyt der letsten Posaunen / so die schallen würt / werden die Todten aufferstehen vnuerweßlich / Dann diß verweßlich vnnd sterblichkeyt můß anziehen / Das vnuerweßlich vnd die vnsterblichkeyt/Dann würt erfüllet das geschriben stehet / Der Todt ist verschlungen in den syg / Todt wa ist dein stachel/ Höll wa ist dein syg.

Sontag vber tisch.

Rom. vj.

SO wir mit Christo gestorben seind/ so glaubet auch/das wir mit jhm leben werden/ Vnnd wissen das Christus von den todten aufferweckt/hinfürter nicht stirbt/noch der todt mehr vber jn herrschen würt. Dann das er gestorben ist/ das ist er ein mal der Sünde gestorben / das er aber lebet/ das lebet er Gott/also auch wir/ so wir der Sünden absterben / hinfürter Gott leben / inn Christo vnserem Herren/ Amen.

Ab tisch.

Rom.

Rom. xiiij.

Leben wir / so leben wir dem Herren/ sterben wir / so sterben wir dem Herren/ Darumb wir leben oder sterben / so seind wir deß Herren / Dann Christus ist deßhalben gestorben vnnd aufferstanden / vnnd widerumb lebendig worden / Das er vber todten vnd lebendige Herr sey.

Zů nacht vber tisch.

Philip. ij.

Christus hat sich selbs genidriget / vnnd ist gehorsam worden biß zům todt / jha zům todt des Creützes / Darumb hat jhn auch Gott erhöhet / vnd hat jhm einen Nammen geben / der vber alle Nammen ist / Nemlich / Das in dem Nammen Jhesu sich biegen sollen / alle kny / die im Himmel vnd auff Erden / vnd vnder der Erden seind / vnnd alle Jungen bekennen sollen / Das Jhesus Christus der Herr sey / zůr Ehre Gottes deß Vatters.

Ab tisch.

Esaie xlv.

Wendet eüch zů mir / so werdet jr seelig / alle vmbkreiß der Erden / Dann ich binn Gott / vnd ist keiner mehr. Ein wort der gerechtigkeyt gehet auß meinem munde / Darbey soll es bleiben. Nemlich / mir sollen sich

biegen

biegen alle knye/ auch alle zungen schwören vnd sagen / Im Herren habe ich gerechtigkeyt vnd stercke. Solche werden auch zů jm kommen/aber alle die jhm widerstehen/ die müssen zůschanden werden.

II.

Ein andere Wochen.

Montag zů jmbiß.

Matthei v.

IR solt nicht sorgen noch sagen/ was werden wir essen / was werden wir trincken / oder wamit werden wir vns bekleyden / Nach solchem allem trachten die Heyden / dann eüwer Himlischer Vatter weißt/ das jhr solches alles bedörffen. Trachten am ersten nach dem reich Gottes vnd nach seiner gerechtigkeyt / so würt eüch das alles zůfallen.

Ab tisch.

Rom. xiiij.

Das Reych Gottes ist nicht essen vnnd trincken / sonder frombkeyt/ gerechtigkeyt/ fride vnnd freüde/ im heyligen Geyst/ wer darinnen Christo dienet / der ist Gott gefellig/vnd dem menschen werdt.

Zům nachtessen vber tisch.

Rom.

vor vnd nach dem Essen.

Rom. xiij.

Dieweil wir wissen / das die zeyt vnnd stunde da ist auff zůstehen vom schlaff (seytenmal vnser heyl näher ist / dann da wirs glaubten) die nacht ist vergangen / vnd der tag herbey kommen / So lasset vns ablegen die werck der finsternuß / vnnd anlegen die werck deß liechts. Lasset vns erbarlich wandeln als am tag / nicht in fressen vnnd sauffen / nicht in kammern vnd vnzucht / nicht in neyd vnnd zanck / sondern im Herren Jhesu Christo / vnnd also warten deß leibs / das er nicht zů geyl werde.

Ab tisch.

j. Petri j.

Begürtet die Lenden eüwers gemůts / seydt nüchtern / vnd setzet eüwer hoffnung gantz auff die gnade / die eüch angeborten ist / durch die offenbarung Jesu Christi / als gehorsame kinder. Vnnd stellet eüch nicht gleich wie vorhin / da jhr inn vnwissenheyt nach den gelüsten lebetet / sonder nach dem der eüch berůffen hat / vnd heylig ist / seydt auch jhr heylig in allem eüwerem wandel / dann es stehet geschriben / Jhr solt heylig sein / dann ich binn heylig.

Zinstag vber tisch.

Luce vj.

SEydt barmhertzig/ wie eüwer Vatter barmhertzig ist/ Richtet nicht/ so werdet jr nicht gericht/ verdammet nicht/ so werdet jr nicht verdampt/ vergebet/ so würt eüch vergeben werden/ gebet/ so würt eüch gegeben werden. Ein volle getruckte vnd vberflüssige maß/ dañ mit der maß jhr messen/ würt eüch wider gemessen werden.

Ab tisch.

Galath. vj.

Lasset vns güts thün ohn vnderlaß/ dañ was der mensche säyet/ das würt er einärnden. Wer auff das fleysch säyet/ der würt von dem fleysch das verderben ärndten/ Wer aber auff den Geyst säyet/ der würt von dem Geyst das ewige leben einärndten/ vnd zů seiner zeyt die frucht einschneyden/ ohn auffhören. Als wir dann nün zeyt habē/ so lasset vns güts thün an jederman/ aber aller meyst an den gleübigen.

Zům nachtessen vber tisch.

Luce vj.

Ein jegklicher Baum würt an seinen eygenen früchten erkandt/ dañ man liset nicht feygen von Disteln/ noch trauben von Dornen. Ein güter mensche beinget güts herfür/ auß dem güten schatz seines hertzens/ vnd

vnnd ein böser mensche bringet böses her-
für / aus seinē bösen schatz seines hertzens /
dann weß das hertze voll ist / dessen gehet
der Mundt vber.

Ab tisch.

Ephe. iiij.

Lasset kein faul geschwätz auß eüwerem
Munde gehen / Auch schampare wort vnnd
narrenthädinge oder schertz / lasset von eüch
nicht gehört werden / sonder vil mehr danck
sagunge / vnd was nützlich ist zür besserun-
ge / das es holdtseelig sey zühören / wie den
gleübigen zůstehet / vnd betrübet nicht den
heyligen Geyst / damit jr versiglet seyd / auff
den tag der erlösunge / Dann das solt jr wis
sen / das kein Hürer / oder Vnreyner / oder
Geytziger (welcher ist ein Abgöttler) theyl
hat am Reich Gottes.

Mitwochen vber tisch.

j. Johan. ij.

Haben nicht lieb die Welt / noch was
darinnen ist / So jemandt die Welt
lieb hat / in dem ist nicht die liebe deß
Vatters / Dann alles was in der Welt ist /
Nemlich / deß fleisches lust vnnd der augen
lust / vñ hoffertiges leben / ist nit von Gott /
sonder von der Welt / vnd die Welt verge-

het mit jrer lust. Wer aber den willen Gottes thůt/ der bleibet in Ewigkeyt.

Ab tisch.

Rom. ij.

Auff den tag der offenbarunge deß gerechten gericht Gottes/ würt der Herr geben allen denen/ so mit gedult in gůten wercken trachtē/ nach dem ewigen leben/ preiß/ ehr/ ewigen friden/ vnnd vnuergänckliches leben. Aber denen/ so der warheyt nicht gehorsamen/ sonder dem vnrechten/ vngnad/ zorn/ trůbsal vnd angst.

Zů nacht vber tisch.

Iiob xiiij.

Der mensche vom Weibe geboren/ lebet ein kurtze zeyt/ ist voller vnrůge/ gehet auff wie eine blům/ vnnd fallt wider ab/ fleůcht wie ein schatten/ vnd bleibet nicht.

Ab tisch.

Psalm xxxix.

O Herr lehre vns bedenckē/ das es bald ein ende mit vns haben můß/ vnd vnser leben ein zil hat/ da wir daruon můssen. Sihe vnsere tag seind nůr einer handt breyt bey dir/ vnnd vnser leben ist nichts bey dir/ wie gar nichts ist aller menschen leben/ die doch so gar sicher leben wöllen.

Donnerstag vber tisch.

Matthei

Matthei xj.

KOmpt her zů mir alle/die jhr mühe- seelig vnd beladen seind(spricht Christus vnser Herr) Ich will euch erquicken/nemmet auff eüch mein joch/ vnd lehrnet von mir/ dann ich biñ sanfftmütig/ vnd von hertzen demütig/ so werden jr rüge finden für eüwere Seelen / dann mein joch ist sanfft/vnd meine bürde leicht.

Ab tisch.

Esaie lv.

Also spricht der Herre / Alle die jhr dürstig seydt/kompt her zům wasser/vnd die jr nicht gelt habt/kompt her/kauffet vñ esset/ kompt her vnd kauffet ohn gelt vmb sonst/ beyde Wein vnd Milch. Warumb zölet jhr gelt dar/da kein Brot ist/vñ eüwere arbeit/ darvon jhr nicht satt kőndt werden? Höret mir doch zů/ so würt eüwere Seele in wollust feißt werdē/Neiget eüwere ohren her/ kompt zů mir/so würt eüwere Seele leben.

Zů nacht vber tisch.

Johan. vij.

Welchen da dürstet / der komme zů mir vnnd trincke / wer an mich glaubt/ wie die Schrifft sagt / von deß leyb werden fliessen ströme deß lebendigen wassers / das da quället in das ewige leben.

Ab tiſch.

Pſalm xlij.

Wie der Hirſch ſchreyet nach friſchem waſſer / alſo ſchreyet vnſer Seele O Gott zů dir / vnſer Seele dürſtet nach Gott/ nach dem lebendigen Gott / das wir dahin kommen/ da wir Gottes angeſicht anſchauwen.

Freytag vber tiſch.

Johan. iij.

ALſo hat Gott die welt geliebet / das er ſeinen eynigen Son hat geben/ auff das alle ſo an jn glauben/nit verloren werden/ſonder haben dz ewige leben.

Ab tiſch.

Rom. viij.

Iſt Gott für vns / wer mag wider vns ſein? welcher auch ſeines einigen Sons nit hat verſchonet/ ſonder hat jn für vns dahin gegeben. Wie ſolt er vns mit jm nicht alles ſchencken? Wer will die außerwölten Gottes beſchuldigen? Gott iſt hye/der da gerecht macht / wer will verdammen? Chriſtus iſt hye/ der da geſtorben / Jha vil mehr der da auch auffer weckt iſt / Welcher iſt zů der gerechten Gottes/vnd vertritt vns.

Zů nacht vber tiſch.

Actor. x.

Von

Von Christo Jesu zeügen alle Propheten/ das durch seinen Nammen alle die / so an jn glauben / verzeyhunge jrer sünden entpfahen sollen/Wir glauben/ aber O Herr hilff vnserem vnglauben.

Ab tisch.

j. Timoth. j.

Das ist gewißlich war / vnnd ein theüer werdes wort / das Christus kommen ist in dise welt/ die Sünder so an jn glauben vnd sich bessern / seelig zümachen. Darumb Gott dem ewigen könig/dem vnuergänckelichen/vnsichtbaren/vnd allein weysen / sey ehr vnd preyß in ewigkeyt/ Amen.

Sambstag vber tisch.

Philip. iij.

VNser wandel ist im Himel/ von dannen wir auch warten deß Heilandts Jesu Christi/Welcher vnseren nichtigen leyb verklären würt / das er ähnlich werde seinem verkläreten leyb / nach der krafft vnd würckunge / damit er kan jm alles vnderwürffig machen.

Ab tisch.

j. Johan. iij.

Sehet was für ein liebe vns der Vatter erzeyget hat / das wir Gottes Kinder sollen heyssen/Wir seind nün Gottes Kinder/

vnd ist noch nit erschinen / Das wirs seind/ wir wissen aber/wann es erscheinen würt/ Das wir jhm gleich werden sein/ Dann wir werden jn sehen/wie er ist. Vnd ein jegklicher der solche hoffnunge hat zů jm/der reyniget sich/gleich wie auch er reyn ist.

Zů nacht vber tisch.

Rom. viij.

Alles leyden diser zeyt ist nit werdt/oder mag sich vergleichen der Herrligkeyt / die vber vns soll geoffenbaret werden. Dann das endtlich harren aller Creaturē / wartet auff die offenbarunge der kinder Gottes.

Ab tisch.

j. Corinth. ij.

Das kein Aug nye gesehen hat/kein Ohr nye gehört hat / vnnd in keines menschen hertze nye kommen ist/das hat Gott bereytet denen/so jn lieben.

Sontag zů jmbiß vber tisch.

Colloss. iij.

Seind wir mit Christo auffersta̅den/ so sůchen was droben ist/da Christus sitzt zů der gerechten Gottes/trachtet nach dem das droben ist/nicht nach dem was auff Erden ist / Dann jhr seind gestorben / vnnd eüwer leben ist verborgen mit Christo in Gott. Wañ aber Christus (eüwer

leben)

leben) sich offenbaren würt / dann werden jhr auch offenbar werden mit jhm / inn der Herrligkeyt.

Nach essens.

Philip. iij.

Wir achten alles für schaden / gegen der vberschwencklichen erkandtnuß Christi Jesu vnsers Herren / vmb welches willen wir alles für schaden rechnen / vnd für kaht achten / auff das wir Christum vberkommen / vnd in jm erfunden werden.

Zů nacht vber tisch.

Luce xiiij.

So du ein Abendtmal macheſt / vnd gastunge haben wilt / so lade nicht deine freün de / noch deine Brůder / oder Verwandten / noch deine Nachbauren / die da reich seind / Sonder die Armen / die Krüppel / die Lamen / die Blinden / welche dirs nicht zůwidergelten haben / so bistu seelig / dann solches würt dir widergolten / in der auffersteehunge der Gerechten.

Nach essens ab tisch.

Psalm xlj.

Wol dem / der sich deß Dürfftigen annimpt / den würt der Herre erretten zůr bösen zeyt / der Herre würt jn bewaren / vnnd bey dem leben erhalten / vnd jhm lassen wol

gehen auff Erden/vnd nicht geben in seiner Feinde willen.

III.

Ein andere Wochen.

Am Montag vber tisch.

Matth. vij.

ALles was jr wöllen dz eüch die menschen thün sollen/ das selbig thüt jhnen auch/ das ist das Gesetz vnd die Propheten.

Ab tisch.

Luce xvij.

Wann jr alles gethon haben/das eüch befolhen ist/sollen jr sprechen/wir seind vnnütze knechte/wir haben erst gethon/was wir schuldig gewesen seind.

Zů nacht vber tisch.

Nit ein jeder der da spricht/ Herr/ Herr/ würt eingehen in das reich Gottes/ sonder der da thüt den willen meines Vatters im Himmel (spricht vnser Herre Chustus.)

Ab tisch.

Johan. vj.

Das ist der wille meines Vatters / der mich gesandt hat (spricht der Herre Christus) das wer den Son siht vnnd glaubet

an

an jn/ habe das ewige leben/ vnd ich werde jn auffer wecken am Jüngsten tage.

Zinstag am morgen vber tisch.

Matth. iiij.

DEr mensche lebt nicht allein im brot/ sondern von einem jeden wort / das auß dem Mundt Gottes gehet.

Ab tisch.

Johan. vj.

Ich binn das Brot deß lebens (spricht vnser Herr Christus) Wer zů mir kompt/ den würt nicht hungern/ vnd wer an mich glaubet/ den würt nimmermehr dürsten.

Zů nacht vber tisch.

Luce xiij.

Seelig ist der / welcher jsset das Brot im Reich Gottes.

Ab tisch.

Luce xij.

Förchte dich nicht du kleine herd / dañ es ist ewwers Vatters wolgefallen / euch das Reich Gottes zůgeben.

Mitwochen vber tisch.

Luce ix.

WEr seine handt hat an den pflůg gelegt/ vnd sihet hinder sich/ der ist nit geschickt zům Reich Gottes.

Ab tisch.

Herrliche Tröſtliche ſprüch/

Luce xvij.

Wer da ſüchet ſeine Seele zůerhalten/ der würt ſie verlieren/ vnnd wer ſie verlieren würt/ der würt jhr helffen zům leben/ gedencken an deß Lohts weib.

Zů nacht vber tiſch.

Luce xvij.

Das Reich Gottes kompt nicht mit eüſſerlichen gebärden/man würt auch nicht ſagen/ Sihe hye oder da iſt es/ ſondern das Reich Gottes iſt innwendig in eüch.

Ab tiſch.

Es ſey dann ſach/das das Reich Gottes hie bey eüch anfahe/ ſo werdet jhr nicht dazein kommen.

Donnerſtag zů jmbiß vber tiſch.

Johan. vj.

WArlich/warlich ſage ich eüch (ſpricht der Herre Chriſtus) wer an mich glaubet/ der hat das ewige leben. Ich binn das lebendige Brot/vom Himmel komen/ wer von diſem Brot iſſet/der würt ewigklich leben.

Ab tiſch.

Mein fleiſch iſt warlich ein ſpeyß/ vnnd mein blůt warlich ein tranck/ wer mein fleyſch iſſet/vnd trincket mein blůt/ der hat das ewige leben/vñ ich werde jn auffer weckenam jüngſten tage.

Zů

Zů nacht vber tisch.

Es kan niemandt zů mir kommen (spricht der Herr) es sey dann/das jn ziehe der Vatter/der mich gesandt hat. Vnnd ich werde jn auffer wecken am letsten tag.

Ab tisch.

Alles was mir mein Vatter gibt (spricht vnser Herr) das kompt zů mir/vnd wer zů mir kompt/dē werde ich nit hinauß stossen.

Freytag vber tisch.

Matthei x.

WEr nit sein Creütze auff sich nimpt/vnd folget mir nach/der ist mein nit werdt.

Ab tisch.

j. Corinth. j.

Das wort vom Creütze ist ein thorheyt denen/die verloren werden/Vns aber die wir seelig werden/ist es ein krafft Gottes.

Zů nacht vber tisch.

Matthei x.

Wer mich bekennet vor den Menschen/(spricht Christus der Herr) dē will ich auch bekennen vor meinem Himlischen Vatter.

Ab tisch.

Wer sich mein vnd meines worts beschämet/deß würt sich auch deß menschen Son

beschämen/wann er kompt in seiner Herrligkeyt/vnd seines Vatters/ vnd aller heyligen Englen.

Sambstag zů jmbiß vber tisch.

Johan. viij.

WArlich sage ich eüch (sagt Christus der Herre) so jemandt mein Wort würt halten/ der würt den todt nit sehen ewigklich.

Ab tisch.

Johan. xiiij.

Ich binn der Weg / die Warheyt/ vnnd das Leben (spricht der Herr Christus) Niemandt kompt zům Vatter/dañ durch mich.

Zů nacht vber tisch.

Johan. x.

Ich binn die Thür zů den Schaaffen / so jemandt durch mich eingehet/der würt seelig werden / auch ein vnd auß gehen/vnnd weide finden.

Nach essens ab tisch.

Warlich/warlich sage ich eüch (sagt der Herr:) Wer nicht zů der Thür hinein gehet in den Schaaffstall/sondern steyget anders wa hinein/der ist ein Dieb vnd Mörder.

Sontag vber tisch.

Johan. xj.

vor vnd nach dem Essen.

Ich binn die aufferstehunge vnd das leben/wer an mich glaubt / der würt leben/ ob er gleich stürbe / Vnnd wer da lebet vnd glaubet an mich / der würt in ewigkeyt nicht sterben.

Ab tisch.

Psalm xxiij.

O Gott wann ich dich nur habe/so frage ich nichts nach Himmel vnd Erden. Wann mir gleich Leib vnd Seele verschmachtet/ so bistu doch allzeyt meines hertzens trost/ vnd mein Heyl.

Zů nacht vber tisch.

Johan. xvij.

Das ist das ewige leben (spricht der Herre) das sie dich/ das du allein warer Gott bist / vnd den du gesandt hast/ Jesum Christum/erkennen.

Ab tisch.

j. Johan. iiij.

Welcher bekennet/ das Jhesus Christus der Son Gottes sey/ in dem bleibet Gott/ vnd er in Gott/ Gott ist die liebe/ vnd wer in der liebe bleibet/der bleibet in Gott/vnd Gott in jm / Amen.

IIII.

Ein andere Wochen.

Montag zů jmbiß vber tisch.

Matthei vij.

BIttet/ so würt eüch geben werden/ süchet/ so werden jr finden/ klopffet an/ so würt eüch auffgethon/ dann wer da bittet/ der entpfahet/ vnnd wer da süchet/ der findet/ vnnd wer da anklopfft/ dem würt auffgethon.

Ab tisch.

Jere. xxix.

So jr mich werdet anrüffen/ vnd hingehen mich zůbitten/ so will ich eüch erhören/ vnd so jr mich süchen/ so werden jr mich finden/ dann so jhr mich von gantzem hertzen süchen werden/ so will ich mich von eüch lassen finden (spricht der Herr.)

Zů nacht vber tisch.

Esaie lv.

Süchet den Herren/ dieweil er zůfinden ist/ Rüffet jn an/ dieweil er nahe ist. Der Gottlose lasse von seinem weg/ vnnd der Vbelthäter seine gedancken/ vnd bekere sich zů dem Herren/ so würt er sich seiner erbarmen/ vnnd zů vnserem Gott/ dann bey jhm ist vil vergebunge.

Ab tisch.

Ab tisch.

Psalm vij.

Will man sich nicht bessern / so hat der Herre Gott sein schwerdt gewetzt / vnd seinen bogen gespannet / vnnd zylet / vnnd hat darauff gelegt tödtliche pfeyl / seine pfeyl hat er zügerüst zů verderben.

Zinstag zů Imbiß vber Tisch.

Luce xij.

Hütet eüch vor dem geitz / dann niemandt lebet daruon / das er vil gůter hat / wie dem Reichen geschahe / der vil zůsammen bracht / vnnd sprach / nůn will ich essen / trincken / vñ gůts můts sein / dann ich habe ein vorrahr auff vil jar. Aber Gott sprach / du Narr / diser nacht würt man deine Seele von dir nemen / weß würt sein dz du gesamlet hast? Also gehet es / wer jm hie schätze samlet / vnd nit reich ist in Gott.

Ab tisch.

Jere. xvij.

Ich der Herre kan das hertz ergründen / vnd die nieren průfen / vnd gebe einem jegklichen nach seinem thůn / nach den früchten seiner werck / dann gleich wie ein vogel / so sich vber eyer setzt / vnd brüttet sie nit auß / Also ist der / so vnrecht gůt samlet / dann er můß daruon / wañ er es am wenigsten achtet /

tet / vnnd můß zůletst den spott darzů haben.

Zů nacht vber tisch.

Matthei xvj.

Was nutzet es den menschen / so er die gantze Welt vberkäme / vnnd aber schaden näme an seiner Seelen / oder was kan der mensche geben / damit er seine Seele widerumb lösen möchte.

Ab tisch.

Psalm lxij.

Alle welt hoffe auff Gott vnseren Herren / schüttet eüwer hertze vor jm auß / dann er ist vnser zůuersicht ewigklich. Verlasset eüch nicht auff vnrechts noch fräuel / haltet eüch nicht zů dem das nichts ist / fallet eüch Reichthumb zů / so hencket das hertze nicht daran.

Mitwochen vber tisch.

Galat. v.

KEin Hürer / Ehebrecher / Vnzüchtiger / Abgöttischer / Zauberer / Geytziger / Fresser / Sauffer / vnnd dergleichen werck deß fleisches / werden das reich Gottes ererben. Welche aber Christum angehören / die creützigen jr fleisch / sampt den gelüsten vnnd begirden / vnnd würcken die früchten deß Geystes / als liebe / frid / freüd / gedult /

gedult/ freündtligkeyt/ gütigkeyt/ glaube/ sanfftmüt/ keuschheyt/ vñ dergleichen früchten des Geystes/ wider solche das Gesetze nicht ist.

Ab tisch.

Rom. viij.

Die da fleyschlich seind/ die seind fleyschlich gesinnet/ die aber geystlich seind/ die seind auch geystlich gesinnet. Fleyschlich aber gesinnet sein/ ist ein feindtschafft wider Gott/ vñ der todt/ dañ sie mögen Gott nit gefallen/ Geistlich aber gesinnet sein/ ist fride vnd leben/ Dann welche der Geyst Gottes treibet/ die seind auch Gottes kinder.

Zů nacht vber tisch.

Ezech. xxxiij.

So spricht der Herr/ Als war als ich lebe/ so hab ich kein gefallen am todte des Sünders/ sonder das er sich bekere vnd lebe/ So bekeret eüch nůn von eüwerem Bösen wesen/ warumb wölt jhr sterben in eüweren sünden?

Ab tisch.

Jere iij.

Keret wid jr abtrinnigen kinder (spricht der Herre) So will ich mein angesicht nicht von eüch wenden/ dann ich bin barmhertzig (spricht der Herr) vnd wil nicht ewig-

klich zürnen/allein bekenne deine miſſethat/ das du wider den Herren geſündiget haſt/ vnnd ſeiner ſtimme nicht gehorchet/ ſpricht der Herre.

Donnerſtag vber tiſch.

Johan. xiij.

EIn neüw gebott gib ich eüch / das jhr eüch vnder einander liebet / wie ich eüch geliebet habe / auff das auch jhr einander liebet / darbey würt jederman erkennen/das jr meine Jünger ſeydt/ſo jr liebe vnder einander haben.

Nach eſſens.

j. Johan. iiij.

Laſſet vns Gott lieben/ dann er hat vns am erſten geliebet. So jemandt ſpricht/ich liebe Gott / vnd haſſet aber ſeinen Brüder/ der iſt ein lugner/Dann wer ſeinen Brüder nicht liebet/den er ſihet/wie kan der ſelbige Gott lieben/den er nicht ſihet. Vnd diß gebott haben wir von dem Herren/ das/ wer Gott liebet/das er auch ſeinen Brüder liebe.

Zů nacht vber tiſch.

Johan. xiiij.

Wer meine gebott hat vnnd helt ſie/der iſts/der mich liebet / Wer mich aber liebet/ der würt von meinem Vatter geliebet werden/vñ ich werde jn lieben/vnd mich jm offenbaren.

Ab tisch.

Wer mich liebet / der würt meine wort halten/ vnnd mein Vatter würt jhn lieben/ vnd wir werden zů jm kommen / vnd wohnunge bey jm machen/ Wer aber mich nicht liebet/ der helt auch meine wort nicht / Vnd das wort das jr höret/ ist nicht mein/ sonder deß Vatters der mich gesandt hat.

Freytag vber tisch.

Luce xij.

WEr mich bekennet vor den menschen/ den würt auch deß menschen Son bekennen vor allen Englen Gottes/ Wer sich aber mein verleügnet / vnnd meines worts vor disem Ehebrecherischen geschlechte / deß würt auch verleügnet werden/ vor allen Englen Gottes.

Ab tisch.

Rom. x.

So du mit deinem munde bekennest Jesum Christum / das er der Herr sey / vnnd glaubest in deinem hertzen / das jhn Gott von den todten aufferweckt hat / so würstu seelig / Dann so man von hertzen glaubt/ so würt man gerecht / vnnd so man mit dem mundt bekennet/ so würt man seelig. Dann die Schrifft spricht / wer an jn glaubet/ der würt nicht zůschanden.

Herliche Tröſtliche ſprüch/ Zů nacht vber tiſch.

Rom. iij.

Es kan kein fleiſch durch die werck des Geſetzes/ vor Gott gerecht ſein/ Dañ durch das Geſetz kompt nůr erkandtnuß der ſünden/ ſonder allein durch die gerechtigkeyt/ die vor Gott gilt/ welche kompt durch den glauben an Jeſum Chriſtum zů allen/ vnnd auff alle die da glauben.

Ab tiſch.

Es iſt kein vnderſcheidt / wir ſeind alle Sünder / vñ manglen des rhůms/den wir an Gott haben ſolten/ vnd werden ohn verdienſt / auß lauterer ſeiner gnaden / durch die erlöſunge/ſo durch Chriſtum Jeſum Geſchehen iſt/gerecht/ Welchen Gott hat fürgeſtellt zů einem Gnadenſtůl / durch den glauben in ſeinem blůt / Damit er die gerechtigkeit/die vor jm gilt/darbiete/in dem das er ſünde vergibt/ Welche bißher vnder Göttlicher gedult bliben war/ Auff das er zů diſen zeyten darbiete die gerechtigkeyt/ die für jm gilt/vnd er allein gerecht mache/ den/ der da iſt des glaubens an Jeſum vnſeren Heylandt.

Sambſtag vber tiſch.

Hebre. ix.

Chriſtus

CHristus ist kommen das er sey ein hoher Priester der zükünfftigen güter/ durch ein grössere vnnd vollkom̃nere Hütten / die nit mit der handt gebauwen/ auch nicht mit der Böck oder Kälber blüt/ sondern durch sein eygen blüt/ ist er ein mal in das Heylige eingangen/ vnd hat ein ewige erlösunge erworben.

Ab tisch.

j. Petri j.

Füret eüweren wandel (so lang jr hye in diser zeyt waller) mit Gottes forcht / vnnd wisset/ das jr nicht mit vergänclichem silber oder goldt erlöset seind / Sondern mit dem theüren kostbarlichen blüt Christi / als eines vnschuldigen/ vnbefleckten Lämlins/ der zuuor versehen ist/ ehe der welt grundt gelegt ward / Aber jetzt zů den letsten zeyten (vmb vnsert willen / die wir durch jhn glauben an Gott) geoffenbart/ Welcher jhn auffer weckt hat von den todten/ vnd jm die Herrligkeyt gegeben / auff das wir glauben/ vnd hoffnung zů Gott haben möchten.

Zů nacht vber tisch.

Marci xiij.

Sehet zů/ wachet vnnd bettet/ dann jhr wisset nicht wann die zeyt ist/ das der Herr kommen würt/ ob er zů abendt/ oder mit-

ternacht/ oder vmb das Hanen geschrey/ oder am morgen kompt/auff das/ das er nit erwann schnell komme/ vnnd eüch schlaffen finde/ Was ich aber eüch sage/das sage ich allen/darumb wachet.

Ab tisch.

Luce xiij.

Jr werdet sehen Abraham/ Jsaac vnnd Jacob/ vnnd alle Propheten/ sampt vilen von abendt vnd morgen/ von mittag vnnd mitternacht/ sitzen zů Tisch im Reich Gottes/jn aber auß gestossen/ in die eüsserste finsternuß/ da würt sein heulen vnd zänklapffen. Wer ohren hat zühören/der höre.

Sontag zů jmbiß vber tisch.

Jeremie ix.

SO spricht der Herr/Der Weyse rhüme sich nicht seiner weißheyt/ der Starcke rhüme sich nicht seiner stercke/ noch der Reiche rhüme sich nicht seiner reichthumb/ sonder wer sich rhümen will/ der rhüme sich dessen/ das er mich weißt vnd kenne/ das ich der Herr binn/der barmhertzigkeyt/gericht vnd gerechtigkeyt übet auff Erden/ dañ solches gefellt mir/ spricht der Herr.

Ab tisch.

j. Corinth. j.

Nicht vil Weyse nach dem fleysch / nicht vil Gewaltige / nicht vil Edle / seind berüffet / sondern was thorecht ist vor der Welt / das hat Gott erwöhlet / Auff das er die Weysen züschanden mache / vnnd was schwach ist vor der Welt / hat Gott erwöhlet / das er züschanden mache / was starck ist / vnd was vnedel / veracht / vnnd nicht ist vor der Welt / hat Gott erwöhlet / das er zů nichten mache / was ettwas ist / auff das sich vor jhm kein fleisch rhůme / sondern wie geschriben stehet / Wer sich rhůmen wölle / der rhůme sich deß Herren.

Zů nacht vber tisch.

Ezech. xviij.

Thůt vō eüch alle eüwere vbertrettung / damit jhr vbertretten habt / vnnd machet eüch ein neüw hertz / vnd ein neüwen geyst / dann warumb wolte stu also sterben. Ich habe kein gefallen am todt des Sünders / (spricht der Herr) darumb bekeret eüch von eüwerer missethat / thůt recht vnnd wol / so werdet jr leben.

Ab tisch.

Esaie xlviij.

So spricht der Herre dein Erlöser / der Heylige in Israel / Ich binn der Herre dein Gott / der dich lehret was nützlich ist / vnnd

leitet dich auff den weg/den du gehen solt/ O das du auff meine gebott achtunge hetteſt/ ſo würde dein fride ſein / wie waſſer flüß / vnd deine gerechtigkeyt wie Meeres wällen/vnd dein ſaame wie der ſand/ vnnd das gewächs deines leibs/wie deß ſelbigen kiß/ deß Namme nicht würt außgerottet/ noch vertilget für mir.

V.

Ein andere Wochen.

Montag vber tiſch.

Jere. xvij.

VErflücht iſt der Mann/ der ſich auff menſchen verlaſſet / vnnd halt fleyſch für ſeinen arm/ vnd mit ſeinem hertzen vom Herren weicht/der würt nicht ſehen den zükünfftigen troſt / Geſegenet aber iſt der Mann/ der ſich auff den Herren verlaſſet/vnnd der Herr ſein zůuerſicht iſt/der würt frucht bringen/zů dem ewigen leben/ ohn auff hören.

Ab tiſch.

Pſalm cxviij.

Dancket dem Herren/dañ er iſt freündtlich / vnnd ſeine güte wäret ewigklich/ der Herre iſt mit vns / darumb förchten wir

vns

vns nit / was können vns menschen thün? Es ist gůt auff den Herren vertrauwen/ vñ sich nicht verlassen auff menschen/ Der Herre ist vnser Gott / vnnd wir dancken dir/ Mein Gott/ wir wöllen dich preysen. Dancket dem Herren / dann er ist freündtlich/ vnd seine güte wäret ewigklich.

Zů nacht vber tisch.

j. Timoth. vj.

Es ist ein grosser gewiñ/ wer Gottselig ist/ vnd lasset jm genůgen / dann wir haben nichts in die welt bracht/ wir werden auch nichts mit vns hinauß tragen/ Wañ wir fůter vñ decke haben/ so lasset vns vernůgen.

Ab tisch.

Die da Reich wöllen werden / fallen in vil strick vnd versůchunge/ auch in vil schädlicher vnd thorechter gelůsten / welche versencken die menschen/ in das verderben vnd verdam̃nuß/ Dann der geytz ist ein wurtzel alles vbels / nach dem etliche gelůstet hat/ vnnd seind von dem Glauben jrre gangen/ vnd machen jnen vil schmertzen.

Zinstag zů Jmbiß vber tisch.

j. Johan. ij.

HAbt nicht lieb die Welt/ noch was in der Welt ist / So jemandt die Welt lieb hat/ in dem ist nicht die liebe des

Vatters/

Vatters/ Dann alles was in der Welt iſt/ (nemlich deß fleiſches luſt/ vnnd der augen luſt/vnnd hoffertiges leben) iſt nit von dem Vatter/ſonder von der Welt/die Welt vergehet mit jrem luſt/ wer aber den willen Gottes thůt/der bleibet in ewigkeyt.

Ab tiſch.

Zacharie vij.

Das iſt das jr thůn ſollen/rede einer mit dem anderen die warheyt/ vñ richtet recht/ ſchaffet fride in eüweren thoren/vnd gedencke keiner kein arges in ſeinem hertzen/ wider ſeinen nächſten/ vnnd liebet nicht falſche eydt/dañ ſolches haſſe ich/ſpricht der Herr.

Zů nacht vber tiſch.

Pſalm xxxiij.

Die Augen deß Herren ſehen auff die/ ſo jhn förchten/vnnd auff ſeine gnade vnnd barmhertzigkeyt hoffen/ Dann er errettet ſie von dem todt/vnd nehret ſie in der theüren zeyt. Vnſer Seele harre auff den Herren/dañ er würt es wol machen/Er iſt vnſer hülff vnd ſchilt ewigklich.

Ab tiſch.

Zacharie vij.

So jr mir nicht gehörig ſeind/vnnd auff meinen befelch mercken/ ſondern kerer mir den rucken/ vnd verſtopffen eüwere ohren/

Das

das jhr nicht hören / So will ich auch eüch nicht erhören/ wann jr in eüwerer angst zů mir rüffen/spricht der Herr.

Mitwochen vber tisch.

Psalm xcvij.

DJe den Herren lieben/ hassen das arge/ Der Herre bewaret die Seelen seiner Heyligen / von der Gottlosen handt würt er sie erretten / dem Gerechten můß das liecht jmmer wider auffgehen/ vñ freüde den frommen hertzen/Jhr frommen freüwet eüch deß Herren/ dancket jm/ vnd preyset seine Heyligkeyt.

Ab tisch.

Hosee xiiij.

Bekere dich zů dem Herren deinẽ Gott/ von aller deiner missethat / vñ sprich zů jm/ Herr vergib vns alle vnsere sünde/ vnd thů vns wol/wir wöllen dir opfferen die Farren vnserer lefftzen/So will ich dañ (spricht der Herr)eüwer vbertrettunge wider heylen/gerne will ich eüch lieben/vñ mein zorn soll sich von eüch wenden.

Zů nacht vber tisch.

Jerem. ij.

Sie keren mir den rucken vnd nicht das angesicht/ Aber wañ trůbsal vorhanden ist/ vnnd die noth angehet/sprechen sie/ Lieber

Herre

Herre komme vnd hülff vns/ Wa seind dann deine Götter/Patronen vnnd Nothelffer/ die du dir erwöhlet hast? heysse sie auff stehen/ laß sehen ob sie dir helffen können inn deiner noth/ Dann so manche Statt vnd ort/ so manchen Gott vnnd Nothelffer hast du dir zügericht.

Ab tisch.

Esaie lix.

Des Herren handt ist nicht zů kurtz/das er nicht helffen köndte/vnd seine ohren nicht zů dicke/das er nicht höre/ Sondern eüwere vntugendt sönderen eüch vnnd eüweren Gott von einander/ vnd eüwere sünde verbergen das angesicht des Herren von eüch/ das jr nicht erhöret werden.

Donnerstag zů Jmbiß vber tisch.

j. Johan. iij.

Daran haben wir die liebe Christi erkandt/ das er sein leben hat für vns gelassen/vnd wir sollen auch das leben für vnsere Brůder lassen/ Wann aber jemandt diser Welt gůter hat/vnd sihet seinen Brůder darben vnnd mangel leyden/ vnd schleüßt aber sein hertze für jm zů/ wie bleibet die liebe Gottes in jhm/ Darumb lasset vns lieben/nicht mit worten/noch mit der zungen/sonder mit der that vñ mit der warheyt.

vor vnd nach dem Essen.

Ab tisch.

Esaie lviij.

Laß ledig / welche du beschwäreſt vnnd trengeſt / Reiß hinweg allerley laſt deines nächſten / Brich dem hungerigen dein brot / vñ die ſo im ellend ſeind / füre in dein hauß / So du einen Nackenden ſiheſt / ſo bekleide jn / vnd entzeüch dich nit von deinem fleiſch. Als dann würt dein liecht herfür brechen / wie die morgenröhte / vnd deine Beſſerunge ſchnell zünemmen / Vnd ſo du zü dem Herren rüffen würſt / würt er dir antworten / vnd wann du zü jhm ſchreyen würſt / würt er ſagen / ſihe hie binn ich.

Zü nacht vber tisch.

Pſalm xxxiiij.

Die augen deß Herren ſehen auff die Gerechten / vnnd ſeine ohren auff jhr ſchreyen / Aber ſein angeſicht wendet er von den boßhafftigen / vnnd rottet auß jhr gedächtnuß von der Erden / wann die Frommen zü jm ſchreyen / ſo erhöret es der Herr / vnnd hilfft jnen auß aller jrer noth / Der Herre iſt nahe bey denen / die zerbrochens hertzens ſeind / vnnd hilfft denen / ſo zerſchlagen gemüt haben / Der gerechte müß vil leyden / aber der Herre hilfft jhm auß dem allem.

Ab tisch.

j. Petri iij.

Wer leben will/ vnd güte tag sehen/ der geschweige sein zungen / das sie nichts böses rede / vnd seine lefftzen/ das sie nicht betriegen. Er wende sich von dem bösen/vnd thüe güts/er süche fride/ vnd jage jm nach/ dann die augen deß Herren sehen auff die Gerechten/ vnnd seine ohren auff jr gebett/ Aber der Herre wendet sein angesicht von den boßhafftigen.

Freytag vber tisch.

j. Petri iiij.

Dieweil Christus für vns im fleisch gelitten hat / so wapnend eüch auch mit dem selbigen sinn/dann wer am fleisch leydet / der höret auff von Sünden/ das er hinfürter / was noch vberiger zeyt im fleisch ist / nicht der menschen gelüsten/ sondern dem willen Gottes lebe/Dann es ist genüg das wir die vergangene zeyt vnsers lebens verschlissen haben/nach Heydenischem brauch / da wir wandelten in mütwillen / gelüsten / trunckenheyt / fresserey/ saufferey/ vnd greüwlichen Abgöttereyen.

Ab tisch.

j. Petri iij.

Es ist besser / so es der wille Gottes ist/ das jhr von wolthat wegen leyden / dann

vmb

vmb schuldt/ Seytenmal auch Christus ein mal für vnsere sünde gelitten hat/ Der Gerechte für die vngerechten/ auff das er vns Gott opfferte / vnnd ist getödt nach dem fleysch/ aber lebendig gemacht nach dem Geyst.

Zů nacht vber tisch.

Matthei v.

Seelig seind die / so vmb der gerechtigkeyt willen verfolget werden / dann das Reich der Himmel ist jr/ Seelig seind jr/ so eüch die menschē vmb meinet willen schmähen vnd verfolgen/ vnd reden allerley vbels von eüch (so sie aber daran liegen) Seyd frölich vnnd getröst/ es würt eüch im Himmel wol belohnet werden.

Ab tisch.

j. Petri iiij.

Seelig seind jr/ wann jr geschmächt werden vmb des nammen Christi willen/ dann der Geyst / der ein Geyst der Herrligkeyt vnd Gottes ist/ rüget auff eüch/ bey jnen ist er verlestert / Aber bey eüch ist er gepryesen. Niemandt vnder eüch leyde als ein Mörder/ Dieb oder Vbelthäter / Leydet er aber als ein Christ/ so schäme er sich dessen nicht/ Er ehre aber Gott im selbigen / dann es ist zeyt / das anfahe das Gericht am Hause

Gottes/ So aber zů erst an den gleübigen/ was wirt es für ein ende nemmen mit denen/ so dem Euangelio Gottes nicht glauben? Vnnd so der Gerechte kaum erhalten würt/ wa wirt der Gottlose erscheinen.

Sambstag zů jmbiß vber tisch.

Psalm ciij.

WJe sich ein Vatter vber seine Kinder erbarmet / also erbarmet sich der Herr vber die/ die jn förchten/ dann er erkeñet/ was für ein gemächt wir seind/ Er gedencket das wir staub seind.

Ab tisch.

Ein mensche ist in seinem leben wie graß/ er blüet wie ein blům auff dem felde/ wann der Windt darüber gehet/ so ist sie nit mehr da/ vnd jr ort kennet sie nicht mehr/ Die gnade aber des Herren/ wäret von ewigkeyt zů ewigkeyt/ vber die so jn förchten/ vnnd nach seinen gebotten wandelen.

Zů nacht vber tisch.

Esaie xlix.

Kan auch ein Můtter jres Kindlins vergessen/ das sie sich nicht erbarme vber den Son jres leibs / Vnd ob sie schon des selbigen vergessen würde/ so will ich doch dein nicht vergessen (spricht der Herr) allein bißredlich/ glaub vnd vertrauw dich mir.

Ab tisch.

Psalm ciij.

Barmhertzig vnd Gnädig ist der Herr/ gnädig vnnd von grosser güte/Er handelet nicht mit vns nach vnseren sünden/vnd vergilt vns nit nach vnserer missethat/ dann so hoch der Himmel ob der Erden/so fern lasset er seine gnade walten vber die/so jn förchten/so fern der Auffgang vom Nidergang/ lasset er vnsere vbertrettunge von vns sein.

Sontag vber tisch.

Hebre. x.

WAnn jemandt das Gesetz Mosi vbertretten hat/ der selbige hat sollen sterben/ ohn Barmhertzigkeyt/ durch zween oder drey Zeügen/ wie vil mehr meynet jhr/ ärgere straffe verdienet habe/ der den Son Gottes mit füssen tritt/ vnnd das blüt deß Testaments/ vnreyn achtet/ durch welches er gereyniget ist/ vnnd den Geyst der gnaden schmähet. O wie schröcklich ist es/in die handt deß lebendigen Gottes fallen.

Ab tisch.

Ezech. xviij.

Wa sich der Gerechte keret von seiner gerechtigkeyt/vñ thüt böses/ solte der selbige leben? Jha aller seiner gerechtigkeyt soll

nicht gedacht werden/ Sondern in seinen sünden soll er sterben.

Zů nacht vber tisch.

Ezech. xviij.

Wer fromb ist/recht vnnd wol thůt/ des Seele soll leben/ Welche Seele aber sündiget/die soll sterben. Der Son soll nicht tragen die missethat deß Vatters/ Vnnd der Vatter soll nicht tragen die missethat deß Sons/ Sondern deß Gerechten gerechtigkeyt soll vber jm sein/vnd deß Vngerechten vngerechtigkeyt soll vber jm sein.

Ab tisch.

Wa sich der Gottlose bekeret von all seinen sünden/die er gethon hat/vnd helt alle meine rechte/thůt wol vnnd recht/so soll er leben/vnd nicht sterben/Aller seiner sünden sollen nicht gedacht werden. Meynestu das ich gefallen habe am todt deß Sünders/ (spricht der Herr) vnd nicht vil mehr das er sich bekere vnd lebe.

VI.

Ein andere Wochen.

Am Montag vber tisch.

Ephe. iiij.

Seind

SEind ermanet in dem Herren/das jr wandlet wie es sich gepürt/ nach vnserem berüff/ darumb wir berüffet seind/mit aller demůt/sanfftmůt vnnd gedult/ vnd vertrage je einer dem anderen in der liebe/ vnd seind fleissig zůhalten die eynigkeyt im Geyst/ durch das band deß fridens/ein Leyb/vnd ein Geyst/ ein Herr/ein Glaub/ein Tauff/ein Gott vnd Vatter/vnser aller.

Ab tisch.

Psalm cxxxiij.

Sihe wie fein vnd lieblich ist es/ das Brůder einhällig bey einander wohnen/ Wie der köstliche Balsam/ der von dem haupt Aaron herab fleüßt/in seinen gantzen Bart/ der herab fleüßt inn sein kleydt/ Wie der thauw der vom berg Hermon herab fleüßt auff die berge Sion/ Dann daselbst verheisset der Herr/Segen vnd Leben/ jmmer vñ ewig.

Zů nacht vber tisch.

Mala. j.

Haben wir nicht alle einen Vatter? hat vns Gott nicht alle erschaffen? Warumb verachten wir dann einer den anderen/vnd entheyligen seinen Bundt/ so er mit vns gemacht hat.

Ab tisch.

Prouerb. xvij.

Wer deß Dürfftigen vnd Armen spottet/ der höhnet deß selbigen Schöpffer/ vnd wer sich seines vnfalls freüwet/ der würt nicht vngestraffet bleiben.

Zinstag zů jmbiß vber tisch.

Luce j.

DJe Barmhertzigkeyt Gottes wäret von geschlecht zů geschlecht/ bey denen so jn fördchtē/ er übet gewalt mit seinem arm/ vnd zerstreüwet die hoffertig seind in jres hertzen sinn/ Er stosset die gewaltigen von dem stůl/ vnd erhöhet die nidrigen/ die hungerigen erfüllet er mit gůtern/ vnd lasset die reichen lähr.

Ab tisch.

j. Petri v.

Gott widerstehet den Hoffertigen/ aber den Demůtigen gibt er gnade. So demůtigen euch nůn vnder die gewaltige handt Gottes/ das er euch erhöhe zů seiner zeyt/ alle eüwere sorge werffet auff jn/ dañ er sorget für euch.

Zů nacht vber tisch.

Colloss. j.

Wir sollen nicht auffhören zůbitten/ den Herrē vnsern Gott/ das wir erfüllet werden

den mit erkandtnuß seines willens/ in aller ley Geystlicher weißheyt vnnd verstandt/ Auff das wir wandelen würdigklich dem Herren zůgefallen/ vnnd fruchtbar seyen in allen güten wercken / in aller gedult vnnd langmůtigkeyt mit freüden / vnnd sagen danck dem Vatter / das er vns tüchtig gemacht hat / zů dem erbtheyl der Heyligen im liecht.

Ab tisch.

Hebre. v.

Dieweyl wir ein grossen hohen Priester haben / Jesum den Son Gottes/ der gehn Himmel gefaren ist / so lasset vns anhalten am bekennen / dann wir haben nicht einen hohen Priester / der nicht köndte mitleyden haben mit vnserer schwachheyt / Sondern der versůcht ist allenthalbē / gleich wie wir/ (doch on sünde) Darumb lasset vns hinzů tretten mit freüdigkeyt / zů dem Gnaden stůl/ Auff das wir barmhertzigkeyt entpfahen/ vnnd gnade finden auff die zeyt/ wann vns hülffe not sein würt.

Mitwoch zů Jmbiß vber tisch.

Luce vj.

Selig seind jr / so eüch die menschen hassen / vnnd eüch absönderen/ vnnd schelten eüch/ vnnd verwerffen eüwe-

ren Nammen/ als eines Boßhafftigen/vmb des Menſchen Sons willen/ Freüwet eüch als dann/ vnnd ſpringet auff für freüden/ Dann eüwere Belohnunge iſt groß im Himmel/ Dann ſie haben den Propheten auch alſo gethon.

Ab tiſch.

Eſaie lj.

Höret mir zů (ſpricht der Herr) die jr die Gerechtigkeyt kennet/ du Volck/ in welches hertzen mein Geſetz iſt / förchtet eüch nicht/ wann eüch die Leüte ſchmähen/ vnnd entſetzet eüch nicht/ wann ſie eüch leſteren/ Dañ die Schaben werden ſie freſſen wie ein kleydt/ vnnd Würme werden ſie zerbeiſſen wie ein wöllin düch/ Aber meine gerechtigkeyt bleibet ewigklich / vnnd mein heyl für vnd für.

Zů nacht vber tiſch.

Luce vj.

Seelig ſeind jr/ die jr hie weynen/ Dann jr werdet lachē / aber dargegen wehe eüch/ die jr hie lachen / Dann jhr werdet weynen vnd heülen.

Ab tiſch.

Pſalm cxxvj.

Wann der Herr die gefangnen Syon erlöſen würt/ So werden wir ſein wie die getröſteten/

tröſteten/ Dann würt vnſer mundt volklachens/vnd vnſere zunge volkrhümens ſein. Die mit träheren ſäyen / die werden mit freüden ärndten / Sie gehen hin vnd weynen/vnd tragen edlen ſaamen/ kommen wider mit freüden / vnd bringen jre garben.

Donnerſtag zů jmbiß vber tiſch.

Apo. iij.

WElche ich lieb habe (ſpricht der Herr) die ſtraffe vñ züchtige ich/ So ſeind nün fleiſſig/vñ thůt büſſe/ Sihe/ich ſtehe vor der thür vnnd klopffe an / So jemandt meine ſtimme hören würt vnnd die thür auff thůn/zůdem werde ich eingehen/ vnd das abendtmal mit jm halten/ vnnd er mit mir.

Ab tiſch.

Heb. xij.

Welchen der Herr lieb hat/ den züchtiget er / Er ſchlegt einen jeglichen Son / den er auffnimpt/ So jr nůn die züchtigunge erdulden / ſo erbeůt ſich eüch Gott als kindern /Dann wa iſt ein Son/den der Vatter nicht vnder die rhůt nemme / Seind jr aber ohn züchtigunge (welcher alle liebe kinder theylhafftig ſeind worden) ſo ſeind jhr Baſterten/vnd nit Erben/ Alle züchtigunge wann ſie vorhanden iſt/ duncket ſie vns

nicht freüde/sonder traurigkeyt sein / Aber darnach würt sie geben ein fridsame frucht der gerechtigkeyt/ denen so dadurch geübt seind.

Zů nacht vber tisch.

Apoca. vij.

Die da gewesen seind in grosser trübsal/ vnd jre kleyder gewäschen/ vñ häll gemacht im blůt des Lamb Gottes/ die werden mit weissen kleideren angethon/ vnd gestellt für den stůl Gottes/jm zů dienen tag vnd nacht in seinem Tempel / vnnd der auff dem stůl sitzt / würt vber jhnen wohnen / Sie würt nit mehr hungeren noch dürsten / Es würt auch nicht mehr auff sie fallen die Sonn/ oder einige hitze / dann das Lamb mitten im stůl/würt sie weyden/vnd leyten zů dem lebendigen wasser brunnen/ vnnd Gott würt abwäschen alle trähen von jrem angesicht.

Ab tisch.

Apoca. xxj.

Ich binn das A vnd das O / der anfang vnd das ende (spricht der Herre) Ich will dem dürstigen geben von dem brunnen des lebendigen wassers vmb sonst / Wer vberwindt/würt es alles ererben/ vnd ich werde sein Gott sein / vnnd er würt mein Son sein/ Aber den verzagten vnd vngleübigen/

den

den greülichen vñ todtschlägeren / hürern / zauberern / abgöttischen / vnnd allen lugneren / deren theyl würt sein in dem pfül / der mit feüwr vnnd schwebel brennet / welcher ist der ander todt.

Freytag zů jmbiß vber tisch.

Matthei xv.

Alles was zů dem mundt eingehet / das verunreyniget nicht den Menschen / sonder was zům mundt außgeht / das kommet von dem hertzen / dasselbig verunreyniget den menschen / dann auß dem hertzen kom̃en arge gedanckē / Mordt / Ehebruch / Hürerey / Diebstal / Falsche zeügnuß / Lesterunge / das seind stück die den Menschen verunreynigen.

Ab tisch.

j. Timoth. iiij.

Der Geyst Gottes saget deütlich / das inn den letsten zeyten werden ettliche von dem glauben abtretten / vnd anhangen den verfürischen geystern vnd lehrern der Teüfelen / durch die / so in gleißnerey lügen reden / vnnd brandtmal in jhrem gewissen haben / vnd verbieten Ehelich zů werden / vnd zůmeyden die speiß / die Gott mit danckſagen zům essen geschaffen hat den gleübigē / vnnd denen die die warheyt erkennen. Alle

creaturen

creaturen seind gůt/vnnd nichts verwerfflichs / das mit danckſagung entpfangen würt / dann es würt geheyliget durch das wort Gottes/vnd durch das gebett.

Zů nacht vber tisch.

Matth. xv.

Alle pflantzung die mein Himlischer Vatter nicht gepflantzt hat/ die würt außgereüttet werden/lassen sie faren/ dann sie seind blind/vnnd blindenfürer/So nůn ein blinder den anderen füret/ so fallen sie beyde in die grůben.

Ab tisch.

Diß Volck nahet sich zů mir mit seinem mundt/vnnd ehret mich mit seinen lefftzen/ Aber jr hertz ist ferr von mir/ Vergebens aber dienen sie mir / dieweil sie lehren solche lehre/ die nichts dañ menschē satzung seind.

Sambstag vber tisch.

Jesaie lix.

VNser vbertrettůg ist vor dir/O Herr zů vil/vnd wir sündigen wissentlich/ liegen wider den Herren / keren zůruck von vnserem Gott/mit fräuel vnd vngehorsame/trachten vnd reden falsche wort auß vnserem hertzen/ Darumb ist auch das recht zůruck gewichen/ vnnd gerechtigkeyt ferr von vns abtretten / dann die warheyt

falt

falt auff der gassen/vnd Recht kan nicht ein her gehn/vnd wer von der Boßheit absteht/ můß jedermans raub vnd ein narr sein.

Ab tisch.

Joel ij.

Bekeret eüch zů mir (spricht der Herr) vō gantzem hertzen/mit fasten/weinen/vñ klagen/zerreissend eüwere hertzen/ vnnd nicht eüwere kleyder / vnnd bekeret eüch zů dem Herren eüwerem Gott/ dañ er ist gnädig/ barmhertzig/ geduldig/vnd von grosser gůte/vnnd reüwet jn bald der straff/ Er würt sich jha noch widerumb erbarmen/vnd nach seiner straff gnad erzeygen.

Zů nacht vber tisch.

j. Johan. j.

Lieben Kinder sündigen nicht/ob aber jemandt sündiget/ so haben wir einen fürsprechen bey dem Vatter/Jesum Christum/ der gerecht ist / Welcher ist die versünung für vnsere sünd / nicht allein für vnsere/ sonder auch für der gantzen Welt.

Ab tisch.

j. Petri v.

Seind nüchtern vnd wachet/dañ eüwer widersächer der Teüffel / geht vmbher wie ein brülender Löuw/ vnd lüget/welchen er verschlinden möge / dem widerstehend fest im glauben.

Sontag

Herrliche Tröstliche sprüch/

Sontag zů jmbiß vber tisch.

Matth. xviij.

WA zween vnder eüch eins werden/ warumb es ist/ darumb sie bitten wöllen (sagt der Herr Christus) dasselbig soll jhnen widerfaren von meinem Vatter im Himmel/ Dann wa zween oder drey versamlet seind inn meinem nam̃en/ da bin ich mitten vnder jhnen.

Ab tisch.

Johan. iij.

Die warhafftigen anbetter werden den Vatter anbetten im Geyst/ vnd in der warheyt/ dann der Vatter will auch solche haben/ die jn also anbetten/ Gott ist ein Geyst/ vnnd die jhn anbetten/ die müssen jhn im Geyst vnd in der warheyt anbetten.

Zů nacht vber tisch.

Hebre. xiij.

Wir haben hie auff Erden kein bleibende wonung/ sonder wir süchen die zůkünfftige/ Vnser trost ist der/ das wir ein gůt gewissen haben vor Gott/ vnnd vns fleissigen einen gůten wandel zůfüren vor jederman.

Ab tisch.

Philip. iij.

Vnser wandel ist im Him̃el/ von dannen wir auch warten vnseres Herren vnd Heylandes

landts Jesu Christi/ welcher vnseren nichtigen leib verklärē würt/ das er gleichförmig vnd änlich werde seinem clarificiertē leibe/ Nach der krafft vnd würckung/ damit er jm kan alle ding vnderwürfflich machen.

VII.

Ein andere Wochen.

Am Montag zů Jmbiß vber tisch.

Roman. j.

DAs Euangelium von Christo ist ein krafft Gottes/ die da selig macher alle die daran glauben/ Dann darinnen würt geoffenbaret die Gerechtigkeyt/ die vor Gott gilt/ welche kompt auß Glauben in Glauben/ wie dann geschriben stehet/ der gerecht würt leben seines glaubens.

Ab tisch.

Heb. iiij.

Das wort Gottes ist lebendig vnd krefftig/ vnd scherpffer dañ kein zweyschneidend schwert/ vnnd durchtringet/ biß sich scheydet Seel vnd Geyst/ auch marck vnd beyn/ vnd ist ein Richter der gedancken vnnd jnnen des hertzens/ Es ist kein Creatur vor jm vnsichtbar/ Sonder alles bloß vnd entdeckt vor seinen augen.

Herrliche Tröstliche sprüch/

Zů nacht vber tisch.

Ephes. ij.

Auß gnadē seind wir selig worden durch den glauben/ vñ dasselbig nicht durch vns/ Gottes gaab ist es/ nicht auß den wercken/ auff das sich nicht yemandt rhüme/ Dann wir seind sein werck/ geschaffen in Christo Jesu zů güten wercken/ zů welchen vns Gott zůuor bereytet hatt/ das wir darinnen wandlen sollen.

Ab tisch.

Heb. xj.

Der glaub ist ein gewisse zůuersicht des/ das man hoffet/ vnnd nicht zweiffelet an dem/ das man nicht sihet/ dann ohn glauben ist es vnmüglich Gott zůgefallen/ Wer zů Gott kommen will/ der můß glaubē das ers seye/ vnnd denen so jhn süchen/ ein vergelter sein werde.

Zinstag zů jmbiß vber tisch.

Psal. xxiij.

DEr Herr ist mein Hirt/ mir würt nichts mangl lē/ Er weidet mich auff grüner auwe/ vnd füret mich zů frischem wasser/ Er erquicket mein Seel/ er füret mich auff rechter strassen vmb seines nammens willen/ Sein stecken vnd stab trösten mich/ du bereytest vor mir einen tisch/

du

Du salbest mein haupt mit öl/ vnd schenckest mir voll ein/güte vnd barmhertzigkeyt werden mir folgen mein lebenlang/vnd werden bleiben im Hauß deß Herren/ dir zů dancken ewigklich.

Ab tisch.

Psalm ix.

Wir dancken dir von gantzem hertzen/ vnnd erzölen deine wunder / wir frewen vns/vnd seind frölich in dir / vnd loben deinen nam̃en/ du aller höchster/ Herr/du bist ein schutz der arm̃/ein zůflucht in der not/ Darumb hoffen auff dich alle / die deinen Nämmen kennen/ dann du verlasseſt nicht/ die dich Herr sůchen/ Lobet den Herren der zů Syon wohnet / vnnd verkündiget vnder den Leüten sein thůn/ dann er gedenckt vnd fraget nach jhrem blůt / er vergisset nicht des schreiens der armen.

Zů nacht vber tisch.

Psalm. xxxvij.

Hoff auff den Herren/thů güts vnd nehre dich redlich / hab dein lust an dem Herren/der würt dir gebẽ was dein hertz wunschet/ befilch dem Herren dein anligen/ vnd hoff auff jhn/er würts wol machen/das wenig das ein gleübiger hat/ist besser / dann das groß gůt viler Gottlosen/ Ich bin jung

gewesen vnnd alt worden / Aber nye gesehen den gerechten verlassen/ oder seine Kinder nach Brot gehen.

Ab tisch.

Prouerb. xv. vnd xvij.

Es ist besser ein wenig mit Gottes forcht/ dann grosser Schatz / darinnen vnrůw ist/ Es ist besser ein Schüssel voll kraut oder gemüß mit liebe/ dann ein gemester Ochß mit zanck. Es ist ein trucken stuck brots (da man zůfriden / vnd sich mit Gott benügen laßt) besser / dann ein Hauß voll gesottens vnnd gebratens mit hader vnd vnrůw.

Mitwochen zů Imbiß vber tisch.

Psalm. xxxiij.

SChmacken vnnd sehen wie freündtlich vñ gůtig der Herr ist / Wol dem der auff jhn trauwet / Förchten den Herren jhr seine Heyligen/ dañ die jhn förchten/ haben keinen mangel/ die Reichen müssen darben vnd manglen/ Aber die den Herren süchen/ haben keinen mangel an einichen gůtern ewigklich.

Ab tisch.

Psalm. cxj.

Wir dancken dem Herren von gantzem hertzen/ im raht der frommen/ vnnd in der gemeinde der gleübigen/ Der gnädig vnnd barm-

barmhertzig Gott vnser Herr / gibt speiß denen / so jhn förchten / Dann die forcht deß Herren ist ein anfang der weißheyt / das ist ein feine klügheyt / wer darnach thůt / deß lob bleibt ewigklich.

Zů nacht vber tisch.

Psalm. lxxxiiij.

Wol den menschen / die in deinem hauß wonen / die loben dich ewigklich / Vnnd wol den Menschen / die dich für jhre stercke halten / vnd von hertzen dir nach wandlen / die durch das Jamerthal gehen / vnnd machen jnen daselbst brunnen / biß sie zů dir kom̃en / wol dē menschē / die sich auff dich verlassen.

Ab tisch.

Psalm. cxlvj.

Lobe den Herren mein Seele / Ich will den Herren loben so lang ich lebe / vnd meinem Gott lobsingen / weil ich hie biñ / Dann deß menschen Geyst můß daruon / vnnd er můß wider zůr erden werden / Wol dem / deß hilff der Gott Jacob ist / deß hoffnung auff den Herren seinen Gott stehet.

Donnerstag zů jmbiß vber tisch.

Psalm. ciiij.

LObe den Herren mein Seel / Herr mein Gott / du bist seyr Herrlich / du feüchtest die berg von oben herab / du

machest das Landt voll frücht / die du erschaffest/ du lassest graß wachsen für das vihe/ vñ samen zů nutz den menschen/ das du brot auß der erdē bringest/ vñ das der wein erfreüwe deß menschē hertz/ vñ sein gestalt schön werde von öl/ vnd das brot deß menschen hertz stercke / Herr wie seind deine werck so groß/ vnd deiner gnaden so vil.

Ab tisch.

Psalm cxxxvij.

Herr Gott wir dancken dir von gantzem hertzen/ vmb dein grosse güte vnnd treüw/ dann du hast deinen nam̃en vber alles Herrlich gemacht / durch dein wort/ Wann wir dich anrüffen/ so erhöre vns/ vnnd gib vnseren Seelen grossen beystandt / Herr/ deine güte ist ewig/ das werck deiner händ/ wöllest nit verachten.

Zů nacht vber tisch.

Psalm cxxij.

Vnsere augen heben wir auff zů dir/ der du im Himmel sitzest / wie die augen der knecht auff jrer Herren händ sehen / vnd die augen der mägt / auff die händ jhrer Frauwen sehen / Also sehen vnsere augen auff zů dem Herren vnserem Gott/ biß das er vns gnädig seye/ vnd sich vnser erbarme.

Ab tisch.

Psalm

Psalm cxxv.

Die auff den Herren hoffen/ die werden nicht bewegt noch fallen / sonder vest vnd ewigklich bleiben/ wie der Berg Syon/ dann vnser hilff stehet in dem nammen deß Herren / der Himmel vnnd Erden gemachet hat.

Freytag vber tisch.

Psalm cxlv.

Aller augen warten auff dich / vnnd du gibst jhnen jhre speyß zů seiner zeyt / du thůst dein handt auff / vnnd erfüllest alles was lebt / mit deinem segen/ der Herr ist gerecht in allen seinen wegen/ vnd heylig inn allen seinen wercken / der Herr ist nahe allen die jn anrůffen/ allen denen/ so jn mit ernst anrůffen / Mein mundt soll deß Herren lob außkünden/ vnnd alles fleisch lobe seinen heyligen nammen jmmer vnd ewigklich/ Amen.

Ab tisch.

Psalm cxxj.

Vnser hilff kompt von dem Herren/ der Himmel vnd Erden gemacht hatt/ Er würt vnsere füsse nicht jmmer schlüpffen lassen / der vns behůt/ schlafft nicht/ der Herr behůt vns vor allem vbel / Er behůtet vnsere Seelen / der Herr behůt vnseren

außgang vnd eingang / von nün an / biß in die ewigkeyt/ Amen.

Zů nacht vber tisch.

Psalm. xc.

Herr Gott du bist vnser zůflucht alle zeyt/ dann ehe die Berg worden/ vnnd die Erde vnnd Welt erschaffen seind / bist du Gott von ewigkeyt in die ewigkeit/ Der du die Menschen lassest sterben/ vnnd sprichst/ kompt wider menschen kinder / Dann tausent jar seind vor dir / wie der gesterig tag/ so vergangen.

Ab tisch.

Vnser leben ist wie ein schlaff / vnnd fart dahin wie ein wasser strame/ ist gleich dem gräß das frů blůet / aber abents abgehauwen vnd verdorret/ Vnser leben wäret kurtze zeyt/ vnd wann es köstlich gewesen/ so ist es mühe vnd arbeyt gewesen/ Darumb lieber Gott/ lehre vns bedencken/ das wir sterben müssen/ auff das wir weiß vnd verständig/ deinen willen erkennen/ darnach wandelen/ vnd dann in deiner gnaden zům rechten waren leben/ durch Christum vnseren Herren kommen mögen/ Amen.

Sambstag vber tisch.

Psalm. cxxvij.

vor vnd nach dem Essen.

WA der Herr das Hauß nicht bauwet / so arbeyten vmb sonst / die daran bauwen / Wa der Herr die Statt nicht behüttet / so wachet der Wächter vmb sonst / Es ist vmb sonst das jhr frü auffstehend / vnd hernach sitzen / eüwer Brot essen mit sorgen / Dann seinen freünden gibt ers im schlaff.

Ab tisch.

Psalm iiij.

Herr erhebe das liecht deines angesichts vber vns / du erfreüwest mein hertz / Ob andere gleich vil Wein vnnd Korn haben / ich lige vnnd schlaff gantz mit friden / dann du Herr hilffest mir allein / das ich sicher wohne.

Zů nacht vber tisch.

Psalm cxliij.

O HErre lehre vns thůn nach deinem wolgefallen / dann du bist vnser Gott / dein güter Geist füre vns auff ebner Ban / Herr erquicke vns vmb deines nammens willen / füre vnsere Seelen auß aller not / vmb deiner güte vnd treüwe willen / Dann du bist vnser zůflucht / vnd wir hoffen auff dich.

Ab tisch.

Psalm xxxij.

Wol dem / so die vbertrettung vergeben

seind/dem seine sünd zůgedeckt seind/ Wol dem Menschē/ dem der Herr die sünd vnd misserhat nicht zürechnet/ In des geyst kein falsch ist/Ich sprach / Ich will dem Herren meine misserhat bekennen/ da vergabest du mir die misserhat meiner Sünden/ darfür werden dich alle Heyligen bitten zů rechter zeit.

Sontag zů jmbiß vber tisch.

Psalm xliij.

O Herre Gott/sende dein liecht / vnnd deine warheyt / das sie vns leyten vnnd bringen zů deinem Heyligen berge/vnnd deiner wohnung / das wir hin ein gehen zů dem Altar Gottes / zů dem Gott/der vnser freůd vnd wonne ist.

Ab tisch.

Psalm xxxiij.

Ich will den Herren loben alle zeyt / sein Lob soll jmmerdar in meinem mund sein / Mein seel soll sich des Herren rhůmen / das die ellenden hören vnd sich freůwen / Preisend den Herren mit mir/vnd laßt vns mit einander seinen Nammen erhöhen / Welche auff jhn sehen / werden erleůcht/ vnnd jhr angesicht würt nicht zůschanden werden.

Zů nacht vber tisch.

Psalm ciij.

Lobe den Herren mein seel / vnnd alles was inn mir ist/seinen Heyligen Nammen. Lobe den Herren mein Seel / vnnd vergiß nicht was er mir güts gethon hat / der vns alle vnsere sünd vergibt / vnnd heylet alle vnsere geprästen / der vnser leben von dem verderben erlößt/ vnd vns krönet mit gnaden vnd barmhertzigkeyten / vnnd erfüllet vns mit seinem trost/ Der Herr schaffet gerechtigkeyt vnnd gericht / allen die vnrecht leiden. Barmhertzig vnnd gnädig ist der Herr/langmütig vnd von grosser güte.

Ab tisch.

Psal. cxxxvj.

Dancken dem Herren/dañ er ist freündtlich/vnd seine güte wäret ewigklich / Dancket dem Gott aller Götter / dann seine güte wäret ewigklich / Dancken dem Herren aller Herren/ dann seine güte wäret ewigklich / Dancket dem Herrn Gott im Himmel / der allem fleisch sein speiß vnnd notturfft gibt / dann seine güte/treww / vnnd barmhertzigkeyt wäret von ewigkeyt zů ewigkeyt/Amen.

Gebett morgẽs so man auffstehet.

Herrliche Tröstliche spr̃üch/

O Himlischer vatter/ Barmhertziger ewiger Gott/ der du Himmel vnd Erden/ vnd alles was darinnen ist/ durch dein heyliges wort/ Christum Jhesum vnseren Herren/ erschaffen hast/ durch welchen du auch jederman/ krafft/ stercke/ gesundtheyt/ athem vnd leben gibst/ vnnd ewiges Heyl hast verheyssen/ Wir bitten dich/ erbarme dich vber vns arme Sünder/ dann deiner Gnaden warten wir zů aller zeyt/ sey vnser schirm vnd zůflucht/ frů vnd spat/ heyl vnd tröst vns in aller not/ Amen. Vatter vnser/ ꝛc.

Gemeyn Tisch gebett.

O Barmhertziger vatter/ du speisest vñ ernehrest alle Creaturen/ speiß vnd tränck vns mit allen deinen Geistlichen vnd leiblichen gaabē/ das wir sie nicht mißbrauchen/ Sonder allein zů deiner Ehr/ auch zů aller ehrlichen arbeyt/ vnd allem gůten gesterckt/ frömbklich vnnd vnschuldig vor dir wandlen vñ leben mögen/ Amen. Vatter vnser/ ꝛc.

Danckſagung nach Essens.

O Herr Gott himlischer Vatter/ wir sagen dir lob vnd danck/ vmb alle deine gaaben vnd gůtthaten/ vnnd bitten dich/ das/ wie du vnsere leyb gespeyset hast/ auch also

vnsere

vnsere Seelen alle zeyt / im waren glauben deiner erkandtnuß / gnädigklichen erhalten wölleſt / Amen. Vnſer Vatter im Himmel / ꝛc.

Gebett ſo man ſchlaffen will gehen.

O Vatter im Himmel / vnd Gott in die ewigkeyt / auß miltigkeyt deiner gnaden / kompt vber vns alle geine gaaben vnd güthaten / wir ſagen dir ewiges lob vñ danck / vmb gnädige hüt / vnnd deinen Göttlichen ſchirm / vnd preyſen dich von wegen der milten narunge / ſo wir heüt vnd alle zeyt vnſers lebens / von dir ſo Vätterlich erhalten worden ſeind / Wir bitten auff zükünfftige Nacht / laß vns rügen inn deinem friden / auff das der gewalt der Finſternuß vber vns nicht herrſche / vnd tödtlicher nacht vngeheüre vns nit erſchröcke / vnd ſchade vns an Seel vnd Leyb / Amen. Vnſer Vatter / ꝛc.

Beſchluß an die Eltern.

Deüt. xj.

FAſſet die Wort deß Herren in eüwere hertzen / vnnd in eüwere Seelen / laſſet das alle zeyt ein denckmal ſein

vor

vor eüweren augen/lehret das ſelbige eüwere kinder/ſchärpffens vnd bildens jnen ein/ redet daruon inn eüwren Heüſern/ oder wann jr auff eüwerem wege gehet/ wann jhr nider liget/ oder auff ſtehet/ ſchreiben ſie an die pfoſten vnnd thor eüwers hertzens/ auff das jr vnd eüwere kinder leben mögen ewiglich.

An die Kinder.

Prouerb. iij.

Meine kinder/ vergeſſen nicht das Geſatz deß Herren/ vnd eüwere hertzen behalten ſeine gebott/ Dann ſie werden eüch langes leben/ gütte jar/ vnd den friden bringen/ gnade vnd treüw werden eüch nicht laſſen/ hencket die wort Gottes an eüweren halß/ vnnd ſchreiben ſie in die Taffel eüwers hertzens/ So werden jhr gnade bey Gott/ vnd gunſt vor den Menſchen finden. Verlaſſen eüch auff den Herren/ von gantzem hertzen/ vnd gedencken an jhn/ inn allem eüwerem thün vnnd laſſen/ ſo würt er eüch recht füren/ förchten den Herren/ vnd weichet von dem böſen/ das würt eüch erquicken/ vnd geſundt ſein/ biß inn das ewige leben/ Amen.

Luce xj.

Vnnd es begab ſich / das er was an einem ort vnd bettet. Vnd da er auffgehört hatte / ſprach ſeiner Jünger einer zů jhm / Herr / Lehre vns betten / wie auch Joannes ſeine Jünger lehret. Er aber ſprach / Wann jhr betten / ſo ſprechet / Vnſer Vatter inn den Himlen / ꝛc.

Warhafftige Historia von Magister Joban Hussen / von anfang seiner newen Sect / biß zum ende seines lebens im Concilio zu Costnitz / auß alten Originalen beschrieben.

DIVI. PALATINI LIBRARIA

S. Lucas in der Vorrede.

Wie uns das angegeben haben die / so es vo anbegin selber gesehen haben.

M. D. XXXVIII.

66 / 2 / 2

Vorrede.

Doctor Johan. Cocleus.

ES hat Martin Luther etliche briefe Johannis Vuß mit Vor vñ nachrede anslecht gegeben / zu verunglimpffen das gemein Concilium etwan zu Costnitz gehalten / vñ dadurch in arckwon zubringen das künfftig Concilium zu Mantua / wo dasselbig seine leer verdamme / das es yrre / wie zu Costnitz geirret sey / do man den Vussen mit seiner leer verdampt vñ verbrandt hat. Gibt für / wie Keiser Maximilianus / hochlöblicher gedechtnus / sol gesaget haben / vom Vussen. Wehe / sie haben dem frömen man vnrecht gethan / welches ich für ein grobe lügen vnd lesterliche schmahe halte / dermassen auff den frömen Christlichen keiser / nach seinem todt / offentlich zuliegen / Es sags wer do wolle / Weil derselbig Keiser mit der that alle zeit das widerspil bezeuget hat / So er es mit gemeiner kirchen / in allen stücken alweg gehalten hat / vnd bey den Vussiten in keinem stück wider die kirchen ye oder yrgent gestandē ist. Es ist dem Luther nicht seltzam / vnuerschempt zuliegen / Thar ers thun wider die lebendigen / als widern Keiser Karl / widern künig von Engellant / wider Hertzog Georg vō Sachssen / wider die grosse Reichstäge zu Worms / Speyr vnd Augspurg gehalten: was ists wunder das er auch auff die todten leugt vnd treugt? Er kan es von todten vil sicherer thun / deñ sie mögens nicht selber verneynē oder widersprechen. Es ist aber nicht fein noch redlich vil weniger Euangelisch.

Kayser Maximilianus

Wiewol ich aber frey bekenne / das der Vuß nyrgent so ein böser vnd schedlicher ketzer gewest sey / als

Luther

Luther ist/der sich wol vor xvj. jarn in eygner boßheit berhümet/wo Duß ein mal ein ketzer sey/so sey er wol x. mal ein ketzer. Jedoch kan ich keines wegs vorsch- weigen oder zulassen/das dem Dussen im Concilio zu Costnitz sey vnrecht geschehen. Das widerspil zu be- weisen/sol mir/mit gottes hilff/nit schwer sein. Denn ich der Dussiten historien/aus viel alten geschribenen Büchern aus Prag vñ anderswo entlehent/mit gros ser arbeyt/zuhauff gebracht habe/in gutter ordnung von jar zu jar/im latein/welche ich dem zukünfftigen Concilio gedencke fürzubringen/in xij. bücher verfas- set/Wil hie auffs kürtzest darauß klauben/so vil den Dussen belangt. Luth. in assertiõ art. 30.

Bedinge mich aber zuuor/Das ich hiemith protesta- nyemand zuschmahe oder zuuerdrieß/Sonder allein tio. aus nettursfft/die kirchen vñ gemein Concilium zuuer teydigen/die warheit wider Luthers gifftige lügen/ anzeygē wil: nicht aus neyd oder haß widern Dussen (den ich nie gesehen hab) noch wider einchen Behem. Denn ich in Behem keinen feyndt weiß/sonder vil gu ter freunde (Gott lob) habe vnd erkenne/Derhalben sol sich kein Behem an mir ärgern/so ich wider Duß- sens ketzerey die warheit bekenne. Gleich wie ich Teut schland/mein eigen vatterlād nicht gedenck zu schme hen/wenn ich Luthers vnd andrer Secten ketzerey an fichte/Denn in allen landen böse leut vnd laster be- funden werden. Es ist aber vmb eines oder zweyen/ja x. oder xx. böser menschen willen/nicht ein gantz lande oder Künigreich zuschmehen.

Es streben die ketzer gemeiniglich nach rhum vñ zeitlicher Eher/einen grossen beruff ihres namens zu machen/vnd durch jhren anhang hinder ihnen zulas-

sen/alſo hat auch Huſs gethan/welchen die kunſt ſo
1.Cor.8. hart auff geplasen hat/das er dadurch lieb vñ einikeit vbergeben vñ ewiglich verloren hat. Jch wil ym vnd dem Luther diſen rhum gern laſſen/ das ſie vor vil andern/vil gaben gottes in kunſt/geſprech vnd geſchicklikeit empfangen haben/ dauon ſie harte rechenſchaft thun müſſen/das ſie beyde ſo gute vnd köſtliche gabē vnd gnaden gottes/ mehr zu eytler ehr vñ eignē rhum
phil.2. vñ nutz/dañ zu erbawung gemeiner kirchen vñ zu nutz des nehſten/miſsgebraucht haben/ ſie hetten aber vil
2.Cor.10 Roma.12 beſſer gefolget S.Pauls leer/ das ſie nicht zuuil weiſs vnd klug ſein ſolten/ mehr zuwiſſen/dañ vor jhnen gewuſt haben ſo vilheyliger leutte Hieronimus/Auguſtinus/Ambroſius ꝛc.

Wiewol auch in diſer vbertrettung Huſs vil beſchedener/vñ weniger vnuerſchēpt geweſen iſt dañ Luther Denn Huſs die heyligen Canones / die Decretales/
Luther vbi ſup. in aſſert. art.30. die heyligen leerer / nicht ſo freuelich verworffen hat wie Luther/der ſich ſolcher boſsheit ſelbſt rhümet/vñ meint/ Gott hab yn(den Huſſen)darumb laſſen verbrant werden/das er dem Römiſchen Abgott (wie er den Babſt neñt) zuuil geehrwirdiget vnd zugegeben habe. Wolan Huſs hat ſeinen theil. Luther meint / er ſey hinüber des bergs vnd hab kein not mehr / weil er ſo ſtarcke verbüntnüs ſeines anhangs erlanget hat/es iſt aber noch nit auſs / wer weiſs/wie es Gott ſchicken wirdt? Jch wil ytzt den Luther/biſs zu ſeiner zeit/farn laſſen / vnd anzeygen / wie ſich des Huſſen ſach anfengklich zugetragen/ vnd angeſpunnen hab/Nemlich auſs neyd vnd hoffart/wie auch Luthers ſach angefangen iſt / Darauſs nymermehr gut end kommen mag.

Hiſtoria

VOr Vssens gezeitē / regniret in Behem der hochberümpt keyser Karl / des na-mens der Vierdte / welcher neben vil an-dern grossen Stifftungen vñ gebewden von kirchen klöstern vnd Schlossen / zu Prag ein herlich vnd gewaltige Vniuer-sitet hat auffgericht / darin vil Tausent Studenten / in grossem rhum vñ auffnemen erhalten wurden / In vier Nationes geteylt / Nemlich in Behem / Sachsen Beyern / vnd Poln. Sagen etlich von x. etlich von xxx tausent Studenten bey einander auff eine zeit. Deñ der Teutschen allein vber fünfftausent da waren. Der sel-bige Keyser starb im M.CCC.lxxix jar / nach Christi geburt / vnd liesse nach sich zwen Söne / Wenceslaum kōnig zu Behem / vnd Sigismundū kōnig zu Vngern Wenceslaus was durch seins vaters klugheit auch zu Kōmischem kōnig erwelet / Weil er aber gantz vnacht-sam was vñ vbel regieret / haben die Churfürsten yhn des Kōmi. Reichs entsatzt / vnd für yn erwelt Hertzog Ruprechten von Beyern / Pfaltzgrauen bey Reyn / ꝛc. Nach welches tod (so er hatte x. jar regiert) wurd Si-gismundus / kōnig zu Vngarn / vnd kōnig Wentzels bruder / erwelt.

Keiser Karl der Vierdt.

Kōnig Wences-laus sein Son.

In mitler zeit begab sichs / das die ketzerey Johā nis Wickleffs aus Engellandt (welche ordentlich exa minirt vnd verdampt worden was / zu Lunden vnd zu Oxonia in Engellant / zu Pariß in Franckreich / vnd zu Rom in gemeinem Concilio vnterm Babst Alexan dro dem fünfften) in Behem gen Prag heimlich ein-schliche / Erstlich durch einen Behemischen edelman mit namen Nicolaū Faulfisch / welcher in Engelland

Joh. wick leffs ketze-rey.

a iij zu Oxonia

zu Oxonia gewest / etliche des Wickleffs bücher mit sich bracht gehn Prag / vnd dieselben Joh. Huß zulesen gabe. Hernachmals quamen des wickleffs vil Bücher in Behem / durch einen abtrünnigen Engellender mit namen Petrus Payna.

xlv Artickeln des Wickleffs

Es wurden aber in der vniuersitet zu Prag xlv. Artickeln des Wickleffs offentlich verdampt (welche darnach auch zu Costnitz im gemeinen Concilio sind verdampt worden) auffs aller fleissigst vnd ernstlichst Nicht allein von Theologis vnd von der gantzen vniuersitet in gemein / Sonder auch von der Behemischē nation in sonderheit / durch einhellige seyn vnd verwilligung aller jhrer Doctorn / Magistern vnd Studenten / im Collegio der schwartzen Rosen. Vnder welchen auch magister Johan Huss gewesen ist / der fürnemlichsten einer / wie solchs magister Johan vō Przibram / ein geborner vñ wolgelerter Behem / auch des Hussens grosser freund vnd viel jhar sein nachfolger / von ym bezeuget in zweyen oder dreyen seiner büchern welche mir aus Prag sind gelyhen worden.

Jo. Przibram in lib. de artic. Wiclephi et in lib. de fide sue professionis.

Solch verdamnūs der xlv. des Wickleffs Artickeln ist geschehen zu Prag im M.CCCC. vnd viij jar / nach Christi geburt / so hart vñ streng in Behemischer nation / das bey höchster peen des Ausschlissens vō der Nation / kein Student die selbigen Artickeln solt leeren oder disputiren. Es solt auch niemand des wickleffs bücher: zuuoraus Dialogum / Trialogum vñ de Eucharistia: lesen / er were dañ ein Magister. Wiewol aber Magister Johan Huss offentlich solchs alles bewilliget vnd anname (Denn die Teutschen Doctores vñ Magistri weren ym zustarck gewest / wo er het sich offentlich vnterstandē / des Wickleffs leer zuuertedingen)

Johan Huss.

en) So vnderließ er doch nicht/ solch gifft heymlich außzubreyten.

Auff das er aber der Teutschen loß würde/ vnd das gifft möcht frey außgiessen/ richtet er ein newe Practiken an durch magistrum Vieronimum vō prag vnd andre Behem/ seine gesellen/ Ein new Priuilegiū vom könig Wentzel zuerlangen. Nemlich/ das die Behemisch nation in der Vniuersitet solt allein so vil gewalts vnd rechtens haben in aller welung vñ nutzperkeit/ als die andern drey zuhauff. Das hinfort die Behemisch nation/ nicht den vierdten/ sonder den halbē teyl haben solt/ vnd die ander helffte solt vnter die andern drey nationes gleich außgeteylt werden.

Priuilegium.

Hohmut der Behemen wider die Teutschen zu Prag.

Als sie nu solchs vom König erlangt hattē/ hingen sie an sich die Burger von Prag/ welche offtmals geharnischt für das groß Collegium Caroli quamen die Teutsche durch furcht zudringen/ das sie in solch priuilegium solten bewilligen. Es hulffe die Teutschē nichts/ wie gute wort vnd hohe vermanung sie fürgaben/ die Behem machtē ein newen Rector vñ ein newen Dechant/ wider die Statut vnd gewonheit der vniuersitet/ vnd namen den Teutschen die Schlüsseln zu den kleynoten vnd zum gelt der Artisten facultet zugehörig/ auch zu der Liberey in Collegio Caroli. Solchen gewalt vnd hohmut trieben sie offtmals/ das auch Magister Ludolff Meisterman/ ein Sachß/ gehawen wurde/ vnd wo jhm Magister Johan Hoffman/ do zumal Rector vnd hernachmals Thumherr vnd entlich Bischoff zu Meissen) nicht geholffen het/ so were er gar erschlagen worden im Collegio von Behemen.

Jo. huß ein vrsprück alles vbels in Behem

Diß schalckhafftige Practica des Hussen ist der anfang vnd vrsprunck alles vbels vñ jamers so in Behem

hem nu lenger dann hundert jar erfolget vnd entstanden ist/ dadurch das löblich vnd mechtig königreich hat so vil schadens vnd nachteil gelitten/ das eskeiser Karl der vierd/ weñ er von todten auffstünde vnd wider queme/ nicht kennen möcht/ so gar vngleich ist es worden durch des Hussen ketzerey (aus welcher grausame vnd langkwerige krieg/ mord vñ verwüstung komen seind) dem alten herlichen wesen/ dariñ ers gelassen hatte/ also das in der gantzen Christēheit zur selbigen zeit kein königreich in solchem auffnemē/ lob/ ehr frid vnd reichtumb was/ als behem/ von allen stendē geistlichen vñ weltlichen/ wie man spüren vnd erkennē mag/ aus den grossen alten gewaltigen gebewden der herlichen Stat Prag.

Zerruttūg der Vniversitet.

Das erst vnglück was die zerrüttung vñ zerstrewung der grossen vñ herlichen Vniversitet zu Prag/ das auff einen tag vber zwey tausent Teutsche Doctores Magistri vnd Studenten/ aus Prag gen Leiptzik ins land zu Meissen zogen/ vñ daselbst ein newe vniversitet auffrichteten im jar M. CCCC. vñ ix. nach Christi geburt. Vñ im selbigen jar wurd auch zu Cracau in Poln ein newe Vniversitet auffgericht. Item nicht lang darnach/ eine zu Erffort in Türingen/ vnd eine zu Ingolstat in Beyern/ Vnd also quamen die drey Nationes/ die Sächsisch/ Beyrisch vnd Polnisch von Prag/ vñ blybe allein die vierd/ nemlich die Behemisch/ in welcher der Huss mit Magistro Hieronimo von Prag/ leichtlich mochten erlangen vnd auszrichten was sie wolten/ weil sie beyde wol beredt vnd gelert waren.

Pflantzung des Wickleffs ketzerey.

Do huben sie an/ des Wickleffs leer zu preisen vnterm volck mit predigen/ das sie recht Euangelisch were/ wiewol sie den geystlichē nicht gefiel/ der Huss predi-

diget

diget in der kirchen/Betlehem genant/vnd zoge etliche bücher des Wickleffs aus dem Latein in Behemisch sprach/schencket die selbigen hin vnd wider nicht allein Behemischē herrn vnd reichen bürgern zu Prag sonder auch dem gewaltigen Fürsten Herrn Jobsten Marggrauen in Märhern/welchem er die vier bücher Trialogi (darin vil jrtume von heyligen Sacramenten begriffen sindt) zu schribe/vñ einname damit die mechtigen Herrn beyder lande/Behem vñ Märhern/eins grossen teils/sampt den reichen burgern vñ gemeinem volck zu Prag. Schribe vnd prediget hefftiglich wider die geistlichē/welche zur selbigen zeit in zeitlichen gütern reichlich begabt vnd erhebt waren in Stifften vñ clöstern durch keiser Karl den virdten vñ seine vorfarn

Magister Hieronimus vō Prag/ein heftig vnruig man/wiewol er nicht priester geweicht/sonder ein Ley was/vnterstund er sich doch nichts destoweniger des Predig ampts/nicht allein in Behem vnd Märhern/sonder auch in Vngarn/vñ bey den Reissen/richtet allenthalben vnrue/hader vnd empörūg an. Wiewol jn aber kōnig Sigmund in Vngarn fahen vñ dem Ertzbischoff zu Gran vberantworten liesz/so schrieben doch seiner Sect Behemische vñ Merherische herrn so hefftig für jn dem bischoff dz er jn in 14 tagē wider anslieſz

Hieronymus von prag.

Magister Andreas vō Broda/ein pfarher zu Prag Baccalaurius Theologie/wiewol er in studio vil jhar des Hussen bester gesel gewesen/bey jm gewonet/an einem tisch geessen/in einem bet geschlaffen hatte/als er vermercket das gewaltig einreissen Wickleffischer ketzerey zu Prag/Schrib ers dē Ertzbischoff vō Prag gen Nandenitz/do er hoff hielte: Hern Swinco/von gebnrt eim Panerhern vō Hazen (welche herrn alzeit bey Christlicher kirchen jm alten glauben blieben sind

biß auff den heuttigen tag) vnd zeygt ym an/wie des Wickleffs bücher in seinẽ bistumb vberhand nämen / vnd bate/er wolte nach gebür seines ampts drein sehẽ solch vbel zuuorkomen / denn kein Pestilentz/kein tewrung / kein krieg kundt so grossen schaden gethun als ketzerey.

Verbrennung der bücher.

Do solchs der bischoff vername berufft er zuhauffen ettliche Doctores/vnd liesz aus Bäbstlichem (als ein Legat des stuels zu Rom) vnd Bischofflichem gewalt inquiriren vnd erforschen die Bücher des Wickleffs. Wiewol aber zurselbigen zeit die Druckerey noch nicht erfunden was/so wurden doch vber CC. Bücher/fein geschrieben vnd eingebundẽ/ auch mit silbren vnd vbergülten spangen vnd mit Sammet vnd seyden geziert/ zuhauff gebracht / Welche der Bischoff mit rath der Doctorn/ liesz allesampt verbrennen.

Schandlieder.

Do wurdt der Huss erst recht zornig widder die Geistlichen/Prediget so hefftig widern Bischoff/das er yhn gantz verächtlich machet bey den Leyen/Wurden auch viel schandtlieder in Behemisch wieder yhn erticht/so gar Schmehelich/das König Wentzel liesse durch ein offen Mandat solche Lieder bey leyb vnd gutt verbietten. Aber Huss keret sich nichts dran/liesz sich nicht abschrecken/ Prediget yhe lenger yhe hefftiger / Vnterrichtet das volck in Behemischer Bibel dermassen/ das sich nicht allein schuster vñ schneider sonder auch Begutten vnd andre weyber/vnterstunden mit münchen vñ pfaffen vom glaubẽ zu disputirn ja auch bücher schreibẽ/des Hussen leer zuuertedigen

Ein Bebstlich mandat.

In dem wart der Huss gehn Rom citirt. Damit er aber nicht gar vngehorsam gesehen wurde/schicket er gehn Rom seinen Procuratorem/Magistrum Johannem Jessenitz/der geystlichen Rechten Doctorn/

vnd

vnd prediget jnner fort/seine ketzerey zustercken. Do ge bot der Babst Alexãder der fünffte/das man zu Prag nirgent solt dem volck predigẽ lassen/dañ allein in stifften/Clöstern vñ Pfarkirchen. Das geschahe darumb das Johan Huß in der Capellen Betlehem nit mehr predigẽ solt. Aber Huß appellirt von solchem mandat an den Babst selbs/ vñ sprach: solch mandat were wi ders Euangeliũ/das wort gottes zuuerbieten/so doch Christus dem volck allenthalben geprediget hab/am Meer/in der wüsten/auff dem feld/ in hewsern ꝛc.

Damit aber sein nam vnd leer destoweitter ausgebreit würde/funde er ein newe Practicen/ kurtze fragẽ zustellen / welche durch Notarien in offne jnstrument verfasset/glauwirdiglich gelesen wurden/als hette er sie mit eigner hand geschriebẽ/weil der druck noch nit erfundẽ was. Verbi gratia/ in einem instrumẽt steet also geschribẽ: Jm namen des herrn Amen: Von Christ geburt im M.CCCC. vñ xij. jar/in der fünfften jndiction/am dritten tag Martij/ vñ die dritten stund des Babstums vnsers allerheiligisten vaters vnd Herrns hern Johãnes des xxiij. im andern jar/in der grössern stat zu Prag/in der Capellen der heiligen vnschuldigẽ kindlein/Betlehem genant/in der kãmer vñ wonung des wirdigen vnd künstlichen mans/magistri Johannig von husinetz/baccalaurij formati der heiligẽ Theologey/ vnd Magistri der freyen künsten/in gegewertmeinsz / alsz Notarij / vnnd hievnden beschriebenner zeugen / Jnn sonderheyt darzu beruffen / Jst Personlich gestanden gedachter Herr vnnd Magister Johan von Husynetz / mit einer Schrifft / darinn ettliche zweiffel werden erklert / die er mir Notario vnnd dem Ersamen mann Andree von Mysliborzitz / Olmutzer Bistumbs Cleriken / einn Gliedt der Heyli-

Jnstrumẽt brieff

Jo. huss.

gen Vniuersitet zu Prag/ vberreicht vnd zugestelt hat welche schrifft gedachter Andreas von mir begeret ab zuschreiben/ vnd in ein offen Instrument zubringen/ auff das es destmehr glaubens habe/ welchs lautet von wort zu wort ꝛc.

Es begabe sich/ das obgemelter Babst Johānes Ablaß auszgabe/ zu beschützung der Römischē kirchē wider Ladislaum könig zu Napliß vñ im land Apulia welcher zwir die stat Rom gewaldiglich vberfallē hat Do nu solcher ablaß auch zu Prag verkündiget wurde/ tribe das volck eytel gespōt daraus. Deñ Huß vnd Hieronimus predigten hart darwider/ handelten auch thätlich wider die Ablaß prediger/ Nemlich ließ Hieronimus derselben einen auff einen wagen binden vnd neben im etliche gemeine weyber/ welche vorn an brüsten hangend hetten ablaß brieue/ vnd ließ sie also zu Prag in der stat vñfüren zuhon vñ zuspot/ mit werhaffter hand seines anhangs. Ließ auch zu Newenhausen zween Ablaßprediger fahen vnd einsetzen.

Wider Bebstlichen Ablaß

Wider solchen hon/ freuel vñ hohmut/ liß der kō nig Wenceslaus/ ein ernst gestreng Mandat auszgehē das bey leib vñ gut niemand soll weder heimlich noch offentlich dem Bäbstlichem Ablaß widersprechen/ Solch gebot wurd aber durch die Hussiten gleich so wol veracht als des Babsts ablaß. Deñ bald/ als ein priester solchen ablaß verkündiget/ sind drey schlechte Leyen mit namen Johannes/ Martinus vñ Stasco/ (wie sie der Huß selbs nēnet) offentlich auff gestandē vñ zum priester gesaget/ er liege. magister Johan Huß lere anders/ das ablaß sey falsch/ vñ der Babst sey in solchem stück ein Antichrist. Vmb solcher that willen seind sie zu Prag gefencklich angenomen/ vnd do sie auff solcher meinung beharreten/ vnd vom yrthumb nicht

Drei newe heiligen des hussen

Io. Hus in lib. de Eccles. c. 21.

nicht wolten absteen / hat man sie offentlich bey dem pranger enthaupt. Darauff ist Duß mit seiner rott komen / hat die enthauptē ehrwirdiglich / als heylthum in eim gülden stück mit disem Responsgesang vō Mārterern: Isti sunt sancti / von einer kirchen zu der andern getragē / biß zu seiner capellen Betlehem / do hat er sie in der Sacristey gewaschen vnd gesalbet vnd für heylthum gehalten / also das die selbig kirch schier den alten namen dadurch verloren hette / deñ sie hiessens vilmber / zu den dreyen heyligen / dann zu Betlehem.

Stephanus paletz doctor in Behem.

Davon hat doctor Stephanus Paletz / ein gelerter Behem / widern Dussen / vnter andern also geschriben in lateinischer sprach: O Gott wie lang wirt der feind auffrucken / vñ der widersacher deinen namen lestern. Sihe was anzeigens der heilikeit befindet die heylige kirch in disen dreyen widerspenstigen vñ vngehorsamen / an welchen magister Dusca mit erbermlichem fürwitz dein heylig vñ heimlich gericht vntersteet zuerkennen / vnd sie / die eygentlich der zeitlichen (von der ewigē weissestu Herr) straff wirdig seind / bey dē volck aus freuel eines schwindelhirns / zuheiligē macht / ker vmb / ker vñ / meister Dusca / der du also fleugst in hohen dingen / das wir dich anschawen. Sihe wie ist die predig dein vñ der deinen / du mit dē deinen verwörffst die ehrwirdigung des heilthums der heiligen / die es bißher im gebrauch der kirchen gewest / vnd sagst. Es sey falsch / es müsset ein heilig vil heubt / viel arm / viel bein gehabt haben. Des nim ein Exempel / do ein Carmeliten bruder mit heylthumb vor der kirchthür sasse / almusen zum baw derselbigē kirchen / vnser frawen im Sand genant / zusamlen / ist deiner jüngern einer zu im kōmen / vnd gefraget was er do mache. Hat er gesagt Er sitze bey dem heilthumb / almusen zusamlen. Do hat

Psal. 73.

Verachtung des heilthūbs

dein jünger gesagt: er liege/es sey nicht heiltumb/ son der todte schelmbein/ damit er die leut betrige/vñ hat flux dē tisch mit dem heiltum vñgestossen. Vmb solch en freuel haben yn die Carmeliten angegriffen vnd ge halten. Do ist deine rott gewaffent flux zugelauffen/ hat das Closter auffgestossen/den Prior sampt seinen brüdern nicht allein vbel gescholten/sonder auch hart gestossen vnd gebleut/vnd yren gesellen loß gemacht. Nu sihe/wie du deine schecher zu heyligen macheſt/ vnd den gebrauch der kirchen/von alters her bey dem wirdigen heiltumb gehaltē/ vppiglich vernichteſt ꝛc.

Als nu der Babst/Johannes xxiij vername/das des wickleffs ketzerey so gewaldiglich einrisse in Behē hat er zu Rom ein gemein Concilium berufft vñ gehal ten/vnd des wickleffs leer in vil artickeln darinn ver dampt/vñ offentlich gebotten/wer den Wickleff (der schon tod was) vertedingen wolte/der solt in ix. Mo naten zu Rom erscheinen. Schicket auch ein Bull n in Behem vñ Märhern/ darin er allen bischoffen gebote des Wickleffs tractaten vñ bücher zusuchen vnd zuuer brennen/vnd wer darwider redet oder handlet/wider denselben solt man procedirn/als wider ein ketzer.

Ein Bul la wider des Wick leffs leere.

Vnd zu mehrerm fleyß vermocht er auch den Kō nig von Franckreich/vnd die hohen Schul zu Pariß in behem wider solche ketzerei zuschreibē. Vnter welch en episteln gar ein herliche Epistel gefundē wirt Johā nis Gerson/des Cantzlers der hohen Schul zu Pariß an den Ertzbischoff zu prag/vñ ein epistel des Babsts johannis an den kōnig wenceslaum. Welchs huß mit seinem anhang alles verachtet/vnd darwider offent lich prediget vnd schribe/mit verhönung des gemeinē Concilij zu Rom/vñ hieß es nicht generale/sed Angu lare/das ist/nicht ein gemeins/sonder ein winckel con

Briefe auß Fran ckreich.

cilium

cilium. Vnd weil zur selbigen zeit ein schisma/das sich iij. für Babst ausgaben (welche hernach im Concilio zu Costnitz alle drey/vmb einikeit willē/sind vom bapstum abgetreten/vnd ist an jrer stat erwelt wordē Martinus des namens der fünfft) spottet der hus̄/auch in offnen schrifften der Bäpst/das sie selbst vntereinander vneins waren/vnd einer die andern zum gehorsam nicht bringen oder zwingen möchte.

Der from vñ edel bischoff schwinco/als er in behē bey niemand hilff wider die ketzerey fand/zoge er nach Vngarn/hilff bey kōnig Sigmunden zusuchen/ist aber vnterwegē gebliben/zu Bresz̄burg gestorben/vñ tod wider heim gefurt/zu Prag begraben am Thum in der herrn von hasen Capelln/do seine Eltern vñ vorelter jre begrebnūs hatten/vnd ist an sein stat ins regiment auffgenomen worden Conradus bischoff zu Olmutz/welcher durch manigfeldigen ratschlag beydrr teil/der Christlichen Doctorn/vnd des hussen partey (welche sich nennetē die euāgelische clerisey) frid suchet/vñ schicket beider teil ratschlag zū bischoff johā. zu Litomischl in behē/dz derselbe auch seinē rat dazu geb

Swinco der ertzbischoff zu Prag.

Des hussen partey in irem ratschlag setzt ix art. alle zum vorteil vñ glimpff des hussen/vnd zu vnglimpf der andern doctorn vnd geistlichen/darin sie begerten dz wer den hussen eincher ketzerey zeihet/der solt es beweisen/vnd wo im beweisung felet/solt er zugleicher straff verbunden sein. Wo das keiner wagen wolt/so solt man die jhenigen straffen/welche zu Rom fürgebracht hatten/das in behem vnd merhern ketzerey erwūchse. Vñ der kōnig solt ein stewr auff die geistlichen anlegen/ein herliche botschaft gen Rom zuschicken/vñ dy anklager des hussen solten auff ir eigen vnkosten mit ghen Rhom reisen/den arckwon der ketzerey bey dem

Bischoff Jo. zu Litomischl.

dem Babst abzutragen. Vnd das der Huß in seinem predigen vnuerhindert bliebe.

Aber gemelter Bischoff Johan gab vil ein andern rath / hielts mit den Christlichen Doctorn / vnd riete man sol den Hussen keines wegs mehr predigē lassen in der Capelln Betlehem / weil es auch der Babst verbotten hat / man solt gehorsam halten / vnd die ketzerischen bücher des Wickleffs / aus dem Latein in Behemische sprach gezogen / vermaledeyen / sie vnd alle / die sie leszen oder verkaufften. Vnd antwortet auff der Hussiten artickeln kürtzlich / das sich der Huß selbs solt zu Rom entschüldigen / weil er dahin citirt auch sel best appellirt hatte. Deñ S. Paul / nachdem er an Kaiser ghen Rom appellirt hatte / wolt er vil lieber zu Rom sterben / dann seiner appellation nit folg oder gnug thun. Es sey aber ein verreterisch stücklein / das Huss haben wolt / man solt all vñ jegliche doctorn vñ thumherrn in sonderheit fragē durch die Notarios ob sie ye mād für ein ketzer hilten / deñ durch disen fund würdē sie vmb leib vñ gut komen durch des Hussen anhang

Act. 25.

Als nu Johan Huß allen mandaten des Babsts des Königs von Behem / vnd des Ertzbischoffs von Prag / wurd vngehorsam vnd hartnackig erfunden / sind wider yn ausgangen etliche proceß des Rechten zu Rom fulminirt / vñ zu Prag vō König / vom bischoff vom Thumcapitel vnd von gemeiner Clerisey angenomen vnd approbirt / das Johan Huß im bann were / vnd zu Prag nicht mehr predigē solt. Wo er aber prediget / do solt man interdict halten. Derhalben zog der Huß aus Prag vnter seinen Erbhern gen Hussinetz / vnd prediget doselbst. Do wurd so grosser zulauff des volcks / das man sich einer gemeinen empörung besorget / denn Huß dausseu auff dem land / vnd seine gesellen zu

proceß von Rom wider Johan Huss

len zu Prag in der Stat das volck auffs hefftigst wie der die geistlichen erregeten vnd anhetzeten/ machten auch das volck durch wickleffische artickeln gegē der weltlichen oberkeit vppig vnd widersetzig. Denn wickleff leeret/das keiner sey ein weltlicher Herr / oder ein Prelat/oder ein Bischoff/ dieweil er in einer todtsund ist. Vnd das die vnterthanen mögen nach yrem gefallen straffen yhre herrn/wenn sie sundigen. Deszgleichē saget auch huss/vñ probiret es durch die schrifft/ do Gott zu Moyse sprach / Wehe die Fürsten des volckes auff/vnd hencke sie gegen der Sonnen an galgen.

Auffrüriſche lect.

Wickleff art. 15. 17.

Jo. Huss. in lib. de eccl. c. 21. vnd 23. Num. 25

Solch gemein empörung zuuorhüetten / hat der könig ein herlich mandat in lateinisch vñ Behemisch er sprach (die ich beyde gesehen hab) lassen auszgeen / mit zeittigem rath der Behemischen Panerherrn/vnd seiner ritterschafft/wie die zwytracht vntern geistlichē möcht gestilt vñ auffgehebt werden/so man anzeyget die vrsachen yhrer zwitracht. Vnter welchen die Erste ist/das die gemeyn Clerisey im Königreich zu Behem helt von sieben Sacramenten der kirchen/von schlüsseln/ampten/vnd gerichten der kirchen/von sitten gebreuchen vñ Cerimonien/von ehrwirdigung des heiltumbs vnd ablasz / von örden vnd geistlicheiten in der kirchē/ nicht anders dañ die Römische kirch / vñ wie es helt vnd alzeit gehalten hat/alle Clerisey in der gantzen welt. Aber etliche aus der clerisey zu behem/ sagē das die xlv. art. des Wickleffs seind vnrechtlich verdampt/dariñ von siben Sacramenten vnd andern ob erzelten stücken anderst geleert wirt dañ bisz her gemeine kirch gehalten hat/vñ bedencken nicht den spruch S. Augustini: Wer andere schrifft vnd leer annimpt dañ die gemeyn Christliche Kirche / der soll vermaledeyt sein. Die ander vrsach ist/das die gemein Clerisey zu

Ein Behemisch mãdat.

Drey vrsachen der zwitracht

Augu. in li. de fide catho.

Behem/neben aller Clerisey der gantzen welt/helt vñ glaubt/das man in allen sachen des glaubens vnd des geystlichen rechtens/schuldig sey zugehorchen dem vrteil vnd erkentnüs des apostolischen stuels vnd Römischer kirchen. Darwider seind etliche von der clerisey zu Behem/vnd sagen/man sol allein die heylige schrifft in allen sachen zum Richter haben/vnd wollē doch die selbigen allein nach jren köpffen versteen vnd außlegen. Vnd bedencken nit/das es wider die schrift ist Deutero 17. do Gott gebeut/den öbersten richter in der geistlikeit zuhören. Das auch S. hieronimus von keynem andern wolt gestraffet werden in sachen des glaubens/dañ vom Babst der S. Peters stuel besitzt. Die dritte vrsach ist/das die gemein clerisey zu behem helt mit aller clerisey der gantzen welt/das man schuldig sey/dem Römischen stuel vnd ordentlicher Oberkeit zugehorchen in allen stückē/darin sie nicht verbent was an jm selbs gut ist/vnd nicht gebeut was an jhm selbs böß ist: Sonder das mittel/welchs nach gelegēheit der zeit/der person/des orts/der weyß mag gutt oder böß sein. Aber etlich aus der clerisey zu behem wollen das volck zum vngehorsam ziehen/vnd von Bäbstlichem vnd Bischofflichem gehorsam abweißen/wider die leer S. Augustin im 86. Sermon/do er lert dz kein tugent helffe oder gelte/wo nicht gehorsam ist

Vrteil wider die ketzer.

Weil denn ketzerey der heßlichste namen vnter allē vbeln ist/vnd das land vnd königreich zubehem diese mackel nie gehabt/sonder den preiß christliches glaubens vñ gehorsams allezeit/vom anfang jhres christenthums rein vnd fest behalten hat: So folgt/wer anderst gleubet vnd helt/dann die Römische kirch/vnser aller mutter/von siben Sacramenten vnd andern obersten sachen/das derselbe sey/nicht allein ein vntrew

er vnehrer

er vnehrer seiner mutter der Römischen kirchē/ sonder auch ein schwerer feind des königs vnd des königreichs zubehē/ dz er so grewliche mackel der ketzerey auff sie ziehen wil. Derhalben sol er gestrafft werden nach vrteil der geistlichen recht/ vnd wo er die selbigen verachtet/ sol er dem weltlichen gericht vbergeben werden.

Vnd weil xlv. art. des Wickleffs (vnter welchen keiner recht Christlich/ sonder ein jeglicher ketzerisch/ yrrig oder ärgerlich ist) sind vorlangst durch die hohen schul zu Prag/ durch die behemischen Nation/ vñ durch die facultet der heiligen Theologie derselbigen vniuersitet/ verbotten zuhalten vnd zu leren/ mit schwerer pen des Banns/ der ehrlosikeit vnd des Meineydes/ sind auch newlich in vergangem Sommer/ mit willē vnsers herrn Königs/ auff dem Rathausz der grössern stat Prag/ desgleichen verbotten worden/ bey der pen des ausschlissens vom königreich zu Behem. Derhalben sollen die selbigen artickel bey gedachten straff vñ penen nicht gehalten noch gelert werden. Wider die xlv. artic.

Weil deñ auch die Process. wider magistrum Johannem Vusz mit willen des Herrn Königs/ durch herrn Conrad/ Bischoff zu Olmutz vnnd gemeynen Administrator der kirchen zu Prag/ vnnd durch das Thumb Capitel vñ gemeine Clerisey zu Prag/ sind angenomen/ vnd haben gehorsam gehalten. Derhalben sollen sie gehorsamlich gehalten werden/ dieweil nichts/ das an jhm selbs gut ist/ darinn verbotten/ vnd nichts/ das an jm selbs bösz ist/ darin gebotten wirdt.

Wiewol aber disz Mandath Ernstlich vnnd scharpff lauth/ so hats doch wenig geholffen. Denn des Vussen Parthey gabe nichts darauff/ Schryen vnnd Predigten offenntlich darwidder/ Hetten auch Juristen vnnther yhnen/ welche widder die

Behem/neben aller Clerisey der gantzen welt/helt vñ glaubt/das man in allen sachen des glaubens vnd des geystlichen rechtens/schuldig sey zugehorchen dem vrteil vnd erkentnüs des apostolischen stuels vnd Römischer kirchen. Darwider seind etliche von der clerisey zu Behem/vnd sagen/man sol allein die heylige schrifft in allen sachen zum Richter haben/vnd wollē doch die selbigen allein nach jren köpffen versteen vnd außlegen. Vnd bedencken nit/das es wider die schrift ist Deutero 17. do Gott gebeut/den öbersten richter in der geistlikeit zuhören. Das auch S. hieronimus von keynem andern wolt gestraffet werden in sachen des glaubens/dañ vom Babst der S. Peters stuel besitzt. Die dritte vrsach ist/das die gemein clerisey zu behem helt mit aller clerisey der gantzen welt/das man schuldig sey/dem Römischen stuel vnd ordentlicher Oberkeit zugehorchen in allen stückē/darin sie nicht verbent was an jm selbs gut ist/vnd nicht gebeut was an jhm selbs böß ist: Sonder das mittel/welchs nach gelegē heit der zeit/der person/des orts/der weyß mag gutt oder böß sein. Aber etlich aus der clerisey zu behem wollen das volck zum vngehorsam ziehen/vnd von Bäbstlichem vnd Bischoffli chem gehorsam abweißen/wider die leer S. Augustin im 86. Sermon/do er lert dz kein tugent helffe oder gelte/wo nicht gehorsam ist

Vrteil wi der die Ketzer.

Weil denn ketzerey der heßlichste namen vnter allē vheln ist/vnd das land vnd königreich zubehem diese mackel nie gehabt/sonder den preiß christliches glaubens vñ gehorsams allezeit/vom anfang jhres christenthums rein vnd fest behalten hat: So folgt/wer anderst gleubet vnd helt/dann die Römische kirch/vnser aller mutter/von siben Sacramenten vnd andern obergelten sachen/das derselbe sey/nicht allein ein vntrew

er vnehrer

er vnehrer seiner mutter der Römischen kirchē/ sonder auch ein schwerer feind des königs vnd des königreichs zubehē/ dz er so grewliche mackel der ketzerey auff sie ziehen wil. Derhalben sol er gestrafft werden nach vrteil der geistlichen recht/ vnd wo er die selbigen veracht/ sol er dem weltlichen gericht vbergeben werden.

Vnd weil xlv. art. des Wickleffs (vnter welchen keiner recht Christlich/ sonder ein jeglicher ketzerisch/ yrrig oder ärgerlich ist) sind vorlangst durch die hohen schul zu Prag/ durch die behemischen Nation/ vñ durch die facultet der heiligen Theologie derselbigen vniuersitet/ verbotten zuhalten vnd zu leren/ mit schwerer pen des Banns/ der ehrlosikeit vnd des Meineydes/ sind auch newlich in vergangem Sommer/ mit willē vnsers herrn Königs/ auff dem Rathausz der grössern stat Prag/ desgleichen verbotten worden/ bey der pen des ausschlissens vom königreich zu Behem. Derhalben sollen die selbigen artickel bey gedachten straff vñ penen nicht gehalten noch gelert werden. Wider die xlv. artt.

Weil deñ auch die Process. wider magistrum Johannem Husz mit willen des Herrn Königs/ durch herrn Conrad/ Bischoff zu Olmutz vnnd gemeynen Administrator der kirchen zu Prag/ vnnd durch das Thumb Capitel vñ gemeine Clerisey zu Prag/ sind angenomen/ vnd haben gehorsam gehalten. Derhalben sollen sie gehorsamlich gehalten werden/ dieweil nichts/ das an jhm selbs gut ist/ darinn verbotten/ vnd nichts/ das an jm selbs bösz ist/ darin gebotten wirdt.

Wiewol aber diss Mandath Ernstlich vnnd scharpff lauth/ so hats doch wenig geholffen. Denn dess Hussen Parthey gabe nichts darauff/ Schryen vnnd Predigten offenntlich darwidder/ Hetten auch Juristen vnnther yhnen/ welche widder die

Proceß vnd widers mandat zu disputiren sich erbotē/ Auch offentlich darwider schriben vnd anschlugen: Sonderlich/ wider die verdammūs vñ verbietung der xlv arti. des wickleffs/ vñ stelleten ein schrifft vō xvilj. art. darwider auff welche darnach durch dy cristlichē doctores/ nach der lenge/ ist geantwort/ es hülff aber alles nichts/ des hussen partey was zustarck worden.

Jo. Huss. in lib. de eccl. c. 22

Der huß was behend vnd listig/ zoge das volck an sich/ in dem/ das er klaget die geistlichen werē vmb keiner andern vrsach wider jhn dañ das er jhre laster/ Simonei/ geitz vnd vnzucht straffet. Die gewaltigen aber locket er zu sich durch wickleffs leer vnd artickeln das sie recht vnd wol theten/ wenn sie der sundlichen clerisey die zeitlichen gütter nemen. Diese zwey stück machten jn so gewaltig das er die gantzē clerisey in groß angst vnd not bracht/ verachtet alle Proceß. Excōmunication vñ Interdict des bapsts/ qname gen prag vñ predigt/ wens jn gelüstet/ nymād thurst jm widersteen

Arge list des Jo. Huss.

Bracht es endlich dahin/ das der kōnig vñ die behemischen Herrn/ sampt dem Rath zu Prag/ griffen zu der geistlichē gütter/ nicht aller geistlichen/ sonder deren die wider jn waren/ ob sie schon from waren/ welche aber zu ym fielen/ die blibē sicher/ ob sie schon aller schandvñ laster vol warē. Vñ wurd also die arme clerisey jemerlich geengstigt/ verhönt/ vñ beschediget/ on allen trost hilff vñ beistand/ wy aus des Hussen buch vnd eygenen worten zuvermercken ist/ do er sie selbst hönt/ vnd spricht. Mich wundert/ warumb die doctores yetzund nicht leeren im Rathauß/ das man nicht practicirn solt den artickel von beraubung der gütter/ nemlich/ das die weltlichen Herrn mögen jhres gefallens der sundlichen Clerisey die zeitlichen gütter nemē Jetzund schweigen sie mit jhren Bischoffen vñ Phariseyern

Beraubung der geistlichē gütter.

Jo. huss. in lib de eccl. c. 23.

riſeyern/vñ verſamlen ſich nicht auffs rathauß/ ſolch en artickel zuverdãmen/fürwar was ſie gefürcht habẽ das iſt jnen widerfarn/vnd wird hernach widerfarn/ Denn die zeitlichen gütter werden ſie verlieren / Gott gebe/das ſie yhre ſeelen behalten. Es ſagten die Doctores/wenn man die artickeln verdãmet/ ſo wurd frid vnd einikeit / aber yhre Prophecey iſt vmbgekert. Sie freweten ſich/do ſie verdammeten/ vnd trawren yetzt wenn ſie die zinſz geben. Sie haben diſen artickel verdampt. Die zehend ſind lauter almuſen / vnd yetzund komen yr vil auffs rathauß/bittende/man wolle ynen jhre zinſz nicht nemen/deñ es ſey almuſen. Aber etliche herrn des Raths antworten / vnd ſprechen: Jr habt zuuor den artickel verdampt/vnd jetzund ſprecht yhr/ es ſey almuſen/vnd thut wider ewer eygen vrteyl ꝛc.

Solch fahr/ forcht vnd ſchrecken der geiſtlichen was nicht gering / dadurch yhr vile zum Duſſen gefallen ſind. Es bliben aber noch vil redlicher leuth beſtendig/ſagten vnd ſchriebens dem Duſſen dürr vnter augen/ſeine boſzheit vnd vngehorſam. Vnter welchẽ magiſter Andreas von Broda/ etwan des Duſſen beſter geſel (dem der Duſz einen brieff geſchriben hatte/ jhn gebetẽ/wolt er nicht mit jm ſein/ ſol er doch nicht wider yn ſein) jm alſo geantwort: Am ende ewers tractats/den yr von der kirchen geſchriben habt/werd yr geſehen zuvil günſtig den xlv artickeln des Wickleffs/ die zu Rom in gemeinem Concilio / vnd zu Pariſz vnd Prag verdampt ſind. O magiſter/aber nicht in Jſrael ſchempt jr euch nit zuſagẽ/das jr allein vmb ſtraffwillen der laſtern der Cleriſey / den Bañ vnd verfolgung leidet? wer leydt verfolgung? wer macht andern leuten verfolgung? wer raubet? wer ſchlecht yns angeſicht? wer leſtert? wer beraubt clöſter vñ kirchen? Jr vñ ewre

Andreas Broda wider Jo. Huſs.

discipeln saget von lastern der Clerisey/schweiget aber von jrtumen des Wickleffs. Ich arms menlein sage/ wo nicht andre vrsach were dann das yr wider die cle risey predigt/so thet euch(meine ich)niemand in bañ. Deñ es haben vor alters wider die clerisey gepr edigt/ Militius/Conradus/Stickna/vnd andere viel/vñ ist deszhalben yr keiner in bañ gethan. Wo ist ewer mitley den gegen den betrübten? Sehet/Die ewern dringen sich in die Beneficia der andern/vnd yr seit/als mann sagt/ derselben anstiffter vnd procurator. Wo ist ewer predigt/ja ewer gesangk. Non concupisces/du solt nit begerē? Wo ist ewer lieb/die nicht vbel thut/ die nicht das yre suchet? Jr seit im bañ/vñ euch seind alle Göt liche ampt verboten/jedoch thut yrs in meinem volck So euch doch nicht gezymet/ ewer sichel in frembde saat anzulegen/weñ jr schon nicht im Bann weret ꝛc.

Ware lie/ be.

Vnd in eim andern briff schreibet gedachter An/ dreas dem hussen also: Jr setzt in ewerm brieff/das yr mir aus lieb schreibt/gebe Gott der almechtig/dz wir alle in der liebe seind/denn Gott ist die lieb/vnd wer in der lieb bleibt/der bleibt in Gott vnd Gott in ym. Vnd die lieb(wie S. Gregorius spricht) vereiniget die geteil ten/ordinirt die vermengten/vnd zusam gesellet die vn gleichen. Vnd die lieb selbs spricht/ Wer nicht samlet mit mir/ der zerstrewt. Welches Hugo also auszlegt: Des Teuffels ampt ist/zerstrewen die versamletē/aber das ampt Christi ist/zuhauff samlen die zerstrewten/ Sehet magister Reuerēde/wie die lieb in einikeit tracht tet. Was sagen wir darzu/vnterwelchē so gros vneini keit vnd zertrennung sind: Jhr heisset mich in ewrem brieff den liebsten bruder. Das gebe mir Christus Je/ sus für ein grosse gabe/das jhr im Herrn mein bruder seiet/ denn ich aus gantzem hertzen wündsche vnd be

Matth. 12

gere/

gere / das yhr wider kommet in eynikeit der heyligen mutter der Kirchen / in welcher die Christen durch ein ander sein. Von welcher yr durch vngehorsam (welchs es ich schmertzlich sage) seit abgewichen. Denn ewer brieff auszweist / das yhr begert lieber zusterben dañ zu widerkeren. Wie seint wir denn brüder / so wir nicht haben eine mutter / vnd folgents auch nit einen vatter? Vñ wie heisset yr mich den liebsten / so yr dahin trachtet / das yr mich allerwelt verächtlich vñ hässig macht Jr vnd die ewrn werfft andern das gesetz für / vñ ewer keiner thut das gesetz / Jr malet die wende mit den gebotten / wolt Gott yhr hielt sie im hertzen. Spricht nit das gsetz: Du solst den göttern (das ist Richtern vnd oberhern) nit nachreden / Vnd alle die ewrn wie gar vol seind sie der nachreden vñ schmehe wort? Das gesetz gebent: Du solt nicht begern. Aber yr vnd die ewre jüngern prediget / frembde gütter zunemen. Yr sprecht Jch sol nit vrteiln. Aber wee dir / der du ein andern lernest vñ nit dich selbs spricht der apostel. Warüb vrteilt yr den babst / die cardinel / die bischoffe / Prelaten vnd alle clerisey on vnterscheid / schentlich vñ schmelich vñ legt ynen laster auff / die yr villeicht ewer lebē langk nit beweisen kündt. Warüb folgt yr nit dē gsetz christi / do er spricht. Siheſtu deinen bruder sundigē / so straff yn zwüschen dir vñ ym allein ꝛc. Yhr sprecht / ich sey ein mucke vñ schling ein camel / das möcht yr warhafftiger vō euch vñ von den ewern sagen. Deñ die jhenigen / so nit des Wickleffs Sect seind / auch die kleinē / straffe yr hefftiglich. Aber die ewrer Sect seind Meineydige / gotslesterer / todschleger / dieb vñ ehebrecher die tastet yr lindiglich. Diß sein die wort gedachts Andree von Broda. Desgleichē hat dē bussen auch doc. steffan9 Paletz in offnen schrifften gar dapffere Text gelesen.

Falsche lehre des Hussen.

Exod. 22

Rom. 2.

Math 18

Vnd

Vnd jandre mehr / welcherer Namen nicht bey yhrn schrifften sind auszgedruckt. Vnter welchen einer sprache / mein lieber Bruder / lasse dich nicht mehr gelüstē die menig der scharen des volcks / so vor vñ hinder dir herlaufft / dañ der gehorsam Gottes vnd deiner Prelaten. Denn sie sprechen nicht alle / vor vnd hinder dir: Gebenedeyt sey der do kompt im namen des Herrn / Sonder es sprechen (leider) jr vile / vermaledeit sey der do kompt jns tenffels namen vom abgrund der Hellē der das volck erreget durch das gātze land zu Behem ꝛc. Solcher schrifft vil werē hiher zulangk alle zuerzelē

Vermanūge an Jo. Huss.

So vil sey gesagt kürtzlich vō des hussen anfang vñ hādlung wider gemeine christenheit im kōnigreich zu behē vj. jar lang / ee das Concilium zu costnitz anging Nemlich vō M. CCCC. viij. jar / biß auff M. CCCC xiij. jar. Darauß ein yglicher christēmensch leichtlich erkennen kan / das in solchem neyd / turst / freuel / haß. betrug vnd listikeit / zuuoraus in so offentlicher empōrung vnd vngehorsam gegen aller Oberkeit geistlichē vnd weltlichen kein gut hertz / vil weniger ein heilig gemüt vnd fürnemen gespürt wirt. Luther mag leucknen vnd liegen / was er wil / Ich hab die bücher / darauß dise historia gezogen ist / gelesen / vnd seindt noch vorhanden / denen vil mehr zugleuben ist / als von den jhenigen geschriben / die mit vnd darbey gewest / die warheit vil besser wusten / dann sie Luther vnd al sein anhangk wissen mag / die allein nach hör sagen schreibē vnd tichten.

Das Ander theil von des Hussen Historia.

NAchvolgents wil ich erzelen auffs kürtzist die handlung des Hussens / so vil das heilig Con-

cilium zu costnitz gehaltē belangt/nit von hören sagen oder aus newen büchern/Sonder aus alten schrifften der shenigen/so mit vnd darbey sind gewest/vnd das alles auff guten glauben/ohn neydt vnd haß all arge liste hindan gesetzt.

Als man zelet nach christi geburt M.CCCC. vñ xiiij. jar/bemühet sich der from Christlich fürst Sigismundus/keyser Karls sohn/Römischer vnd Vngarischer könig (dozumal noch nicht keiser) ein christlich Concilij anzurichten/fürnemlich das schwäre Schisma/darinn drey Bebst genent wurden/auffzuheben. Deßhalben er viel weytter vnd schwerer reyse auff sich name. Gereist erstlich in Welschland zum Babst Johannes/des namens den dreyvndzwentzigsten/welchen er vermocht/ein gemein Cōcilium gen Costnitz auszuschreiben. Ist hernach auch in Franckreich/Hispania vt Engelland gezogē/solch Schisma zudempffen. Als yhm aber Babst Johan zusaget/das Concilium zuhaltē/hat er fluchs gen Behem geschickt aus der Lombardia etliche seiner Räthe/Behemische herren/Wentzeln von Duba/Johan von Chlum/Deinrich Katzenbock/mit Magister Johan Huss zuhandeln/das er auch auffs Concilium solt ziehen/sich zu purgiren vnd abzuleynen das böß gerücht vom königreich zu Behem der ketzerey halben. Welche meinung auch dem könig von Behem Wenceslao woigefiele/vnd Huss nicht vngern dreyn bewilliget/wie er sich hernachmals zu Costnitz bey könig Sigmund vñ bey den Cardineln offtmals berhümet/das er frey willig lich erschinen sey/vnd wo es sein will nicht gewest were/so hette er soviel Herrn vñ gutter freund in Behem die yhn auff jhren Schlössern wol sicher behalten hetten mögen vor beyden königen/Wenceslao vnd Sigismundo

Keyser Sigmūd

Bottschafft in Behem des Keysers.

gismundo/wie yhm des auch herr Hans vō Chlum gezeugnūs gabe.

Anfahūg des Concilij zu Costnitz.

Den xij. tag Augusti desselben jars ist zu Costnitz eingerittē herr Jordan cardinalis Ostiensis/geschickt vom Babst Johan/zubestellen was von nōten were/ Der Babst ist hernach/Simonis et Jude/den xviij. tag Octobris eingerittē/das Concilium auff aller heyligen tag anzufahen. Hernachmals seind die Teutschen Fürsten/Bischoffe vñ Prelaten/auch frembde botschafften vnd Prelaten aus allen landen einkommen/ wie Ulrichus Reichenbach/ein burger von Costnitz/ mit fleisz beschrieben hat/jeglicher herrn vnd Botschafften vñ jrer Edelleut namen vnd wappen anzeigēdt. Kaiser Sigmund mit seinem gemahel vnd hoffgesind quame erst in der Christnacht zur ersten Mesz dahin/ welche der Babst hielte/vñ er (der Kaiser) das Euangelium sange: Exijt edictum a Cesare Augusto.

Rüstung deshussen auffs concilium

Magister Johan Huss ist zeitlich gnug dahin kōmen/nemlich am dritten tag Novembris/ausgezogē aus Behem dornstag vor Galli/ Ehe dañ er aber aus Behem zoge/hat er sich auffs fleissigst gerüstet/nicht allein mit eim herlichen Gleitsbrieff von kaiseer Sigmunden/der zu Speier gegeben ist/am xvij. tag Octobris des weinmonds/sonder auch mit büchern/fürschrifften/jnstrumenten vnd mancherley handlungen vñ gezeugknüssen/die zu rechtfertigung vñ glimpff seyner sachen dienlich weren. Hat erstlich müttige brieff lateinisch/ Behemisch vnd Teutsch lassen anschlagē zu prag an alle örtter der tumbkirchen/vñ andrer kirchen vnd klöstern/darinn angezeigt/wie er gen Costnitz auffs Concilium ziehen wölle/vñ alda bereit sein/einē jeden offentlich bescheid zugeben von seinem glauben. Vnd ob jemand eincherley yrtumb oder ketzerey vō jm

wisse

wisse/das er sich auch dahin finden wolt/in desselbigen zuvberkommen wie recht ist.

Vnd als der Ertzbischoff von prag/herr Conrad (welcher zuuor ein zeitlang administrator geweſt) ein gemeine versamlung der gantzen Clerisey des Ertzbistumbs hette ausgeschribē/ im Bischofflichē hoff zu prag in der kleinē stat (oder seiten) zuhaltē: hat der huß abermals briefe angeschlagē/doselbst vor dem Ertzbischoff zuerscheinen/vñ jederman antwort vñ bescheyd zugeben vō seinem glauben vñ hoffnung die in ym ist. Wölle auch sehen vñ hören alle vnd yegliche die yhm einchen verharretē jrtumb oder ketzerey auffiegen wöllen/das sich dieselbigen/aldo einschreiben/laut des Götlichen Gesetzs vnd Rechtens/Welche erfordern einen jeglichen zu gleicher peen vnd straffe/die solchs auff den beschuldigten nicht beweysen künnen.

Bedendigkeit des hussens.

Weitter hat gedachter Huss seinen Procurator/Doctor Johan vō Jessenitz (einen bebendē Juristen) geschickt zu herrn Nicolao bischoff zu Nazaret/in der stat vñ Bistumb zu Prag ketzermeister/vō bebstlichem stul sonderlich darzu verordent/vñ hat yn fragē lassen ob er auch jm einchē jrtumb oder ketzerey wisse schuld zugebē. Dat derselbig bischoff gesagt/Nein. Darauff hat sein Procurator fluchs protestirt vor eym Notario vñ zeugen/die er bey sich hette/vnd begeret dauon ein offen Instrumēt/hat auch vō demselbigē bischoff ein brieff mit seinem Sigill becrefftigt/zur gezeugnis solcher vnschuld des hussens/begert vnd außgebracht.

Dat hernach in des Reichs vō Behem versamlūg in S. Jacobs closter zu Prag desgleichen fragen lassen den Ertzbischoff von Prag/Ob er jrgent einen jrtumb oder ketzerey vō yhm wisse/so wolt er bereyt sein auch in Behemen dafür gnug zuthun. Wo er aber der

keins von yhm wüste/ das er yhm zum bekentnüs sein Brieff vnd Sigill gebe/ er wolt nichtsweniger gleich wol gen Costnitz ziehen/ seinen glauben doselbs zubeweisen. Darauff hat der Ertzbischoff geantwort. Er wisse keinen jrthumb oder ketzerey von yhm/ Er wisse aber/ das jhn der Babst in Bann gethan/ das er sich desselbigen Bans zu rechte/ wie sichs gezimpt/ entledigen solle. Sölcher frage vnd des Ertzbischoffs bekentnüs haben jhm die Freyherrn aus Behem/ Herr Czencko/ vnd Herr Wilhelm von Wartemberg/ vnd Herr Botzko von Bogisßbrad jhren offnen Brieff vñ Sigill gegeben.

Vnd als hernach die vorsamlung der gtistlichen bey einander was jns Ertzbischoffs Hofe/ hat der Huss abermals seinen obgemelten Procurator hinein geschickt/ vnd gebeten/ das man jhn in eigner person oder seinen Procurator wolte zulassen/ zuersuchen vnd fragen alle vnd yegliche Prelaten des königreichs zu Behem/ ob jrgent einer aus yhnen wisse vō jhm einch erley jrthum oder ketzerey/ das er sich offenbaren wolte vnd dargeben nach ordnung der Rechten. Do sich aber niemants herfür thate/ vnd er weder durch sich selbs/ noch durch seinen Procurator mocht fürkomen vnd gehort werden/ hat er vorm Notario vnd zeugen protestirt/ vnd dess ein offen Instrument begert vnd schreiben lassen.

Ein Instrument von irrigē artickeln.

Hat auch von der Vniuersitet zu Prag gezeugnis durch ein offen Instrumēt mit sich genomen/ welchs er vor dreyen jarn het machen lassen/ darinn er anzeiget/ wie er dem Römischen Stul sey felschlich angebē in vilen artickeln/ die er nicht bekenne. Als/ das ec solt gelert haben/ das im Sacrament des altars nach der tirmung bleibe die selbstendikeit oder substantz des materlichen

terlichen brots. Item/ das ein Priester in todtsünden das Sacrament nit consecrirn möge. Itē/ das die herren den geistlichen die zeitlichen gütter nhemen sollen. Item/ das sie den zehenden nicht geben sollen. Item das der Ablasz nichts sey. Itē/ das man die geistlichen mit dem Schwerdt tödten soll ꝛc. Vnd sprach auff yeglichen artickel/ Sage ich neyn zu.

Die reyse Jo. Huss gen Costnitz.

Nachdem er nu also gefasset was mit vilerley gezeugnüs/ Instrumenten vnd schirmrede/ ist er mit herlichem pracht auszgezogen gegen Costnitz/ vñ mit jm etliche behemische herrn/ obgemelt vō Duba: Chlum vnd Katzenbock/ mit keiser Sigmunds Gleytsbrieff/ das sie solten zoll frey sein zu landt vñ wasser/ mit iren dienern/ pferden/ sewmen/ geredte vnd allem was jr were/ durch alle pasz/ pforten/ brücken/ land vnd herschafften ꝛc. Vnd wo sie durch ein Reichstat zogen/ do liesz der Vusz offne Brieff anschlagen/ lateinisch vnd dewtsch/ darinn er fürgabe/ wie er gen Costnitz züge/ anzuzeigen seinen glauben/ welchen er biszanher gehalten/ vñ noch hielte/ vñ biss in todt zuhalten verhoffet.

Gleit Jo. Hussen zu gesagt

Am dritten tag Nouembris ist er zu Costnitz eingezogen zu herberg bey einer Witwen in S. Pauls gassen. Des andern tags seind die zwehne herrn/ Chlum vnd Katzenbock zum Babst Johan/ welcher jns Bischoffs von Costnitz hofe (die Pfaltz genant) lage/ kohmen/ vnd seiner heylikeit angezeigt/ wie sie Magistrum Johan Vussen in keiser Sigmunds Gleyt gebracht haben/ bittende/ das sein heylikeit an solchem Gleyt kein hindernüs wolte geschehen lassen. Welchs der Babst hat zugesagt (wie eines vnbenanten hussiten historia anzeiget) vnd gesprochen/ wenn im Vusz hette seinen leiplichē bruder vmbracht/ solt er dennoch sicher gleyt haben vnd vnuerhindert im gleyt bleiben.

Widersacher des hussens.

In des kamen auch ettlich andre Behem des hussen widersacher/ fürnemlich doctor Stephan Paletz/ Aber doctor Staniſlaus võ Znaym aus Merhern was an der peſtilentz geſtorbē auff dem wege/ zum Newen hauſz in Behem/ der were ſonſt der fürnemſte geweſt. Paletz geſellet ſich zu einem der hieſz Michael de cauſis. Dieſe zwien claubtē etliche artickel aus des hussen büchern/ fürnēlich aus dreyen/ die er jüngſt geſchribē hette. Eins de eccleſia/ das ander wider D. Staniſlaū das dritt widern Paletz. Es kamē auch vil der andern die widern Hussen gezeugnūs gabē/ als Magiſter Andreas de Broda/ der pfarherr võ prociwo. Beneſſius Magiſter Nicolaus võ Podwin/ her Niclas pfarherr zu Viſſerat/ vñ andre/ als Naſo/ kõnig Wentzels diener. Stockes ein Engellender ꝛc. deñ jr wol xx. waren.

Was aber der Huſs drey wochen vñ ettlich tag/ ehe dann er für den Babſt kam/ zu Coſtnitz in der herberg gethan hab/ dauon ſchweiget des huſſiten hiſtoria. Aber Vlricus Reichental võ Coſtnitz/ welcher die tewtſchē hiſtorien vom Cõcilio zu Coſtnitz geſchribē: vñ die ſachen mit augen gegewertig geſehen hat vom anfang biſz zum ende/ derſelbig ſchreibt/ das Johan huſs in ſeiner herberg offtmals Meſs hielte/ vnd das volck zu ſeiner Meſz lieffe. Aber der Biſchoff von Coſtnitz hab jms verbottē als einem der im Bann was. Er aber aus ſicherheit ſeines gleyts habs nicht vnderlaſſen/ do hab der Biſchoff dem volck verbottē/ bey ſeyner Meſs zuſein. Sölchs hat den huſſen verdroſſen vñ iſt des willens worden heimlich darnon zuziehen.

Vlrich reychental võ Coſtnitz

Vnd als er am Sontag zu morgens hette meſz gehalten/ hab er ein fleſchlein weins vnd ein brot zu ſich genomen/ vñ ſich verborgen in eim wagen hern Heinrichs Katzenbocks/ welcher wagen am ſelbigen tage

Jo. Huſs hat ſichē wöllen.

ſolt

solt hinaus auffs land gehen/hew/stro/ vnd habern zubringen. Do man nu das mittag mal halten solt/ vñ niemants wuste wo der Huss were/ist gedachter Katzenbock fluchs zum Burgermaister gegangen/vñ begert/die thor zuschliessen/denn Huss were entloffen/ man solt ym zu pferd vñ zufusz nacheylen. In des/ist Huss im wagen gefundē. Do hat yn Katzenbock auff eim pferd zum Babst in die Pfaltz gefurt. Weil aber ein groß zugeleufft was des volcks/ist Huss vom pferde vnters volck gesprungen/sich zuuerstossen. Aber des Babsts diener haben yn ergriffen/vñ in die Pfaltz gefüeret. Dauō schreibt auch doctor Johan Nauclerus etwan Brobst zu Tübingen/in seiner Cronica/welch er nicht ferr von Costnitz gewonet hat. Aber die Behemen wöllen vō solcher flucht des Hussens nichts wissen/darumb lasz ichs in seinem werdt.

Nauclerus in par. 2. Generatione 48.

Die Hussiten/alt vnd Newe/schreyen vnd schreiben hefftiglich/wie dem Hussen das Gleyt nicht gehalten sey/darumb sey yhm vnrecht geschehen. Es ist viel dauon disputirt. Ich hab aber noch nirgent gelesen/das Johan huss selbst sich beclaget hab/das jm das Gleyt nicht gehalten sey/weder vor dem König/ noch vor den Cardineln/wieviel vnd seer er sonst claget. So finde ich auch nicht im Gleisbrieff/das er zu Costnitz allwege solt frey vnd sicher sein. Weil er denn viel jhar der ketzerey verdechtig vnd berüchtiget was: hat yhm von Rechts wegen solch Gleyt vñ sicherheit nicht gebürt. Vnd wo er ist auff flüchtigem fusz gestanden/vñ in der flucht begriffen/wie obgemelte zeugen fürgeben vnd schreiben/Oder hat wider des Bischoffs von Costnitz verbott/in seiner Stat Mesz gehalten/vnd ist in dem Bann gewesen/So hat das Gleyt

Ob dem Hussen das gleyt gebrochē sey zu Costnitz.

Gleyt an jhm niemandt mehr gebrochen dañ er selbst.

K. Sigmund.

Wiewol ich aber aus ettlichen alten schrifften vñ Brieuen befinde/ das kaiser Sigmund ein miszfaln gehabt habe/ an des Hussen gefencknüs/ So hat er doch nicht gwalt gehabt/ dem Concilio die gerechtikeit zunorbieten, So bekent zwar der vnbenant Hussit in seiner historien offtmals/ das keiser Sigmūd dem huss en ettlich mal selbs vnter augen gesagt habe/ Wo er nicht widerruffe vnd abschwere die jrthumb/ so werd das Conciliū das Recht wider yhn geen lassen/ so wisse vnd wölle er keinen verharlichen ketzer handthaben Er wolt yhn ee selbs verbrennen.

Es sey nu mit dem Gleyt vnd mit der flucht wie es wolle/ So kan doch ein yeder leichtlich bedencken/ das es dem Concilio höchlich von nöten gewest sey/ den Hussen in vorwarung zunemen/ das er nicht vor endtschafft seiner sache daruon lieffe/ vñ hernach grösser vnglück anstifftet dann zuuor. Das aber die Hussiten sagen vnd schreiben/ man hab yhn im gefencknüs viel zuhart gehalten/ das befinde ich nicht/ auch aus jrer eigenen historia. Denn sie bekennen/ als er im gefencknüs ist kranck am feber worden/ das jm der Babst seine eigne Artzte zugeschickt habe/ yhm zuhelffen Bekennen auch/ das teglich vil Prelaten vnd Doctores zu yhm kohmen seind/ mit jhm freundtlich geredt ꝛc. welches in hartem gefencknüs nicht bequem were.

Bücher Jo. Huss im gfenckñüsz geschrieben.

Vber das bekennen sie auch/ das er im gefencknüs viel Bücher geschribē hab/ zumtheil an die Walhen/ die seine hütter waren. Deñ sie erzelen dieselbigen büchlein/ der vnbenent Historicus vnd Magister Johan von Przibram/ Nemlich/ eins vom Vatter vnser. Eins vonn zehen gebotten. Eins vom Sacrament des leibs Christi. Eins vom Ehestandt. Eins vō der buss.

Eins

Eins von dreyen veynden des menschens. Eins von der sünde vñ yrem vrsprung. Eins von der liebe vñ erkentnüs Gottes/vnd dergleichen mehr büchlein/die sie nicht nennen. Wer soll nu gleubē das Huss in hartem oder finsterm gefencknüs gesessen sey/weil er souil Bücher in kurtzer zeit darinn geschriben/vnd darneben teglich red vnd antwort mit grossen dapffern vnd hochgelertē leuthen gehabt/auch seiner eigen sachen halben (doran yhm ehre vnd gerücht/leib vnd leben stunde) viel lesen vñ schreiben muste? Derhalbē halt ichs für faule fabeln vnd neydisch gewäsche/das sie/die Hussiten/alte vnd Newe/grosse klag von hartem gefencknüs des Hussen fürwenden.

Vnrugsame verhörde des hussen

Das sie weytter clagen/man hab yn im Concilio nicht hören wöllen/auch keines jrtumbs vberwundē Das kan ich auch nicht gleuben. Denn aus yrer eygenen historien (welche der vnbenent Hussit dem hussen zu höchstem lob vnd ehre geschriben hat) befinde ich/das Johan huss mit hohem fleiss verhört wordē ist/nit von Sophisten (wie sie felschlich klagen) sonder von grossen hochgelarten vnd weit erfarnen Cardineln vnd Bischoffen/auch von keyser Sigmunden selbs in eigner person/vnd das auffs aller gnedigst vñ freuntlichst/das sie yn/den hussen/fast gern beim leben erhalten hetten/wo er durch störrig vnd halstarrigen sinn vnd weisz ym selbest vnd seiner armen seel vnd seinem gantzen Vatterland dem königreich zu Behem nicht so feind geweest vnd ym liecht gestanden were.

Denn derselbig Hussit schreibet von der verhöre diese wort: Als nu bestimpter tag der verhöre ist kommen/Nemlich mitwoch nach Marcelli (das ware der fünffte tag ym Brachmonden) sind versamlet wordē ettliche Cardinel/Ertzbischoff vnd fast alle Prelaten/

Historia von der verhöre.

welche

welche auff dasmal zu Costnitz waren/ im Refectorio des Barfuser Closters. Dergleichen die doctores/ magistri der heiligen schrifft/ Baccalaurien vnd vil andre mehr. Vnd ehe dann Magister Johann gegenwertig kam/ lissen sie lesen alle artickel/ mit welchen er/ Johã Huss beschuldigt war/ vnd von welchen die zeugen gesagt hetten. Hierauß kan man wol vermercken/ dz Johan huss nicht im winckel noch von schlechten leuten ist verhort wordẽ. Das aber der hussit weitter sagt das vil derselbigen artickel sein ym (dem Hussen) lügenhafftig auffgelegt/ des gestehe ich ym nicht/ dem darwider bringt er selbs grosser leut gezeugnus herfür.

Verhöre der zeugẽ wider Jo. Huss.

Denn er schreibt/ das hernach am nechsten freytag ein andre verhörung sey gehalten worden/ im selbigen refectorio/ darbey sey auch keiser Sigmũd/ sampt etlichen Behemischen Herrn in eigner person gewest Do habe/ nach vil zanckes der zeugen vnd einrede des Hussen/ der Cardinal von florentz zum hussen also gesprochen: Magister Johan Huss/ yhr wisset wol/ wie geschrieben ist/ das im munde zweier oder dreyen zeugen stehe alles wort/ Vnd sehet/ Es seind wol xx. zeugen wider euch/ Doctores/ Prelaten/ vnd andre grosse achtbare menner/ welcher etliche von höre sagen/ vnd gemeinem gerüchte/ auch etliche von eigenem gewissen/ welcher sie alle redliche vrsachen anzeigen/ vñ wider euch zeugen. Wie mögt yhr denn wider dise alle leugnen/ oder nein sagen? Vnd Johan Huss antwort So Gott der herr/ vnd mein gewissen mir zeugnus geben/ das ich solches/ so sie wider mich zeugen/ weder gepredigt noch gelert habe/ ist auch nie in mein hertz kohmen. Vnd ob auch alle meine widdersacher wider mich zeugten/ was kunde ich darzu. Ja es wirdt mir auch endtlich nicht schaden. Do antwort der Cardi-

Deut. 19.

Cardinal von Florentz.

nal

nal. Wir können nach deinem gewissen nicht richten/ Sonder nach dem so hie wider dich fürbracht vnd beweiset wirdt vñ du zumtheil selbst bekenneſt. Jch halt yr wöltet wol alle die ewere veinde nennen/ die gezeuck nüs vber euch geben/ vnd desselbigen redliche vrsachen anzeigen. Wir müssen denselbigen gleuben. Vñ yhr habt gesagt / yhr habt Magistrũ Stephan Paletz vordechtig/ welcher sich doch seer güttlich vñ freuntlich gehalten hat in denselbigen artickeln/ die er aus ewern Büchern gezogen hat/ welche er doch gelinder gesetzt hat / denn sie an sichselbs in ewern büchern befunden werden. Desgleichen haben auch alle andere Doctores gethan. Yhr sagt auch/ der Cantzler von Pariß / were euch verdechtig / welcher doch ein solcher vbertrefflicher Doctor ist / als man einen in der gantzen Christenheit möcht finden.

Wer kan hierinn disem Cardinal vnrecht geben? Es soll ja der Richter vrteiln/ wie die zeugen vñ bewesung mitbringen / vnd nicht nach blossen worten des klegers/ oder des beschuldigten. Weil denn der zeugen rede zumtheil jns Dussen büchern/ zumtheil im werck vnd in der that/ warhafftig befundẽ wurden/ wie solt der Richter/ dem einigen mann (der soviel jhar/ nicht allein sein person/ sonder das gantz Königreich zu Behem/ bey aller wellt hatte in des Wickleffs ketzerey berüchtig gemacht) mehr glaubens geben/ dann xx. erlichen vnd geschwornen zeugen.

Weitter schreibt vnd bekent der vnbenent Dussit in seiner Historia/ das auch der Cardinal von Camerach (welchen alle wellt für frome vnd hochgeleert hielte) zum hussen in derselbigen verhöre am ende gesprochen habe: Magister Johan/ du sagteſt neulst im Cardinal von camerach.

Thurn/du wolteſt dich dem Concilio demütiglich vntergeben / Drumb rathe ich dir noch du wolteſt dich in diſe jrthumb nit verwickeln/ſonder wolleſt dich der ſtraff vnd vnterweiſung des heiligen Concilij vnterlaſſen/ſo wirt das Concilium auch nach barmhertzikeit mit dir handeln.

Die wort K. Sigmunds zu Jo. huſs.

Desgleichen ſchreibet er auch/das der kõnig (Keyſer Sigmund hernach genant) in gedachter verhõre/ vnter andern alſo zum Huſſen geſprochen habe: Wie dir hie der Cardinal geraten hat/alſo rath ich dir auch/das du nichts halſtarrig haltẽ wölleſt: Sonder in den ſachen/ſo hie wider dich beweyſet vnd du bekant haſt/wolteſt dich gentzlich in gnadẽ geben des heyligen Concilij. Vnd ſie werden vns zu ehren vñ vnſerm bruder/auch dem kõnigreich zu ehren/alſo mit dir hãdeln/das du etlicher maſſen gnade befindeſt/vnd von jnen buſſe empfeheſt. Wo du aber die artickel wilt halſtarrig halten/fürwar ſo werden ſie denn wol wiſſen/ wie ſie mit dir handeln ſollen. Ich hab yhnen auch zugeſagt/das ich keinen ketzer wil handthaben/Ja ehe ich wolt einen/der in ketzerey halſtarrig iſt/vertedingẽ ich wolt yhn ehe ſelbs vnd alleyn verbrennen. Drumb wolt ich dir rathen/das du dich aller ding dem heiligen Concilio in gnade gebeſt/vnd ye ehe ye beſſer/ehe dann du tieffer darein verwückelt würdeſt.

Die dritte verhõre des huſſen

Diß iſt in der andern verhõre geſchehen. In der dritten verhõre/des nechſten tags hernach/am Sonabent (das iſt am achten tag des brachmonden) ſeind Johanni Huſz xxxix. art. aus dreyen ſeiner bücher gezogen/jm fürgehalten/welche der Huſſit in ſeiner hiſtoria nach lenge erzelt/Johan Huſſen zuentſchuldigẽ Bekent aber doch das inn ſolcher verhõre auch nicht Sophiſten oder ſchlechte leut geweſt ſind/Sonder etliche

liche Cardinäl/Ertzbischoffe/Bischoffe vñ andre prelaten/sampt dem König/ bey dem auch Behemische herrn waren/ herr Wentzel von Duba vnd herr hans von Chlum. Nach vil vnd langen reden/do man begeret vom Dussen/das er solche artickel solt verschweren/ vnnd er sich schlipfferlich außredet/als weren sie nicht dermassen von ym geleert oder geschrieben/ vnd solchs zuthun wegeret/do hube an der könig vñ sprach: Höre Johan huß/warumb wiltu nicht alle jrrige artickel verschweren/ welche/als du sagst/die zeugen höszlich wider dich angegeben haben? Wil ich sie doch verschweren / vnd verschwere schon jetzt alle deine jrthumb/ das ich derselbigen keinen halten wil/nicht das ich vorhin einen derselbigen gehalten hab.

Als sich aber Duß mit vnnützem wortkampff/vō dem wort/Verschweren oder abschweren/aus eim alten vocabulario/Catholicon genant/fristet vnd auffhielt. Do sprach der könig entlich zu jm: Höre Johan huß/wie ich dir gestern gesagt hab/sag ich noch/ich kans nicht offt widerholen. Du bist alt gnug/wiltu es vernemē/Du höreſt/das dir die Herrn zwene weg haben fürgeschlagē. Erstlich/du solt dich gentzlich dem Concilio in gnade geben/vnd jha ehe jha besser. Vnd widerrüffſt vnd abschwereſt alle dieselbigen jrthumb/ so in deinen büchern geschryben seind/vnd du sonst gehalten hast/Von welchen man dich genugsam vberzeugt hat. Denn wir wissen/das die schrifft sagt/das in zweier munde stehe alles wort. Nu habē yr vil zeuckniis wider dich gegeben vber etliche artickel/vnd trefflliche gelerte menner. Vnd für dieselbigē jrthumb soltu buß empfahen mit rewigem hertzen/ nach dem dir dz Concilium fürstellen wird/ vnd solt wider die selbigen jrthum predigen/leren vnd schreiben/vnd solt schwe-

K. Sigmunds endtliche meinung zu Johan huſs.

ren/dz du hinfort nichts wolleſt halſtarrig halten vnd beſchützen/das ſolchem jrthumb gemeß ſein möcht. Wo du aber dieſelbigen noch freuenlich halten wilt vnd beſchützen/ſo wirt das Concilij wider dich fortfaren/nach inhalt jhrer rechten. Dise wort ſind nit der Sophiſten/ſonder des frömen Chriſtlichen Fürſten/ Kaiſer Sigmunds geweſt.

Vom widerruffen.

Weiter ſchreibt der Huſſit/das ein feyſter dicker Pfaff in eim köſtlichen rock ein Preuſſe/aus eym fenſter laut rieffet/Ja man ſol den ketzer nicht darzu kommen laſſen/das er widerruffe/Denn ich weyß/wenn er gleich widerrufft/ſo helt ers doch nicht. Vrſach/er hat in ſeinem abſchied aus Behemen ſeinem anhang zurucke geſchrieben/vnd iſt offentlich geleſen/das/ wenn er gleich zu widerruffen gezwungen würde/ſo wolt ers allein mit dem munde thun/vnnd nicht mit dem hertzen/Darumb ſolt yhr yhm gar nicht glauben/denn er wirt nicht halten.

Das dem Huſſen nicht vnrecht geſchehen iſt.

Hieraus kan ein yeder wol vermercken/das Johan Huß nicht vnrechtlich von ſophiſten/noch aus neyd oder feindſchafft der Teutſchen (welche der huß zu Prag aus der Vniuerſitet vertriben hatte) Sonder aus warhafftigem gezeugknüs der Behemen/vñ aus ſeinen eygenen worten/wercken vnd büchern iſt vieler yrthumb vberzeugt vnd vberwunden/als ein halſtarriger ketzer (der nicht widerruffen noch abſchweeren wolt) vom heyligen Concilio/nach innhalt beyder rechten/verurteylt/vnd aus Kaiſerlicher gewalt durch befelch vnd geheyß Kaiſer Sigmunds (welchem von Gott das Schwert befolhen was) verbrant worden/weyl weder bitt noch drawung/weder ſanffte noch harte wort an yhm beholffen waren.

Denn weitter ſchreibt der Huſſit in ſeiner hiſtoria

das

das Doctor Paletz offentlich allda zum König vñ zum Concilio gesagt habe diese wort: Durchleuchtigster Fürst vnd hochwirdigsten Väter/ Ewer durchleuchtikeit vñ hohe wirden/ wil ich nicht allein/ sonder auch Gott selbs zu zeugen nehmen/ das ich der ding keines in welchen ich widder yhn procedirt hab/ aus jrgent einem bösen eyfer oder haß seiner person gethan habe. Des ist Gott mein zeug / Sonder allein darumb/ das ich meinem Eyde gnug thue/ weil ich ein Doctor bin der heyligē Schrifft (wiewol vnwirdig) drumb hab ich solchs gethan. Vnd der Michael de Causis sass vor Johan Hussen/ vnd stund auff vnd sprach/ Vnd ich desgleichen. Do antwort Johan Huss also. Ich stehe vor dem Gericht Gottes / derselbig wirdt mich vnd euch recht vnd nach vordienst richten. Do sprach der Cardinal von Camerach. Fürwar/ Magister Stephanus Paletz hat sich seer güttig gehalten in den artickeln/ die er aus Johan Hussen büchern gezogē hat Desgleichen die andern Doctores. Deñ es sind noch vilmehr vñ schwärer doraus gezogen/ dann dise seind Aber dieselbigen haben sie hinderstellig gelassen/ vnd haben dise allzeit zum besten außgelegt.

Protestation Doc. Paletz.

Cardinal von Camerach.

Vber das alles schreibt er (derselbige Hussit) das der König/ als nu Johan Huß wegk kam wider ins gefencknüs/ zu den Herrn in Concilio gesprochen hab. Lieben herrn/ yr habt gehört aus vilem das aus Johan Hussen büchern gezogen ist/ vnd er auch bekannt/ vnd genugsam widder yhn beweiset ist/ So doch wol eins derselbigen genug were/ yhn zuuerdämen Derhalben so er nicht wil dieselbigen jrthumb widerruffen vnd abschweren/ so möcht yhr wider dieselbigen beschliessen/ das er verbrant werde/ oder yhr mögt mit yhm thun nach Ewerm Rechten / als yhr wisset.

Vrteil K. Sigmūds wider hussen.

Vnd

Vnd yhr solt wissen/das/ob er gleich viel würde vorheissen/das er wolte widerruffen/vñ gleich alhie wiruffte/so gleubet yhm nicht. Ich wolt ym auch selber nicht gleuben. Denn so er wider in das Reich zu Behem keme/zu seinen freunden vnd günnern/so würde er beyde/diese vñ viel andre mehr jrthumb ausseen/vñ würde also der letzt jrtumb ärger dann der erste. Darumb verbietet yhm vor allen dingen das predigen/vñ auch das er forthin nicht kõme zu seinen freunden vñ günnern/das er diese jrthumb nicht mehr ausbreitte. Vnd diese artickel/welche alhie verdampt sind/die schickt in das Land zu Behem/meinem Bruder. Auch in Poln/vnd andre örter mehr/wo er itzt seine heimliche jünger vnd günner hat/die solche jrtumb halten. Das die Bischoffe vnd Prelaten in denselbigen landen/die selbigen straffen/auff das die gifft gentzlich auszgerot werde. Vnd das Conciliũ schreibe Königen vñ Fürstẽ das sie yhren Prelaten soviel günstiger seindt/darumb das sie in disem heyligen Concilio so vleissig gearbeyt haben/diese ketzerey zuerstören. Darumb macht auch ende mit andern seinen heimlichen Jüngern/denn ich werd in kürtz hinwegk ziehen. Diese wort seindt Kaiser Sigmunds/eines gebornen Behems/dem es hertzlich leyd was/das sein Erbe vnd Vatterland solt also durch Hussen verfurt werden.

Jo. Huss verstockt im leugkenen.

Nach solcher verhöre ist man noch ein gantz Monat mit Hussen bemühet geweſt/yhn güttlich zuvormanen/das er von erweiszten jrtumben wolt abtreten Er aber heuchlet vnd schmeichlet für vnd für/das er nicht willens were/einchen jrtumb zuhalten/man tãthe ym vnrecht durch falsch gezeugnüs/denn er hette solche artickel nicht gelert. Vnd solches leugken hat er getriben stets an bisz in todt/ Vnd was doch so hartt

verstockt

verstockt in seiner hoffart/das er derselben artickel keinen wolt widerruffen vnd abschweren. Dete er sie aber jm hertzen für böss vnd ketzerisch gehalten/wie sie der from Christlich kaiser Sigmund hielte. So het er sich gleich so wenig beschweret oder gewegert/dyselbigen zuuerdammen vnd zuuerschweren/als der Kayser.

Wie kan nu grosse heilikeit in eim solchen verstockten menschen seyn/der sich lieber hat verbrennen lassen dann das er mit einer kleinen weltlichen schand/erweyste artickeln (die er doch laugnet vnd für die seinen nicht anname noch erkennet) nicht wolte widerruffen vnd abschweren? Weyl er denn ein vberweister lügner vnd verstockter ketzer bliben ist biss in todt/so kan jhn kein Christen mensch vnd kein redlicher man für heylig halten/oder mit warheit beybringen/das jm vom Concilio sey vnrecht geschehen. Denn yhre eigne Wistoria/die sie (die hussiten) aus blindheit yhm zu lob/vnd dem Concilio zu vnglympff geschrieben haben/vberzeugt sie bey vernünfftigen Leuthen/das sie/vnd nicht das Concilium/vnrecht haben. Jo. Huss ist vnheylig vñ vngerecht.

Denn Vlrich Reichental etwan ein bürger zu Costnitz/ein augensichtiger zeug/schreibt/das beyde/sohan Huss vnd Hieronimus von Prag/den Doctorn vnd Prelaten/die sie im gefencknüs besuchten/verheissen hatten/das sie die auffgelegten vnd vberzeugten jr thumb wolten widerruffen (welchs dann hieronimus wiewol vnbestendiglich gethan hat) Vnd das man deszhalben zu Costnitz dreymal/zu freuden zeychen/mit allen glocken geleut habe. Do mann aber hernach in gemeiner vnd offentlichen Session des Concilij die sach beratschlaget/vnd beschlossen habe/das sie beyde nicht mehr in Behem/sonder in Schwabenlandt Die teutsche historia.

bleiben/vnd mit eigner hand das sie geirret hetten/bezeugen vnd vnterschreiben solten/nicht allein in Kateynischer/sonder auch in Behemischer sprach: Do sind sie beyde wider zuruck gegangen / vnd haben gesagt/ sie wölten das ander alles gern thun/das sie aber solten wider zuruck zu Behem schreyben / wie sie geyrret hetten/das wolten sie keines wegs thun/denn sie sprachen / wir können den hymel nyemandt zuschliessen / wenn wir mit Göttlicher leer darauff geweist haben.

Eitle ehre verkeyern

Daraus leichtlich zuuernemen ist/ dz sie beyde in todt gegangen seind/ mehr aus menschlicher schame vnd vmb eitler ehr vnd rhums willen/bey den Behemen zuerhalten/dañ vmb der warheit willen/deñ hus laugnet biß in tod/ dz er die jrrigen artickel geleert solt haben/des er doch durch dapffere leut/wol xx.doctores/Prelaten/vnd Pfarherrn aus Prag vñ andern örten/ist ordentlich/ wie sich zu recht gebürt/vberzeugt worden. So hat Hieronimus noch vil vnredlicher vñ vnchristlicher gehandelt / so er offentlich widerrufft vnd abgeschworen hat aus falschem hertzen / vnd ist darnach wider halstarrig worden.

So vil sey gesagt von Jo. Hussen historia in gemein auffs kürtzist / keinem Behem in sonderheit zu schmahe oder zuuerdrieß / sonder vil mehr den Behemẽ zu ehre/ deñ huß fürnemlich aus der Behemen gezeugknüssen/die sie wider yn zu Costnitz gethan vñ für gebracht haben/ist vberwunden vnd verdampt worden. So ist auch Kaiser Sigmund/der jn hat verbrennen lassen/ ein geborner Behem / auch ein rechter erb vnd warer könig zu Behem gewest.

Hieronymus von prag.

Von Hieronimo von prag wil ich auff diß mal geschweigen/werden mir aber die Lutheraner vrsach geben/

ben/aus not von jm zuschreiben/wie jetzt vom hussen/ so wil ich jm warlich seine vntugent dermassen erzelē/ dz alle lutheraner vñ hussiten/weñ sie es hören oder lesen/müssen drob schamrot werden. Denn ich seine geschicht vñ historien vil besser weisz (on rhum zureden) dann yrgent ein Lutheraner oder hussit gleuben mag.

Das Dritte theil.

NV wil ich kürtzlich antwortē auff die Episteln des hussen/vñ der Hussiten welche martin Luther (der from gesel) mit vor vñ nachrede hat ans licht gegeben. Wil aber zuvor vnd erstlich anzeigen die schweren zwitracht der leere/so zwischen Wickleff/Hussen vnd Luthern befunden wird/darausz bald folget/ das sie freuelich vnd nerrisch einer den andern für ein heyligen helt. Weil eyner den andern der leere halben/ für ein jrrigen ketzer helt/Denn die ketzer können nicht heylig sein/wie Paulus leert. Tit. 3.

Damit ich aber nicht langk sey/von viel artickeln darinnen sie widereinander seind/zudisputiren/wil ich vmb kürtzwillen/allein zu eim exempel/einen artickel/ (der nicht gering ist) für mich nemē. Nemlich vō hoch wirdigen Sacrament des altars/darausz ein rechter christenmensch leichtlich vermerckt/das jr keiner aus eingeben des heiligen geists geschriben hab/Deñ der selbe ist ein Gott des frids vnd einikeit/nicht der zwytracht/sonder aus neid vñ haszs/aus lieb des haderns aus trotz/verachtung/vngehorsam/ehrgeitzikeit vnd dergleichen vntugent/welche nicht seindt werck oder eingebūg des heiligen vnd guten/sonder des verdampten vnd bösen geists/vnd werck des fleischs. Wickleff husz vnd Luther/ seind widereinander. 1 Cor. 14. Gal. 5.

bleiben/vnd mit eigner hand das sie geirret hetten/bezeugen vnd vnterschreiben solten/nicht allein in Kateynischer/sonder auch in Behemischer sprach: Do sind sie beyde wider zuruck gegangen / vnd haben gesagt/ sie wölten das ander alles gern thun/das sie aber solten wider zuruck zu Behem schreyben / wie sie geyrret hetten/das wolten sie keines wegs thun/denn sie sprachen / wir können den hymel nyemandt zuschliessen / wenn wir mit Göttlicher leer darauff geweist haben.

Eitle ehre verketzern

Daraus leichtlich zuuernemen ist/ dz sie beyde in todt gegangen seind/ mehr aus menschlicher schame vnd vmb eitler ehr vnd rhums willen/bey den Behemen zuerhalten/dañ vmb der warheit willen/deñ hus langnet biß in tod/ dz er die jrrigen artickel geleert solt haben/des er doch durch dapffere leut/wol xx. doctores/Prelaten/vnd Pfarherrn aus Prag vñ andern örten/ist ordentlich/ wie sich zu recht gebürt/vberzeugt worden. So hat Hieronimus noch vil vnredlicher vñ vnchristlicher gehandelt / so er offentlich widerrufft vnd abgeschworen hat aus falschem hertzen / vnd ist darnach wider halstarrig worden.

So vil sey gesagt von Jo. Hussen historia in gemein auffs kürtzist / keinem Behem in sonderheit zu schmahe oder zuuerdrieß / sonder vil mehr den Behemē zu ehre/ deñ huß fürnemlich aus der Behemen gezeugknüssen/die sie wider yn zu Costnitz gethan vñ für gebracht haben/ist vberwunden vnd verdampt worden. So ist auch Kaiser Sigmund/der jn hat verbrennen lassen/ ein geborner Behem / auch ein rechter erb vnd warer König zu Behem gewest.

Hieronymus von prag.

Von Hieronimo von prag wil ich auff diß mal geschweigen/werden mir aber die Lutheraner vrsach geben/

ben/aus not von jm zuschreiben/wie jetzt vom hussen/ so wil ich jm warlich seine vntugent dermassen erzelē/ dz alle lutheraner vñ hussiten/weñ sie es hören oder lesen/müssen drob schamrot werden. Denn ich seine geschicht vñ historien vil besser weisz (on rhum zureden) dann yrgent ein Lutheraner oder hussit gleuben mag.

Das Dritte theil.

NV wil ich kürtzlich antwortē auff die Episteln des hussen/vñ der Hussiten welche martin Luther (der from gesel) mit vor vñ nachrede hat ans licht gegeben. Wil aber zuuor vnd erstlich anzeigen die schweren zwitracht der leere/so zwischen Wickleff/Hussen vnd Luthern befunden wird/darausz bald folget/ das sie freuelich vnd nerrisch einer den andern für ein heyligen helt. Weil eyner den andern der leere halben/ für ein jrrigen ketzer helt/Denn die ketzer kōnnen nicht heylig sein/wie Paulus leert. Tit. 3.

Damit ich aber nicht langk sey/von viel artickeln darinnen sie widereinander seind/zudisputiren/wil ich vmb kürtzwillen/allein zu eim exempel/einen artickel/ (der nicht gering ist) für mich nemē. Nemlich vō hoch wirdigen Sacrament des altars/darausz ein rechter christenmensch leichtlich vermerckt/das jr keiner aus eingeben des heiligen geists geschriben hab/Deñ der selbe ist ein Gott des frids vnd einikeit/nicht der zwytracht/sonder aus neid vñ haszs/aus lieb des haderns aus trotz/verachtung/vngehorsam/ehrgeitzikeit vnd dergleichen vntugent/welche nicht seindt werck oder eingebūg des heiligen vnd guten/sonder des verdampten vnd bōsen geists/vnd werck des fleischs. 1 Cor. 14. Gal. 5.

Wickleff husz vnd Luther/ seind widereinander.

Wickleffs yrthumb.

Johan Wickleff leert/ das im Sacrament des altars nach der dirmung bleibe die Subſtantz des materlichen brots vnd weins/ vñ das die Accidentia/ des brots vnd weins/ nicht on die ſubſtantz do ſeind/ das auch Chriſtus mit leib vnd blut weſelich in eigner perſon vnd ſubſtantz nicht da ſey. Diſe drey ſtück ſind die erſten vnter den xlv. artickeln/ die zu Rom vnd zu Coſtnitz in gemeinen Concilien/ Item zu Lunden in Engelandt/ zu Oxonia/ zu Pariß vnd zu Prag inn hohen Schulen ſindt verdampt worden.

Johan Duß/ wiewol er offtmals geſagt vnd geſchrieben hat/ das diſelbigen xlv. artickel ſind vnrechtlich verdampt/ ſo hat er doch zu Coſtnitz die meynūg dieſer dreyen erſten artickeln auffs hefftigſt verdampt vnd gelaugnet/ wie der huſſit in ſeiner hiſtoria manigfelticklich meldet vnd widerholt/ Deßgleichen auch Magiſter Johan Przibram/ im buch wider die Wickleſiſten/ De non remanentia panis. Vnd ſpricht (wie auch der Huſſit in der hiſtoria meldet) das ein Weliſcher Doctor vnd Münch/ mit namen Didacus/ ſey

Jo. Huſs widerm Wickleff vñ Luth.

kōmen zu Johan Huſſen/ vor ſeiner gefencknūs/ als er erſtlich gen Coſtnitz kōmen was/ vnd habe geſagt: Reuerende Magiſter/ Ich bin einfeltig vnd ein Idiot. Ich frage euch/ ob yhr haltet/ das yhm Sacrament nach der dirmung das materlich brot da bleibe. Duß hat geſaget/ Ich halt es nicht. Didacus fraget widerumb: Halt jrs nicht? Duß antwortet widerumb: Ich halts nicht. Diſe frag vnd antwort geſchach dreymal auffeinander/ das herr hans von Chlum zornig wurde auff den Münch/ vñ ſprach: Was biſtu fur ein man wenn einer einmal zu mir ſpreche/ Jha oder Neyn/ ſo gleubet ich ym/ Vñ ſihe/ der hat dirs dreymal geſagt

Ich

Ich halts nit/Noch fragstu vmmer fort. Vnd Huss sprach zum Münch: Du bist nicht einfeltig sonder zwifeltig. Vnd auff die gezeucknüs des Behems Prociwe antwortet Huss: Er leugt/das ich gesagt habe/das nach der dirnüg die hostien brot da bleib. Desgleichē hat er auch geantwortet auff die gezeucknüs Benessij

Item auff die gezeucknüs Andree von Broda/welcher desgleichen saget/wie die obgemelten/in seinē gezeucknüs/hat er also geantwort: Ich hab gesagt vnd sage/das in der hostia bleybt diss brot/welcher spricht: Ich bin ein brot des lebens. Vnd dauon der Apostel spricht: Es brüfe sich selbs der mensch vnd also esse er von disem Brot vnd trinck evom Kelch. Von welchem ein jeglicher priester spricht in der Mess/das himlisch brot werd ich nemen/vnd des Herrn namen anruffen. Et infra: Es ist war/das in der hostia Brot bleibt/aber nicht das materlich. Desszgleychen hat er auch geantwortet wider andre zeugen/als wider Magistrum Nicolaum von Padwinia/widder Nicolaum Pfarhern zu Visserat. Vnd in offner verhöre/hat er auch einem Cardinal geantwort/das im Sacrament dz materlich brot nit gar zu nichts wirt/sonder hört auff in seinem wesen/durch die wandlung vnd Transsubstantiation in dem leichnam Christi. Item im gefenckнüs/bald vor dem tag seines tods/hat er es auch verneynet/vnd mit eigner hand geschriben/das er es verneyne/nach auszweysung seynes gewissens/dauon er dem allmechtigen Gott soll rechenschafft geben. Vnd spricht Przibram/Solch seine antworten schreib ich jetzt aus/von derselben seiner hand. Desszgleichen hat ers auch geschrieben in eym büchlein zu eym Roberto ym gefenckнüs/welches anfanck ist: Sepe rogasti me

Joh. 6.
1. Cor. 11.

Mit vil schönen bewerungen aus dem Decret/de cõse. dist. ij. Vñ aus dẽ gsang der kirchẽ. Verbũ caro panẽ ꝛc

Luth. wider sie beyde.

Martin Luther/ein vnbestendiger zwydarm/ist wider sie beyde. Wider Wickleff in dem/das er bekennt/ es sey da der ware leichnam vñ das ware blut Christi. Widern Vssen aber in dem/das er sagt/es bleibe nach der dirmung da das materlich brot/ verwirfft vnd verflucht die transsubstãtiation/das ist/die wandlũg der substantz des materlichen brots in die substãtz des waren leichnams Christi. Davon hat er viel geschribẽ in vilerley seiner büchlein. Von der babylo. gefencknüs widern König von Engelland/widern Bischoff von Meissen/wider Zwingliũ vnd Oecolampadiũ ꝛc. Wil auch halten wider alle vernunfft vñ logica (des er sich selber berümet) das zwey vnterschiedliche wesen/nemlich materlich brot/vñ der leib Christi/sind ein wesen.

In li. contra regẽ Anglie.

Wer kan nu dise drey Ketzer zuhauff reymen vnd voreinigen in disem artickel vom Sacramẽt des altars Vuss widerspricht beyden/dem Wickleff vñ dem Luther/so er leugnet/das nach der dirmung da bleib materlich brot. Wickleff widerspricht auch beyden/so er vorleugnet den waren leichnam Christi im Sacramẽt wesenlich/wie itzt auch die zwinglischẽ sagen. Luther ist auch wider sie beyde/wie oben ist angezeigt.

Jo. huss wider sich selbst.

Hierinn ist Vuss frümmer (weil ers mit der kirchen helt) dann Wickleff vñ Luther. Er ist aber doch zu Costnitz vberzeuget worden/das ers zuvor mit dem Wickleff gehalten habe. Nicht zu Costnitz/sonder in Behem/wie solchs viel redliche leute aus Behem wider yhn mit dem Eyd bezeuget haben. Vnd er solchs nicht wol leugnen mocht/weyl er offtmals offentlich geschriben vnd geprediget/auch in Scholis disputirt

hatte

hätte/das des Wickleffs xlv. artickel/seyen vnbillich vnd vnchristlich verdampt worden. Were er aber seiner meinung nicht gewest/solt er auffs wenigst die ersten drey Wickleffische artickel ausgenomen haben/darinnen diese ketzerey vom materlichen brot/klar ist ausgedruckt.

Wie kan aber der arme Huß heylig oder selig sein weil er den verdampten ketzer/Wickleff/auch zu Costnitz für ein heyligen man gehalten/vñ zu Behem offtmals in offner predig gewünscht hat/das sein seel sein solt/do Wickleffs seel ist? Weil er doch selbs zu Costnitz wider solche des wickleffs ketzerey/hefftiglich bekent hat/biss an sein ende/Es sey nach der dirmung da/der ware Leychnam Christi/vnd nicht mehr das materlich brot/Wiewol er aber hierin̄ ein rechte Christliche meynung gehabt/hat er doch die andern vberweisten jrthum nicht wöllen widerruffen/vnd ist also in vngehorsam vnnd ketzerey gestorben verstockt vnd halstarrig/das yhn billich alle Christen für ewiglich verdampt vnd verlorn halten. Jo. Huß ist ewiglich verdampt.

Wickleff aber verdampt den hussen/als einē ketzer (wiewol vnrecht) in disem artickel von dem Sacrament/auffs aller hefftigst in vil büchern/wie es Przibram der Behem nach lenge erzelt in eim buch/darin̄ er vil hundert jrrige artickeln des Wickleffs anzeyget. Deñ wickleff schreibet im vierten buch seines Trialogi Das vnter allen ketzereyen/so yhe entstanden sind/sey diese die allerschendtlicheste/das nicht materlich brot da bleybe/Mit viel andernn groben vnd grausamenn worten durchaus in xxv. artickeln/wider der kirchen vnd des Hussen meinung von der wandlung der substantzien brots vnd weins ym Sacrament. Wickleff

Wie

Wie kan aber Luther den Hussen / in disem stück für gerecht vñ heylig achten / weil er die Transsubstantiation verneint / die Huss bekent? Luther spricht / die kirch hab xij. hundert jar recht geglaubt / vnd nirgent auch nie gedacht dieses möhr wündischen worts vnd traums / dargegen beweist es huß aus alten sprüchen Eusebij vnd Ambrosij im decret. Luther spricht / wider könig von Engelland / Es sey vnchristlich vnd Gotslesterlich / so eyner spricht / das brot werde wesentlich verwandelt. Huß aber hats zu costnitz gesagt vilmals vnd biß in todt bekent / ist auch drauff gestorben / wie kan yhn dann Luther für heylig achten / weil er solche meinung vnd glauben des Hussen für vnchristlich vñ gotslesterlich helt? Es schreibt auch Luther / das alle artickel des hussen zu Costnitz im Concilio verdampt / sind gantz Christlich vnd Euangelisch Darwider schreybt der Hussit in der historia / das huss biß in todt solche artickel gelaugnet hat.

Luth. in cap. Ba.

Jo. Huss ad Robertum.

Assertio. art. 30.

Es helts auch Luther sonst in vil stücken der leere nicht mit dem hussen / als von der Meß / von Euangelischen räten / von Decret vnd Decretalen / ꝛc. Weyl er denn Meßhalten für die gröste Sünde helt / vnd huss auch zu Costnitz meß gehalten hat (welchs er doch / weyl er ym Bann was / nicht gethan solt haben) wie kann er deñ sagen / das huss ein heyliger märtrer sey / weil er jhm so vil jrthumb zuschreibt / die er biß in todt gehalten hat?

Luth. Wi dern huss

Von Hussen Episteln.

NV will ich kürtzlich auff Hussen Episteln antworten. Erstlich ist bey vilen ein arckwon / Luther

ther habe sie selbs ertticht. Zum andern/ darffe sich niemandt verwundern/ so Huss yhm gefencknüs klaget vnd nichts gutts vom Concilio (das yn verdammet) geschrieben hat/ als von seinem feind. Schreibt doch Luther viel ärger von dem selbigen Concilio/ welchs yhm lauther nichts gethan hat.

Deßhalben ist weder dem Hussen noch dem Luther/ als ketzern/ widers Concilium zu gleuben/ darin̄ kaiser Sigmund/ grosse fürsten vñ herrn/ hochgelarte Cardinel/ Ertzbischoffe/ Bischoffe/ prelaten vñ Doctores gewest/ vnd Hussen verdampt haben/ welchen vil mehr zugleuben ist dann dem einigen verstockten ketzer. Deñ auch die Lutheraner selbs dem Cantzler von Pariß/ Johanni Gerson zugeben den geyst Gottes vñ grosse frümkeit/ der doch der fürnemsten einer widder Hussen gewest ist/ Desgleichen Keyser Sigmund vñ der Cardinal von Camerach/ die es gütlich vnd trewlich meineten/ vnd gern ein gutte Reformation hetten helffen auffrichten. Concilium zu costnitz

In der ersten Epistel vermeinet Huß (oder luther vnters Hussen namen) das Concilium hab vnbillich verbrent des Hussen bücher/ in Behemischer sprach geschrieben/ weil sie diselbigen sprach nicht verstundē Gleich als luther möcht schreiben/ das Concilium zu Mantua verstünde nicht seine bücher in teutscher sprach das meyste theil geschrieben. Neyn lieben gesellen/ dise klag gilt nichts/ deñ zu Costnitz auch Behemen wider Hussen gewest/ vnd zu Mantua auch Teutsche widern Luther sein werden. Darzu/ hat man dem Hussen nicht Behemisch sonder Lateinisch seine yrtumb fürgehalten vnd verdampt.

Das er aber sagt vom grewlichsten vnd schendt-

Hchsten wesen des Concilij/hilfft auch nichts/deñ in so grosser menig volcks aus allen landen frum vñ bösz befunden werden. Vnd ist zuvermutten/luther habe disen punct hinzu gesetzt/als der bitterste lesterer desselbigen Concilij/deñ Vusz nicht vil vom wandel der menschen daselbst gesehen hat. Vrsach/denn er ist mit den ersten dahin komen/vnd ist da erstlich in der herberg darnach ym gefencknüs gesessen/das er vom wandel der leuthe nichts oder gahr wenig gesehen hat.

Item das er sagt von funfftzig Doctorn/mag auch wol Luthers geticht sein/Denn aus der historia befindet man/das der kaiser/vnd die zwen Cardinäl/einer von florentz der ander von camerach/auch vil ertz bischoff vnd bischoffe in der verhöre gewest/vnd mit Vussen gehandelt haben/die irrigen artickel/die der husz leugnet/zuwiderruffen/weil sie in seinen büchern befunden/vñ durch xx. zeugen aus Behem vberweist waren. Vnd wo nicht vbermessige hoffart im Vussen gewest were/mehr zuwissen dañ ein gantz conciliũ (in welches mittel Christus vnd der heilig geist seind) solt er sich billig so vil Doctores (vnter welchen auch Gerson was) haben weysen lassen.

Matt. 18. Joh. 14.

Die ander Epistel ist (meins bedunckens) gantz vnd gar des Mar. Luthers geticht/vnd er wirts nicht leichtlich beweisen/das sie husz geschriben habe. Deñ die falscheit wirdt baldt im anfang gespürt/Nemlich das die widersacher solten vor S. Johannes tag (wie das datum stehet) geurteilt haben/des Vussen bücher zuvorbrennen/Der elende tichter hat die historiam nicht recht angesehẽ/in welcher geschriben steet/das am vj. tag Julij des Newmonats/das ist in der Octa na Petri et Pauli/wol xij. tag nach Johãnis/ist husz

verurteilt

verurteilt vnd degradirt vñ verbrent worden. Als man jn aber aus der kirchen hinauß füret zum todt/ do hat man seine bücher verbrennet/ ym vnter angesicht/ des sol er gelechelt haben/ wirdt freylich hernachmals keinen brieff mehr gen Behem geschriben haben. Er hette auch nicht lytomist (wie Luther hat teutsch vnd lateinisch drucken lassen) sonder litomischl oder litomissl die Behemischen Stat/ genennet. Derhalben ist ohne not/ auff disen schmehe brieff des Luthers zuantworten/ wie jederman wol weis/ das solche lesterwort des Luthers alt liedlein ist.

Die dritte Epistel sicht mich auch als Luthers gedicht an/ denn nicht allein das datum falsch ist/ so es wol x. tag vor Johannis steet/ vnd wol xxiij. tag vor dem tag des Hussen tods/ auch mit den tagen seiner verhöre nicht vberein stimpt/ sonder felet auch sonst in der historia/ wie man aus disen worten der epistel vermercken kan: Ich bitt euch auch/ das jhr für den Römischen/ der auch nu ewer König ist/ vnd für sein Gemahel/ ewer Königin wollet bitten/ das der barmhertzig Gott bey jhnen vnd bey euch bleyben wolle/ yetzt vnd darnach ym ewigen leben/ Amen.

Die wolt ich den Luther gern ansehen vnd hören wie er disen falsch wolte verantworten. Denn Huß ist verbrent worden/ als man zelet nach Christi geburt/ 1415. den sechsten tag Julij. Aber König Menceslaus Keyser sigmunds bruder/ ist lang hernach gestorben/ als man zelet 1419. jar/ den xvj. tag Augusti. Derselbig was König zu Behem/ als der elter Son Karoli quarti des Keysers. Sigismundus aber waß König zu Vngarn/ Vnd nicht zu Behem/ weyl sein Bruder lebet. Es was auch sein Gemahel/ Fraw Barbara

geborne Gräuin von Cilia in Vngerland / nicht königin der Behemen / wie Luther hie felschlich vnter des Vussen namẽ schreibt / Sonder frawSophia / ein geborne hertzogin aus Beyern / ein gemahel Wenceslai die was dazumal königin zu behem. Keiser Sigmũds gemahel ist langk hernach / als mann zelet 1437. zu Prag in der Thumbkirchen zu Behemischer königin gekrönet worden / wol xxij. jar nach Vussens todt.

Weil deñ ohne das / keyser Sigmund den Vussen für einen ketzer hielte / vn auch alsz einen ketzer verbrennen liesz / wie bleibe Gott bey ym / so er dem Vussen vnrecht thate / vnd dem heyligen Märtrer das leben name? Es ist aber eitel falsch vnd geticht des schebigten Münchs / der sich keiner lügẽ noch boszheit mehr schemet / Wolt gern dem volck einbilden / das mann auff künfftig Concilium nichts halten solt. Vñ wo es seine leer verdammet (daran mir nichts zweiffelt / es werdt sie verdammen) das man spreche / Es habens die Sophisten gethan / wie sie dem hussen zu costnitz gethan haben. Liegen kan aber in die lenge nicht helffen / das wirt er zuletzt erfarn.

Die Vierdte Epistel ist freylich auch Luthers geticht / denn vom Vieronymo von Prag die Acta des Concilij vnd historia Vlrich Reichentals anderst anzeigen / dann disz Epistel / vnd wolt gern von einchem Vussiten oder Lutheraner hören / warumb in des hussen historia (die ein hussit geschrieben / vnd der vngeweicht Lutherisch pfaff vnd prediger / Johan Agricola Eiszleyben in druck teutsch gegeben hat) so gar wenig von disem hieronimo geschriben ist / weil dieselbig sonst nachder lenge / auch vnnötige dinge beschribẽ in helt. Deñ ich dariñ nichts von jm finde / dañ nach der

dritten

dritten verhöre des hussen/dise nachvolgende wort.

König Sigmund/nach langer red vom hussen/ sprach er also zum Concilio: Darumb machet auch ende mit andern seinen heimlichen jüngern/deñ ich wird in kürtz hinweg ziehen / Vnd sonderlich machet ende mit dem der alhie gefangen ist. Da sprachen sie zum König: Welchen meinet ewer Königliche Maie? Den Hieronimum? Er antwort: Ja mit hieronimo vnd johan Hussen wöllen wir in einem tag ende machen/so wirdt der sachen geraten/Denn dieser ist der Meister/ der ander der Jünger.

Wie aber hieronimus gen Costnitz kömen/ vnd da gefangen/verhört vñ verurteilt sey worden/des geschweiget er (der hussit) gantz vnd gar. Warumb? Darumb freylich/das seine sach kleins lobs werd was.

In actis Concilij (durch offene Notarien beschriben) finde ich/das in der sechsten Session/welche gehalten ist 17. Aprilis/im 1415. jar/seind in hussens sachen vier Commissarij gesetzt/die zeugen zu examiniren ꝛc. Vnd das ein Citation erkent vñ ausgangen ist wider Magistrum hieronimum/dariñ bemeldet wirdt das er am ersten Sontag nach Ostern/hatte ein schrifft an die kirchthür zu Costnitz geschlagen/dariñ er sich erbote/seinen widersachern zu antwortē/wo man ym gleit gebe/Darauff ist er fluchs citirt worden.

Vlrich Reichenthal von Costnitz schreibt/Do er den zetel an S. Stephans kirchthür hatte angeschlagen/sey er so ellents aus Costnitz gezogē/das er auch seines schwerts in der herberg vergessen hab/vnd als er widerumb an Behemer wald quam/hab er bey etlich priestern gesaget/wie er zu Costnitz gewest im concilio/welchs billicher heissen solle ein Teuffels schul

vnd ein Synagoga Satane / vol böser vnd verkerter menschen / in welchem er vnd Magister Johan Duss seyen mit höchster ehr bestanden / das yhnen keine prelaten oder doctores haben widersteen mögen / des habe er gezeugnüs einen brieff von lxx. Sygelln. Die Pristen seindt des erschrocken / vnd habens heimlich dem landtpfleger angesagt / der habe yhn des andern tags solcher redhalben / gefangen / vnd widerumb gen costnitz gebracht / am xxj. tag nach Ostern / da sey er gefencklich in das Schlos Gotlieben / zu nechst bey costnitz gesetzt.

Wie schendtlich er aber nach des Dussen todt einen offentlichen widerruff vnd abschwerung gethan des Wickleffs vnd Dussen leer verdampt / vnd darnach widerumb abgefallen / vnd endtlich ym andern jar verbrant worden ist / were langk zu sagen / ich wil vmb kürtz willen allein aus seinem widerruff etliche wort erzelen / so vil wider diese Vierde Epistel dienlich ist.

Widerruf des Hieronymi von Prag.

Solch sein widerruff ist geschehen am 23. tag Septembris offendtlich vor aller Welt ym / 1415. Jar / darinn Hieronymus vnter vil andern worten hat also gesaget: Auff das yederman kundt sey / Warumb ich Johanni Duss angehangen / vnd günstig gewest bin lasse ich hiemit wissen einen yeden / das nach dem ich yhn offtmals gehört hatte in Predigen vnd in Schulen / hab ich yhn für ein frommen man gehalten / vnd nicht gemeint / das er in einichem stück wider die kirchen vnd heyligen lerer were. Ja da mir auch nemlich in dieser Stat seine artickel / durch diss heylig Concilium verdampt / sindt fürgebracht / hab ichs erstlich nicht gleuben wollen / das sie sein weren / zuvorauss in solcher gestalt. Als aber die Doctores sagten sie weren sein /

hab

hab ich vmb volkommener vnterricht willen/begert/ man sol mir die bücher seyner eygenen handt weysen/ darinn solch artickeln steen solten. Do ich dieselbigen bücher seyner eygenen handt (die ich so wol kenne als die meynen) gesehen/hab ich befunden/ das die ar- tickeln gleich in der form drin̄ steen/wie sie vom Concilio verdampt sindt. Da her ich erkent hab vnd erkenne/das er vnd seine lehr vnd yhre nachvolger sindt billich durch diß heylig Concilium verworffen vnd verdampt/als ketzerisch vnd vnsinnig/ꝛc.

Nu wolt ich gern einen Vussiten odder Lutheraner hören/ der diese historien zu den getichten wortten Vussens ym vierdten brieff kunde zuhauff rheumen/ welche also lauthen: Des todts halben/ weyß Gott/ Warumb er denselben verzeucht/so wol meynen/ alß meines liben bruders Vieronymi/welcher/als ich hoffe/ er werde heyliglich vnnd vnschüldiglich sterben/ Vnd weyß auch yetzt/ das er viel manlicher thut vnd leydet/dann ich armer Sünder.

Nu sage mir einer/warinn Vieronimus viel manlicher gethan vnd gelytten hat zu Costnitz/weyl Vuß noch lebet/dann Huß selbs gethan hat

Wenn mir diß Luther anzeyget/ so wil
ich mit ym bekennen/diß Epistel
hab Vnß selbst geschrieben
Thut ers aber nicht
So halte ich yhn
für ein Er-
losen falsarium/
der falsche briff vnter fremb
dem namen dicht/ wider das heylig
Concilium zu Costnitz/das gemein einfeltig
volck dadurch zubetriegen.

Auffs Luthers Vorrede.

DErhalben gestee ich dem Luther des erst-
en worts seiner Vorrede nicht/ do er spri-
cht/ Er hab jhm diſe Vier Brieff des huſ
ſen aus der Behemiſchen sprache laſſen la
teiniſch machen/ ſonder ich halts für sein
eigen geticht/ Aus vrſachen/ wie oben bemeldet. Weñ
mir Luther dargegen glaubwirdige zeucknüs vnd be-
weiſung anzeigt/ ſo wil ich als deñ dem huſſen auff ſei
ne Schandbrieff redlich mit hülff gottes antworten.

Jch geſtehe auch dem Luther nicht/ das jm Coſt
nitzer Concilio vnd hernach ſeer lang/ die warheit mit
groſſer gewalt ſey beſtritten vnd angefochten. Denn
aus oberzelten hiſtorien findet ſichs vil anderſt.

Zum dritten/ geſtehe ich jm diſz auch nicht/ das
die warheit daſſelbe rotten Concilium (wie ers leſterli-
ch nennet) füre zum ſchawſpil offentlich durch ſich ſel
bes/ vnd habe jm genomen ſeine macht vnd Tiranney
mit aller freydikeit. Denn die warheyt iſt nicht wider
Concilium/ noch das Concilium wider die warheit Lu
ther wirdts nymermehr beweiſen. Er wirdt auch ge-
dachtem Concilio ſeine macht/ die jm Got geben hat
nicht nemen/ wird auch nicht vermögen/ das Johan
huſz vnd Hieronimus von Prag (welche doſelbſt ver
dampt ſind als ketzer) von gemeiner chriſtlichen kirch
en ſollen für heylige märterer gehalten werden. Er ſey
nur freydig auff ſeinem miſſt/ wie auch huſz vnd Hie
ronimus zu behem warē. Kompt er aber in ein gemein
Concilium/ die freydikeit ſol jhm wol vergeen.

Zum vierdten/ leugt er auch in dem/ das die Car
dinäl des glaubens ſachen befolhē haben den verzwei

ffelten

ffelten vnd schendlichem volck (wie ers nent) Münch
en vnd Sophisten / von welchen aussgangen sey die
boßheit zu Babylon. Den die acta zeigen an / das des
Russen sach befolhen sey worden / in der sechsten Ses
sion vier dapffern vñ hochgelerten Theologen / Nem-
lich / dem Ertzbischoff von Raguß / dem Bischoff vō
Flebben / Vrsino Taluende / vnd Guillermo eim Gra-
uen aus Engellandt / die zeugen zu hören. Aber in der
verhöre seind vil Cardinäl / Ertzbischoffe vnd bischof
fe / darzu auch Keyser Sigmund in eigner person sampt
etlichen Behemischen herrn gewest / wie oben aus der
Russiten eygenen historia erzelt ist.

Zum fünfften leugt er auch in dem das er den mün
chen vnd Sophisten schuldt gibt alles jamers kriegs
vnd blutvergiessens in Teutsch vnd Behemer lande /
so darauff gefolget hat. Den die schuld niemants grō
sser ist dann der zweyen verstockten vñ auffrürigen ketz
ern hussens vnd Hieronymi von Prag / der Russ was
so boßhafftig vnd verzweifelt / das er zu Costnitz laug
net biß in tod / vnd schrie stets das er die artickeln / die
jhm als jrrig zugemessen vnd in seinen büchern befun-
den waren / nicht geleert noch gepredigt hette. Vnd
wolt doch nicht bekennen / gemeynem frid vnd so viel
landen zu gut / durch einen widerruff / das solche arti-
ckel jrrig weren Was möcht das anders sein dann ver
stockte boßheyt? Zu Costnitz wolt er solche artickeln
nicht annemen / noch für die seinen erkennen / vñ wuste
doch wol / das dieselbigen für die seinen allenthalben
in Behem von seinem anhang für die seinen geglaubt
vnd erkennt wurden. Vnd hette so groß jrthumb vnd
vneinikeit mit einem wort mögen stillen vñ vnterdruck
en / wenn er ym widerruff gesprochen hett: Solch ar-

Verstock-
te boßs-
heit.

eickeln halte ich nicht / ſie ſeind jrrig vnd nicht meyn. Aber ſein geyſt (der eyn mörder iſt von anfang) wolt
Joh. 8. blut vnd ſeelen haben / darumb ließ er yn ſolchs nicht reden. Wiewol aber Iheronymus ſolchs ym widerruff gered hatte / ſo hat jhn doch der Teuffel vberwaldigt das er mit höchſter ſchand hernach wider abgefallen vnd offentlich bekent hat / das er gelogen / vnd der heiligen dreyfaltikeit vnd heyligen Euangelio ein falſchē eyd wiſſentlich gethan hab Das ſeind die zwen Paphnutij vnd heiligen mārterer des verzweifelten münchs vnd abtrünlings / der in der gantzen vorrede nicht vier
Joh. 14. ware wort redt. Vrſach / er iſt ein ſohn der hoffart / vñ
Joh. 8. ſein König iſt der Teuffel / ein lügner vnd ein vater der lügen.

Auffs Luthers Nachrede.

EVß dieſen vier Brieuen (welche ich für geticht halte) wie Luther beweiſen / das Johan Vuß einen trefflichen groſſen geiſt gehabt hab / ſo er ſo Chriſtlich geſchrieben / vñ ſo ritterlich mit des todes anfechtung gekempfft / vnd den todt ſo mänlich gelitten hab / vñ der warheit willen. Wie Chriſtlich die briefe ſind / wil ich beſſer anzeigen / wenn Luther beweißt / das ſie der Vuß warhafftiglich ſelbes geſchriben hab. Wie mänlich aber er geſtorben ſey / findet man in ſeines Huſſitē hiſtoria / ſo er offt geweint hat / wie die weyber vñ kinder thun. Ich ſetze aber / das er gantz keck vnd vnerſchrocken da ſey geweſen / So folget doch nicht / das er darumb kein ketzer / ſonder ein rechter chriſt ſey geweſt. Denn vil ketzer auffs aller mänlichſt den todt gelyden haben

haben/wie auch vil Jüden/Türcken vñ heyden thun Ich finde auch in den behemischen historien/ das vnter den Adamiten in Behem zwey weyber (welche der Zischka auff hielte vom todt biß sie geberten/ denn sie schwanger waren) do sie weder vor noch nach der geburt mochten vberredt werden/von solchem jrthumb abzusteen/seind sie zum fewer/als ketzerin/verurteylet worden. Als sie nu jns fewr giengen/ haben sie etliche Liedlein gesungen/vnd nicht auffgehört biß in todt. Baptysta Fulgosus li. 3. c. de patientia.

Weytter spricht Luther/der Huß hab nichts ärgers gethan/dann das er geleret hat/weñ der Babst nicht from ist/so ist er nicht ein heubt der heyligen kirchen. Ein heubt der kirchen lesst er jhn sein/aber nicht der heyligen kirchen/ꝛc. Luther kan des liegens nicht lassen/weil er ist ein Son der hoffart/vnd ein glid des vatters der lügen. Man sehe an/die historien/so findet man/das Huss vilmals geschrieben/geleert vnd geprediget hat/ das die Fünffvndviertzig artickeln des Wickleffs sind vnrechtlich verdampt/vnd das Huss groß auffrur/zwytracht/ketzerey vnd empörung jhm landt zu Behem hat angericht/ welche vbel thausent mal ärger sein dann das hie Martin Luther von yhm fürgibt.

Zum dritten spricht er/das spile habe sich darüber/das der Babst hatte Ablaß in die Welt gegeben/ vnd ein Gülden jar ghen Rom gelegt/die Kirchen S. Peters zubawen. Diß ist auch nicht war/ Denn des Hussen Spyl hub sich yhm Tausent vierhundert acht jhar vber des Wickleffs lehr. Das Gülden jhar pflegt mann jhm hundertisten oder jhm funfftzigisten jhar auszugeben/ Nicht yhm Achten oder Zehenden jhar. Derhalben ist es nicht war was der Luther hie

 ticht

ticht vnd fürgibt/denn Duß ſelbſt zu Coſtnitz geleug
net hat/das er widern Ablaß geſchrieben habe/hats
auch durch ein offen Inſtrument/vnd durch ein ſch-
rifft an Babſt gethan/beweyſet/das man jm vnrecht
thue vnd felſchlich angebe/das er ſolt geſagt haben /
Ablaß ſey nichts. Beruffe mich des auff jr eygne vom
Duſſen hiſtoria vnd auff Magiſter Johans von Przi
bram bücher.

Zum Vierdten ſpricht Luther / Do ſich Duß ſo
weyt verſtygen vnd verprediget hatte/ das der Babſt
kundte vnrecht thun (welchs dazumal vil erger ketze-
rey muſte ſein/dann ſo du Chriſtū verleugnet hetteſt)
da muſt er fort/vnd dieſen Spruch vertedingen: Weñ
der Babſt ein ſchalck iſt/ſo iſt er nicht from. Da ſchry
en alle Sew wider jhn/ſtreubten die borſten auff dem
rucken/wetzten die rüſſel/ vnd lieffen zuſamen/biſs ſie
jhn verrheterlich vnd böſzwichtlich verbranten/ꝛc.

Was ſol ich dem vnuerſchempten lügner vnd hol
hipper auff ſo grobe vnd greiffliche lügen antworten?
Es ſtehet jhe in keynen Rechten/in keiner hiſtorien/in
keinen Actis Conciliorum/ das yemandt vntern Chri
ſten ſag/das der Babſt nicht künne vnrecht thun. So
iſt auch kundt aus der Duſſiten eygnen hiſtorien/das
der Duß nicht verrheterlich noch böſzwichtlich/ ſon
der in offnen verhören / nach ordnung der Rechten /
nicht von ſophiſten/ſonder von dem Keyſer Sigmūd
dem von Gott das ſchwert befolhen was / iſt als eyn
verſtockter ketzer verbrennt worden/Welcher doch zu-
uor mit allem möglichen fleyß gebeten vnd erſucht iſt
worden/ſich gütlich abzuweiſen laſſen.

Zum Fünfften/leuget Luther vnredlich auff die
verſtorbenen/auff keyſer Maximilian / hochlöblicher
gedechtnüß

gedechtnüß/auff Erasmum Roterodam/den er yhm leben auch schendtlich verlogen hat/auff Andream Prolis/welchen vil leut/die noch leben/als einen fromen vnstrefflichen vnd durchauß Christlichen predicanten/gekent haben/widern Johan Zacharie Augustiner ordens als solten sie wider Concilium zu Costnitz mit dem Dussen gehalten haben/welchs er nymermehr beweysen kan.

Ich halt es auch für ein lautere fabeln die er vom Johan Zacharie fürgibt mit der rosen/Deñ die Acta vnd historien davon nichts melden/vñ ist nicht gleublich/das so vil gelerter leut im Concilio soltē nur auff eine Bibel des hussen/sich gestewert haben. Wiewol aber diser punct: Et non populus/im text Ezechiel.34. nicht steet/So gibt ihn doch der rechte verstand diser wort/Ecce ego ipse super pastores/deñ wo dem volck gezymet die Bischoffe zu vrteylen oder den Schaffen jhre hyrten/so hette Gott nicht gesprochen/Sihe ich wil selbst vber die hyrten/Was ist/Ich selbs.

Zum sechsten/spricht Luther/Es sey allenthalben offenbar/das auch seine widersacher bekennet haben/das Duß seerhochgelert/vnd gelerter dann alle doctores im concilio gewest sey. Das ist auch der groben barbarischen vnd vnverschempten lügen eine/ich gebe wol zu/das Duß sey gelert gewest/aber gelerter dann alle Doctores im Concilio/das ist ein teuflische vermessenheit der Söne der hoffart/welche die kunst auffblest/mehr zuwissen dann die andern alle/wollen nicht mit maß/sonder vberauß hochweiß sein/wider S. Paul. Wer wil gleuben/das Duß gelerter sey gewest dann Gerson vnd alle Doctores von Pariß? Dañ der Cardinal von Camerach vnd alle Doctores vonn Rom. 12. 1. Cor. 8.

Bononia/von Padua/Paphia/Löven/Oxonia/ꝛc. Dann Doctor Johan hoffman Bischoff zu Meyssen der vor zu Prag was Rector/vnd dem hussen/als magistro artium vnd Baccalaurio Theologie/weit obgelegen gewest. Denn auch etliche Behem/als Doctor Paletz vnd Magister Andreas Broda/dem hussen im disputiren vnd schreiben nichts bevor gaben.

Damit aber luther deste klärer vermercke dise sein lügen/wil ich etliche wort/ aus dem Sermon des Bischoffs von Lauda/ als man Hieronimum verurteiln solt/erzelen. Mercket an(spricht er)lieben Christlichen herrn/was grosses vnuerschempten frevels diser zwey en mannen/des hussen vnd hieronimi gewest sey/das schnöde schlechte/vnedle menschen / vnbekanter geburt/thursten das edle königreich zu Behem gantz beweglich machen / Freyherrn vnd Fürsten zu zanck vñ hadder anraitzen/kriegsknecht beruffen/alte regimēt verwandelen/rotten zu hauff bringen/ das volck zerteylen/grosse vneinikeit vntern Burgern erregen/hauffen volcks füren/Trabanten haben/gewapnete halten/todtschlege thun oder anstifften/ beranben die kirchen/vernnheyligen die Altar. O ein selig Reich/werē diese menschen nicht geborn. O wie grosses vbels wurtzel ist gewest dieser zweien bawren frevel vnd fürnemikeit/ dadurch so vil auff beydem theyl sind vmbkommen/ꝛc.

Sermo episcopi Laudensis.

Was Luther weitter fürgibt von des Hussen heucheley mit singen/beten/reden bey dem fewr/vnd von seyner Insel / achte ich keyner antwort wirdig oder nottürfftig/weil oben in der historia gnugsam davon ist angezeigt. Es rhümen sich die Hussiten in Behem

selbs

selbs nicht von des hussen miracke̅l/deñ sie wissen mit grund vnd warheit keine anzuzeygen.

Gedruckt zu Dreßden durch
Wolffgang Stöckel.

BUCKNELL LIBRARY
CROZER THEOLOGICAL
SEMINARY

Nachricht
von
Johann Bozheim Abstemius
einem gelehrten und merkwürdigen Domherrn zu
Costanz in der ersten Helfte des sechzehenden Jahrhunderts
wobey zugleich
das rühmliche Andenken
Michael Humelbergs
eines gelehrten Evangelischen Predigers dieser Zeit
zu Ravenspurg erneuert wird

Dem würdigen Vorsteher
der Memmingischen Kirche
Johann Georg Schelhorn,
S. Th. D. und Superintend.
an seinem 76. Geburtstage
zur Bezeugung
ungeheuchelter Freude und Dankbarkeit
gewidmet
von
dessen einigem Sohn
Johann Georg Schelhorn,
Prediger bey St. Martin und Stadtbibliothekarius.

Memmingen, gedruckt bey Johann Valentin Mayer.

Hochwürdiger, und Hochgelehrter, Theuerster Vater,

Ich widme Ihnen diese geringe Schrift als einen Zoll der ungeheuchelten Ehrfurcht und Dankbarkeit, die ich Ihnen schuldig bin; und ich darf an einer gütigen Aufnahme derselben nicht zweifeln, da ich die ganze Zeit meines Lebens Ihre liebreichsten Gesinnungen gegen mich erfahren habe. Ich wünschte öffentlich erzehlen zu können, wie viel ich Ihnen zu danken habe. Aber Ihre Bescheidenheit ist so groß, daß ich fürchten muß, Sie damit zu beleidigen, und meine Beredsamkeit ist zu schwach, als daß ich geschickt seyn sollte, Ihre Verdienste um mich würdig zu erheben. Doch dieß kan ich nicht verschweigen: wenn ich meinem Vaterlande in den Geschäften, die mir anvertrauet sind, nicht unnüzlich bin, so gebühret deswegen der redlichste Dank Ihnen, der treuen Erziehung die ich von Ihnen genossen, Ihren unermüdeten Sorgen meine Studien zu beförderen, Ihren täglichen heilsamen Anweisungen, Ihren väterlichen Ermunterungen, Ihrem rühmlichen Beyspiele ungeschminkter Tugend, der sorgfältigsten Amts Treue, und eines beständig anhaltenden lebhaftesten gemeinnüzigen Fleisses.

Dank

Dank sey der göttlichen Vorsicht! unaufhörlich will ich sie loben, daß sie mir das unschäzbare Glück beschehret, der Sohn eines so rechtschaffenen Vaters zu seyn, dessen Gebet und Frömmigkeit, über seine Kinder Gnade und Segen bringen kan.

Um Ihrentwillen verspreche ich mir auch die fortdaurende hohe Huld unserer preißwürdigen Obern, die fernere Liebe und Zuneigung unserer wertheſten Mitbürger, und den stets segnenden Wunsch meiner geliebteſten Vater-Stadt: O mein lieber Sohn gesegnet seyeſt du: denn du biſt eines rechten frommen Mannes Sohn (*).

Nie will ich für den mir durch Sie gegönneten Segen meinen GOtt preisen, ohne zugleich für die Erhaltung des kostbaren Lebens, der in so hohem Alter zu allgemeiner Bewunderung noch so muntern Leibes und Gemüths Kräfte, der grossen Gaben und Fähigkeiten, und der ungeſtörten Zufriedenheit des beſten Vaters mit feurigſter

Inn-

(*) Tob. VII. 7.

Inbrunst zu flehen. Wie gerne wollte ich, wenn der Höchste ein solches Opfer annehme, für die längste Dauer Ihres unserer Gemeine, der Verkündigung der Religion und den Wissenschaften so nüzlichen Lebens, die mir etwa noch bestimmten Jahre der Wallfahrt auf Erden, dargeben!

Den heutigen Tag, den beglückten Anfang des 76sten Jahres Ihres ruhmvollen Alters, will ich besonders mit Danken und Beten feyren. Mein ganzes Haus solle sehen, wie ausnehmend hoch ich Ihre Erhaltung schäze, und wie aufrichtig ich es meine, wenn ich so vielmals dieselbe als die erwünschteste Wohlthat des Himmels anpreise. Meine Söhne, Ihre geliebte Enkel, sollen aus der Andacht des Vaters lernen, daß es auch ihre Pflicht und Dankbarkeit erfordere, stets mit frommen Eifer für die immer blühende Wohlfahrt des Theursten Groß Vaters zu GOtt zu ruffen.

Ich weiß, ich und mein Haus sind es nicht alleine, die die eifrigsten Wünsche für Sie, dem, der alles erfüllen kan was wir bitten,

vor-

vortragen. Die Liebe und Hochachtung gegen Sie ist allgemein, und so wird auch das Verlangen Ihr Leben und Ihre Kräfte bis auf die entfernteste Zeiten gefristet zu sehen, jeder redlichen Herzen in unserm Memmingen erfüllen.

Ihrer beständigen zärtlichen Zuneigung, Ihrer andächtigen Vorbitte bey GOtt, Ihren väterlichen Segnungen empfehle ich mich mit der reinesten Ehrerbietung

Dero

Memmingen,
1769. den 8. Decembr.

einiger gehorsamster Sohn
Johann Georg Schelhorn.

Die Nachwelt ist nicht gerecht und dankbar genug gegen verdiente Männer der verflossenen Zeiten, wenn sie durch den Glanz ausserordentlicher Thaten und Verdienste geblendet, nichts siehet, als was allgemein bewundert wird, und durch Urtheile, die von ältern Zeiten geerbet sind, den Namen des Grossen und Merkwürdigen erhalten hat. Vielleicht trift dieser Vorwurf die geschäftigen Männer am wenigsten, die der Geschichte der Gelehrten ihre Aufmerksamkeit und Nachforschung besonders gewidmet haben? Der Wahrheit getreu muß man bekennen, daß in keinem Felde die Mittelstrasse so sehr und oft verfehlet worden, als in diesem. Viele grosse Geister, die dem Reiche der Wissenschaften wahrhaftig wichtige Dienste geleistet haben, sind jezo selbst denen, die ihre Einsichten und Entdekungen nuzen, oft kaum dem Namen nach bekannt, geschweige denn daß sie sollten würdige Geschichtschreiber ihres Lebens, ihrer Schiksale und Verdienste gefunden haben: und

dagegen können wir unsre Büchersammlungen mit einer fast ungeheuren Menge von Nachrichten und Lebensbeschreibungen solcher Männer füllen, von denen man weiter kein ander Verdienst weiß, als daß sie ein gelehrtes Amt verwaltet, den Doctor oder Magistertitel geführt, oder etwa ihren Namen einer wenig bedeutenden Schrift vorgesezt haben. Man hat dabey vieler rechtschaffener Leute Andenken vergessen, die gewiß vor andern würdig wären von der Nachwelt geehret zu werden, wenn ihnen gleich Zeit und Umstände nicht erlaubten, durch eigne Schriften sich unter den Gelehrten unvergeßlich zu machen. Ich zehle unter die Lezten den Johann Bozheim Abstemius, dem es gewiß zu grosser Ehre gereichet, daß einer der gröſten Männer, den die gelehrte Welt immer bewundern wird, ihn der ruhmvollesten Hochachtung und vertrautesten Freundschaft gewürdiget hat. Erasmus von Roterdam ist dieser grosse Gelehrte, den ich meine. Sein Urtheil ist denen, die wahre Verdienste und die Wissenschaften zu schäzen wissen, gewiß nicht gleichgültig. Er hat das Andenken des Bozheims der Nachwelt durch einen viel bedeutenden Lobspruch empfohlen. Er nennet ihn: hominem Musis & Gratiis natum (a) ac præter eruditionis & integritatis dotes adeo festivum, ut vel mortuum possit exhilarare. (b)

Ich bin zwar nicht im Stande, eine vollständige Geschichte dieses rechtschaffenen Mannes zu liefern. Was ich aber gesammelt habe, wird wie ich hoffe, doch etwas beytragen sein Gedächtnis zu seinem verdienten Lobe zu erneuern.

Bozheim

(a) In epist. ad Marcum Laurinum oper. epp. Erasmi Basileæ 1558. apud Frobenium fol. p. 876. Dieses Blatt ist durch das Versehen des Setzers mit 848. bezeichnet.

(b) In epist. ad Conrad. Heresbachium. l. c. p. 725.

Bozheim stammte aus einem vornehmen Geschlechte her, das vor Zeiten grosse Güter und Reichthümer besessen. In der Pfalz und Ortenau, zu Hagenau und Straßburg haben sich ehedem die Bozheime durch Gelehrsamkeit und Verwaltung wichtiger öffentlicher Aemter sehr verdient gemacht. (a) Dieser Name ist auch in dem Verzeichnisse tapferer Helden zu finden die im Kriege Blut und Leben muthig aufgeopfert haben. (b) Bozheime waren lange Zeit und schon im vierzehenden Jahrhundert Schultheissen (Praefecti, Sculteti) zu Schlettstett, welche Würde sie so hoch geachtet, daß sie ihr gewohntes Geschlechts-Wappen mit dem so derselben eigen war, verwechselten. (c) Biß auf das Jahr 1669. hat dieses Geschlecht geblühet, da es in Jacob Christoph von Bozheim ausgestorben. (d)

Der Vater unsers Johann Bozheim, Michael, war Advocatus Provincialis in Ortenau, und hatte diese ansehnliche Würde vom Kayser Maximilian I. erhalten. Johann war der erste seiner Söhne, und widmete sich dem geistlichen Stande. Dessen jüngere Brüder Conrad und Wilhelm aber haben den weltlichen gewählet, und der Stadt Strasburg in sehr wichtigen Geschäften nuzbare Dienste geleistet. (e)

(a) Schœpflini Alsatia illust. Tom. II. pag. 638.

(b) Königshoven Elsatische und Straßburgische Chronick, von Schiltern heraus gegeben. p. 344.

(c) Speneri Opus Herald. Part. Gen. p. 21. 53. 171. 319.

(d) Schœpflin l. c. der nicht unbekannte Reichsgelehrte Doct. Bernhard Botheim, der Stadt Straßburg Advocat ist ein Nachkomme und Enkel des Michael Bozheims von seinem Sohne Wilhelm. Er war von mütterlicher Seite ein naher Anverwandter des Card. Hosius S. meines wertheſten Vaters Ergöl. I. B. p. 332.

(e) Schœpflin l. c.

Sasbach, ein Fleken in dem Elsasischen Amte Obernkirch, welches von dem Bischoffe von Strasburg damals an den Vater unsers Bozheims verpfändet war (a) ist wahrscheinlich der Geburtsort desselben, und Heidelberg die Schule, in welcher er zum Dienste der Musen erzogen worden. Jacob Wimpheling scheinet an der Bildung dieses muntern und fähigen Kopfes keinen geringen Antheil gehabt zu haben. Dieses ist zwar nur eine Muthmassung: Aber ich glaube sie seye richtig und gegründet. In Wimphelings Adolescentia (b) ist unter verschiedenen andern Gedichten dieser Art, die von einigen Lehrern und Schülern der Heidelbergischen Schule verfertigt worden, ein Epigramma von Bozheim beygedruckt. Ich glaube nicht, daß er bey Verfertigung dieses Sinngedichtes schon das Alter und die Tüchtigkeit eines Lehrers gehabt, und er wird also unter die Zahl derjenigen gesezt werden müssen, die sich damals zu Heidelberg aufgehalten, um in nüzlichen Wis-

(a) Id. Tom. 2. p. 161.

(b) Wimpheling hat diese Schrift zur Anweisung junger Leute zu guten Sitten und Wissenschaften herausgegeben, und derselben beym Beschlusse Epigrammata diversorum Heidelbergensis Gymnasii præceptorum ac discipulorum beygefüget. Unter denen stehet auch:

Joan. Bozemij Sasbachi

Quid juvat ista brevis Veneris malesana voluptas
Cum dolor æternus concomitetur eam?
Non te spurca Venus capiat, sed dilige Musas,
Quæ laudis meritum sidera ad usque vehent.

Da ich nirgends eine andere Ursach des Beynamens Abstemius den Bozheim geführet, finde, so vermuthe ich er habe denselben gewählet, seine Keuschheit und Enthaltsamkeit damit anzuzeigen, die er auch hier erhebet. Von des Wimphelings Adolescentia bediene ich mich derjenigen Ausgabe, die 1515. 4. zu Strasburg bey Math. Hupfuff gedrukt ist. Das Epigramma stehet daselbst. F. LVI. a.

Wissenschaften nnterrichtet zu werden. Und wer wird nicht vermuthen, daß er sich vornehmlich zu diesem Zweck der Anweisung des geschickten und sehr hoch geachteten Wimphelings bedient habe? Dieser wakere Mann besaß eine gründliche Gelehrsamkeit, und einen feinen Geschmak. Seine theologische Einsichten gründeten sich auf die fleißige Lesung der H. Schrift, und die genaue Bekanntschaft mit den besten Schriften der Kirchenväter der ersten Jahrhunderte. In den Sprachen, vornemlich in der Griechischen, war er ungleich weiter gekommen, als die mehresten Geistlich-Gelehrten seiner Zeit. Philosophie, Rede und Dichtkunst, nebst der Geschichte waren ihm kein unbewandertes Feld, und er gab sich alle Mühe, von dem damals so hoch gestiegenen Aberglauben, sich immer weiter zu entfernen.

In dem Jahre 1517. war Bozheim schon Canonicus zu Costanz, und das ist auch die Zeit, in welcher seine Bekanntschaft und vertrauliche Freundschaft mit dem unsterblichen Erasmus sich angefangen. Bozheim scheinet dieselbe zuerst gesucht zu haben, und ich darf die Gelegenheit die ihm besonders dazu Anlas gegeben, so wenig verschweigen, als den würdigen und verdienten Gottesgelehrten, der seinen Muth angefeuert, an den schon in seinem Ruhm groß gewordenen Erasmus zu schreiben, und der gleichsam die Mittels-Person zur Aufrichtung der zärtlichsten Freundschaft zwischen zweyen so wakern Männern gewesen. Dieser ist der bekannte Urbanus Rhegius, der unter den gelehrtesten und verdienstvollesten Reformatoren einen rühmlichen Plaz behauptet. Aber bey der Anzeige der Gelegenheit dieses Briefwechsels werde ich mich nicht gänzlich blosser Muthmassungen enthalten können.

So viel ist gewiß, Richard Pacäus, ein sehr berühmter Englischer Gelehrter und Staatsmann, den Erasmus ausnehmend hoch schäzte, und

mit

mit ihm in vertraulicher Freundschaft stund, hat dem etwas empfindlichen Bozheim zu ernstlichen Klagen Anlaß gegeben (a). Womit aber? Auf diese Frage kan ich noch mit Zuverläßigkeit antworten. Er hat nachtheilig von Costanz geschrieben, den Zustand der Gelehrsamkeit an diesem Orte verächtlich geschildert, und besonders die Domherrn daselbst der Unwissenheit und Völlerey beschuldiget. (b) Einem Manne, der im Fleiße in den Wissenschaften und in Mäßigkeit seinen vorzüglichen Ruhm zu behaupten suchte, konnte freylich ein solcher Vorwurf gegen eine ganze Gesellschaft, von welcher er ein angesehenes Mitglied war, gar nicht gleichgültig seyn. Aber wo ist des sonst so bescheidenen und ehrlichen Pacäus, so schildert ihn Erasmus, Zeugniß, das dem guten Bozheim so sehr empfindlich war, zu finden? Das weiß ich nicht. Vielleicht ist es aber keine betrügliche Vermuthung, wenn ich diese beleidigende Stelle in desselben Buch: de fructu, qui ex doctrina percipitur, so im Jahre 1517. zu Basel gedrukt worden, und welches mir jezo nur aus fremder Anzeige bekannt ist, einst zu finden hoffe.

Gegen gedachte Schmähung hat Bozheim bey Erasmo Trost und Hülfe gesuchet, und dieser hat gethan, was ein ehrlicher Mann zu Vertheidigung seines Freundes, und Besänftigung eines gegen denselben aufgebrachten Gemüthes thun kan. Er hat den Pacäus entschuldiget, und seinen guten Character angezeiget, dessen sichtbarste Züge edle Einfalt und Aufrichtigkeit waren, fern von Mißgunst und gehäßigem Widerwillen. Er hat die

wahre

(a) Das lernen wir aus dem ersten Briefe, den Erasmus 1517. im Monat Junius aus Löwen an den Bozheim geschrieben. Er stehet in der grossen Sammlung von Briefen des Erasmus, die im Jahr 1558. zu Basel bey Frobenio gedrukt worden. p. 421.

(b) l. c. p. 362.

wahre Ursache unbedachtsamer Ausdrüke angezeigt, und für die künftige Vermeidung derselben die genaueste Sorge versprochen. Denn er meldet: Pacäus habe seine Schrift im Stegreife verfertiget, wo es gar gewöhnlich ist, sich von genauer und überlegter Behutsamkeit zu entfernen. Er versichert dabey, daß eine neue Ausgabe derselben, nicht ohne die genaueste Durchsicht des Verfassers, zum Vorschein kommen solle. Endlich sucht er sehr freundschaftlich und bittend, den aufgebrachten Bozheim zu versöhnen, und seine gute Zuneigung für den Pacäus zu erwerben. Bozheim mußte entweder diese Bitte gewähren, oder gegen die Freundschaft des Erasmus gleichgültig seyn (a). Auch dem Pacäus hat Erasmus die gegen ihn geführten Klagen nicht verschwiegen, sondern ihm solche zu seiner Warnung aufrichtig entdeket (b).

Von dieser Zeit an, hat die zärtliche Vertraulichkeit zwischen dem Erasmus und Bozheim bis auf des leztern Tod, ununterbrochen gedauret. In der schon angezeigten Briefe-Sammlung finden sich noch zwey andere Briefe des Erasmus, an seinen geliebten Bozheim, die dieses beweisen (c). Aber ich kan hievon noch wichtigere Zeugnisse anführen. Erasmus hat ein Verzeichniß seiner eigenen Schriften herausgegeben, und die gelehrte Welt hat eigentlich dem Johann Bozheim, und seiner standhaften Freundschaft gegen Erasmum

(a) Velim, ut si quid animo conceperis iræ in illum, penitus ejicias, vel mea causa. Non enim poteris me ullo officio demerere magis. Ego vero post hac Bozemum in amicorum fastis, vel inter precipuos scripsero. Erasm. ad Boz. op. epp. p. 422.

(b) l. c. 362.

(c) Einer an Weihnachten 1522. geschrieben p. 723. der andere im Monat August 1529. p. 939.

mum dieſe höchſtleſenswürdige Schrift zu danken. Ich nenne ſie leſenswürdig, weil ſie eine lehrreiche Geſchichte der Arbeiten dieſes groſſen Geiſtes enthält, ihn in dem Charakter eines wahren Gelehrten kenntbar machet, von deſſen Widerſachern, ihren Unternehmungen gegen ihn, und den öffentlichen Streittigkeiten die er geführet, eine fruchtbare Nachricht giebt, und den Leſer auf die feinſte Art von den Abſichten, der Beſchaffenheit, und den Ausgaben ſeiner Werke unterrichtet (a). Das iſt alſo ein wahres und daurendes Verdienſt des Bozheims, daß er einem ſolchen Manne, als die Welt an Erasmo verehret, zu einer ſo wichtigen, und den Freunden der Bücher-Hiſtorie ungemein nuzbaren Schrift Anlaß gegeben. Wie dieſes geſchehen, ſoll uns Erasmus ſelbſt erzehlen: Non poteris Abſtemi, vir clariſſime, quicquam mearum lucubrationum deeſſe tuæ bibliothecæ, ſed quæreris idem opus ſubinde commercandum, vel retectum, vel locupletatum, vel recognitnm. Proinde rogas, ut tibi Catalogum omnium nugarum mearum potius, quam librorum deſcribam, & cui ſupremam manum addiderim, indicem, ne vel fugiat aliquid, quod mox denuo cogaris emere. Morem geram voluntati tuæ, per te quam plurimis etiam aliis, ni fallor, eadem opera gratificaturus. Ornari gaudes, ut ais tuam bibliothecam Erasmi monumentis. Ego vero meos libros arbitror ornari tua bibliotheca, qua vix quicquam videre contigit ornatius, dicas Muſarum domicilium. Itaque mihi magis places, quod meas lucubrationes digneris hoſpitio tuæ bibliothecæ, quam ſi cedrinis cuprilis in Apollinis templo reponerentur. Non arbitror victuras, tantum abeſt

(a) Duo catalogi operum. D. Erasmi Roterdami cum præfatione Amerbachii &c. Baſil. 1557. ex off. Frob. 4. Erasmi Zuſchrift an den Botheim iſt unterzeichnet Baſil. Kal. Feb. 1524. und in dieſem Jahre iſt vermuthlich die erſte Ausgabe im Druke erſchienen.

eſt ut immortalitatem illis auſim ſperare. Attamen ſi contingeт aliquot annos ſupereſſe parenti, tuæ nimirum bibliothecæ debebunt. Exiſtimabuntur enim aliquid eſſe, quas Abſtemius ille, tam ſobrius judex, ſuo muſæo dignatus ſit.

Dem ſtets achtbaren Namen des Johann Bozheims, kan kein Ruhmvoller Denkmal aufgerichtet werden, als hier der unvergeßliche Erasmus ihm, noch bey ſeinem Leben, geſtiftet hat. Und, kan einem Manne Ruhm und Ehre verſaget werden, von dem ſelbſt der groſſe Erasmus ſo vortheilhaft urtheilet, daß er auf deſſen gute Meinung von ſeinen Schriften, ſtolz iſt, und ihnen eben deswegen, auch bey andern Gelehrten, eine rühmliche Aufnahme verſpricht?

Erasmus hat aber auch den muntern Bozheim durch einen perſönlichen Umgang, näher kennen gelernet. Er hat ſich auf einer Reiſe einige Zeit, in ſeiner Wohnung zu Coſtanz, aufgehalten. Diß iſt in dem Leben des Abſtemius ein ihm ungemein rühmlicher Umſtand. Wie oft finden wir uns nicht durch den Umgang mancher berühmter Männer in der Meinung, die wir aus ihren Schriften, oder Briefen von ihren Sitten gefaßt, betrogen? Erasmus fand ſeinen Freund, wie er ihn ſich nach ſeinen Zuſchriften vorſtellen konnte. Den Gelehrten in dem vertrauteſten Umgange mit den Muſen, der Geſellſchaft der aufgeklärteſten Geiſter würdig, von erleuchtetem Verſtande, ein aufgewektes und fröhliches Gemüth, das freundſchaftlichſte und redlichſte Herz zum gefälligſten Umgange geſchaffen, fand er an ihm. Die Geſundheit des Erasmus war eben ſehr geſchwächet, und die ungewohnte deutſche Weine hatten ihm die heftigſten Steinſchmerzen verurſachet. Der kranke Leib zog auch die Seele in die Gemeinſchaft der Leiden, von welcher Heiterkeit

und Freude gewichen war. Erasmus bekennet selbst, daß er damals seinen Freunden mehr beschwerlich, als gefällig seyn können. Was kan nicht ein kluger, gedultiger, und munterer Freund zur Erleichterung so trauriger Umstände beytragen?

Die Bewirthung des grossen Mannes in Bozheims Wohnung, war wie er sichs wünschte, und sich schikte sein Gemüth aufzuheitern. Ein schönes Haus, mit einer auserlesenen Büchersammlung, ausgesuchten künstlichen Gemählden, und allen reizenden Annehmlichkeiten gezieret. Das bringt zwar dem feinen Geschmak des Bozheims Ehre, und zeigt ihn als einen Freund und Kenner des äusserlich Schönen, und der Künste. Aber was ist das, gegen jenen Lobspruch zu rechnen, den ihm Erasmus gibt? In totis ædibus undique ornatissimis, nihil est ornatius ipso hospite. Musas & Gratias magis habet in pectore, quam in tabulis, magis in moribus, quam in parietibus.

Erasmus hatte dabey das Glük von dem Geräusche und der Beschwerlichkeit grosser Gesellschaften befreyet zu seyn. Die Vorsorge seines Freundes für seine Gesundheit und Ruhe, wandte so gar den von dem Bischoffe gewünschten feyerlichen Besuch an seinem Hofe ab. Es ist ein rühmliches Zeugniß der Großmuth Bischofs Hugo von Costanz, daß er diese Weigerung nicht ungnädig aufgenommen. Der würdige Fürst war zufrieden, dem Erasmus bey seinem Aufenthalte zu Costanz, durch tägliche Freygebigkeit seine Achtung für dessen Gelehrsamkeit zeigen zu können. Auch der Rath dieser Stadt, erwieß diesem gelehrten Fremdling, die seinem erworbenen Rufe und Verdiensten schuldige Ehre (a).

Zwei

(a) Op. epp. p. 725. sq. und 848.

Zwei Gelehrte von nicht gemeinem Ruhme, waren Erasmi Begleiter auf dieser Reise, und wurden von Bozheim mit gleicher Höflichkeit und Gefälligkeit, als Freunde in seine Wohnung aufgenommen. Diese sind Beatus Rhenanus, einer der ersten unter den Deutschen, die an der Wiederherstellung der schönen Wissenschaften so rühmlich und glüklich gearbeitet haben, und Heinrich von Eppendorp, dem das Lob gründlicher Gelehrsamkeit, nicht abgesprochen werden kan. Sie als Freunde und Verehrer des Bozheims zu kennen, ist seinem Andenken höchst rühmlich. Erasmus hat zwar bald nach dieser Reise, gegen den Leztern einen bittern Unwillen gefasset, und mit ziemlich ausschweifender Hize, dessen Ruhm zu schmählern gesucht, ob er ihm gleich noch in der Nachricht von seinem Aufenthalte in Costanz, an Laurinum, das schmeichelhafteste Lob beygeleget. Aber in unsern Zeiten, hat ein grosser Gelehrter die Vertheidigung des Eppendorp so glüklich ausgeführt, wenn er ihn gleich nicht von aller Schuld frey sprechen konnte, daß mir für Bozheims Ehre bey seiner Freundschaft gegen denselben, nicht bange seyn darf (a). Kenner der gelehrten Geschichte wissen die Streitigkeiten, die nicht ohne gänzliche Vermeidung der Unbescheidenheit, zwischen dem Erasmus und Eppendorp geführet worden, und zu welchen eigentlich der bekannte Ulrich von Hutten Gelegenheit gegeben (b).

Ich will hier nur dasjenige erzehlen, was unsern Bozheim angehet. Erasmus beschuldiget den Eppendorp in einem geheimen Schreiben an Goclenium (c), daß er schon bey ihrem gemeinschaftlichen Aufenthalt in Boz-

(a) Christoph Saxius in Commentario de Henr. Eppendorpio. Lipsiæ 1745. 4.

(b) Wer sie genau kennen will, lese Saxii Comm. de H. Eppendorp. p. 30-66. Burcardi vit. Hutteni. P. II. p. 262. sq. p. 280.

(c) Erasmi Vita partim ab ipsomet, partim ab æqualibus amicis descripta,

heims Hause, gegen diesen würdigen Mann, sein Gift wider ihn ausgelassen, und ihn demselben verdächtig zu machen gesuchet, den Hutten von der Hochachtung, mit welcher ihm sonst derselbe zugethan gewesen, abgewendet, und da dieser von einigen Lutheranern gereizet worden, wider ihn zu schreiben, ihm wichtige Verläumdungen gegen seine Person an die Hand gegeben habe. Er sezet hinzu: Eppendorp habe auch den Hutten von Basel nach Mühlhausen begleitet, und als er wieder zurücke gekommen, mit verstellter Empfindlichkeit vorgegeben: Hutten seye im Begrif öffentlich wider den Erasmus zu schreiben; hiebey seye Eppendorps Absicht nur dahin gerichtet gewesen, von seinen Freunden Geld heraus zu loken, unter dem Vorwand, damit die öffentliche Erscheinung einer für den Erasmus, und seine Gönner, schmählichen Schrift zu hindern, worüber er mit ihm selbst, dem Erasmo, mit Frobenio und Bentio gehandelt, und sich dabey sehr listiger Streiche bedienet, so wie er auch den Bozheim nicht aus dem Spiele gelassen, sondern ihn eben deßwegen von Costanz nach Basel berufen habe.

Erasmus selbst gab sich Mühe, unsern Bozheim in einen nahen Antheil an diesen hizigen Streitigkeiten zu ziehen. Eppendorp war im Jahr 1528. nach Basel gekommen, den Erasmus gerichtlich zu belangen. Dieser wünschte nun den Bozheim als Vorsprecher, oder Schiedsrichter, vornehmlich zur Seiten zu haben, weil er ihn als einen geschikten Rechtsgelehrten kannte. Die Ehre der Vermittelung hatten aber Beatus Rhenanus, und

Bon.

---

cui accedunt epistolæ illustres, quas Erasmus ætate provectiore scripsit, nec inter vulgatas in majore volumine occurrunt. P. Scriverii & fautorum auspiciis. Lugd. Bat. 1615. 12. Das mehreste aus diesem Briefe hat Saxius mit seinen Anmerkungen zu Eppendorps Vertheidigung im comm. p. 31. f. angebracht.

Bon. Ammerbach, als durch welche der Streit beygeleget, und zwischen beeden hizigen Kämpfern, Friede gestiftet worden, wiewohl die Dauer desselben, und die vollkommene Eintracht beeder Männer, zweifelhaft und zweydeutig ist. Man hat ein sehr langes Schreiben, in welchem Erasmus dem Bozheim von dieser Handlung Nachricht ertheilet (a), und das ein neuer Beweiß des grossen Zutrauens ist, mit welchem jener, diesen beehret hat. Ich finde keine Spuhren, wie weit sich Bozheim in diesen Streit eingelassen. Sein guter Character aber läßt vermuthen, daß er an Vereinigung beeder grosser Männer, mit redlichem Ernste und Unpartheilichkeit, auch seines Orts, werde gearbeitet haben.

Ich kan denen berühmten Männern, die dem Erasmus bey seinem Aufenthalt zu Costanz, in der Wohnung des Bozheims Gesellschaft geleistet, noch zwey Gelehrte an die Seite sezen, die es gewiß werth sind, daß ihr Andenken von der Nachwelt geehret werde, nemlich den Johannes Wanner, von dem ich hernach zu reden Gelegenheit habe, und Michael Humelberg, den Erasmus wegen seiner Schamhaftigkeit, Bescheidenheit, Gelehrsamkeit, und annehmlichen Sitten, mit seinem besten Freund, dem Rhenanus, vergleichet (b).

Ich beschäftige mich schon seit geraumer Zeit, zu einer genauern Lebensbeschreibung dieses merkwürdigen Mannes, hinreichenden Stof zu sammeln, und wenn ich hier das Wenige anzeige, das mir von ihm bekannt ist, so geschiehet

(a) In Pirckheimeri Tractatibus Politicis &c. Francof. 1613. f. p. 292. sq.

(b) Op. epp. p. 849. ausser diesen nennet Erasmus auch einen gewissen Medicum Joannem, juvenem quidem sed insigniter doctum & ingeniosum, ac perinde sobrium & modestum.

schiehet es in der Absicht, meine gelehrten Freunde und Gönner zu ermuntern, meiner Armuth durch gütige Beyträge zu Hülfe zu kommen.

Michael Humelberg ist ein Schwabe, und die bekannte Reichs Stadt Ravenspurg war sein Geburtsort. Der lebhafte Eifer in den schönsten und nüzlichsten Wissenschaften gründlich gelehrt zu werden, hat ihn bey Zeiten von seinem Vaterlande entfernet. Er besuchte die hohe Schule zu Pariß, und hatte daselbst das Glük, in die vertrauteste Freundschaft mit dem Beatus Rhenanus, der zu gleicher Zeit daselbst dem Studiren oblag, zu tretten. Beede haben gleiche Anweisung von den geschiktesten Lehrern, vornemlich in der Weltweißheit, Dicht- und Redekunst, und in der Kenntniß der Lateinischen und Griechischen Sprachen genossen. Die Namen eines Georg Hieronymus Spartanus, Jac. Fabers, des Erasmus, Faust. Ardelinus, und Jod. Clitoveus sind berühmt genug, auch ihren ächten und fleißigen Schülern unter den Gelehrten Ruhm und Ehre zu verschaffen. Diese grosse Männer hörten Rhenanus, und Humelberg mit vereinigtem Eifer, wiederholten mit einander die Lehren der Weisheit, die sie von ihnen erlernet, und ermunterten sich gemeinschaftlich, zu muthigem Fortgange in den Wissenschaften (a).

Humelberg hat auch Italien besuchet, und in der Hauptstadt des Kirchenstaats sich einige Zeit aufgehalten. Hier hatte er Gelegenheit dem unvergeßlichen Reuchlin, gegen die Feinde der Wissenschaften seine Verfolger, die unwissende Mönche, solche Dienste zu leisten, die ihm die rühmliche Hochachtung und Freundschaft desselben erwarben (b), welche hernach durch einen anhaltenden

(a) Jo. Sturmius in vita Rhenani ejus libris rer. Germ. præmissa Basil. 1551. f.

(b) Humelberg soll dieses selbst erzehlen. In einem Briefe der in der, in folgen-

anhaltenden Briefwechsel beständig fortgesezet wurde. Es ist eine wahre Ehre für ihn, daß sein Name in dem Verzeichnisse der gelehrtesten und muthigsten Vertheidiger des grossen Reuchlins, einen Plaz erhalten hat (a). Daß er sich hernach einige Zeit in Costanz aufgehalten, ist gewiß, aber noch zweifelhaft, ob er daselbst ein geistliches Amt verwaltet habe. Ravenspurg hatte den meisten Antheil an seinem Eifer das Evangelium rein und lauter fortzupflanzen. Daselbst stund er der Kirche mit vielem Seegen vor, und diese hatte an ihm einen frommen und sehr gelehrten Prediger.

Dem seligen Zwingel, und seinen Verdiensten, widmete er die eifrigste Hochachtung, und Johann Heinrich Hottinger hat davon sehr schäzbare Zeugnisse, nemlich verschiedene Briefe desselben an diesen grossen Schweizerischen Reformator, oder Auszüge aus ihnen, aufbehalten (b).

der Note angezeigten Sammlung stehet, schreibet er an Reuchlin: Tui memor, te, ut semel feliciter occepi, vere diligo & amo vehementer. Siquidem & Tua virtus est; & omnis sacratioris disciplinæ varia eruditio, quæ me in amorem Tui, primum illexit. Successit nescio, quæ successiva opera quantum vis pusilla τω κατα των μοναχων πραγματισου Romæ impensa, quæ te mihi conciliavit, & magnam inter nos, jucundamque familiaritatem atque amicitiam perpetuam conflavit, quam hercle quoad ejus licebit, licebit autem quoad vixero, sanctissime colam & venerabor.

(a) In exercitu Reuchlinistarum, so vor einer sehr seltenen Briefsamlung stehet, die 1519. 4. zu Hagenau bey Thomas Anshelm gedrukt worden. Sie hat die Aufschrift: Illustrium virorum epistolæ hebraicæ, græcæ, & latinæ ad Joannem Reuchlin quibus jam pridem additus est liber secundus, nunquam antea editus.

(b) In hist. eccles. nov. test. seculi 16. P. II. p. 236. sq. 308. 558. 563. Diese Kirchengeschichte stehet bey den besten Kennern in grosser Achtung, und man rühmet, als einen ihr besonders eigenen Vorzug, ausser der weitläuften Behand-

Der erste dieser Briefe ist vor andern werth, daß ich etwas von seinem Inhalte sage. Humelberg hat ihn im Monat May 1522. an den Zwingel, ohne Anzeige seines Namens, geschrieben, und darinnen diesem verdienten Manne, eine für sein Leben und Sicherheit höchst wichtige Entdekung gemacht. Die Feinde des Schweizerischen Reformators, hatten ihre Rachbegierde gegen ihn nun so weit getrieben, daß sie durch geheime Nachstellungen, sich an seinen Leib und Leben zu wagen, bedacht waren. Und es waren zu Erfüllung dieses verfluchten Vorsazes schon solche Anstalten gemacht, daß Zwingel ohne nachdrückliche Warnung, dieser gefährlichen Schlinge schwerlich würde entgangen seyn. Humelberg ist das glükliche Werkzeug, durch welches er die boshaften Absichten seiner Feinde erfahren hat, und auf dieselben aufmerksam gemacht worden. Aus einem Schreiben an den Zwingel, läßt sich sehr deutlich schliessen, wie Humelberg zu der Wissenschaft eines so niederträchtigen Anschlags gekommen, nemlich durch die Anzeige, die ihm davon ein Mitgenosse dieser Boßheit in der Beicht gemachet.

So groß indessen Humelbergs Hochachtung gegen den Zwingel gewesen, so habe ich doch einen sichern Grund zu behaupten, daß er dessen Lehre vom heiligen Abendmahl nicht gebilliget, obgleich solche damals die meisten

lung der Jüdischen, Mahomedanischen, und überhaupt Morgenländischen Historie die ausführliche Geschichte des 16. Jahrhunderts, die alleine 5. Bände ausmacht. S. Schröths Christl. Kircheng. I. Th. p. 218. Ist es mir erlaubt, diesem verdienten Lobe auch eines beyzufügen, so ist es dieses: daß in solchem Werke, eine reiche Anzahl wichtiger Briefe der rechtschaffensten und gelehrtesten Männer des 16. Jahrhunderts aufbehalten sind, die sonst vielleicht gänzlich würden verlohren gegangen seyn, und die doch zur nähern Kenntniß dieser Zeit, der Charaktere, und Verdienste grosser Männer, die in derselben gelebet, ungemein vieles beytragen.

sten Gemeinen dieser Gegenden, die dem Evangelio Beyfall gegeben, angenommen hatten. Ich schliesse dieses aus dem Unwillen, den er gegen den Oecolampadius gefasset, der, wie bekannt genug ist, sich die eifrigste Mühe gab, Zwingels Meinung zu erklären, und sie als die angeblich allgemeine Lehre der ersten Kirche, zu empfehlen. Denjenigen, welche des Oecolampadius vornehmster Schrift, die er in dieser Absicht verfertiget, öffentlich widersprochen, war auch der unvergleichlich gelehrte Nürnbergische Patricius B. Pirckheimer beygetretten. Aber er fand an dem Oecolampadius einen sehr hizigen Gegner, der ihn in einer besondern Widerlegung ungemein heftig behandelte, und gar eines schändlichen Aberglaubens beschuldigte.

Humelberg hatte zwar bisher von diesem gründlichen und einsichtsvollen Lehrer der Baselschen Kirche, die beste Meinung geheget. Seine Auslegung des Esaias, die auch in unsern Zeiten noch hochgeschäzet wird, hatte ihm ausnehmend wohl gefallen, und die rühmlichste Begrife von der Gründlichkeit und Gelehrsamkeit ihres Verfassers, beygebracht. Nun aber wurde seine Achtung für diesen sonst wakern Mann, durch diesen Auftritt auf dem theologischen Kampfplaz, ungemein geschwächet; theils, weil des Oecolampadius Meinung vom heiligen Abendmahl, seiner Einsicht widersprach, theils, weil ihm das Betragen gegen seinen vertrauten Freund, äusserst mißfiel. Er bezeuget dieses selbst in Ausdrücken, die ich nicht wiederholen mag, weil sie mir nicht gemäßiget genug scheinen (a).

Sonst zeigte Humelberg einen sehr edelmüthigen und frommen Eifer für die Vertheidigung, und Fortpflanzung des Evangelii, und Männer, die

(a) In epist. ad Pirkheimerum in documentis lit. varii argumenti cura Jo. Heumanni Altdorfii 1758. editis, p. 94.

zu diesem Zweke arbeiteten, hatten seine ganze Liebe und Hochachtung. Er besas dabey Einsicht und Freymüthigkeit genug, die Fehler zu bemerken, und anzuzeigen, die bey Vielen die gesegneten Früchte der Warheit vereitelten. Sein gutes Herze war für die redliche Beförderung eines ungeheuchelten Christenthums, sehr eingenommen, und er beklagte deswegen besonders eifrig, einen betrübten Verfall der Sitten, der sich damals bey vielen äusserte, die sich des Evangelii rühmten. Ich will hievon seine eigene Worte anführen, die meinen Lesern seinen frommen Charakter, und gründliche Einsicht zeigen werden. Er schreibt an Pirckheimern (a) Porro quod scribis, te frustra hactenus speraſſe fructum Evangelii, & spiritus libertatem passim in carnis licentiam versam, quærularis, næ solus non es, qui graviter id feras, multi tecum hanc calamitatem deplorant. Sed quorum quæso culpa, hoc malum contigit? Certe falsorum quorundam fratrum & pseudoprophetarum, qui prædicabant, quum tamen non essent missi, non animas Christo lucrari cupientes, sed vulgi applausum quærentes, dum neglecta lege, qua cohercenda multitudo est, gratiam plus nimio liberaliter ebuccinabant, contemtaque religione, omnia sacra prophanabant, nusquam non scandalizantes Evangelium. His prædicatoribus, hunc evangelii fructum scilicet acceptum ferre debemus, quod plerique omnes arbitrantur licere sibi peccare, & in peccatis ad finem vitæ usque perseverare, nec unquam, nisi instante morte, resipiscere, adeo prostitutam habent Dei misericordiam, ut justitiæ ejus, vel nullam vel parvam, habeant rationem.

Ich habe noch etwas von den gelehrten Freunden, den Schriften, und Briefen dieses Mannes zu sagen. Von seinen gelehrten Freunden habe ich

(a) l. c.

ich schon den Erasmus, Reuchlin, Rhenanus, Pirckheimer, Zwinglius, Eppendorp und Bozheim genennt. Ihnen verdienen noch vornehmlich die vortreflichen Beförderer der Gelehrsamkeit, Bernhard und Conrad Adelmann von Adelmansfelden, die zugleich selbst mit dem feinsten Geschmake, eine ausgebreitete Gelehrsamkeit verbanden, nebst H. Bebeln, Melanchthon, Bucern, und dem Urb. Rhegius, an die Seiten gesezt zu werden. Von seinen Schriften kan ich nennen: 1) Epitomen Grammaticæ Græcæ apud Herwagium Basil. 1534. 8. 2) Ausonium a Mich. Humelbergio emendatum apud Jodocum Badium Ascensium Parisiis 1517. 4. 3) Eine Ausgabe des Hegesippus, so bey dem eben genannten berühmten Buchdrucker 1524. 4. herausgekommen, und an dessen Berichtigung Humelberg mit seinem grossen Lehrmeister Jacob Faber, gemeinschaftlich gearbeitet hat. Es sind derselben tabulæ concordantiarum beygefüget, die man ganz allein dem gelehrten Fleiße des Humelbergs zu, danken hat.

So glücklich bin ich bishero noch nicht gewesen, diese Werke aus eigener Einsicht zu kennen, sondern ich muß mich mit der blossen Anzeige begnügen, die ich davon bey Conrad Gesnern in Bibliotheca, beym Maittaire in annalibus typographicis, beym Fabricio in Bibliotheca latina, und beym Blaufuß in den Beyträgen zur Erleuterung der Erkenntniß seltener und merkwürdiger Bücher u. a. gefunden habe. Ehe werde ich mich aber an eine nähere Lebens-Geschichte ihres Verfassers nicht wagen, als bis ich im Stande bin, aus eigener Kenntniß, ihre Beschaffenheit und Werth zu bestimmen.

Seine Briefe an den Zwingel, und einen an den grossen Reuchlin, habe ich schon angezeiget. Zwey an Bil. Pirkheimern hat der selige Geheime Rath

Heumann in den Monumentis literariis, druken lassen, auch Humelbergs satyrisches Epitaphium auf Johann Schlupf, Pfarrer in Uberlingen, beygefüget. Und ein gelehrtes Schreiben an H. Bebeln περι παιδοτριβου hat Goldast vom Untergange errettet, aus dessen Bibliothek es den Liebhabern solcher Schäze mitgetheilet worden (a).

Michael Humelberg hat einen nicht weniger berühmten und gelehrten Bruder gehabt, an Gabriel Humelberg, einem geschikten Medico, dessen Verdienste um das Reich der Wissenschaften, seine genaue Bekanntschaft mit den treflichsten Männern seiner Zeit, einige eigene mediciniſche Schriften, und denn ein paar Ausgaben älterer Schriftsteller, die zu diesem Fache gehören, genugsam anpreisen. Er hat seinem Bruder nach dessen Tode, in einer lateinischen Grabschrift, ein rühmliches Denkmahl seiner Liebe und Zärtlichkeit gestiftet. Johann Heumann, dieser ächte Kenner wahrer Gelehrsamkeit, hat dasselbe würdig geachtet, es der gelehrten Welt öffentlich mitzutheilen (b). Weil es das, was ich bißhero zum Lobe des Michael Humelbergs gesaget habe, bestätiget, und uns zugleich von der Zeit seines Todes, und von seinem Alter unterrichtet, so trage ich kein Bedenken es hier zu widerholen.

DEO OPTIMO MAXIMO
TRINO ET VNI
SACRVM
Mystes ille sacer CHRISTI doctusque MICHAEL
HV-

(a) In centur. epistolarum diversorum a renatis litteris doctiss. virorum ex Goldasti bibl. edita, cum Conringii præfatione. Lipſ. 1674. 8. p. 124. sq.
(b) In Monum. lit. p. 99.

HVMELBERGIVS, hoc conditur in tumulo.
Immeritum e vivis quem trista fata tulerunt,
Doctis ac multis flebilis ipse quidem.
Quare age, qui praesens haec scripta legis, pia vota
Fac, animae dicas verbaque sacra, precor.
MICHAELI HVMELBERGIO RAVENSPVRGENSI
HVMANI ET DIVINI JVRIS CONSVLTISSIMO
GRAECAE JVXTA ET LATINAE LINGVAE DOCTISSIMO
CHRISTIANAE PIETATIS SACERDOTI INTEGERRIMO
DOCTIS AC MVSIS AMICO
GABRIEL FRATER CARISSIMVS
PIO AC SYNCERO MENTIS AFFECTV
POSVIT GRATVS
LIBENS MERITO
OBIIT AN. DN. MDXXVII. MENSIS MAII DIE XIX.
VIXIT ANN. XL. DIES
ALIQVOT PLVRES, PAVCIORES.

Gabriel Humelberg hatte den löblichen Vorsaz, noch auf eine andere Weise, sich um das Andenken seines geliebten Bruders, und dadurch zugleich um die Wissenschaften, verdient zu machen. Er wollte eine Sammlung der Briefe desselben, und der berühmtesten Männer an ihn, zum Druke befördern. Da er nur die schönsten, gelehrtesten, und wichtigsten dieser Schreiben, zur öffentlichen Ausgabe wählen wollte, so ist gewiß zu bedauren, daß dieser Entschluß nicht vollführet worden (a).

Es

(a) Einen Auszug aus einem Schreiben, wo er dieses an Pirckheimern berichtet, S. in Heumanns Comm. Isag. ad mon. lit. p. 72.

Es ist Zeit, daß ich zu dem verdienten Manne wieder zurück kehre, dessen Andenken diese Schrift vorzüglich bestimmet ist. Bozheim war ein Verehrer des seligen Luthers, und sahe mit vieler Freude seine, und anderer Männer Arbeit, und Eifer in Aufklärung der Wahrheit, und Verbesserung der Kirche. Schon im Jahre 1520. im Monat Merz, schrieb er an diesen in seinem Ruhme, und der Dauer seiner Verdienste unsterblichen Kirchenverbesserer, einen Brief, der ein volles Zeugniß eines schönen, und für die Aufnahme der Wahrheit sehr geschäftigen Geistes ist. Er bezeuget eine innige Freude, zu einer der ächten Gelehrsamkeit so günstigen Zeit zu leben, wo die schönsten und nüzlichsten menschlichen Kenntnisse, aus der Vergessenheit wieder zu ihrem vorigen Glanze erhoben worden. Er versichert, daß er die Schriften des tapfern Luthers mit dem gröſten Beyfall verehre, vornehmlich, weil sie auch den geistlichen Wissenschaften, ein lange verborgenes Licht gewährten, und die dunklen scholastischen Grillen aus dem Wege räumten (a).

Seine Achtung für Luthern, hielt der Freundschaft gegen den Erasmus, das Gleichgewicht. Er ließ es daher an diesem Manne, nach seiner edlen Freymüthigkeit, nicht ungeahndet, da derselbe sich mit Luthern in einen Streit einließ, in welchem er mehr Spott, als Ernst und Gründe gebrauchet. Erasmus bekennet es selbsten, in eben der Schrift, die er dem gelehrten Bozheim zugeschrieben hat. Er saget von dem, was er de negotio Lutheri geschrieben: amicis ejus consilii mysterium apperiam, et tibi nominatim, Bozemi, qui me tetrico vultu, minimeque tuo, castigasti, quod in re seria viderer ludere (b).

Seine

(a) Dieser Brief stehet in Kappens Nachlese nüzlicher Reformations Urkunden 2. Th. p. 430.

(b) p. 59.

Seine Neigung zur Warheit, und zu solchen Männern die derselben getreu, sich nicht scheuten, sie öffentlich zu bekennen, war der Stadt Costanz sehr vortheilhaft. Sie erhielt durch seine Vermittelung im Jahre 1521. einen Prediger, der das reine Evangelium liebte, und die freymüthige Bekenntniß desselben zu seiner höchsten Pflicht machte. Er heißt Johann Wanner, war von Kaufbeuren gebürtig, und ausser Costanz und seiner Vaterstadt hat auch Memmingen, Ysni, und Mindelheim seine gesegnete Dienste genossen (a). Er ward in gedachtem Jahre zum Prediger im Münster zu Costanz gewählet. Eine Wahl die den Feinden des Evangelii um so viel mehr mißfiel, da schon zwey andere rechtschaffene Männer, Windner und Mezler, daselbst zur Aufname der reinen Lehre den Weg bahnten. Ob sie aber gleich diese Wahl zu vernichten suchten, so war ihre Bemühung doch vergebens. Denn Bozheim und ein gewisser Graf von Lupfen, beede Freunde des Evangelii, wußten durch ihr Ansehen und Eifer im Capitel, dem das Recht zustund diese Stelle zu vergeben, dieselbe gegen allen Widerspruch geltend zu machen. (b)

Auch Ambrosius Blaurer, der eben um diese Zeit nach Costanz gekommen war, und an der Verbesserung der Kirche daselbst mit vielem Ernste arbeitete, hatte sich der Gunst und des Schuzes unsers Bozheims zu erfreuen. Beede Männer waren schon von frühern Zeiten einander bekannt, und unterhielten einen vertrauten Briefwechsel. Als Blaurer noch unter dem harten Closter-Joche in Albersbach seufzete, laß er schon Luthers Schriften

(a) J. J. Hottinger Helvetische Kirchenhistorie III. Th. p. 237. 263. Schelhorns Memming. Ref. Hist. p. 101.

(b) J. J. Hottinger l. c. p. 71. Auszug aus Vögelins Reform. Hist. der Stadt Costanz in Füßlins Beyträgen zur Schweizer. Reform. Gesch. 4. Th. p. 175.

mit Beyfall. Diese, und ihre ungleiche Schiksale, da sie von einem Theile bewundert und ausgebreitet, von einem andern aber verworfen, und zum Feuer verdammet wurden, scheinen ein wichtiger Gegenstand dieses Briefwechsels gewesen zu seyn. Im Monat September 1521. erzehlte Bozheim in einem freundschaftlichen Schreiben das grausame Schiksal, das sie in Uberlingen unter den muthwilligen Händen, und durch den hizigen Eifer eines sehr bekannten Feindes der Warheit, erfahren müssen, nemlich des Johann Schlupfs, der sich die sorgsamste Mühe gab, ihre Vertilgung durch das Feuer zu befördern (a)

Bozheim gieng in seiner Neigung für das Evangelium ungemein behutsam zu Werke, und er hatte sich hiebey vornemlich den Erasmus zum Rathgeber und Leiter gewählet. Ich will davon einen Beweiß anführen. Im Jahre 1522. hat er diesem seinem grossen Freunde die Bewegungen, die sich in Costanz zum Vortheil der Warheit geäussert, und seines Bischoffes Verhalten dabey, berichtet. Ein gewisser Prediger, dessen Namen er verschwiegen, scheinet in Vertheidigung der Warheit einen unrichtigen, und mehr schädlichen Weg, gewählet zu haben, und selbst dadurch in eine wankende Ungewißheit und Verlegenheit gerathen zu seyn. Bozheim ziehet hierüber den Erasmus zu Rathe, und, wie ich ziemlich wahrscheinlich vermuthen kan, selbst nach dem Verlangen des Predigers. Was ich bishero erzehlt, habe ich nur aus der Antwort des Erasmus schliessen können. Denn Bozheims Schreiben ist entweder gänzlich verlohren gegangen, oder liegt irgendwo in einem Winkel ungeachtet, und ungebraucht verborgen. Ein trauriges Schiksal, das wir auch bey andern Briefen dieses Mannes beklagen müssen!

Erasmi

(a) J. H. Hottinger l. c. C. V. p. 409.

Erasmi Antwort bezeichnet einen wichtigen Fehler damaliger Zeiten, der zu grossem Nachtheil der Religion nothwendig gereichen mußte. Und können wir unsere Tage gänzlich davon frey sprechen? Viele die für die Warheit redeten, waren nicht klug genug, die rechte Art, Zeit und Gelegenheit zu kennen, und zu wählen. Ihr Eifer rieß sie hin, auch öffentliche Trinkgesellschaften (compotationem theologicam nennet es Erasmus) den Religions Unterredungen zu widmen. Und was konnte da anders herauskommen, als ein leeres hiziges Schulgefechte? Erasmus warnet den Prediger, für den sich Bozheim an ihn gewendet, vor einer so ungesitteten Art die Warheit zu verkündigen, und prediget ihm Klugheit und Sanftmuth vor. Er beschließt seinen Rath mit einer allzuwichtigen Regel, als daß ich solche hier weglassen sollte. Primum, sagt er, Evangelium hi maxime deserunt, qui male defendunt, deinde quam lente suam doctrinam Christus prodidit? (a)

Indessen blieb Bozheim äusserlich doch immer ein Glied der Römischen Kirche, wenigstens so viel ich weiß, ob er gleich von ihren grossen Mängeln und Verfall, eine erleuchtete Einsicht hatte, und ein eifriger Freund und Gönner vieler rechtschaffener Männer war, die dem Rath ihres Gewissens und der Ueberzeugung gefolget, und von dieser äusserst verderbten Gemeine ausgegangen waren. Die Ursachen hievon lassen sich leichte errathen.

Er hätte der öffentlichen Entfernung von der Gemeinschaft der Römischen Kirche, seine ansehnliche Würde, und reiche Einkünfte aufopfern müssen. Und der Rath, und das Beyspiel seines so hochgeachteten Freundes, des Erasmus, haben ihn ohne Zweifel bewogen, der Warheit und

(a) op. epp. p. 724.

Ueberzeugung ein so hartes Opfer, das einen mehr als gewöhnlichen Muth erforderte, zu versagen. Ausser dem stund er bey seinem Fürsten in einer grossen Achtung, und genoß seiner vorzüglichen Gnade und Huld, so, daß es ihm äusserst schwer fallen mußte, sich durch einen solchen Schritt von ihm zu trennen. Dieser Herr, Hugo aus dem vornehmen Hause von Landenberg, war ungemein leutselig, und gelehrte und verdiente Männer durften sich auf seine Gewogenheit verlassen. Aufrichtigkeit und ungeschmünktes Wesen, machten ihn ehrwürdig, und die unter ihm stunden, hatten nicht zu fürchten durch einen gebieterischen Stolz, unter ein unerträgliches Joch gebeuget zu werden. Auch die allgemeinen Gründe, die damals manchen Einsichtsvollen Mann von der öffentlichen und standhaften Bekenntniß der Wahrheit zurüke gehalten, scheinen bey dem guten Bozheim zu gleichem Verhalten wirksam gewesen zu seyn. Ich meyne die Furcht vor grausamer Verfolgung, die Uneinigkeit der Reformatoren, und ihrer Mitarbeiter in ihren Meinungen und Lehren, eine gewisse nicht jedem erträgliche Heftigkeit, womit viele die Warheit vortrugen und vertheidigten, der traurige Anblik so vieler Secten und Schwärmereyen, die eine unächte Verbesserungsbegierde bey Menschen, die zu diesem Geschäfte nicht geschikt waren, gezeuget hatte, ein sehr günstiger Anschein einiger Verbesserung der Römischen Kirche, und der Wegräumung mancher ärgerlicher Misbräuche, die Hofnung auf eine allgemeine Kirchen-Versammlung, durch welche die Reinigkeit der Lehre, und der Sitten hergestellet, und Ruhe und Friede der Kirche wieder gegeben werden sollte, und dergleichen mehr.

Ueber diß kam Bozheim in den lezten Jahren seines Lebens von Costanz weg, wo er die lebhaftesten Beyspiele eines muthigen Eifers die Warheit zu bekennen, und auszubreiten, täglich gesehen hatte, und den beständigen

Um-

Umgang rechtschaffener Beförderer der Reformation genoß. Und er mußte sich an einen Ort wenden, wo er gerade das Gegentheil erfuhr.

Im Jahr 1525. verließ der Bischof, und das Capitel die Stadt Costanz, und wandten sich, der erstere nach Mörsburg, und das Leztere nach Uberlingen. Der Eifer der Stadt Costanz für die Reformation, und die Beschwerden und Abgaben, welche der Bischof und das Capitel mit andern Bürgern und Inwohnern gemeinschaftlich tragen sollten, hatten diesen Auszug verursachet (a). Bozheim zog auch nach Uberlingen, und verwaltete daselbst unter manchen Unruhen das Amt eines Vice - Decans. Erasmus tröstete seinen Freund, in einem wichtigen Schreiben wegen den damaligen betrübten Zeiten, die den Bozheim sehr bekümmerten und muthloß machten. Eben dieses Schreiben ist ein sicheres Zeugniß, wie fein Erasmus die Religions Gesinnungen des Bozheims, nach seiner eigenen Denkungsart und Verhalten, zu bestimmen gesuchet habe. (b)

Weiter kan ich in meiner Erzehlung nicht gehen. Denn von dieser Zeit an finde ich von Bozheim keine Spur mehr, als die Anzeige seines Todes. Dieser ereignete sich im Monat April zu Freyburg im Breißgau. (c)

Aber es ist vielleicht nöthig, daß ich etwas zu meiner Vertheidung noch hinzu seze, da ich den Vorwurf besorge: Es seye der Mühe nicht werth, auf einen sonst so unbekannten Mann, Zeit und Arbeit zu wenden. Ich

(a) Stumpfens Eidgenoßische Städte Beschreibung V. B. p. 65. an. bb. 6.

(b) Op. epp. p. 939. sq.

(c) Epist. Erasmi ad Dam. a Goes in Scriverij Sammlung. p. 273. Das muß ich noch anmerken, daß Conr. Gesner, der Vater der gelehrten Geschichte, in pandectis den Bozheim unter die geistlichen Liederdichter zehlet.

antworte: Bozheim war nicht nur selbst ein grosser Gelehrter, sondern auch ein sehr eifriger Beförderer der Wissenschaften. Mit dem lezten Lobe ehret ein Mann seine Asche, dessen Urtheil allein schon hinlänglich ist, seinem Andenken Ruhm und Aufmerksamkeit zu verschaffen (a). Er wurde von den gelehrtesten Männern seiner Zeit, der vertrautesten Freundschaft, und rühmlichsten Hochachtung gewürdiget (b). Er hat sich durch einen feinen Geschmak und einnehmende Sitten liebenswürdig gemacht. Er hat der Religion und Warheit vortheilhafte Dienste geleistet, und war ein grosmüthiger Gönner der verdientesten Lehrer des Evangelii.

Verdient nicht ein solcher Mann der Vergessenheit entrissen zu werden?

(a) Schöpflin Alf. Illust. Tom. II. p. 638.

(b) Zu Bozheims gelehrten Freunden, die meine Leser aus dem, was ich bisher erzehlet habe, schon kennen, müssen noch vornehmlich Dorpius, Zasius, Oecolampadius, Johann Faber, und Lupsetus ein berühmter Engelländer gesezet werden.

D. XVI. C. 95. 4°. Helv.

Ein warhafftigs

verantworten der hochgelorten

doctores vnd herren / die zů Baden vff der disputation gewe
sen sint vor den .xij. orten einer löblichen eidtgnoschafft
wider das schentlich / erstuncken / vnd erlogen ankla /
gen Vlrich Zwinglys / das der fiertzig mal eerloß
diebsch bößwicht vff die frummen heren geredt
hat vnd in den druck hat lassen kummen. Von
Doctor Thoma. Murner gemacht / ob der
Zwingly lüstig wurde das er im das übe
rig auch hin vß gebe nach dem
rechten winckel meß.

Mit vfflösung der argument die
Vlrich Zwingly nach der dis
sputation hinder dem of
fen für här gebollē
hat mit gůdt
schenckel vō
Bern.

¶ Jch bit dich Vlrich Zwingly leer
Kein frummen man zů schenden mere
Du schreibst in stonb das lesteren dein
So stechen wiers in marmelstein

Vorrede.

Es habent die Strengen Eren Notfesten. Fürsichtigen Ersamen Frummen Weisen herren der zwölff örter gemeiner vnnd löblicher eidtgnoschafft / onzwifal nit omm geweltige eehafftige vrsachen bewegt / ein disputation gen baden in das Ergöw vff dē. xvj. dag des Meyens ersetzt / in dem jar Christi vnsers erlöserß. Tausent fünffhundert. xxvj. mit solchem treffenlichen zů geschribenen geleydt ab vnd zů zůreitten das es on alle ein rede allenn teüfflen in der hellenn mer dā gnůg sicher wäre / ich geschweig dem Zwingly / wie ir das selbig geleydt in dissem büchlein gedruckt vnden lesen vff welcher disputation erscheinen sindt drey Doctores antwurtter. Johannes Eck. Johannes Faber. Thomas Murner / die Vlrichen Zwingly an dreien orten habent angriffen / Doctor Eck in seinem falschen glaubenn Doctor Faber in allen des / Zwinglins gschrifften / deren er. xxxvij. widerfochten hat. Doctor Murner an seinen eren der ouch den Zwingly da fiertzig mal eerloß vßgeriffet hat mit gethonen vrsachen / das geleidt vbergeben mit erbieten in des Zwinglins fůßstapffen zů ston wo er in nit fiertzig mal zů einem vnfrummen eerlossen böswicht erhalte. Aber der do vß ist beliben / vnd weder seinen glauben / geschrifften / noch eeren verantwurtet het ist der zag / flüchtige / vnd fiertzig mal eerloß böswicht / der Zwingly. Nun aber so er sucht die grosse lesterliche schande seines außbelibens / nach byllet er mit seinen schandtbüchlein / hinder dem offen her für / der vor xxv. gelörter doctorē da gegenwürtig nit das maul vff thůn / seinen glauben / geschrifften vnd eere zů retten Vnnd wie wol im des gůschenckels von Bern vil nöter were das er in mit dem Küntzen hinder dem offen her für brechte / den einß anwurters / kan ich denocht die hochgelörten frummen Doctores die da zů gefallen vnd eeren einer loblichen Eidtgnoschafft mit grosser můen vnd eignem kosten erschynen

ſindt / die der Zwingly an leib vñ leben / eere vnd gůt lůgen-
hafftig anntaſtet / in irem abweſenn nit vnureandtwurtet
laſſen. Ich bin ſein vngezweiffelt ein frumme eidtgnoſchafft
hab gar kein gefallens daran / das man die frumen biderbē
mannen die zů fürdernis Chriſtlicher einikeit in die eidtgno-
ſchafft berieffet vonn inen kůmmen ſindt / alſo mit der vn-
warheit ſol vßhůppen buben / vnd ſchelten / darům ſy billi-
cher zů loben weren vnd zů lieben. All wegen mit vorgeding-
tem reden / an ſtat einer rechtmeſſigen proteſtation / das ich
in diſſen geſchrifften ein Erſamen weiſen radt der löblichen
ſtat Zürich / die frummen altan Chriſtlichen Zůricheren /
deren ob got wil noch gröſſer zal iſt / in keinerley weg wil an-
getaſtett vnd enteret haben / wie ich mich des och vff der di-
ſputation zů baden gehalten proteſtieret vnnd bezůgt hab.
Ich bit auch iedermā durch got daß mir das niemant zů be-
ſunnderer leichtfertigkeit achte meiner vnbehobleter wort /
den ich ie vor mir hab mit dem Zwingly alß einem ertzſchel-
men zů reden wie man mit einem ſchelmen reden ſol. Dar zů
mich verurſachet das der dieb mit verborgenē ſchmachbůch
lein on namen alſo böſwichteſch frummen biderben mañen
vnnd gewilligen dineren einer frůmmen loblichen eidtgno-
ſchafdt / zů ruck vnnd hinderwertig / ir leib vnd lebenn eere
glimpff vnnd fůg vnnderſtadt ab zů ſtelen. Nun wil ich im
über ſein ſchelmen bůch antwurt geben.

Erstlich zaiget er an wie man vnrat
zů vermeidē allein das wor vnd fest reden sol prouer.xij. Wie
wor seine gschrifften sint het Doctor Faber wol angezaigt/
wie sich der Zwingly etlich hundert mal selb zůn einē lügner
macht/ lůt der büchlein. Wie fest aber seine lerē sey erschei-
net in dē wol das er erstlich gelernet hat die gegēwürr Chri-
sti zů sein in dem hochwirdigē sacrament/ ietz lernet er das
es nücht sey den ein becke brot/ vñ deletz mit ziger schůsleyn
auß das kan mir ein fest lerne sein. Luce am xl ca.

C ij. Spricht er wie Eck vñ Faber sich hoch beriemē mit vn
warhafftigenn vnnchristlichnen fürgeben das sy seyne lere
widerfochtē habent vnd falsch erzeygt/ von dē riemen weiß
ich nůt. Aber mit der dadten handt sy es worlich thon bezůg
ich mich vff des Fabers büchlein vñ die geschribenen acten
der disputatiō. Vnd ob sy sich des schon berümten/ detten sy
dennoch das mit der warhait. Aber du lügst sy in dem eben
an wie du den. Faber hast angelogē das er solt etlich tusent
guldē in die eidtgnoschaft gefieret habē/ da mit die eidtgos-
sen wider bewegt disse disputatiō zů ersetzn zů wider deinen
erdichtē/ erlosen/ falschen erlogenē/ vnd diebschen glauben.
Vnd lügst dēnocht da bey das du wissest wo das gelt sey vff
geladē/ für gefieret/ vñ nider gelegt. Also eigētlich kan der
ertz lügner ein grosse lügē mit den klainē verglasen/ vñ mit
naß wasser verstreichē. Da mit du nit den Faber allein sun
der auch die herren vñ regenten deins vatterlands schendest
die bey glauben sagē das sy solches gelt nie entpfangen noch
gesehē haben also enterest du deine erbornen herren.

C iij. Riemest dich wie du gemeinē eidtgnossen vff der dis-
sputatiō versamlet habtst deinē grundt über die sibē schluß
reden doctor Ecken agezeigt/ die hab dir Eck mit schandt/
spitz/ schamper/ vñ schentzel worten verworfen/ aber nit her
für bracht das eins hellers wert krafft da wider hab. Sindt
das dein argument die du gon Baden gesandt hast/ vñ dein
grundt/ wider das heilig sacrament so hastu wol da mit an
gezeygt wie ein stoltzr feigen fresser du seyest in der heyligen

geschrifft. Mathei vij. in ver. Inuenietis asinū alligatū Eck
Hat dir sy alle vff gelöset / vñ im trewlichē lassen beuolhē sin
von dinent wegē / vñ vor allen gelörtē genūg gethō / zeigent
an die actē / aber dir wirt niemā gnug thun dan der hencker
Er hat dich zů vil erlich gehādelt. Johan. ix. Vbi fures esse o-
diūt Wie wol du in an lügst das er dich also mit schamperen
wortē verworffen hab laut der actē. Aber du bist der der got
vñ die welt mit schentzlē / spetzlein / schamperē / leckerischen /
biebschē / vnd riffigenischen wortē on oder mit erdichtē nam
men nun hast in das sibent jar vß gericht wil ich vß deinem
büchlein vff dich bringen mit der warheyt vnd wie recht.
¶ iiij. Sagst wie du dich an das geleit der siben ort dich be-
treffen deinen herren zů gesant nit habest dörffen lasse / das
glaūb ich gern dan kein böswicht hat sein leßtag frumen bi
derbē leüten nie wol vertruwet hat auch nit gern vor inē zů
schaffen. Aber die vßlendischē doctores hant on geleidt den
frumen christlichē eidtgnossen ir leib vñ leben ere vñ gůt ver
trawet / vñ die in iren richterlichē spruch ersetzet. Darin man
wol sehen kan wer der best eidtgnoß ist / du so du dinē erbor
nen herē mit geleit nit vertruwest / oder die vßlendischē die
inan ir leib vñ leben ere vñ gut on geleit vertruwē. Vnd darf
fest sy dēnocht an liegē sy seient ir erb feint / wo ist doch das
erb geteilet wordē / freylich da du mit deinen diebē der kirchē
gut stalen / vñ testament berauptē / vñ die andern frummen
christlichen eidtgnossen vch des halb vor feind schetzen / den
es ist ein erb feindtschafft zwischen den frummen vnnd den
kirch dieben vnd rauberen ie welt ge wesen.
¶ v. Beklagest dich das dir die fünff ort zů schwer sint es ist
bey got wor / worū stilestu dan vñ raubest mit vil ādern mer
eerlosen bösen stuckē vndē an zů zeigē das mögēt die frumen
leit mit leidē / vñ billich dā all vnser lebtag ist der galgē den
diebē zů schwere gewesen / vñ ist fast wol zů glaubē das ir ge
rechtigkeit dir einē lesterlichē kirchē dieb auch zů schwer ist.
¶ vj. Treuwest wo mā zů Badē dir etwas nachteiligs hand
let / wolltest wider die fünff örter weiters in druck lassē vßgō

Botz wunden laß das nit vnder wegē so hant wir dester mer arß wisch wir misten sunst den arß an das hemd wischē / thū wie du magst allein verbrē den fünff ortē dē lutzerner see nit
¶ vij. Du sagst es seint redē auß gangē / vnd wissest doch nit von wem wie dir das geleit het wöllē geysel geben vnd geleits leit von allē ortē wie du wölltest. Das hastu selb erdichtet / oder hats imantz geredt so hat er das schentlich erlogē / den ich mer dan von tausenten gehört hab das sy nit wisten ein frummen man für ein böswicht ein zů legen.
¶ viij. Alß man aber dem landt vogt mit. xx. oder. xxx. mannen auß Bader herschafft dir bestimpte / spricheſtu es mane dich ebē alß werestu nit dir sunder den Eidtgnossen dest baß vergoumet gsein. Sag ich ob du schō inen wereſt vergoumet gesein / die frummen herren hettent dir dennocht ir also treffenlichs geleit gehaltē / du hetteſt recht oder vnrecht gehabt das vertrawet in alle welt on du mißtrawiger eidtgnos gegen deinen frummen herren.
¶ ix. Sagst das dir den zweiffel mere das dich die fünff ort vor gericht vor jar vnd tag beuolhē haben dich gefengcklich anzů nemē vnuerhöret. Sag an wie filen münchen / nunen / priesteren / klösterē / kirchen / vnd stifften hastu mit deinem anhang das ir / kelch / meßgeawndt / monstrantzen / kreützer mit anderen gotzs zierden brieff vnd sigel / zinß vnd gülten / vnd nit allein kirchen gůt sunder ir eigenthům das sy von irō natürlichē vetteren mieteren vnd freünden ererbet habē gestolen geraubet / vnd sy mit den hochgerichten in das ellend vertrieben das alles nit allein vnuerhöret sunder auch on berüff in das recht / on alles vrteil / wider got ere / recht / vnd alle erberkeit / allein dedtlich alß ein abgesagter feindt / vnbewaret deiner eren hastu mit armen vnschuldigē leuten gehandelt / vnd halteſt inen das ir nit alß ein frummer man / sunder alß ein meineidiger erloser dieb vñ rauber vnd vnderdrucker der vnschuldigen. Ob dan schon die frummen christē vnd herren der fünff ort noch einem solchē namhafftigē dib

vnd bößwiche vſſend ires geleidts lieſſent greiffen / bedtē ſy darā alß diener der gerechtigkeit gottes / vñ hettēt gar nüt geſündet / noch dēnoch hettent ſy dir das geleit gehalten ob du ſchon ein mörder wereſt geſein. Aber ich glaub du liegeſt ſy in diſſem ann wie du vor auch mer vff die biderben leüt gelogen haſt.

℔ x. Weiters wie es dich ermane / alß ob du ſolteſt alſo vergoumet zům rechtē fürkumen / vnd vor inen alß richterē / vñ in irem gebiet / man hat dich für kein recht berieffet / bezüg ich mich vff das geleidt / ſunder in ein diſputatiō / oder chriſtlichs geſpiech dich deines irrethums / vnd deiner dödtlichen Handlung zů berichtē / vñ mit Chriſtlicher warheit an zů zeigē / in hoffnūg du würdeſt alſo durch das gots wort bericht von deinen ketzereien ab ſton / vnd die armen leüt die dů alſo verfiert haſt in dem glauben / ermanen widerū zů keren zů dē woren alten vngezweiffletē chriſtlichen glauben / vnd würdēt den diebſtal den ſy geſtolē vñ geraubet Handt wider got eer vnd recht auch wider geben den rechtē erben vnd Herren. Den on ſolche wider köre mögēt ſy nit ſelig werden / lut ires vñ vnſeres glaubēs. Dan got geběůt ie in de zehen gebotten:

Du ſolt nit ſtelen

Jo auch keines fremden gůtz begeren.

℔ xj. Das dich zů kumen auch hinderziehe die erloß ſchātlich rede die doctor Eck vff ein lobliche Eidtgnoſchafft gethon hab / dorū ire vorfarē dödtliche krieg angehebt vñ mit got geſiget habēt. Doctor Eck hat zů Badē ſein geleidt vff geſagt vñ begeret man ſol in gefencklich an nemē / er wölle ſich deiner erlogenē erdichtung vff in / alß ein frum man / wie recht vor gemeinē. xij. körterē verantwurtē / das er ſolches ſeine leb tag von einer frumen Chriſtlichen eidtgnoſchafft nie geredt hab / ſol ſich auch vff in nimer mit der warheit erfindē. Suder du habeſt ſolches vff in erdicht erſtunckē / vnd erlogen / alß ein meineidiger erloſer bößwicht. Warū biſtu nit kumen vnnd haſt des vff ine geklagt wie recht. Sag an du gotloſer

barmhertziger feigō fresser / wo haſtu gelernet einē mā ſeins leibs lebens / ern / vñ gůts alſo beklagē / on gſchrifftlich libel dem richter vñ im erbotten / on ſubſcriptiō / on dein gegē würt hinder dem offen für här bellē / So Eck on geleit darū iſt vor den richteren geſtandē / ſich het wellen alß ein frum mā des verantwurtē. Ja man ſolt dir in peinlichē anſprachē das iſt in criminali actione crimialiter intētata / alſo abweſens / vñ allein mit ſchelmē büchlein gedruckt glaubē geben / vñ den Ecken flux vñ bald in anckē röſten vnd in öll ſieden darū das er. Juncker Zwinglys liſt / falſchē glauben vnd irthum anzeygen kan. Biſtu doch magiſter quinque predicabiliū / weiſtu nit was iſt. De edendo Juditio ſiſti. Judicatū ſolui Ariſtoteles in octāo poſteriorū. Haſtu nit in predicamētis geleſen. Stultū eſt petere quod poteſt iure negari · Dorum iſt Eck deiner anklag ledig vñ hat ſich / erlich frumlich rechtlich verantwurt vnd als ein frum man verſprochen ·

℔ xij. Du heiſſeſt in vnd den Faber ertz figent einer loblichē vnd frumēn eidtgnoſchafft / du magſt wol ein ertz lügner ſin die ſchwaben ſint ob got wil nit darum der eidtgnoſſen ertz feindt / das ſy ein mal mit inen krieget habē. Aber du wolteſt Doc. Eckē den eidtgnoſſen da mit gern gehäſſig machen wie du mir mit den ſchwabē haſt gethon / als du in deinem ſchelmen büch zů. Zürich gedruckt ſchribeſt wie ich zů Freyburg vff den heyligē karfreitag ſol geprediget habē / in dem paſſiō das die ſchwabē über Chriſtum hinder einem berg geſtandē die hinder hůt gehalten hant / wo Chriſtůs vnſer herre den Juden enttrñen were woltent in die ſchwaben gefangen vnd erhenckt han. Das ſeindt du verlogner bůbe deine ſchelmenſtück die du mit mir vñ Ecken Fabern Lempē / vñ andren frümen leütten brucheſt / vñ gegen erbarnn lendren vñ leütten gern verunglimpffeſt Du maineſt filleicht ich ſey deins leckriſchen glaubens das ich vff den heiligt karfreytag / ſolche vnchriſtliche fablen treiben vnd geſpöt vß dem ſterben vnd leiden Chriſti meins herren vnd gots als ir ſchelmen niemer

leichtfertiger ſeint/dan vff den heyligiſten tagen.

¶ xiij. Schilteſt Ecken vnd Fabern ertz figent vñ ſchmeßer gots/vnnd aller warheit/das ſy die diſputation geholffen hant anſchlagen/wer ſich ein mal nit ſchampt zů liegē/der lůg darnach mit Luciano vnd der gantzē welt in die wet/alſo thůſtu hie auch/wer biſtu dann alſo ſchůßelich/das wir dir ſollent glauben alles das du ſagſt.

¶ xiiij. Wendeſt aber ein vrſach fur/deins verzagtē vßbleybens/das deinen herre vnd du/zů dem anſchlag nit ſint zů gelaſſen worden. Von deinen herrn/giß ich dir kein antwurt dañ was gemaine eidtgnoſſen vnſere gnedigen herren/mit einander handlen/gebürt mir nit von zů redē/Aber dir antwuet ich/das es einer loblichen vñ frommen eidtgnoſchaft gewonhait nye iſt geweſen/kirchendieb/rauber/ketzer bößwicht/vñ landtſchelmen als du einer biſt/zů iren anſchlegē zůnemen ſy werdē ob got wil an dir auch nit anfohen. Auch biſtu ein parth/vñ gebürt dir nit das gericht zů verordnen.

¶ xv. Wilt Eckens Fabers vñ mein recht meſſigs erſcheinē argwenig machen/darumb dz du dich alwegen rechtens vñ dich zů berichten laſſen erpotten habſt/doch mit angenemē plätzen/die ſy nit ſchelten mögen. Wir wiſſents wol das du vnd alle Lutheriſchē ſich alwegen hoch erbieten/wer ſy künne anders berichtē dem wellēt ſy volgen/aber es iſt alles erſtuncken vnd erlogē was ſy ſagen/auch alles das ſy eſſen vñ trincken werdē luther lugen in irem leib/Ich reds vß erfarē heit das es der euāgdliſchen büben art iſt am aller lugēhaftigiſten zů ſein wo ſy ſich der warheit am hochſten verdingē Wil man ſy berichtē mit vrſachē/ſo ſagents es ſey ſophiſterey. Wil mans thůn mit einer diſputation/als die frummen xij orter zů Baden mit groſſen koſten gethon hant/vnd der aller chriſtlichſten früntſchafft jnen gern vß irthumb geholfen hetten/ſo ſchmehent ſy mit der vnwarhait d.e beſandtē doctores. Den Ecken er hab geſagt es ſey kein eidtgnoß/er hab ein ků geheyt/dz ſich der frum man vff dz aller höchſt

mit erbieten in gefengknus zů gon erlich veranntwurt hat/ das er solches von den frumen christen leütē sein lebtag nye gedacht hab. Dem Fabren er hab gelt in die eidtgnoschafft gefürt vnnd damit die disputation erkaufft/das er warlich in ein wetzstein můß vernehet haben den die frumen weisen herrn der zů.örtt kůmet ye nit erfaren wo das gelt hin kumē sey. Den Murner er sey sein lebtag nyendert mit eeren abgescheyden / das ist allein zů monteflaschkon geschehē/ vñ nit allenthalb/do gab ich kein letz vñ scheiß jnß bet. Die andern doctores es syent Eulen doctores also not ist jnen die zů hören eins besserē berichtes. Also danckēt sy auch iren mit eidtgnossen ires kostens vñ arbeit von wegē irer vnderweisung gehabt. Wil man das thůn/mit dem heiligen geistlichen rechten so sagt ir es habs der Babst gemacht/ vñ die spitzbiet Wil mans thun mit dem keiserlichē rechten vß welchē alle stat vñ landt recht fliessen/so sagt ir der keiser sey ein mā als ein anderman/ was gadt das aber das recht an. Wil mans thůn mit den Conciliē/so sagt ir sy sient wider einander/ vñ dorum krafftloß. Wil mans thůn mit sant Jacobus epistelen/sagt ir er hab den selben brieff nit geschribē. Wil mans dan thůn mit deñ Machabeischē bücherē/sagt ir es sient nit biblische bücher. Wil mans thůn mit den heiligē lerern so sagt ir sy sient menschē gsin/filleicht meinent ir sy soltē genß sein gewesen/ vñ ir geschrifften sey menschē tant so sint ewere schelmē büchlein buben tant/vñ wolt nit gern mit vch du schē. Wil mans thůn mit wunder zeichē so sagt ir der teuffel hab sy gethō. Wil mans thůn mit den prophetē sagt ir es siēt dunckele reden. Wil mans thůn mit dem gotß wort/so wellent ir kein richter han der erkeñe ob das gotß wort bey vch sey oder bey vnß/von vch recht verstandē werd oder vō vns Wil mans thůn mit den Euangeliē/so biegt ir vnd ziehent der wörter sin wa hin ir wöllent. Wil mans thůn vff dissem platz so wellent ir vff ein andern. Vnd kiñent mit markolffo zienē boum findē doran ir hangē wellen. Jnsuma sumarum

alles ewer erbietē ist erstuncken vñ erlogen ich mein ir verstondt mich wol. Du hast dich zů letst gegen den bottē also vff gethon vnd gebettē / das man dir des Ecken meinūg in geschrifftē zů schick / welest alweg das so vff einem morgē vō Ecken verzeichnet were / vff den nechstē morgen darnoch geschrifftlich verantwurten. Sag doch durch got / was het mā doch mit dem brieff lein sendē vß gericht / so du kein riechter leidē wolst. wen wer aber in dem lumpē werck bschlossen wordē. Wir woltent wol die halb eidtgnoschafft mit solcher schmutzkolberey verzeret haben vñ wer deñocht niemans do gewesē / der alß ein ob man vns d es rechten entscheidēn het dā villicht gůt schenckel mit sinē zornigē vñ rostigē rappier.

¶ xvij. Du meinst vß solchē erbietē mög mengklich sehē das du dir bey deiner lerē die gots ist gar nůt entsitzest. Jo wē es über drey meilē disputieren gilt vñ do heim die dir kunst ein bliesen / so weres ein stolze wachtel zů disputierē. Sint dir die zwölff örter mit also gloubwurdig / das du vff ir so treffēlich geleit vorinen erschinest / worum woltent sy dan mit so grossen kostē dir vß warten biß du deine arß wisch alle verklittrest / vñ so fil guter frumer stundē vbel zů verzerē. Zům anderen das dein lere gottes sey das glaub ich heut noch niemer mer / das got ein solcher grosser bößwicht wordē sey vñ dich in krafft seines worts geheissen hab dē armen vnschuldigē / das ir also gewaltiglich stelen rauben vñ breñen wie zů Ytingē beschehen ist. Zů dē dritten ist Christus vnser herre gewillig vor richterē glaubigen vnd vnglaubigē erschinē Wen aber Vlrich Zwingly zů Baden erschinen were / wer wodlte mitler zeit seinen eelichen hůren vff der lautenn han geschlagen.

¶ xvij. Sagst auch dir sey über dein bie keyn antwurdt worden daran ist Salomon schuldig / der spricht. Du solt keinem narren andtwurtten nach seiner dorhait / er acht sich sunst für weis / doch ist kein antwurt auch ein antwurt.

¶ xix. Legst abet Ecken sil zů / wie er sich beriemet hab mit

einem wort deine grunde vmb zükeren vñ Fabrē das er seinē kundē geschrieben hab / vnser überwindūg in den dreien erstē artiklen / lieber ich bit dich wen du merre also groß ligē wilt so lūg auch leut darzū dy dir deiner lūgē glaube / wir sint nit

¶ xx. Gibst Oecolāpadio vil zū wie er sich in der (müssig. disputation also kostlich gehaltē hab / wie weistu dz / du bist doch die weil zū Zurich hinder dem offen gesessen vnnd hast deiner frawen das hemdly botten daran sy die zen gewischet hat / vñ wilt dennocht kuntschafft geben was zū Baden sey geschehen. Die xij. ort als richter sollent sprechen wie sich die partheyē gehaltē habē / vñ nit du. Res iudicata pro vero habetur / nō iuditiū partiū. Ich lasse mir bey vnserē acten gar nit grūsen / ir schleyer Eulen lobē einandō als fast ir wollen.

¶ xxj. Verhoffest die acten werdent vnuerzogenlichen von einer loblichē eidtgnoschafft mit dem trūck vß gon aller christenheit zū gütem geoffenbaret / wir erwarten von den xij. örten ein richterlichē spruch über den miſuerstandt. Als der Streng ern notfest her Caspar von Mülhenen in namē der xij. örter / in der kirchen zū Baden offenlich vß gerieffet hat. Sy wellēt richter sein nit über das wort gottes / sünd über den miſuerstandt. Du verhoffest der acten nit dich darab zū besseren sonder wie ir bübē thünd fier stimen daruber zū machen vñ fur ein reyen liedlein zū singen. Wie weis ich so wol wo die luthirisch vñ euāgelisch Keßler zünfft der schū truckt Wilt sy benötigē die actē bald zū truckē oder wir fielē sunst in ein ruher babstenthüm dañ vor ye ꝛc. Wunden willen es ist noch zwo milen dar das du ein eigtgnoschafft benötigest zū thün was du wilt. Es habents / Keyser / Furſten / Stett / Land / vnd leut noch nit vermögt / ich geschweig ein verlogner diebscher pfaffatus.

¶ xxij. Süchst grossen glimpff die Züricher habent vns wellen geleit vñ sicherheit geben / mit hochhem erbieten vns ein kindt vß der tauff zūheben. Dz kan mir ein holdseligs an mūten sein / begeren deren Doctores in eignen kosten / deren sy

einen anzieẽ er hab geſagt alle eidtgnoſſen ſient / wie ob ſtadt in dem xv. Artickel / mir grauſets zů melden. Der and hab gelt wider ſy in die eigtgnoſchafft gefurt. Der drit hab an allẽ örten wo er ye gewonet teuffel in die heuſer gemolet. Wer wolt aber den doctores gerattẽ habẽ / zů ſolchẽ iren anklagerẽ ein zůkerẽ. Jo ſy ſoltẽ xij. örr verlaſſen die ſy berieffet hant / vñ einem nach lauffen / die ſy nit habent berieffet / die kriep ſol dem ochſen nach lauffen vñ der lerer dem ler knabẽ Wer jnen wol paß angeſtanden / drey meil zů den doctores zů kumen / ſy wilkum zů heiſſen / die mee dañ. xxx. meilen von ires frumen wegen dar kumen warent. Wer wolt vnder ein ſolch hudelmans geſinde ſich wagen / die eben zů einer diſputation gehörent als harpffen zům ſterben / die vff einer vorgangener diſputation zů Zůrich gehalten / nit anders tetten dañ zů dem Faber rieffen / werfft den ſchelmen zům fenſter hinauß in die lymat. Die auch von einer oberkeit weder gepaſtet noch geregieret möcht werden / vñ eben den doctores oder ires gleichen ire güter / kloſter / zins vnd gült / hauß vñ hoff / wider got / er / recht / vnd aller erberkait / geſtolen ge-

¶ xxiij. Bitteſt da bey die xij. potten einer (raubet haben. loblichẽ eidtgnoſchafft / das ſy den Faber mit deiner bücher brant ſo er vor im hat / keins wegs laſſen furfaren / ermanet mich eben / als ſo einer gemördet het vñ bette man ſolt in nit redren Haſtu ketzeriſch vñ verfuriſch geſchriben wie Faber anzeigt / ſo nůr in das feur ſchreiber vñ bücher mit fedren vñ dinten feßlein als zamen. Vñ haſtu die einfeltigẽ verfuret dz ſy der kirchen gůt vñ frummen leuten das ire geſtolen / vnnd gerabet habẽ wie der Murner dich beklagt / ſo zierеſt du ein galgen vil baß dañ ein kantzel / vnd biſt der prieſter einer / dy mit den füeſſen den ſegen geben.

¶ xxiiij. Ermaneſt gemeine eidtgnoſſen / das ſy das nit an dir als an einem geborn en eidtgnoſſen begangnen von wegẽ irer erb feind / ermanet mich eben als wolte man yemandts in teutſchen landen hencken / vñ der dieb bette man ſolt das

nit an im began / dorū das er ein deutscher were / man richtet zůn übel dätern / vnd achtet klein was nation sy seient / der erb feinntschafft halb ist vor genůgsam verantwurt.

¶ xxv. Du sagst sy habent dich für vñ für geflohen sy sint dir xxx · oder xxxx . milen nach gezogen vnd habent sich für die bottē der xij. örter einer loblichē eidtgnoschafft gestelt. Aber vnser Zwingly ist im hundt hauß belibē vnd sagt deñocht sy habēt in geflohen / also gadt der barmhertzig kemmyn feger mit lumpen werck vmb .

¶ xxvj Treuwest wie du wellest die schmach des brants deiner leren die gotz ist alß du lůgst rettē / hettest das im sin gehabt ich wolt dir selber etwa für tausent mā altē sembacher harnisch gelihē hā / dz du dest gewopneter gon Badē kumen weresst / vñ dir die schwebel hölzly kein feur angezůdet hettē.

¶ xxvij. Lůgst auch da bey das die doctores zů einer zertrennůg werbē einer eidtgnoschafft. Sie vereinigē gern im glauben die du zertreñet hast . Aber der weltlichen herschafften / vnderzihent sy sich gar nůt / das wissent all vnsere genedige herren von allen orten.

¶ xxviij. Sprichst zů end / das wir in allē wesenlichen stuckē des Christlichē glaubens / gantz ein hellig sint / wolt got vñ Maria dz das war were . Aber es ist ein wesenlich stuck des glaubens / die göttlich gschrifft zů glauben / wie fer du dorā ir rest zeigent die acten wol an auch wie du dich also vnchristlich vñ döttlich gehaltē hast mit den armē vnschuldigē / das es schand vñ schad ist / das man dich nit lengest dē erdtrich entfremdet het / den lüfften bevolhen / vnd an einem galgen erwurget vnd erdödtet hette. Wie dan solches gots vnd alle menschliche gerechtigkeit erfordert / das dir solches wider fare well die heilige gots gerechtigkeit Amen.

¶ Die anklag eins Ersamē weysen Rads der stat Zürich gemeinē Eidtgnossen über doctor murner geschrifftlich gethō

¶ Vnd sunderlich hat der fremd münch Doctor Murner zů

Lutzern ein schandtlich / erlogen gedruckt büchlein / vnser glimpff / er / leib / vñ gůt betreffend vß gan vñ sich der nit ersettigen vñ verniegen lassen / vß vergiffteigē hertzen / vns vñ die vnserē / erst nach in disser vergangener tagen / vff gehaltener disputatiō zů Baden im Ergöw / vor heimschē vnd frē den so da zů geloset on allen grundt der warheit zům höchsten angelogē / verunglimpfft / beschuldiget / vñ vß gespreit Mit solchem pracht / vñ schalcke / das meng from bider mensch so das gehört / daran nit kleinē vnwillen gehept / das wir nammens her kůmens / vnd aller dingen halb / ein loblich erlich ort also schmehelich habē sollen geachtet / vñ der welt mit gedachtē lůgenen in den hals kůmen. Dan wir gůtter hoffnůg sint / das manchem frummen bidermā leid sey / so vns mit verachtung in einem vnd dem andren begegnet vñ khein gefallen entpfahent.

Doctor Murners antwurt

¶ Den Strengen Eren Not festen Fürsichtigē Ersamen Weisen meinen genedigē lieben herrē Burgermeister Radt vnd dē grossen radt / so mā nempt die zwey hundert / der löblichē stat Zürich. Entbüte ich Thomas Murner barfüsser orden / mein vnderthenige willige dinst / alles gůtz zů vor / vñ mit lutterer warheyt zů wissen. Das ich bin bericht worden einer schwerē / treffenlichen klag / so ewere gnad vñ ersame weisheit / vff das allerzomigest / über mich den xij: örteren einer loblichē frumen eidtgnoschafft gethō het / ver vnglimpffet / vñ übel gescholten / des ich mich gegē eweren genaden gantz vñ gar nůt versehen het / sunder aller gnadē vñ gunst / alß einer der all sein lebtag in sin vñ danck nie genūmen / ein ersamē weisen radt ein gemeine burgerschafft / der loblichē stat Zürich an zů liegē (wie ewer gnad schreibt) zů schuldigen / verunglimpffen / oder in eincherley weg zů entērē. Vnd so nun die gantze klag nichs vß genūmen / sich über mich nimmer erfinden mag / muß ich do bey verston / das ewer ersame weißheyt vō mir etwa von einem munch haß al

ſo der vnwarhait iſt bericht vnd vnderwiſen worden vnd ſo ewer genad mich nit beſunder dorum erfragt oder gerechtfertiget hat / ſunder offenlichen beklagt / habt ir mich verurſachet / auch offenlichen mein verantwurtten zů thůn. Ich nym3 aber gentzlich da fur vff / ſo ich billicher ſolt beklagtt haben / het mir ewr weißheit mit vor gethoner klagen wellē für kumen. Vnd nemlich ſolt ich mich billich beklagē / gegen euch meine gnedigen herren / denen ich mit wiſſen mein lebtag nie kein leidts gethon hab / das ewr gnad ſolche ſchand bůchlein als zwey in ewr ſtat ſint getrůckt worden / wider mich vnd andre chriſtliche doctores laſſet on ſtraff alſo feyl haben trucken / weiter vff das landt vß ſpreiten / vñ in fremde nationen ſenden / das doch alle rechten vß weiſen mit den hochgerichten ſolte geſtrafft werden. Zů dem andern vnns armen barfůſſen / die wir allezeit gern vnns ewrs willen gefliſſen hette / habt pfleger gebē / die bey dem eyd vnſeren nutz vnd frumen zů ſchaffen / damit vns verwenet vwerer gnadē hōchſtē gunſt / vñ nicht dan aller freuntſchafft zů vwerē gnadē vns zů verſehē biß ir iungſt / on alle rechtfertigung on berůff in das recht wider vnſere verwēte ſo hohe zů verſicht gegen vwerē gnadē / vns habt genumen vnſer klōſter / hus vñ hoff zins vñ gůlt / brieff vñ ſigil / ſtifftung / eigēthum / ererbte / erkauffte / vns gegabte / vñ mit vnſer arbeit gewunnene gieter / on alles vnderſcheidē / als entfremdet / mit fil ſchmelicher handlūg / zů letſt in das elend vnuerſehē irer narūg auß geſchlagē / io auch vwere burgers kinder. Alſo mere iſt vweren gnadē zů hertzen gangē. Vlrich zwinglys vnworhaftige lere ſolches zů thůn / dan vnſer fridſams / vnderthenigs by wonen von dreyhundert jaren her / in vwer gnaden ſtat Ich geſchweig der xviij. jar ſo wir in vwerē widerwettikeitē mit vch erlittē / in welchē kein kirchgang was dan in vnſerē kloſter. Zů dem drittē habt ir vch ſolcher vngnedigē vnd vnvetterlichē dedtlichen handlungē nit laſſen verniegen / ſunder in all vwere gebiet vñ herſchafften laſſen vß gon / wie ir

solches zůthůn vß dem hellen gots wort erlernet haben. Also ob wir solchs groß übel detter weren / die got der massen on alle gerechtigkeit gebeut also dedtlich zů vertreiben / verderben / vnd von dem angesicht diser erden ableschen vñ vertilgen. Also hat vns armen on rechtlichen spruch / erloß / vnfrum̃ vnd vnerber wollen in vnser todt vnd grab ewr gnad ich solt sagen vngenad abfertigen. Das wir doch alles weder vor gericht noch recht vns nye / sünd allein vnserem betrůbten hertzen / vnd vch vnseren gnedigē lieben herren beklaget haben. Vñ got dem almechtigē in dem höchsten thron / dē on allen zweyfal solche dedtliche handlungē leidt sint / Wiewol ich da bey höre das ir etlichen abscheidendē brůdern / ein patzen von einer meilen / wie einē andren potnleuffer zů erkant hätten ein beweinēder danck des lang yerigen lieb vñ leids mit eweren gnaden. Zů dem vierden das ich zů Lutzern ein schandtlich erlogen gedruckt büchlein / ewre glimpf ere leib vnd gůt betreffen hab lassen vß gon / von keinē solchen büchlein weis ich in warheit / habt ir eins so begere ich das von ewren gnaden zů sehen. Ich weiß ye nit daruon bey priesterlichen eren vnd glauben / ir woltendt dan vch beladen was ich vnnd Vlrich zwingly gegen einander schreiben / das ich nit glaube. Mit namen / namen hab ich ein gedruckten brief wider des zwinglys eerlöse leren lassen vß gon / vnd das ich ewr gnad vnd ersame weißheit darin nit verwicklete / hab ich von wort zů wort mich also protestieret / vnnd gemeinen eidtgnossen / vff den tag zů Einsidln versamlet zů gesendet Bezeug mich vor got vnd ewren gnaden / was ich den gantzē handel biß an das end / reden oder schreiben wurde / das ich solches nit thů / noch thůn wil / oder begere vß gemüet vnnd meynūg / einen ersamen weisen radt ein gantze bürgerschaft der löblichen statt Zurich zů letzen verkleinē / oder zůn vneren gedencken: als mir got welle / an meinen letsten endē genedig vnd barmhertzig sein. Sunder allein zů not der sachen. in krafft der göttlichen warheit zů rettūg vñ verantwortūg

vnserer angeklagtē leibs Aeh̄ vnd eren. Vnd schier zů ende des briefs also. Wie wol ich vngezweyfelt bin / wo die frummen Christlichen Zuricher deren ob got wil noch vil sint ꝛc. Darum̄ ich mit der warheit rede / das ich von solchē getruckten büchlein / das ein ersamen weysen ratt / auch meine gnedigen herrē / oder ein gemeine burgerschafft also hoch antastet / wie ir euch beklagen gantze vnd gar nit weiß. Zů dem funfften das sich ewr ersame weißheit von Baden / mein also zörniglich beklagt / wie ich euch vñ die ewrn / vor fremdē vñ vor heimischē / on allen grůnt der warheit / zům hochstē angelogē / verunglimpfet vñ mit einē vß gestossenen schalckrechtlichen verachtet ꝛc. Des bezeug ich mich vff die frommen herrn vñ botten der xij. ört̄ / vñ mein über gebene klag vñ handlůg den presidentē / dariñ ich mich geschrifftlich vō wort zů wort also protestieret hab. Vnnd vff das mein sach dest gemerter vñ besser sey / darff ich mit bezeugůg des göttlichen namens / mir Christů begern dest vngenediger zů sein wo ich mit eincherley gemüet / zů letzen oder schmehen ymāts leumden / eere / oder namen zů antworten mich vnder zogen hab / oder vß was das were bittere des hertzēs bewegt / eincherley menschē vnder stunde lesterung zů zůfügen. Sonder allein durch naturlichs rechtens / zůgelassene beschirmung mein leib vñ leben / gůt vñ eere / vnderstand zů retten vnde zů verantworten. Darum sol es weit von mir sein bezeug ich mich Mariam dy jungfraw / ein ersamen weisen radt oder sunst yemans andere burger / jnwoner / beywoner / der loblichen stat von Zurich / in dissen meinen antwurtē zů dratzē reitzen / oder ire wirden wie das doch möcht geschehen / mit list oder angestrichener farben zů verdunckten / oder verkleinen / als mir got helff vnnd die heiligen gottes euangelien. Dises entschuldiget mich mere dañ genůg / der zornigen anklag / wie ich vor fremden vñ heimschen / vnd vor gemeinen botten der xij. ört̄ / solt ein schalck gegen ewrn gnaden haben vß gestossen ꝛc. So ich nun sihe dz ir vō mir übel berichs

sint / wil ich euch mein gantzen handel zů Baden anzeigē vff das kein lügner mer ewren gnaden die oren fullen mög. Vnd bin zů Baden nach vorgemelter protestation also fur gefaren. So aber ein newe lere / vnd miner achtūg deren schedlichere Christlicher welt nie vngewartet vß gebrochen het / in der Christlichen herrn von Lutzern gebiet vñ herschafften / die erstlichen verleugnet Christū Jesum vnsern herrn / einē erlöseren des menschlichen geschlechts in dem heyligen sacrament der vereinigung gottes / vñ des menschen / gegenwurtig ze sein. Hab ich mich als ich hoff frumlich gebraucht des ampts meiner predig / vñ hab erweckt die gemüet der christglaubigen / mit allem fleiß / das sie sich mit den vergalleten vñ bittern gift des irthums nit beflecken. Das Vlrich zwingly vngedultig erlitten hat / het mir mit einē schmach büchon namen sein vnd des truckers für geworffen vñ verwisen das laster der abtgöterey / damit mich verursachet / in kraft einer gegenwer dise schluß rede zů setzen / mit erbietung dis vß der heyligen geschrifft zů erhalten.

Die erste schluß rede.

¶ In dem sacrament der vereinigunge / des leibs vnd blůts Jesu Christi vnsers herrn / Christū vnseren heilmacher gegenwurtig zů gelauben / an zebetten vnnd zů erwirdigen / mag noch kann kein abtgöterey erachtet werden / von wegen der gotlichen geschrifften die das lernen. Auch mag der keinns dieβfals angeklagt werden der das volck mit einer gestalt des brots bericht / als ob er die gestallt des weins von dem Christen volck dieblich gestolen het.

Inhalt der schluß reden.

¶ j. Dise schluß red wil erstlich das das sacramēt des leibs vnnd blůts Christi sey ein sacrament der vereinigung gots mit dem menschen / vnd nit des verzugs der sünden.

¶ ij. Sey auch ein sacrament des waren leibs vnd blůts vnsers herren Jhesu Christi.

¶ iij. Vnd das do ſyent allein die geſtalt des prots vñ weins vnd nit warlich do ſey wein vnd prot.
¶ iiij. Das vnder denen beyden geſtaltē Chriſtus vnſer herr gegenwertig ſey.
¶ v. Das er alſo gegenwertig / ſey an zů betten / zů glauben vñ zů erwurdigē / vñ nit allein zů eſſen vñ verſchlicken.
¶ vj. Das alſo zů thůn ſol kein abgötterey erachtet werden.
¶ vij. Vnd das / das volck nur mit einer geſtalte ſol berichtet werden.
¶ viij. Vnd wer die geſtalt des weins dem volck nit gibt / dz der kein dieb ſey.
¶ ix. Mag auch mit der anklagen des diebſtals nit angefochten werden.

Die ander ſchlußrede.

¶ Es mag mit keinen heiligen gſchrifften beweret werden / alles dz in zeitlichen gůtern / oder die perſonen betreffen / on rechtlichen ſpruch / allein dedtlich den nechſten genummen wirt / mit oder on gewalt entfremdet oder wider ſeinē willē vnderſtandē / mit was titel doch der miltē werck / einer reformation / oder fürwendūg des glaubens das beſchehe / oder vrſachlich furgewant würde. Sunder ſol alles erachtet ſein wider recht erloß / vnd vnfrumlich gehandelet.

Inhalt der ſchluß reden.

¶ j. Diſe ſchluß rede wil erſtlich / das in zeitlichen gůetern / der perſonen oder reichtums / on richterlichen ſpruch / ſol nit vnderſtanden werden / hin genumēn oder verendert.
¶ ij. Desgleich ſol auch nit dedtlichen beſchehen.
¶ iij. Den wo das dedtlichē / oder wider recht beſchehe mag das mit der gōtlichē geſchrifften nit beweret oder befeſtiget werden.
¶ iiij. Mit keiner farbē der miltē werck der barmhertzigkeit.
¶ v. Auch mit keinem titel eincherley reformation.
¶ vj. Auch mit keinem furwenden des glaubens.
¶ vij. Auch nit mit dar thůn eincherley geiſtlicheit.

℄ viij. Sunst were das alles vnrecht/ das ist wider got vñ menschliche rechten gethon.
℄ ix. Were auch erlos zů schelten.
℄ x. Vnd vnfrumlich gehandelet.

Vß welchem allem ewr ersame weyßheit wol sehen vnnd ermessen kan/ das meins furnemens gantz vnde gar nie was ewr gnaden/ oder sunst personen anzůklagen/ vnd zů letzen/ Sunder allein die ketzerisch/ verfierisch/ erlos/ vnd kirchen diebische leren des Zwinglys vñ aller lutherischē bößwicht/ mit dē gőtlichen natürlichē/ stat recht/ vñ aller völker recht zů durechtigē/ vervolgen vñ erlos an zů zeigen. Mit etlichē dargethonē worhafftigen vrsachen in xxxx. schluß redē verfasset/ die selbigē da offenlichen alß einē verlornē hauffen in die gots finde/ vñ diebschen erlosen bößwicht lassen laůffen hab wol dē lőwen dieß genůg in das maul griffen sol ob got wil dem frümen gar nůt schadē ich bin doch nit zů Badē gewesen iemās kiechlein zů bachen Wen ich erst den geweltigē altē hauffen der noch verborgē lag noch gewőheit aller schůlen het lassen angreiffen so wer erst die recht stőrm glock angangen. Vff das aber niemans ewer gnad auch der selbigen felschlich bericht/ wil ich sy hie ewer ersamen weißheit nach der ordnung erzelen:

Von erdichten vnd geferbten vrsachen zů rauben vñ zů stelen der kirchen güter

℄ j. Ein ieder glaube der sine glebigen/ ein iedes gesatz das seine behalter/ ein iede geistlicheit die ire andechtigen/ ein iede lere die ire iůger/ erlos macht/ ist dem gőtlichen gesatz/ rechtmessiger vernunfft/ dem natürlichen vnd aller völcker rechten zů wider/ lůgen hafftig/ verworffen/ vñ erlos.
℄ ij. Erlos ist der weder vő dem gesatz/ noch dem eigentum gerechtigkeit hat zů verendren/ vnd darff dennocht vnsere güter/ on vnser dar thun verendren vnd vertragen/ vñ mit seiner schuldt sein eigentschafft besseren.
℄ iij. Erlos ist/ der mit titel vnd dar thun einer reformatiő

¶ iij. Vnd das do syent allein die gestalt des prots vñ weins vnd nit warlich do sey wein vnd prot.
¶ iiij. Das vnder denen beyden gestaltē Christus vnser herr gegenwertig sey.
¶ v. Das er also gegenwertig / sey an zů betten / zů glauben vñ zů erwurdigē / vñ nit allein zů essen vñ verschlicken.
¶ vj. Das also zů thůn sol kein abgötterey erachtet werden.
¶ vij. Vnd das / das volck nur mit einer gestalte sol berichtet werden.
¶ viij. Vnd wer die gestalt des weins dem volck nit gibt / dz der kein dieb sey.
¶ ix. Mag auch mit der anklagen des diebstals nit angefochten werden.

Die ander schlußrede.

¶ Es mag mit keinen heiligen gschrifften beweret werden / alles dz in zeitlichen gůtern / oder die personen betreffen / on rechtlichen spruch / allein dedtlich den nechsten genummen wirt / mit oder on gewalt entfremdet oder wider seinē willē vnderstandē / mit was titel doch der miltē werck / einer reformation / oder fürwendūg des glaubens das beschehe / oder vrsachlich furgewant würde. Sunder sol alles erachtet sein wider recht erloß / vnd vnfrumlich gehandelet.

Inhalt der schluß reden.

¶ j. Dise schluß rede wil erstlich / das in zeitlichen gůetern / der personen oder reichtums / on richterlichen spruch / sol nit vnderstanden werden / hin genumen oder verendert.
¶ ij. Desgleich sol auch nit dedtlichen beschehen.
¶ iij. Den wo das dedtlichē / oder wider recht beschehe mag das mit der göttlichē geschrifften nit beweret oder befestiget werden.
¶ iiij. Mit keiner farbē der miltē werck der barmhertzigkeit.
¶ v. Auch mit keinem titel eincherley reformation.
¶ vj. Auch mit keinem furwenden des glaubens.
¶ vij. Auch nit mit dar thůn eincherley geistlicheit.

℔ viij. Sunſt were das alles vnrecht/ das iſt wider got vñ menſchliche rechten gethon.
℔ ix. Were auch erloſ zů ſchelten.
℔ x. Vnd vnfrumlich gehandelet.

Vß welchem allem ewr erſame weyßheit wol ſehen vnnd ermeſſen kan/ das meins furnemens gantz vnde gar nie was ewr gnaden/ oder ſunſt perſonen anzůklagen/ vnd zů letzen/ Sunder allein die ketzeriſch/ verfieriſch/ erloſ/ vnd kirchen diebiſche leren des Zwinglys vñ aller lutheriſchē bößwicht/ mit dē gőtlichen natürlichē/ ſtat recht/ vñ aller völker recht zů durechtigē/ vervolgen vñ erloſ an zů zeigen. Mit etlichē dargethonē worhafftigen vrſachen in xxxx. ſchluß redē verfaſſet/ die ſelbigē da offenlichen alß einē verlornē hauffen in die gots finde/ vñ diebſchen erloſen bößwicht laſſen laůffen hab wol dē lőwen dieſſ genůg in das maul griffen ſol ob got wil dem frůmen gar nůt ſchadē ich bin doch nit zů Badē geweſen iemās kiechlein zů bachen Wen ich erſt den geweltigē altē hauffen der noch verborgē lag noch gewőheit aller ſchůlen het laſſen angreiffen ſo wer erſt die recht ſtőrm glock angangen. Vff das aber niemans ewer gnad auch der ſelbigen felſchlich bericht/ wil ich ſy hie ewer erſamen weißheit nach der ordnung erzelen:

Von erdichten vnd geferbten vrſachen
zů rauben vñ zů ſtelen der kirchen gůter

℔ j. Ein ieder glaube der ſine glebigen/ ein iedes geſatz das ſeine behalter/ ein iede geiſtlicheit die ire andechtigen/ ein iede lere die ire iůger/ erloſ macht/ iſt dem gőtlichen geſatz/ rechtmeſſiger vernunfft/ dem natürlichen vnd aller völcker rechten zů wider/ lůgen hafftig/ verworffen/ vñ erloſ.
℔ ij. Erloſ iſt der weder vō dem geſatz/ noch dem eigentum gerechtigkeit hat zů verendren/ vnd darff dennocht vnſere gůter/ on vnſer dar thun verendren vnd vertragen/ vñ mit ſeiner ſchuldt ſein eigentſchafft beſſeren.
℔ iij. Erloſ iſt/ der mit titel vnd dar thun einer reformatiō

allein durch eignē ſpruch / vñ vrteil / dē erſtifftē gottes dienſt
ētſetzet / hin nympt / vñ ab thůt vñ da= iederma betreffe mit
ſeinē freffel entformet auch bewere nit achtet mer zeſein dz
er mit der dadtē thůt / dē das er mit erdichtē gemůt verfaſſet
¶ iiij. Erloſt iſt / der mit farben der milten wercken / als al=
muſen geben / die gefangen erlöſen / narůnge der armen / vō
frembden güetern. / vnd nit dem ſeinen got eret vnd der kir=
chen güeter mit weltlichem richter verkauffet.
¶ v. Erloſt iſt / der mit darthůn eins falſchē glaubēs oō gei=
ſtlicheit / den waren herrn ire güeter hin nimpt vñ wo ō rich
ter / vñ erkātnis der ſachē erfordert wirdt / erfullet er frewen
lich tätlich oō on recht dz ampt / eins vnbequēlichē richters.
¶ vj. Erloſt iſt / der mit verendretem ratt / zů nachteyl eins
andern / mit einem oder filen vnduglichen zeugen on erach=
tung des rechten / frembdē güetern betreuck thůt den er dur
ch die ſtraff / des geſatz Julia peculatus genandt gepotten
wirt zeſtraffen.
¶ vij. Erloſt iſt der im ſelber ein vrteil ſprechēd / frēbdē güet
tern gewalt het gethō / zerbrochen hat / oder beraubet. Den
das geſatz wil dz er in das laſter des gewaltes mit oō on wof
fen gethon gefallē ſey / vñ ſol mit kolben gekeſtiget werdē /
auch geſtraffet / alsein ſchedlicher vnfrūmer dieb vñrauber
¶ viij. Erloſt iſt / der durch ein zerrůt / zerprochē / oō ſunſt vō
was vrſachē dz were geſwecht teſtamēt den nechſtē erben /
die erblichē güetern entfrēdete vff enthalt / vñ das ſye deſt
minder den erben heim fallen / meet do er ſein lebtag nie hin
¶ ix. Erloſt iſt / der im ein legat / oder verlaſſe= (geſet hat.
ne gůt anſich zeucht / beraubet / vñ von welchem legatarien
oder rechten erben das were / ſo ſy doch mit ingedinge ware
herrnn ſind / die legaten hin nimpt / zůſtraffen durch das ge
ſatz Cornelia / vnd mit den hoch gerichten.
¶ x. Erloſt iſt / der gabung durch oder on beſorgung des tod
tes beſchehen / oō die almuſen den geiſtlichē gegebē deren ſy
ware herrē werdē / darff hin nemē / zenichtē / raubē mit den

¶ xj. Erloß iſt / der zins vñ gul- (hoch gerichtē zů ſtraffen.
te / dem gotlichē dinſt vß miltē vrſachē verordenet / freuelet
in weltlichē brauch zů verendern / vñ mit eins andern nach-
teyl vñ ſchadē / ein andern reicher macht / vñ vnderſtatt mee
rechts vff ein andern verwenden den er ſelber hat gehabt.
¶ xij. Erloß iſt / der den teſtamenten den aller heyligiſten
kirchen gemachet betrůg thůt / hin nimpt verpurget raubet
abthůt / vnnderzeuhet / verendret / den er wurdt gepoten zů
ſtraffen mit der ſtraff des geſatz Cornelia genant.
¶ xiij. Erlos iſt / der mit rumor / vffruren / erſchrecken dy zů
gelaſſene habē der geiſtlicheit / vñ den lone irer arbeit zuckt
beraubt / zerſchneidet / zerpricht / vnd ſo ſy ſich mit iren gůt-
teren got ergeben habent / ſol das mit der ſchweriſten ſtraf-
fen des kirchen diepſtals geſtraffet werden.

Von rumor vffruren vnd erſchrecken.

¶ xiiij. Erloß iſt / der klöſterliche güeter / mit zů gelaſſenen
handlē vñ contracten / erblichē rechtē / oder ſunſt mit recht-
meſſigen titeln überkumen / mit gewalt hin nimpt / beraubt
dan er ſol mit den hochgerichtē geſtraft vñ belumdet werdē.
¶ xv. Erloß iſt / der die geiſtlichē heuſer beraubt / vff pricht
beſtreit oder ſturmt / den er ſol geſtraffet werden / durch dz
geſatz Julia / von gewapnetē gewalt / vñ das haubt von im
genummen werden.
¶ xvj. Erloß iſt / der durch erſchreckē des abweſendēs güter
fur verlaſſene güter halt / hin nimpt / den der richter gebeut
die wider zůgebē. vñ bezwingt dz laſter mit den hochgerichtē
¶ xvij. Erloß iſt / der die hin genummene güeter der geiſt-
lichen in ein weltlichen brauch wie milt der doch were vß tey
let / vnd handlet / wider den willen irer herrn.

Von got ergebenen jungfrawen beflecket.

¶ xviij. Erloß iſt / der die got ergebenen jungfrawen durch
das geſatz verpotten / zů der ehe nimpt / vnd mit verpotte-
ner gemahelſchafft ſich beflecket / ſo die von jnnen erborne
kinder / das geſatze gebeut / fur keine kinder zů achten / vnnd
auch den vater ſie zů erneren nit bezwinget.

¶ xix. Erloß so der ist / der mit disser lesterlichē vermahelūg der got ergebenen jūfrawen / mit vnzimmelichem zū lassen / sich beschei sset / volget / das die kinder also erborē / aller vetterlichen substantz oder gütter vñ güttadtē vnwürdig seins vnd auch nit natürliche kinder zū nennen.

¶ xx. Erloß so der ist / der im ein got ergebene vermehelet / vñ wider das gesatz mit ir zū schaffen hat / volget dz weder mā noch weyb / vñ weder ee brutlofftē / morgen gabe / noch vätterlicher gewalt / da verstandē werden / den das gesatz wil die kind der gemein erborē haben / vñ die sich also vermehelen straffet ec mit verweissung in das ellend / mit verfallen irer güter / auch mit streichen / vnd bösen lümden.

¶ xxi. Erloß ist / der die heiligen jungfrawen freuelet zū brautlousften zū reitzen / fürderen / ein fürē / gewalt geben / vñ so er möcht das nit verbütet / dan in den malifitzen würt der wil vñ nit die gschehene dadten oder das end angesehen.

Von heiligen orten befleckt.

¶ xxij. Erloß ist / der ein heiliges ort / auch noch zerbruch des gebuwes / in fremden bruch entheiliget / so das gesatz ein solches ort gebütet heilig zū sein / auch noch vff gelöstē gebuwe

¶ xxiij. Erloß ist / der ein geistliches ort in weltlichen bruch verendert hat / so er das selbig des göttlichen rechtens het gemacht mit eignem willen seinē dodten darin zū tragen.

Von befleckung der todten greber der bildung vnd seülen.

¶ xxiiij. Erloß ist / der der dodten leichnam vß den gröbe zyhet / oder ire gebeine vßher nimpt / oder die greber zerstöret / dan die anspach des befleckten grabs belümdet / den sy die ärmerē dödtet / vnd die erwirdigeren in die jnsel verweyset / oder verdamet sy in ewige arbeit des metalles.

¶ xxv. Erloß ist / der seulē odor bildūg der heiligen zerbricht verschmölzet / den er verfallet dem gesatz Julia maiestatis dan das laster wo es durch die nach faren nit verantwurdt wurdt / so verfallet das erb dē gemeinē nutz od̄ seckel heim.

¶ xxvj Erlosz ist / der die heiligen der himlischen burger sei-
len vnd bildung / on höhe des hoffertigen anbettens vff ge-
richt / vnd durch kein heylige gschrift jndert verbotten / vn-
würdig handlet / den es zimpt sich belonung der tugent den
verdienstlichen zů geben / dorum auch das gesatz die seulen
vff zů richten gebotten het vnde mit dem gesatz Julia Ma-
iestatis die beflecker verdammet het.

Von schmehung vnd schmachbüchlein / vnd vnder druckůg der vnschuldigen

¶ xxvij Erlosz ist / der ein vncitierten / vnberieffren vnüber-
wundenten / oder keinem vrteil verfallenden oder vnschuldi
gen / von seiner besitzung / vnd rechten geweltiglich / oder
mit spruch abtreibt / in das ellend verweiset oder sunst mit
eincherley hoch gerichten bekůret / so das gesatz vnnd recht
von allen gůt meinet / byss das wider teil mit recht erfundē
wurdt vnd beweret.

¶ xxviij. Erlosz ist / der ein burger / Jn woner / oder sunst ein
ieden in seinen maurē beschlossen / gebieten / vnd herschafftē
der burgerliche bürden erleidet / io auch ein gast was stadts
oder würden der were on alles recht von seiner gieter eigen-
thům / besitzung titelen / abtreibt gewaltig etwas dar von
nimpt / ein diebstal raub / vnder drucken / die nimmer mō-
gent mit eincherley des glaubens / oder der frumkeit farben
beschönet werden.

¶ xxix. Erlosz ist / der mit gemeiner der christlichen eidt-
gnossen gewonheit / von iren elteren gehaltē auch in kriegs
nöten kindtbetteren / alten vnmundigen / kinden / priesterē /
den heyligen kirchenn / vnnd iren geschirrenn got geweihet
etwas gewalts thůn / hin nimpt / entwürdiget / mit dē dode
zů straffen. So ist der vil erloser der solches an einem burger
freuelet zů began / das noch irer loblichē gewonheit / sich nit
zimpt an einem feinde zů began.

¶ xxx. Erloß so der ist/der on rechtliche form vnd ordnung in personen oder iren gieteren etwas vnrechts begadt/ död lich oder geweltig. So ist der doppel erloser/der noch begāg ener vngerechtigkeit/mit den vnschuldigen/ vndergedruck ten/vertribenen on wider kōre/mit inen vertrag gemacht/ schedlichen vereiniget vnd fremde güter deilet.

¶ xxxj. Erloß ist/vnd nit on argwon der verwilligung der wider die empörenden/vnd vffrierigen/ noch übel gehand leter sachen/mit büchlein straffet/zückens/raub/diebstal/ dem adel beschehen / aber der geistlichen in gleichen vnge rechtigkeiten/nit in einem wort gedencket/alß ob sichs in ei ner elenden personen zimpte/das in einer adelichen mit dem gesatz vnd bösen lümden verbotten ist.

¶ xxxij. Erloß ist/der von dem glauben disputieret vnd pre diget personen vnderrichtet/mit geschrei/ vffrüren/ erschr recken treuwen/oder anderen farben geferlich handlet/das der gegendeil dest minder frey die giete seiner sachen mög be schirmen/vnd verantwurten.

¶ xxxiij. Erloß ist/der mit geschnifften/ druck/malen/ bil dungen / schmach büchlein on oder mit erdiechtenn namen macht/vß spreitet / schreibt / ob schon das zů furdernis des glaubens beschehe/dadurch er mit solchem erdiechtē weg / den güten lümden des nechsten schedigt vnd mit solcher boß heit vnderstadt zů verduncklen.

¶ xxxiiij. Erloß ist/der den aller heiligsten kirchen stifften klösteren/geystlichen heuseren/ elenden personen/ ein vogt oder fürmünder geben ist/ vnd von einem radt beeidet / wo er in ire beraubung/vß treiben/oder andre vngerechtigkei ten/inen geweltiglichen/vnnd onrichterlichen spruch ver williget/dē iedermā verstadt in meineidig zů sein. Es wurd auch mit gleichem meineidt vnd bösen lümden der selbig rat verlümdet/der den gewalt thůt/vnd den vogt oder pfleger den eidt geben hat des sy die ersten überdretter sint.

¶ xxxv. Erloß ist/der vß geferden vff das er nit widerfoch

apet fehlt nichts

ten werd / erdicht wie das gotz wort kein richter leiden wil so doch in den götlichen bücheren / offennlich gelesen werden: Christus der behalter / vnd die aposteln über das wort gots vnd iren leib vnd leben / gewillig richter erlitten haben / geappellieret / vnd in den krieg zům rechten sich begebē haben.

¶ xxxvj. Erlos ist / der nur ein ort der heilig geschrifft wissenlich vnd mit geferden felschet / mit was erlosheit ist der zů merckenn / der das gantz newe testamennt Jhesu Christi wie das Emser beweiset / fierzehen hundert mall / das der Luther gethon hat / het gefelschet verbőseret / zů gethon / geminderet / vod mit schentlichen glosen beschissen.

¶ xxxvij. Erlos ist / der die von got / vnd den himlischen geisten / küsch vñ reine jungfraw gots gebererin Mariam / mit gemeiner der gantzen Christlichen welt so erwürdig gehabt das sy ire beflecker / auch alleine mit worten / mit dem dodt gestraffet hat / entret oder geunwürdiget. Denn sy alss ein mutter hat got in dem newen vnd alten gesatz mit vngehőrtem lob der welt zů eren gebotten.

¶ xxxviij Erlos ist / der Luther / der se er wider got die heiligen gschrifften / güte sitten / vnnd in die heilig gottes kirchen fier hundertmal gelogen hat / alss der Murner das beweret hat / vnd noch beweren wil / vor welchem richter mā wil / noch dennocht freuelet er / das einfaltig vnd vngelőrt Christlich volck von dem weg der warheit zů fieren / zů liegē wie er durch den heiligen gaist geredt hat.

¶ xxxix. Erlos ist Vlrich Zwingly / der durch sein lügenhafftige / verworffene / vnd erlose lere / vrsach vnd beistant geben hat wider die obgenanten schluss reden zů thun / fremde güter zů stelen / rauben / kirchen diebisch hin zů nemmen / die vnschuldigen vnder zů drucken / zů vff rüren sich in ein empe rische frevhrit zů schwingen. Der eidtgnossen einigkeit / pundt mit file blutz erobret / zů zertrennen von Christlichem glauben abtrinnig zů werden / zů beflecken vnd lesteren die jungfrauwen Christi testament zerprechen / klőster zerstőrē

den gots dienst nider zů legen / heilige vnd geistliche örter zů entwurdigē / mit schmach büchlein zů schendē / mit baderen / köchen / gerberē ꝛc / von dē Christlichen glaubē geferlich zů disputieren. Den in vñ seins gleichen / alle gesatz göttliche vñ menschliche mit den hochgerichtē dödten vñ abfertigen. ¶ xl. Erloß seint alle Lutherischen / durch welcher verworffene lere beschehen ist / das so fil tausent menschen in so kurtzer zeit erschlagē seint / welcher blůt on zweiffel zů got in die hymlischenn oren rieffet / so fil dodt schleg in solche meyster der dode vnd schlachten grimer zů rechen die wie wole noch übel gehandleter sachen / sy vonn inen auch mit gedruckten büchlin nit erkant werden / noch ist es dennocht der gantzen welt nit vnbekant / das die erschlagenen / do sy lebten disse des dodts / vñ vergossenen blůts meister erkant haben / vnd das ir trurige lere einer so grossen schlachtē vrsach gebē hat:

¶ Das ist ersamen weissen lieben herren meine handlunge die bosheit der sachen / vnde ewere personen wo ir selb wöllent gar nůt betreffend. Ich hab vch auch mein lebtag nie anklagt / oder namlichen in den vnchristlichen dödtlichen / diebischen handel verwicklet / sunder all zeit vff das höchst abgesünderet / vnd wie mir als einem predicanten gebüret / wider das laster vnde die sünden geprediget vnd keine personē. ¶ Handt ir aber wie an filen orten des römschē reiches mere beschehen / wider die fiertzig schluß reden gethon / das ich vch nit zühe noch enklag / den so fil ir mich in disem brieff zů klagen mit der warheit verursachet habt / so seint ir eben die ich meine. Vnd můß gots leiden erbarmen / das manich frumb bider mennsch alß ich selber auch ein so hertzlichs mitleiden mit vch hat / vnd ir vch aber selber nit erbarmen / sunder was man thůt vch zů erkentnis ewers irthums von wegen ewers namens / vnd her kummens / vnd das ir sint ein loblich erlich ort / alß mit der disputation ietz das verlachent vnd verspottent ir vff das aller höchste. Ich laß mich auch

klein ſtren / das ir mich bey der göttlichen warheit heyſſen liegen / diſe gantze welt weys das mein yl. ſchluß reden auß gots mundt vnd allen rechten gezogē ſint / got geb doch wz ewr diebſchen erlognen vnnd erloſen predicanten vch leren / Darumb genedige lieben herrn / iſt mein demütige bitt / ir wolt zwiſchen dem diebſchen vnd thedtlichen handel / vnnd ewr gnaden perſonen hin furpaß vnderſcheiden / vnd der geſchufftē ſo zwiſchen mir vñ Vlrich Zwingly geſchehen nit beladē / den ich wil im noch baß ſcheren / vñ laſt das gots wort wider ſolche diebſche todtliche handlung frey vñ vnbeklagt laſſen predigen / ſchreiben leren. Den affter diſen falſchen / ketzeriſchen / vnd diebſchen glauben bin ich ewrn gnaden / vnd der gantzen burgerſchafft der löblichen ſtat Zürich von hertzen geneigt. Bit got den herren / das er ewr hertz erleucht / vnd vor allem leide behüet vnd beware.

Das iſt das gegeben Geleidt vff die diſputation zů Baden gehalten.

Wir diſe nach benempten orten der Eydtgnoſchafft nemlich Bern / Lutzern / Vry / Schwytz / Vnderwalden / Zug vñ Glaris / Radts potten yetze vff diſem tag in nach geſchribner handlūg / mit vollen gewalt / vnſerer herrn vnd oberen zů Badē im Ergaw verſamlet. Bekennent vñ thůnd kunt aller mengklichē mit diſem brieff. Nach dē kurtz vergangener tagen durch vnſere herren vñ oberen / von wegen der merckklichen ſchweren leuff / auch zweyung vñ widerwertigen verſtandt des heiligen gots worts / vnd vnſers waren chriſtlichen glaubens / ſo yetz leider an vil orten vnd enden in vnſer Eidtgnoſchafft vor augen ſchwebend / nach vil müe vnd arbeyt / für güet vnd nutz / da durch wir widerumb mit hilf vñ gnaden gottes zů růwen frid vnd ainigkeit des glaubens zů kommen / ein gemein geſprech / collation / oder diſputation /

den gots dienst nider zů legen / heilige vnd geistliche örter zů entwurdigē / mit schmach büchlein zů schendē / mit baderen / köchen / gerberē ꝛc / von dē Christlichen glaubē geferlich zů disputieren. Den in vñ seins gleichen / alle gesatz göttliche vñ menschliche mit den hochgerichtē dödten vñ abfertigen. ¶ xl. Erloß seint alle Lutherischen / durch welcher verworffene lere beschehen ist / das so fil tausent menschen in so kurtzer zeit erschlagē seint / welcher blůt on zweiffel zů got in die hymlischenn oren rieffet / so fil dodt schleg in solche meyster der dode vnd schlachten grimer zů rechen die wie wole noch übel gehandleter sachen / sy vonn inen auch mit gedruckten büchlin nit erkant werden / noch ist es dennocht der gantzen welt nit vnbekant / das die erschlagenen / do sy lebten disses dodts / vñ vergossenen blůts meister erkant haben / vnd das ir trurige lere einer so grossen schlachtē vrsach gebē hat:

¶ Das ist ersamen weissen lieben herren meine handlunge die boßheit der sachen / vnde ewere personen wo ir selb wöllent gar nůt betreffend. Ich hab vch auch mein lebtag nie anklagt / oder namlichen in den vnchristlichen dödtlichen / diebischen handel verwicklet / sunder all zeit vff das höchst abgesünderet / vnd wie mir als einem predicanten gebüret / wider das laster vnde die sünden geprediget vnd keine personē. ¶ Handt ir aber wie an filen orten des römschē reiches mere beschehen / wider die fiertzig schluß reden gethon / das ich vch nit zühe noch enklag / den so fil ir mich in disem brieff zů klagen mit der warheit verursachet habt / so seint ir eben die ich meine. Vnd můß gots leiden erbarmen / das manich frumb bider mennsch alß ich selber auch ein so hertzlichs mitleiden mit vch hat / vnd ir vch aber selber nit erbarmen / sunder was man thůt vch zů erkentnis ewers irthums von wegen ewers namens / vnd her kummens / vnd das ir sint ein loblich erlich ort / alß mit der disputation ietz das verlachens vnd verspottent ir vff das aller höchste. Ich laß mich auch

klein ſyren / das ir mich bey der göttlichen warheit heyſſen liegen / diſe gantze welt weys das mein yl. ſchluß reden auß gots mundt vnd allen rechten gezogē ſint / got geb doch wz ewr diebſchen erlognen vnnd erloſen predicanten vch leren / Darumb genedige lieben herrn / iſt mein demütige bitt / ir wolt zwiſchen dem diebſchen vnd thedtlichen handel / vnnd ewr gnaden perſonen hin furpaß vnderſcheiden / vnd der geſchufftē ſo zwiſchen mir vñ Vlrich Zwingly geſchehen nit beladē / den ich wil im noch baß ſcheren / vñ laſt das gots wort wider ſolche diebſche dedtliche handlung frey vñ vnbeklagt laſſen predigen / ſchreiben leren. Den affter diſen falſchen / ketzeriſchen / vnd diebſchen glauben bin ich ewrn gnaden / vnd der gantzen burgerſchafft der löblichen ſtat Zürich von hertzen geneigt. Bit got den herren / das er ewr hertz erleucht / vnd vor allem leide behüet vnd beware.

Das iſt das gegeben Geleidt vff die diſputation zů Baden gehalten.

Wir diſe nach benempten orten der Eydtgnoſchafft nemlich Bern / Lutzern / Vry / Schwytz / Vnderwalden / Zug vñ Glaris / Radts potten yetze vff diſem tag in nach geſchribner handlūg / mit vollen gewalt / vnſerer herrn vnd oberer zů Badē im Ergaw verſamlet. Bekennent vñ thůnd kunt aller mengklichē mit diſem brieff. Nach dē kurtz vergagener tagen durch vnſere herren vñ oberen / von wegen der merckklichen ſchweren leuff / auch zweyung vñ widerwertigen verſtandt des heiligen gots worts / vnd vnſers waren chriſtlichen glaubens / ſo yetz leider an vil orten vnd enden in vnſer Eidtgnoſchafft vor augen ſchwebend / nach vil müe vnd arbeyt / für güet vnd nutz / da durch wir widerumb mit hilf vñ gnaden gottes zů rüwen frid vnd ainigkeit des glaubens zekommen / ein gemein geſprech / collation / oder diſputation /

wie man das gebürlichen nennen sol vnd mag / angesehen / vnd zů halten für genůmen. So aber meister Vlrich Zwingly predicāt zů Zürich nit der wenigest / sunder der fürnemist ist der solche newe lere zů Zürich geprediget / auch sunst allēt halben in vnser Eidtgnoschafft / mit seinen geschrifften vñ gedruckten bůchlein gepflantzet vñ auß gegossen hat / Darů wir vnser lieb Eidtgnossen von Zürich vor zů tagen vnd ietz auff dissem tag / zům aller höchsten / vñ treffenlichsten von wegen vnserer herren vñ obern / angesucht vnd gebettē / das sy meister vlrich Zwingly / vñ ander ire predicanten vnd gelörte leut / in irer stat gericht vñ gepiet / auff solch disputation zů kommen vermögen / vnd zů halten Auch ir treffenliche botschafft dar zů verordenen vñ schicken wellent. Die weil doch sy alweg zů vil tagē / in iren geschrifften / auch zů vilen malen durch irē botschafften sich erpottē wer sy eines besserē auß der heyligen geschrifft berichten vñ vnderwysen kunde / wellent sy sich gern weysen lassen. Vñ seytemal aber ů Zwingly solche newe ler / nit allein in Zurich piet / sunder auch seine vber flussigs schreibē vñ gedruckte bůchlein / allēt halb in vnser eidtgnoschaft vß gossen hat / deßhalb wir achtend / das vnnser eidtgnossen von Zurich / in ansehung aller billicheit / auch nach irem erbieten / solchs nit abschlagen / Sunder ir predicanten vñ gelerten / auch vff solch gemeine disputatz zů kumen vermögen werden. Damit oß durch gots gnad vnd hilff erfunden / das wir zů rechtem verstandt gewisen zů friden / růwen / vnd einigkeit vnsers glaubens wyderumb kumen möchten. Das aber meyster Vlrich Zwingly noch ander predicanten vnd gelert leut seiner parthey / sich nit klagen mögen noch sollent das jn der platz zů Badē / nit gemain noch gelegen vñ das sy nit sicher seind ꝛc. So handt wir oß genanten sant Botten / all gemeinlich vñ yeder besunder / von vnseren herrn vnd obren in befelch / vnd des vollen gewalt / in den Zwingly vnd seine mithafften / vf das aller höchst vnd aller sicherischt zů vergleiten / vñ zů versicheren

gen Baden / vff ſoliche diſputatz / vnd wider an ſine gewar
ſame zů kum̃en. Hierumb vß beuelch vnſerer herrn vñ oberen
ſo gebent vñ ſchreibent wir gemeltem maiſter Vlrich Zwin-
gly / auch andern ſinen mithafften vnnd gelerten leuten ſo
ſiner parthey ſind vñ allen denen ſo ſy vngefarlicher weyß
mit in bringent / für jr leyb vnnd gůt / vff ſolche collatione
oder diſputation / gen Baden in Ergaw / vnnd nach vollen-
dung / ſolcher diſputatione vnangeſehen welche in diſem fal
vnd diſer diſputation oben oder vnden ligent recht oder vn-
recht habent aldo wer beſiget wurde / von Baden widerum
an jr gewarſame ſicher zů kum̃en / vnd frey ſicher geleyt zů /
in der höchſten / krefftigiſten / vñ feſten formen / ſo wir thůn
ſollent / kunnent vnd mögen / in namen vnd vnſer herrn vnd
obren / auch alle die ſo vnſeren herren vnd obren zů verſpech
en ſtond / vñ jnen verwandt ſind in krafft diſes brieffs / doch
mit dem anhang / das ſich yedermã geleitlich halten ſol. Vñ
ob aber vnnſer eidtgnoſſen von Zurch / oder maiſter Vlrich
vwingly oder andre ſein mithafften vermeinten mit ſolchẽ
geleit vnde geleidts brieff mit gnug ſam verſichret ſein / vnd
etwas mangel hyerjn hetten / in was geſtalt vnnd woran dz
were / hyerumb das ſelbig auch zů erſtatten / vnd allẽ ſiche-
rung zů thůn / ſo zů dem beſten vnd höchſten geleit gehort /
nottürfftig iſt. So wellent wir jnen ſolch geleit wie dañ zům
aller ſichriſten / vnd beſſer form geſtelt werden mag / hie mit
auch gegeben haben in krafft diſs brieffs / Wir wollẽt auch
in der ſtadt vñ Graffſchafft Badẽ der maß furſehung thůn
an leib vnd gůt verpietten / vñ der maß verſorgen vnd hand
len / das vngezweyfelt maiſter vlrich Zwingly vnd ſein mit
hafften vnd allen denen ſo vff vnſer vergleitung kum̃en / ſo
lich vnſer geleit / trewlich / erberlich / vnd frumlich gehaltẽ
vñ da bey beſchützt vñ beſchirmet werden ſollent. Vñ zů vol-
kůmener verſicherůng ſo habent wir vns vff diſen tag / gegen
vnſern liebẽ eidtgnoſſen von Zurich ſant bottẽ des erpotten

vnd erbieten vns des noch in krafft diſes brieffs / ob. m. Vlrich Zwingly vnd ſeine mithafften ſolchem vnſerem geleit vertrǎuweten. So fer ſy dan begerent / ſo wellent wir vnſeren landtvogt zů Baden ſampt xx. oder xxx. frommer redlicher man gen Zürich ſchicken / die in herab gen Baden verleiten vnde verhieten / des gleichē zů Baden / vnd noch volendung aller handlung / widerum gon Zürich an ire gewarſame fieren vnd verhieten ſollent. Da mit das geleit truwelich an in gehalten werden ſoll. Dar zů habent wir mit vnſeren lieben Eidtgnoſſen von Zürich botten geredet das ſy zů vns ſitzen vnnd radtſchlag helffen thůn / ob an ſolchem geleyt nit genungſam were / wie vnd in was geſtalt man doch ſolich geleyt verſehen vnd machen möcht da mit der Zwingly ſich verniegen lies. Solichs vnſers über flüſſigen erbietś wellent wir vns hie mit in krafft dis brieffs bezůget haben. Wir laſſen auch die vermeinten vrſachen / ſo vnnſer Eidtgnoſſen von Zürich botten inhalt ir inſtruction vns für gehalten / dorum der Zwingly nit gon baden kummen wil / in irem wert ſtan / an vnſere herren vnd obren langen zů laſſen wie wol wir achtē / das ſolch ir vrſachē gar weder ſtat noch füge angeſehē / vnſerer herren / vnd obren / auch vnſer über flüſſigs erbieten. Sunders noch da für achten vñ haben wellent. Vnſer Eidtgnoſſen vō Zürich / auch in Vlrich Zwingly vnd ander ſeine mithafften werden an ſolchē geleyt vnd überfliſſigem erbieten ver gůt haben vnnd ſolch diſputation vngeſucht nit laſſenn. Des zů warer offener vrkunde ꝛc.

¶. Es hat Vlrich Zwingly / aber ein ſchelmenn büchlein mit lügen laſſen auß gan / wie doctor Faber ſich vnder neme / das newe teſtament zů verbrennen / iſt alles erſtunckē / vnnd erlogen. Aber er würbt das mann das newe teſtament verbrenne / das der Lutther wol fierzehen hundertmal gefelſchet hat.

¶. Vlrich Zwinglyn hat mich auch verklaget mit der vnwarheit / vor den xij. örteren einer loblichen eidtgnoſchafft

dem wil ich anff den nechsten tag in einem besunderen büch lein antwurten vnd des schatz nit vergessen den er vermei net zů fundenn zů haben der klöster vnnd kirchen. Verbůt man im zů stelen / er sint sein lebtag kein schatz nimmermer. Ich wil im den schatz süberlich helffen auß legē vnd grabē. ℭ. Doctor Capito / vnnd wölff lein köpfflein sein drucker / vnd der selbigen gantzen keßler zünfft legation gon wettin gen ann das far gesant / von dem Türckischenn keiser / dem Bischoffe von Straßburg / wie er fil stell bawe vnnd etlich tausent seck haberen kauffe / et de impanato Christo / vnnd wie er alß fil lustes habe in des schmitheusers hauß. auch wie der tag zů speyer wider vns euanngelischen sey vnde der gleichen fil schmutz vnnd schmeuß / wil Doctor Murnarri / von Straßburg / der die zwo latinischenn schluß reden / ins wölffly köpfflins schelmen büchlein gesetzt / ein gantz büch auff den nechsten tag draus machen auff das die löblich le gatiō / in die eidtgnoschafft gesendet / mit erem wider heim kumme. Ich bit vch auch last mich wissenn ob martin von gamsen vor zeyten meins ordenns sey gehenckt worden / es wer mir trewlich leyt den der ist fast vrsach dran gewesen / das wir Euangelisch seint worden.

Beschlus

ℭ. Ich bit alle welt / vmb gotz willen mir der vnzüchtigen wort die ich mit dem kitchen dieb gebraucht hab / zů verzei hen / ich weiß wol das sy mir übel an ston / Schweigent wir aber stil / so fert der bö wicht fürt mit seinen lügenen / vnnd glaubt im dz der vnuerstendig ley. Redent wir züchtig / so er schüst es nit / redent wir wie mā mit schelmē reden sol / so ge schicht vns wie dem der mit dē dreck kempffen solt vñ sprach Ich gewin oder verlüre so wurd ich doch beschissen.

Gedruckt zů Landßhut durch
Johañ Weyssenburger.

Antwurtē ſo ein Burger-
meiſter / Radt vnd der gros
Radt / die man nempt die Zweyhūdert
der Statt Zürich / jren getrüwen
lieben Eydgnoſſen der XI.
Orten / über etlich ar
tickel / jnen / jñ-
halt ei-
ner
inſtruction fürgehalten / geben habend. Vnd
beſchehen iſt vff den XXI. tag des Mo
nats Mertzen / Anno ꝛc.
M.D.XXIIII.

Getruckt zū Zürich durch Chriſto-
phorum Froſchouer.

Vom fürsichtig wyß in sunders gůt fründ/ vnnd getrüw lieb Eydgnossen. Als dañ jr kurtz verruckter tagen/ üwer Ersam vnd loblich botschafften vor vns/mit verkündung üwer früntlichen willigen diensten/ gehept/ Des sagen wir üch zum höchstē flyssigē danck/ vns hie mit gegen üch nüt minders/ sunder aller eerē vnd gůtens/erbietende. Wir habend ouch die selbig üwer eerlich botschafft vnd iren fürtrag/ gůtwillig/ inhalt ir instruction/ gehört vnd verstanden. Demnach sind wir darüber stattlich gsessen/ vnnd vff das aller kürtzest so wir mochtend/ üch diß nachgesetzten antwurten/ früntlicher meinung zegeben/ vns entschlossen. Vnd in dem Truck (dann es sust von kürtze wegen der zyt/ von hand nit geschribē mocht werden) zůgeschickt: wie jr dann sölichs in hie mit bygesandten Missiuen/ wol verston werdend.

¶ Vnd als in üwer instruction vnnd anzöygten artickleñ erfundenn wirdt/ das der erst/ der nündt/ vñ zwölfft nach üwer ordnung/ im grund/ doch mit verenderung vil worten/ ein matery vnnd meinung jnnhaltend/ so habend wir die selbē artickel nach ein andern hierin setzen lassen/ vnd demnach vff die selbigen/ vnser antwurten gestelt. Vnd ist der anfang ersten artickels also.

Demnach dann yetz etlich jar vnd zyt har/ sich leider so vil seltzamer/ vor nie mer gehörter vnrüwiger hendel/ sich zůtragend/ vñ von tag zů tag sich merēd

vnd beſunder die einigkeit vnſers Chriſtenlichē glou
bens/ſo dann durch die gnad Gottes/ vñ inſprechūg
des heyligen geyſtes/vō vil heiliger hochgelerter wär
rer vnd lerer/nach vnd nach mit vil erfarung zū ſa=
men gefaſſet/ vnnd in einigkeit gebracht worden iſt.
Aber ietz durch etlich fräuen menſchen vnderſtanden
wirdt/diſe langwirige einigkeit vnſers warenn alten
Chriſtenen gloubens/in zwitracht/zerteylung vnnd
zerrüttung zebringen. Als ouch leider geſchehen/ wie
man das täglich an vil lichtuerigen handlungen wol
ſpüren vnd ſehen iſt. Vnd wie wol vor jar vnd tagē
not geweſen wär/ das wir Eydgnoſſen billich/ in be=
trachtung vnſer altforderen/fůßſtapffen nach zeuol
gen/ vns miteinandren vereinbart ſölten haben/ ſō=
lich nüw inbrechung vnd handlung ab zeſtellen: vnd
vor allen dingen die eer gottes vnd ouch ſiner heilige
ſten gebererin der jungkfrowenn Marie/ aller lieben
heiligen vnd engel zeretten/ vffzehalten: vnnd vor
enterung vñ ſchmach zů verhůten/ vnſer vermögē/
lyb vnd leben dar zeſtrecken: ſo habend wir doch von
tag zů tag geſpürt/ſehen vnd mercken das es an der
zyt iſt. Darumb wir früntlicher güter meinung an=
geſehen/ mit vnſern lieben Eydgnoſſen von Zürich/
in welcher oberkeit/als gſehen wirt/ſölich zwytracht
vnd jrrung am aller meiſten gepflantzt vnd gemeret
iſt/ein vnderred zehalten/ früntlicher wyß ein ande=
ren zů berichten was groſſer mißhendel vß ſölichem
Luterſchem glouben erwachſend vñ täglich fürgōd.
Das zebeſorgenn/ wo man nit by zyt daruor iſt/ vns
Eydgnoſſen in ſölchen vngunſt/ vnwillen/ nyd vnd
haſſz füren möcht/ daruß dann alles übel vnnd das
höchſt übel vnd verderbung vnſer Eidgnoſchafft/
an ſeel vnd lyb verletzlich volgen wurde:

Vnd

Vnnd bitten hieruff vnser lieb Eydtgnossen von Zürich sölichs trüwer/ güter meinung/ von vns vff zenemen. Dann der notturfft nach/ wellend wir jnenn hie mit etlich artickel fürhalten/ was güter früchtē/ sitten/ erberkeit/ einigkeit/ fryd vnd rüw/ vssz disem nüwen glouben erwachser vnd volget.

¶ Erstlich so habend vnser lieb Eydtgnossen vō Zürich zum teil güt wüssen/ die fräflē handlung zů Winigen/ wie wol die hohen gericht daselbs/ in vnser Graffschafft Baden gehörend/ einen jedē übeltäter/ das Malefitz berürend/ zestraffē. Als wir ouch kurtz hieuor vnserm Landuogt beuolhē/ etlich böß übelthäter fengklich an zenemen. Aber was die von Winigen angefochten oder fürkumen/ vff ein nacht/ als sy villicht vermeint vnser Landtuogt käme/ sinem beuelch nach zegon/ do habend sy einenn sturm angeschlagen/ welcher gar nach biß gen Zürich gangenn/ Sich krieglich mit jr harnesch/ geschütz/ vnnd gwer versamlet/ vñ dero maß gebaret/ als ob ein fynds geschrey vorhanden. Vnnd ob schon vnser Landtnogt des willens gewesen/ vnser beuelch zů volstreckenn/ so hett er gar nüt mögen schaffen/ vnd zů besorgen/ nüts güts darus worden wäre. Durch sölich fröuenlich gwaltig emborung/ wir an vnser hohen oberkeit gesumpt/ verhindert/ vnd veracht wordē sind. Wie wol etlich gerichts herren/ etlich vermeint vrsachen fürwenden/ als ob dem nidren gericht zů stand die erlütrung/ was Malefitzisch oder nit syge/ das doch wider alle vernunfft/ landtsrecht/ vnd bruch ist. Angesehenn das durch sölich rechtlich beziehung/ vor dem nidrenn gricht/ ein ieder dieb/ mörder/ oder ander übelthäter/ gewarnet wurden/ vnd hinweg entrünnē möchtē. Sölch handlūg vns Eydtgnossē nit wenig

beſchwärt. Daruff ouch vnſer lieb Eydtgnoſſen von Zürich / jr vnſchuld vnnd güte antwurt dargethon das ſölichs on jr wüſſen vnd willen beſchehen vñ jnẽ leid ſye / dz wir jnẽ ouch gütlich gloubẽ. Hetten ouch die entſchuldigung / ſo vnſer lieb Eydtgnoſſenn von Zürich Botte / der puren zů Winigen halb gethon / ouch gütlich angenom̃en. Diſe nachuolgẽd handlůg hat vns aber in argwon bracht / das etwas anders in den puren ſteckt. Angeſehen / als jetz kurtzlich zů Winigen / etliche hüſer / leider verbrunnen / da ſind die puren in einer groſſen anzal zů ſamenn geloffenn mitt jr gwer / harneſch / vñ gſchütz / jr ordnung gemacht / als ob man ein ſchlacht thůn můßt. Nun hand wir deßglich nit vil mer gehört / das man fhür mit ſpieß vñ harneſch löſchen / ſunder mit waſſerkübel vñ gſchirr. Deßhalb etwas anders fürnem̃ens in den puren geweſen / das alles nit vil mer in vnſer Eidtgnoſchafft gebrucht / ouch wider vnſere pündt iſt. ꝛc.

Antwurt

VOff diſen erſten artickel / Getrüwen liebẽ Eidgnoſſen / geben wir die antwurt / dz vns nitt zwyflet / dañ das ir diſern artickel / from̃er vnd güter meinůg vns fürhaltind. Je doch ſo habend vnſere Predicanten / jetz by vier oder fünff jaren / by vns die heiligenn Euangelion vnd das gotswort gepredget / vnd hat vns anfangs (wie jr meldend) jr ler ouch ſeltzam vñ frömbd bedücht / dañ ſy dem ſo wir von vnſern vordren gehört / vngelych. Deßhalb ſind dañ zemal vnd vns / by Prieſtern vnd Leyen vngelych verſtend geweſen / da durch etwas zweyung / vñ am meiſten vnder denen ſo wenig an die predigen gangen / vfferſtan

den sind. Wir habend zů den selben zyten/ vor vnnd ee wir von des Luthers leer gewüßt oder gehört/ ein offenlich Mandat in vnser Statt vnnd Land an alle Lütpriester/ Seelsorger/ vnd Predicanten lassen vßgon/ das sy allgemeinklich vnnd fry (wie ouch die die Bäpstlichen Recht das zůgebend) die heyligenn Euangelion/ vnd der Apostel Epistlen/ glychförmig nach dem Geyst Gottes/ vnnd rechter Götlichen geschrifft/ des alten vnd niüwen Testaments predigen: vnnd was sy mit gemelten geschrifften behalten vnd bewären mögind/ verkünden: vnd was ander zůfelig niüwerung vnd Satzungen/ geschwygen söllind. Das nun der merreyl der Predicanten (als wir nitt anders wüssend) trüwlich gethon.

Vnd so das Gotzwort warhafft/ vnd niemermer betriegē mag/ ouch wir dardurch an den einigen Gott vnseren Herren Jesum Christum allein/ on alle mittel gewyßt: welcher vnser aller eynigs houpt/ eyniger schöpffer/ eyniger säligmacher/ eyniger trost/ einiger so von vnser sünd wegen gestorben/ sin heilig blůt für vns vergossen hat: durch welchen allein/ vnnd sunst durch niemants wir behalten mögend werden (Wie dann an vil orten der heyligen gschrifft/ dero wir geloubenn müssend/ söliches anzeyget wirdt.) So habend wir darfür/ das vnder denen/ so vonn Gott/ vnnd durch das luter wort Gottes geleeret werdend vnnd das annemmend/ nit zertrennung/ zwytracht/ vnnd widerwertigkeyt/ sunder in eyinigkeyt vnsers alten/ vnd rechten Christenlichen gloubens (Wie zů den zyten der Apostlen/ vnd vil hundert jar darnach es gewesen ist.) kumen söllind. On angesehē der mēschlichen satzungen/ so die Bäpst/ Concilia/ vñ Vätter

sydhar vffgesetzt/vnnd geordnet haben. Dann wir Gott vnd sinem wort/meer dann der menschen satzūgen vñ geheyß in sölichem val (vnser seel säligheyt betreffend) gehorsam sin müssend.

Vñ ob der Luther/ oder ander das war wort Gottes/die heyligen Euangelion/ durch die heyligen Biblischen vnd Euangelischen gschrifften harfür an dz liecht tragen/ könnend wir doch vō jro namen wegen als ob es von jnen erdacht sye/das wort Gottes/ vnd die so es warlich verkündend/nit vō vns tryben/ verachten oder vernütē/sunder vff die waren wort Gottes/vnd nit vff die namen der mentschen/so das harfür tragend/ vnser hoffnung vnd trost setzen.

Vnnd obs̄ schon in dem fürtrag der waren Götlichen geschrifft wir an den einigen Christum/ als den rechten brunnen vnser säligkeyt/ gewyßt/ könnend wir doch nit verston/habend ouch nit darfür/das der wirdigen müter Gottes/vnd heyligoster jungfrowen Marien/allen Gottes heyligen/ vnd Englen lob vñ eer yendert geminderet oder abgezogen werde. Dann sy selbs by jren zyten den einigen Gott vnseren Herren Jesum Christum allein vor ougen gehebt/den allein angerüfft/den allein geeret/ vnd in sinem einigen namen gestorben vnd behalten worden.

Wir losend by vns allein Gottes worten/vnd keines menschen satzung/ so Gottes worten nit glychförmig oder darwider sin mag. Wir lassend vns ouch nit vff die secten/ anders dann vff Jesum Christum ziehen. Wir geben allein den worten Gottes/vnnd was darinn gegründt ist/glouben.

Es ist ouch die welt by vns/jung vnd alt/ frowen vnd mān alle geneygt zelāßen in der Bibly/altem vñ nüwem Testament/ vnnd was daruß zogen wirdt.

Daruon

Darvon wir nit bedörffend sorgen/ das vns dz gots wort gefelscht oder bogen werd. Vnnd so die gschrifft gezwungen/ wäre es wol zu merckenn/ damit sölcher zwang verworffen wurde. Dañ inhalt göttlicher geschrifft/ verschlüßt gott sin wort nit vor den schlechten oder einualtigen/ sunder offnet er jnen dz am ersten. Darumb sol das gotswort mit keins menschen namen (da durch es verhaßt) genempt werden.

Deßhalb getrüwen lieben Eydtgnossenn/ wöllen wir mit keiner sect befleckt sin/ wir lassend das wort gottes in sinem wärd nach dem geist gottes blybenn vnd würcken. Dise aber achten wir für Secter/ die vff ir anfechtung eigens gwüns vnnd prachts/ das gotswort ziehend. Vnd der verstand des göttlichenn wortes/ ist nit eines besondren volcks/ sunder ist einhällig allen menschen/ die in Gott allein vertruwēd vñ sinem wort gloubē gebend. Das sicht man hieran dz/ wo es zů disen klarlich gpredget/ wirt alles volck gemeinlich einhellig/ also das man in vil Stettenn Tütschs vnd Welschs landes/ ouch vssert vñ innert halb der Eydtgnoschafft/ einen einigenn verstand in dem waren wort Gottes hat. Vngezwyflet/ Wo es in vnser aller Eydtgnoschafft allenthalb/ on gemenget eygens nutzes/ vnnd on forcht des zytlichen gůts abgāg geprediget/ wurde/ vns grössere einigkeit nit mögen begegnen.

Als aber ir vnser getrüw lieb Eydtgnossen/ in üwerm erstē artickel ouch anziehē/ dz in vnser Statt sölcher zwytracht vñ jrrung des glonbens gepflantzt werde/ möcht vns billich beduren/ wo wir nitt vssz altem harkumen aneinandrē gewont fry mit einandern zu reden: wo wir ouch vm Gottes vnd Christus willen grössere schmach zeerlyden/ nit bereit wärind.

Dann wie kan man das für ein jrrtum̃ schetzen/ wel
ches nüt anders dañ das hällkluter wort Gottes ist:
Oder wär mag vns billich der jrtumb schelt̃/ so wir
allwegen so offenlich gehandlet haben: Den vmsitzẽ=
den Bischoffen/ vnsern gnedigen lieben Herrenn vō
Costentz/ Chur/ vnd Basel/ den hohen Schülen vñ
glerten/ ouch üch vnsern getrüwen lieben Eydgnos=
sen beschriben/ gebätten/ vñ als Christenlich brüder
erfordert vnd ermant habend/ das/ wer vns oder vn
sere Predicanten/ befinde jrren/ sölle sölichs vm̃ got=
tes willenn mit dem heyligenn gotswort/ Biblischer
vnd Euangelischer gschrifft anzeygen.

Vff das sind wir/ noch vnsere Predicanten/ wid
jr fürnem̃en/ der worten gottes/ nüt widerwyßt. Vñ
vff lerstem gspräch vnd versamlung/ ist von vnsern
G. H. den Bischoffen/ by vns nieman erschinen/ dañ
sy vormals/ was vnser grund ist gehört vnd gsehen/
das wir von den rechten waren gottes wörten/ vff jr
vnnütz versumnus vnser seelen heyl/ vns nit kerenn
wolten. Dañ sy sunst kein stuck/ darum̃ die berüffūg
angesehen was/ wäsenlich anrürtendt. Es ist ouch
üch von vnsern getrüwen lieben Eydgnossen (vßge
nom̃en Schaffhusen vnd Sant Gallen) nieman we
der gelert noch vngelert zů vns kumm̃/ der vns jr=
tumb bewyßte/ des wir vns doch gentzlich zů üch (so
verr wir jrtindt) versehen. Je doch die so by vns ge=
wesen/ habend die warheit/ by vnd vor vns erkennt
vnd erlernet: Ouch redend vnnd schwygend/ als wol
benügig nachgelassen. Ob aber vnsere gnädig herren
die Bischoff die ynred thünd/ als ob inen nit gezym̃e/
also an allen orten Gotswort zehandlenn/ beduncke
vns nit gnůg sin: dann einem rechtenn Hirtenn ge=
zimpt/ sine Schaaff vor allem übel zů verhütenn.

Verfürt

Verfürt nun vns etwar/als man vns vnd vnseren Predicanten zümessen wil/vñ die Bischoff vnser seel sorger/sind sy by jrer seel säligkeit schuldig/mitt dem waren Gotswort an züzeugen/wo vnd welchen weg wir jrrend ꝛc. Dann so sy vns vff die Cõcilia vñ vätter (die ouch jrren mögēd) wyter vffziehen vñ vom gottes wort wendē/möchtēd (als wir yetz sind) jr versamlung nit wol warten/sunder wellēd wir vns yetz an Christum Jesum vnsern einigen trost/hirten/vñ säligmacher ergeben/vnd dem selben allein losen.

Getrüwen liebenn Eydgnossen/als ir dann in gemeltem ersten artickel ouch anzeugēd/wie die gedachten vnser prediger vrsach gebind einer zerstörūg vnser Eydgnoschafft an lyb vnd seel ꝛc. Daruff söllēd jr vnser getrüw lieb Eydgnossen wüssenn/das alles so vnser Eydgnoschafft nit allein zerstörenn/sunder wider einander verhergen möchte/wöltend wir mit höchstem ernst Lybs vnd güts verhüten.

Je doch findend wir kein grösser vrsach/dardurch zerstörung/nit allein vnser Eydgnoschafft/sunder allen andern Stetten/Lendern/vnd gmeinden geschehen möge/dann allein wenn sich yemant von dē rechten waren Gottes wort abwenden/vnnd an der menschen leer/die vff jrenn eygnen nutz gat/fürenn laßt.

Dann wir findend allenthalb in der heiligenn geschrifft/das/wañ die kinder von Jsrael sich des wort gottes nit gehalten/sind sy von Gott mit vßwendigen fyenden vnd inwendiger zwytracht gstrafft. Vñ so bald sy sich widerumb des gotswortes gehaltenn/hatt sy gott begnadet. Nun sind in disem span/die so dem gottswort anhangend (vnsers befindens) noch nye vngerecht erfundenn. Daruß müß vol=

gen das des jetzigē zwytrachts vrsach die sind/ so das Gotzwort vmb eygens gewüns/ prachts/ vnd nutzes willen/ on grund warer Götlicher gschrifft/ vnd mitt lären henden widerfechtend. Sann wo der eygen nutz nit/ so wäre kein zwytracht in vnser Eydgnoschafft. Der nimpt aber in keinen wäg belder ab/ dann wo dz wort Gottes klarlich mitt warer Götlicher gschrifft einhälligklich gepredget wirdt. Also erfindet sich das vnserer Loblicher Eydgnoschafft nüt widerumb in allen sachen zů rüwen vñ eynigkeyt helffen mag/ dañ der einig Gott mit sinem wort.

Als ouch/ getrüwen Lieben Eydgnossen/ im ersten artickel begriffen wirt/ das so mit den Götzē zů Winigen gehandlet ist/ habend wir vorlangest in Vnser Statt vnd land ein gebott vßgon lassen/ wie/ was/ vnnd welicher gestalt damit gehandlet sölle werden. Vñ wo wir erfundend das yemans wider vnsere gebott gethon/ habend wir die selben mitt schwärer gefencknus/ an ir lyb vnd gůt/ ye nach gstalt der sachen vm vermydung ergernus/ gestraffet. Wie wol in der heyligen gschrifft/ alten vnd nüwen Testaments/ vñ in nächstē gespräch by vns/ in welchem by vierthalb hundert priester/ darunder zehen Doctores/ vil Meister/ vnnd sunst gelerter menner gewäsen/ gnůgsam erfunden das Gott söliche bildnussen verbotten hat: yedoch vermeinend die armen Lüt zů Winigen vnschuldig zesin deß/ so man inen der Götzenn halb vor dem Vogt zů Baden zůgelegt hab. Begerend nachmals inen die so sölichs von inen redend/ zestellē: dañ jnen vnrecht vnd vßz fyendschafft vngütlich beschehen sye. Der nideren gerichten halb/ werdend die/ denen söliche zůgehörend/ wyter antwurt geben/ der hoffnung/ man werde sy añ recht jres gepruchs/ vnd

gůtem

gütem harkom̃en nit entsetzen.

Wyter/ Getrüwen lieben Eydgnossen/ der artickel so in üwer instruction der Vünd ist/ der facht an vñ stat also. ¶ Vñ so wir aber lang võ disen vngehörten/ gotlosen vnchristenlichen handlügen redend vñ anzeygend/ so können wir nit anders befinden vñ ermessen/ dañ das sölichs alles harlangt/ vnd in vnser lieben Eydtgnossen von Zürich Statt/ land/ vñ gepiet/ gepflantzet: vnd ein rechte vrsach sye/ mit namen der Zwingli/ der Löw Jud/ mit sampt andren priestern vnd anhengern in Statt vnd land/ so dañ das Gotswort (so zů fryd/ růw/ vnd einigkeit dienẽ sölt) also der maß predgẽd vnd irs gfallens vßlegẽd/ dar durch alle zwytracht/ nyd/ hassz/ vñ zerstörung Christenlicher trüw/ lieb/ vnd einigkeit gepflantzet vnd gemeret wirdt. Wie wol wir nit eigentlich mögen wüssen/ was sy/ vnd besunder der Zwingli Zürich predigend: wir sehen vnnd empfindend aber täglich die bösenn frücht vnnd ergernuß inn vil mentschen. ꝛc. IX

Vff disen artickel/ getrüwen liebẽ Eydtgnossen/ wie wol er dem ersten/ im grund nit vnglich/ vñ mit dem ersten (wie vor stat) wol vantwurt möchte sin: nüt destminder sagen wir daruff/ das gotloser hendlen vñ vnchristẽlichß wesens müssẽd wir mit schmertzen gescholten werden. Doch hoffend wir nit/ das mit dem götlichen wort sölichs yenen erfundẽ werde. Wo aber anders/ des wölten wir vns berichtẽ lassẽ. Sann aller vnser Predicantenn leer/ reycht alle dahin/ das Christenlicher fryd geuffnet werde/ vnd das man sich vmb eigens nutzes willen nit lasse verfürẽ: vnd vnser lobliche Eydgnoschafft jr selbs acht hab/ jren vordren nachuolge/ die sich mit gottes hilff vnd

surer arbeyt von dem mütwilligen Adel entschüttet: darumb der selbig nit mer zepflantzen. Ongezwyfflet wo wir vnseren Vorderen nachuolgtind/ den eygnen nutz abstaltind/ die grossen hochuart/ übermüt/ mütwillen/ vnnd kostlicheyt vndertrucktind/ Es gienge vns in vnseren Landen/ vñ vsserthalb vil glücks an Sann wo sölichs nit abgestelt/ wirdt/ nüt gewüsseres dann das vns Gott vngestrafft nit laßt.

Sy leerend vns ouch Gott ob allen dingen vörchten/ liebhaben/ vnnd das er keinen verlaßt/ der sich vssz rechtem vertruwen an jnn ergibt.

Welcher nun sich ab jren predigen bößert/ vnnd kein güte frucht gepirt/ ist nit des somens/ sunder des grunds schuld/ wir noch sy mögend des nieman vorsin: dann wir von inen nüt gehörend dann rechte ware Gotzuorcht/ vnnd des Eer zepflantzen gelert werden. Wölte Gott das ir all diser jro Gerlichen leer wie wir bericht/ wärend wir vngezwyfflet diser zweyung yetzmal rüwig. Sann wo ney wer jr leer so Gottes ist/ zü mißhendlen zücht/ sind doch die predicanten nitt/ sonder die mißbrücher schuldig/ die selben lassend wir (wie vor stot) wo es noturfft eruorderet/ nit vngestrafft.

Wie wol ouch jr in üweren artickleu vil übels/ so vssz jrem predigen erwachßen/ anzeygend/ so spürend doch wir das Gotzuorcht by/ vnd vnder den vnseren wachßt/ mitt abnemmen allerley mütwillens/ vnnd besunder krieges Christenliches blürs vergiessens/ vnnd frömbder herren dienstes. Welches alles (on rhüm geredt) nitt böß frücht schelten könnend. Ob schon in vil anderen mißbrüchen/ vnnd Cerimonien etwas abgangs ist.

Als ouch von üch mit worten geredt/ das wir über

verbott

verbott der Christenlichen Kilchen / vnd zů verbotnen tagen fleysch vnnd eyer essind ꝛc. Jedoch wie wol Christus Jesus alle spyß zů allen zyten zeessen fry gelassen / vnd das niemandt verbotten / nůr dester minder habend wir vergangnen jars / vnnd yetz vmb ergernuß willen fürkommen / vñ abgestelt / das sölichs on noturfft vnd vrsachen nieman essen sölle.

Off den zwölfftē Artickel nach der ordnung üwer XII
instruction / der also stat.

Es weyßt ouch menglicher was grosser lichtuertigkeyt durch sölich jrrung in die geystlichen kommen ist / also das die priester wyber nemmend / die Münch vnd Nunnen vßz jren Klöstern louffend / vnd weltlichen Ehelichen stadt vermeinend zefüren: darby aber sy vergessend iro gelüpten / vnd geschwornen Eyden / so sy Gott vnd iren obren darum̄ gethan habend: das alles ein zerrüttung vnnd abgang der wirdigen Gotzhüser vnd Stifften ist. Wir Eydgnossen können vnnd mögend das ouch nit erlyden. Sonder dem vorzesin / vnd zeuerhüten nach ernst / vnnd allem vnserem vermögen. Vnd so wir vnd mengklich sehend / vnd spürend / das durch söllich Luthers sect alle lobliche / Gott wolgefallende / Ehrlich Gotzdienst geminderet / veracht / vnnd vernüt werdend: als alle Gottes zierd in Kilchen / darzů die Kilchen selbs: alle güte Christenliche werck / ouch die gemein priesterschafft verachtet: ouch singen / läsen / bätten nach Christenlicher Kirchen ordnung. Seßglychen die Bycht vnd büßfertigkeit für vnnütz geschetzt: alle gotzhüßer vñ Ordenslüt durch sölich sect vñ mißglouben zertrent / die pfründen zerrütt / die heylig Messz gescholten vñ vernicht. Ouch etlich darzů bewegt / das sy vnangesehen die Bycht / rüw vñ büßuertigkeyt zeunderlassen

nüt desterminder das heilig Sacrament empfahend Deßglychen die wirdigen müter Gottes/ vnd all lieb heyligen geschmächt/ jre bildnussen zerhouwen / zerschlagen / zum teyl die heyligen Sacrament vernütret/ vnd blybt gar wenig üben/ das der zart Fronlych nam Jesu Christi in des priesters henden nitt etwas angerürt/ vnd in etlicher mentschen glouben gezwyflet werde. Darumb billich einem yeden Christenmenschen zů hertzen gon sol/ söllichs verhelffen abzestellē.

Antwurt.

Getrüwen lieben Eydgnossen / das den priesteren durch die satzungen der Vätter vnd mēschen die Ee verbotten ist/ findt man jm wort Gottes/ das Gott die Ee allen menschen offen vnd erloubt gelassen hat: vnd in sunders im nüwen Testament den Pfarreren gebottē wirt / das ein Pfarrer ein Ewyß haben sölle ꝛc. Deß beladen wir vns besunder nit. So wir aber sehend das die Bischoff gelt nemend/ vnd der pfaffheyt ire källerin vñ mätzē blyben/ vñ offenlich by einādern kinder zehaben/ nachlassend: sy ouch one frouwen (als mentschen) nit sin mögend: vnd Gott die Ee (wie obstat) nitt verbotten/ sunder geheyssen hat: so können wir wider Gottes wort nit fächten.

Also stat es ouch mit den Klosterfrowen / die man nempt Nunnen/ diewyl sy ouch blöd vnnd mentschen sind/ wir ouch nitt verston könnend das Gott an jren gelübten gefallen hab: vnd der reynigkeyt (als Christus sprycht) nieman fähig ist/ dañ wem die von Gott verlihen vnnd geben ꝛc. beduncket vns Götlicher sich Elich zeuermählen / dann das sy sunst ergers (welches allweg zebesorgen ist) fürnemind vnd handlind.

Der Gotzhüser halb/ wie die abgangend ꝛc. achten

wir

wir die Gotzhüser Spitäl der armen. So aber/ als man sicht/ die Gotzhüßer vnnd pfründen gemeinlich mitt den rychisten kinder besetzt/ vnnd die selben das almüßen/ so den armen gehört/ niessend: beduncket vns Götlicher sin/ das dieselb narung widerumb an die armen gericht werde. Dann offt ein einiger Prelat verbrucht/ dardurch hundert armer menschen getröst wurdend ꝛc. Disere lassend wir mitt fryden durch den tod abgon/ damit sich gewalts niemants beklagen möge.

Die Gots vnd Kilchen zierden antreffend/ habend wir nach den worten Christi die höchste zierd/ wo man hilff den armen thüt. Gott hieß den Rychen chen Jüngling sin gůt nit in Tempel hencken/ sonder verkouffen vnd den armen geben.

Der Priesterschaft halb schetzē wir ein frōme recht lerende priesterschafft hoch. Aber die übrigen můtwilligen/ ob schon die mit der zyt im fryd gemindret/ vnd jr nutzung armen Dürfftigen/ Witwen vnd Weysen mitgeteylet wurde/ Gott gefellig sin.

Das aber hiemit singen vnnd läsen abgang ꝛc. wie jr anzeygend/ stadt ouch zů Gott/ ob jm̄ gefall jnn mit den lefftzen/ oder sunst mit güten wercken zeeren: sonders von denen so ir singen vnd läsen nit verstond. Dañ wär Gott recht eeren wil/ der sol sin läben nach dem wort Gottes richten. Zů dem singend vnnd läsend sy gemeinlich vmb gelt vnd besoldung.

Vnnd als jr vnser getrüw lieb Eydgnossen die Bycht vnd Rüw in üweren artickleln anziehend: achtend wir das Bychten/ so mit worten vnd erzellen der sünd beschicht/ in sinem wärd. Aber die Bycht so mit rüwen vnd schmertzen on mittel gegen vnd zů Gott geschicht/ erkennend wir hoch: dann ab sölicher bycht

mer weder ab dero mit worten / der mensch gebesserd wirt.

Item vff die Buoßwürckung so vß Gyt in der Geystlichē seckel gadt / schetzē wir nüt / dañ der mēsch hiemit verfürt wirt. Aber niemermer thün (als Jesus Christus spricht) ist die rechte büß.

Wo aber die Bychtuätter zů besserung richtend vnd nit zů irem nutz / sölliche bycht ist ouch nit zů verachten. Darūb so habēd die gestifftē in vnser Statt / das bychtgelt abgestelt / vnnd sölichs vß jro nutzung den Bychtuättern ersetzt.

Die Ordē (wie wirs achtend) so sind sy doch durch die menschen / vnd vß jren gebotten erdacht / vnd nit von Christo vffgesetzt. Deßhalb wir vil mer Christo von dem wir Christen genempt / weder sölichen Secten der örden gstand oder vffenthalt zegeben geneigt sin söllend. Die Sacrament antreffen / sind der heylig fronlychnam vnnd das blůt Jesu Christi / von im selbs ingesetzt. Darumb sol man sy nach sinem insatz bruchen / vnd nit ein opffer daruß machen / wie jr das in denen büchlinen vnsers letstē gesprächs / so wir üch vnsern liebē Eydgnossen in alle Ort zů geschickt / wol verstanden habend. Keine Sacrament lassend wir verachten / die Gott hat vffgesetzt / vnd das verheyssen des göttlichen worts darby ist.

XIII Getrüwen lieben Eydgnossenn / der viij. artickel / üwer instruction zeigt an also. Es ist ouch vff yetz nächst vergāgner tag leistūg vor vns erschinen / Eyner gmeinen Priesterschafft Ersame botschafft von den vier Waldstetten / sampt denen von Zug / vnnd ernstlich angerüfft vnd gebätten / das wir Eydgnossen jnen / vnnd gmeiner Christenlicher kilchen zů hilff kummen wellind. ꝛc. Dann wo das wyter in verzug

gestelt

geſtelt werde/ ſo wüſſēd ſy nit mer/ ir ampt vnd ſeelſorg zů verſehen.

Antwurt.

Liebenn Eydgnoſſenn/ ob die Prieſterſchafft von ü weren den vier Waldſtettē vñ ander/ vns vß dem göttlichen wort berichten mögen/ das wir oder vnſere Predicanten ſy an jr ſeelſorg hinderend/ vñ an einem oder mer ortē jrßgangind/ ſo wellend wir das ſelbig abſtellen vnd hinleggen. Wo das nit/ ſo achten wir jr haltend ſy darzů/ das ſy üch die göttlichen warheit fry vnd ſtyff fürhaltīnd vnnd von ſchmachwortenn ſtandind. VI

Jtem der Sechßt Artickel in ü wer/ vnſer liebenn Eydgnoſſen jnſtruction/ ſtat alſo. Jtem ſo iſt vns zů tagen zů mermaln fürkumen/ von wegen vnd antreffend das Gotshuß Engelberg/ demnach dz ſelb gotshuß/ etlichen teil am kleinen Zähenden zů Küßnach am Zürich See/ bißhar jngende gehept hat. Die ſelben von Küßnach wellend aber dem Gotshuß nüts mer geben/ haltend jm den mit jrem eygnē gwalt/ on eruolgt eyniches rechtens vor.

Es wirt ouch darby geredt/ das die vō Küßnach nüts darzů bewege/ dañ des Comenthürs Lutheriſch predigen/ das vns nun nit wenig befrömbdt. Dann ſölt es darzů kummen/ das yeder nach ſinem willen thät/ vnd eim andren daß ſin vorhielt vnd nit geben wölte/ wartzů wärend dann Götliche vnd menſchliche ſatzungen/ vnnd recht erdacht vnnd geordnete/ ſo wär doch beſſer in der Türcky zewonen/ dann by ſölichen Chriſten.

Antwurt.

Getrüwen lieben Eydgnoſſen/ ob ſchon das alles war wie üch fürggebenn/ ſo wäre doch diſer fürhalt

eben hoch anzogē. Aber damit wir ein grund der war heyt finden möchtend/ sind vß vnser erfordrung vor vns erschinen/ herr meister Conradt Schmid Comē thür zü Küßnach/ vnd mit im ein erbere botschafft dero von Küßnach vnnd Goldbach die habend sich nach aller notturfft vnd gnügsam entschuldiget. Vñ in sunders der Comenthür/ das er wider die zähenden vnd ander schulden einandern zegebē/ nie geprediget/ sunder anzeygt das nach inhalt des alten vnd nüwen Testaments/ die Zähendē zegeben mā schuldig sye. Vnd ob schon die von Gott nit nachgelassen/ IV sölte man dennocht die zähenden/ wo die oberkeyt sölliche vmb des gmeinen nutzes willen vffsatzt ind/ zegeben erlitten werden/ vnnd sich des nieman weren. Er welle ouch an dem ort nüts Luterischs/ sunder das war Gottes wort geprediget habē. Sañ so verr der Luter das Gots wort ouch predige/ müsse ers beschehen lassen. Es habēd ouch hieruff gmeiner Kilchgnossen botschafften/ jm diser sine leer vnnd predigens vor vns offenliche zügnuß gebenn. Zü dem redt er/ das er sine dry teyl des kleinen Zähenden niemant (als man sage) geschenckt. Ob er schon den armen lüten vff ir bitt etlich zyt gütlich gebeitet. Es wil ouch die gmeind zü Goldbach/ keines wegs gstenndig sin/ das sy sich des Zähendenn gen Engelberg zegebenn/ weder mit noch on recht je gespert habind/ ob schon er wan ein sundere person on jr gheyß vngschickte wort redte/ so wölle doch ein gmeind darumb also nitt geschuldiget sin. Sunder sygend sy vrbüttig mengklichem zegebenn was sy schuldig sygind. Zü den getrüwenn Lieben Eydgnossenn/ So ist deß Zähendenn halb/ weder vom Comenthür/ noch vom Amptmā vonn Engelberg/ für vns nye kein klag kommenn.

Deßhalb

Deßhalb wir erlydenn möchten/das nit die vnwarheyt von dem Comentür ſins predigens/vnnd den frommen Lüten von Goldbach irs zähendens halb/ üch fürggeben wäre.

Als ir ouch im dritten Artickel/üwer Inſtructiõ III
ein handel ſo zů Stamhein im Thurgöw fürgangẽ. Namlich das einer ein Crucifix gnomen vnd zů ſtucken zerhouwenn/dar by geredt/hah/biſtu Gott/ſo wirſtu blüten ꝛc.

Vff diſen artickel wyter zů antwurten bedunckt vns nit notwendig ſin/dann ir in nächſtem abſcheyd zů Frowenfeld vßgangen/erfunden haben wz alda/ X
ouch nit vnſers gfallens gehandelt iſt.

Vff den vierden artickel/üwer inſtruction der da IIII
anzöygt alſo/wie zů Elgöw in vnſer oberkeit fürgãgen. Als einer da ſelbs vff die Lutherſchen art vnnd ſect/gätz grob geprediget/do hat ein güter alter prieſter im etwas darwider geredt/darumb er hat müſſen wychen vnd entrünnẽ in die Graffſchafft Thurgöw. Vnd nüt deſterminder iſt er gewarnet worden/ er ſye da ſelbs nit ſicher/man werd jn fahen vnd gen Zürich füren/vnangeſehen/das die oberkeit daſelbs vnſer vnd nit gen Zürich gehört.

Antwurt.

Getrüwen lieben Eydgnoſſen/vns thädte klagen nöter weder ſüſt jeman/dann mit vnſerm gunſt/hat ein beſcheydner gelerter prieſter/der predicant vonn Wintterthur zů Elgow in vnſer oberkeit gepredget Vnd als er nach den worten Jeſu Chriſti gſagt/als ouch die Göttlich gſchrifft an vil orten anzöygt/das die höltzinen vnnd ander götzen/nit vff die altar geſtelt/angebättet/oder ſüſt alſo geeret ſöltẽ werdẽ ꝛc.

eben hoch anzogē. Aber damit wir ein grund der war heyt finden möchtend/ sind vß vnser erfordrung vor vns erschinen/ herr meister Conradt Schmid Comē thür zü Küßnach/ vnd mit im ein erbere botschafft dero von Küßnach vnnd Goldbach die habend sich nach aller notturfft vnd gnügsam entschuldiget. Vñ in sunders der Comenthür/ das er wider die zähenden vnd ander schulden einandern zegebē/ nie geprediget/ sunder anzeygt das nach inhalt des alten vnd nüwen Testaments/ die Zähendē zegeben mā schuldig sye. Vnd ob schon die von Gott nit nachgelassen/ IV sölte man dennocht die zähenden/ wo die oberkeyt sölliche vmb des gmeinen nutzes willen vffsatzt ind/ zegeben erlitten werden/ vnnd sich des nieman weren. Er welle ouch an dem ort nüts Luterischs/ sunder das war Gottes wort geprediget habē. Sañ so verr der Luter das Gotswort ouch predige/ müsse ers beschehen lassen. Es habēd ouch hieruff gmeiner Kilchgnossen botschafften/ jm diser sine leer vnnd predigens vor vns offenliche zügnuß gebenn. Zü dem redt er/ das er sine dry teyl des kleinen Zähenden niemant (als man sage) geschenckt. Ob er schon den armen lüten vff ir bitt etlich zyt gütlich gebeitet. Es wil ouch die gmeind zü Goldbach/ keines wegs gstenndig sin/ das sy sich des Zähendenn gen Engelberg zegebenn/ weder mit noch on recht je gespert habind/ ob schon er wan ein sundere person on jr gheyß vngschickte wort redte/ so wölle doch ein gmeind darumb also nitt geschuldiget sin. Sunder sygend sy vrbüttig mengklichem zegebenn was sy schuldig sygind. Zü den getrüwenn Lieben Eydgnossenn/ So ist deß Zähendenn halb/ weder vom Comenthür/ noch vom Amptmā vonn Engelberg/ für vns nye kein klag kommenn.

Deßhalb

Seßhalb wir erlydenn möchten/das nit die vnwarheyt von dem Comentür sins predigens/vnnd den frommen Lüten von Goldbach irs zähendens halb/üch fürggeben wäre.

Als ir ouch im dritten Artickel/üwer Instructiõ III
ein handel so zů Stamhein im Thurgöw fürgange. Namlich das einer ein Crucifix gnomen vnd zů stucken zerhouwenn/dar by geredt/hah/bistu Gott/so wirstu blüten ꝛc.

Vff disen artickel wyter zů antwurten beduncket vns nit notwendig sin/dann ir in nächstem abscheyd zů Frowenfeld vßgangen/erfunden haben wz alda/ X
ouch nit vnsers gfallens gehandelt ist.

Vff den vierden artickel/üwer instruction der da IIII
anzöygt also/wie zů Elgöw in vnser oberkeit fürgangen. Als einer da selbs vff die Lutherschen art vnnd sect/gätz grob geprediget/do hat ein güter alter priester im etwas darwider geredt/darumb er hat müssen wychen vnd entrünne in die Graffschafft Thurgöw. Vnd nüt desterminder ist er gewarnet worden/er sye da selbs nit sicher/man werd jn fahen vnd gen Zürich füren/vnangesehen/das die oberkeit daselbs vnser vnd nit gen Zürich gehört.

Antwurt.

Getrüwen lieben Eydgnossen/vns thädte klagen nöter weder sust jeman/dann mit vnserm gunst/hat ein bescheydner gelerter priester/der predicant vonn Winterthur zů Elgow in vnser oberkeit gepredget. Vnd als er nach den worten Jesu Christi gsagt/als ouch die Göttlich gschrifft an vil orten anzöygt/das die höltzinen vnnd ander götzen/nit vff die altar gestelt/angebärtet/oder sust also geeret sölte werde ꝛc.

So hat herr Heinrich vō Tennikē vß der Graff schafft Frowenuâld im in der kilchē offenlich widerredt/ so stellend kū vnd kelber vff den altar. ꝛc. Welche schmachwort wo die vnsern das geredt/ wärind sy im hoch verfasset. Vnd ist nit minder es hat in der kilchen ein groß vnrüw gemacht/ aber vff früntliche handlung des predicanten vō Winrterthur/ ist der priester von Tennikē an sin gwarsame on gschediget kommen. Im hat niemant wyter nachgfragt noch tröwt. Jedoch ist der handel vormal zū vantwurt/ dar by wir es blyben lassend.

X Wyter stat der zehend vnder üwern artickln also. Wir mögend hie mit nit vngemelder lan (Als wir ouch zū tagen durch gloubwürdig personenn berichtt sind) das der Zwingli vnder andern worten siner predig offennlich geredt hat/ vngfarlich die meynung: Wir Eydgnossen vkouffind dz Christenlich blůt/ vnd essind das Christenlich fleisch ꝛc. Das vns nun wo dem also/ vnser glympff/ lyb/ eer/ vnd seel an treffen wäre/ stat vns ouch zū/ das nit erliggen zelassen zū siner zyt/ dañ wir ob gott wil/ sölich lüt nie gewesen sind/ vnd fürhin niemer werden wöllend.

Antwurt.

Getrüwen lieben Eydgnossen/ Siser deß Zwinlis handel/ ist vor langst offenlich verantwurt. Wir könnend ouch nit anders erfinden/ dañ das er geredt hab/ wie es in dem truck siner antwurt vßgangē ist. Vnd so verr die warheit allein von einem zū dem andren allweg getragen/ wäre/ üch söliche red nit angelangt. Jedoch strafft man vns offt ruch/ aber wir könends vnsers teyls verdienen. Nüt desterminder ist eines Lerers ampt/ das er sinen beuolhnenn jre sünd

fürhalte

fürhalte vnd straffe.ꝛc.

Vwer einlifftter artickel/wyßt die meinūg. Es ist ouch sunderlich an vns gelangt/vnd andern vil vngeschickter hendlē/nit not/all ze meldē/ Wie der priester zū Rifftersch wyl offennlich geprediget hat/der Touff sye ein vnnütz ding/es sye eben glych ein altes hōltzen stock ein kū oder kalb/oder ein menschenn zetouffen/gelte eins als vil als das ander mit anderen vngeschickten worten. Dar durch die heyligen Sacrament verschmächt vnd verachtet werdend. XI

Antwurt

Von sölichs artickels wegenn/Getrüwen liebenn Eydgnossen/habend wir den Priester für vns gstelt/vnd jm disern artickel mit ernst fürgehalten. Der gibt sin antwurt also. Das es sich nach der Matery/als er vff ein zyt vom Touffē Johannis geprediget/habe/er nach Göttlicher gschrifft/wie vnnd was der Touff sye/erklärt. Das er aber dero worten/wie die üch fürtragē sind/gestēdig sye er nit/werde sich ouch nit erfinden.

Der letst Artickel.

Wyter so stat inhalt üwer instruction der letst artickel also. Vñ ob aber jr vnser getrüw lieb Eydgnossen von Zürich/etwas beschwärd tragend/deßglychen vnser herren vnnd Obren/nit minder denn jr/sich ouch erklagend der beschwärden vnd grossen gewalts so wir bißhar erlittenn hand/von den Bäpsten/Cardinälen/Bischoffen/vnnd geystlichen Prelaten vnd oberkeiten/so sy mit vns gebrucht/Es sye mit den Curtisanē/mit anfallūg/ouch vertuschung

vnnd verkouffung der pfründenn in mengerley wyß
vnnd wäg/mit betriegung der valschen Ablas / ouch
mitt dem strengen / wytschweyffigen / vnentlichenn
geystlichen gerichts zwang vnnd Bann / den sy zeuil
fräuenlich in weltlichen hendlen gebruchtt / vnd sunst
in ander wäg / yetz vnnot zemeldenn / darab wir nitt
minder dann jr missznallen habend. Darumb vn-
ser herren vnnd obren des willens vnnd fürnemmens
sind / mitt sampt üch vnseren getrüwen lieben Eyd-
genossen von Zürich Stattlich darüber zesitzen / an-
schläg vnnd fürsehung zethün / damitt wir des ent-
laden vnd gehandlet werde / das vnser aller lob / nutz
vnd eer sye.

Antwurt.

Getrüwen lieben Eydgnossen / wie ir üch die be-
schwärden / obgemeltren artickels / helffen abzestellen /
erbotten habend / jst vns ein besundere grosse fröud.
Gott bittende vns den wäg / wie das beschehen mö-
ge / zeoffnenn. Wir aber achtend / das es allein mitt
dem Gotzwort sin möge. Welches man aber höher
halten müß / (als es ouch ist) weder jr leeren vnnd sa-
tzungen. Sann wo nach iren menschlichen leeren vnd
rechten / so im wort Gottes nitt grund habend / man
inen nachlaßt / so mag man sich weder ires gewalts
noch Ablas erweeren. In iren geschrifften vnnd Sa
tzungen habend sy gnüg darumb / aber mitt des gött-
lichen wortes krafft / mag aller valsch ires gewalts
vnnd misszbruchs vmbgestossen werden / vnnd mö-
gend sy hiemit zytliches gewalts nitt beklagen. Wir
sehend vnnd hörend täglich / das sy wider das wort
Gottes nit mögend / darumb keerend sy sich stätz an
andere hilff weltlichen gewalts. Vnnd so nun wir an

dem

dem ort das wort gottes bruchen wöltend/ so müß-
tend wirs ouch an andern orten/ da es vns antrifft/
vffrecht lassen blyben/ damit alle ding so Gott miß-
fellig/ durch sin wort vnd hilff abgestlt werde. Wie
wir aber sölicher mißbrüchen abkämen vnnd entla-
den wurden/ wöllen wir vnser radt/ hilff vnnd stür/
gern mitteilen: Dann vns sölichs vor langest zyt be
dücht hette. ꝛc.

¶ Beschluß.

Darumb getrüwen lieben Eydgnossen/ so nem-
mend diß vnser antwurten im truck vnnd durch die
handgschrifftenn/ die vßz gütem grund üch gebenn
werdend/ im aller bestenn an/ fassend die zů hertzenn.
Dann wir üch in allem dem so vns müglich ist/ vnd
vnsere pünder wysend/ wie sich frommenn Eydgnos-
sen gezympt/ gern wilfaren/ vnd nach schuldiger ver
pflicht gewärtig sin wellend.

Was aber das wort gottes/ vnnd das heyl vnser
Conscientzenn antrifft/ daruon könnend wir nit wy-
chen. Aber wie dem allem/ so ist/ wie vor/ zů merem
mal/ an üch nit allein als vnser Eydgnossen/ sunder
als glider vnd brüder in Christo Jesu/ vnsers einigē
houpts/ heylmachers vnnd erlösers/ vnser ernstlich
bitt/ jr wellind wie wir/ vnsern gnädigen herren den
Bischoffen zů Costentz/ Chur vnnd Basel/ ouch der
hohenschůl da selbs/ vnd üch allen vnnd yedem Ort
in sunders zum letsten geschriben haben/ dar an sin/
das vmb gottes eer/ Christenlichen fryds vnd lieby/
ouch vnser seelen heils willen/ ob wir wider das waar
wort gottes handletind/ vnd nach der Euangelischē
leer nit wādletind/ vns sölichs hiezwüschē Pfingstē

durch üwere Seelsorger oder sust gelert menner/ mit dem waren Gotswort vñ rechter götlicher gschrift/ beyder/ des alten vnd nüwen Testaments anzeugē. Deß wellend wir nachmaln gütlich erwarten/ vnnd vns des gegen den gedachten Prelaten/ dero gelertē ouch gegen üch üweren Seelsorgern vñ sunst der göttlichen geschrifft erfarnen/ versehen. Vnnd wo vns/ ouch vnsere Predicanten bessers vnnd warlichers erzeygt vnnd erscheint wirdt/ wöllend wir vns allezyt nach dem willen vnd rechter leer Gottes wyßen lassen. Güter zünersicht/ wir werdind vssz der genad des Allmechtigen Gottes/ in sinem wort also vereinet/ das wir zülerst durch vnsern Herren Jesum Christum miteinandern sin ewiges läben besitzend. Deß helff vns Got.

Caspar Fry Stattschryber Zürich.

19.5.

1314

CROZER THEOLOGICAL SEMINARY

BUCKNELL LIBRARY

ORA ET LABORA

De Recht WEERLOOZE CHRISTEN.

OF

Verdeediging van het gevoelen der eerſte *Chriſtenen*, en gemartelde *Doops-gezinden*; Weegens het Overheijds-ampt, Oorlog en geweldige teegenſtand.

Hier is bijgevoegt een Lijk-reeden, *over het leeven en afſterven van*

JAN HARTICHFELD:

En het LIJK-GEDICHT

Van

JOACHIM OUDAAN.

TOT ROTTERDAM.

In 't Jaar M. DC. LXXVIII.

De Recht

WEERLOOZE CHRISTEN,

OF

Verdedigingvan het gevecht der eerste Christenen,
en gemaerde Daeps-gesinden; Wegens het
Overheids-ampt, Oorlog en gewelddige
tegenstand.

Hier is bygevoegt een Lijk-reeden, over het Leeven en
Afsterven van

JAN HARTICHFELD:

Ende LIJK-GEDICHT
Van
JOACHIM OUDAAN

TOT ROTTERDAM.

In't Jaar M.DC.LXXVIII.

Op het OVERLYDEN van

JAN HARTIGVELD.

IS HARTIGVELD! is HARTIGVELD geſtorven!
Werpt dan de Dood dien Strijder ook ter neer!
O neen, Hy heeft zijn loon, en kroon verworven,
Getrouwen Knecht, in dienſt van zijnen Heer:
In wederwicht van vrolijkheyd, en treuren,
Zweeft nu mijn Geeſt; want ſchoon van ſmert beknelt
Noch poogtſe zich ten Hemel op te beuren,
Op 't glansrijk ſpoor der Ziel van HARTIGVELD;
Van HARTIGVELD, dien Godgeliefden Vromen,
Dien Engel Gods, die, t' ende zijne baan,
Nu in de Ruſt zijns Heeren opgenomen,
Zijn Dagwerk heeft voor avond afgedaan:
Die hier al 't Aardſche als drek waardeerde, en achte,
En 't al om God verzaakte, en voorwaarts aan
Slechs na den prijs aan 't eynd der Loopbaan trachte;
En 't al vergat wat achter rug bleef ſtaan:
Staat, afkomſt, eer, ampt, aanzien, gunſt van menſchen,
Geld, tijd'lijk heyl, genoegen, lijfs-gemak,
('t Geen menig ſtil, al ſchijnt hy 't niet te wenſchen,
Gedoogt en lijd;) was Hem een laſtig pak;
Was Hem 't gewicht, dat, om zijn ziel te pletten,
Indien Hy't niet kon werpen in de zee,
Hem ſcheen een Berg van lood op 't hert te zetten;
Tot dat Hy 't als een Chriſten-Krates dee:
Hy ſtreefd'er door op 't pad van Gods Verkoor'nen,
En maakte zich 't bedrog der Rijkdom quijt;
Als had Hy nu van diſtelen, en door'nen,
Den weg geruymt, in 't naad'ren tot den ſtrijd:
't Geloof alleen was 't werkruyg van 't bewegen;
De Windas, die die zwaarte lichten kon,
Wanneer Hy dus van Gods genade, en zegen,
Geſterkt, dien Berg van zwarigheyd verwon,
Haar zeggende, Ga heen, word opgeheven;

Tot daarze in 't hert der diepſte zee verzonk;
Terwijl, aan God op woeker uytgegeven,
Zijn Schat in onveroude Buydels blonk:
In deze zee van Gods ongrondlijkheden
Wurp Hy zijn goud daar heen; een offerhand
Geheel aan God, met tranen en gebeden,
En met het hert, geheyligt tot den brand:
Die dus geſterkt, gemoëdigt, en gedreven,
De Satan, 't Vleeſch, en Wereld overwon;
En evenwel zich niet tot ruſt kon geven,
Schoon Hy op aard niet meer verwinnen kon;
Maar hooger zocht zijn ſtormtuyg aan te voeren,
En zich hier toe geheel in't harnas ſtak,
Tot daar Hy dee d'onwank'le Rots beroeren
Van Sions Burgt; haar poort, en muuren brak,
Tot datſe wierd bemachtigt, en gewonnen,
Daar alles week voor dien Geweldenaar,
Welk op het ſpits der voortocht aangeronnen,
Met borſt-panſier, en helm, en beukelaer,
En 't zwaard des Geeſts, zich wiſt den weg te banen:
Leed oyt het Rijk der Hemelen geweld,
Het lee geweld van zulk een zee van tranen,
En yver-gloed der ernſt van HARTIGVELD;
Nu heeft dien Held het harnas uyt-geſchoten:
Ons ſta zijn roem na d'Overwinning vry:
O dat noch lang dat Licht zijn Tijdgenooten
Ten baak verſtrekke in 's Werelds woeſtinij!
Een held're Zon, beneen de kim geweken,
Laat noch een glans en gloed van ſtralen na,
Dat alles met een vierbrand ſchijnt ontſteken,
Indien men 't oog op glas en gevel ſla;
Die weerſlag moet op onze ziel beklijven,
Om lang den gloed t'erkennen van dat Licht;
Die glans ons lang een held'ren ſpiegel blijven,
Elk een te nut in zijne wandel-plicht:
Hy ſtrekte een Stad op eene berg gelegen,
Van elk gezien; een Licht dat heerlijk blonk,

Een heylzaam Zout, zich ſprenk'lend', aller wegen,
Dat nimmer Lidt verrott', of reden ſtonk,
Daar Hy ze met zijn zilting mocht genaken:
Die, hatende den Rok van 't vleeſch bevlekt,
Hem onderſteunt met vaſten, bidden, waken,
Hem met een ruk als uyt den viere trekt,
Dien Hy door tucht en vreeze wil behouwen:
Wie wierdt 'er doch geargert, dat hy niet
Of brande in ernſt, in 't worſt'len met vertrouwen,
Of ſmolt van ſmert uyt bitter ziel-verdriet?
Nu oop'nen zich elks innige gedachten;
Nu prijzen zelf zijn heerlijk eynde, Zy
Die eerſt zijn doen beguychten, en belachten,
Als herſſenziekte, of muggezifterij:
Zoo word de Deugd noch tegen dank verheven;
En, ſchoon niet na verdienſte gewaardeert,
In 't laatſte, zelf van dieze niet beleven,
Gelijk een borg, en waarpand, vaak begeert:
Maar 't wijl aldus zijn Vrienden, zijn Bekenden,
Zijn Kind'ren uyt een Godlijk zaad geteelt,
Die d' oogen op zijn zalig' Uytgang wenden,
Een Paulus zien verdwijnen in zijn Beeld,
En niet voor't laatſt' zijn aanſchijn eens aanſchouwen,
(Als Efeſus, daar 't al in tranen ſmelt)
Staanze overſtolpt van 't bittere benouwen,
Om't onverwacht verlies van HARTIGVELD:
Van HARTIGVELD, men kan die Naam niet uyten,
Of denkende aan de dood van zulk een Held
Wil zich het hert van ſmert, en droefheyd ſluyten,
En't ſtamelt weer de Naam van HARTIGVELD;
En ſchijnt bedwelmt in duyzeling te vallen,
Een zachten zwijm van megevoeligheyd;
Tot dat het weer opſchietende, onder allen,
Gedenkt aan 't Loon zijn Godsvrucht toe-geleyt;
Dan kan het zich weer heffen van beneden:
Hy was in 't vleeſch een Hemelſch Serafijn;
In 't byzijn der Rechtvaerdigen getreden,

Wat

Wat zal Hy by die dierb're Geeſten zijn!
Men noemt te recht de Dood een Overlijden,
Dat's overgaan van d'een tot d'and're plaats;
Maar daar geen vrees die doorgang kan beſtrijden,
Houd ook geen Hoop het anker dezes ſtaats:
Geen hoop! wat dan? 't verzekerde Betrouwen,
Gods Woord, en Mond, Gods Waarheyd wank'len noyt;
Die Rotsſteen der belofte, om op te bouwen,
Staat eeuwig vaſt, en 't werk word niet verſtroyt:
Hier veſtigd' Hy het Bouwerk zijner dagen,
Van goud, geſteente, en paarlen; dat dien Dag
Verwachten durft, en, twijl 't die kan verdragen,
Zijn Bouwheer kroont zoo heerlijk als het mag:
Een Lij-weg word een overpad gerekent,
Dat, van den weg en't groote voetpad af,
Een eygendom van weynigen betekent,
Dat elk niet licht den vryen toegang gaf;
Die Lijweg dan, van HARTIGVELD betreden,
Door eygen-zelfs-verzaking, ruym zoo zwaar,
(Hoewel hy niet in 't lichaam heeft geleden)
Als 't lijden zelf van menig Martelaar;
Waar levert ſ Hem op't Overlijden weder?
Waar brengt dat pad hem t' ende zijne reys?
Het zet dien Knecht by zijnen Heere neder,
By Jeſum, in zijn Vaders Erf-paleys;
Daar Jeſus zich omgordende zijn Vrienden
Zelf aan zijn diſch doet zitten, zelf de plicht
Als Dienaar van zijn Dienaars die hem dienden,
In dienſtbaarheyd, bykomende, verricht;
Maar welke ſpijs die Tafel aan zal langen
Die d'eeuwigheyd des levens inne-ſluyt
Daar kan 't gedacht geen denkbeeld van ontfangen,
En 't oog noch 't oor geen voorſchets, of geluyd:
Ons worde van d'Onſterf lijkheyd hier boven
Die voorhang mede, uyt Gods gena, verſchoven.

Overleden den 22
October 1678.

J. OUDAAN.

VERKLAARING

Van de geleegentheijd van de verhandelde zaak, en van dit geheele Werk.

IN het jaar 1620 of daar ontrent; heeft *Daniel van Breen*, teegen *Simon Epiſcopius*, onder wien hij te *Leijden* geſtudeert had, een een Boekje in't *Latijn* geſchreeven, van het Magiſtraats-ampt, in welk hij trachte te bewijzen, dat dat Ampt in een *Chriſten* geen plaats mocht hebben.

Waar op *Epiſcopius*, aan de kant eenige korte weederleggingen gemaakt hebbende, hem die uijt *Vrankrijk* toezond, dewelke van *van Breen* overwoogen zijnde, goedvond in het jaar 1640 een ander antwoord, tot weerlegging van het werk, dat *Epiſcopius* had uijtgegeeven, tot verdeediging van dat ampt, ſaamen te ſtellen; in welk hij zijn zaak op een andere wijz verdeedigde, als hij in dat *Latijnſe* gedaan had. Het welk hij uijtgegeeven hebbende, aan zijn meeſter *Epiſcopius* behandigde, met verzoek om daar op te antwoorden. *Van Breen* een ruijmen tijd daar naa hem weeder bezoekende, kreeg tot antwoord, dat hij noch geen tijd had gehad om het te leezen. En daar op ernſtig van *van Breen* wederom verzocht zijnde, om het te leezen en te beantwoorden, zoo had het eijndelijk *Epiſcopius*, noch eenige reijzen het leezen uijtgeſtelt hebbende, als hem *van Breen* quam bezoeken, geleezen; en gevraagt zijnde wat'er hem van docht, antwoorde hij, dat het zoo werkelijk was, en ook zoo duijſter. Waar op *van Breen* hem antwoorde, *het is altoos voor u niet duijſter, en ik verzoek dat gij'er op antwoord.* *Epiſcopius* naaderhand eenige maalen van *van Breen* om antwoord gemaand zijnde, heeft hij het nooit gedaan. Behalven dat hij in zijn eerſte antwoord, op *van Breens Latijnſe* werk, op het vierde Deel, handelende van de Hals-gerichten, nooit iet had geantwoord. D. *Philippus van Limburg*, toen hij het tweede Deel van de werken van zijn Oom *Epiſcopius* uijtgaf, en'er het voorzeijde *Latijnſe* werk van *van Breen* bijvoegde ('t welk *van Breen*, toen hij zijn werken uijtgaf, door zijn neef *F. Kuijper* liet in 't vuur werpen, omdat hij het niet bondig genoeg oordeelde) zeijt in de voorreeden, tot verſchooning van *Epiſcopius*, dat die *door gewichtiger beezigheeden belet, door deeze geringe zaaken niet kon opgehouden worden*: daar hem nochtans niet onbekend was, dat zijn Oom *Epiſcopius*, in de voorreeden van zijn Boek *van het Ampt der Overheijd*, dit ſtuk van zulk een gewicht oordeelt, dat het niet alleen *dienſtig is, om een rechte en grondige kennis van* Chriſtus *gebooden te krijgen. Welker nette onderhouding, om een hoop van de eeuwige zaaligheijd te ſcheppen, noodzaakelijk is; maar ook uijt welk, als menze niet recht verſtaat, zoo veel, zoo ſchrikkelijke en zorgelijke gevolgen ontſtaan, dat geen andere zaak met deeze waardig is vergeleeken te worden.*

D. *Limburg* voegt'er noch bij, dat hij meent, dat de geen, die het antwoord van *Epiſcopius*, met *de Breens* werk *van de koedaanigheijd des Rijks Chriſti* vergelijkt, bevinden zal, dat *Epiſcopius*, in zijn gemelde aan de kant geteekende antwoorden, het voornaamſte daar het op aankomt, al beantwoord heeft. Maar behalven dat, gelijk gezeijt is, *Epiſcopius* niet een woord op het ſtuk van de halsgerechten had ge-

ant-

antwoord, zoo heeft ook *van Breen* in zijn gezeijde Boekje, niet alleen nieuwe bewijzen voor zijn zaak gegeeven; maar ook de zaak op een andere wijz begreepen en voorgeſtelt. En des niet teegenſtaande, heeft *Epiſcopius* niet alleen niet een woord geantwoord, maar zijn Predikatien over Mat. 5, daar hij meede van dit ſtuk handeld, zoo gedaan, als of hij van dat werk van *van Breen* wiſt, dat is des zelfs bewijzen en antwoorden niet eens aanroerende.

Dit heb ik uijt de voorreeden, voor de *Latijnſe* werken van mijn Oom *van Breen* gedrukt, ten meeſten deele uijtgetrokken, en uijt de mond van *van Breen*, neffens *Jan Hartichfeld*, gelijk zijn hand uijtwijſt, zelfs gehoort. Waar uijtmen dan zouw konnen vermoeden, dat *Epiſcopius* nietwel kans heeft gezien, om het gemelde Boekje van *van Breen*, tot zijn genoegen te weerleggen.

Doch in het jaar 1650 heeft *Samuel Pripkouwſki*, *Pools* Edelman, zich onderwonden, het gemelde Boek wijdloopig te weerleggen. Welke weerlegging zijn Zoon, door brieven, noch in weezen en onder mij beruſtende, aan *van Breen* heeft laaten weeten, en met eene, dat hij hem die zouw toezenden. Doch naaderhand den 13 Sept. 1651 ſchreef hij aan *van Breen*, dat zijn Vaader, de gemelde weerlegging naader zouw overleggen en verbeteren, en dus isze *van Breen* niet ter hand gekoomen. Doch nu, naa 27 jaaren, isze *Jan Hartichfelt*, (op den 22 Octob. 1678, zoo zaaliglijk in den Heer geruſt) ter hand geſteld, dewelk heeft te weeg gebracht, dat de moeite genoomen is, omze van vooren tot achteren te weerleggen.

Doch eer dat ik verklaar, op wat wijz daar in te werk is gegaan, zal ik u naader onderrechten, hoe dat *J. L. Woltzoogen*, *Baron in Ooſtenrijk*, met *van Breen* een naauwe vriendſchap gemaakt hebbende, zijn onderwijzing in de zaaken van de *Chriſtelijke* Godsdienſt, met groote geneegentheijd heeft genooten, en zich zelfs neerſtiglijk tot het onderzoek van de H. Schrift begeevende, zodaanig in die kennis in korten tijd is toegenoomen, dat hij zulke heerlijke werken heeft geſchreeven, als nu kenlijk is. Onder andere geſtaadige onderhandelingen door brieven, in welken *Woltzoogen* al zijn Schriften geduuriglijk met *van Breen* overleijde, en hem al zijn twijfelingen en zwaarigheeden voorſtelde (blijkende uijt beijder brieven, onder mij beruſtende) was ook zeeker *Hoogduijts* werk geweeſt, *van de Triumfeerende Kerk onzes Heeren hier op aarden*, 't welk zij gezaamentlijk hadden ontworpen; maar niet voltrokken zijnde, is weg geraakt. Doch in 't leſt van zijn leeven, heeft *Woltzoogen* het gemelde Boek van *van Breen*, *van de hoedaanigheijd des Rijks Chriſti*, meede ondernoomen in 't *Hoogduijts* te brengen, en heeft het zelfde met veel treffelijke bijvoegingen zeer vermeerdert. Doch eer het voltrokken was geſtorven zijnde, heeft hij het niet alleen onvolkoomen, maar ook geheel rouw en onverbeetert gelaaten. Waar door ook veroorzaakt is, dat 'er verſcheijde miſlaagen, vierkant teegen zijn geheele verhandeling ſtrijdende, zijn ingebleeven. Die hij 'er, indien hij zoo lang had geleeft, dat hij het had konnen overzien, en met *van Breen* overweegen, en van hem laaten overzien (gelijk hij gewent was te doen) ontwijffelijk uijtgelaaten zouw hebben. Welken nu eenigen bij het hooft gegreepen hebben, om haar dwaalingen daar mee te ſtijven.

Wij hebben de voornaamſte van die miſlaagen, in dit werk aangeweezen, en getoont, datze niet alleen ongerijmd, maar ook met des ſchrijvers oogmerk, en met zijn ſtellingen ſtrijdig zijn. Dusdaanige zaaken zijn 1. datmen zijn huijsvrouw met ſlaagen mach tuchtigen pag. 102. 2. datmen een boosdoender de handen mach vaſthouden, binden of ter aarden werpen; om te konnen vluchten pag. 103, 105. 3 Datmen

men wel een Graav of Baron &c mach zijn kap. 5 omtrent het eijnd. 4. Datmen, daar het de gewoonte is, wel een deegen mach draagen ibid. &c: Diemen immers met handen kan taſten, dat *van Breen* wel zouw te weeg gebracht hebben, datze in het werk niet bleeven.

Dit werk dan, eerſt in 't *Latijn* vertaalt en gedrukt zijnde, onder de Titel, van *Voorbereijding tot het nuttig leezen van het Nieuw Verbond*, en daar naa in't *Neederduijts* vertaalt, en onder de Titel, *van de Weerlooze Chriſten &c* gedrukt zijnde, met eenige treffelijke bijvoegingen van P. L. zoo is ons de te vooren gemelde weerlegging van *S. Pripkovius* ter hand gekoomen. Dewelk eenige reijzen doorgeleezen, en overwoogen zijnde, zoo is, door het krachtig toedoen van de voorſz. *J. Hartigvelt*, en eenigen, die niet konden begrijpen, dat het Overheijds-ampt, en het oorlog-voeren ('t welck onafſcheijdelijck daar aan vaſt is) in een *Chriſten* konnen plaats hebben, ondernoomen die weerlegging te beantwoorden.

Doch omdat het weerleggen van diſputatien voorshands, gemeenlijck wat verdrietig valt te leezen, zoo hebbenwe, omdat te vermijden, liever een eenvoudige verhandeling van die geheele zaak geſchreeven, verbijgaande al het geen niet noodzaakelijk was, om de zaak te beveſtigen, en voorts daer alles bijvoegende, wat ons eenigzins noch docht te ontbreeken, tot beveſtiging van de weerloosheijd. Waar door is te weeg gebracht, dat veel diſputen en knibbelerijen, die *Pripkovius* teegen *van Breen* voert, nu geheel buijten de zaak zijn, en niet van nooden was, die te beantwoorden. Maar waar noch iet in ieder kapittel was overgebleeven, daar hij wat op te zeggen had, is hier niets onbeantwoord gelaaten.

Omdat nu onz oogmerk was, het werk van *Pripkovius* te weerleggen, en dat hij die order van de kapittelen volgt, die *van Breen* had voorgeſtelt, zoo hebben wij ook dit onz werk, in dezelfde order gebracht: opdat de geenen, die een affchrift van het werck van *Pripkovius* mochten hebben, of ook alle anderen, indien het ooit mocht in druk koomen, zouden konnen zien, of wij al zijn teegenwerpingen en bewijzen niet ten vollen hebben vernietigt.

Onder de zaaken, nu, die wij uijtgelaaten hebben, zijn die bewijzen, dewelken genoomen zijn, van het volmaakt vertrouwen op God en *Chriſtus*, als meede van de voorbeelden des Ouden Verbonds, naamelijck de oorloogen der *Iſraëliten*, en dat zij haar ſteeden driemaal alle jaaren moeſten weerloos laaten &c. Het welk daarom geſchied is, omdat die bewijzen, op het gemoed der partijen geen groote kracht hebben, hoewelze anders een teer gemoed wel beveſtigen konnen.

Want dewijl den *Chriſtenen*, zulk een naauwe beſcherming en bewaaring is belooft, dat 'er *niet een haair van haar hooft zal vallen, zonder haar Heemelſche Vaader* Mat. 10. 30. Luk. 21. 18; ('t Welk in het Oude Verbond niet belooft was) zoo moet daar uijt ook zulk een vaſt vertrouwen, op de goddelijcke beſcherming geboo, ren worden, hoedaanig een het verbod, van de boozen geen lighaamelijke teegenſtand te bieden, vereijſcht. Van welk gebod in het vijfde kapittel word gehandelt.

Weederom, aangezien van de *Jooden* geeijſcht was, datze alle jaaren driemaal naar *Jeruſalem* moeſten reijzen, zonder dat 'er een gezond man, die bequaam was om te reijzen, booven de 12 jaaren oud zijnde, in haar ſteeden mocht blijven, en dewijl al de zaaken des Ouden Verbonds, onzes oordeels, voorbeelden van die van het Nieuwe zijn geweeſt (ziet Rom. 15. 4. 1 Kor. 10. 6, 11, vergeleken met Rom. 4. 23, 24. 2 Tim. 3. 16, 17) Zoo is niet gelooffelijck, dat zoo een aanmerkelijke

kelijke zaak, geen voorbeeld van de geduurige weerloosheyd der *Chriſtenen* zouw zijn geweeſt. En dergelijke zaaken meer.

Wijders aangaande de zaak zelfs, die wij hier verhandelen, hebben wij verſcheijde teegenwerpingen, ongerijmtheeden, zwaarigheeden en voorvallen, die van niemand tot noch toe in druk aangeroert waaren, meede verhandeld en opgeloſt. Als meede die uyterſte gevolgen, daar de partijen onz gevoelen mee trachten te bezwaaren. Zodat wy hoopen, dat'er geen duijſterheijd in dit ſtuk meer overig is, en dat het zelfde niet alleen voor de veyligſte weg, en dat ſlechts (gelijk *P. L.* in zijn voorreden wil) zoo, *dat'er merkelijke zwaarigheden overblijven*; maar voor de eenigſte, om het eeuwig leven te verkrijgen, van alle voorzichtige en uijtwillige *Chriſtenen* zal gehouden worden, die het met een geheel leerzaam gemoed gelieven te overweegen.

Voorts, hoewel *Jan Hartiebfeld*, in het opmaaken van dit werk, de pen niet heeft gevoert, hebben we eevenwel voorgehad, op het Titel-blad, zijn naam te ſchrijven (maar is om zeekere reedenen achterweeg gelaaten) En dat niet alleen, omdat hij de eerſte aandrijver van dit ſchrijven is; maar wel uijtdrukkelijk de zaaken, die daar in begreepen zijn, voor een zeer groot deel voorſtelde, om verhandeld te worden, en dat op zodaanig een wijz, als die hier verhandeld zijn. Maar daar beneffens, omdat hij het geheele werk, toen het nu geheel geſchreeven was, met de grootſte vlijtigheyd en aandacht van de werreld heeft geleezen, en wel tot zesmaal toe herleezen, met zijn eijgen hand verbeetert, en veranderd naar zijn zin, en daar naa tot tweemaal toe, met de geen die de pen voor het grootſte gedeelte gevoert heeft, overwoogen en geſchift, tot beijder genoegen. (gelijk de meenigvuldige veranderingen, merkjes, verbeeteringen, bijvoegingen &c, die in het geſchreeve werk van hem gemaakt zijn, in weezen bewaart wordende, uijtwijzen) Waarom hij ook voorgenoomen had (waar van noch leevendige en onwraakbare getuijgen, neffens ons in 't leeven zijn) dit werk met een Voorreden uijt te geeven, en zijn naam daar bij te ſtellen (ſchoon hij uijt de natuur de bequaamheijd niet had, om een Boek cierlijk op te maaken, en daarom dit werk alleen, zoo als verhaalt is, heeft opgeſtelt, beſchaaft en veranderd) Doch de ziekte heeft hem overvallen, en daar naa de dood verhinderd.

Aangezien dan zijn Rijke kennis in de *Chriſtelijke* Godsdienſt, als meede zijn ongemeene Godvruchtigheijd, zoo in ieders oogen heeft geblonken, dat niemand, die zijn naam ſlechts weet, daar onbewuſt van is, en dat veelen noch wel verlangen, iet tot een eeuwige geheugenis van zijn gevoelen en onbeſprooken voorbeeld, te moogen hebben, zoo konden we niet naalaaten, dit werk, 't welk ten tijde van zijn dood ruijm half gedrukt was, voort te zetten, en ten eijnde te brengen, op dat een iegelijk hier zouw moogen zien, hoe hij de *Chriſtelijke* Godsdienſt begreep, en hoeze moet verſtaan worden, naar onze meening. Wij hoopen dat alle goedmeenende harten, haar ſtichting hier zullen vinden, en tot Gods eer haar leeven meer en meer zullen trachten daar naar aan te ſtellen. En hier door een eeuwige heuchenis van zijn Heijlige wandel, om die naa te volgen, in haar hart zullen ontfangen.

Frans Kuijper.

Lijk-

LIJK-REEDEN

Over

Het Leven en Sterven van den Godvruchtigen

JAN HARTIGVELD;

Op den dag zijner Begraaffeniſſe voorgedragen,

aan de

BROEDEREN COLLEGIANTEN,

In haar Vergaderinge tot

ROTTERDAM.

Door

JAN DIONIJSSEN VERBURG.

Tot ROTTERDAM.

By *Pieter Terwout*, Boekverkooper, op het Spuy, M. DC. LXXVIII.

LIJK-REDEN

OVER

het Leven en Sterven van den

Godvruchtigen

JAN HARTIGVELD;

Opden dag zijner Begraafenis voorgedragen,

aan de

BROEDEREN COLLEGIANTEN

In haar Vergaderinge tot

ROTTERDAM.

Door

JAN BRONDSSEN, RHIJNBURG.

Tot ROTTERDAM,

By Pieter Timmer, Boekverkooper op het Spuy, M. DCC. LXXVII.

LIJK-REDEN.

Seer Aandachtige.

HET is een bekende waarheyd, dat blijdſchap en droefheyd twee paſſien des gemoets zijn die tegen elkanderen overſtaan, maar het is niet minder waar dat ſy den anderen gelijk zijn in hevigheyd en kracht, want gelijk als de uytgelatenheyd van d' eerſte het harte te wijt uytbreydende den dood veroorſaakt, zoo zal ook de overmaat van de tweede het harte vattende, door benauwtheyd ſtorten in een zeekere wanhoop en verderf. En zoo daar eenige ongelijkheyd is tuſſchen de hevigheyd van deze bewegingen, zoo zal de droefheyd de blijtſchap in krach te verde overtreffen, want door de droefheyd het harte des menſchen beſet zijnde, gunt het geen plaats aan reden of aanſpraak.

De ondervindinge heeft dit van allen tijden geleert, niet alleen in 't wereldſche en in wereldſche menſchen: maar ook in het geeſtelijke, en in die de Heylige Religie omhelsden.

De Diſcipulen onzes Heeren waren eerſt ſeer uytgelaten in blijtſchap, niet alleen om zijn lijffelijke tegenwoordigheyd, dat haar de Duyvelen onderworpen waren, maar ook om dat zy iet groots van hem hoopten op der aarden. Sy hadden zijne beſtraffinge van nooden, hy wees haar tot de Hemelſche blijdſchap, dat hun namen geſchreven ſtonden in 't Boek des levens, gelijk wy leeſen by Lucam in't 10.c.v.20. Maar als zy verſtonden dat haar Heer door een geweldigen dood, haar zonde ontrukt worden, zoo waren ſy niet te ſtillen. Hier uyt ontſtond die groote beroerte die ons Johannes verhaalt in zijn 14, 15 en 16. kapittel: zy waren zeer verſlaagen, over hem en haar zelven, ziende dat zy van dien Heer zouden berooft worden, op wiens hope zy alles hadden verlaaten, uyt de Synagogen waren geworpen, en ten doel ſtonden voor den haat van haar Geſlacht en natie; van dien Heer en Hemelſchen Leeraar, die haar hadde geinſtrueert met de kenniſſe van de Goddelijke wil, gedefendeert tegen de vyanden genoegzaam met woorden en werken, en inzonderheyd voor haar hadde geintercedeert met gebeden by den Vader. Ende gelijk als dit in haar plaats hadde om haar zelfs wil, zoo zien wy dat de gezegende Heyland en Zaligmaker ook beroert was met haar, hy vermaande en vertrooſte haar met zoo veel ernſt en liefde als mogelijk was, en ziende dat alles weynig hechte op die beroerde gemoederen, en dat het eygentlijke Heyl moeſt komen van den Vader, zoo went de hy zich, in aller teegenwoordigheyd, tot dat ernſtig gebed, om daar door niet alleen den Hemel met vollen zegen te bewegen tot haar beſte, maar ook om haare beweegde harten in ſtand te houden, en te hoeden voor zondelijke beroerlijkheden en toevallen.

Ende gelijk dit onder dat Heylig gezelſchap is geſchied, zoo is ook het zelve gebeurt op het verſcheyden van andere vroome en nutte leden aan het gezegende Lichaam onzes Heeren: Ja na dat iemand anderen met leeren, vermaningen, vertrooſtingen, en voorbiddingen is te nut geweeſt, zoo heeft ook des zelfs verſcheijden zwaare beroerte en bittere ſmerte gebaert: gelijk aan het exempel van Stefanus en andere word gezien.

Hier uyt ontſtond inſgelijks die groote beroerte onder die van Epheſen, die omhelſinge, die kuſſinge Pauli, dat groote geween met malkanderen; als zy verſtonden dat zy zijn aangezichte niet meer zien en zouden: ja Paulus zelfs, dien hoogverlichten Man, die toont wat droefheyd dat hem overkomen zoude hebben, zoo Epaphroditus, zijn mede ſtrijder, die om zijnen 't wille tot by den dood gekomen was, en 't hals-gevaar had

uytgeſtaan, hem door den dood ontrukt geworden waar; en achten 't voor een ſinguliere ontferminge Godes over zijn perſoon dat hem God hadde geconſerveert, en niet alleen voor hem in dat gevaar, maar ook voor de gantſche Gemeynte van Philippis; gelijk wy lezen in het 2 kapittel van den Brief aan de zelve geſchreven: en dit is tot allen tijde de vrucht geweeſt uijt het verſcheyden van Godtsdienſtige en Vroome menſchen.

Wy hebben ook op huyden ten grave gebracht, een van onze waardſte en liefſte vrienden, dien Godvruchtigen en beminden Vriend *Jan Hartigveld*, welkers leven zoo dierbaar is geweeſt voor God, als zijn dood ſmertelijk is voor ons: een Jongman, gelijk wy weten: en een yder weten moet, die hem met zijn omſtandigheden onpartijdig beſchouwt hebben. dewelke nauwelijks zijn weer gade heeft, of hebben zal in een gantſche eeuw: en op dat wy hem te recht zouden moogen waarderen, en de ſchade uyt zijn af-ſterven zouden moogen voorkomen, en middelen ter hand nemen om die te repareren, onder Godts zegen; en zoo in deze afflictie getrooſt worden; zoo zal ik eens zoo kort als mogelijk is, zijn leven voorſtellen, en dan iet tot onzen beſten aanmerken, vertrouwende het uwer Aandacht, die hem met my gekend hebben, niet onaangenaam zal zijn: alhoewel voor weynig dagen van iemand onzer vrienden al iets dies aangaande geſprooken is geweeſt.

De wereld in 't gemeyn, zullende ſpreeken van hare Helden, en der memorie waardige Mannen, placht te beginnen van hare afkomſte, geboorte-plaetſe, opvoedinge, en dergelijcke dingen die daar in plaats hebben, en wat tot ornamenten en vercierſel ſtrekken kan: geen wonder, dewijlze geen kenniſſe heeft van een hooger geboorte, en geen luſt noch eſtime van waardiger zaaken. als die daar mende overeenkomen: maar wy genegen zijnde te ſpreeken van een perſoon uyt de tweede geboorte; en 't geene daar toe behoort, zullen liever beginnen van het geene dat die zelve vereyſcht, en hem uyt dien hoofde vercieren kan: alhoewel indien wy 't ook op die andere wijze begrepen hadden, en ſpreeken wilden van zijn afkomſt, ons geen ſtoffe zoude ontbreeken, maar van zelfs overvloedig toevloeyen, dewijl hy in alles heeft nytgeſteken na den vleeſche; als zijnde geſproten uyt een van de grootſte Burgerlijke familien van ons Vaderland, nitt alleen in eygen race en ſtamme, maar ook in parentaſie, en geſlachte, zonder vlekke van infamie, overvloeyende van Rijkdommen, en politique Ampten: maar dewijle onzen waarden Broeder die zelfs voor niets, ja drek geacht heeft, om de waardigheyd van de kenniſſe Jeſu ſijnes Heeren; zoo betaamt het ons daar van te zwijgen, als ook deeze plaats en uw aandacht oneygen zijnde: eenige zaken nochtans moeten in aanmerkinge komen, van den voorgaanden ſtand, voor zoo veel het dienſtig is om het volgende een recht gezicht te geven, en den ingank te openen, tot alle, en ook zwakke gemoederen: zoo beriep zich Paulus eenigzints op zijn afkomſt, en onbeſproken leven zijner Kindsheyd, onder 't Jodendom Actor. 22 en 26 kap. dat hy zig onbeſproken gedragen, en uyt geen infamie het Jodendom gequiteert of verlaaten hadde.

Zoo konnen wy dan ook beginnen, en zeggen, dat onzen Vriend van zijn kindſche dagen af, eerelijk, en voor zoo veel het Burgerlijke aangaat, onberiſpelijk is geweeſt, niet beſmet met eenige vleeſchelijke gebreken, als dronkenſchap, ontuchtigheyd, onkuyſheyd, of diergelijge verfoeyelijke zaaken: maar zoo 'er iet in hem heeft geweeſt, zoo was het een groote begeerte van eer en geld; twee gebreeken die veeltijdts zaamen gaan, en d' een d' andere tot voedtſel dient, inzonderheyd als de eerſte domineert over de tweede: gebreeken die onder de menſchen

by

by na voor deugden paſſeren, als ſpruytende uyt een verheven gemoed, en geeſt, zoo wanneer zy zich houden in haar eygen renbaan, ſtekende en trachtende na een perfectie in alles zonder yemand te lederen, of te quetſen, 't geen alleen de Burgerlijke ruſt verſtoort.

Dezen Man had dat humeur van ſijn Kindſche dagen af, dat hy ſtreefde na de perfectie in alle zaaken; het zy dat men merke op zijn Kinderlijke oeffeningen, leeren van Talen, Studie in de Rechten; in welk hy 't mangel zijner memorie, door onvermoeyde neerſtigheyd trachten te verbeteren; op zijn converſatie in de Familie, onder de menſchen, en te Hoof: want hy hadde ook de eer, zoo daar eenige in gelegen was, om als Edelman de Koninglijke Bruyd voor den Prinſe van Orangie voormaals te helpen af halen, uyt Engeland: en dezen verheven aerd, en eer-en geld-begeerte, en om uyt te ſteken in alles, is hem daar na omtrent den Godsdienſt wel te ſtade gekomen, en heeft hem tot merkelijke nut geſtrekt: want na dat het de genadig God gelieft heeft, hem te roepen tot de erve van zijn Koninkrijk, en 't genot van de onvergankelijke ſchatten der onſterffelijkheyd, zoo heeft hy dezen zijnen aart en onverzadelijken drift met allen yver en neerſtigheyd by nacht en dag aan geleyt, om te zijn, gelijk Syrach van een Rechtveerdige zeijt: namentlijk, om in 't kort volmaakt te worden.

Het is dan ontrent drie en dertig jaren geleden, dat hy wederkeerde van zijn Franſe reys, en t'huys komende, het Vaderlijke huys vol droefheijd vond, over het afſterven van wijlen zijn waarde Vader de Heer *Cornelis Hartigveld*, dewelke hem niet alleen beminde, maar ook boven zijn andere kinderen, om zijn yver en neerſtigheyd, ingang door zijn beleeftheyd by alle menſchen, trachte voort te zetten.

En dit geval van de Goddelijke providentie, diende hem, als de eerſte aanleydinge tot zijn ware veranderinge: want dezen zwaren ſlag was bequaam om hem, zijnde van ſterke gedachten en diep nabedenken, nader te doen beſchouwen de nietigheyd van al het gene onder de Son was: want dewijl hy 't leven, 't fondament van de hoop en 't genot aller Aerdſche dingen, merkte van zulken brooſcheyd, zoo beſloot hy by zich zelven, dat al de reſt noch zijn liefde, noch de liefde van eenig redelijk creature, waardig was: Hy kreeg dan een diepe ſlach in 't hart, die hem, in ziekte des lichaams, met zwaarmoedige gepeynzen over zijn voorgaande wereldſen wandel, te bedde wierp; hier-in worſtelende beſloot hy vaſtelijk, dat te verlaaten, en een anderen koers te houden, in hope om langs dezen weg de barmheyd Godes te zullen erlangen, en de eeuwige goederen te genieten. Opgeſtaan zijnde, en tot zijn gezondheijd komende, vertrok hy zich in eenzaamheijd op het Land, om daar zijn bedroefde ziele voor God uyt te ſtorten, met gebeden en ſterke roepinge, met vierige ſmeekinge, en tranen, om de genade en vergevinge zijner zonden te verwerven, en hiel niet op, voor dat hy hier van, zoo hy meende, op een byzondere wijze verzeekert wierd: welke verzekeringe, hem door Gods goedheyd toegekomen, hy voor zich zelve hiel voor een van de alderkrachtigſte redenen van de waarheyd van God en den Euangeliſchen Godsdienſt; hem zoo ſterk zijnde als alle reſonementen.

Welk vertrek hem ook verſtrekte een recht middel om hem te bereyden tot het ſtandvaſtig volbrengen van zijn voorgenomen Heyligmakinge, volgende hier

in juyst die wijze aanmerkinge van dien geleerden Erasmus, over 't vertrek van Johannes in de woestijne, willende dat een yder, die zich bereyden zal tot den Euangelischen dienst, hem zoude ontrekken van de menschen; om bequaam te worden tot zoo grooten zaak. Hier op volgde nu in onzen Vriend, een onuytsprekelijke Goddelijke blijdschap der zielen, ontstaande uyt zijne verlossinge der zonden, om dat hy over gebracht was door de Goddelijke genade, uyt het Rijke der duysternisse en des Satans, tot het Rijke des Soons der liefde; dewelke hem ook somtijds der maten bevong; dat hy uytberste in een vloed van dankbare tranen, zoo dat zijn vrienden, hier over menigmaal verzet zijnde, anders wel genegen tot den Christelijken Godsdienst, het keurden voor een soorte van krankzinnigheyd: maar de tijd heeft haar, en alle zijn bekenden, haast anders doen gevoelen en bevinden. Hy leyde dan kloekmoedig alles wat hem zoude beletten af: het kostelijkste gewaad van de rijkste Burgers zijnes tijds, waar mede hy omhangen was geweest, moest t'effens wech; sijn schoone hayr, dat hem tot een uytnemend cieraat had verstrekt, als aan een wel gemaekt Jongeling in de fleur zijnes levens, zijnde in de ouderdom van zeven en twintig jaren, liet hy op de kam afkorten, om dat hy daar in byzonder had gezondigt met zijn zin en te grooten zinnelijkheijd; en dewijl hy daar mede de voeten van zijn Heer niet konde droogen, leijde hyze voor dezelve af, tot een bewijs van zijn aengenomen gehoorzaame nederigheyd. Hy hiel zig wel verzekert, dat het onmogelijk was, God opregt te dienen, ten zy dat'er een openbaar teken gegeven wierd aan de wereld, datmen haar met haar toestel t'eenemaal verliet; en dewijl dit niet konde geschieden, met een uyterlijke mond-belijdenisse, ofte water-doop, als in de eerste Kerke, om dat dit het werelds Christendom mede doet, dat dan dit moest geschieden, met zoodanige dingen te oeffenen, die een wezentlijke scheydinge des werelds te kennen geven, en wel accordeerden met het nederige Ampt eens waren weder-geboren menschen. Och! of de wereld dit bedagt hadde, en nog bedagt, hoe menig zouder zig ontdekken, dat hy niet en is, 't geen hy dwazelijk droomt te zijn, en inderdaad ondervinden, dat, hy zig Jesus schaamt, en 't Kruys ontgaat, en nog in het eeuwige verderf zijner ziele steekt.

Hy prezenteerde zig dan zoo tot de Christelijke Loopbaan, in 't voornemen om zijn Heer door lief en leet te volgen, en in te dringen door de Enge poort des Euangeliums, al zouden aan de posten des zelfs, na den raad van dien yverigen en Godzaaligen Poppius, niet alleen Kleederen en Mantel, maar vel en vleesch bliiven hangen. Dit was dan een recht verzaken van de wereld: gezond zijnde te sterven; levende in den doot in te treden, om Christi wille. En gelijk hij dan op ging uijt zulken honorabelen Familie, door de diepe verachtinge des werelds, zoo scheen hy een cieraat te zullen zijn van de uyterlijke Kerke Christi: die leyder de gewoonte heeft, het heerelijke des Werelds met het Christelijke wezen te vermengen.

Hy wierd dan verzogt en genoodigt tot de gemeynschap van de Gereformeerden en Remonstranten, om een lid van haar gezelschap te willen zijn: De eersten sloeg hy niet af, hoewel hy geen genoegen nam in haar stellinge van de Rechtvaerdigmakinge, noch absolute verwerpinge, van 't meeste deel der menschen, sonder inzigt van zonden of ongehoorzaamheyd: meenende wel bewust te zijn uyt de

Hey-

Heylige Schrift en eygen ondervindinge, dat de menſche niet gerechtvaerdigt word door 't Geloof alleen, maar ook uyt de Werken; en dat het met de Goddelijke goetheyd niet over een en quam, zoo te handelen met onnoozele Schepſelen: Hy bood echter aan deze dingen, en meer, te verdraagen, zoo men hem de vryheyd gaf, om daar van te ſpreken by anderen tot algemeene nut, hoe het hem om 't hart lag: maar dit wiert afgeſlagen, en daarom vond hy ook zwarigheyd om een lid te zijn, daar men zijn meyning veroordeelde, de Broeders verſmade, en de deure ſloot voor 't onderzoek van noodige en nutte waarheden.

Dit gaf hem nu volkomen gelegentheyd, om zig, met geruſtheyd des gewiſſens, te voegen by de Gemeente der Remonſtranten: een gezelſchap dat, gelijk wy weten, wat de gronden aangaat, van waarheijd en verdraagzaamheijd doen uijtſtak boven alle die getal maakten onder de Chriſtenheijd; en dit geſchiede juijſt op die tijd, als daar ter Stede eenige Leeraars van groote achtbaarhejid en waardigheijd gevonden wierden; voorzien van een beproefde Godvrugtigheijd, gezuijvert door Ballingſchappen, gevankeniſſen, en lang gedragen hoon om den name Chriſti, dat is, om zijne waarheijd, alleen krachtig tot de deugd en ware Godvruchtigheyd; Leeraars die enkel haar werk maakten, om 't ware Geloof der Chriſtenen wel en krachtig te ontleden en op onverwrikbare gronden vaſt te ſtellen; nauwe beſchrijvinge te doen van de Euangeliſche deugden; gevallen van conſcientie voor te ſtellen; en ſtark te dringen op des zelfs uijterſte noodzakelijkheijd, vaſt ſtellende dat het op 't doen alleen aanquam. Hy hadde de gelegentheijd in haar Gemeente te zien een openbaar Collegium van vry Propheteren, dat is om alles voor te ſtellen en te hooren voor ſtellen met Chriſtelijke zedigheijd, wat eenigzints by de Broederen geoordeelt wiert nuttelijk te zijn tot de ware Euangeliſche Godvruchtigheijd. Hier was onzen Vriend nu recht in zijn humeur, daar in vond hy menſchen die hem deden verſtaan, datmen niet alleen ſimpelijk door de Godvruchtigheijd, maar ſpeciaal, als het Rijke Chriſti eygen, door een weerelooze lijdzaamheijd, moeſt ingaan in het Koninkrijk der Hemelen; ende met eenen, dat'er geen onderſcheijd van Staten onder de Chriſtenen, door Afkomſt ofte Rijkdommen, vryheijd gaf om uijt te ſteken boven anderen, maar dat yder verplicht was, zig te voegen met den nederigen; en met een woord, die de meeſte wilde zijn, dat die in diepe nederigheijd moſt indalen. En onder anderen vond hy hier dien Godvruchtigen *Gerrit van Velſen*, een Jongman die om zijn uytſtekende zoetaardigheijd, liefde, en verſtandige invloeinge in de gemoederen der menſchen, om haar ter deugd te brengen, geen weergade hadde ten zijnen tijde, wiens naam in zegeninge zal blijven by al de genen die hem gekend hebben: aan den welken en zijn Godvruchtigheijd, yver in den gebede, liefde tot God, en den naaſten, ik niet ernſtig gedenken kan, zonder met heylige dankbaarheijd ontſteken te worden, dat ik hem gekend heb: Deſen Godzaligen Jongman verſtrekte onzen Overledene een anderen Ik: Ende die twee Godvruchtige menſchen waren altijd by elkanderen beſig in het overwegen, leeren, vermanen, waarſchouwen, vertrooften; bidden en danken, en wat tot vierigheijd ontſteken kon: ſtrydende genoegzaam dit heylige paar onder elkanderen door een Hemelſche eergierigheijd, wie den andere in 't geene eerelijk, in 't gene loffelijk, en wel luijdende is onder de menſchen, zoude voorgaan. Door deſen Iongman kreeg hy aenleijdinge en

ken-

kenniſſe by de voornaamſte Doopsgezinden, met welke hij ook broederlijk omging en in liefde verkeerde, hoe wel hij zig noyt tot hare ſecte publijk liet in lijven, door den waterdoop, om dat hij meynde dat het niet verſchilde, een oude Ceremonie (paſſende alleen opzekere tijd en perſonen) tot allen uyt te breijden, en te eterniſeren, of een nieuwe, op menſchelijke inzigten, in te voeren in de Kerke Chriſti.

Hoe hy nu zich gedragen heeft onder alle moderate Chriſtenen, ſtaat ons nu vorder, als behoorende tot het poinct van den voort-gang zijner heyligmakinge, wat nader in te zien.

De gezelſchappen gelijk wy huiden hier by woonen, daar al de Broeders gelijke recht hebben tot openbare ſtichtinge, ſtelde hy als de eenige bequaem zijnde om den Godsdienſt voort te zetten, en gegrond op de Apoſtoliſche waerheyd en practijke van de eerſte Kerke, derhalven deede hij zijn uyterſte devoir om die allenthalven voort te zetten, in weerwil ook van die hij te ſterk draafde: en met recht zouw men in deze gelegentheyd met eenige kleyne verwiſſeling van woorden, op hem kunnen paſſen 't geen de Heer Droſſaart Hoofd zeyt van dat groote Licht van Holland Dirk Koornhart,

Hy proefd'er, en verliet de Rijkdom, weelde, en Staat,
Maar bleef van ernſt, en luſt tot Vryheyd onverzaad.

En wat de Heyligmakinge zelfs aangaat, ofte den aanwas in de zelve, daar in heeft hy hem gequeten als een van de aldervoornaamſte Chriſtenen: want gelijk het hem noyt ontbrak aan eenig deel, ſtellende het weezen eens rechtſchapen Chriſtens, zoo en mangelde het hem ook noyt aan yver en ernſt, om waar 't moogelijk, te raken tot het top der volmaaktheyd: Hy had zich eens gezet tot den volkomen Godtsdienſt, en geraakt zijnde van een Goddelijken yver, vergat hy met Paulo het gene dat achter was, ſtrekkende zich geduurig tot het geene noch reſteerde; arbeydende by nacht en dach, of hy ook eenigſins mocht komen tot de opſtandinge der dooden: en in deze kan men zeggen dat zijn voorneemen aan alle is bekent geworden: hy keurde, gelijk het betaamde, een geduurige eerbiedigheyd tot God en Jeſum Chriſtum het fondament van den geheelen Godtsdienſt, met wat een uytgeſtrektheyd, en diepe vernedering des harten, hy hier ontrent geweeſt is, zal God zelfs die het alles bekent is ten genen dage openbaren, en zoo men oyt uyt het uyterlijke raport beſcheyt kan krijgen in de omme gang, van elkanders innigheyd, zoo is't ook zeeker dat hy vol was van innerlijke devotie en overgegevenheyd der ziele: hier uyt ſproot die diepe ootmoedigheyd en vernederinge voor zijn God; met eene de aldergrootſte zorgvuldigheyd zocht hy zich te dragen, om nimmermeer te verliezen de waardigſte gave onder het Nieuwe Verbond, die daar zoude uytgedeelt worden, namentlijk de gave des Gebeds. Sach. 12. 10. Met wat een vyerigheyd heeft hij deze wel geoeffent! wat een vloed van traanen vloot hem van zijn wangen, datmen nauwelijks zoude denken of hem hier in wel eenig menſch overtroffen heeft; altijd dat is zeker, dat hij de voornaamſte hier in by dag en nagt heeft zoeken na te volgen; de kragt zijner gebeden waren by na onbeſchrijffelijk, hy ſwom genoegzaam in tranen, als hy gedagt aan de Verloſſinge van hem en anderen; ja men kan zeggen dat hy niet op en hiel die van hem zelven en andere zonder

onder-

onderlaten te gedenken; en dat alles ter heerlijkheyd des Vaders; was'er yet te doen om hier toe te waken tot den gebede, dat nam hy zorgvuldig waar, als een heylige voorbereydinge om krachtig te bidden; woude het gebed niet opgaan, dat was hem een infallibel teken dat'er een ſtruykelinge, door niet wel waken, was tuſſchen beyde gekomen. Hooren wy hem nog niet bidden met groote en kragtige beweeginge zijns gemoeds de tweede, en derde bede in 't gebed des Heeren; immers wy hebben het meenigmaal en nog korts gehoort, *ô Vader uwen name worde geheyligt! uwen wille geſchiede!* en uytbreydende daar byvoegen, *geeft dat wy altijd de eere uwes naems in al ons doen en laten op het oog mogen hebben! en niet iets na en laten, dat tot verbreydinge des zelfs dienſtig zy! geeft dat wy uwen wille zoo mogen volbrengen op der aarden, als die zalige geeſten daar boven! niet nu en dan, niet hier of daer in, maar altijd en in alle zaken; en met alle uijtgeſtrektheyd: Ten vergenoegt u niet 't geen wy gedaen hebben in uwen dienſt: Ten vergenoegt ons ook niet, dat 'er tot nog toe geſchied is, mogten wy eens verzadigt worden in dezelve!* Dit en zoo ik nog meer zeyde van zijn yver, gebrokentheyd en verbrijzelinge des harten, in den gebede, weet uwe Aandagt dat ik te kort zoude zeggen.

En wat kragt van Geloove in hem plaats hadde, zal niet ligt yemand uitſpreeken: zoo men't Geloove, volgens de leſſe Jacobi, zal rekenen uit de werken; zijn Liefde, dan, tot den naaſten was genoegſaam volmaakt; hy hadde den lichamelijkē en geeſtelijken nood, door de hart-grondige inwendige ontferminge Chriſti aan te doen, hem door oeffeninge eygen gemaakt. Wat menſch heeft hy oyt met lijffelijke armoede bezet gezien, alſe hem blijkbaar en kenlijk was, dien hy ongetrooſt gelaten heeft? Zijn tijdelijke goederen die hem in grooten overvloed waren toegekomen, door 't overlijden van zijn waarde Moeder Juffr. *Agatha Welhoek*, waren voor den armen ten beſten, dewijl hy wiſt, dat hy zoo doende den Heere woekerde, en dat hy hem zoude opnemen als 't hem onbreeken mogt in de eeuwige Tabernakelen; de ſondaers die in eenige miſdaat gevallen waren, onderwees hy door den geeſt der zachtmoedigheyd; ja met innerlijk meededoogen ontſteeken zijnde, kon hy met haar en voor dezelve verſmelten in tranen en gebeden, zag hy eenige hardigheyd, die wiſt hy met een mede doogende ſcharpheyd te verbreken: ſcheen in iemand maar een vonk van Godvrugtigheyd, inzonderheyd eenige opgang des gebeds, dien hadde hy terſtont in 't oog, en gedagten; als die de vreeze Gods hadde plaats gegeven: deze verzogt hy terſtont tot een naauwer en heyliger converſatie, als een die hem, of hy den zelve, zeekerlijk zoude verder brengen: merkte hy in anderen wel eene genegentheyd tot den Godsdienſt, doch die zig vergenoegden met de kenniſſe van de zelve, en de converſatie van vroome menſchen, daarze ondertuſſchen bleven ſteeken in den modder van vleeſchelijke luſten, en aardſche zinnelijkheden; deze zag hy met een groote indignatie, en verontwaardiginge aan, als menſchen die men ſlepen moſt op den weg der Godzaligheyd: ontmoete de hy de genen die wel voort gegaan hadden, maar weder de wereld lief kregen, en ſchandael gaven aan andere, over die meyne ik waarlijk, dat hy kon zeggen, met Paulo, wie wort'er ge-ergert dat ik niet en brande? De zondaren wiſt hy te raken, zoo'er eenig gevoelen plaats greep; haar overtuygende dat hy maar daar zoude beginnen, daar hy 't zelfs in conſcientie oordeelde wel te zijn; en dat'er dan tot

het

het perfecte wel haaſt een ligt der genade zoude opgaan in hare ziele. En die een verkeert oordeel velden van den nauwen weg des Evangeliums, uyt de verborgene inclinatie des vleeſches; en die van alles een nette bepalinge begeerden, of niet voort en wilden op het ſpoor van hunnen Heer, deze toonde hy dewijlze geen luſt konden krijgen door eygen beſchouwingen van de waardigheyd Gods, en de hope der onſterffelijkheyd, tot een nauwe betragtinge zijner geboden, met overgevinge van alles zelfs tot de minſte zin-ſpeling toe, dat dien weg nogtans de veyligſte was, en beſt over een quam met de woorden der H. Schrift daarze leert, *dat het zy, dat wy eten, het zy dat wy drinken, het zy dat wy iet anders doen, dat wy alles moeten doen tot Godes eer*: 1 Cor. 10. v. 31. En wederom, *al wat gy doet met woorden ofte met werken, doet het alles in den name des Heeren Jeſu, dankende God en den Vader door hem.* Col. 3. 17.

En wat ſpoor hy den regtwillige en Godgezinde menſchen geweeſt is, tot den aanwas in kenniſſe en Heyligmakinge, is nauwelijks uyt te drukken; want gelijk hy zelfs hier in onverzadelijk was, zoo ſtortede hy dezen brand ook over in andere, na haar maate van ontſanckelijkheyd: en wat zijn'er woorden van nooden, daar de zaaken zelfs ſpreeken? Men bezie maar de preſente vruchten niet alleen in deze Stad, en onder ons gezelſchap, maar ook in de voornaamſte ſteden van ons Vaderland, en men zal bevinden, van die menſchen die hy met liefde bezeten hadde in't geeſtelijke, en zy hem, datze verde boven andere uytſteeken in nederigheyd, modeſtie, verzakinge van de werelt, ingetogenheyd, uijt-geſtrektheyd tot het loffelijke onder de Chriſtenen, geeſtelijken yver tot alles dat de Godvrugtigheyd volmaakt. Zullen wy beſchouwen 't gene hy gedaan heeft tot de dagelijkſe doodinge zijnes vleeſch, om dat van ſtuk tot ſtuk aan te wijzen, zoo was'er geen eynde vande gevallen; ſommierlijk kanmen zeggen, dat hy zig beſneden hadde, en beſneden hield, ontrent den Echten-ſtaat, om het Koningrijke der Hemelen: en men kan waarelijk zeggen, dat hy dit niet dede door een defect van de natuur, niet door een violente en onvoorzichtige belofte; want dat hield hij ongeoorloft, maar door oeffeninge en Goddelijke gaven; en door geſtadige beſchouwinge van het Rijke der Hemelen en wat'er toe leyden kon, hadde hy dat woord gevat dat alle menſchen niet begrijpen; zoo onſen Zaligmaaker zegt by Matt. 9 Zijn private leven was genoegſaam een gedurige ſoberheyd by zig zelven zijnde; noyt gebruykte hy by na ſpijſe ofte iets voor den avond, en dan matiglijk, zoo veel als ter nauwer nood het lichaam kon bequaam houden tot de oeffeninge die hy te doen hadde: ſijn exercitie in 't vaſten by voorvallen ging zomtijds verder als de natuur ſcheen te lijden of toe te kunnen laten; waar van wy de bijzonderheden hier zullen nalaten, om niet te ſchijnen yet ongelooffelijks te zeggen: alles ſtrekte daar toe, om ook te proeven, wat het was honger te konnen verdraagen om Chriſti wil; en of het de Heere geliefde, zulks t'eeniger tijd toe te zenden, hy aan hem geen ongeoeffent Dienaar zoude vinden: zijn overgroote middelen bewogen hem noyt om met dien Jongeling op het woord *verkoopt wat gy beſit en deelt het den armen*, de hand te rugge te trekken en bedroeft henen te gaan, maar blijdelijk hadde hy zig van 't gene hem vrij was ontlaſt aan den Armen; en 't gene hem tot zijn groot ondank overſchoot, en moſt blijven overſchieten, daar van was voor hem maar een ſobere, indien niet de alderſoberſte portie; en 't gene hem diſputabel mogt toekomen, heeft hy, weynig dagen voor ſijn dood, by uyterſte wil beſproken aan behoeftige Weesjes: Zoo dat indien iemand oijt gezeijt heeft, ofte zoude konnen zeggen, met Paulo, *Ik weet*

ver-

vernedert te worden, en ik weet ook overvloed te hebben, alleszints en in alle ben ik onderwezen, beyde verzadigt te zijn, en honger te lijden, overvloed te hebben, en gebrek te lijden, ik vermag alle dingen door Christum die my kracht geeft; zoo yemand, zegge ik, dit heeft konnen zeggen, zoo meyne ik dat het den Overledene met het hoogste recht heeft konnen doen. Ende dus heeft hy sijn leven in een gestadig lijdinge en sterven, zoo het de heylige Schrift zelfs noemt, onder ons deurgebracht, niet een korten tijd, maar den tijd van in de dertig jaren: Invoegen dat hy op sijn verscheydinge zoude hebben konnen zeggen, het gene den Apostel zeyde tot die van Ephesen, na dat hy by haar drie jaaren lang, met grooter kracht, en ijver, verkeert hadde: gy weet Broeders dat ik nu in de dartig jaren onder u geweest ben, vermanende met biddinge, en tranen; een yder mensch betuijgende hoe hij Gode behoort te wandelen, dienende den Heere met alle ootmoedigheijd en vele tranen, niets achter houdende van 't gene nuttig was, dat ik u niet zoude geleert hebben, in het openbaar en bij de Huijsen: Gy zijt getuijgen, ende God; hoe Heijlig en Rechtvaardig en onberispelijk wy u, gij die gelooft, geweest zijn; vermanende een ygelijk van u, als een Vader zijn Kind vermaant: vertroostende en betuijgende, dat gy zoud wandelen waardig Gode, die u geroepen heeft tot sijn Koningrijk en heerlijkheijd. Dit is den treyn zijnes levens geweest, met een vrijwillige stantvastigheijd tot den eijnde toe in zijn leven. Het gene dan te meerder als een exemplaar moet aangemerkt worden; om dat hy t'elkens gelegentheijd hadde van weer te keeren: ganssch anders was 't met hem als met de genaamde Geestelijken in het Pausdom: want die binden haar wil en staat aan een belofte onder een Oversten, gelijk als aan Christum; Deze had geen belofte gedaan, maar had een voornemen om altijds, met achterstellinge van alles, te volgen wat orbaar en best zoude zijn; die, worden in Kloosters als Gevangenhuijzen bewaart, of vrij zijnde, konnen haar staat niet verwisselen, als met gevaar van 't leven of eeuwige infamie: maar Deze behield zijn liberteijt, om weder te keeren, met eer en reputatie; zijn Vrienden floreren als nog in eer en Rijkdommen, haar was hy (als die zelfs genegen zijn tot een deugdelijk leven) tot op sijn dood lief en aangenaam: de wereld hadde hem garen weder onder de haren ontfangen, om dat zoo een voorbeeld, toonende wat men, door Godes genade, vermag in den Godes-dienst, haar in 't ooge stack, en'er overtuijgde van zonden: Die, staan haar middelen eens voor al af, en konnen niet als met de uyterste armoede hunnen staat verwisselen; maar hy afstaande, eens van 't gene in zijn middelen gereed was, door een dagelijkse zelfs uijtdeelinge aan den Armen, behield noch t'zijner ondank, en moest het blijven behouden, zonder den Armen (die het eijgentlijk geheijligt was in zijn voornemen) een groote schade toe te brengen, zoo veel daar hij, na de wereld, splendide van had konnen leven; ach! hoe veele zijnder geweest, zelfs die onzen Vriend gekend heeft, die de hand van de ploeg des Heeren hebben afgetogen, en de wereld weder sijn ingeslagen? en hoe veele heeft hij'er nog wel gezien, die kragtig dreijgden de liefde der wereld te omhelsen, zoo niet met woorden, ten minsten met werken; maar hy heeft door Godes genade in zijn loffelijk voornemen volhard tot den eijnde toe: op hem kan met recht gepast worden, 't gene den Autheur tot den Hebreen zeijt, in zijn II kapittel van Abraham, en dergelijke Voorvaderen, *die zulke dingen doen, betoonen klaarlijk dat zy een Vaderland zoeken, en indien zy dies Vaderlands ge-*

dachtig hadden geweeſt, van welken zy uytgegaan waren, zy hadden tijd om weder te keeren, maar nu zijn zy begeerig geweeſt na een beter, dat is na het Hemelſche.

Of nu onzen Vriend, de wereld adieu zeggende, met zoo ſtrengen weg ingeſlagen te zijn, voorzichtig heeft gedaan, daar word verſcheijdentlijk by verſcheijdene van geoordeelt; maar alles ſamen gebragt zijnde, van de luſtige en onluſtigen tot den Gods-dienſt, zoo zal het beſluyt vallen, de Man is niet te beſchuldigen, hy heeft wel en wijſſelijk voor zich zelve gedaan; want alle die oordeelen willen, ook met een half ziek verſtand, van den Chriſtelijken Godsdienſt, voor zoo veel die in de practijque beſtaat, zullen moeten bekennen, dat het een Religie is, die de menſchen leert overgaan van 't gene goet is tot het beter; en met eene dat het loffelijk is, de ondergeſtelde dingen wel waar te nemen, om tot de voornaamſte voort te gaan, en dienvolgens dat het een wijs man is, die 't hoogwichtigſte poinct zijner zaligheijd zoo veel laet by hem gelden, dat hij na die omſtandigheden, daar hij in is, ofte die hij hem zelven maken kan, het in alles zoekt zeker en veijlig te nemen: en dienvolgens zoo moeten zij onzen Vriend, en zijne maniere van leven, den lof van de hoogſte voorzichtigheyd toereijken. Te willen zeggen dat hy nutter hadde gedaan, zoo voor hem, als voor de Religie, indien hy hadde geleeft, na belang van zijn afkomſt en middelen; echter oeffenende eer en deugd: dat achten wy maar gedachten, ſpruytende uijt het bedriegelijke vleeſch, dewijl zijn kleederen zijn geweeſt zedig, modeſt, zelfs niet verachtelijk, of verdagt van keurheyligheyd in't oog van redelijke menſchen: hy behield ook een goede eſtime onder ſijn Bloedvrienden. Indien maar by dezelven het punct van de Godzaligheijd wel word behertigt, zoo zullen zy, zijn doen beſchouwende, in hem waarlijk bevinden, dat het mogelijk is voor de menſchen, 't gene God gebied; en 't zelve wel volgende, na hare mate, zullen behouden worden.

Maar licht zal iemand, dit hoorende, vragen, of in dezen man dan niet iets te beriſpen zy geweeſt? Ik antwoord, ja, dat hy een menſch zijnde, ook zijn zwakheden onderworpen is geweeſt: uwe Aandagt was ook zomtijds zelfs tegenwoordig, als'er tuſſchen ons en hem eenige conteſtatien zijn gevallen over dit of dat geſchil; maar dit willen wy niet hooger geſchat hebben, als het gene'er rees tuſſchen *Paulus* en *Barnabas* Actor. 5. 39. het gene de Heylige Geeſt noemt een *paroxyſmus*, een *irritatie*, *verbitteringe*, ofte liever eygentlijk eene *opſcherpinge*; gelijk den Autheur dat woord gebruykt, Heb. 10. 24. Want noyt was'er tuſſchen ons eenige quaden grond; maar dit ſproot veel eer uyt dat verheven en genereuſe humeur van onſen waarden Vriend, het gene ten uyterſte genegen was om alles beſtipt door te zetten, wat hy eenigzins beſt oordeelde, beyde in kenniſſe en in de practyque van de Godvrugtigheijd; is'er iets verders geweeſt, dat heeft hy, en wy na onze geringe mate, den Heere afgebeden; en hy wel met vele tranen, als met een dagelijkſe offerhande verzoent: en dien volgens is dit, en dergelijke voorvallen, ook ongetwijffelt by dien algoeden God, volgens zijn verbond, genadiglijk vergeven: Het gene God vergeeft, moeten wy niet houden als een gebrek in een ſchoon Beeld; en 't gene met tranen der boeten word uijtgewiſcht, mach noch moet geen marke houden in onze gedachten van bemeuzelinge ofte gebrek: volgens den inhoud van het Verbond, heeft hy zich dan wel en uytſtekende gedragen; en alle omſtandigheden, waar in hy geſteld was, en den ſtand waar toe hy door

de

de genade gekomen was, tegen elkanderen vergeleken zijnde, zal men moeten zeggen, dat de Heer hem byzonder had begenadigt: en dat hy door hem getoont heeft aan de wereld, wat zijn kracht vermach by de menschen; en hoe dat den geloovigen alles mogelijk is in den Godsdienst, die haar maar overgeven aan zijn wil; dat zy bergen van zwarigheden konnen verzetten; dat het onmogelijke by den menschen, mogelijk is by hem; dat is, dat hy een Rijken ook kan doen ingaan in zijn Koningrijk, en dien kabel van alle de grootheyd des werelts, doen passeren door de enge en nederige ooge van een naalde.

Onzen Vriend zijn loop tot op het verscheijden gebracht hebbende, heeft hem de Heere bezocht met een slepende, doch doodelijke koorts: in de aenkomst des zelfs, wierd hy gewaar een grooten invloed en overstortinge der genade in zijn gemoed; maar de ziekte toenemende door 't verheffen van den inwendigen brand, zoo was dit merkelijk minder, om dat de Heere, zoo ik achte, zonder reden geen Mirakel doet: dus zoo bleef dit zoo in staat: ik hebbe hem echter hooren betuygen, dat hy den invloed der genade nog gewaar wierd op de gebeden, hoewel in minder mate; en, gelijk als uyt den aard dier ziekte, ettelijke dagen lang den slaap ontbrak, zoo lag hy hier met sterke gedachten bezig, als een hart dat uytgestrekt is na het versche water: hy lag in alle lijdzaamheyd als een Lam, vriendelijk tegen die hem dienden, of quamen bezoeken; met zeer weynig gezeg van woorden, als yemand die wel by zijn verstand zijnde, echter met zijn gedachten is getransporteert. Gelijk wy dan niet twijffelen, of hy heeft het harte daer gehad, daar den Geest haast volgen zoude; dat is by Jesum zijn verlosser: en dit was den stand van zijn ziekte, gedurende de tijd van veertien dagen; tot dat de Heere na zijn wil en genade hem verloste uyt dit dal der ellenden.

De dood heeft ons dan door de Goddelijke voorzienigheijd zoo waarden pand ontrukt; buyten twijffel om over te brengen in den schoot, dat is de inham of rede van Abraham, tot de rust van alle zalige zielen; om hem, door onzen gezegenden Heyland, te zijner tijd, te doen ontfangen, voor zijnen gedurigen arbeijd, tranen, waken, en gebeden, en het volgen van 't Lam waar het hene ging, de witte Kleederen, de Palm-takken en kroonen der eeuwige heerlijkheyd, als een teeken van overwinninge.

Ende gave God, dat het ten onsen regarde niet en was tot een zware bezoekinge, en sommige harer verharding. Den Godvruchtigen en geleerden Episcopius acht het een van de zwaarste middelen van verhardinge, als God de Vroomen, 't licht der wereld door d'uytstekende gaven, aldus weg haalt, om dat hier uyt een verduysteringe volgt: komende die gedagten over een met het zeggen des Propheets, *de Godzalige komt om, en niemand acht daar op, en daar is niemand die het ter harten neemt; en de weldadige worden weg geraapt, zonder dat' er iemand op let; dog hy zal gaan in Vrede* Esa. 57. 1. Wat zullen wy dan doen, om geen schade te lijden by zoo zwaren slag, om op te waken, en alles te doen dat wy als Christenen schuldig zijn, om ons zelven te herstellen en in stand te houden?

Zullen wy dan onze tranen en handen te samen voegen, en onze stemmen verheffen tot den Hemel, om dat waarde pand weder hier te brengen? Dat waar voor hem het geluk benijden, en de zalige rust verstooren, 't was den Hemel te verzoeken, die ons met oneijndelijke middelen kan te hulpe komen, en het strekt

tegens de Chriſtelijke plicht en gelatenheijd: Het gene ons in dit geval te doen ſtaat, is voornamelijk en eerſt gelegen, in het oeffenen van vierige en ernſtige gebeden, want dit is de uiterſte toevlugt van alle Godvrugtigen geweeſt en wel in het derven van deugdelijke menſchen, daar op ziet 't geene David zeijt in zijn 12. Pſal. *Behoed ô Heer! want de goedertierene ontbreekt, want de getrouwe zijn weijnig geworden onder de menſchen kinderen.* Het voorbeelt van onzen Zaligmaker Jeſus wekt ons hier niet alleen toe op; maar wijſt ook aan des zelfs uijterſte noodzakelijkheijd, want was'er oijt iemand die hem zelven en anderen kon voorzien van't gene noodig was om de voorvallende gebrekkelijkheden te vervullen zoo was hij 't, nogtans was altijd zijn toevlucht tot het gebed, om te toonen zijn onderwerpinge, en af hanginge van zijn Vader, en dat alles van hem alleen moſt af komen, wat ernſt hy gebruykt heeft voor de zijnen door dezen weg, dat toont hy met dat gebedt by Joannem aan het 17. in wat kracht, herhalingen, en uytdrukkinge van liefde dit geſchied is, kan yder aandagtig Lezer merken, en dat alleen op dat zijne Diſcipulen behoed wordende van den boozen, zouden geheijligt worden door de waarheijd; en niet alleen zy, maar ook alle die door haar woord in hem mogten komen te gelooven: het gebed dan is het eenige middel ook om den Heere te bewegen tot mededoogen, het geeft te kennen, dat wy uijt eijgen kunde en verleegentheijd ons zelven niets, en hem alles toe eijgenen moeten. Hy is ook warelijk de gene die alles *in allen kan vervullen, en doen kan overvloedig boven alles dat men bidden of denken kan* Eph. 3. 20.

Eliſa kreeg twee deelen, van dien geeſt, dewelke in Elia geweeſt was, 2 Reg. 2. 9. 't Zelve kan ons hier ook geſchieden in deze onze droefheijd, dat hy ons mededeele van dien geeſt dewelke voormaals in deſen afgeſtorvene geweeſt is. En dan waren wy gered, onze Vriend was zelfs gewoon, gelijck wy weten, zijn voornaamſte kragt te ſtellen in't gebed, daar op lag in't generaal zijn ganſche Godtsdienſtige oeffening. Alles was in hem uitgeſtrekt om wel te bidden, en deze heylige converſatie met God heiliglijk te gebruijken; langs dezen ladder klom hy tot die hoogte van Godvruchtigheijd daar in wy hem gekent hebben. Hier toe moeten wy ook uit geſtrekt zijn met alle de kragten van geeſt en ziele om dit Goddelijk middel wel en wettelijk te gebruijken: En hier mede zullen wy ook betoonen dat wy niet aan eenig middel maar aan God, die alles tot middelen kan gebruijken, blijven hangen; het kan zomtijts gebeuren dat menſchen aan menſchen te veel door onvoorzichtigheijd kleven, maar aan den Heere kan het noijt te veel, nog te diep geſchieden. Vertrouwen wy hem onze geeſtelijke zaken, zijn hulp is gereet, niet alleen om onzen nood te vervullen, maar om zelfs door ons anderen te helpen. Geviel het dus niet aan de Apoſtelen? Want daar zy op't affterven van hun Meeſter verlegen en verſlagen ſtonden met haar zelven en elkanderen, daar wierdenze Inſtrumenten van Gods glorie en zaligheijd van anderen: Overſtort, gelijk wy weten, met kracht wijsheijd en allerley mate van genaden; dit kan ook ons geſchieden na de mate van tijd en voorvallen; dezelve God leeft, dezelve onzen Koningh Jeſus Chriſtus regeert als nog, en zal regeren, *hy is giſteren, heden, en dezelve tot in eeuwigheyd*; en hy ziet alle de zijne met gelijke oogen, dat is met gelijke hartelijke liefde aan tot haar behoudenis.

Maar

Maar hier op moeten voorts onze ernſtige gedagten vallen, om onder de zijne warelijk getelt te worden, dat is zoodanige harten en zielen te bezitten, die onſankelijk zijn van de Goddelijke gratie, gelijk Jakobus dat merkelijk aanwijſt als hy zeijt *Gy bidt en gy ontfangt niet om dat gy qualijk bid, op dat gy 't in uw welluſten zoud verdoen*: Jacob. 4. 3. En Johannes alderkrachtigſt, *wy weten wat wy bidden by ons verhoort, want wy zijn geboden bewaren, en doen dat behagelijk is voor hem* 1 Joh. 3. 22. het oeffenē dan van alle pligten der Gods-dienſt is de noodzakelijke voorwaarde, die ons niet alleen in dit maar ook in alles kan te ſtade komen: onzen eenigen toeleg moet zijn om hier van daan te beginnen, en hier in te volharden, want gelijk de Godvrugtigheijd zijn voetſel krijgt uijt het gebed, zoo is't gebed de kragt van 't andere; en zijn beijde abſoluit noodzaakelijk tot ons eeuwig heijl. Het is de Godvrugtigheijd daar wy op moeten doelen, als het *eenig noodig*: en om hier in met vierigheijd elkanderen en ons zelven te ontſteken, zal boven al van nooden zijn dat wy het levend voorbeeldt van den Overledenen, ons zoo levend voorhouden, met herdenken in en door te zien, als mogelijk is; om hem na te volgen in de heyligmakinge gelijk als hy Chriſtum en andere Heyligen gedaan heeft. Sijn vierigheijd, zijn onverſettelijken yver zijn onthoudinge en behoudinge van alle aartſche luſten, naauwe opmerkinge op alle voorvallen, zijn groote liefde tot den naaſten in't vermaanen, vertrooſten, opbeuren, waarnemen, en 't voortzetten tot de Godtvrugtigheijd, benevens mededeylzaamheijd, moeten wy noyt vergeten, maar met kragt onze zielen zoeken in te drukken: want dit zal in ons een byzondere vrugt baren tot den aanwas der Heyligmakinge. De geleerde en Godvrugtige Crellius, in zijn Ethica, vereyſcht in een deugt beminnend menſch, om in dezelve kragtig t' avanceeren, dat zy haar zelven zouden voorſtellen het voorbeeld van een deugdelijk en eerlijk Man, om door des zelfs beſchouwinge ontvonkt te worden met een brandende begeerte tot de deugt: en geen wonder dewijl de exempelen zoo veel vermogen, beyde in't quade en in't goede, op't gemoed der menſchen; en daarom zeggen wy, exempelen vermogen veel, en 't is waarachtigh: de heele wereldt wordt geregeert door voorbeelden: hier om is't dat de Ouden onder de Heydenen zoo veel beelden van eere opgeregt hebben; om die mannen, die in 't een of 't ander hadden uijtgeſteken, en iet memorabels hadden verrigt, eeuwigh in 't oog en gedagten te doen leven; niet om haer gedagten, maar haar daden in 't geſigt te houden, en door deze naar ijver d'aanſchouwers te verwekken in een onverzadelijcke navolginge: ende voorwaar vermogen dit de gedagten van menſchen die wy noijt gekent nog geſien hebben, (en aan welkers verhevenheijt ſomtijts kan getwijfelt worden, offe niet met flatterie vermengt en is) wat zullen zulke voorbeelden niet vermogen, die wy ſelfs gekent, beſchouwt, doorzien, en daar wy zulke jaren mede in liefde zijn vereenigt geweeſt, 't zal een ongeloofelijke kragt hebben zoo wy 't aandagtig beſchouwen: en zoo op iemandt huijden onder de menſchen 't gemeene ſpreekwoordt kan gepaſt worden, *hy is de deugt zelver*, het hadde plaats in deſen man, waar van wy ſpreken. Invoegen dat ik meijne dat men zonder aanſtoot op hem zoude konnen, in een moralen zin, toe paſſen, 't gene Tullius zeijt van de gedaante der deugt: Indien, zeijt hy, de gedaante van de eerbaarheijt met de oogen kon beſchouwt worden, zy zoude een ongeloofelijcke liefden tot zig verwekken.

Dit

Dit zal ook waaragtig wezen van den Overledene: houden wy hem maar in gedagten, hy zal altijt een groote vierigheyd in ons ontſteken, tot zijne deugden en Godvrugtigheyt, ja ik derf my verzekeren, dat hy af wezende meer op ons zal werken, als zijn tegenwoordigheyd ſlappelijk te genieten: het ontberen doet de dingen agten en haar waarde kennen. Ende gelooft my zeer Aandagtige! zoo ons zulken exempel niet beweegt tot errenſtige ijver van Godvruchtigheijt, zo zijn wy deſparate menſchen; verſtorven en verſteende kolen, daar geen geeſt in is, en die door geen vier t'ontſteken zijn; wy moeten weten dat uijtſtekende voorbeelden, gelijk als dit is geweeſt, 't geen licht in een eeuw geen weerga gehad heeft nog hebben zal, van Godt gebruijkt worden, als een van de laatſte uijterlijke middelen ter zaligheyd: en 't welke niet gebruijkt en waar genomen zijnde, ook merkelijk tegens ons zal opſtaan in het oordeel, om ons te overtuijgen van een deſparate lauwheijt: kan iemant verſchooninge vinden voor de ondeugt, daar hy de deugt geleert heeft, en des zelfs mogelijkheijt in anderen beſchouwt op zulken kragtigen wijs? Ongetwijffelt neen; ja hy zelfs zal konnen preteſteren reijn te wezen van ons bloet, dewijl hy zonder onderlaten, met woorden en werken heilig onder ons, en na den genaden eyſch des Euangeliums, onberiſpelijk is geweeſt: wat verſchooninge? geen ten genen dage. En tercontrarie zoo wy dit voorbeelt trachten na te volgen, zoo zullen wy hem zekerlijk ontmoeten in een veel waardiger ſtaat, als daar wy hem nu in gekent hebben: hier is het geweeſt de ſtaat van vernederinge, daar zal het zijn de ſtaat van heerelijkheijt; hier was het een ſtaat van zwakheijt in 't verſtant, in de wil, en geeſtelijke kragten, daar zal 't zijn van volheijt des Geeſtes in kenniſſe en alles wat de ziel perfectioneert; hier was het ſtrijen, weenen, ſuchten, bidden, daar zal 't zijn overwinninge, blijtſchap, danken, loven in eeuwigheijt: hier droeg hy een lichaem om, alle toevallen onderworpē, daar zal hy een lichaem hebben van alles gelibereert: Ja hier zijn hem ſommige tot laſt geweeſt, en licht wy alle, om dat wy zijne begeerte niet voldeden tot de heyligmakinge: maar opgewekt zijnde door zijn voorbeelt zullen wy zijn kroone zijn en blijtſchap; en wy zullen zo zamen met den Heere zijn, en alle heyligen. Ende de eeuwigheijt zal het geſcheijden zijn dan beletten.

En wat ons aangaat wy ons hebben voortaan het ooge ook te ſlaan op elkanders conſervatie, en behoudeniſſe; en dit zullen wy byzonder doen, zoo wy te zamen een heylige vrede zoeken te obſerveren.

Vrede, gelijk wy weten, is de ziel van 't Chriſtendom, neemt de liefde, dat is de vrede weg, de Son is uijt de gemeente: liefde moet het alles verwarmen en doen leven: wat de liefde vermag en doet, leert den Apoſtel in het breede, 1 Cor. 13. zy vervult alles in allen: onbreekt de liefde, zoo zal alles ontbreken; wijsheyt kracht en geeſtelijke ſterkte; maar iſſer goddelijke liefde en vrede, zoo is 't alles overvloedig: want 't geene de eene heeft, heeft hy voor hem zelfs en anderen: dan is 't alles voor de gemeene ledematen van 't lichaem Jeſu: maar ontbreekt de vrede, zoo zal het alles ſtooten: wy weten dat ons gezelſchap beſtaat in geen menigte van perſoonen, en licht uyt nog veel minder die de zaak eeniglijk en alleen ter harten gaat; welker uyterſte intentie is alleen de voortſettinge van den Godsdienſt Jeſu Chriſti: en zoo deze nog niet eenig waren, en elkanderen hartgrondig met een heylige liefde omhelſden: wat was de uytkomſt? de ruuijn van 't gezelſchap zelven. Hoe hoog noodig de vrede is, in een ſocieteyt of broederſchap, dat wiſt

dien

dien Heyden Mycipſa, Koning der Numidiers, zeer wel, en zogt derhalven dit zijn kinderen, als hy ſtond op het punct van de doot, niet alleen met kragt van woorden, maar ook met het exempel van den bos zamen gebonden, en daarom ontbreekbare pijlen, en wederom los gebonden, en breekbare, in te boezemen; haar leerende dat zy door de eendracht, kleyn zijnde, groot en onverwinnelijk zouden worden; en ter contrarie zo zy de vrede en liefde abandoneerden, dat zy hare grootheyd zouden neder-ſtorten, en te zwak zijn tot de minſte tegenſtaant. Het is ook de Zin-ſpreuk op het Wapen van ons Vaderland, *Eendracht maakt macht:* En 't gene in de Politie en 't Wereldlijke wezen plaats heeft, grijpt ook ſtant in 't Chriſtendom. Deze is de liefde en Heylige Vrede eijgen, gelijk men zegt, op de volmaaktſte wijſe. Het is liefde en vrede in zijn oorſpronk, in zijn voortgank, en in zijn eynde.

Alles is daar geſproten van den God die de liefde zelfs is; van dezen hangen wy gezamentlijk af. Wy hebben een hooft, namentlijk Chriſtus, den Vorſt des Vredes; Wy zijn leden van een lichaam: Wy hebben eenen Geeſt der Liefde, daar door wy geregeert worden: Wy hebben eene hope daar toe dat wy geroepen zijn; namentlijk tot die groote Vrede Stad, het Hemelſche Jeruſalem: derhalven moeter liefde en eendragt onder ons zijn, in Gode. En hoe aangenaam de Vrede en eenigheijd der Broederen by God is, leert ons de Heere zonne-klaar in het 5. Matth. v. 23. als hy expres gebied dat men de gaven zal laten voor den Altaar, tot dat wy eerſt zouden verzoent zijn met de Broederen; ſtellende met dat exempel den gantſchen uyterlijken Godsdienſt achter de Vrede, als zijnde deze zonder die onaangenaam, ja verachtelijk in Gods oogen: geen dienſte, geen gebeden zijn hem gevallig als van vreedzame gemoederen. Hy geeft ook geen gaven, als aen die genen die met achterſtel van alle eigen belang, te ſamen zijn uitgeſtrekt tot malkanderē en zijne eere. Daarom is deze ook zo noodzakelijk, en op pœne van de hoogſte ſtraffe ons geboden, van onzen Koning Jeſus, door zijn Geſanten, *ſtaat na Vrede en Heyligmakinge, zonder welke niemant den Heere zien en zal* Heb. 12. 14. Niemand zal dan ingelaten worden in de Hemelſche Vrede-ſtad Jeruſalem als die hier in een Goddelijke Vrede geleeft heeft met zijnen naaſte op der aarden. Niet was ook onſen Overledene Vriend zoo aangenaam als de Goddelijke Vrede: de Wereldſe was by hem in geen eſtime; maar de Heylige al, en eeniglijk: niet zoude hem zoo aangenaam zijn, zoo hij weten konde van onzen ſtaat, als dat wy liefden hadden in Chriſto met elkanderen. Derhalven willen wy ons zelven ſtellen onoverwinnelijk van buyten en van binnen, tegens alle vyanden, willen wy ons zelven waardig dragen onzen ſtaat; willen wy Gode en onzen Vorſt des Vredes behagen, willen wy alle Vromen aangenaam zijn, en met alle Heyligen die oyt geweeſt zijn, ziin, ofte wezen zullen, ingaan, in de Hemelſe wooninge en eeuwige plaats van vrede: zoo laat ons vrede houden met elkanderen, en zoo veel mogelijk is met allen. Ende is'er ook oyt iets van ons geſchiet tegen de Heylige Vrede, gelijk wy als menſchen vele ſtruykelingen onderworpen zijn, is'er oyt, zegge ik, iets van ons tegen de Liefde en Vrede geſchied, het is nu noch tijd van beterſchap, om van het contrarie, in alle voorvallen preuve, te geven. Zien wy niet dat menſchen, en Bloedvrienden, die maar eenigheſcheijdenheyd over zich hebben, malkanderen alles vergeven, als haar iemant van haar nabeſtaande verſch ontrukt is door de dood.

Het welk dan placht te geſchieden, om dat nog eenige verborgen liefde tot malkanderen doorbrak, en zich kon verheffen boven eigen belang, en geleden hoon; of ook omdat het preſente voorbeeld van den geſtorvene, haar dede haaſten tot hun plicht: wat zullen wij Chriſtenen dan niet doen? zullen wy niet door dit geval de verborgene liefde doen opborrelen uijt den innigſten grond der zielen, om alles te vergeven wat'er oyt geſchiet mocht zijn, en om malkanderen voortaan aan te merken tot ontſtekinge van liefde en alle goede werken? Voor waar dit is onſe plicht.

Ende zoo oit een ſubijte doot iemand bewoog; wat ſal deze onverwachte dan niet doen van een zoo waarden Vriend: wie hadde oyt ſtaat gemaakt op zulken haaſtigh verſcheyden? My aangaande, ik hadde hem na den loop der nature noch wel twintig jaren toegeleyt, aanmerkende zijn geſtalte en manier van van leven, en andere omſtandigheden. Maar wy zien dat alles rook en damp zijnde, ſtaat onder de hand des Heeren, by hem is de affnijdinge en verlenginge der dagen; en dienvolgens hebben wy dien ſlag ook alle uren te verwachten; en dat moet ons beroeren en voortſtuwen tot de Vrede en de Heyligmakinge; te meer by deſe tijd, daar wy zien dat de voornaamſte Steden van ons Vaderland vervult zijn met doodelijke ziektens; ja met lijken der voornaamſte Burgers; en wie weet wat brand van Peſt ons over 't hooft hangt, dewijl dezelve zig vertoont aan onze grenzen. Want deſe plage volgt veeltijts het verwoede Beeſt van Oorlog; en ons treffende treft de dood ons in wat ſtaat wy zijn.

De dood zegge ik die ons dagvaart, of ſteltvoor 't ſtreng gerecht, om Gode rekenſchap te geven van alle gaven; en wel inſonderheijd van groote exempelen, die hy ons ter deugt uyt genaden verleent, om te zien wat wy daar mede verricht, en gewonnen hebben, en wat kracht hy met alles gehadt heeft op onſe gemoederen. Daar zal hy ons ſchudden en door wannen.

O! ongelukkige, ja dubbel ongelukkige, zoo wy dan bloot en ledig zijn van de rechte heyligheyd; zoo onze zinſpeling dan geafgodeert heeft met het vleeſch en ſotte luſten; zoo wy ons uijterlijk maar gevoegt hebben by de goeden en God-geſinden, en innerlijk by de twee-zielige; zoo 't herte zoo niet is geſtelt geweeſt, om met verzakinge van alles, in reyne liefde den Heere aan te hangen. Zoo de zinnen geloopen hebben om de Wereld, en 't Wereldſche zoo na te komen als het kan, en echter te blijven buyten Chriſtelijke aanſpraak. O! ellendige, zegge ik nochmaal, als wy zullen zijn: want de Heere zal ons aanſpreken, en het wereltſch lauwe en verfoeyelijke hart daar openbaren, ende ons, die zodanige genade van voorbeelden der Godvruchtigheyd, van liefde, van ingetogentheijd des vleeſch, van een gedurige ſtandvaſtige uytgeſtrektheyd om hem alleen te behagen, gegeven zijn; ons, zegge ik, zal hy als lauwe en onwaardige, met vele en gruwelijke ſlagen doen ſlaan.

Noch zijn wy door Godes verſchoonende lankmoedigheyd, tot daar toe niet gekomen. Hy dreygt ons, wy gaan na 't gerecht, onzeker wanneer wy daar geſtelt worden: 't kan de laatſte maal zijn dat wy elkanderen hier zien, niemant is van het contrarie verzekert. Deze taal is hier meermaal tot uwer Aandagt gevoert, ook van den Overledene, en 't is'er met hem toegekomen, en 't zal zeker ook met

ons

ons niet anders gaan: Och, laet ons dog, gaande zekerlijk na den doot en 't gerechte, ons dootvonniſſe, met zotte zinnelijkheden, niet verzwaren. Wat miſdadige, hoe roekeloos, die te Vierſchaar geleijd, in de tegenwoordigheyd der Rechters, feyten beſtaat te doen, die hem meer belaſten? vindmen ook zulke verfoeyelijke Monſters? Vindmen die niet, zullen wy dan zoodanig zijn? wy moeten medelijden toonen met ons zelven, en in alle voorvallende zaken met allen ernſt dit wel bedenken, om door dezen ſchrik des Heeren, als door een zout, ons zelven te bewaren van de volgende miſerie: en dit zullen wy zekerlijk doen; indien wy van alle daden deſe proef nemen, dat wy alles zoo doen gelijk wy zullen wenſchen gedaan te hebben. Dit zal zekerlijk een onergerlijke conſcientie maken in de toekomſte des Heeren. Ik zal dan ſluyten, met deze gedenkwaardige ſpreuke van Jeſus Syrach. *Gedenkt aan uw uyterſte, en gy zult in der eeuwigheyd niet ſondigen.*

De God aller genade drukke de ſterffelijkheyd, en onſe onwaarde, zoo diep in onſe harten, dat wy altijd ſchromende voor zijn toekomſte, machtig mogen worden, om in dien dag te ſtaan voor den Sone des Menſchen: Hem zy de eere en glorie, met zijnen Sone Jeſu Chriſto! Amen.

FINIS.

TWEEDE AFDEELING.

DE KWEEKREDEN.

JAARDICHT,

op de

Verjaarde Sterfdag

van

JAN HARTICHVELD.

Semper honos, nomenque tuum, laudesque manebunt.

Tot ROTTERDAM,

By *Pieter Terwout*, Boekverkooper in de Lombertſtraat, by de Lombertſe-brug. In 't Jaar 1679.

TAAREDICHT

van

Verjaarde Suerdag

van

JAN HARTICHVELD.

Sampt Danos, Hertog Otmars, Landtgraef van Neder-Land.

Tot ROTTERDAM,

By Pieter Leenaert, Boeckverkooper in de Leombertiaan:
by de Lombertsbrug. In't Jaar 1679.

Verjaarde Sterfdag
van
JAN HARTICHFELD.

Den 22 October 1679.

STEM: *Hoe lang, ach Heer!*

I.

MIJN ziel verlangt,
Der heijl'gen dood, zoo dierbaer in Gods oog,
Te moogen ſterven;
Nu 't hart geprangt,
Zijn ſmart vernieuwt, en 't vaak bekreeten oog:
Dien vriend moet derven:
Wiens diepen ernſt onz hart zoo branden dee.
Wiens voorbeeld zoo kon ſtieren onze tree.
Wiens bidden vaak onz hart aan ſtukken ſnee.
O zoet,
O zoet
Gemoed!

II.

Wat zijn ons, Heer!
In onze tijd voorbeelden afgeſneen,
Die elk zoo ſtichten,
Met daad en leer.
Johanna Stouten, *Moorman* en van *Breen*,
En andere lichten.
Wat was die *Velzen*, met zijn en mijn vriend,
Dien *Hartichfeld*, wel baakens! hoe gediend
Was ider *Chriſten* met dat volk! hoe zie'nd
Was 't hart,
Was 't hart.
O Smart

III.

Dat zulk een licht,
Niet langer voor onz oogen blinken kon,
Van zoo veel deugden.
Hoe ongeſticht,
Hoe ongeſtuurt, van zulk een zoete Zon,
Die elk verheugde,
Gaet nu onz wroeten! in deez dorre tijd.
Daar deugd verſterft, den ijver heel verſlijt.
En elk om ſtrijd het Enge pad vermijd,
In ſchijn=
In ſchijn=
Fenijn.

IV.

Elk preez zijn doen.
(Zoo haeſt zijn ziel des werrelds lot ontſprong)
Elk wouw het leeren.
Deez zongen toen
Haar treurzang, d'ander met een droeve tong,
Beklaagt 't ontbeeren
Van zulk een ſchat, ſtaag aan zoo kleyn geacht.
Men prees zijn traanen, doorgaans eerſt belacht.
Elk ſcheen t' ontſpringen uijt een diepe nacht.
Maar ach!
'T ontſach
Dat lach.

V.

Treed doch te met,
Geen ſtapje dichter naar de ruymte toe:
Nu 't oog geſlooten,
(Dat 't ſchalke net
Der luſten en voorwendſels, als een roe
Om veer koſt ſtooten)
Niet meer doet ſchroomen klaar te zijn ontdekt.
De vrijheijd werde doch niet uijtgerekt,
Tot daarze 's vlees verza'an tot luſt verſtrekt.
Dat word,
Dat word
Geport.

VI.

Ach laat ons doch,
Harts-lieve Vrienden en Vriendinnen! niet
Onz heijl verzuijmen.
Dat 't looz bedrog
Der luſten (die 't alziende oog doorziet,
En net kan ſchuijmen)
Dat ruijm genot der luſten (naa de dood
Zoo vreugdrijk toegediend in *Abrams* ſchoot.
Daar d' Aardſe luſt dien Rijkert buijten ſloot,
Toen d' vlam,
Toen d' vlam
Hem nam)

VII.

Doch niet beroof.
Wat 's d' Aard, met haar zoo kort genoote luſt,
Doch waard te minnen?
Ach laat ons doof
Voor 't vleijen zijn, om meer te zijn gebluſt.
Laat ons bezinnen,
Dat, naa 't ontfangen hier van 's Werrelds wel,
Niet anders volgt, als naa de Dood de Hel.
Welks brand 't gemeſte hart verſlind zoo fel.
ô Straf!
Zoo ſtraf,
Naa 't Graf.

VIII.

Heijlrijke Heer!
Die d' Aard zulk licht niet langer waardig acht.
Vereend' en ſcheijde.
Geeft ons, niet meer
Zoo traag en laf te ſtaen op onze Wacht!
Ach geef ons beijde
Het zelfde lot, door 't Kruijcen van al 't zoet,
Dat 't lijf bequaam kan derven, en 't gemoed
Slechts hinderd! Ach beſtuur altijd mijn voet.
Op 't pad,
Op 't pad
Zoo glad!

BIJSCHRIFT.

AL ſcheen mijn *Jonathan* ſchier door de tijd vergeeten.
Al heb ik openbaar zijn ſterven niet bekreeten:
Ik voelde meeſt die ſmart. Die naa zoo lang een tijd,
Door 't derven van zijn hulp en trooſt, noch niet en ſlijt.
Ik ſpaarde dus dit jaar mijn openbaare klachten.
Om hem ſtaag aan te doen herleeven door gedachten,
Jaar in, jaar uijt. Veel eer moet al mijn vreugd
Verſterven uijt het hart, als ick zijn helde-deugd,
Zijn vriendſchap en zijn trooſt, zijn ſtichting aan zoo veelen,
Zijn voorbeeld, zijn geluk, mijn zinnen zouw ontſteelen.

Dit drong, ô waarde Ziel! Mijn ſmart en dank mij af,
Tot uw gedachtenis te offeren aan uw graf.

F. Kuijper.

BIJSCHRIFT.

Al ſchenen mijn Jaren ſchier door de tijd verweten.
Al het ijs openbaar zijn Reeven niet bekreeten:
Ik voelde meeſt die ſmart. Die naa zoo lang een rijd,
Door 't derven van zijn hulp en troost, noch niet en ſlijt.
Ik ſpaarde dus dit jaar mijn openbare klachten.
Om hem ſtaag aan te doen herleven door gedachten,
Jaar in, jaar uijt. Veel eer moet al mijn vreugd
Verſterven uijt het hart, als ick zijn hulde-deughd,
Zijn vriendlchap en zijn troost, zijn ſtichting aan zoo veelen,
Zijn voorbeeld, zijn geluk, mijn zinnen zouw ontſtelen.

Dit dronk, ô waarde Ziel! Mijn ſmart en dank mij af,
Tot uw gedachtenis te offeren aan uw graf.

P. Kuijper.

DE
Recht Weerlooze
CHRISTEN.

Eerſte Kapittel.

Waar in der *Chriſtenen* hoogheyd beſtaat. En word bewezen, dat de Uytſteekendheyd der werreldſe Vorſten en Overheeden, booven andere menſchen, tegen *Chriſtus* gebooden ſtrijdig, en voor de *Chriſtenen* ongeoorloft is.

DE geenen die deeze geoorloft achten voor de Chriſtenen, ſtemmen volmondigljjk toe (of liever ze ſtellen / tot nadeel van haar eijgen zaak) dat het een Chriſten ongeoorloft is / naar dezelfde van zelfs te ſtaan of te haaken, zich zelfs daar in te dringen, en bij gevolg / noch veel meer / met loopen / draven / kuijperijen / geſchenken / omkoopingen / en dergelijke middelen (zonder welken ſchier nooit iemand / van alle eeuwen af / daar toe gekomen is) de heerſchappij in handen te krijgen. 't Welk aangezien altijd van allen genoegſaam geſchied / zodat'er in veel eeuwen naauwelijks een in de geheele werreld gevonden is / aan wien de onderdanen de heerſchappij van zelfs NB. wettelijk vergunt, of teegen zijn dank opgedrongen hebben, of immers die, alsze hem aangebooden is, die geweijgert heeft, en genoegſaam ook geen Vorſten gevonden worden / ſeederd veel eeuwen / die niet met trotſigheijd, kleijnachting en verachting der geener die laager zijn, heerſchen (alle welke zaaken Simon Epiſcopius, in het eerſte lid van zijn Tractaat van't Ampt der Overheijd, ongeoorloft ſtelt te zijn) zoo zouw deeze geheele diſputatie komen ſchijnen onnoodig te zijn; als die alleen zouw gevoert worden om ſet / dat in eenige honderd jaren / by geval eens van een enkeld menſch / immers van ſeer weinigen / in die groote wijde Werreld / onder zoo veel duijzend heerſchers / kan geſchieden. Maar dewijl de menſchen haar zelfs met dat onderſchepd blijven / en dewijl ook die fouten / ten minſten de meeſten / daar niet komen afgeſchepden zijn / en elck van haar haakt en hijgt / jaa oproer verwekt / en Keemel en Aarde beweegt / om de zoete heerſchappij in handen te krijgen / en dat geſchil nu weederom op nieuws ernſtig begint verhandeld te worden / en dat de grootſte verſtanden van onze eeuw haar daar in hebben vermengt / zoo zal het niet ondienſtig zijn / daar in wat verder haar te volgen.

Aangezien dan de geen / die deeze zaak allereerſt / naa zoo veel eeuwen / met voordacht heeft verhandeld / namentlijk Simon Epiſcopius, die begint van de woorden Matth. 20. 25 / zoo zullen wij hem daar in op de hielen volgen.

Welken aldus luijden: Gijlieden weet dat de Overſten der volkeren heerſchappij voeren over haar, en de groote gebruijken macht over haar. Doch alzoo en zal het onder u niet zijn, maar zoo wie onder u zal willen groot worden, die zij uw dienaar. Ende zoo wie onder u zal willen de eerſte zijn, die zy uw Dienſt-knecht. Gelijk de Zoon des menſchen niet gekomen is om gedient te worden, maar om te dienen, en zijn Ziel te geven tot een rantſoen voor veele. Of ſchoon deze uijtnemende wet uijt zich zelfs klaar en naakt genoeg is / niet alleen om de klaare en duijdelijke woorden / maar ook om het licht / dat deſe woorden krijgen uijt de gelegentheijd / by welk Chriſtus dezelfden heeft voortgebracht: nochtans heeft de wijsheijd dezes werrelds / die naar het vleeſch wil uijtſteeken / iets gevonden / waar door ze deeze woorden duijſter en geſchillig heeft gemaakt. Weshalven / nademaal / zonder het recht verſtand van deeze treffelijke leer van Chriſtus, hier in begreepen / de natuur en aart van Chriſtus rijk niet ter deegen bekent kan worden / zoo verepſcht al heel deeze plaats / dat wy ze een weijnig breeder verklaaren / en dat zoodaanig / dat wij ook de valſche uijtleggingen / die het vleeſch heeft uijtgevonden / tegelijk onderzoeken en weederleggen. Waer toe wij geen beter fundament konnen leggen / om de reſt te veijliger hier op te bouwen / als dat Chriſtus hier zelfs geleijt heeft: wij konnen geen helderder licht hebben / dat ons den rechten weg / om te geraken uijt het doolhof van veel valſche uijtleggingen / aanwijſt / als dat is / 't welk Chriſtus zelfs hier ter plaats vertoont: namelijck dat wij ons voorſtellen het alderheijligſt voorbeeld van hem zelfs: dit zal dus dan / gelijk in andere zaaken / alzoo ook in dit geſchil / voor een regel en meetſnoer konnen dienen.

Chriſtus nu quam / om dezelfde voor te ſtellen / geleegentheijd voor van de twee Apoſtelen Jacobus en Johannes, Zebedeus zoonen. Want als Chriſtus in het voorgaande xix kap. bij Mattheus, de Apoſtelen in't algemeen belooft had / de hoogſte waardigheeden in ſijn Rijk / ſeggende; wanneer de Zoon des Menſchen zal gezeeten zijn op den Throon zijner heerlijkheijd, dan zult gy ook zitten op twaalf thronen, oordelende de twaalf geſlachten Iſraëls vers 28: En omdat de Apoſtelen toen / naar de zwakheijd haars verſtands / die woorden zoo genoomen hadden / dat ze als werrelſche Princen zouden regeeren / zoo hebben die twee Diſcipulen / voor haar Moeder van Chriſtus begeert / dat de eene van haar aan zijn rechter / en d'ander aan zijn ſlinker zijde zouw zitten in zijn Rijk / dat is / dat zij de naaſte plaats aan hem in waardigheijd mochten hebben. Deeze haar eerzucht Chriſtus willende ter neer zetten / en met eene toonen / waar in de waare hoogheijd en uijtſtekentheijd van die genen beſtond / die in zijn Rijk booven andere zochten uijt te munten / als ook hoe dat die verkreegen kon worden / zoo leert hij / dat deeze niet geleegen is in de heerſchappij / en burgerlijke dwingende macht / om over andere te gebieden / en dienſtbaarheijd en onderwerping van haar af te eijſſchen / hoedanig een macht de werreltſe Koningen en Prinſen oeffenen; maar in de grootſte ootmoedigheijd en vernedering / zoo dat wij bereijd zijn alle menſchen te dienen. Want de grootſte neederigheijd en ootmoedigheijd word daar in betoont / zoo iemant anderen komt te dienen / en haar beſte naar zijn vermoogen te zoeken. En dit verklaart Chriſtus met ſijn eijgen voorbeeld: want alhoewel hij geſchikt was tot den Kooning van Hemel en Aarde / zoo en heeft hij zich nochtans in die ſtand niet vertoont / dat hij zich van anderen wilde laaten dienen / naar

de

de wijz der werreltſe Vorſten / maar hij heeft veel eer zelfs alle menſchen op zoodaanig een wijz / en met zoodanige zaaken gedient / die van de Voorſten en Overheeden / zoodanig blijvende / niet konnen gedaan worden / hebbende om harent wil / niet alleen veel ongemaks en moeite / maar ook de aldersmadelijkſte dood geleden Philip. ij. 7/8. Deeze voortreffelijke deugd / dan / beveelt Chriſtus hier ter plaatz zijn Diſcipulen; haar de weg aanwijzende / waar doorze onder het volck van zijn Rijk groot / ja de grootſte booven andere konnen worden in uitſtekentheijd: namelijck zooze haar meer dan alle anderen koomen te verootmoedigen en verneederen / en alle menſchen dienen. Niet met een ſoort van dienſt / diemen om den deun zoo noemen kan / wanneermen met een wijz beleijd in het geweldiglijk heerſchen / of oorlogen te voeren / anderen dienſtig of profijtelijk is (want op zulk een dienſt is openbaar / dat Chriſtus zijn diſcipelen niet wijſt / die heeft hij ook aan de menſchen niet beweezen) maar met allerhande werreldſe verachting / vervolging en de dood / om haar geeſtelijke behoudenis / te verdraagen / en met de middelen / om die behoudenis te bekoomen / met het grootſte ongemak / verdriet / verachting en ſmart zijns lighaams en geeſts / te verkondigen. En even als Chriſtus Rijk / dat op der aarde begonnen heeft / doch in de Hemel zal voltrokken worden / een het zelfde rijk is. (Waarom ook de Heijlige Schrijfſtuur / het geluk der geloovigen / datze hier op aarde in zekere hoop beſitten / doch in den Hemel in der daad genooten zal worden / als een en het zelfde geluk komt aen te merken) alzoo zal ook de uitſtekenheijd en waardigheijd der Chriſtenen, dieze hier op aarde door needrigheijd koomen te verkrijgen / met die / welkze in 't eeuwige leven zullen hebben / een en dezelfde zijn.

Den inhoud dan van deeze woorden van Chriſtus is / als of hij tot zijn Apoſtelen / die haer over den eijſch der twee Diſcipulen vergramden / zeijde: verwondert u niet / dat deeze twee uw Mede-diſcipulen / Jacobus en Johannes, de naaſte plaats naaſt mij ter rechter en ſlinker zijde / in mijn Rijk verzocht hebben; zij weten niet watze verzoeken / noch gij / waar over gij u vergramt. Gij hebt in het hart en haakt naar een vleeſchelijke heerſchappij en gebied over anderen: gij ziet / dat het in de rijken deezes werelds geſchied / dat de Koningen en Vorſten daar heerſchappij voeren / en dat alle menſchen haar dienen / maar in mijn Rijk zal het zoo niet zijn / dat die een oberſte en groote tracht te worden / of ook die hier op der Aarden in mijn Rijk de grootſte en treffelijkſte is / over anderen met werreldſe of dwingende macht / zouw gebieden en heerſchen: maar hij moet van al zoodaanige heerſchappij en aanzienelijckheijd / zoo verre afgeſcheijden zijn / dat hij allerhande dienſten / die geen heerſchers paſſen / en ook allerlei verachting en vervolging / op zijn halz laad / door mijn leer en voorbeeld naa te volgen.

Hier uijt blijkt dan / dat in Chriſtus Rijk geen plaats heeft / de ſtand der werreltſe Vorſten / Koningen en Grooten / noch ook eeniger Overheeden / die lighaamelijke dwingende macht gebruijken / niet alleen over de goederen / maar ook over het leeven haarer onderdaanen; en de dienſt van andere gebruijken / niet alleen tot noodzaakelijkheijd / maar ook om de pracht en heerlijkheijd des werrelds; en dat derhalven geen Chriſten, eenig zoodanig ampt te hebben of te bedienen geoorlooft zij.

Want dit blijkt niet alleen uijt de klaare tegenstelling / de Overſten der volk eren voeren heerſchappij over haar &c. Doch onder u zal het zoo niet zijn &c. Maar ook uijt het klaare voorbeelt van Christus, dat hij zelfs hier voorstelt; waar in al heel niets gevonden word/dat naar eenige werreldse heerschappij/ hoogheijd en macht gelijkt. Want zijn Rijk was niet van deeze werreld Joh. xviij. 36. Niemant dwong hij met eenig lighaamelijk geweld / om hem te gehoorzaamen: teegen de afvallige of andere overtreeders van zijn wet / heeft hij het zweerd niet getrokken / noch ook eenige andere lighaamelijke straffen gebruijkt / 't geen het ampt van een opperste Overheijd komt te vereijſchen: de misdaat van sijn gequetste Majesteijt / heeft hij met geen straff gewrooken; maar hij heeft de hoogste smaad en verachting/en zeijndelijk ook de allerwreedste dood/zeer lijdzaam uijtgestaan. Kortelijk/in zijn heele leeben blijkt niet een eenige daad / die iets gemeens heeft met dat geen / dat de Hoogheijd en het ampt der werreldse Prinsen vereijscht. Als dan Christus al hier op zijn voorbeeld wijst/en daar meede zijn leer verklaart / soo blijkt / dat het een waarachtig Christen en burger van zijn Rijk/ geenzints past / eenig zoodaanig werrelts ampt van Kooning / Prins of Overheijd op zich te neemen en te voeren.

En dit is zoo naakt en klaar / dat ook meest all die geenen / die de stand der hoogste machten/ niet alleen in Christus Rijk geoorlooft / maar ook noodzaakelijk stellen / bekennen / dat op deeze plaats iets zoodaanigs teegen de werreldze hoogheijd en heerschappij gestelt word / dat met dezelfde geensints kan bestaan: maar zij zoeken voor haar gevoelen eenige hulp in de woorden onder u; als Christus zeijt / alzoo zal het onder u niet zijn. Want ze zeggen / dat Christus met deeze zijn leer / het burgerlijk en werrelds gebied/niet heel en al uijt zijn Rijk heeft uijtgesloten: maar alleen onderscheijd gemaakt tusschen de geestelijke of kerkelijke/ en burgerlijke of wereldze stand / als die beijde in een persoon geen plaats konnen hebben; dat naamelijk iemand een werrelds Prins zij / en te gelijk ook een overste der kerk: en dat derhalven dezelve alleen de Apostelen raakt / en naar haar voorbeeld ook die genen / die eenig kerkelijk ampt in Christus Rijk bedienen.

Doch indien de kracht der woorden/ en de tegenstelling / die Christus in dezelve maakt / in acht genoomen worden/en deeze plaats met de andere leeringen van Christus, die van dezelve kracht zijn/vergeeleken word/ zoo zal blijken/dat hier een algemeene leer is / die alle gelovigen en onderdanen van Christus Rijk raakt / die groot zouden mogen zijn / of een drift en geneegentheijd mochten hebben / om groot te zijn. Want Christus wil dit zeggen: bij alle volkeren der aarde is het in gebruijk / dat die over de volkeren heerschen / of onder haar groot zijn/ dwingende en geweld-gebruijkende macht hebben over dezelve / en hier door haar laaten dienen: maar onder u / dat is onder mijn volk / en zal het zoo niet zijn / dat die aldaar groot zijn / of willen weezen (gelijk gijlieden Apostelen nu wilt) over dezelve zoodaanig een macht als nu verklaart is / zouden hebben / en haar laaten dienen; maar die moet sich allen onderwerpen en dienen. Dat dit de zin is van deeze plaats / word hier uijt beweezen; eerstelijk / omdatmen geen oorzaak kan aanwijzen / om welk Christus aan die geenen / die de hoogste plaats in zijn Rijk mosten bekleeden / (hoedanig de Apostelen waaren / die hij belooft had te

zul-

zullen zitten op twaalf throonen, oordelende de twaalf geſlachten Iſraëls Matt. xix. 28.) Niet alleen alle heerſchappij over anderen zouw hebben willen beneemen / maar ook haar tot zulk een onderwerping ende vernedering verbinden; indien de heerſchappij den andere gelovigen toegelaaten waar geweest. Waarlijk / zoo die geenen / die de hoogſte en vooznaamſte in Chriſtus Rijk zijn / geen heerſchappij mogen voeren / gelijk de werreldſe Vorſten / die haar van anderen laaten dienen / maar aller menſchen dienaars zelfs moeten weezen: zoo zal het noch veel minder paſſen / dat die geringer en laager zijn / zoodaanig een heerſchappij haar aanmatigen.

Ten tweeden / zo is'er ook geen oorzaak / waarom Chriſtus zelfs / als het hooft van de Gemeente / en van God tot des zelfs Kooning geſchikt / zig van de heerſchappij heeft moeten onthouden / als die in zijn rijk bij ſtond en geoorloft was. Nu omdat hij zig in deezen deele als een voorbeeld ſtelt / hier uijt kan men te recht beſluijten / dat de heerſchappij niemand van zijn onderdaanen geoorloft is.

Ten darden / ſtelt Chriſtus teegen de heerſchappij zoodanig een deugd over / die niet alleen van de Leeraars / maar in 't algemeen van alle gelovigen ge-eijſcht word / naamelijk de verneedering / ootmoedigheijd en bereijdwilligheijd / om alle menſchen te dienen / en wel te doen: als meede om anderen te leeren / vervolgt te worden / en gedood / om de belijdenis en beleeving van Chriſtus geboden / en zoo voorts. Die niet word als een kindeken / of neederig is / kan in het Rijk der Hemelen niet ingaan Matth. xviij. 3. Nu die in het Koningrijk der Heemelen wil groot zijn / en uijtſteeken boven anderen / die moet ook op een bezondere wijz neederig worden / naar het volmaakte voorbeeld van Chriſtus. Dewijl dan die deug / die in 't algemeen van alle Chriſtenen word ge-eijſcht / teegen de werreldſe heerſchappij en hoogheijd word overgeſtelt / hier uijt blijkt dan / dat deeze hoogheijd en heerſchappij / al heel geen Chriſten paſt.

Ten vierden / is het buijten twijffel / bij all die op deeze uijtlegging dringen / dat Chriſtus hier niet alleen verbooden heeft / geen heerſchappij over de andere Apoſtelen / maar al heel ook in 't gemeen over niemant te moogen voeren. Zoo dat de zin deezer woorden / alzoo zal het onder u niet zijn, deeze niet en zij / alzoo zal het onder u Apoſtelen niet zijn / dat die onder u groot wil zijn / over de andere Apoſtelen heerſche: Want dus zouden die twee Apoſtelen Jacobus en Johannes hebben konnen zeggen / 't is wel; wij en willen dan juijſt niet heerſchen over de andere Apoſtelen / als wij 't maar moogen doen over andere volkeren / en onder die Oberſten de eerſte en weerdigſte plaats bekleeden: want dit verzochtenze ſlechts van Chriſtus.

Ten anderen zouw ook Chriſtus voorbeeld / die al heel geen burgerlijk geweld gebruijkende heerſchappij over iemand ooit gevoert heeft / hier niet paſſen. Waar uijt dan volgt / dat Chriſtus van de Apoſtelen alle heerſchappij heeft willen weeren.

Indien ook Chriſtus alleen de Apoſtelen / en niet ook de andere gelovigen / (als die uijtleggers willen) het heerſchen verbooden had / zouw die tegenſtellinge / die Chriſtus hier maakt / niet wel geſtelt zijn. Want hoe zouw dit ſaamen hangen: de Oberſten der volkeren voeren heerſchappij over die volkeren / over wel-

ke zij gestelt zijn: maar die onder u Apostelen wil groot zijn / die moet u Apostelen dienen; Want teegen de heerschappij der Oversten / over de volkeren onder haar gestelt / word het dienen gestelt. Nu wie moeten die gene die groot willen zijn / dienen? Naar deeze meening / de Apostelen. Doch elk een / van die groot wilde zijn / zouw gaarn de andere Apostelen gedient hebben / had hij slechts over andere volkeren moogen heerschappij voeren. Weshalven / zoo de deelen der teegenstelling recht teegen malkander zullen staan / zoo moetmen door het woordeken U die geene verstaan / onder welken de Apostelen groot wilden weezen. Want die groot willen weezen / worden teegen de Oversten gestelt; teegen de heerschappij / de dienstbaarheijd: waar uijt dan volgt / dat teegen de volkeren / daar de Oversten heerschappij overvoeren / die geenen gestelt worden / onder welken deezen groot willen zijn. Nu deeze zijn het volck van Christus, onder welk die twee Apostelen booven anderen wilden uijtmunten / en naast Christus de hoogste zijn. Waar uijt dan blijkt / dat hier Christus, door de woordekens onder u-lieden, al zijn geloovig volk verstaan heeft / en de werreldse macht en heerschappij benoomen / aan die onderdaanen van zijn Rijk zijnde / in eenigermanier mochten groot zijn / of trachten en wenschen groot te worden. Dus staan in de teegenstelling al de deelen wel teegen malkander over; dus naamelijk: de oversten en grooten der volkeren / voeren heerschappij over die volkeren / onder welken zij groot zijn; Doch onder u / dat is / onder mijn geloovig volk / moet het alzoo niet zijn; maar die daar willen groot zijn / of ook mochten groot zijn en uijtsteeken booven anderen / die moeten geen heerschappij voeren / noch met lighaamelijke dwingende macht gebieden / maar aller dienstknechten zijn.

Op deeze uijtlegging past ook Christus voorbeeld / die zoo verre af was van alle heerschappij / dat hij niet alleen als een slaav / landen en steeden heeft doorgereijst / om de menschen te onderwijzen / allerlei leet / weederwaardigheijd en smaad verdraagende (gelijk alle Christenen zulks meede schuldig zijn te doen / en inzonderheijd die groot onder haar zijn) maar ook in die slaafse dienst / een dood geleeden heeft / die bij de Romainen alleen den slaaven wierd aangedaan. Al het welk in geen Vorst of Overheijd / zoo lang hij zodaanig is / plaats kan hebben.

Dat het ook Christus niet ongewoon is / bij zeekere geleegentheijd / door de Apostelen hem voorgekoomen / algemeene leeringen en vermaaningen te geeven / die niet alleen haar / maar ook alle andere geloovigen van alle tijden raaken / kan blijken onder anderen Luk. ix. 55. Hier toe behoort ook / dat Christus tot zijn Discipulen zeijt; 't geen dat ick u zegg dat zegg, ik tot allen Mark. xiij. 37. Waarom / ook Christus Matth. xxviij. 20 aan Apostelen wel uijtdrukkelijk belast / dat ze aan alle menschen / nadat zij haar tot het geloov zouden gebracht hebben / alles zouden leeren onderhouden / wat hij haar gebooden had. Waar onder / naademaal ook dit is / van niet groot te zijn / op die wijz als de werreldse Grooten groot zijn / zoo blijkt daar uijt klaarlijk / dat het gebod van niet te heerschen / alleen tot de 12 Apostelen gesprooken / alle Christenen verbind om te onderhouden.

Ten vijfden / word dit ook zonder eenig bewijs voor bekend genoomen / dat het ampt

ampt van te leeren en regeeren / in een perſoon geen plaats kan hebben. Het paſt wel dat deſe twee onderſcheijden ampten / van onderſcheijde perſonen waargenoomen worden; dewijle ider van die zoo veel laſt en zorg bij zig heeft / datze een geheel menſch bereijſchen. Maar zoomen op de natuur van beijden let / zoo ſtrijden deeze ampten zoo niet met malkanderen / datze van een menſch op dezelfde tijd niet en zouden konnen waargenoomen worden; zelfs in Chriſtus Gemeente / bijaldien Chriſtus gewilt had / dat zijn onderdaanen werreldſe heerſchappij zouden gebruijken. Dus hebben niet alleen veel Leeraers of Filoſofen, onder de Grieken en Romainen, heerſchers / Vorſten en Burgemeeſters geweeſt / als Thales, Solon, Chilo, Pittakus, Periander, Anacharſis, Romulus, Numa, Kato, Cicero en anderen; maar ook waaren de Keizers veel eeuwen achter een Opper-Prieſters: welk ampt te vooren veeltijds de Burgermeeſters gewent waaren geweeſt te bekleeden. Gelijk dan ook onder de Jooden, alle Overheeden / Leeraars of Schriftgeleerden waaren / bij en lang voor Chriſtus tijden. Gelijkmen onder veel plaatzen / uijt Matt. xxiij. 2 / 3 etc kan zien. Van welke plaats wij hier naa ook meenen te handelen. En Pripkovius (dienwe hier nu ook meenen te beantworden) zelfs zeijt uijtdrukkelijk in het 7. kap. niet wel in 't midden / dat 'er het menſchelijk geſlacht aan geleegen is, dat de macht, die de goddelijke macht allernaaſt is, van die word bezeeten, die God allernaaſt zijn. Zodaanigen zijn ontwijfelijk de Apoſtelen en haars gelijken. In oude tijden / was ook Melchizedek, te gelijk Koning in Salem, en een Prieſter Gods Gen. xiiij. 18. Hebr. vij. 1. Zoo waaren ook Heli, Samuel en anderen te gelijk rechteren en Prieſteren: En waarom doch zouden die niet bequaam zijn om te regeeren / die met zoo groot een wijsheijd en kennis voorzien zijn / datze de Overſten zelfs konnen onderwijzen / hoeze regtveerdelijk / en naar Gods wil moeten regeeren? Wie waaren waardiger dan zulken / datmen haar eer bewijze / gehoorzaame en zig onderwerpe?

Andere dan die merken / dat deeze eerſte uijtlegging / diewe nu hebben weederlegt / niet en kan beſtaan / zeggen / dat Chriſtus niet de heerſchappij / maar alleen de opgeblaazentheijd des gemoeds / en eerzuchtigheijd hier verbied / die voorgaans bij de heerſchappij zig komt te voegen. Maar dat kan uijt het geen tot noch toe gezeijt is / zeer licht wederleijt werden. Want was dit Chriſtus meening geweeſt / zoo zouw hij niet ſimpelijk de nedrigheijd en dienſtbaarheijd teegen de heerſchappij overgeſtelt hebben / maar alleen teegen de opgeblaazen en eerzuchtige heerſchappij: immers hij zou dit met een woordje te kennen gegeeven hebben / opdat hij niet en ſcheen alle heerſchappij weg te neemen. De woorden ἐξουσιάζειν en κατακυριεύειν geeven zulks niet te kennen / welke ſlechts alle heerſchappij beteekenen / en beſonderlijk die met een dwingende magt verzelt is. Ziet bij de lxx Overzetters voorgaans / zoo niet altijd / Geneſ. I. 28. Num. xxj. 24. xxxij. 22 / 29. Joſ. xv. 16. Pſal. xlviij. 15. lxxj. 1. Cx. 3. Cxix. 133. Jerem. iij. 14. Syr. xvij. 4. Act. xix. 16. Hierom gebruijkt ook Lukas xxij. 24 / de woorden moogelijk ſimpelijk / zonder de præpoſitie κ. Dog te gebieden en macht te hebben over de Volkeren / zig van die te laaten dienen en te gehoorzaamen / behoort tot de natuur en het weezen van de heerſchappij. Maar dit / dat Chriſtus hier zijn Apoſtelen beveeld / naamelijk de onderwerping

ping en nederigheijd / (zoo als die te voozen pag. 1/6 zijn beschzeeven) strijd daar reegelrecht teegen. Weshalven / dewijl Christus dat geen gebied / dat al het geen aan het weezen en de natuur der werreldse heerschappij behoozt / geheel weg neemt / zoo blijkt ook / dat hij de heerschappij meede wegneemt. Christus oogmerk en voozneemen op deeze plaatz is niet / in de wijz van de regeering der werreldse Pzinsen iets te verbeeteren / of haar eenige reegulen vooz te schzijven / hoeze zullen regeeren: Maar hy wil toonen het onderscheijd tusschen zijn Rijk / en de Rijken deezes werrelds; als dat over dezelfden de Gzooten heerschappij voeren / welke heerschappij hij uijt zijn Rijk uijtsluijt / niet vooz zoo veel die van de werreldze Pzinsen quaalijk wozd geoeffent / maar vooz zoo veelze / zelfs naar de natuur en vereijsch der werreldse Rijken / allerbest wozd gebzuijkt; en teegen deeze stelt hij zodanig een grootheijd / die alleen in de dienstbaarheijd en onderwerping bestaat.

't Is wel waar / dat ook de Kooningen eenigzins haare onderdaanen konnen gezeijt wozden (zoo als pag. 3 is aangeweezen) te dienen / ten opzicht van het gemeene-best en rust / datze bevozderen; in welke zin den Apostel Paulus vande Oberheeden zeijt / dat hij is een dienaar Gods, u ten goede Rom. xiij. 41. Maar eevenwel stelt Christus haar macht en Rijk daar in teegen het zijne; dat de Kooningen en Gzooten haar laaten dienen / maar dat de zijnen zelfs / zoo als gezeijt is / moeten dienen. Weshalven is de dienstbaarheijd / die hier Christus zijn Discipulen gebied / geen Koninglijke dienstbaarheijd / maar van een heel strijdige natuur.

Ten tweeden / zoo Christus niet de heerschappij zelfs / maar alleen d'opgeblaazentheijd en het misbzuijk der heerschappij had willen wegneemen / zoo had hy stilzwijgende de Apostelen zulk een regering toegelaaten / als de werreltse Pzinsen hebben / alsze maar niet opgeblazen en eerzuchtig waren / noch haar regeering misbzuijkten: 't Welk nochtans teegen de meening is van deeze luijden / teegen welker verklaaring van deeze woozden wij nu handelen: dewelken willen / dat Christus aan de Apostelen alle heerschappij heeft ontzeijt. Maar van een andere nieuwe uijtlegging deezer woozden / welk stelt dat Christus hier geen werreldse heerschappij heeft verbooden / zullen wy hier naa handelen.

De darde valsche uptlegging van deze plaatzs / die byna op de tweede uijtkomt / is der gener die stellen / dat Christus den Apostelen niet verbooden heeft heerschappij te voeren / veel min dat hij die uijt zijn Rijk zouw hebben geweert / maar veel eer bevestigt / en de Apostelen een leer gegeeven / hoe de Kooningen / Pzinsen en Oberheeden in haar regeering haar moeten dzaagen; datze naamelijk haar eijgen eer / pzofijt en vermaak niet en zoeken; maar haar geheel leeven ten nut en beste haarer onderdaanen opofferen / en als het de nood vereijscht / ook haar leeven vooz haar ten besten geeven. En deeze hare uijtlegging bevestigenze met Christus voozbeeld / dat hij zelfs hier bijbzengt / en het vergelijken van deeze plaats met Luk. xxij. 27/28/29 / alwaar Christus zeijt: de Kooningen der volkeren heerschen over haar, en die macht over haar hebben, worden weldaadige Heeren genaamt; doch gij niet alzoo, maar de meeste onder u, die zij gelijk de minste; en die een voorganger is, als een die dient. Want wie is meerder? die aanzit of die dient?

dient? Is het niet die aenzit? Maer ik ben in 't midden van u als een die dient. Met deze woorden / zeggenze / heeft Chriſtus de ſtanden van die aanzitten / en die ter taafel dienen / van meerderen en minderen niet wechgenoomen / want hij zelfs was de meeſte onder zijn Diſcipulen; hij zelfs zat dikwils aan taafel / en liet zich dienen; en dus heeft hij ook (meenenze) de ſtand van Kooningen en Prinſen niet afgeſchaft; omdat hij zelfs Kooning en Oberſte van zijn volk was: en datmen derhalven de woorden, alzoo zal het onder u niet zijn, of zoo Lukas zeijt / Doch gij niet alzoo, dus moet nemen / als of Chriſtus zeijde: gij moet zoo niet gezint zijn / gelijk de Oberſten des werrelds / die meenen / dat de rechte waardigheijd / grootheijd en uijtneementheijd / geleegen is in de heerſchappij en machts-oeffening. Gij moet de zulke niet voor de eerſte / dat is de voornaamſte / voor grooten noch weldaadige Heeren achten / die met bezondere macht over anderen heerſchen; maar ik zal u een andere weg aanwijzen / hoe gij rechte Koningen / rechte Oberſten en Grooten kond worden; een weg teegen die / welk de werreld volgt / recht aangekant: naamelijk die onder u wil groot zijn / die heerſche niet over de anderen / maar hij draag zig als de minſte / ſchoon hij ook de minſte niet is; die een Oberſte of Keegent wil zijn / draag zig als een dienaar / ſchoon hij geen dienaar is. Ziet / in mij hebt gij hier van een voorbeeld / ik ben wel een Kooning en Heer / en nochtans ben ik niet gekoomen om gedient te worden / maar veel eer om alle menſchen te dienen / zoo ook dat ik mijn leeven voor haar geev: hoewel ik die ben / die behoor aan te zitten / en zig te laaten dienen / nochtans draag ik mij zoo onder u / als een die dient: jaa ook en ſchaam ik mij niet uw voeten te waſſen. Zoo dan 't ooit komt te gebeuren / dat gij mijn Apoſtelen ooit in zulk een top naar het vleeſch verheeven word / en gij u zoo als gezeijt is / in die hoogheijd en verheeven ſtand zult gedraagen hebben / dan zal hij eerſt een rechte Oberſte en Groote onder mijn Volk zijn.

Doch het fundament van deeze uijtlegging is Chriſtus voorbeeld / waar op dit heele werk gebouwt is / 't welk nochtans daar door meer omgeſtooten als beveſtigt word. Want vooreerſt is het vals / dat Chriſtus hier op der aarde Kooning is geweeſt. Hij was wel tot Kooning geſchikt / maar / gelijk zijn Rijk niet was van deeze werreld / alzoo moſt ook de bedieninge daar van niet op der aarde / maar in den Heemel plaatz hebben; waar toe hij eerſt naa zijn dood is opgevoert. Hier op der aarde is hij maar een Profeet en gezant Gods geweeſt / niet om over de menſchen te heerſchen / maar de will Gods haar te verkondigen / en / zoo met zijn zeer heijlig voorbeeld / als leer / de weg tot dat Hemelſche Rijk aan te wijſen. De gedaante Gods Phil. I. 6 / waar in hij op der aarde verſcheen / en behoort niet tot zijn Koninglijke macht / maar tot zijn Profetiſch ampt / naamentlijk om zijn leer door teekenen en wonderen geloof te doen krijgen: eeven als ook de Apoſtelen en alle Profeeten / die God de macht gegeeven heeft om Mirakelen te doen / deeden; hierom heeft hij ook deeze zijn macht niet gebruijkt tot imands ſchaade / of ſtraff der ongehoorzaamen en hardnekkigen / gelijk het ampt der Koningen meedebrengt / maar veel eer tot aller menſchen nut en troost.

Ten tweeden / is het ook vals / dat Chriſtus de ſtand van die aanzitten / onder

zijn geloovigen of diſcipelen niet zoude weggenoomen hebben: want met het aanzitten verſtaat Chriſtus niet enkel die daad / dat iemand aan tafel zit en eet / en een ander hem een tafelbozd / beeker of han geeft om te dzinken (want zoo zitten ook alle boeren aan taafel om te eeten / en haar bzouwen of kinderen geeven haar het geenze van nooden hebben) maar Chriſtus verſtaat met dit woozd / dooz een oneijgentlijke wijz van ſpzeeken / alle uijtſteekentheijd en hoogheijd / die iemand booven anderen heeft / dat is all die ſtanden / die een bleeſtheljke waardigheijd en macht booven anderen in zig behelzen; en hij gebzuijkt daarom deeze wijz van ſpzeeken / omdat alle die in zulk een ſtand leeven / datze over anderen koomen te gebieden / als men maaltijd houd / alsdan pleegen aan te zitten / en haar van anderen te laaten dienen / niet tot noodzaakelijkheijd / maar om de pzonk en ſtaatzi / booz zoo veel zij van meer dienaars / als noodig is / bedient wozden. Dat hij nu booz aanzitten of aanleggen, den ſtand van de Wozſten en Oberheeden verſtaat / is uijt de dzaad van deeze plaats openbaar: want hij handelt van het werrelds heerſchen der Kooningen en Heerſchers vers 25: en die noemt hij vers 37 Aanleggers, in teegenſtelling van de ſlaaven en andere dienaars / die om haar taafelen ſtonden en zweefden / tot haar pzachtige dienſt: En omdat Chriſtus zulk een aanleggen niet had gepleegt / dat zijn dienaars (naamelijk zijn Apoſtelen) om zijn taafel en eetbedden plachten te ſtaan en te loopen / maar met hem aan te leggen (ziet Mat. 9. 10. xxvij. 20. Mar. 14. 17 / 18. xvj. 14. Luk. 22. 14. Joh. 2. 2. xiij. 23 / 28) zeijt hij vers 29: En ik ordineer u het Kooningrijk, gelijk mijn Vaader dat aan mij geordineert heeft, naamelijk hier in de werreld / op dat gijlieden, hier naa in den Heemel / aan mijn taafel eeten en drinken zoud, in mijn Kooningrijk, en zitten op twaalf Throonen &c.

Chriſtus ſtelt dan zijn boozbeeld booz / niet om te toonen / dat niemand van zijn Dienaars een Groote macht zijn (want hij zelfs was de Gzootſte) maar dat de Gzooten niet moogen heerſchen; maar verdzukt en vervolgt moeten wozden. Maar de werreldſe Gzooten en Heerſchers / konnen niet vervolgt wozden: dewijl haar ampt vereijſcht (gelijk Pripkov. ook toeſtaat) dat ze het geweld afweeren; en dus niet konnen vervolging verdzaagen. Want alsze die verdzaagen / wanneer een machtiger haar overweldigt / en met geweld dwingt te verdzaagen / dan is het geen deugd meer / gelijk hij zelfs dzijft / dat de dwang alle deugd wegneemt. Paulus zeijt 2 Tim. iij. 12 / dat alle Chriſtenen vervolgt wozden. Want alswe geheel niet vervolgt wozden / dat komt alleen / dunkt mij / daar booz / dat we niet ten vollen Godzaliglijk in Chriſtus leeven, maar de werreld wat gelijk wozden. En zonder dat zal'er nooit haat / ſpot / ſmaad / verbieden van vergaderingen / en van zijn meening openlijk / te verdeedigen / om Chriſtus wil / ontbreeken. Al het welk de werreldſe Grooten niet onderwozpen zijn.

Dewijl dan Chriſtus een Gzoote zijnde / zich van aller werreldſe heerſchappij / zoo wel over de zijnen / als over anderen / heeft onthouden (ſchoon die hem niet alleen toequam / en hij recht daar toe had Matt. 2. 2 / maar die hem ook wierd opgedzaagen Matt. 4. 9. Joh. 6. 15. xij. 13) en die lichtelijk had konnen bekoomen / en ons zijn eijgen boozbeeld in deezen boozſtelt / zoo geeft hij klaar genoeg te kennen / dat hij aan al de zijnen / met deeze woozden dat verbied. Schoon het dan wel waar is / dat wij niet in alle dingen Chriſtus konnen noch

moeten

moeten naavolgen (en inzonderheyd niet daar in / dat hy een Heer en Meester was der Christenen Matt. 23. 8 &c / en nu een Kooning is in den Hemel) zoo moeten wy het ten minsten / buyten alle knibbeling / in deeze zaak van niet te heerschen doen, in welk hy hier Matt. 20. 25 &c / zyn voorbeeld aan ons voorstelt om naa te volgen. Want men moet wel aanmerken / dat Christus hier niet zyn persoon of waardigheyd / maar alleen zyn dienen / dood / en 't geen daar aan vast is / tot een voorbeeld aan ons voorstelt / in teegenstelling van te heerschen / gelyk de naakte woorden vers 28 krachtelyk uytwyzen. Waar uyt dan blykt / dat Christus niet gewilt heeft / dat de heerschappy en macht over anderen / in zyn Ryk plaats zouden hebben: naamelyk dat iemand eenige maght zouw hebben / om over anderen te gebieden / die tot gehoorzaamheyd te dwingen / en teegen de ongehoorzaamen en hardnekkigen lichaamelyke straffen te gebruyken. In hoedaanig een stand of ampt dan / zulk een vleeschelyke heerschappy en macht gevonden word / deeze is / uyt kracht van dezelve / en Christus voorbeeld / uytgeslooten uyt zyn Ryk. Doch met de stand van alle werreldse Oversten / Kooningen en Overheeden / is het nu zoo geleegen / dat de vleeschelyke heerschappy en macht / onafscheydelyk daar meede verbonden is / eeven als het leeven en de ziel met den mensch; zodaanig dat all die standen / zonder heerschappy / niet anders dan schaduwen zyn. Want wat zouw dat voor een Kooning of Overste zyn / die geen macht zouw hebben om zyn Volk te gebieden / gehoorzaamheyd en ontzag daar van te eysschen / de ongehoorzaamen en overtreders / zoo van zyn / als Gods Wetten / aan het lichaam te moogen straffen? Dewyl dan Christus zoodaanig een heerschappy en macht / aan allen in zyn Ryk ontneemt / zoo is klaar / dat hy ook de staat van Kooningen / Oversten en Overheeden / aan al zyn geloovigen ontneemt.

Ten darden / kan uyt het nu gezeyde licht verstaan worden / dat het valsch is / dat Christus zyn Apostelen een reegelmaat en onderwyzing gegeeven zouw hebben / hoeze best en loffelyk zouden konnen regeeren / zooze misschien ooit tot eenige vleeschelyke Hoogheyd verheeven mochten worden: want zouw Christus niet geweeten hebben / dat de gestalte der Apostelen / haar heele leeven door / zodaanig zouw zyn / alsze naaderhand inderdaad geweest is: datze / naamelyk / geen heerschappy over de volkeren zouden voeren / maer zyn zouden een schouwspel des werrelds, en den Engelen en den menschen, en als uytvaagzels der werreld, en aller afschrapzel 1 Cor. iv. 9 / 13. Wat voor wetten doch om te regeeren / zoude hy haar dan voorschryven? Waarlyk het oogmerk van Christus leer is heel anders geweest; naamelyk / eeven als de eerzucht en opgeblaazentheyd des harten / de fontayn een oorsprong geweest is / waar uyt de heerschzucht der Apostelen in Christus Ryk is voortgevloeyd: zoo heeft ook Christus dit oogmerk voornaamelyk zich voorgestelt / om die opgeblaazentheyd ter neer te slaan / en haar tot needrigheyd en ootmoed te leyden. Dit nu en kon hy niet krachtiger doen / als met zodaanig een weg om tot hoogheyd te koomen / haar aan te wyzen / die met de heerschappy / daarze naar stonden / reegelrecht quam te strydeu. Dus heeft hy dit boos onkruyd / met woortel met al uyt haar harten uytgetrokken. Hadde hy blootelyk de ootmoedigheyd en nederigheyd haar alleen gebooden / zoo zouw dit haar hooghartigheyd zoo krachtig niet hebben neergedrukt. Doch

Christus toont hier / dat deeze deugd niet ijdel noch onbruchtbaar is / maar het waare middel / om haar wensch te verkrijgen / en in zijn Rijk groot te konnen worden. De geestelijke regelmaat om te regeeren / waar van deeze uijtlegging spreekt / raakt maar die geenen / die Hoofden en Oversten van het volk Gods zullen zijn. Deeze leer van Christus nu is een algemeen middel / waar door ieder een in zijn Rijk groot en een Overste kan worden. En zoo de Christenen haar zoo droegen / als Paulus vermaant, Een iegelijk zie niet op het zijne, maar ook op het geen dat der anderen is; want dat gevoelen zij ook in u, het welk in Christus Jesus was; die in de gestaltenis Gods zijnde, het geen roof geacht heeft God eeven gelijk te zijn; maar heeft hemzelfs vernietigt, de gestalteniſſe eens slaavs aangenoomen hebbende, ende is den mensch gelijk geworden &c Phil. ij. 5/6/7/ Zoo / zeg ik / alle Christenen haar dus droegen / en zooze / naar Christus voorbeeld / en op zijn gebod / ook bereijd waaren haar leeven voor de broederen te stellen 1 Joh. iij. 16 / zoo zoudenze alle rechte Grooten in Christus Rijk zijn. En dus verre ook aangaande de darde valsche uijtlegging.

De vierde valsche uijtlegging deezer woorden / is bedocht van Samuel Pripkouwski, dewelk / zoo het schijnt / ziende dat de oplossing van Episcopius, daar deeze verhandeling op doelt / niet door den beugel wil / een nieuwe heeft gevonden / dewelk niet min ongerijmd / en alleszins hortig is / en zich zelfs omheerstoot / alsze met groote moedigheijd en stijfzinnigheijd van hem word voortgedreeven / gelijk wij hoopen te bewijzen. Deeze is / dat het gebod van niet groot te zijn op de wijz der Heijdense Vorsten, alleen de Apostelen of haars gelijken (dat is alle leijdslieden van de Gemeente) raakende / haar (veel min iemand anders) niet verbied met werreldse heerschappij te heerschen; maer alleen verklaart / dat haar grootheijd / dat is / de Kerckelijke bestiering / niet met dwingende macht moet uijtgevoert worden / maar met het verdraagen van veel moeite / arbeijd / gevaar en ellenden zal vergezelschapt zijn. Om deeze verklaaring te bevestigen / heeft hij veel zaaken bijgebracht / dewelken alleen rusten op eenige stellingen / die hij aan D. V. Breen (wien hij met zijn geheel tractaat bestrijd) ten onrecht toeschrijft. Waarom wij / in 't geen te booren verhandeld is / met onze meening op een andere wijz / of wat duijdelijker voor te stellen / veel van zijn uijtvluchten / teegenwerpingen en spitzinnige greepen / hebben afgesneeden en ontlost / en daarom die hier verbijgaan. Zullende alleenlijk die dingen beantwoorden / diemen mocht oordeelen / dat noch oopen staan.

Gelijk hij dan al de woorden van de plaats Matt. 20 / die wij verhandelen / van letter tot letter wil ziften en haairklooven / zonder iet dat tot de zaak eenigzins doet / te schijnen te willen voorbijgaan / en nochtans de woorden / zoo zal het niet zijn, daar de grootste zwaarigheijd voor hem insteekt) aangezien in dezelfden de geheele kracht van verbieden steekt) niet met een eenig woord overweegt / of die een zin tracht te geeven / zoo hebben wij / uijt zijn eijgen manier van handelen / groote stof om te denken / dat dit met voorbedachten raad van hem moet geschied zijn / dewijl hij van dezelfden / zoo 't schijnt / niets heeft gezien te maaken / dat met zijn verklaaring en stellingen eenige overeenkooming heeft. De reeden van dit mijn vermoeden is / om dat hij Van Breen, op verscheijde plaatsen van zijn Tractaat / voor een zeer vroom man uijtspreekt / en nochtans niet ontzlet /

ziet / en dat verſcheijde maalen (naamelijk niet heel verre van 't voorſte van kap. 5 / ook in het 6 kap. No. 7 / en elders) van hem te zeggen / dat hij zelfs, volgens zijn zonderling verſtand, de zwakheijd van het gevolg dat hij maakt, wel gezien heeft, en evenwel daar op dringt / en een zonderling kunsje bedacht heeft, om dat goet te maaken. En in de tweede plaats / dat hij de krachteloosheyd van zijn bewijs wel zach, dat het van zelfs ſtrompelde en dreijgde te vallen; en dat hij het daarom ſtilzwijgens en bedektelijck, met nieuwe en zwakke krukken, heeft noodig geacht te ſtutten. Dewijl hij dan voordeel / dat zulke onoprechtigheeden (die hij aan van Breen met de grootſte onrechtveerdigheijd van de werreld toeſchrijft) van een vroom gemoed / en van een zeer goed man / gelijk hij hem meermaal noemt / kan voorkhoomen / zoo moet hij zelfs geen zwaarigheijd maaken zoo te handelen.

Pripkovius zeijt dan / dat hij toeſtaat / dat de woorden onder u geensins alleen te zeggen zijn / onder u mijn Apoſtelen kap. 1. No. 4. En om dat hijze niet wil neemen voor onder u mijn volk, zo heeft hij iet anders moeten verzinnen / naamelijk / onder u mijn Apoſtelen en uws gelijken, dat is / alle beſtierders der Gemeente. Hij drukt nergens uijt / of hij onder deeze beſtierders alleen de Leeraars verſtaat / of dat hij'er ook Diakonen en dergelijken onder begrijpt: zodat wij ons met die slordigheijd moeten te vreeden houden. Dewijl nu Chriſtus de twaalf Apoſtelen toen alleen aanſpraak Matt. 20. 17 / en dat niemand haars gelijke naaderhand ooit heeft geweeſt (want zij alleen waaren de grondleggers / op welken de geheele Gemeente gebouwt is Apoc. 20. 14. verg. met Matt. 16. 18. xviij. 18. Eſef. 2. 19 / 20; Zij alleen hebben / door oplegging der handen / den H. Geeſt meegedeeld) of dat ampt bediend / dat zij bekleed hebben / zoo volgt niet alleen / dat die ſchrijver hem zelfs teegenſpreekt / maar ook / dat die woorden onder u, volgens zijn ſtelling / op niemand als op de Apoſtelen zien. En dewijl alzoo de woorden een ongegronde zin uijtbrengen / gelijk te vooren is getoont / en de ſchrijver zelfs dringt / zoo blijkt dat dat verdichtſel al meede niet beſtaan kan.

Wijders is noch aan te merken / dat / als Chriſtus zeijt: Gijlieden weet dat de Overſten der volken &c, dat hij dan noodzaakelijk de volken aanmerkt / en verklaart wat daar onder plaats heeft / en dat hij zijn volk daar teegenſtelt / en van het zelfde uijtſluijt / 't geen onder alle andere volken plaats heeft (want daar was geen volk op der Aerden / gelijck'er nu ook niet is / onder welk de Vorſten niet heerſchten / en de Grooten geen macht, of de dwingend recht over de volken hadden) Dewijl nu Pripkovius wil / dat het met alle Grooten onder de Chriſtenen anders zouw zijn / die'er ooit zouden koomen (gelijk ook Chriſtus meening niet anders kan weezen: aangezien hij van de volken ſpreekt / zoo alsze altijd zijn) zoo is immers buijten alle geſchil / dat hier geen Grooten onder de Chriſtenen van konnen uijtgeſlooten zijn. Aangezien hij dan / neffens alle anderen / die in dit ſtuk teegen ons zijn / drijven / dat de Vorſten / die in Chriſtus gelooven / als zoodaanig mee tot het Chriſten-volk behooren (jaa Pripkovius, dat zij God allernaaſt zijn, gelijk te vooren is aangetoogen) met wat voor een aanzicht komenze dan noch ſtellen / dat haar het heerſchen vrijſtaet / daar Chriſtus dat aan de Grooten in zijn Rijck verbied.

Maar hij zeijt/ Christus verbied zijn Grooten het heerschen niet; maar hij gebied alleen aan de heerschers in zijn kerk/ datze dienen zullen/ met te onderwijzen/ met gevaar/ ellenden en moeite op haar te neemen.

Doch ik antwoord/ waarom zeijt Christus dan tot of van zijn Grooten, zoo zal het onder u niet zijn? naamelijk gelijk het onder de Heijdense en Joodse volken is/ dat daar de Grooten en Vorsten heerschen: Zoo zal het niet zijn onder u, zeijt hij. Kan dat anders zijn/ als/ die zullen niet heerschen? Hoe kanmen hier teegen haspelen? Daarom stapt hij ook (zoo het schijnt) die woorden zoo zal het niet zijn verbij/ en bitst al (doch)/ gelijk getoont is/ zonder voordeel) op de woorden onder u, daar hij met geweld alleen de Kerkbestierders door wil verstaan. Eeven of de Vorsten/ Landvoogden en Kapitainen &c/ meede geen Grooten onder Christus volk waren (volgens zijn gevoelen) alsze de Christelijke Religie aanneemen: die hij nochtans niet allen voor Grooten onder Gods volk houd/ maar voor de naasten aan God/ gelijk terstond gehoort is.

Maar hij geeft twee reedenen/ om welken Christus hier het heerschen niet kan verbieden. De eerste is: omdat het zich zelfs omheerstoot/ dat de geen/ die een Overste van de Gemeente is/ een onderdaan zouw zijn. Gelijk ook Christus niet heeft geweest/ dewelk hier in deeze zaak zijn eijgen voorbeeld ons voorstelt om naar te volgen. De tweede reeden is: omdat de dingen/ die Christus hier in de plaats van het heerschen/ aan zijn Grooten gebied (als den arbeijd van het verkondigen/ en gevaarlijkheeden en ellenden daarom uijt te staan (geen plichten van needrigheijd/ maar alleen van de liefde zijn.

Ik antwoord op de eerste (hoewelk ik zulke duijstere en vergehaalde uijtvluchten wel met recht zouw konnen verbijgaan/ alzoo ik acht/ datze geen goedwillig gemoed konnen voldoen) dat onze stelling niet is/ dat Christus aan al zijn Grooten gebied/ onderdaanen in de Gemeente of kerkelijkelijke stand te zijn/ maar dat hij haar het heerschen verbied/ met de woorden zoo zal het onder u niet zijn. Zoodat/ schoon iemand een Oversten of Groote in zijn volk moght zijn/ hij eevenwel niet alleen geen dwingende macht mag gebruijken/ maar ook niet heerschen. Want Christus spreekt hier van het heerschen der Vorsten en Grooten onder de volken (’t welk in deeze zaak wel aan te merken is/ en veel knibbelingen wegneemt) niet van het heerschen van Heeren over slaaven/ of van Mannen over Vrouwen/ of van Vaaders over kinderen (’t welk echter uijt andere plaatsen blijkt/ dat het van de Christenen aan volwassen menschen/ met geen burgerlijke dwang of geweld maeh geschieden/ die onze Schrijver meent/ datmen alle met dwang/ slaagen en andere geweldige middelen mach beheerschen.) Wij staan dan toe/ dat Christus hier niet verbied een Groote te zijn onder zijn volk; maar hij wil zulke Grooten aldaar niet hebben/ dewelken heerschen; maar alleen Grooten dewelken dienen/ en dat met zoodaanige diensten/die in geen Vorsten/ zoo lang alsze Vorsten zijn/ konnen plaats hebben; als te gaan onderwijzen/ zonder eenige lighaamelijke dwang/ met allerhande leet vervolgt en gedood te worden. Hoedaanig een slach van dienen/ onze partij zelfs bekend/ dat in geen burgerlijke heerschers kan plaats hebben. En dewijl klaar is/ en bij onze partij toegestaan/ dat Christus leert/ wat voor Grooten dat onder zijn volk zullen plaats hebben/ in teegenstelling van de Grooten onder

der alle andere volken / zoo ſpreekt al weederom de zaak van zelfs / dat de heerſchende Grooten van hem daar uijt geſlooten worden.

Wat nu Chriſtus voorbeeld belangt / 't welk hij ons voorſtelt / om te verklaaren / wat voor Grooten dat in zijn Rijk moogen plaats hebben / daar uijt is blak het teegendeel openbaar / van 't geen onze partij daar uijt wil bewijzen. Want hij ſtelt zijn voorbeeld niet in alles voor / dat ooit in hem plaats zouw hebben ; maar alleen in de gezeijde dienſten / die in geen heerſchende grooten konnen plaats hebben / gelijk de woorden van vers 28 uijtdrukkelijk verklaaren. Want dat hij ook / terwijl hij dus diende / een Heer en Meeſter van zijn Diſcipelen was / de woorden wijzen klaarlijk uijt / dat hij daar in hier zijn voorbeeld niet voorſtelt / maar alleen in de dienſt / die hij onder de verbolgingen / en met zich te laaten dooden / om zijn leer en leeven uijtſtond.

En opdat niemand mocht denken / Chriſtus ſluijt hier zijn voorbeeld in het zijn van Heer en Meeſter / met geen uijtgedrukte woorden uijt / en dat het daarom noch niet klaar genoeg is / dat Chriſtus voorbeeld in deezen niet kan gevolgt worden.

Zoo gelieft doch / behalven 't geen nu alreede / met zulk een bondigheijd gezeijt is / hier op wel te letten / dat Chriſtus hier in dit leeben / geen heerſchend of geweld-gebruijkend Heer en Meeſter is geweeſt / maar den Werreldſen Vorſten t'eenemaal ongelijk. Maar daarbeneffens verbied hij aan zijn onderdaanen wel uijtdrukkelijk / Heeren of Meeſters te zijn Matth. 23. 8/ 9/ 10: En dat zelfs zonder dringende heerſchappij / gelijk hij was : Want dat voorrecht komt hem alleen toe. Zoo dat ik niet kan begrijpen / hoe dat een goedwillig Chriſten, hier eenige de minſte twijffeling kan overig behouden.

Wat de tweede reeden belangt / die ſtrijd niet minder teegen de H. Schrift / als de voorgaande. En al was het ſchoon waar / dat den arbeijd en ellenden / diemen om der menſchen behoudenis te bezorgen / moet op zich neemen / niet uijt de needrigheijd / maar uijt de liefde voortquaamen / dat kan immers teegen zulk een klaar gebod niet opkaalen / 't welk Chriſtus aan alle Grooten in zijn Rijk geeft / van niet te heerſchen. Want Chriſtus geeft niet te kennen / of het niet heerſchen uijt needrigheijd / of uijt liefde voortkomt. Hij verbied het ſlechts. Maar daarbeneffens / geeft den Apoſtel met uijtgedrukte woorden rondelijk te kennen / dat het bezorgen van de zaaligheijd der menſchen / en het verdraagen van gevaar / arbeijd en verbolgingen / wel klaarlijk uijt de needrigheijd in Chriſtus zijn voortgekoomen Filip. 2. 8: En gevonden zijnde in het fatſoen van een menſch, heeft hij hem zelfs NB. verneedert ἐταπείνωσε, waar in? gehoorzaam geworden zijnde tot de dood [en dat] de dood des Kruys. Hoe kannen dan zulke dingen uijtlappen?

Dit dan aldus beweezen zijnde / is niet eens van noode te antwoorden / op het geen de Schrijver / met een lang beſlach van bewijzen tracht goed te maaken / dat / naamelijk / Chriſtus met deeze ſpreuk leert / dat de plicht van de geenen die de Gemeente zouden beſtieren / is / dat niet met heerſchappij of lighamelijke dwang te doen. Want al was dat klaar en zeeker / daar meede is niet getoont / dat hij hier niet anders doet. Dewijl openbaar is / dat hij niet alleen gebied watmen doen moet / als hij belaſt te dienen, en zijn ziel voor de menſchen over te geeven

ven; maar dat hij ook set verbied / 't welk niet anders kan zijn / als dat de Grooten in zijn Rijk / niet zullen heerschen. En dewijl niet alleen de Leeraars / of andere kerkbestierders / Grooten zijn onder Christus volk / maar ook de Voorsten en Regeerders / alsze de Christelijke Godsdienst omhelzen / volgens het gevoelen van onze partij / zoo is hier geen uijtvlucht voor haar / datze zouden moogen blijven heerschen.

Doch hij wil ons doen vatten / dat Christus alleen van de kerkelijke Grooten spreekt. En dit meent hij daar uijt te blijken / omdat Christus genoodzaakt was / zijn Apostelen te leeren / dat zij dwaalden / meenende dat zij in Christus nieuw Rijk / de werreldse voordeelen der Heerschers zouden genieten. Beschouwt eens deeze grondslach van dit hoogwichtig stuk / en overlegt of de Schrijver zelfs / met zijn Aarends-oogen daar wel eenig gevolg in heeft konnen zien? Kon Christus de Apostelen die dwaaling niet genoeg aanwijzen / als hij haar simpelijk leerde / dat in zijn Rijk geen werreldse heerschappij kan plaats hebben / ofliever / dat niemand van de zijnen die mach oeffenen? Want dat was den Apostelen onbekend.

Voorders is het ook zonder eenige grond (hoewel het in deeze zaak niet geeft noch neemt; maar Pr. maakt'er vrij wat werk van) te zeggen / dat Christus hier het kerkelijk ampt aan de Apostelen oplejd. Want wat is'er / in deeze geheele plaats / dat niet alle Christenen zoo zeer verplicht zijn te doen als zij. Want alle moetenze de allerminste, en aller dienaars trachten te zijn, en haar leeven overgeeven. En over zulks koomen hier de bestierders der Gemeente niet meer in aanmerking / als eenige andere Grooten / 't zij voor haar wijsheijd / heijligheijd / of voor de werreldse grootheijd.

Doch de valsheijd van deeze uijtlegging / blijkt meede uijt de leeden van de teegenstelling. Want dewijl openbaar is / dat Christus van de Heijdense &c Grootheijd spreekende / niet van de kerkelijke / maar van de burgerlijke handelt: zoo zouw dat geen teegenstelling zijn / dat hij teegen werreldse Grooten / geestelijke of kerkelijke Grooten zouw stellen. Want onder de andere volken / Jooden en Heijdenen, waaren zoo wel geestelijke Grooten / als onder de Christenen, naamelijk de Rabbijnen / Filosofen / Priesters / welken meede geen burgerlijke dwingende macht hadden over de Gemeente / maar alle dwingende en heerschende macht was bij de burgelijke heerschers. Zoodat / als Christus niet anders had belast / als dat de opzienders van de Gemeente / in haar ampt geen werreldse dwang zouden gebruijken / zoo zouw hij niet anders hebben belast / als 't geen bij de Jooden en Heijdenen plaats had. Daar nu de voorden handtastelijk verklaaren / dat Christus aan zijn Grooten set verbied / dat in de Grooten van de andere volken plaats had / naamelijk het heerschen.

En al is't dat Christus, zeggende dat de Grooten onder de ongeloobige volken heerschen, daar onder niet kan laaten te verstaan / dat de volken de Grooten dienen en onderworpen zijn / daar uijt volgt in het minste niet / dat hij in de teegenstelling ook aan de kleijnen het dienen belast (hoewel daar niet aangeleegen is / ofmen dat toestaat of niet:) omdat men klaerlijk ziet / dat zijn oogwit niet is in deeze plaats / een gebod aan de kleijnen onder zijn volk te geeven / maar alleen aan de Grooten. Want dewijl het zich zelfs wijst / dat de kleijnen

dienen

dienen, en dat het die niet behoeft belaſt te wozden; maar alleen aan die / daar niemand het van verſtaan / noch gedacht zouw hebben / en daar het de Apoſtelen in het minſte niet van dachten noch verſtonden / naamelijk de Grooten, die altijd gewent waaren te heerſchen: zoo blijkt dat hier geen heerſchers konnen plaats hebben. En al is't dat / als men heerſchers over volken &c noemt / men dan met eenen verſtaat / dat 'er dienende volken zijn / zoo volgt niet / dat / als men de heerſchers of Gzooten gebied te dienen / dat 'er dan heerſchers moeten zijn dieze dienen (gelijk onze teegenſtreever met een aardige greep wil beſluijten) geenzins; maar blak het teegendeel: wantze moeten dan alle malkanderen dienen Gal. 5. 13 / elk in't geen hij van doen heeft / of gedient kan wozden. Ziet het geen kap. 12 in de 9 reeden gezeijt wozd.

Uijt het geen wij tot hier toe verhandeld hebben / en inzonderheijd pag. 14 / blijkt nu van zelfs / dat hier geen knibbeling kan vallen / of Chriſtus de heerſchappij en dwingende macht / van Vaaders over kleijne kindertjes / niet meede moet geſtelt wozden weggenoomen te hebben. Want de kleijne kinderen / die noch geen redensgebzuijk hebben / ſtaan zelfs niet onder de ſtraffen der Gzooten en Vozſten / / niet meer als de beeſten / die elk dwingt dieze toekoomen. Maar dewijl nu klaarlijk genoeg is gebleeken / dat Chriſtus hier / alle lighaamelijke dwingende heerſchappij / aan de zijnen ontneemt (daar de reedelooze kinderen noch niet onder behooren) zoo bloeijt van zelfs / dat de Ouders die niet over haar bejaarde kinderen moogen gebzuijken / veel min de mannen over haar vzouwen (aan welken de burgerlijke macht het ſlaan of quetſen zelfs niet toelaat in onz Land) noch ook over de dienſtbooden of bejaarde leerlingen. Maar aangaande de ſtand van Ouders en Kinderen / Mannen en Vzouwen / Heeren en Slaaven of andere Dienſtbooden / mij dunkt dat nu de zaak van zelfs ſpzeekt / dat die hier niet aangeroert wozden: aangezien wij getoont hebben / dat 'er alleen geſpzooken wozd van de heerſchappij van Grooten over volken. Maar dit ſtaan wij gaarn aan Pipk. toe / dat de dwingende heerſchappij in al die ſtanden / uijt kracht van dit gebod / meede moet verbooden zijn aan de geloovigen: van welke zaak / als meede van het ſlaan der vzouwen ('t welk hij / neffens Krellius en Woltzoogen verſtaan een Chriſten niet verbooden te zijn) zullen we in het vijfde kap. wat vzeeder handelen. Want / gelijk Chriſtus met deeze zijn woozden Mat. 20 / niet verbied Grooten en voornaamſten te zijn / zoo verbied hij ook nergens anders / noch ook hier / geen Vaaders, Heeren of Leeraars te weezen; maar hij verbied alleen aan allen / het lighaamelijk geweld of dwang te gebzuijken / die de Werreldſe Gzootheijd eijgen is / en zonder welk niemand een Groote kan zijn / in de andere volken buijten de Chriſtenen. Maar onder de Chriſtenen kan de allergeweldelooſte en dienſtbaarſte / jaa die allermeeſt verdzukt / vervolgt / en van alle macht ontbloot is / de allergrootſte zijn; jaa die alleen is het. Als dan Chriſtus aan zijn Gzooten alle burgerlijke dwang beneemt / zoo beneemt hij haar ook alle recht daar toe. Niet ten opzicht van de menſchen: want bij haar komen zij het gebzuijken; maar ten opzicht van Chriſtus, wiens dienſtknecht en Groote hij niet kan blijven / zoo hij dat recht noch wil gebzuijken.

Aangaande de slaaven / L. Woltzoogen bewijst pag. 103 / 105 Ec / dat de Christen-Heeren geen macht hebben / om haar met slaagen te dwingen ; maar / 't geen te verwonderen is / hij stelt pag. 102 / dat de mannen macht hebben / om haar vrouwen met slaagen te regeeren. 't Is zulks / dat hij zijn Weerlooze Christen niet geheel heeft afgedaan / veel min overgezien / gelijk wij in de Voorreeden getoont hebben : en daarom is het zeer gelooffelijk / dat hij / indien hij zoo lang geleeft had / dat hijze weer had konnen overzien en verbeeteren / lichtelijk zouw gezien hebben / dat dit noch met zijn eijgen stellingen / noch met de Heijlige Schrift overeenquam / en het ook uijtgelaaten zouw hebben ; hoedaanige missaagen wij op zijn plaats noch eenigen zullen aanwijzen. Aangaande dan het slaan der vrouwen ('t welk in Duijtsland, Poolen en andere landen zeer gemeen is) daar in zullen wij des Autheurs eijgen woorden pag. 102. (op welker kracht hij niet schijnt gelet te hebben) teegen zijn stelling doen gelden. Dieshalven, (zeijt hij) gelijk niemand dwingende macht aan zijn eijgen zelfs, of aan zijn lighaam gebruijkt, zoo kan ook de man dezelfde aan zijn vrouw niet in't werk stellen. Nu is het zeeker / dat slaagen dwingende macht is. En dat den Autheur aldaar het slaan der vrouwen / met dat van Vaders en Meesters aan de kinderen vergelijkt / kan niet bestaan / aangezien het slaan aan de kinders meede niet geoorloft is / aan de weerlooze Christenen, wanneerze nu tot reedens-gebruijk zijn gekoomen / en lidmaaten der Gemeente konnen zijn : hoedanigen den Autheur zo reegels te vooren / zelfs van de dwingende macht der Ouders vrijstelt. Veel meer dan moeten de vrouwen / van de dwingende macht der mannen (hoedanig de slaagen zijn) vrijgestelt worden. Want gelijk Christus, schoon hij het hooft is van de Gemeente / zijn onderdaanen met geen lighamelijk geweld / tot zijn dienst of gehoorzaamheijd dwingt / zoo geeft ook de opperhoofdigheijd des mans over zijn vrouw / hem geen vrijheijd / om haar met lighamelijk geweld te dwingen. En dat noch te meer ; omdat den Autheur in dit kapittel beezig is te bewijzen / dat het geen Christen geoorloft is / met dwingende macht heerschappij over de menschen te oeffenen. Zie onder anderen zijn woorden pag. 92. lin. 2 Ec / alwaar hij zeijt : Maar te heerschen, zich van anderen te doen dienen, en gehoorzaamheijd vorderen, behoort tot het weezen en de natuur van het heerschen ; doch het geen de Heer Christus alhier (namelijk Matth. 20. 25) aan zijn Apostelen gebied, namelijk de needrigheijd en onderwerping, strijd daar reegelrecht teegen. Ziet ook het geen den Autheur pag. 106. lin. 16 en verbolgens / van de leerkinderen zeijt / en te vooren van de slaaven. Zoodat dit niet alleen teegen de Heijlige Schrift / maar ook teegen des Autheurs eijgen gevoelen en stellingen strijdig is / en door verzinning van hem moet geacht worden gestelt te zijn. Aangezien ook de Christelijke Godsdienst / vrijwilliglijk moet aangenoomen en in't werk gestelt worden / gelijk den Autheur uijtdrukkelijk wil / zoo moet alle lighaamelijke dwang naagelaaten worden / omtrent zoodanige menschen / dewelken zoo veel verstand hebben / datze Christenen konnen zijn. En over zoodanigen / wil Christus van de zijnen geen heerschappij geboert hebben ; maar reedelooze kinderen / beesten of andere schepselen / daar kan niet anders als heerschappij over gebruijkt worden / en dwingende macht / het welk de Heer Christus geenszins verbied.

Bij deeze verzinning van het wijve-ſlaan, voegen wij noch een / van hem in het zelfde zeevende kap. van zijn tractaat / op het eijnd begaan / van eeven gelijke natuur / naamelijk dat de ſtaat van Graaven, Baronnen &c, voor een Chriſten niet ongeoorloft zijn. Hoewel met dit beding / voor zoo veelze niet hinderlijk is, om Chriſtus gebooden, in de allervolkoomenſte zin genoomen zijnde, te onderhouden. Doch dit ſtoot niet alleen hem zelfs om veer; maar ſtrijd ook teegen de meenig en ſtellingen des Autheurs / en kan ook met de van hem bijgebrachte plaats 1 Kor. 7. 20/ 21/ 24/ noch met eenige anderen goedgemaakt worden. Zulks dat deeze ſtelling / neffens de voorgaande van het wijve-ſlaan, door verzinning moet gereekent worden geſtelt te zijn. Dat deeze ſtelling zijn eijgen zelfs omveerſtoot/ blijkt hier uijt / omdat den Autheur / onder veel andere gelijke woorden / pag. 111. lin. 23 zeijt: Hier ſtaat ook aan te merken, dat Chriſtus met deeze zijn leer, de werreldſe heerſchappijen en rijken niet uijt de werreld heeft gebannen, en gantſchelijk weg genoomen; maar alleen heeft gewilt NB. datze onder zijn onderdaanen geen plaats zouden hebben. Dewijl nu de ſtaat van Graav, Baron &c (eeven gelijk die van Koning, Prins, Hartoog, dewelken van den Autheur van de voorgaande niet konnen onderſcheijden worden / als in trap van hoogheijd en macht) nergens anders als in de heerſchappij beſtaat / dewelk den Autheur uijtdrukkelijk en enkelijk bewijſt aan de Chriſtenen verbooden te zijn / zoo ſtoot het zich zelfs om veer / dat dusdanige ſtaaten niet zouden hinderlijk zijn, om de allervolmaakſte gebooden van Chriſtus te onderhouden: daar den Autheur pag. 119. lin. 5. &c zeijt / dat een Vorſt noodzaakelijk verſtaan moet dat geen, 't welk het fondamentis van de Chriſtelijke religie, namelijk dat Chriſtus Rijk geeſtelijk is, in het welk NB. de burgerlijke heerſching geen plaats altoos heeft.

Uijt het welk dan het tweede met eenen openbaar is / dat / namelijk / deeze ſtelling / dat de ſtaat van Vorſten voor de Chriſtenen zouw geoorloft zijn / teegen des Autheurs meening ſtrijdig is. Want dewijl hij leert / en in dit Tractaat overal bewijſt / dat den Chriſtenen geen werreldſe heerſchappij geoorloft is te hebben / zoo heeft hij / die een gebooren Baron en Vryheer is geweest / ten deel door verzinning / ten deel misſchien door wat te veel geneegentheijd / tot zijn aangebooren ſtaat / geſtelt / dat de ſtaat van Baron &c, voor een Chriſten eenigermaaten zouw konnen geoorloft zijn. Doch hij ſtelt er zulke conditien bij / die / gelijk getoont is / die ſtaaten gantſch en al onmoogelijk maaken voor een Chriſten, gelijk hij zelfs ook / dewijl hij uijt zijn ſtaaten was gebannen / om het aanneemen van het gevoelen der zoo genaamde Gereformeerden ('t welk hij echter in zijn ballingſchap heeft verlaaten) niet als de bloote naam daar van heeft gedraagen. En de meening van den Autheur ſchijnt ook niet te zijn / dat een Chriſten de ſtaat van Graav, Baron &c zouw moogen beſitten; maar alleen dat hij de naam of Titel daar van mach behouden. Het welk zijn woorden / alsmenze verbolgens leeſt van pag. 119 tot 121 / niet donkerlijk te kennen geeven. Want hij zeijt pag. 120 lin. 25 &c / op zijn voorgaande ſtelling doelende: Een Chriſten gebruijkt NB. die naamen en Titels van Eedel, Baron Graav &c, in de werreld, eeven als de kleederen, die volgens het gebruijk van het land zijn gemaakt &c. Het welk voorwaar niet te pas zouw koomen / indien den Autheur

wilde zeggen / dat een Christen de staat van Baron, Graav &c mocht gebruijken.

Wat het darde belangt/dat wij van des Autheurs stelling gezeijt hebben / namelijk dat die met de plaats 1 Kor. 7. 20/ 21/ 24 niet kan goed gemaakt worden / is daar uijt openbaar / omdat den Apostel aldaar niet van alle / maar alleen van zeekere staaten spreekt / namelijck van getrouwt, ongetrouwt, slaav, vrij, besneeden, onbesneeden, hoedanigen niemand beletten / om eenige geboden onzes Zaligmaakers te onderhouden. Indien den Apostel geen soort van staaten noemde / en alleen blootelijk zeijde / dat elk in die staat zouw blijven / in welk hij geroepen is / dan zouw de zaak voor ons en onze partij gelijk staan / en elk gehouden zijn te bewijzen / wij dat de staat van burgerlijke heerschappij en lighamelijke dwang / teegen de Christelijke religie strijdig is; en onze partij / dat ze daar mee obereenkomt: opdatmen zouw moogen zien / wat des Apostels meening is. Maar dewijl den Apostel uijtdrukkelijk de staaten noemt / in welken hij wil datmen zal blijven / zoo hebben wij hier een groot voordeel booven onze partij. Want indien die wil zeggen / dat den Apostel alle staaten verstaat ('t geen hij echter niet en zeijt) zoo moet hij niet alleen zulks klaarlijk bewijzen / zonder dat wij tot eenig bewijs gehouden zijn; maar hij zal ook hem zelfs in onbermijdelijke en baarblijkelijke ongerijmtheeden inwikkelen: Omdat dan niet alleen (vlak teegen de meening van onzen Autheur pag. 116. lin. 17. en 119. lin. 18 &c) een Christen zal gehouden zijn een Kooning, Kaijzer, Prins, Soldaat &c te blijven / en die staat geenszins moogen verlaaten; maar ook een Paus, een Beul, Hoereweerd, Afgodische Priester, Afgodische Tempel-of beeldemaaker en diergelijke. Zulks dat het'er verre van daan is / dat den Autheur dit zijn zeggen met rijp overleg heeft gestelt. Gelijk hij ook uijtdrukkelijk pag. 84 de leste regel aldus zeijt: Uijt dit alles blijkt nu, dat de staat van de werreldse Kooningen, Princen en NB. Grooten, als meede NB. van alle Overheeden, dewelken NB. dwingende macht gebruijken, niet alleen over de goederen en bezittingen, maar ook heerschappij over het leeven van haar onderdaanen, en niet alleen om haar nooddruft, maar ook tot pracht en werreldse aanzienelijkheijd, dienst van anderen gebruijken, in Christus Kooningrijk NB. geen plaats hebben. Welke aangetoogen plaatsen wij dan / onder veel anderen / in deeze zaak overvloedigljjk genoeg zullen achten / om te toonen / dat den Autheur hem zelfs / in het geoorloft stellen van de staat van Graaven, Baronnen en dergelijken / heeft verzint.

Hier uijt blijkt dan / dat de Christelijke Godsdienst niet weg en neemt / alle onderscheijd van order en staaten onder de menschen / maar alleen het recht gebruijk leert van het recht / dat den een over d'ander heeft / volgens de natuur van het geestelijk Rijk van Christus, en de geboden van Christus en zijn Apostelen gegeeven.

Tweede

Tweede Kapittel.

Alwaar verder gehandeld word van de Chriſtelijke Hoogheijd, en hoe ongelijk dezelfde is met de Hoogheijd der werreld. En word noch verder beweezen, dat *de Grooten* in *Chriſtus* Rijk, op de wijz der werreldſche *Grooten*, niet moogen *heerſchen*.

GElijck de twiſt der Apoſtelen onder malkanderen / om de opperſte heerſchappij in Chriſtus Rijk (bij voorbal van het verzoek van twee onder haar / om die te moogen hebben) Chriſtus bewoog / om haar de hoedaanigheijd en aart van zijn Rijk / en van de Grooten in het zelfde te leeren Matt. 20. 21/ 24/ 25 Et (gelijk in het voorgaande kapittel is getoont) zoo heeft de zelfde geleegentheijd hem ſtof gegeeven gehad / om Mar. 9. 33/ 34/ 35/ 36 / 't welk Mat. 18. 1/ 2/ 3/ 4 een weijnig hoger word voorgeſtelt / meede te verklaaren / dat de Chriſtenen geen werreldſe hoogheijd moogen hebben. Als hij zeijt: Voorwaar zeg ik u-lieden, zoo gijlieden niet omkeert, en word als de kinderkens, zoo zult gij in het Kooningrijk der Hemelen niet ingaan. Zoo wie dan hem zelfs verneederd, als dit kindeken, die is de Grootſte in het Kooningrijk der Heemelen. Dat hij dit verneederen, en als de kinderkens worden, van de hoogheijd en heerſchappij verſtaat / blijkt klaarlijk uijt het voorbal / op welk Chriſtus haar deeze les gegeeven heeft / Mar. 9. 34 uijtgedrukt: wantze hadden onder malkanderen op de weg gediſputeert, wie de grootſte was, en dat / gelijck'er Mat. 18. 1 word bijgeboegt / in 't Kooningrijk der Heemelen. Daarze niet anders door verſtonden / als het Rijk van de Meſſias op der Aarden. In het welk zij niet alleen haar zelfs de hoogſte plaats toe-eijgenden / maar graag elk de Allerhoogſte zouden inhebben. Wilmen dan gelooven / dat Chriſtus niet antwoord buijten de zaak / zoo kanmen niet anders zeggen / als dat hij gebied / dat zijn geloovigen / zoo verre van het heerſchen zullen zijn / als de kleijne kindertjes / en vrij van alle begeerte naar dezelfde.

Onſe partij Pr. bekent / dat hier een algemeen gebod word gegeeven; maer wil / dat hier niet de grootheijd / maar alleen de hoovaerdij verbooden word. Wat blijk hij daar van heeft / dat geeft hij niet met een eenige reeden te kennen. En mij dunkt dat het nergens uijt kan gehaalt worden / met eenige de minſte ſchijn / als daar uijt / dat de Apoſtelen de hoogſte plaats zochten te hebben. Maar indienmen dat daar uijt wil beſluijten / zoo moeſt zeeker zijn / dat niemand die kan begeeren noch bezitten / als alleen uijt hoovaerdigheijd. Dan beken ik dat dat vaſt gaat; maar dan zal ook met eene vaſt gaan / dat geen Chriſten de werreldſe hoogheijd kan bezitten. En daarom ſtaat ook onbeweechelijk / dat Chriſtus dat aan allen verbied.

Het zelfde word ook hier mee bevestigt / dat de Heijlige Schrift Joh. 18. 36. Filip. 3. 20. 1 Pet. 2. 11. Hebr. xj. 10/ 14/ 16. xiij. 14. Act. 14. 22. Rom. 8. 29 en elders / de Christenen beschrijft als een volk / welks Rijk niet is van deeze werreld / welks Burgerschap in de Heemelen is / die op deeze werreld vreemdelingen zijn / en hier geen vaste / noch blijvende stad hebben / die tot lijdzaamheijd van alle zwaarigheeden geroepen zijn &c. Die nu zoodaanigen zijn / die past het niet werreldse Kooningen / of minder Overheeden te weezen: want die een werrelds Kooning is / diens Rijk is van de werreld. Dat dit bewijs vast gaat / alsmen de Christenen aanmerkt voor zoo veelze Christenen zijn / bekend onze partij Pr.; maar hij meent vrij wat voordeel te vinden / als hij de Christenen als menschen / of naar het vleesch aanmerkt: en ten dien opzicht meent hij / dat haar Rijk wel van deeze werreld kan weezen.

Maar mij duncht / dat hij met dit onderscheijd wel zouw konnen staande houden / dat de Christenen, voor zoo veelze Christenen zijn / uijt God zijn / maar voor zoo veel haar Rijk uijt deeze werreld is / uijt den Duijvel zijn: want den Apostel Johannes 1 Joh. 2. 16. iv. 4/ 5 v. 19 etc. stelt uijt de Vader te zijn, en uijt de werreld te zijn, in deezen zin teegen malkanderen. Gelijk hij ook Joh. 15. 18/ 19 de werreld zoo beschrijft / datze altijd de waare Christenen haat en verbolgt. Gelijk Paulus 1 Kor. 2. 6/ 8/ 12 aan de Oversten des werrelds toeschrijft / datze met haar wijsheijd vernietigt worden, en dat niemand van haar de Christelijke wijsheijd heeft begreepen waar te zijn / en dat de Geest des werrelds de dingen / die God door Christus heeft geschonken / niet begrijpt of toestemt. Deeze man verstaat dan / dat de Christenen, voor zoo veelze Christenen zijn / alleen God dienen; maar datze ook / voor zoo veelze menschen zijn / de werreld konnen dienen / dat is de Duijvel. Weg met zulk vleeschelijke bindingen / om de Enge tot een wijde Poort te maaken. De Christenen hebben niet een deel aan haar weezen / met welkze niet geheellijk Christus moeten dienen Rom. 12. 1/ 2. Waarom wij ook belast worden / 't zij we drinken, 't zij we eeten, of NB. iet anders doen, alles tot Gods eer te doen: en Kol. 3. 17 al wat we doen, met woorden of werken, alles te doen in de Naam des Heeren Jesus. Al zijnwe dan menschen / zoo moetenwe zelfs ten dien opzicht / all onze daaden / zelfs diewe als menschen moeten doen / zoo doen als Christus gebied. Dewelk / hoewel hij al onze daaden niet bestiptelijk met naamen heeft bepaalt / evenwel zoodaanige algemeene leffen heeft gebooden / datweze daar alle naar konnen richten / en dus alles doen als Christenen. En dat zoo niet kan gedaan worden / daar moet een Christen buijten blijven.

Gelijk nu de Christenen geen Vorsten noch Grooten in de werreld konnen zijn / omdat haar Rijk niet van de werreld is / zoo is het zeer belachchelijk te zeggen / dat zij een Rijk in de werreld hebben / daarze dienen. Want behalven dat het spottelijk is / dat te noemen een Rijk te hebben in de werreld, datmen in de werreld als onderdaanen leeft: en met zulk een greepie zich zelfs te paajen / dat de Christenen als menschen / een Rijk in de werreld konnen hebben: zoo ontkennenwe ook / dat de Christenen in de werreld een Rijk hebben / daarze eijgentlijk onderdaanen van zijn. (Ziet het geenwe kap. 3 / omtrent pag. 30 gehandelt / en getoont hebben / dat de werreldse heerschappij nooit Christus Koningrijk / of iet desgelijks ge-

genoemt woꝛd) Want de Chriſtenen trekken haar de geboden of verboden van de Overheijd niet aan / als voorzooveel Chriſtus haar iet gebied of verbied. 't Geen Chriſtus verbied / dat laatenze / ſchoon het de Overheijd niet verbied; als gierig / hoovaerdig / wreed te zijn / een Vrouw aan te zien om te begeeren / haat te hebben teegen iemand / en zoo voorts. En 't geen Chriſtus gebied / dat doenze / al verbied het de Overheijd: als de openbaare dwaalingen openlijk te beſtrijden / tot ſtichting te vergaaderen / buijten de bij haar toegeſtaane vergaaderingen / en veel dergelijke dingen. Zoodat de Chriſtenen niet meer konnen gezeijt woꝛden een Rijk in de werreld te hebben / als de Beeſten / de Boomen en Kruijden: daarze koomen of verjaagt woꝛden / daar zijnze / en dat veeltijds tot groot leetweezen der Overheeden en onderdaanen / eeven gelijck de ſchaadelijcke planten en dieren. En hier meede vertrouwen wij / dat wij al die duijſterheeden en dubbelzinnigheeden / die Pr. in Chriſtus woꝛden heeft gebꝛacht / hebben doen verſtuijven / en zijn ſpinnenwebben gebꝛooken.

Doch hij heeft noch een andere bond bedacht / om de Chriſtenen de ruijme Poꝛt open te ſtellen / tot de werreldſe heerſchappij; deeze is / dat Chriſtus door zijn Rijk / 't welk hij zeijt niet uijt de werreld te zijn / niet anders verſtaat / als de Kerkelijke regering van zijn Gemeente. En dit ſtelt hij / ſchoon hij verklaart / dat de werreldſe Regeering mee tot zijn Gemeente behoort

't Is wonder wat de menſch al weet te verzinnen / om zijn opgevatte meeningen ſtaande te houden. Had Pilatus Joh. 18. 36 verſtaan / dat Chriſtus niet anders wilde zeggen / had hij niet moeten denken / dat Chriſtus met hem ſpotte? aangezien hij (gelijk onze partij S. P. kap. 2 van deeze woꝛden zeijt) dan niets ter zaak; noch op Pilatus meening zouw geantwoord hebben. Want wat Kerkelijke regeering / bij de Jooden of Heijdenen, was uijt de werreld? Dat is / gelijk het onze partij verklaart / een eijgentlijk dwingend Rijk. Daar mee had hij ook niet onſchuldig konnen zijn / van opſtand teegen de Kaaizer: aangezien Pipk. zelfs verklaart / dat een Chriſten / jaa een leeraar / ook buijten de Kerkelijke regeering / wel een Voꝛſt kan zijn. De kerkelijke regeering der Jooden, beſtond in het leezen en verklaaren van de Wet / in het offeren / reijnigen van de Tempel / en des zelfs gereetſchap. Was iemand daar ſtrafbaar / dat moeſt door de Rechters gevonnist en uijtgevoert woꝛden. Bij de Heijdenen beſtond het meede in die zaaken / en daarbeneffens noch in waarzeggerij uijt ingewanden / voogel-vliegen / looten / Godſpraaken / uijtlegging van droomen of vreemde voorvallen etc. Dit alles was van de Burgerlijke dwang afgeſcheijden / die de Regenten alleen in handen hadden. Aangezien Chriſtus dan hem zelfs van der Jooden laſtering wilde bevrijden / van dat hij zich teegen de Kaaizer / voor Kooning der Jooden verklaarde Joh. 18. 33 / 36. xix. 12 / zoo was daar toe geenszins genoeg / te zeggen / dat zijn kerckbeſtier niet van de werreld was, dewijl hij des niet teegenſtaande / noch een ander beſtier / naamelijk het eijgentlijke / zich kon aanmaatigen; waar mee hij waarlijk een oproermaaker en weerſpannige teegen de Kaaizer zouw geweeſt hebben. Zulks dat deeze bond / zijn binder teegen het hooft ſpringt. En dat in dit ſtuk / dat niet alleen / Chriſtus in het rechtveerdig vermoeden / van rebellij en oproerigheijd laat ſteeken; maar ook de Chriſtenen overal ſtinkende

kende maakt; aangezien het haar dan vrij stond/ haar eijgen Rijk met waapenen te bemachtigen / alsze konden. Want indien de werreldse regeering mede haar Rijk is (gelijk onze teegenstreever wil) als het slechts buijten het kerkbestier blijft / waarom zoudenze het dan de Heijdenen niet moogen uijt de hand wringen? Gelijk ook de grooten huijchelaar Konstantinus, door hem zelfs een Christen te beijnzen / tot een eeuwige schande en verdoemenis van die mond-Christenen, die hem daar in hielpen / gedaan heeft.

Al is't dan dat onze partij / overal met dat onderscheijd voor den dag komt / dat/ gelijk het zich zelfs niet ombeerstoot / dat een en dezelfde persoon te gelijk een slaav is van een mensch / en een vrijgemaakte des Heeren; dat hij tegelijk een onderdaan is van Christus en van des Kaizers Rijk; gelijk het zelfde Christenvolk / onderdaanen van Christus en van des Kaizers Rijk kan zijn / dat ook alzoo eenigen uijt Christus Rijk / in dat geestelijk Rijk dienaars zijn / en in het werrelds Rijk Kooningen. Al is't dat hij zulke ongelijke gelijkenissen maakt / zoo hebbenwe nu gezien / dat het daar niet op aankomt: dewijl Christus niet wil / dat zijn Grooten heerschen. Ten waar hij wilde zeggen / dat Christus wel verbooden had / dat zijn Grooten over de Christenen zouden heerschen / maar niet over Onchristenen. Waar mee hij dan alle Vorsten onder de Christenen zouw uijtsluijten / en haar onder dezelfden nergens plaats vergunnen. Het komt dan hier niet op aan / of dat kan bestaan; maar alleen wat Christus gebied. Christus had wel een werrelds Kooning konnen zijn/en tegelijk een geestelijk Kooning / had het God zoo belieft: jaa het had zoo behooren te zijn.

Maar het is onverzaachelijk / en met een Christelijk verstand geheel strijdig / ook teegen alle ervaarentheijd en de H. Schrift / dat hij zoo meenigmaal zeijt / dat het noodzakelijk is / dat de dwingende macht der Vorsten / de geestelijke macht onderstut / zoodat het geestelijk Rijk onzes Zaaligmaakers / zonder dezelfde / niet kan bestaan, en dat het zelfde die gantsch noodzaakelijk van doen heeft. Deeze man moet denken / dat Christus de Gemeente haar noodzaakelijk stutsel heeft onthouden/de eerste drie eeuwen lang/ toenze niet alleen van alle dwingende macht ontbloot was / maar ook alle dwingende machten van de werreld ingespannen waaren / om de Gemeente geheel te verdelgen. In welke tijd zij niet alleen veel meerder als ooit voortzette / maar ook in heijligheijd veel meer als ooit uijtblonk. Zulke Heijdense stellingen bindinen al meer bij hem (die wij zouden aanwijzen / als het ons luste / zijn geheel Boeks van stukje tot beetje te weerleggen; maar nu zullenwe alleen die dingen oplossen / daar het op aankomt.) Doch hij ziet op zulk een volk / als de genaamde Christenen doorgaans zijn / onder welken de meesten / zonder schrift voor de felle straf der Overheeden / niet konnen bedwongen worden. Als hij zulk volk al meede onder Christus geestelijk Rijk reekent / dan heeft hij gelijk; maar als de Christenen alle quaaddoenders / uijt haar gemeenschap uijtslooten / zonder iemand te ontzien / alwaarenze Overheeden / krijgs-officieren of soldaaten (gelijkze schuldig zijn te doen) zoo haddenze niemand onder haar / die met burgerlijke straffen behoefde gedwongen te worden. En dan zoudenze terstond niet alleen van alle bescherming der Vorsten ontbloot / maar ook der zelfder vervolging onderworpen zijnde/als in't eerst/alleen onder Christus bescherming bloejen.

Ten

Ten tweeden hebben wij gezeijt / dat de geſtalte der Chriſtenen zoo daanig is/ datze dooꝛ veel verdꝛukkingen/moeten ingaan in het Koninkrijk der Heemelen Act. xiv. 22; datze tot lijdzaamheijd geroepen zijn / om het beeld des Zoons Gods gelijk te wozden Rom. viij. 29/ en ſchoonze niet altijd met'er daad op het allerzwaarſte verdꝛukt wozden / nochtans is dit haar conditie en gedurige roeping / dat zij bereijd moeten zijn / om Chriſtus wil verdꝛukkingen en vervolgingen te lijden : Maar die heerſchappij voert/ die is/ dooꝛ zoo veel hij heerſchappij voert / vꝛij en verloſt ſban alle verdꝛukking. Weshalven / opdat hij verdꝛukt zouw konnen wozden/is 't noodig dat hij de heerſchappij van zelfs zich ontſlaat/ of met geweld daar van afgezet wozd; ten welken opzicht zijn lijdzaamheijd niet vꝛijwillig/maar gedwongen zal zijn / en derhalven Chriſtus geenzins aangenaam. Onze partij Pr. bekend / dat de Heerſchers als zoodaanig / vꝛij zijn van vervolging / en die niet onderwozpen. En ſchoon hij dikmaal heeft gezeijt / dat de Chriſtelijke deugd / zoo haaſt alsze gedwongen wozd / geen deugd is / zoo dzijft hij eevenwel / dat/ als de Vozſten/van een machtiger overweldigt zijnde / de vervolging niet langer met geweld konnen afweeren / zij dan eevenwel deugd oeffenen / alsze vervolging lijden. En dat daarom / omdat de Chriſtenen van de vervolging konnen vꝛij wozden / alsze van haar Godsdienſt willen afſtaan. Maar ſchoon dit in gemeene luijden plaats heeft / zoo gaat het zoo niet met de Vozſten / diemen niet zoo zeer/ of liever geheel niet / om de Godsdienſt / maar om haar Rijk vervolgt.

Dat hij nu meent / dat de vꝛoomen niet altijd behoeven vervolgt te wozden / daar van hebben wij eeven te vooren pag. 24 gehandelt.

Datze ook ſomtijds dooꝛ de vooꝛſpoed verzocht wozden / ontkennen wij niet: maar hoe konnenze die verzoeking anders te booven komen / als met haar vrienden te maaken van den onrechtvaardigen Mammon Luk. 16. 19 / en te maaken/ dat ze / dooꝛ het goede in haar leeven te genieten, niet in de helſe bꝛand koomen Luk. 16. 25 / en de werreld ongelijkformig te worden, in al het overtollige Rom. 12. 2 en zoo vooꝛts / waar dooꝛze van de vervolging geenszins zullen bevꝛijd blijven 1 Pet. 4. 4.

Ten darden / als de Chriſtenen, in tegenſtelling van Jooden en Heijdenen, waar uijt zij zijn vooꝛtgekomen / vꝛeemdelingen en uijtwooners genoemt wozden in deze werreld / en geen blijvende Stad hier en hebben / maar dat haar burgerſchap in den Heemel is &c/ zoo blijkt uijt dit alles / datſe hier zoo geen Stad/ Rijk / of gemeenebeſt hebben / als andere Volkeren / en eertijds de Jooden hadden ; jaa dat dit tegen de natuur is van het Chriſten-volk. Want tuſſchen het oude volk Gods en dit nieuwe/ is dit fondamenteel onderſcheijd/ dat naar Gods wil aan het Joodſche volk/een ſeeker Land en gemeenebeſt/dooꝛ Gods Wet was toegeboegt geweeſt / in het welk zij / tot vergelding van haar Godsdienſtigheijd / alle welvaart zouden genieten/ en van het recht/dat aldaar onderhouden/ en met lighamelijk geweld gehanthaaft zouw wozden / een reegel vooꝛgeſchꝛeeven : doch den Chriſtenen is geen belofte van eenig land gedaan/ noch eenige wet gegeven / dewelk leert / hoe de werreldſe macht moet beſtiert wozden ; en is aan haar alleen de onderdaanigheijd / en dat ook onder een Heijdenſche Overheijd / verꝛeemt van Chriſtus geloob / gebooden. Deeze ſtand nu

woȝd ook ten dien opzicht vers 13 den Christenen opgeleijt / omdat het aan een blijvende stad eijgen is / de vervolging niet onderwȝpen te zijn (daar wij / dooȝ het ontbeeren van dezelfde / altijd Christus smaadheijd moeten draagen) gelijk ook het Joodse volk daar nooit nood van had / alsze Gods Wet getrouwelijk onderhielden ; maar de Christenen , alsze recht heijliglijk leeven / nooit geheel vȝj van zijn / maar meest altijd ook de bitterste vervolgingen onderwȝpen / alsze die slechts / met de werreld min of meer wat gelijk te woȝden / niet ontwijken.

Aangezien het nu in alle manieren op zulk een volk / dat geen blijvende Stad heeft , zeer gevoegelijk past / dat Christus haar om die oȝzaak geen landwetten heeft gegeeven / als het welk geheel overtollig is ; zoo is het ook geheel gelooffelijk / dat hij haar geen geringer wetten / als die van Moses , om het land volgens dezelfden te bestieren / zouw gegeeven hebben / indien hij had gewilt / dat zij in de werreld heerschen zouden. Dat nu Moses wetten alle andere Wetten verre overtreffen / geeft God zelfs Deut. 4. 6 / 7 / 8 dooȝ Moses klaarlijk te kennen / als hij zeijt / dat alle volken van dezelfden zullen zeggen : dit groot volk is alleen een wijs en verstandig volk : want wat groot volk is'er , dat rechtveerdige inzettingen en Rechten heeft , als deeze geheele Wet is , die ik heeden voor uw aangezicht geev. Hij verklaart de wetten der andere volken dooȝ onrechtveerdig en onwijs / bij de zijne te vergelijken ; en God zouw die verbijgaan / en de Christenen laaten regeeren / dooȝ de lompige wetten der Heijdenen ? Maar onze S. P. zal dit al meede met zijn stinktien van secundum quid , en ik weet niet wat / weeten valsch te pleijten / denk ik / gelijk hij alles / hoe klaar het ook is / weet te doen.

Want / schoon hij moet bekennen / dat Christus Rijk niet van de werreld is / zoo is dat bij hem alleen secundum quid , ten opzicht van iet / naamelijk de kerkelijke regeering ; maar ten opzicht van de werreldlijke regeering / is dat niet waar / naar zijn zeggen. Onder de kerkelijke regeering had Christus dan wel konnen vervolging en de dood verdȝaagen / maar ten opzicht van de werreldlijke regeering / de vervolgers vervolgen / dooden verjaagen / en eevenwel zouw zijn Rijk van de werreld niet geweest zijn , ô blindheijd !

Ten vierden / gelijk Christus Rijk / dat hij nu omtrent de menschen waarneemt / buijten de belofte van de Heemelse Stad / niet anders als geestelijke zeegeningen en gebooden in zich vervat / (want het vervullen van des lighaams noodȝuft is niet anders als onz leeven / zonder welk wij God niet konnen dienen / en daarom dooȝ geen belofte / maar dooȝ een verachtelijke toegift te reekenen / die God buijten de goederen van dit Koninkrijk / den Christenen , terwijl ze met het zoeken derzelfden beezig zijn / dooȝ zijne Goddelijke vooȝzienigheijd / meedeelt Matth. vj. 33. Zoo passen hierom ook den geloovigen geen aardsche / maar geestelijke en Heemelse vooȝrechten en wetten. Het welk toont / dat zij als een eijgen en bijzonder volk Gods / van alle andere volkeren in regeering onderscheijden woȝden : zoo ook / datze daar niet meerder meede vermengt konnen woȝden / als eertijds het Joodse gemeenebest met het Heijdense , het lighaam met de schaaduw / den Heemel met de Aarde. En dit is eertijds in Abraham , de

Vaader

Vaader en voorbeeld aller geloovigen / afgebeeld / als hem voorzeijd wierd / dat zijn zaad veertig jaaren lang een vreemd volk zouw dienen / en dat nadat hij de belofte gekreegen had / van het land Kanaan te bezitten Gen. 15. 7/13. Van hem zeijt ook de Schrifstuur / dat hij gewoont heeft met Iſaak en Jakob / erfgenamen der beloften / in het beloofde / als in een vreemd land Hebr. 11. 9/10; niet in ſteeden / op geen vaste plaatz / in tenten en hutten; en dat hij verwachte een ſtad die fondamenten heeft / wiens konſtenaar en bou-meeſter God is: Waar meede hij beleeden heeft / dat hij een gaſt en vreemdeling op der aarde was. Dit zelfde is ook voorſchaduwt in de Leviten en Prieſteren des Ouden Verbonds / die geen deel hadden in het land Kanaan, maar God zelfs was haar portie en erfdeel Num. 18. 20. Doch bij de geenen / bij welken het uijtgedruckt en klaar gebod / dat wij uijt Matth. 20. 25 &c verhandeld hebben / van niet te heerſchen op de wijz der werreldſe Grooten / geen kracht heeft / zullen deeze voorbeelden meede niet veel te weeg brengen / ſchoonze veel minder klaare wet laaten gelden / daar het haar vleeſchelijke ruſt en vermaak niet geld.

Ook zijn de Overſten en Grooten / die onder de Chriſtenen zijn / eertijds voorſchaduwt door de Rechters / die het Iſraelitiſe volk regeerden / als welker uijtſteekentheijd en hoogheijd / niet zoo zeer geleegen was in heerſchappij over het volk / als wel in een meerder kennis en verſtand van de wet Gods / met welke zij voor die tijd de Gemeente loffelijk beſtierden. Zulken zijn geweeſt Moſes, Joſua, Gedeon, Debora, Samuel en anderen / die niet op de wijz der Koningen over het volk heerſchten; omdat God alleen over zijn volk Kooning was / en door deeze rechteren zijn wil aan het volk bekend maakte. In de grootſte en zwaarſte misdaden / deeden die rechters ook niet anders / als dat / naa onderzoek der zaaken / zij het volk Gods voordeel verkondigden; die ook het volk zelfs ten grooten deel uijtvoerde / niet als een gebod der Rechteren / maar des Wets. Hierom wierden de gerichten onder de Wet / niet der menſchen / maar Gods gerichten genaamt Deut. 1. 27. Ziet ook Judic. 8. 22/23. 1 Sam. 8. 7 en eld.

Ook is hier aan te merken / dat Chriſtus met deeze zijn leer / niet blootelijk de heerſchappij en rijken deezes werrelds / uijt de werreld t' eenemaal heeft weggenoomen / maar alleen gewilt / datze geen plaatz zouden hebben onder de zijnen / dewijl hij haar tot een andere hoogheijd en waardigheijd geroepen heeft. Want die Chriſtus niet willen aanneemen / die han hij ook geen wetten voorſchrijven / om de heerſchappij en hoogheijd te verlaaten. Men zouw die konnen aanmerken / zoo als Paulus 1 Tim. 5. 11/12/13/14 de jonge weeduwen aanmerkt / die niet bequaam waaren om de Gemeente te dienen / die hij wil dat werrelds werk zullen hebben / dewijlze het geeſtelijke niet waarnaamen. Zoo wil ook God / dat de Werreld de werreld regeert / gelijk Chriſtus zeijt / laat de dooden haar dooden begraaven Luk. 9. 60.

Voorders de werreldſe hoogheijd of het Overheijds-ampt / word ook reegelrecht van Chriſtus Matth. 23. 1 en verbolgens / aan de zijnen wel uijtdruklijk verbooden. Alwaar hij zeijt / dat de *Schriftgeleerden* en *Farizeen* op *Moſes* zeetel zaaten, en belaſt de Schaaren en zijn Diſcipelen, al te doen wat die haar geboden: En opdatmen weeten zouw / dat deezen uijt de gemeene Farizeen waaren verhoopren / zeijt hij van haar / datze het voornaamſte van de Wet niet onderhielden

den vers 3/4/ en dat het ook Rabbijnen waaren vers 7: dezelfden naamelijk / die Luk. xi. 45/ 46 &c. νομικοὶ, Wet-oversten genoemt worden / tot onderscheijd van de andere Farizeen. Dat Moses zeetel de Rechterstoel was / daar aan kan niet getwijfelt worden / en dat te meer / omdat Christus belast / datmen deeze Moses Zeetel-bezitters in alles zal gehoorzaamen. Zoodat dit geen andere konnen zijn/ als de Overheeden der Jooden, dewelken altemaal Rabbijnen of wetgeleerden / zommigen van haar Meesters, en anderen Vaaders waaren / zijnde trappen van hooger Overheeden. Want gelijk Moses tegelijk een Profeet en Overheijd was (en zulks ook zijn Wetten onder een heeft gegeeven / zonder eenig onderscheijd van kerkelijke / burgerlijke of zeede-wetten te maaken / alzoo de burger-stand zoo wel tot de Godsdienst behoorde / als de kerkelijke) zoo hebben al de Joodse Overheeden wetgeleerden moeten zijn: omdat de Wet alles beslecht. Deeze Rabbijnen dan vers 7/ de Overheijd zijnde / en Christus vers 8 den zijnen gebiedende/ geen Rabbi of Meester / noch vers 9 Vaader genoemt te worden, dat is (volgens de gebruurige en welbekende wijz van spreeken der Hebreen) te zijn / maar vaststellende dat zij alle Broeders waaren vers 8 / en dat God alleen haar Vaader, dat is Opper-overheijd / en Christus alleen haar Meester of Rabbi, dat is Onder-overheijd is vers 8/ 9/ 10/ en daar dan opvoegende vers 11 / gelijk Math. 20. 26 / dat de meesten of Grooten onder de Christenen, aller dienaars moeten zijn (zoo als kap. 1 van ons is verhandelt en beweezen) en dat / die haar zelfs zoo verneederen, van God zullen verhoogt, dat is tot Grooten gemaakt worden, maar die haar zelfs verheffen, met Meesters, Vaaders of Rabbijnen, dat is werreldse Grooten of Heerschers te worden / dat die van God zullen verneedert worden vers 12: zoo blijkt hier klaar uijt/dat den Christenen uijtdrukkelijk verbooden word / werreldsche Overheeden te zijn. En hoewel deeze plaats/ omdatze van de Christenen niet met onderscheijd is aangemerkt / wat meerder woorden van doen heeft gehad / om ontleed te worden; eevenwel / dewijl dit gebod uijtdrukkelijk tot de Schaaren en Discipelen word gesprooken vers 1 / en hier geen onderscheijd van kerkelijke of werreldse Regeering kan gemaakt worden / zoo kan ik niet verzinnen / wat uijtvluchten of spitzinnige bonden / hier het gemoed voldoen zullen / als die de ongehoorzaamheijd van zulk een voor de natuur zwaare wet/zal verschaffen en te voorschijn brengen.

Gelijk nu in de voorgaande plaats / het Rechters-ampt uijtdrukkelijk aan de Christenen is verbooden / zoo word haar ook het rechten en pleijten/voor geweldhebbende Rechters/meede niet min rondelijk ontzeijt 1 Kor. 6. 1/2 &c. In welke plaats den Apostel de Christenen scharpelijk bestraft / datze rechts-zaaken onder malkanderen hadden vers 6/ en wil datze lieber ongelijk en schaade zouden lijden, als die schande aen de Christen-naam aanwrijven. Aangezien nu een die geroepen word voor de Rechter / niet kan achter blijven / zonder te maaken/ dat hij als een quaeddoender zouw schijnen veroordeelt te worden van de Overheijd / zoo konden de rechtszaaken den zoodaanigen niet te last gelejt worden / maar alleen aan die / de haar Broeders voor recht riepen. Dewelken hij dieshalven gebied schaade te lijden, lieber als dat te doen vers 7/ 8. En dewijl de Christenen toen ter tijd/ nergens eenige heerschappij hadden/ of werreldse macht/

om

om iemand met werreldſe dwang te kommen dwingen/ het geweeze recht te voldoen/ en dat den Apoſtel haar by de werreldſe Rechters verbied te gaan / maar haar geſchillen over tijdelijke zaaken voor de Chriſtenen te brengen / zoo zietmen dat hij haar niet anders toelaat / als de uijtſpraak te ontfangen van die geenen/ die geen lighaamelijke macht hadden / om de veroordeelde te dwingen / om het vonnis naar te koomen.

Dat hij nu de Rechters onrechtveerdigen noemt vers 1 / dat doet hij niet als een reeden / om welkze die niet tot Rechters mochten verkiezen / niet meer als dat hij haar vers 6 ongeloovigen, en vers 4 verachte in de Gemeente (want zoo staat'er in het Grieks, en moet als een vraag geleezen worden / zet gij de verachten in de Gemeente daar over? Ik zeg het u tot ſchaamte) want dan zouwmen moeten zeggen / dat'er onder de ongeloovigen geen rechtveerdige Rechters waaren/ 't welk niemand ooit heeft durven ſtellen. Maarze wierden toen onrechtveerdigen, in die zelfde zin genoemt / in welk de Jooden gewent waaren de Hoeren/ Tollenaars en anderen / zondaars te noemen / als zijnde menſchen / die onder de haaren niet weerdig waaren getelt te worden. Want het Overheijds-ampt/ (gelijk hier naa zal getoont worden uijt de eerſte ſchrijvers der Chriſtenen) wierd bij de Chriſtenen voor een verbooden-ampt onder haar geacht. En bijaldien het den Chriſtenen had vrijgeſtaan / of (gelijck S. P. wil / indien het Overheijds-ampt voor de Chriſten-Gemeente noodzaakelijk was, en zonder het zelfde niet beſtaan kon) de Rechters te gebruijken / zoo zouden de Chriſtenen in de eerſte drie honderd en meer jaaren / grootelijks benaadeelt geweeſt hebben / in welke tijd niet een eenig Chriſten zodaanig een ampt heeft bedient. En God had ook lichtelijk konnen beſchikken / dat de Chriſtenen geweld hebbende/ en zweerd-voerende Rechters/ van eerſten af gehad hadden. Eeven gelijk de Eſſenen onder de Jooden haar eijgen Rechters / en haar afgezonderde offerhanden hadden, gelijk Fl. Joſ. getuijgt Oudh. 18 Boek kap. 2. in't midden / en Oorl. 2. boek kap. 7. 't Welk ook merkelijk tot overtuijging van S. P. dient / dewelk zeijt/ dat dit in de Joodſe en alle Gemeene-beſten onlijdelijk is / en niet beſtaan kan. En hier mee dunkt mij genoeg beantwoort te hebben / al het geen S. Epiſcopius op deeze plaats heeft geantwoord / in zijn boek van het Magiſtraets-ampt pag. 54 &c. Vergelijkt hier meede't geen van Breen in dit kap. zeijt.

Darde Kapittel.

Van de bezondere aart van *Chriſtus* Rijks-wetten; hoe deſelve onderſcheijden zijn van de wetten deezer werreld. En word uijt dezelfden noch verder beweezen, dat de werreldſe hoogheijd den *Chriſtenen* ongeoorloft is.

WY zouden deeze zaak uijt de natuur van de beloften des N. Verbonds meede konnen bewijzen; indien onz oogwit alhier vereijſchte/ dat we toonden / dat het eeuwig leeven / aldaar belooft / in het Oud Verbond geenszins belooft noch bekend is geweeſt. Want daar uijt

ouwmen dan konnen zien / dat het geen wonders is / dat God de godloozen zonder barmhartigheijd wilde gedood hebben / (want uijt dien hoofde kon haar ook geen gevoelde straf naa de dood gezeijgt worden) omdatze / naamelijk / niet tot haar eeuwig verderf in haar zonden gesmoort wierden. Maar dewijl het Nieuw Verbond dat beijde heeft / zoo konnen de waare Christenen daar niet toekoomen (gelijk het haar ook verbooden is / als hier naa zal getoont worden in het 4de kapittel) datze een quaeddoender / de geleegentheijd om het eerste te bekoomen / en het laaste te ontblieden / door hem in den oorlog / of door een vonnis te dooden / afsnijden. Maar wij zullen dat lieber daar laaten / en alleen van de Wetten handelen.

Wat dan de straffen der ongehoorzaamen / en overtreeders in Christus Rijk aangaat / die zijn veel strenger en zwaarder / alsze in eenig aardsch Rijk gestelt zijn; als zijnde zodaanig / die geen Overheijd van deeze werreld de misdaadigen kan aandoen. Zoodat ook de strengheijd der straffen in Christus Rijk / de strengheijd van Moses Wet te booven gaat; uijtgenoomen dat in Christus Rijk / den boetvaardigen genaade en vergeeving van zonden word toegebracht; daar in teegendeel onder Moses Wet / de zonden met een opgeheeven hand / dat is / met een opzet om de God Israels ongehoorzaam te zijn / zonder barmhartigheijd gestraft wierden. Zodaanige straffen in Christus Rijk / zijn onder anderen die / dat wie alleen op zijn broeder zonder oorzaak toornig is, zal schuldig zijn aan dat oordeel / dat over de doodslaagers gestelt is. En al wie uijt die onrechtvaardige toornigheijd / gezeijt sal hebben, tot zijn broeder raka, die word schuldig gezeijt / aan de straff van zulk een dood / als Moses Wet aan de lasteraars en zwaare misdaaders dreijgde: En die in die toornigheijd voortgaande / gezeijt zal hebben tot zijn broeder, gij dwaas, dat die opgeleijd word de straff / teegen de Afgooden-dienaars en afvalligen in de Wet gestelt Deut. 13. 12. Jos. 7. 25. Zoo acht ook Christus Wet die geen / die alleen een Vrouw met onkuijsche oogen aanziet / om haar te begeeren / als een overspeelder / die hij te gelijk ook tot de Gehenna verordeeld. Zie Matth. v. 21 / 22 / 27 / 28: indien dan zoo lichte zonden / die in Moses Wet, of niet / of immers niet met de dood gestraft wierden / in Christus Rijk met zoo zwaare straffen des doods worden gewrooken: hoe veel zwaarder straffen moeten dan die eijgentlijk genoemde doodslaagers / overspeelders / lasteraars van de naam Gods / en Afgooden-dienaars / verloochenaars en afvalligen van Christus Wet / vreezen! waarlijk zoodanige / die geen van de werreldse Vorsten / hoe machtige ook / zouden konnen oeffenen. De grootste en uijterste straff / die de werreldse Overheeden den quaadoenders konnen aandoen / is de tijdelijke dood: maar dusdaanig een straf is in Christus Rijk ook die geen onderworpen / die op zijn broeder zonder oorzaak toornig is.

Wijders is wel aan te merken / in deeze geheele verhandeling / dat / als Christus zijn Kooningrijk, of het Kooningrijk der Heemelen noemt / dat hij dan niet verstaat / al de heerschappij die hij zouw ontfangen / in den Heemel en op Aarden (welke heerschappij meede zijn Kooningrijk kan genoemt worden) maar alleen zijn Gemeente / bestaande uijt Engelen en menschen / die hem vrij-

wil-

willigljjk met opzet dienen en gehoorzaamen/ en over welken hjj naamaals in den Heemel zal heerſchen. De andere Rjjken des werrelds/ als dat van de Duijvelen en ongeloovige volken/ over welken hjj meede heerſcht/ die worden zijn vijanden genoemt/ en Rjjken die hjj zal vernielen Dan. 2. 44/ 45. Bjjaldien dit onderſcheijd wel in acht word genoomen/ zoo valt met een plof al het gebouw van S. P. omveer/ 't welk alleen daar op gebouwt is/ dat Chriſtus noch een Kooningrjjk heeft/ buijten de Gemeente/ 't welk ook zjjn Kooningrjjk word genoemt. 't Welk hjj met geen eenige plaats uijt het Nieuwe Verbond kan bewijzen. En hier in is Chriſtus Rjjk van alle werreldſe Rjjken onderſcheijden/ dat hjj zelfs macht heeft over alle andere Rjjken buijten zjjn Rjjk. Maar de geloovigen en Engelen alleen/ worden bij God voor Chriſtus Rjjk gereekent/ en dat in teegenſtelling van de werreld Joh 15. 19. Hebr. 12. 18/ 19/ 22/ 23. Ziet voorders Matth. 13. 40/ 41. xvj 19 en op zeer veel plaatzen. Doch dat de Gemeente/ met des zelfs toekoomende heerljjkheijd/ dus word genoemt/ word van niemand ontkent. Maar dat de Rjjken der ongeloovigen/ of ook de werreldſe heerſchappij/ ooit Chriſtus Rijk, of het Kooningrijk der Heemelen, of iet desgeljjks zouw genoemt worden/ zal niemand/ geloof ik/ in het Nieuw Verbond aanwjjzen. En bjjaldien de werreldſe heerſchappij der menſchen in deeze werreld/ meede Chriſtus Rijk was (geljjk deeze man met een ongehoorde bond ons wil wijs maaken) zoo was het zjjn plicht in alle manieren geweest/ die van eerſten af aan zjjn geloovigen ter hand te ſtellen/ geljjk hjj de beſtiering van de Gemeente heeft gedaan. En dat moeſt/ volgens Dan. 2. 45/ zonder handen/ dat is/ zonder toedoen of gewelt van menſchen/ geſchied zjjn. Het welk aangezien niet geſchied is/ zoo blijkt ook daar uijt/ dat de werreldſe heerſchappij Chriſtus in de zjjnen mishaagt. En dewijl ook de werreldſe heerſchappij/ bijnaa 300 jaaren naa het oprechten van de Gemeente/ eerſt in handen van de genaamde Chriſtenen is gekoomen/ en dat toen de Chriſtenheijd niet alleen zeer verballen was/ maar ook door de gevejnſtheijd/ moorderij en godtlooze liſten van Konſtantinus, de 57 Kaizer/ de Chriſtenheijd geheel tot alle werreldſe ongebondenheijd/ wreedheijd/ hoogmoed/ pracht en welluſtigheijd/ ook tot geweld en Tirannij in de beſtiering van de Gemeente verballen is; hoe kan een Chriſten dan gelooven/ dat de werreldſe heerſchappij het welgeballig Kooningrjjk van Chriſtus is? Of hoe kan een Chriſtelijk gemoed eenig genoegen vinden/ in die ſtinkende diſtinctie [onderſcheijd] van Chriſtus Geeſtelijk Rijk/ dat is de beſtiering van de Gemeente/ en zjjn werrelds Rijk/ dat is de werreldſe heerſchappij der menſchen?

Schoon nu de aangetooge woorden onzes Zaaligmaakers/ zoo onweerſpreekelijk bewijzen/ dat de Euangeliſche Wet de overtreders des zelfs/ veel zwaarder ſtraf dreijgt/ als Moſes of eenige Wet/ en ook te hemen geeft/ dat die ſtraf zal uijtgevoert worden (want hjj zeijt t'elkens/ eeven geljjk Moſes ſpreekt/ die de dreijgementen ook uijtboerde/ die zal ſchuldig of ſtrafbaar zijn) zoo durft S. P. dit wel rondeljjk ontkennen/ omdat Chriſtus en zeer genaadige Wet heeft gegeeven. Eeven of de genaade daar in beſtond/ dat den hardnekkigen zondaars/ geen ſtraf van hem is opgeleijd/ of belaſt aan te doen/ die het lighaam verderft. Dat hjj het ontkent/ ruſt/ acht ik/ op zjjn onderſtel-

stelling / dat de godloozen naa de dood geen straf zullen gevoelen / hoewel hij dat niet / als zeer donkerlijk schijnt te kennen te geeven. Maar wij hebben dat gevoelen elders door 's hands weerleijd. Wij zullen echter / om anderen te meer te overtuijgen / hier bij voegen de woorden Hebr. 10. 28/29 : Als iemand *Ma-ses* Wet verbrak, die sturf zonder barmhartigheijd, op twee of drie getuijgen. Hoe veel zwaarder straf, denkt gijlieden, zal hij waardig geacht worden, die den Zoon Gods vertreeden heeft &c. Deeze zwaarder straf noemt hij kap. 6 vers 8/ dat haar eijnd is de verbranding, gelijk op veel plaatzen word uijtgedrukt. Hier word nu niet gezeijt / dat God machtiger is om te straffen / als eenige Rechters; maar dat haar straf zwaarder zal zijn / en dat zoo veel / datze niet kan vergeleeken worden bij die van de Wet / dewelk ook eenige zondaars met vuur verbrande Jos. 7. 25. Levit. 21. 9.

Hier uijt word dan openbaar/dat de misdaaden en overtreedingen in Christus Rijk/ van de Christenen met geen lighaamelijke straffen konnen noch moeten gestraft worden. Want anders moet/volgens Christus Wet / nu verhaalt/ook die geen die op zijn broeder/zoo als gezeijt is/ toornig word/met de dood gestraft worden; en die zijn broeder scheld-woorden geeft/gesteenigt of verbrand worden: dat ieder een lichtelijk zien kan ongerijmt te zijn / en met Christus meening geensins over een te komen: Overzulks / die met'er daad zelfs een dood-slaager/ of overspeelder / of een van die zwaare misdaadigen is / die kan door geen menschelijk Rechter / en naar de gemeene wijz der werreldse oordeelen/naar waarde gestraft worden : omdat alle lighaamelijke straffen / die de menschen zulk een konnen aandoen / veel minder zijn dan't geen hij verdient heeft. Weshalven die Overheeden / die de naam van Christenen willen draagen / die zulke groove stukken met lighamelijke straffen wreeken / die en doen dat niet naar de wetten van Christus Rijk / maar naar andere onrechtveerdige Wetten. Want de dieven straffenze met de dood / daar het leeven veel dierbaarder is / als al het goed van de werreld / dat de Wet niet toeliet. De overspeelders / die de Wet steenigde / worden of niet / of met een veel te gering een straf gewrooken. De doodslaagers / hoe onverhoedsze die mochten begaan hebben / hebben geen bijsteeden. De menschе-dieven worden niet gestraft bijnaa. Men berooft in ons land / de Heeren van haar slaaven / en maaktze bij / geevende eens anders recht weg / en veel dergelijke ongerechtigheeden worden door de Wetten / die de genaamde Christenen volgen / begaan. En zalmen dan noch zoo volmondig durven zeggen dat Christus alle Land-wetten in alle landen voor de zijne heeft aangenoomen?

Ondertusschen nochtans heeft Christus elders getoont / op wat wijz de Christenen, de zonden/ die onder haar begaan worden / moeten straffen: naamelijk niet met een lighaamelijke / maar geestelijke dood / met het zweert van Christus Geest / door de afscheijdinge uijt de Gemeente. Want die Christus Gemeente van haer scheijd en uijtwerpt / die veroordeeldse als ter dood / welke Christus te zijner tijd / en op de wijz die hij zelfs na zijn grootste wijsheijd weet/ met de misdaaden best over een te koomen / haar door zijn oordeelen aandoet. En dit bonnis/ dat Christus Gemeente van zulk een sondaar veld / kan op geen andere wijz/ als door waare boete verandert en afgedaan worden. Een

voorbeeld van zoodaanige straff/ hebben wij in die bloedschender / die den Apostel Paulus belast / datmen uijt de Gemeente zal weg doen 1 Cor. v. Hy gebied niet / datmen hem sal dooden / 't geen hij naar Moses Wet verdient had / en zonder genaade aan hem moest uijtgevoert worden Levit. xx. 11 ; maar dat hij zoo gestraft word / dat hij door rouw en droefheijd / dat is / door ernstige beleering / vergiffenis van zijn zoo zwaare zonde mocht verkrijgen / en wederom in den schoot der Gemeente opgenoomen worden / als te zien is 2 Cor. ij. 7. Uijt welk voorbeeld men van andere dergelijke misdaaden kan oordeelen / dat naamelijk Christus Gemeente / door den ban en afmijding / als van een verrot lid van haar lighaam/het vonnis veld / en den zondaar aan den hoogsten Rechter Christus overgeeft / die alleen hem zijn verdiende straff kan opleggen. Christus verhaalt Matth. 5. 21 &c de straffen / die God onder het Oud Verbond / aan de boosdoenders had belast te oeffenen / over zodaanige zonden / door welken de band van de Gemeente word gebrooken / en daar teegen stelt hij de zonden / die daar niet strafbaar waaren / en in alle menschen plaats hadden ; en stelt op dezelfden de zwaarste straffen des Wets / verklaarende dat die de onboetveerdige bedrijvers van dezelfden zullen aangedaan worden (want hij zeijt eeveneens gelijk de Wet / die zal strafbaar zijn &c) Op de zonden van uijtterlijke doodslach, overspel &c zelfs/ verhaalt hij niet/ wat voor straf van God gestelt is onder het Nieuw Verbond / omdat die zoo groot is / dat die niet bij de straffen des Wets kan vergeleeken worden / gelijk Hebr. 10. 28/ 29 uijtdrukkelijk word verklaart. Uijt al het welk openbaar is / dat Christus de straffen des Ouden / teegen die van het Nieuw Verbond stelt. Waar uijt dan volgt / dat hij verklaart / dat wel de menschen / onder het Oude / door Gods last / de straffen over de zonden uijtvoerden ; maar de straffen des Nieuwen Verbonds zoo zwaar zijn / dat de menschen die niet konnen uijtvoeren. En gevolgelijk / dat zijn volk die niet mach uijtvoeren / gelijk ook de geloovigen ('t welk wel aan te merken is) in de eerste 300 jaaren / toen de Gemeente / in haar beste stand was / nooit gedaan hebben : En toen heeft de Gemeente niet alleen heerlijk gebloeit en bestaan konnen / zonder dat te doen ; maar zelfs ook zonder de beschermning / en in teegendeel onder een bitter voorneemen van alle Overheeden / om dezelfde geheel te verdelgen.

Doch daar mee stellen wij niet / dat Christus wil / dat die zondaars van geen menschen beleedigt zullen worden ; (want dan zouw hij dat beletten) maar alleen dat zijn discipelen of geloovigen het niet zullen doen / en dat die de straf daar van aan hem bevoelen zullen : dewelk haar dikmaal van de werreldse Rechters laat beleedigen (doch dat is de straf noch niet / die hij haar gedreijgt heeft/ gelijk nu getoont is) En somtijds laat hij dat niet geschieden / en geeft haar tijd om te beheeren. In welke lankmoedigheijd van Christus ook / onder anderen/ bestaat de grootste voortreffelijkheijd en voordeelen van Christus Rijk booven het Israelitische. Want naar den inhoud van Moses Wet / mosten de misdaadigen zonder barmhartigheijd gedood worden: het stond den Rechter niet vrij/ de straff des doods iemand te vergeeven en quijt te schelden / die in de Wet vast gestelt was. Want de Rechters onder het Oud Verbond / waaren zelfs geen Wet-gevers / die andersins macht hebben de Wetten / die ze zelfs gemaakt

hebben / te verzachten / of ook geheel af te schaffen: maar ze hadden een Wet van God ontfangen / naar welks reegel en voorschrift zij haar moesten draagen. Als dan Christus zeijt / dat de geenen die 't onrecht op haar broeder toornig worden &c, met die straff zullen gestraft worden / met welk de doodslaagers / met dezelfde worden / in Moses Wet worden gezeijt te zullen gestraft worden / en daar mee te kennen geeft / dat de doodslaagers / overspeelders &c met een ongelijk schrikkelijker straf gestraft zullen worden (welk wij gaarn toestaan / dat van Christus zelfs zal uitgevoert worden) en dat hij de Christenen nergens belast / de zodaanigen op een andere wijs te straffen / als met de afsnijding van de Gemeente / hoe kan / hoe durft een Christen dan / buijten Christus last / haar noch een lighaamelijke straf aandoen? (van de plaats Rom. 13. 1 zullen we hier naa toonen / dat die aan de Christenen geen last geeft) Zullen die denken / dat Christus haar niet zwaar genoeg zal straffen? Of willen zij / buijten zijn last / of uitgedrukt verlof / daar noch wreedheijd bij doen? Wat het de Onchristenen doen / is wat anders; die draagen naar Christus last niet: die gelooven niet dat hij haar zal straffen: die zorgen slechts voor de tijdelijke welvaart / welkze niet gelooven dat behoomen zouw komen worden / als zulke menschen niet gedood wierden. Maar wij / die niets als uijt het geloof moeten doen / en het geloof niet konnen volgen / als daar zijn last / of uitgedrukt verlof is / moogen zulk een zwaar wichtige zaak / op onz eijgen houtje / niet bij der hand neemen. En dus kan ik niet zien / dat hier tot overblijft / om S. P. te beantwoorden: aangezien al zijn uijtvluchten nu / of geheel afgesneeden / of geheel opgelost zijn.

't Geen S. P. nu van de liefde handelt / zullen wij in het zeste kap. daar het van Breen in de tweede druk van zijn Tractaat heeft verschooven / beantwoorden.

Maar het is heenlijk / dat Christus der Christenen Meester, Heer en Wetgeever alleen is Matt. 23. 8/ 10. 1 Kor. 8. 6. Jak. 4. 12. Waar uijt klaarlijk volgt / dat zij aan de Wetten van niemand anders verbonden zijn / 't zij Koning / Vorst of Leeraar. Maar datze ook eenige Burgerlijke Wetten der Overheeden gehoorzaamen / dat doenze niet / omdat het de Overheijd van haar eijscht / maar alleen omdat het Christus haar gebooden heeft. Waaromze ook (gelijk te vooren meede getoont is pag. 22 / 23) geen van des Overheijds Wetten gehoorzaamen / die Christus haar niet heeft bevoolen. Zulks dat haar / noch Moses Wetten / noch van eenige andere volken / aangaan. Want dat Christus, de Wetten van Moses noch anderen niet heeft afgeschaft / is geen wonder; want dat was hem onmoogelijk: aangezien de ongeloovigen op zijn affschaffen niet passen. Maar als hij hem zelfs voor de eenigste Wetgeever verklaart van zijn volk / en dat hij aan haar Wetten geeft / zoo vallen alle andere Wetten van zelfs om heer / ten opzicht van haar. Maar van de Wetten van andere volken / heeft hij'er niet een afgeschaft / hoe godloos datze ook waaren: want hij was haar Wetgeever niet / zoo lang alsze andere volken als het zijne bleeven. Hij heeft ook niet gebooden / dat de boosdoenders van niemand in de werreld zouden gestraft worden; maer dat alleen aan de zijnen verbooden. Bijaldien het hun gebeuren / dat niemand een boosdoender was / of dat alle

anderen

anderen die geen boosdoenders waaren / volgens zijn bevel haar niet wilden straffen / zoo is de menschelijke natuur zoo gestelt / dat de boosdoenders zelfs de boosdoenders zouden straffen) gelijk de godtlooze Regenten tot alle tijden gedaan hebben) en die de machtigste onder haar was / zouw zich de heerschappij over allen aanmaatigen. 't Welk onmoogelijk is dat het anders zouw gaan / zoo lang als'er menschen zijn / die niet volkoomelijk naar Christus Wetten leeven. Waar van hier naa breeder in het vijfde kap. zal gehandelt worden. Gelijkwe nu van alle eeuwen af gezien hebben / dat niet een eenige boosdoender waarlijk in dat verstand heeft geweest / datmen den boosdoenders niet mach dooden / of met geweld bedwingen.

Dat nu iemand wil besluijten / omdat den Christenen niet verbooden is / den Overheeden te gehoorzaamen / dat daarom haar ook het heerschen niet kan verbooden zijn / is voorwaar / in mijn oog / een uijtzinnig besluijt. Waar van kap. 5 en 12 meede moet gehandelt worden.

Hoch als wij zeggen / dat het niet voegt / dat Christus zijn volk / voor de onvolkoome Wetten der Heijdenen zouw laaten Regeeren / als hij wilde dat zij heerschen zouden (waar van pag. 32 meede is gehandelt) en dat die Wetten alleen op het recht des Natuurs rusten / zoo willen wij daar niet anders nu mee zeggen / als dat ieder volk / van Natuuren recht heeft / om zodaanige Wetten met malkanderen te maaken / als zij willen ; maar niet dat de Natuur de billijkheijd van dezelfden leert. En schoon die dat ook leerde / daar mee achten wij niet / dat die voor de Christenen billijk en goed zijn. En daarom voegen wij bij het geen wij eeven te vooren zeijden / dat / hjaldien uijt het niet verbieden van de menschen te gehoorzaamen / ook het niet verbieden van het werreldsch heerschen volgt / ook blijkt / dat het dienen en gehoorzaamen der menschen / ook klaarlijk verbooden is 1 Kor. 7. 23 / van het welk wij meede kap. 12 breeder hooven te handelen. En te vooren pag. 23 &c ook al gedaan is.

Wijders / zoo Christus had gewilt / dat zijn volk de misdaadigen ook met lighaamelijke straffen zoude vergelden / zoo had hij noodzaakelijk moeten zodaanige Rechten of Wetten / waar en onder schrijven voorschrijven / naar welken ieder misdaat gestraft moest worden: op dat ze den Rechteren verstrekten voor een Reegel-maat in het oordeelen / om nergens de paalen der Christelijke billijkheijd te buijten te gaan. En als men overweegt / dat Christus heeft verklaart / dat de straf der zonden veel zwaarder zal zijn / als de menschen iemand konnen aandoen / zoo kan het niet zijn / dat hij haar van de Christenen noch daar booven zouw willen gestraft hebben. En dies halven is geloofelijk / dat hij / zoo veel smaat als haar de menschen aandoen / van haar straf zal verlichten. Datmen nu voorgeeft / dat Christus geen Reegel aan de Christenen heeft konnen voorschrijven / naar welk zij zouden heerschen en straffen : omdat de Christenheijd uijt alderhande volken moest bestaan / die elk haar Burgerstand hadden / is voorwaer een stomt en onbedachtzaam zeggen. Was hij niet wijs genoeg / om zulke Wetten te geeven / die over al konnen stand grijpen? Hoch hier van kap. 5 al meede breeder. Voorders dat eenige voorgeeven / als of Christus

Rom. 13. aan de Overheeden had voorgeſchreeven / hoe ze moeten regeeren / daar van hoopenwe kap. 10 te handelen.

Vierde Kapittel.

Van de oordeelen en ſtraffen der *Chriſtelijke* Gemeente. Uijt welken word beweezen, dat de *Chriſtenen* geen lighaamelijke Burgerlijke ſtraffen konnen noch moogen uijtvoeren.

UIt het geen wij laaſt van de natuur der ſtraffen / die Chriſtus aan de zondaars zal uijtvoeren / gehandelt hebben / volgt dat de Chriſtenen ſchuldig zijn / aan de zondaars tijd te geeven van beketring. Want dewijl bij alle Chriſtenen word toegeſtaan / dat die ſtraffen van hem / naa de natuurlijke dood / zullen te werk geſtelt worden / het welk ook de natuur der zelfder uijtwijſt / zoo is een Chriſten gehouden / zoo veel in hem is / te weeg te brengen / dat de menſchen daar niet in koomen te verballen. En dewijl het Euangelium vergiffenis belooft van alle zonden / aan de geenen die haar bekeeren / en dat de bekeering door de dood word afgeſneeden / en met eenen de menſch van de geleegentheijd berooft / om het eeuwig leeven deelachtig te worden (al het welk in het Oud Verbond geen plaats had) zoo volgt / dat de Chriſtenen niemand om eenige misdaaden konnen dooden. Wanneer dan in Chriſtus Rijk zodanig een zondaar boete doet / en zich waarachtelijk bekeert / dan zijn hem / uijt kracht van het Nieuw Verbond / de zonden inderdaat van Chriſtus vergeeven. Wat Chriſten zal nu zulk een veroordeelen / die Chriſtus vrijſpreekt? wie van haar ſal die geen dooden / voor wien Chriſtus geſtorven is? Daarenbooven als die zelfde / die zulk een Bloetrechter in Chriſtus Rijk wil weezen / ook een lid is van zijn Gemeente / zoo moet ook hij / wanneer de Gemeente een zondaar van de ſchuld en ſtraff der zonde ontſlaat / het zelfde doen als de anderen. Hoe zal hij dan naaderhand hem buijten de Gemeentelijke vergadering ter dood konnen veroordeelen? Ja de Gemeente ſcheld hij hem de ſtraffe quijt; buijten dezelfde ſcheld hijze hem niet quijt / maar beneemt hem het leeven / dat hij hem te vooren geſchonken had. Op deeze wijz heeft Paulus met die Bloedſchender gehandeld 1 Kor. 5. 1 Ec. 2 Kor. 2. 6 Ec. Dewelk volgens de Wetten / daar de Chriſt-genaamde Overheeden meenen aan verbonden te zijn / met zijn Vrouw moeſt gedood worden. 't Welk den Apoſtel niet gebied / maar vlak het teegendeel. Maar volgens Moſes Wet moeſtenze meede ſterven Levit. 20. 11. 't Welk den Apoſtel dan lichtelijk had konnen gebieden / dat de Chriſtenen het door haar zouden doen uijtvoeren / indien Chriſtus had gewilt / dat de zijnen iemand om eenige misdaaden zouden dooden.

Voorders / gelijk onder de Wet de Kerkelijke regeering / van de Burgerlijke niet onderſcheijden was / en de Burgerſtand zoo wel tot de Godsdienſt behoorde /

de / als de Kerkelijke / en alle misdaaden / daar straf op gesteld was / alleen door de Rechters gestraft wierden ; jaa ook de Priesters en Leviten de tienden en offeren / van de weerwilligen / niet als door de macht van de Overheijd konden behoomen / zoo moet ook in het Nieuw Verbond niet meer als eenerleij regeering in de Gemeente plaats hebben. Aangezien we nu getoont hebben / dat de Christelijke Gemeente / van alle werreldsche heerschappij en macht om te straffen ontbloot is (Want daar in het Oud Verbond het Priesterschap van het Vorstendom onderscheijden was / daar is het Christen-volk beijde die ampten / doch op een Geestelijke wijz opgeleijt 1 Pet. 2. 9. Apoc. 1. 6. v. 10) zoo kannen niet zeggen / dat Christus buijten de Gemeente een werrelds Rijk heeft / 't welk meede tot dezelfde behoort / en zonder 't welk zij niet zouw konnen bestaan / gelijk te voren is beweezen.

Want bijaldien de Christenen andere Wetten hadden / die Christus niet heeft gegeeven / volgens welken zij moesten regeeren en gehoorzaamen / zoo was'er meer als een Vaader, Heer, Meester en Wetgeever der Christenen, 't welk wij te vooren / in 't lest van het tweede kap. getoont hebben valsch te zijn.

En of men schoon de werreldse heerschappij van de Kerkelijke (hoewel in dezelfde geen menschen eenige de minste heerschappij is gegeeven) wil onderscheijden / en men stelt ondertusschen / dat de werreldse een noodzaakelijk deel is van de Gemeente / en dat de werreldse heerschers / zoo wel tot de Gemeente behooren / als de Kerkelijke of Geestelijke Grooten (gelijk de Papisten neffens S. P. doen) zoo is dat slechts een bond / om de werreld met Christus te vereenigen / daar hij nochtans / als zijn bijand / altijd van word onderscheijden.

En daarom kan hier het onderscheijd / tusschen Kerkelijke of Geestelijken / en werreldsche / of van een Christen voor zoo veel hij een mensch / en voor zoo veel hij een Christen is / niet gelden. Want dewijl het ongerijmt schijnt / jaa hem zelf onbeerstoot / dat een Rechter / die een lid van Christus Gemeente is / den boetvaardige zondaar in de Gemeente de misdaad vergeeft / en hem nochtans buijten de Gemeente straft / dat is / de zonde niet vergeeft ; hierom pleegmen deeze uijtvlucht bij te brengen / dat een Rechter de boetveerdige zondaar die zonde vergeeft / voor zoo veel hij een Christen, en een lid van de Gemeente is / doch dat hij hem moet straffen / voor zoo veel hij een Rechter / en een lid van het Gemeenebest is. Maar dit onderscheijd neemt de zwaarigheijd niet weg : want zoo het een Rechter / voor zoo veel hij een lid is van de Gemeente / niet vrij staat / een boetveerdigh mensch ter straff te veroordeelen / maar hij de zonde hem moet vergeeven / zoo volgt noodzaakelijk / dat hij / voor zoo veel hij een Rechter is / en voor zoo veel hij hem de misdaat niet vergeeven kan / hp ook geen Christen kan zijn / of een lid van de Gemeente. Want dewijl vergeeven en niet vergeeven / reegelrecht teegen een strijden / zoo volgt ook noodzaakelijk / dat een Christen en een werreldsch Rechter te zijn / ook met malkanderen strijden / en in geen een perzoon konnen vallen. Het welk zoo gantsch klaar is als de middag-zon / datmen niet een eenig voorbeeld in het teegendeel kan voortbrengen. Laat ons eens stellen / dat het een Christen ongeoorloft is / schaadelijke waapenen te maaken / het is dan immers klaar / dat zulk een Waapen-smeeder / voor

zoo veel hij zulke waapens maakt / geen Chriſten weezen kan; en met deeze diſtinctie niet onſchuldigt zoude konnen worden / dat hij die waapens maakt / niet voor zoo veel hij een Chriſten, maar een waapen-ſmid is. Zoo ook / als het de Chriſtenen verbooden is te danſſen / zoo en zou die de diſtinctie niet helpen / zoo hij zeyde / dat hij niet en danſte voor zoo veel hij een Chriſten / maar zoo veel hij een Bruijdegom is. Als ook zoo het een Chriſten ongevoorloft is koſtelijcker kleederen aan te trekken / als de eerbaarheijd vereijſcht / zoo zal die diſtinctie niets gelden / dat hij die komt te gebruijcken / niet voor zoo veel hij een Chriſten / maar voor zoo veel hij een Edelman is. Ook meede zoo iemand eenige ſmaatheijd / hem beweezen / komt te weeken / en zal hij hier meede niet onſchuldigt konnen worden / dat hij zijn waarck verbolgt / niet voor zoo veel hij een Chriſten, maar voor zoo veel hij een Ridder is / die het niet paſt / zulke verſmaadingen te verdraagen. Weshalven eeven eens / zoo het een Chriſten niet toegelaaten is / een boetveerdige aan 't lichaam te ſtraffen / zal 't hem ook niet toegelaaten zijn / die ſtraffen te oeffenen / voor zoo veel hij een Rechter is. Derhalven is dit onderſcheijd / tuſſchen een Geeſtelijcke en werreldlijcke of politijcke ſtand / op deeze plaats / een yder uijtvlucht: dewijl die tweederhande ſtand het Chriſten volk niet tot twee / maar alleen een volk maakt / waar aan ieder een / ook van wat ſtaat en conditie / voor Chriſtus Wet verbonden is / zoo dat het geen voor den eenen gebooden of verbooden / dat zelve ook den andere gebooden of verbooden is. In het zeevende kapittel hebben wij noch een zwaarwichtig antwoord / teegen deeze uijtvlucht gegeeven / 't welk wij derzoeken wel overwoogen te worden.

Dat men nu teegen zulk een klaar licht / meent te konnen beſtaan / met te toonen / dat een Chriſten zommige dingen als een menſch voet / bij voorbeeld ſchilderen / ploegen / Tente-maaken / die hij niet kan doen voor zoo veel hij een Chriſten is / en dat daarom een Chriſten niet in alle zaaken als een Chriſten kan aangemerkt worden; dat kan deeze zwaarigheijd in het minſte niet verlichten. 1. Omdat ten minſten dan die zaaken / in welken men een Chriſten alleen als een menſch zouw moeten aanmerken / van Chriſtus niet moeten verbooden zijn. Want bijaldien hij zulke dingen kan doen / zoo zijn 'er geen zonden zoo groot / die een Chriſten, voor zoo veel hij een menſch is / niet kan doen. Aangezien dan nu de werreldſe heerſchappij / en het lighaamelijk ſtraffen der quaaddoenders / van Chriſtus aan all zijn geloovigen / gelijk nu beweezen is / verbooden zijn / of lieber (om niet meer te neemen / als onze partij zelfs toeſtaat) aangezien die in de beſtiering van de Gemeente verbooden zijn / zoo zouw een Overheijd een zondaar / zelfs in de Kerk konnen laaten dooden / op die zelfde tijd / als hij van de Gemeente voor een broeder wederom was opgenoomen / naa zijn beker ing / onder voorgeeven / dat hij het Ampt van Voorſt / voor zoo veel hij een menſch is / bekleedende / hem ten dien opzichte moeſt dooden. Want indien hij op het Raadhuijs / of op de Marckt / niet kan doen / voor zoo veel hij een menſch is / zoo kan hij het ook wel in de Kerkelijcke vergaadering op die wijs doen.

Doch / om noch naader te koomen / zoo laaten wij dit onderſcheijd geens zins toe / en ontkennen / dat een Chriſten ook als een menſch / en niet als een Chriſten kan aangemerkt worden. En wij eijſſchen daar bewijs van. Want behalven

dat

dat wij nu te vooren / en ook hier / het teegendeel hebben getoont / zoo onthennen wp / dat een Christen mach ploegen / schilderen / of iet anders doen / alleen als een mensch. Hij moet die dingen niet doen / als met waarneeming van veel omstandigheeden / die de Christelijke Godsdienst hem opleyd / gelijk de woorden 1 Kor. 10. 31. Kol. 3. 17 / te voozen van ons aangetoogen / uijtwijzen. Hij moet dan die dingen niet doen / om zijn vleeschelijk vermaak te voldoen / of uijt gierigheijd / om geld daar vooz / buijten de noodzuft / bij een te schraapen. Hij moet letten / of zijn naaste ook vooz het schilderen / pronkerij maaken Ec ontsticht wozd / en dus / of het ook tot Gods eer kan gedijen / dat hij die dingen doet. 't Welk niet kan geschieden / bijaldien het zaaken zijn / die hem / om deeze of geene reeden niet geoozloft zijn / bijaldien hijze niet doet / om de noodzuft / maar om overvloed te bekoomen / bijaldien hij al zijn tijd en gedachten daar aan besteed / zoodat hij zijn gemoed niet tot God opheft / om ze getrouwelijk / blijtiglijk / doch met bedaartheijd en aandacht te doen ; zoodatze hem niet beletten God ernstig te bidden / en op zijn woozden wel te letten / of zijn zaaken bedachtsaam te doen / en zoo voozts.

't Geen men hier teegen inbzengt / van de Huijs-vaaders / die t'haaren huijze andere straffen / booven de Geestelijke moeten gebzuijken / met haare kinderen in toom te houden / daar van is te vooren kap. 1 pag. 17 al gehandelt / en getoont / dat die buijten de rang der geener zijn / van welken Christus hier spzeekt. Doch ombat onze partij Pr. meent / datmen de godlooze menschen om dezelfde oozzaak met gewelt moet dwingen / om welk wij de kleijne kinderen en beesten zoo handelen : aangezien die / naar zijn zeggen / niet een zier waardiger / en niet weijnig schaadelijker zijn / als de wilde Beesten ; en dooz haar boosaardigheijd niet bequaamer zijn / om dooz Christus Wetten geleijd te wozden / als de kindertjes : Zoo zeggen wij / dat het te verwonderen is / dat hij verbijstapt / dat wij uijtdzukkelijk stellen / dat daarom de dwang aan de Beesten en kindertjes geoozloft is / omdat'er een onmoogelijkheijd in haar is / om Christus Wetten te kennen. Kan hij dat van de godlooze menschen mee zeggen / dan staanze gelijk.

Vijfde Kapittel.

Word uijt het gebod van de *Christelijke* lijdzaamheijd beweezen, dat een *Christen* geen teegenstand met lighaamelijk geweld, aan eenige quaaddoenders mach bieden, zoo als in *Moses* Wet geoorloft was.

DAt stuk zullen we dooz eerst bouwen op die woozden / dewelken wij vinden Matth. v. 38/ 39 ; alwaar onzen Zaaligmaaker dus spzeekt : Gij hebt gehoort, dat gezeijt is, oog om oog, en tand om tand, maar ik zegg u, weederstaat den booze niet : maar zoo wie u op de rechter

wang

wang ſlaat, keert hem ook d'andere toe; en zoo iemand met u rechten wil, en uw rok neemen, laat hem ook den mantel; en zoo wie u zal dwingen een mijl te gaan, gaat'er met hem twee. Geeft den geenen die van u bid, en keerd u niet af van die van u leenen wil.

Van dit treffelijk gebod / daar de wijsheijd deezes werrelds ook verſchil over gemaakt heeft / kan het voorbeeld / zoo van Chriſtus, als van zijn Apoſtelen / niet minder ons de waare zin toonen / als in het gebod der volmaakte verneedering / waar van wij in het eerſte kapittel gehandelt hebben / en ons uijt de bijweegen veeler valſche uijtleggingen / op den weg der waarheijd brengen. Want die overal zulk een lijdzaamheijd oeffent / als Chriſtus zijn geheel leeven door gedaan heeft / die heeft dit gebod volkoomen en naar zijn wil verbuld: En welke uijtlegging / de menſch verder van Chriſtus voorbeeld afleijd / en minder lijdzaamheijd leert doen / als Chriſtus gedaan heeft / die moet te recht vals geacht en verworpen worden. Want Chriſtus voorbeeld is de waare en onfeylbaare Keegelmaat aller uijtleggingen van zijn Wet / dat ons geenzins laat dwaalen / en alle Chriſtenen zonder eenig teegenſpreeken moeten aanneemen. Want dewijl *Chriſtus* in het vleeſch geleeden heeft, moeten wij ons ook waapenen met dezelfde gedachten 1 Pet. 4. 1. Wij konnen geen erfgenaamen Gods en meede-erfgenaaman men Chriſtus zijn / ten zij wij met hem lijden Rom. 8. 17.

Dat Chriſtus zijn gebod / van de quaaden niet te weederſtaan / teegen Moſes Wet ſtelt / heeft tot noch toe ſchier niemand (en inzonderheijd niet de Profeſſor Epiſcopius, die eijgentlijk met dit werk beſtreeden is door van Breen) in twijfel getrokken. En ſcheen ook geheel buijten geſchil te ſtaan / omdat Chriſtus de eijge woorden des Wets Exod. 21. 22. Levit. 35. 19. Deut. 19. 19 aantrekt / en de zijne daar teegen ſtelt. Maar hoe klaar en zeeker dit is / eevenwel komt nu S. P. voor den dag / en ontkent het; dzijvende dat Chriſtus zijn Wet teegen zeeker verdichtſel der Rabbijnen ſtelt. Waarom wij genoodzaakt zijn / de reedenen van zijn voorgeeven te beantwoorden. Want indien we konnen toonen / dat Chriſtus zijn gebod / teegen Moſes Wet ſtelt / zoo bekend hij / dat Chriſtus dan die Wet van Moſes heeft afgeſchaft.

Zijn eerſte bewijs is dan dit / dat Moſes Wet oog om oog &c, een Wet is van Rechten / of een van de Gerichts-wetten; maar Chriſtus gebod is een gebod dat de zeeden aangaat. Als dan Chriſtus een gebod dat de zeeden der gemeene luijden aangaat / zouw ſtellen teegen een Wet die de werreldſche Rechters raakt / zoo zouw hij geheel uijtſpoorig handelen / en dingen teegen malkanderen ſtellen / die malkanderen niet raaken / en hij zouw aan de menſchen iet verbieden / 't geen haar nooit had aangegaan / noch in haar macht geweeſt te doen. Want Moſes gebied aldaar (naar zijn zeggen) alleen aan de Rechters / de beleedigers te ſtraffen / en Chriſtus zouw daar teegen ſtellen / dat de onderdaanen haar recht niet al te ſtreng zouden verbolgen / alsze beleedigt zijn. Zoo moet dan noodzaakelijk volgen (meent hij) dat Chriſtus op een valſche leering der Schrijftgeleerden ziet / met welk zij ſtelden / dat de onderdaanen niet alleen gehouden waaren / haar uijterſte recht te verbolgen / maar ook dat recht zelfs uijt te voeren; en dat uijt kracht van Moſes woorden oog om oog &c. En dat ze de eerſte woorden van die wet ziel om ziel, met voordacht hadden achtergelaaten:

ten: omdat dat al te groſ zouw geweeſt hebben / haddenze gedreeven / datmen dat ook daer in moeſt doen: aangezien God uijtdrukkelijk vrijſteeden had bergunt.

Zijn tweede reeden is: om dat deeze Wet van Moſes hier niet geheel word verhaalt / maar verminkt / met aflaating van het eerſte en voornaamſte lid. Het welk de Wetgeleerden met voordacht ſchijnen gedaan te hebben / om haar valſche leer te blanketten.

De darde / omdat'er niet bijgevoegt word tot den Ouden, gelijk bij die woorden word gedaan / als Moſes Wet word aangetoogen: gij hebt gehoort, dat tot den Ouden gezeijt is.

De vierde: omdat deeze Wet geheel van Chriſtus word weggenoomen en afgeſchaft / 't welk niet alleen in de andere wetten van Moſes niet geſchied / maar 't welk Chriſtus uijtdrukkelijk gezeijt had niet te zullen doen vers 17/18.

Wat dan de eerſte reeden belangt (diemen wel in drie reedenen kan verdeelen) daar op zeggenwe 1. aangezien ſtilzwijgende toelaatingen meede reegels in rechten zijn / naar welken de Rechters gehouden zijn haar zelfs in het vonniſſen te ſchikken / en dat onze partij bekend / dat in Moſes Wet ook een ſtilzwijgende toelaating voor de onderdaanen begreepen is / van vergoeding te moogen eijſchen (die dan alleen zeedelijk is / volgens dat onderſcheijd) zoo is die Wet niet geheel een Wet van rechten. Maar 2. is een Gerichts-wet / zoo wel een zeedelijke Wet / als de anderen / dewijlze de zeeden der Rechteren verbind / gelijk de wetten die alleen de Heeren / of Vaaders / of kinderen raaken? Waar is dit onderſcheijd van Zeedelijke / Kerkelijke en Burgerlijke wetten van daan gehaalt? Gewiſſelijk niet uijt de H. Schrift / maar uijt de harſenen der menſchen / om haar ijdele vonden daar mee goed te maaken. 3. Maar dewijlwe nu beweezen hebben / in de voorgaande kapittelen / dat de Chriſtenen geen Vorſten noch werreldſche Rechters moogen zijn / zoo kon Chriſtus, willende aan de zijnen het recht beneemen / dat de Wet gaf / om vergelding van ongelijk te eijſſchen / en de geweldige teegenſtand aan haar beleedigers verbieden / dat niet anders doen / als met alleen wetten aan gemeene luijden (dat is die geen werreldſche Overheijd zijn) te geeven: aangezien de Vorſten en Rechters in zijn Gemeente geen plaats zouden hebben. En dus is hier geen uijtſpoorigheijd altoos. 4. Waar blijkt doch met de allerminſte waarſchijnelijkheijd / dat de Farizeen of Schriftgeleerden, zulk een uijtſpoorig gevoelen hebben gehad of geleert? Onze partij heeft dat alleen verdicht / om zijn uijtſpoorige meening / met eenige glimp te konnen verdeedigen. Zouden zij / uijt welken alleen de Overheeden verkooren wierden (gelijk we kap. 2 pag. 27 getoont hebben) zulk een oproerige / en voor haar en de geheele Burgerſtand verderffelijke zaak / zoo vierkant teegen de Wet aan (die alle ſtraffen door de Rechters beval uijt te voeren) hebben geleert? Hoe kan deeze ſchrijver hem zelfs dat inbeelden: indien hij niet door zijn vleeſchelijke of natuurlijke geneegentheeden waar verblind geweeſt. Hij behoorde ten minſten eenig blijk daar van te weeten aan te wijzen / als hij dat durft drijven. Want deeze plaats / daar niet als de zuijvere en eenvoudige woorden des Wets / zonder eenige de minſte verklaaring / worden aangehaalt / kan daar de minſte

voet niet toe geeven. En daar mee achten wij deeze zoo openbaarlijk gezochte uijtvlucht / hoztelijk genoeg gebzooken te hebben.

De tweede reeden / (hoewelze zoo ſchandelijk niet is als de voorgaande: Want daar wozd van Chriſtus alleen een deel / en dat niet het begin / maar het middelſte deel van de Wet genoemt) is meede zonder kracht. Onze ſchrijver zelfs dzingt / dat Chriſtus hier alleen van ongelijk handelt / dat iemand in zijn eijgen perzoon is aangedaen / gelijk ook zeeker is (en daarom komt hier de aanmerking van Overheijd of onderdaan / in Chriſtus gebod / niet te pas: want als de Overheijd zelfs in perſoon beleedigt is / en daar over vergoeding zouw zoeken / zoo moetze als een gemeen perſoon aangemerkt wozden: omdatze in haar eijgen ongelijk geen Rechter weezen kan) En daarom moeſt Chriſtus noodzaakelijk de woozden ziel om ziel achter weege laaten: want die gedood is / kan geen ziel vooz ziel eijſſchen. Zodat dit verminken van deeze Wet / zoo hij het noemt / krachtelijk teegen hem is. En gewiſſelijk / bijaldien Chriſtus met de woozden oog om oog, tand om tand te noemen / en de zijne daar teegen te ſtellen / had willen te kennen geeven / dat dit een Joodſch verdichtſel of leerſtuk was / 't welk hij hier teegenſpzak / en dat die de woozden ziel om ziel daar hadden afgelaaten / gewiſſelijk zoo had hij om dezelfde oozzaak / ook de volgende woozden van die Wet moeten achterweeg gelaaten hebben / naamelijk wond om wond, buijl om buijl, brand voor brand, breuk voor breuk, hand voor hand, voet voor voet, gebrek voor gebrek: En dus zoudenze het verbolgen van het uijterſte recht alleen geleert hebben / in het vernielen van een oog of tand, en niet van een hand, voet, buijl, wond, breuk of ander gebrek. 't Welk onze partij niet alleen niet wil hebben / maar vlak het teegendeel. Waar uijt dan niet anders kan beſlooten wozden / als dat de bzandende dzift vooz zijn gevoelen / en de ijdele eerzucht om dat te beſchermen (gelijk hij van die eenvoudige en vzoome ziel van Breen zeijt) hem verboert heeft / om zulke ſchandelijke uijtvluchten te verzinnen.

Voeg daar bij / dat deeze verminking en ook bijvoeging / in het 21ſte vers noch al meer plaats heeft als hier ('t welk onze partij nochtans wil / dat Moſes eijgen Wet behelſt) want in de geheele Wet vinden we zulke woozden niet bij malkanderen gevoegt; maar alleen de zin ('t geen zeer kan dienen tot verklaaring van het 43ſte vers / daar het zelfde meede plaats heeft: en daarmen nochtans om die oozzaak wil / dat niet Moſes Wet / maar der Farizeen verdichtſel wozd teegengeſpzooken) 't Zelfde heeft ook in het 33ſte vers plaats / allwaar een merkelijke aflaating en bijvoeging van Moſes woozden wozd gevonden. En dat kan onze partij daar wel verzwelgen / daar het zijn voozvoozdeel niet raakt / ſchoon daar naauwelijks de woozden van Moſes gevonden wozden; maar hier mach het niet weezen / ſchoon'er niet als de enkele en eenvoudige woozden van Moſes gevonden wozden.

De darde reeden / dat hier de woozden tot den Ouden niet bijgevoegt zijn / is al te krank een bewijs / om daar op te bouwen / dat hier Moſes Wet niet gemeent wozd. Want daar zijn afſchriften / in welken die woozden in het 27ſte vers meede niet gevonden wozden / zodat we niet zeeker zijn / ofze daar bijgevoegt zijn van Chriſtus, of niet. Zouden ons dan de eijgenſte woozden van de

Wet

Wet niet konnen doen gelooven / dat Moſes Wet gemeent woꝛd? En zouden de woꝛden tot den Ouden alleen ons dat doen gelooven / daarwe Moſes woꝛden niet zoo binden / alsze bij hem ſtaan / als vers 21 en 33? Want onze partij ſtelt in zijn verklaaring over Matth. 7 eerſte kapp. over het 33 vers van kap. 5 uijtdꝛukkelijk / dat daar Moſes Wet woꝛd gemeent / hoewel hij wat te booren / eeven eer hij van vers 21 begint te handelen / hem zelfs teegenſpꝛeekt / in 't geen dat hij vers 38 zeijt: want hij zeijt dat Chriſtus daar NB. begint / de verdichtzels der Farizeen en Schriftgeleerden teegen te ſpꝛeeken / daar hij nochtans aldaar / naamelijk voꝛ vers 21 zeijt / dat / als de woꝛden tot den Ouden, van Chriſtus daar niet bijgevoegt woꝛden / dat hij dan op de verdichtſels der Farizeen &c ziet / en nochtans geſchied dat al in het 31ſte vers / zodat hij op twee plaatſen zeijt / dat Chriſtus dat eerſt vers 38 begint / en op een andere / dat het van Chriſtus al onder malkanderen geſchied / dan eens teegen die verdichtzels der Jooden vers 31 / en dan weer teegen Moſes Wet vers 33 / en dan weer teegen de Schriftgeleerden &c vers 38. Zodat hij hem zelfs in een Doolhof moet bꝛabbelen / om hier uijt te koomen. Wij zien overal / daar geen twijfel is / dat Chriſtus de Farizeen meent / dat hij haar niet ontziet te noemen / en zouw hij hier dat zoo opſchꝛoeven ſtellen? hangende dat aan een woꝛdjen of twee / in een verhandeling daar hij / naar de bekentenis van onze partij / meeſt van Moſes gebooden ſpreekt / en dat zonder die dingen in zulk een wichtig ſtuk / klaarlijk van malkanderen te onderſcheijden / maar onder malkanderen te bꝛabbelen. Onder zes wetten die hij verbeetert / zouden'er dꝛie van de Farizeen zijn / welken alle ten deel met Moſes eijgen woꝛden zouden voꝛgeſtelt woꝛden / en ons daar geen ander onderſcheijd van geeven / als het achterlaaten van de woꝛdjes tot den Ouden, en de woꝛden Gij hebt gehoort dat'er gezeijt is, bij de eene zoo wel / als bij de andere voegen. Zeekerlijk / als hij wil / datwe weeten zullen / dat hij de Farizeen &c meent / zoo zeijt hij / zoo zeijt *Moſes*, of God; maar zoo en zoo doet of zegt gijlieden Mat. 15. 4/5 / en zouw hij dit hier / in zulk een gewichtige pꝛedikatie / zoo onder malkanderen brouwen / datmen het aan zulke duijſtere / onzeekere / jaa bergehaalde en valſche kenteekenen zouw moeten onderſcheijden? Zouw hij Moſes woꝛden gebꝛuijken / en meenen die van de gebeijnzde / zonder dat klaarlijk uijt te dꝛukken? Zeekerlijk zulke uijtvluchten behooren ons te doen zien / datwe dus voꝛ onze vleeſchelijke geneegentheeden pleijten / alswe met zulke bindingen ons moeten redden.

Wij zullen dan hier afſcheijden / en tot de vierde reeden koomen / naamelijk / dat Chriſtus vers 17/18 zeijt / dat hij niet een ſtip van Moſes Wet zouw ontbinden / daar hij nochtans deeze Wet / daar wij nu van handelen / geheel ontbind en afſchaft / zodat dat Moſes Wet niet kan zijn.

Deeze reeden / bekenn ik / dat wat ſchijn heeft / hoewelze eevenwel van geen gewicht / jaa teegen het gevoelen van onsze partij ſtrijdig is. Want hij dꝛijft ſterk en ſtijf / dat Chriſtus hier niet aan de geenen die het aanging / en verbooden kan woꝛden (naamelijk de Overheijd) verbied oog om oog &c te geeben; maar dat hij alleen aan gemeene luijden gebied / als haar eenig gering ongelijk aangedaan woꝛd (hoedaanig voꝛwaar 't uijtſlaan van een oog niet is) daar in haar uijterſte recht niet te verbolgen / om vergoeding te eijſſchen. Hebben dan de Schꝛift-

geleerden gedzeeven / gelijk hij wil / dat de gemeene luijden / in alle geringe zaaken / haar uijterſte recht moeſten verbolgen / dat raakte het uijtſlaan van een oog niet / het welk boozwaar geen geringe zaak is. Zoodat hij niet kan zeggen / dat Chriſtus hier zulk een verdichtſel der Farizeen, 't welk hij verdicht datze gedzeeven zouden hebben / afſchaft.

Maar / om uijt onz eijgen gevoelen te antwoozden / 't welk is / dat Chriſtus alle lighaamelijk geweldige teegenſtand aan de zijnen verbied / als meede het geweldig eijſſchen van vergoeding / van de ſchaade of ſmart die ons is aangedaan / zoo als Moſes aan de Overheijd gebood / en aan de onderdaanen toeliet / zoo ontken ik eevenwel dat Chriſtus Moſes Wet afſchaft. Want daar is niemand die niet bekend / dat Moſes Wet alleen de Jooden verbind. Aangezien nu Chriſtus, als hij zijn wetten teegen die van Moſes ſtelt / geen gebooden geeft aan de Jooden, maar aan de Chriſtenen, dat is aan menſchen die het Joodendom verlaaten / zoo ſchaft hij immerz Moſes wetten niet af: want aan de geenen die geen Chriſtenen wilden wozden / maar Jooden blijven / gingen zijn wetten niet aan / maar die bleeven aan Moſes Wet verbonden Rom. 7. 1. Had Chriſtus geleert / dat de Jooden Moſes letterlijcke wetten niet mochten onderhouden / dan had hij de Wet afgeſchaft. Maar dat heeft hij nooit geleert / zelfs niet dooz de Apoſtelen. Jaa zelfs niet dat het de Joodſche Chriſtenen niet mochten doen; maar alleen dat het de Jooden niet langer ſchuldig waaren te doen.

Ten darden / zoo bind ook deeze reeden niet / tenzijmen kan bewijzen / dat Chriſtus door de Wet of de Profeeten de letter des Wets verſtaat. Want zoo lang als dat niet zeeker is / zoo kanmen niet zeggen / dat Chriſtus de Wet of de Profeeten afſchaft / al ſchafte hij de letterlijke Wet zelfs dooz de Jooden af. Want het is immerz buijten verſchil bij ons / dat hij de letterlijcke ceremonien, zoomen die noemt / altemaal heeft afgeſchaft. Nochtans moeſt hij niet een jota of tittel van de Wet afſchaffen. Schoon hij dan de rechters of oberſten van zijn volk verbied / de boosdoenders te ſtraffen / en dus aan de beleedigden haar recht te verſchaffen / en hij gebied haar / in de plaats van dat / aan de beleedigden / alsze het ongelijk Chriſtelijk verdzaagen / het eeuwigh leeben toe te zeggen / en de beleedigers / in plaats van lighaamelijke ſtraffen / van de Gemeente af te ſnijden / en de eeuwige verdoemenis / en helſe ſtraffen aan te zeggen (welk vonnis Chriſtus belooft van waarde te zullen houden Matth. 16. 19. xviij. 18/19/20) zoo kanmen niet meer zeggen / dat hij die Wet afſchaft / als dat hij dat doet / als hij de letterlijcke ceremonien doet ophouden / en geeſtelijcke zaaken in der zelfder plaats ſtelt.

Om nu eens net en zeekerlijk te verſtaan / wat hij dooz ontbinden verſtaat / zoo dunkt mij / dat het teegengeſtelde woozd vervullen, dat ons kan leeren. Want dewijl onze partij zelfs wil / dat vervullen niet anders is / als bij het gebod iet te voegen / dat Moſes niet had gebooden / zoo moet ontbinden, net het teegendeel beteekenen / naamenlijk iet te verbieden / 't geen Moſes had gebooden. Nu het vervullen kon dooz niemand gelden / als die in Chriſtus geloofden / en dus het letterlijk Joodendom verlieten. Zoo moet dan het ontbinden ten opzicht van die zelfde luijden verſtaan wozden. Aangezien nu klaar is / dat Chriſtus aan de zijnen eenige letterlijcke gebooden des Wets zeer ſtrengelijck heeft verbooden

te

te onderhouden Gal. 4.10/11. v. 2/3 en elders/ zoo is daar upt openbaar/ dat het ontbinden niet van de letter/ maar van de Geeſt 2. Kor. 3.6 moet verſtaan worden.

Uijt dit alles zullen we dan nu met zeekerheijd konnen onderſtellen/ dat Chriſtus in al deeze zes plaatſen/ naamelijk vers 21/27/31/33/38 en 43 nergens anders/ als op Moſes wetten ziet/ eeven gelijkmen klaarlijk ziet/ dat hij de neegen zaaligheeden vers 3 &c/ reegelrecht teegen Moſes letterlijke zaaligheeden Lev. 25. Deut. 28 geſteld heeft/ (want daar worden de geenen/ die haar vijanden verbolgen/ dooden/ overwinnen/ die alle werreldſche zeegeningen genieten/ gezeegenden Gods/ en gelukkigen genoemt/ maar hier de armen/ verbolgden/ verdrukten/ en van haar vijanden onderdrukten en gedooden) en dat dit verbullen daar in beſtaat/ dat hij in deeze predikatie geeſtelijcke zeegeningen en vloecken/ gebooden en verbooden/ teegen de letterlijcke ſtelt/ en dat hij alle geweldige tegenſtand verbied.

Doch opdat Chriſtus alle uijtvluchten zouw weg neemen/ die iemand zouw moogen/ op het voorbeeld van de Rock te laten neemen vers 40/ verzinnen/ als of hij alleen van een licht ongelijk ſpraak/ zoo voegt hij 'er tot een ſlot vers 42 bij: die u eijſcht, geeft, en die van u leenen wil, keert niet af: 't welk Luk. 6. zo aldus word uijtgedrukt: al wie u eijſcht, geeft, en eijſcht niet weeder van die het uwe wegneemt Aangezien nu klaar is/ dat Chriſtus, in 't voorſtellen van deeze zijn wetten/ en teegenſtelling van de Ouden, voor ieder nieuwe zaak die hij wil voorſtellen/ altijd voegt: gij hebt gehoort dat 'er gezeyt is, gelijk hij in het terſtond volgende 43 vers weeder doet/ zoo moet men vaſt ſtellen/ dat dit gebod van het geeven, geen nieuwe zaak op hem zelfs is/ maar tot de voorgaande behoort/ vers 38 begonnen/ naamelijk tot het lijden van geweld; Waar op ook de woorden willen leenen en het uwe wegneemen alleen paſſen. Gelijk ook een gebod van vrijwillige aalmoeſſen/ hier ganſch niet ſchijnt te pas te koomen.

Uijt al het welk dan klaarlijk blijkt/ dat dit 42ſte vers een beſluijt is van dit geheele ſtuk van de teegenſtand der boozen, in welk onzen zaaligmaaker verklaart/ dat hij met de voorbeelden van de ſtok-ſlach in 't aangezicht, het neemen van de rok en kleed, en van de ſlaafſe dwang, allerhande ſlach van ongelijck heeft willen te kennen geeven: en daarom nu tot een ſlot van alles/ belaſt/ alles zonder geweldige teegenſtand over te geeven/ dat iemand met geweld van ons eijſcht/ 't zij dan onz lighaam om dat te beleedigen/ of tot ſlavernij te dwingen/ of onze goederen/ om die te rooven/ ſchoon ook onder voorwending van die weerom te geeven/ al wiſten wij wel beeter.

Ik beeld mij in/ bijaldien wij van natuuren zoo geneegen waaren/ om onze goederen en leeven quijt te zijn/ als om die met hand en tand te bewaaren/ dat deeze verklaaring/ als aan alle kanten met de draad van Chriſtus reeden overeenkoomende/ van een iegelijck terſtond zouw toegeſtaan worden. Maar nu/ omdatze hier zulk een klem bijbrengt aan onze meening/ en alle uijtvluchten/ die in het verdraagen van alle ongelijk/ zijn verzonnen/ aan alle kanten affnijd/ zal elk zoeken te bepeijnzen/ hoe hijze zal konnen omkeerſmijten. Dat iemand met eenige ſchijn zouw konnen bewijzen datze valſch is/ kan ik mij niet inbeel-

den; maar men zalze zoeken te bekníbbelen / en te toonen / dat niet klaar genoeg blijkt / dat dat Chriſtus meening is. Maar ik kan niet bedenken / dat 'er iet zal konnen verzonnen wozden / om met eenige ſchijn daar aan te twijfelen / als alleen het woozd aitounti, 't welck tot noch toe in 't Neederduijts vertaalt is / die bid, daar nochtans zijn natuurlijke beteekenis niet meer bidden, als eijſſchen is. Hoewel het echter dikmaal booz iet met beleeftheijd of biddens-wijz eijſſchen / wozd genoomen / zoo gebruijken het de ſchrijvers zoo wel booz met macht en geweld eijſſchen / als anders / naamelijck booz het eijſchen van wraak / van geldboeten / van al de wapenen van een overwonnen volck / van randſoen / van iemands geld / diemen ontmoet / ook van iemands leeven / en zoo voorts / gelijk dit niemand kan onbekent zijn. En wij ſtellen geen kracht van bewijs booz onze meening in het woozd eijſſchen, maar zeggen alleen / dat dat woozd onze meening niet teegen is. Aangezien dan Chriſtus, eerſt in 't algemeen belaſt hebbende / de booze menſchen geen teegenſtand te doen / zoo als in de Wet geoozloft was / en daar naa die teegenſtand met eenige voozbeelden verklaart hebbende / booz een ſlot daar bij voegt / datmen alles zal obergeeven wat een booze met geweld van ons eijſcht / zonder hem met geweld te verhinderen / zoo ſchijnt hier immers niet te konnen eenige duijſterheijd in dit gebod voozgewend wozden. Daar alle menſchen / als men deeze woozden van aalmoeſſen zouw verſtaan / geen eijnd van duijſterheijd in dezelfde konnen vinden.

Wat nu de boven genoemde wetten van Moſes, daar Chriſtus hier ter plaatz op ziet / aangaat / deze konnen tweezins wozden aangemerkt / en dus kan ook de tegenſtelling / die Chriſtus hier maakt / tweeſints genomen wozden. Eerſtelijk / booz zoo veel in dezelve alle Iſraëliten en ijder van haar wozd voozgeſtelt / wat ſtraff die te verwachten hebben / die haar naaſten uijt loutere dartelheijd in het lighaam beſchaadigen; maar inzonderheijd wozd den Rechteren belaſt / hoeze de geenen / die ſoo misdoen / en haar naaſten op deeze wijze beſchadigen / zullen hebben te ſtraffen. Ten tweeden / konnenze wozden aangemerkt / booz zoo veel in de zelfde den beleedigden ſtilzwijgende wozd toegelaten / vergelding booz haar ongelijk / dat is / oog om oog / en tand om tand &c / van de Rechters te eijſſchen. Stilzwijgende zeg ik / word toegelaten; want in deeze wetten wozd het eijſſchen van vergelding / noch den beleedigde uijtdrukkelijk geboden / noch toegelaaten: maar omdatze ook niet uijtdrukkelijk verboden is / hier uijt kanmen afneemen / dat dit ſtilzwijgende is toegelaaten van de Overheijd te mogen eijſſchen / 't welk die uijt kracht van zijn ampt doen moeſt. Schoon nu dit niet kan ontkent wozden / zoo bekennen wij eevenwel rondelijk / dat Chriſtus, zijn gebod van de quaaden niet te weederſtaan &c, niet aan de werreldze Overheeden / als zoodaanig / geeft / maar aan gemeene luijden / gelijk onze teegenpartij S. P. hier op niet zonder reeden dringt. Niettemin / aangezien hij ook bekend / dat Moſes Wet van ziel om ziel, oog om oog &c te geeven, aan de Overheeden eijgentlijk gegeeven is / en wij nu ten vollen beweezen hebben / dat Chriſtus hier zijn gebod teegen dat van Moſes ſtelt / zoo volgt van zelfs / dat dit Gebod onzes Zaaligmaakers / 't welck hij bekend dat alle Chriſtenen verbind / te kennen geeft / dat onder de Chriſtenen geen Overheeden konnen zijn. Want zonder de quaaden teegen te ſtaan / en de beleedigden recht te doen / kan 'er geen Overheijd zijn. Aangezien dan /

dan / toen Chriſtus zijn gebod gaf / niet alleen onder zijn volck geen werreldze Overheijd was / noch oock in zoo jaaren koomen zouw / en wij nu beweezen hebben / dat Chriſtus verbooden heeft / dat iemand van zijn geloovigen Overheijd zouw zijn / zoo kon het geenszins te pas koomen / dat hij Overheeden zouw noemen / of eenige gebooden geeven / die haar zouden voorſchrijven / wat zij voor plichten waar te neemen hadden.

Voorders is hier wel aan te merken / als Chriſtus gebied / de booze niet te weederſtaan / dat dat weederom zijn opzicht op Moſes Wet moet hebben / van oog om oog &c uijt te ſlaan / en derhalven zulke boozen / die ons een oog uijt willen ſlaan &c / niet met lighaamelijk geweld teegen te ſtaan / of als zij het uijtgeſlaagen hebben / hem weeder een oog uijt te ſlaan / of laaten ſlaan door de Overheijd. Dat dit laaſte hier verbooden word / word van veelen van onze teegenſtreevers toegeſtaan / en moet / uijt kracht van de teegenſtelling volgen. Dat het eerſte hier oock van Chriſtus gemeent word / wijzen de volgende woorden uijt / maar zoo wie u op de wang een ſtok-ſlagh geeft, naamelijk om een oog of tand uijt te ſlaan / een wond, breuk of buyl toe te brengen; en vers 40 / zoo iemand met u twiſten wil / en uw rok neemen / mij dunkt / als men de woorden wat eenvoudig wil neemen / dat men ze dan op de zaak daar van gehandeld word / moet toepaſſen. Voorders beteekent het woord Rhapizoo eijgentlijck niet anders / als met een ſtok te ſlaan, gelijk alle taalkundigen bekennen / en Beza neffens verſcheijden anderen / het ook zoo vertaalen. Want of ſchoon wel waar is / dat men gemeenlijk met de vuijſt op de wang ſlaat / als men iemand boosaardiglijk wil beleedigen (dan hoedaanig een ſlaan hier alleen word geſprooken) nochtans laet niet alleen het woord Rhapizoo dat hier niet toe / maar ook de ſtof van welk Chriſtus ſpreeckt: dewelk is een oog of tand &c uijt te ſlaan vers 38. Waar uijt dan openbaar is / dat Chriſtus door dit ſlaan alle ongelijck verſtaat / dat iemand aan het lighaam kan gedaan worden / behalven de dood / en dat dieshalven de uijtvlucht / dat hier alleen van lichte verongelijkingen zouw geſprooken worden / van zelfs verdwijnt.

Als hij dan hier verder bijvoegt / en zoo iemand met uw twiſten wil, en uw rok neemen, laat hem ook het kleed: zoo moet dat weederom op het voorgaande gepaſt worden / naamelijk in plaats van hem met geweld teegen te ſtaan. En hoewel het woort Kritheenai zoo wel in recht twiſten beteekent (ziet Job 13. 3. Eccleſ. 6. 10. Joel 3. 1. Hoſ. 2. 1) als daar buijten (ziet Gen. 26. 21. in 't boek der Rechteren 8. 1. 2 Sam. 19. 9. Job 9. 3) zoo kanmen het hier niet anders neemen / als van het kraakeelen der dieven en ſtraatſchenders / die iemand op weg ontmoetende / hem zijn kleederen willen ontweldigen. Dat het op het gerecht niet kan zien / blijkt daar uijt / omdat / als iemand ons door de Rechters onze eijgen rok zouw willen afhandig maaken / hij dat door geen andere weg kan doen / als met de Rechters wijs te maaken / dat hem de rok toekomt. En dewijl hij dan ons voor de Rechters moet roepen / en daar beſchuldigen / dat wij hem zijn rok ontzeemd hebben / zoo kan Chriſtus ons niet verbooden hebben daar te gaan / en ons te verantwoorden / dat we geen Dieven zijn: omdat de Apoſtelen en Chriſtus, voor de Rechters / zelfs zonder geweld geroepen zijnde Act. 5. 26 / haar altijd verantwoord hebben; maar wij ook uijtdrukkelijk verbooden

booden woꝛden / als quaaddoenders te lijden 1 Pet. 4. 15. Gelijkwe dan / in zulk een geleegentheijd niet booꝛ de Rechters willende verſchijnen / als Dieven veroꝛdeelt zouden woꝛden / om de Rok weer te geeven. Dan twiſten zonder geweld kanmen dit ſtuk meede niet verſtaan: omdat de Wet oog om oog &c, teegen welk dit geheele gebod ſtaat / alleen van de geweldenaars ſpꝛeekt. Zoo kanmen het dan niet anders meenen / als van het kzakeelen der dieven of ſtruijkroobers / die den Rok met geweld willen neemen. Het woꝛd laat hem ook het kleed, bevestigt dit meede: want dat ziet op het rooven of neemen / datmen hem dat meede zal laaten doen / in plaats van hem met geweld teegen te ſtaan: En dit kan in geenerleij wijz booꝛ de Rechters te pas koomen; daarom zeijt ook Lukas kap. 6. 29 in plaats van met u twiſten wil &c, uw Mantel neemen.

Hier is nu wel aan te mecken / dat Chriſtus dit tot de ſchaar van zijn Diſcipelen ſpꝛeekt: het welk meeſt al arme en ſlechte luijden waaren. Want van de Grooten liep hem niemand achter naa Joh. 7. 48. 1 Koꝛ. 2. 27. Ook moetmen wel letten / dat booꝛ de Rok het buijtenſte kleed woꝛd verſtaan / en booꝛ het Kleed de eijgentlijke kleederen / het welk de woꝛden van zelfs te kennen geeven. Dit dan aldus aangemerkt zijnde / zoo blijkt / dat Chriſtus booꝛ de Rok en het Kleed geen geringe ſchaade verſtaat / maar genoegſaam het geheel armoedje / gelijkmen ſpꝛeekt / van een gering menſch. Want booꝛ een gering menſch / hoedaanigen de Apoſtelen en haars gelijken waaren (aan welken hij dit gebod geeft / is de Rok (die toen met onze Mantel gelijk was) daarmen mee gaat wandelen / en daar bij het Kleed / daarmen zich mee dekt / al een groote ſmak / en verlies van meeſt al haar middeltjes. Zulks dat Chriſtus daar booꝛ allerhande verlies in de goederen beteekent. Het welk te meer moet gelooft woꝛden: omdat nu gebleeken is / dat het booꝛgaande lid / allerhande ongelijk in het lighaam beteekent.

Het zelfde moetmen van het darde ſtuk zeggen / naamelijk het angariëren van een mijl te gaan. Waar in aan te merken is / dat den Jooden niet ſmarteliker was / als datze als ſlaaven gedwongen wierden van vzeemde Volken / die haar hadden ondergebzacht. Daarom waaren de Tollenaers of Pachters bij haar in zulk een haat / omdatze onder haar eijgen regeering / niet gewent waaren Tollen of Schattingen te geeven / veel min van de Stads-of-landsposten gedwongen te woꝛden / om een mijl of twee haar een Pak te helpen dzaagen / of met haar eijgen Beeſten te boeren. (want van dat ſlach van dwingen ſpꝛeekt hier Chriſtus allen) Aangezien het nu niet alleen booꝛ de Jooden een groote ſchande was / datze haar eijgen lighaamen en Beeſten tot ſlaavernij van de Woꝛſten / die haar oberheerſchten / moeſten geeven; maar dat zulks ook dikmaal booꝛ de ſlechte luijde een groote ſchaade was / zoo waarenze dikmaal gewent / als het op eenzaame weegen / daar geen getuijgen bij waaren / of zij de Poſten te machtig waaren (gelijkmen wel denken kan van zulk een hoogmoedige Natie als de Jooden zijn) haar met geweld teegen zulk een ſchaadelijke hoon te verzetten. Waar uijt bloeit / dat dit gebod op dienſten en oneer ziet / die een geweldenaar ons wil aandoen. Die Chriſtus dan verbied met geweld te weeren. Alsmen nu hier noch bijvoegt / 't geenwe pag. 45 gezeijt hebben / van het

geeven

geeven aan al die van ons eyſſcht &c, zoo dunkt ons datwe alles verhandeld hebben / wat de zin van de woorden betreft.

Uijt al het welk dan openbaar is / dat Chriſtus aan al de Chriſtenen verbied / eenigerhande lighaamlijke teegenſtand / aan de geweld-gebruikende beleedigers te doen: zonder dat hier eenige Grooten der Chriſtenen konnen uijtgezonderd worden / in eenigerhande manier. Zodat alle uijtvluchten van zelfs verſtuppen / naamelijk / dat Chriſtus hier alleen de wraak zouw verbieden / of alleen gelijke vergelding aan onze beleedigers te bewijzen / of dat hij hier niets aan de Overheijd verbied / die niet haar eijgen / maar een anders ongelijk ſtraffen / en eens anders recht verdolgen / of dat hij alleen het verdraagen van lichte ongelijken zouw gebieden / of eijndelijk / dat hij alleen verbieden zouw / zijn uijterſte recht te verdolgen. Van alle welke zaaken / men de allerminſte ſpoor of voet in deeze geheele plaats niet vind. Doch wij hoopen hier naa van deeze uijtvluchten noch wat te handelen.

Sommigen dringen teegen ons / datmen dit gebod van geen teegenſtand te doen / noodzaakelijk moet bepaalen: omdat anders zouw volgen / datmen niet alleen de quaaddoenders met geen deuren / heijningen / graften &c zouw moogen beletten / maar ook niet met vluchten / vermaanen / bidden / of enkelijk met onze teegenwoordigheijd: omdat met al deeze middelen de quaaddoender belet word / ons te beleedigen. Alsmen hier nu eenige bepaaling maakt / zoo moet die niet alleen / volgens de gezonde natuurlijke reeden / maar ook volgens de zaak van welk Chriſtus ſpreekt / gemaakt worden. Nu leert ons de gezonde reeden / dat het onreedelijk is / datmen alle ongelijk zouw verdraagen: en Chriſtus ſpreekt hier alleen van wraak of gelijke vergelding / van oog om oog &c. Zodat hier niet anders verbooden zouw worden als de wraak.

Op dit laatſte is nu al geantwoord / en zal hier naa overvloediger geantwoord worden. Van de gezonde reeden is overvloedig gehandelt in de Diepten des Satans, en inzonderheijd in de vierde t'Saamenſpraak pag. 70 &c. Alwaar van de grond op word gehandelt / wat met de gezonde reeden overeenkomt / en hoe verre die in zaaken van de Godsdienſt moet gelden: zodat niet noodigh is / hier meer bij te voegen.

Aangaande het eerſte / dat / alsmen niet wil toelaaten / datmen een quaeddoender met zulke middelen mach teegenſtaan / daarmen hem geen gelijke leet mee doet / als hij ons wil doen / of met zijn handen vaſt te houden / hem ter aarde werpen / zijn geweer te ontweldigen &c / datmen dan ook geen deur mach ſluijten &c. Daar op zeggen wij / alsmen deeze dingen zouw moogen doen / en dat dat met Chriſtus teegenwoordig gebod niet zouw ſtrijden / datmen het dan ook zouw moogen doen / als iemand onze Rok zouw willen neemen, of ons dwingen een mijl met hem te gaan. Waar mee dan dit gebod geheel ten ſpot word geſtelt. Want of Chriſtus begrijpt het ter aarde werpen &c, onder de teegenſtand / of niet. Zoo jaa / zoo mach het in geen voorvallen geſchieden / zoo neen / zoo macht het over al geſchieden. Zodat de geen / die zijn natuurlijke driften aan een zijde ſtelt / lichtelijk kan zien / dat dit gantſch ongerijmde uijtvluchten zijn. Doch omdat L. Wolrzoogen dit mee geoorloft ſtelt / zoo verzoek ik dat de Leezer gelieft indachtig te zijn / de ſtaaltjes van het Wijveſmijten &c / die ik te

booren in hem heb aangeweezen. Want gelijk in die dingen getoont is / zullen we ook hier aanwijzen / dat dit niet als een enhele verzinning in hem is / begaan in het eerſte ontwerp van zijn werk / 't welk hij naar alle waarſchijnelijkheijd / had hij zoo lang geleeft / dat hij het had moogen overzien / en met D. van Breen overleggen / gelijk hij in alles gewent was te doen (het welk uijt zijn brieven overvloedig blijkt) zouw veranderd hebben. Wij hebben dan te vooren / uijt deezes Autheurs woorden / op verſcheijde plaatzen getoont / dat hij vaſt ſtelt en bewijſt / dat Chriſtus alle lighaamelijke dwingende macht aan de Chriſtenen heeft verbooden. En dewijl niemand kan ontkennen / dat iemands handen vaſt te houden, zijn geweer te ontweldigen, of hem ter aarden te werpen, zodaanig een macht is / zoo kanmen lichtelijk zien / dat den Autheur dit al meede door verzinning / teegen zijn eijgen meening / heeft geſtelt. Het welk ook zijn woorden pag. 132 reg. 10 etc van onderen bevestigen / alwaar hij zeijt: Ende gebied hier [*Chriſtus*] zodaanig een teegenſtand, met welk niet alleen het quaad word gewrooken, maar ook aan de vijand NB onbeleefdelijk dat geen word geweijgert, 't geen hij als een aalmoes, of te leen eijſcht &c: en een weijnig daar naa: want *Chriſtus* wil, dat in ons, behalven het gewillig verdraagen van het quaad, zij een bereijdwillige vlijt, om wel te doen: door welk wij gereed zijn, om meer aan onze beleediger te doen, als hij van ons eijſcht, of meer quaad van hem te verdraagen, als hij ons aandoet. Het welk wij voorwaar niet toonen / als wij hem de handen vaſthouden, het geweer ontweldigen, of ter aarde werpen. Voegt hier bij 't geen hij pag. 282 reg. 13 Et van onderen en vervolgens gaat bewijzen / dat het een Chriſten ongeoorloft is / in het alleruijterſte gevaar des leevens / zijn beleediger met het allergeringſte leet te beſchaadigen. En wie kan zeggen / datmen hem / met ter aarden te werpen / niet eenigzins beſchaadigt? Waar bij komt / dat alsmen het leet op dusdaanig een wijz mocht afweeren / zoo is het onmoogelijk de paal te vinden / daar de lighaamelijke teegenſtand zal moeten ophouden. Want waarom zouw het minder geoorloft zijn / de beleediger met een ſtokſlach op den arm / hand of been / door welk hij onmachtig word ons te vervolgen / het quaaddoen te beletten / als met hem ter aarden te werpen: door het welk zoo wel kan gebeuren dat hij een arm / been of den hals breekt / of ook in zijn eijgen geweer valt / als door een ſlach. En den Autheur toont ook zelfs pag. 186. reg. 14 Et van onderen / dat / alsmen de quaaddoender met een ſlach of kleijne quetſuur poogt te beletten / men zich zelfs / en hem in zoo groot een gevaar ſtelt / als of men zich met voorbacht teegen hem met geweer beſchermde. Het zelfde kan op het handen vaſt houden, geweer ontweldigen en ter aarden werpen gepaſt worden: want hoe lichtelijk kan het gebeuren / datmen de quaaddoender / die misſchien niet door had / ons te dooden / maar alleen te beleedigen / hier meede heel dul en verwoed maakt / en verooraakt dat hij ons / teegen zijn voornemen zouw dooden? Jaa hoe lichtelijk kan het gebeuren / dat / als wij ons dus tot het worſtelen begeeven / en hij met rukken / ſlingeren / ſtooten / ſchoppen en anderen middelen onze handen tracht te ontwringen / wij zelfs daar door / en door de vreez voor ons zelfs / tot het beetten / quetſen en dooden kwamen? Behalven dat het gewiſſelijk een zeer geweldige lighaamelijke teegenſtand / en geenszins een uijt

zijn

zijn eijgen aart onſchaadelijke of vluchtende lijdzaamheijd is / zijn bijand aldus geweldiglijk teegen te ſtaan. Dewelk alsmen wil geoorloft ſtellen / men met eene gedwongen is toe te ſtaan / datmen hem niet te wonden / hand / arm of been af te hakken / meede wel beletten mach ; gelijk eenige dit al opklimmende / uijt deeze grondſlach afleijden. Men zouw ook een beleediger in een gevangenis of Tucht-huijs moogen opſluijten / of doen opſluijten. Zonder dat het iemand moogelijk is / zoo ik meen / om de maat of paal aan te wijzen / waar dat de ſoort van geoorloft beleedigen begint of eijndigt / alsmen dusdaanige dingen wil geoorloft ſtellen. Voorders alsmen het handen vaſt houden, worſtelen en ter aarden werpen, van gewelddige teegenſtand wil affcheijden / zoo ſchijntmen / alsmen verſtaat dat een Chriſten weerloos moet weezen / zijn eijgen verſtand geens zins te hooren voldoen. En dewijl den Autheur pag 134 reg. 10 Et van onderen / de middelen optelt / door welken Chriſtus en de Apoſtelen de quaaddoenders hebben belet / en dezelfden pag. 135 reg. 6 etc van onderen / onder voorzichtigheijd, mijding, goede raad, gebeeden, voorſpraak van vrienden, vlucht, verberging van zijn zelfs, en vrijlaating van ſlaaven begrijpt / zoo ſchijnt hij'er niet zonder groote onvoorzichtigheijd het handen houden, ter aarden werpen &c, bij te voegen. Inzonderheijd daar bij pag. 60 reg. 1. etc / en pag. 65 reg. 16 etc gaat bewijzen / dat het leeven en voorbeeld van Chriſtus en de Apoſtelen / voor een allervolmaakſte uijtlegging van zijn geboden kan verſtrekken. En dewijl wij nooit zien / dat Chriſtus of zijn Apoſtelen ooit iemands handen gehouden / het geweer ontweldigt / of ter aarden hebben geworpen / noch iet desgelijks (zonder ernſtig van Chriſtus, eerze noch den H. Geeſt ontfangen hadden / beſtraft te worden) gedaan hebben / zoo kan den Autheur dusdanige dingen niet geoorloft achten. En ik beeld mij bastelick in / indien iemand op zodaanig een wijz / Chriſtus of zijn Apoſtelen / teegen haar beleedigers zach worſtelen / of hij zouw terſtond zich ontroeren / en denken dat dit met zijn leer niet overeenquam. Voeg hier bij / dat den Autheur pag 196 reg. 1 etc / voor een beſluijt van dit geheele ſtuk zeijt / dat het ongeoorloft is / het quaad met een minder quaad af te weeren, als ons gedreijgt word. En voorwaar het werpen ter aarden, 't welk niet alleen pijnlijk / maar ook zeer gevaarlijk is / van halz of been te breeken / is gewiſſelijk een minder / en moogelijk wel een gelijk quaad / als de beleediger voor had ons aan te doen. Zulks dat dit in geenerleij wijz / noch van den Autheur / noch van iemand / die toeſtaat dat een Chriſten weerloos moet zijn / voor geoorloft kan gehouden worden.

Doch om weer tot de woorden te keeren / daarwe van handelen / zoo acht ik / dat niemand kan ontkennen / dat / alswe een gebod onzes Heeren verhandelen / om te onderzoeken wat des zelfs meening is / datmen dan onz gevoelen niet moet vaſt ſtellen / en dan de woorden van het gebod daar naar buijgen / trekken / rekken of draajen ; maar datmen moet toezien / dat de woorden ons dringen / om haar zulk een zin te geeven / of dat de zin zodaanig is / dat elk kan zien / dat de woorden die te kennen geeven / en niet datze daar geen gemeenſchap altoos mee ſchijnen te hebben. Alsmen dan deeze geheele plaats inziet (naamelijk : Gij hebt gehoort dat den Ouden gezeijt is : oog om oog, en tand om tand : maar ik zeg u-lieden den boozen niet teegen te ſtaan : maer zoowie u-lieden een ſtokſlach

op de rechter wang geeft, keert hem ook de andere; en die met u twiſten wil, en uw Rok neemen, laat hem ook het kleed, en zoo wie u dwingt een mijl, gaat twee met hem; geeft die u eijſcht, en die van u leenen wil, keert niet af. Want dus luijden de woozden eijgentlijk) en overdenkt / of des zelfs meening / volgens de woozden / ons wel leijd (als wij geen voozoozdeel hadden / dat dit of dat onredelijk is / dat het God zouw gebieden / als hij het met de eeuwige zaligheijd wil vergelden) om te denken / dat hij met dezelfde wil zeggen / verdzaagt alleen lichte ongelijken / vervolgt niet te ſtreng uw uijterſte recht / of laat wat van uw billijk recht vallen; of alleen / voet uw wzaakuſt niet. Of weederom aan d'andere zijde / dat deeze woozden ook dit zouden konnen meedebzengen / alsmenze zouw volgen / gij moet niet alleen geen geweld met geweldige beſchaadigende middelen afweeren / maar ook uw deur niet ſluijten / de geweldenaar niet bidden / dat hij u niet beleedigt / niet vluchten / of als hij uw geld wil ſteelen / en dat niet durft doen als gij'er bijzit / zoo moet gij weg gaan. Mij dunkt / als wij uijtwillig ſtonden / datwe zouden konnen zien / dat al die dingen / met het gebod geen gemeenſchap hebben.

Dit alleen / beken ik / kannen zeggen / datze inhebben / (en dat is de gzootſte zwaarigheijd / dewelk kan voozgewend wozden) dat / als iemand ons wil vermoozden / onze kinderen wil in 't vuur werpen / en onze vzouwen of dochters / in onze teegenwoozdigheijd verkrachten etc / dat wij dat niet zouden moogen beletten / met de handen vaſt te houden / haar vaſt te binden / ter aarden te werpen / om ondertuſſchen te konnen vluchten / en zoo voozts. Deeze dingen dunken de menſchen gemeenlijk zoo ongerijmt / datze haar inbeelden / dat Chriſtus dat niet kan voozgehad hebben te gebieden: En daarom meenenze / dat deeze woozden een geheel andere zin moeten hebben.

Laat ons dan eens bezien / of deeze zwaarigheijd zoo groot is / dat die ons zouw dwingen / de woozden een andere zin te geeven / alsze natuurlijk hebben. Want vooz eerſt is zeeker / dat zulke ſchzikkelijke ellenden / die een Chriſten, of nooit of zelden voozkoomen / zoo wel moeten / en zoo wel geleeden wozden / van de geenen die geweld met geweld gezint zijn af te weeren / als van weerloozen: zodat / als die dingen voozkoomen / het handen vaſthouden / en dergelijke middelen niet helpen komen / jaa gemeenlijk geen geweldige middelen altoos / als Gods wonderlijke bewaaring alleen. Evenwel omdatmen zich kan inbeelden / dat een boosdoender / weetende dat wij zulk een gevoelen hebben / zulk een ſtuk zouw konnen onderneemen / en dat wij machtig zouden zijn / hem met de gezeijde middelen te onkoomen; zoo zeggen wij / behalven 't geen van deeze middelen alree gehandeld is / dat de reeden / om welk zulke middelen geoozloft zouden zijn / of moet zijn / omdat zulke ſchaadelooze middelen (zoo menze noemt) ſchoonze geweldig zijn / niet onder dit gebod begreepen zijn / of omdat Chriſtus zulk een weerloosheijd niet mach eijſſchen / als zijnde een in zich zelfs onredelijke zaak. Het eerſte konnen de luijden / die wij nu teegenſpzeeken / niet zeggen: omdatze rondelijk bekennen / dat de woozden / zoo alsze daar leggen / dat meebzengen: en omdat wij nu getoont hebben / dat Chriſtus alle geweldige teegenſtand verbied. Zoo moet het dan de tweede oozzaak zijn. Doch deeze kan meede hier niet gelden: omdatwe uijtdzukkelijk zien / dat God / zelfs onder

der het Oud Verbond / dit aan de Jooden had verbooden / en dat dziemaal in't jaar / alsze naar Jeruſalem optrokken / en van alle weerbaare mannen het geheele land ontblootten Exod. 34. 24. Welker afweezen alleeen / de bijanden oozzaak of geleegentheijd tot zulke grouwelen gaf. Ze moeſten die eevenwel doen / alleen op Gods belofte ſteunende. Wat onredelijkheijd kan dan hier in ſteeken / dat wij (aan welken Chriſtus belooft heeft / dat niet een haair van onz hooft zal vallen / zonder Gods wil) onze beſcherming volkoomelijk aan hem overgegeeven; Ook is in de gemelde Diepen des Satans pag. 72 en verbolgens oberbloedig beweezen / dat God alles kan gebieden. En het wijſt ook zich zelfs: want als hij het met de eeuwige zaaligheijd wil vergelden / hoe kan'er dan eenige ongerijmtheijd in weezen?

Datmen nu hier noch teegen zeijt / dat dit booz een menſch onmoogelijk is te doen / dat hij / met zulke lichte en onſchaadelijke middelen / zulke ſchriklelijke onheijlen komende beletten / dat zouw nalaaten.

Daar op behoeb ik niet veel te zeggen. Indien een menſch / in zulk een geleegentheijd (die doch zoo veel bijnaa is / als ofmen zeijde / dat den heemel eens viel: want hoe kanmen bedenken / datmen zulke onheijlen / alleen met de handen vaſt te houden zouw ontgaan?) niet op een bezondere wijz tot God opgeheeben is met zijn gedachten en vuurige gebeeden / en dat hem zijn aangebooren bloohartigheijd niet belet / iemands handen te grijpen / zijn geweer te neemen / of hem ter aarden te werpen / zoo beken ik / dat het hem onmoogelijk zal zijn die middelen naa te laaten. En dan geloob ik / dat God hem die zwakheijd zouw vergeeben / als hij hem daar ober om vergiffenis bid. Maar indien iemand in zulk een ſchriklelijke geleegentheijd / met een vuurige ernſt op zijn aanzicht viel / en God met een ſtark geroep en traanen Heb. 5. 7 aanriep / om zijn hulp / en om lijdzaamheijd / als meede om zijn genaadige beſcherming / vaſtelijk geloobende / dat Chriſtus hem zulk een lijdzaamheijd had opgeleijt / zoo iemand kan zeggen / dat zulk een menſch niet een helde-deugd zouw doen / zoo zouw het mij dapper ontſchieten. En ik geloob ook vaſtelijk / dat zulk een geweer in zoo een geleegentheijd wel duijzendmaal machtiger zouw zijn / als de krachten van onz ligbaam / om de boosdoender zijn voorneemen te beletten.

Doch aangezienwe ons in dit gewichtig ſtuk / met recht op de daaden der Apoſtelen beroepen / en datwe zien / dat den Apoſtel Paulus Act. 23. 17 &c / de hulp van de Kolonel Lyſias heeft gebruikt / om hem zelfs van het geweld der Jooden te bevrijden / en Act. 27. 30 &c / de hulp van de Kapitain Julius gebruikte / om de Bootsgezellen te ſcheep te houden / zoo ſchijnt daar uijt te blijken / dat niet alle geweldige teegenweer verbooden is.

Waar opwe niet anders konnen doen / als bekennen / dat zodaanig een teegenweer / gelijk nu al ten deel is aangeweezen / van Chriſtus niet verbooden is. In het eerſte voorbeeld is geen ſchijn van eenige geweldige teegenweer. Want Paulus heeft aan Lyſias niet verzocht / dat hij hem met Soldaaten zouw doen geleijden / maar alleen dat hij de Jooden niet zouw gelooven vers 21 / datze Paulus naader wilden onderzoeken / gelijkze vers 20 voorgeeven: of gelijkmen de woorden van het 21 vers ook kan meenen / dat hij haar niet zouw gehoorzaamen / om Paulus aan de Groote Raad vers 20 te zenden. En dus heeft hij

niet anders verzocht / als dat Lyſias hem te huijs zouw houden. Dat nu Lyſias hem met Ruijters en Knechten naar Felix zond / is buijten Paulus toedoen geweeſt. En niemand kan zeggen / dat Paulus hem niet verzocht heeft dat niet te doen. Zulks dat men in het minſte niet kan bewijzen / dat Paulus hier eenige teegenweer heeft verzocht of toegeſtaan.

Wat het tweede voorval aangaat / in 't welk den Apoſtel voorzong / die al de omſtandigheeden van het zelfde niet weeten / eenige ſchijn zouw konnen geacht worden / van geweldige teegenſtand gegeeven te hebben / daar in kan het wel zijn / dat die inderdaad in het minſte niet gegeeven is. Want den Apoſtel kan aan Julius en het Krijgsvolk wel geraaden hebben dat te doen / 't geenze gedaan hebben: naamelijk / gelijk het Bootsvolk de Boot in Zee meenden te laaten zakken / en buijten weeten van al de anderen / daar mee deur te gaan / dat alzoo Paulus de Soldaaten heijmelijk / en buijten weeten van de Bootsgezellen heeft geraaden / terwijl zij niet bij de Boot waaren / de touwen aan welken de Boot ter zijden het Schip hing / af te kappen / en zoo de Boot in Zee te laaten vallen vers 32 / en heen drijven. 't Welk bijaldien het zoo is / gelijk in het verhaal van de zaak niets is / dat daar teegen ſtrijd / zoo is hier de minſte ſchijn van geweld niet geweeſt. Want dat de Boot noch niet in 't waater was / maar aan zijn touwen aan het ſchip hing / en bij gevolg / dat 'er noch niemand in was / blijkt klaarlijk uijt het gemelde 32ſte vers. Zodat het lichtelijk kan zijn / dat / toen de Soldaaten de Boot afkapten / daar geen Bootsvolk bij was / en bij gevolg geen de allerminſte ſchijn / noch gebaar van geweldige teegenweer.

Waar uijt dan wederom blijkt / dat hier geen uijtvluchten open ſtaan. Want wat de uijtvluchten aangaat / die wij te vooren genoemt hebben / wij zeggen van de eerſte (naamelijk dat Chriſtus hier niet anders als de wraak / of gelijke vergelding van ongelijk zouw verbooden hebben) die ſchijnt / gelijk al de anderen / niet uijt de woorden / of omſtandigheeden van het gebod (daarmen de zin uijt behoord te zoeken) maar uijt onze voorvoordeelen gehaalt te zijn. Want als Chriſtus teegen het geeven van oog om oog &c, het niet teegenſtaan ſtelt; teegen de ſtokſlach op rechterwang, het gereed weezen om 'er noch een te ontfangen teegen het neemen van de Rok, het laaten van het kleed; teegen het gaan van een mijl, het gaan van noch een: hoe kan iemand / die wat eenvoudig wil handelen / denken / dat met al die dingen niet anders word gemeent / als datmen onze beleediger niet tot vergelding een oog uijt zouw ſlaan / of met een ſtok in 't aanzicht weerom ſlaan / hem ook een Rok ontneemen / of dwingen een mijl met ons te gaan? 't zij we dit met onze eijge handen / of voor de Overheijd zouden doen. Met onze eijgen handen wraak te oeffenen / dat heeft onder de Wet (jaa zelfs niet in eenig land) vrijgeſtaan: Zoo kan dan dit van Chriſtus niet alleen verbooden zijn. Voor de Overheijd dit te doen / is ten opzicht van onz gemoed het zelfde / of het door onze eijgen handen geſchiede. En dewijl het geeven van oog om oog / alleen de Overheijd gebooden was / en ſtilzwijgende aan de onderdaanen toegelaaten van haar te eyſſchen / zoo moet het niet weederſtaan die ſtilzwijgende toelaating verbieden: anders waar Chriſtus gebod / teegen de woorden des Wets niet geſtelt. De Wet zouw van Oost / en Chriſtus van West

ſpree-

ſpreeken. Dat Chriſtus de Overheeden hier geen verbod geeft om wraak te geeven / dat bekenen ik: want in Chriſtus Gemeente was geen Overheijd / die waaren alleen de ongeloovigen. Wat gebod hon hij haar dan geeven? Chriſtus heeft de zijnen dat Ampt verbooden / gelijk te vooren is getoont / zoo quam het dan niet te pas / de Overheijd iet te verbieden: alzoo weijnig / als dat hij de Kroeghouders zouw gebieden / de Wijn niet met waater te verſlechten / of aan de Moordenaars / datze niemand wreedelijk zouden handelen. Want ampten of ſtanden die in zijn Gemeente geen plaats hebben / heeft hij geen Wetten voorgeſchreeven; maar aan die alle en alleen / die in zijn Gemeente honnen plaats hebben. De Koopluijden 1 Kor. 7. 30 / de Boeren 2 Kor. 9. 10 vergel. met vers 8 / de Ambachtsluijden Eſeſ. 4. 28 / de Heeren en Slaven Eſeſ. 6. 5 / tot 10 / de Vaaders en Kinderen Eſeſ. 6. 1 tot 5 / de Mannen en Vrouwen Eſeſ. 5 22 tot hap. 6. De Koopluijden gebied hij / haar hart van het winnen zoo af te trekken / als ofze geen Koopluijden waaren. De Boeren / dat haar overwinſt tot mildaadigheijd gebruijkt worde. De Ambachtsluijden / datze het goede alleen zullen werken; waar mee hij alle quaade Handwerken uijtſluijt / als Afgodiſche Beelden en Kerken / Zweerden en Oorlogs-gereetſchap / het bereijden van Juweelen / het vinden van Nieuwe-fatſoenen / alleen tot pracht verzonnen / en zoo voorts. De Heeren / datze zelfs geen geweldige dreijgementen zullen gebruijken / veel min ſtraf. Het zelfde gebied hij ook den Mannen en Vaaders. Plichten van Overheeden / Krijgshoofden / te Waater of te Land / Vorſten / Beuls / Diebleijders en dergelijken / vindmen hier niet / als zijnde zaaken / die in de Heylige Gemeente / die alle leet en verdolging moet lijden / geen plaats honnen hebben.

Datmen nu wil voorgeeven / dat Chriſtus alleen zouw gewilt hebben / datmen lichte ongelijken zouw verdraagen: behalven dat dan de Chriſtenen de Pijnbank / het branden / het moorden / dat zoo veel millioenen geleeden hebben / wel met geweld zouden moogen afweeren / en dat dus de lijdzaamheijd geen volmaak werk zouw hebben Jak. 1. 4 / zoo wijſt het algemeen gebod / van geen teegenſtand te doen / van een ſtokſlag in het aanzicht te verdraagen / het teegendeel meer als te klaarlijk uijt. En niet alleen die dingen / maar ook zelfs het miſſen van de Rok en Kleed, de welken dikmaal iemands geheele Rijkdom zijn: aangezien den armen dit gebod zoo wel gegeeven is / als den rijken. Gelijk ook het dwingen van een mijl te gaan / iemand ſomtijds han doen verzuijmen al wat hij heeft. Behalven dat iemand die dingen zwaarder honnen ballen / als het verlies van zijn leeven. Waar bij komt / datmen niet kan zeggen / dat Chriſtus meening zouw zijn / datmen deeze dingen niet meer als eens zouw lijden. Als hij gebied de ſlinkerwang niet te weijgeren / het kleed niet te beſchermen met geweld / en zelfs de dwang van een tweede mijl niet af te keeren met geweld / wijzen het teegendeel uijt. Zodat die bijvoegſels verklaaren / datmen die dingen moet lijden / hoe dikmaal datze ons aangedaan worden: op dat de lijdzaamheijd volmaakt zij, in geen ding gebrekkelijk Jak. 1 4.

Wat nu aangaat de leſte uijtvlucht / dat Chriſtus alleen het uijtvoeren van zijn uijterſte recht zouw verbieden / ſchoon die / met het geenwe tot hier toe verhandeld hebben / genoeg getoont is ijdel te zijn / en dat daar op het antwoord / op de voor-

boozgaande uijtvluchten gegeeven / meede paſt / zoo heeftze noch daar booven deeze ongerijmtheijd / datze moet vaſt ſtellen (en dat teegen de krachtige bewijzen / te vooren pag. 40 Ec van ons bijgebracht) dat Chriſtus zijn gebod / niet teegen Moſes Wet / maar teegen een verdichtſel der Joodſche Farizeen en Schriftgeleerden ſtelt. Welk verdichtſel dit is / dat de gemeene luijden gehouden zouden zijn geweeſt / in alle verongelijkingen / hoe kleijn datze ook waaren / haar uijterſte recht te vervolgen. Dit verdichtſel zouw Chriſtus willen te kennen geeven / met de eijgen woozden van Moſes, gij hebt gehoort dat'er gezeijt is, oog om oog, en tand om tand, daarmen het met honderd nijptangen niet uijt kan haalen. De Jooden hebben nooit zulk een gevoelen gehad (noch konnen hebben / gelijk te vooren getoont is) zoo kan het ook niet zijn / dat Chriſtus zijn gebod daar zouw hebben willen teegen ſtellen. En behalven dit / zoo toont ook Chriſtus / dat hij hier niet alleen van zijn recht booz de Rechters te vervolgen ſpreekt; maar op geenerhande wijz: en dat niet alleen met zijn uijterſte / maar zelfs niet zijn allerbilijkſte recht. Want het uijterſte recht is / datmen zijn beleediger het zelfde leet aandoet / dat hij ons gedaan heeft. Alsmen hem het aangedaane leet doet vergoeden met geld / dat is ſcharp recht (maar alsmen minder neemt / als de waarde van ons leet / dat is het billijk recht: en hoemen dan met weijniger te vreeden is / hoe billijker het recht is. Maar het aller billijkſte recht gebruijktmen / alsmen / zonder de boosdoender te verzeeren / hem met een deegen / met los Buspoeder / met hem de handen vaſt te houden / of onder de voet te leggen / belet ons quaad te doen. Maar als Chriſtus belaſt / dat we een ſtokſlach in 't aanzicht ontfangen hebbende / de andere wang zullen toekeeren / kanmen dan met eenige redelijkheijd wel denken / dat hij met zulke woozden zouw belaſten / hem bij de kop te grijpen en vaſt houden / of met een deegen of knodz in de hand hem van ons te keeren? Had hij dat willen zeggen / waarom zouw hij / in zulke wichtige en zoozgelijke zaaken / niet liever klaarlijk gezeijt hebben / keert hem alleenlijk zoo van uw lijf / dat gij hem niet quetſt / als zulke manieren van ſpreeken te gebruijken / die alle lighaamelijke geweld uptſluijten? Het ſtrijd niet teegen ons billijk recht / datmen een boosdoender / (die met moordgeweer op ons aanvalt / en men kan niet weeten wat hij boozheeft / of hij niet ons en veel anderen boozheeft te vermoozden) een arm of been afhalt: want dan doetmen hem veel minder leet / als hij ons dreijgde. Dit zouw ook moeten van Chriſtus toegelaaten zijn / als hij ons niet had verbooden / van alle recht / daar geweld toe vereijſcht wozd / af te ſtaan. Want te zeggen / dat Chriſtus de quaaddoender geen pijn van ons wil gedaan hebben / dat leijt niet meer in zijn woozden / als dat hij geen geweld teegen hem wil gebruijkt hebben.

Ik zal hier noch een andere teegenwerping / booz het laaſte bijboegen / dewelk ik niet weet / dat van iemand bij gebracht is / doch eevenwel iemand zouw komen in de gedachten koomen / en een ander geſchil aan een zijde kan ſchuijven / 't welk van Breen heeft aangeroert / naamelijk of Chriſtus gebooden eerſt moeſten onderhouden wozden / nadat hij booz de Apoſtelen zijn Gemeente oprechte. Deeze teegenwerping is dusdaanig: aangezien Chriſtus Joh. 17. 6 uijtdrukkelijk zeijt / dat zijn Apoſtelen Gods woord bewaart hebben, en datmen

men nochtans ziet / dat zij de boozen hebben willen teegenſtaan Luk. 9. 54. xxij. 38/49. Matt. 26. 51 : Zoo ſchijnt daar uijt openbaar te zijn / dat Chriſtus zulk een weerloosheijd niet gebooden heeft / als van ons nu gedzongen is.

Waar op niet noodig is te antwoozden / dat de gebooden van weerlooſheijd / van niet te wzeeken / van verbolging te lijden / ook van niet geldgierig te weezen / noch heerszuchtig / en zoo voorts / de Apoſtelen noch anderen niet verbonden / als naa het ontfangen des H. Geeſts ; maar alleen dat Chriſtus in de gemelde plaats niet wil zeggen / dat de Apoſtelen al zijn gebooden hadden onderhouden : want dat staat'er niet ; maar datze het hooftſtuk van zijn woord of verkondiging / naamelijk dat hij de Meſſias was / hadden aangenoomen en vaſtgehouden : het welk naamaals / alsze door den H. Geeſt zouden bequaam gewozden zijn / om zijn gebooden te verſtaan / de grondſlach zouw zijn / om zijn gebooden te onderhouden. Dat het geloob dat Chriſtus de Meſſias is / Gods woord kan genoemt wozden / kan niemand ontkennen. En dat Chriſtus meening niet kan zijn / datze zijn gebooden altemaal onderhouden hadden / blijkt uijt zoo veel voozvallen / (waar onder ook de aangetooge plaatſen zijn) in welken blijkt / datze zijn gebooden niet verſtaan / veel min onderhouden hebben. Ziet Mat. 19. 25. xx. 20/21/24. Mar. 9. 10/33 en elders. Gelijk haar dan ook Chriſtus over al die dingen heeft beſtzaft. Maar eevenwel / dewijl zij de meeſte dingen / die Chriſtus leerde / noch niet verſtonden / zoo heeft God haar zoo lang verſchoont / tot datze den H. Geeſt ontfangen hebbende / en zijn gebooden verſtaan hebbende / die kloekmoedigelijk hebben gehoorzaamt. En dit is ook de oorzaak / datmen van Nikodemus en Jozef van Arimathea niet leeſt / datze het Oberheijds-ampt verlieten. En dewijl Chriſtus Mat. 28. 20 heeft belaſt / dat de Apoſtelen / de geenen die van haar gedoopt wierden / moeſten leeren onderhouden / al wat hij NB. haar gebooden had / zoo hebben die weijnig Oberheeden / van welkenmen leeſt datze haar bekeerden door de Apoſtelen / zoo terſtond meede niet geweeten / dat Chriſtus gebooden had / dat ampt te verlaaten / en moeſt haar dat noch geleert wozden. 't Welk de oorzaak kan zijn / datmen niet leeſt / van haar aflegging van die ampten. Ook konnenze / toenze hoozden datze die ampten moeſten verlaaten / weer afgeweeken zijn. 't Welk dan met 1 Kor. 2. 8 overeen zouw koomen. Verg. 1 Kor. 1. 26. Ziet hier van verder D. Van Breen pag. 40/41/42/43.

Dewijl dan het oogwit van die Wetten van Moſes, eijgentlijk en voornaamelijk geweeſt is, dat het gantſche Volk / en bezonderlijk de Rechters / een maat zouw voorgeſchreeven wozden / om het gericht te houden / en de misdaaden te ſtraffen / zoo is klaar / dat Chriſtus, dewijl hij daar zijn nieuwe Wet teegenſtelt / en den booſen (verſtaat menſch) verbied te weederſtaan, ook zulke rechten en gerichten / waar doormen de misdaadigen aan het lighaam ſtraft / aan de zijnen heeft verbooden / en daar teegen de grootſte lijdzaamheijd gebooden : Want als hier Chriſtus zijn nieuwe Wet teegen de Oude overſteld / is het klaar / dat dit zijn meening is / dat de Chriſtenen de quaade / dat is de verongelijker / zoo niet zullen weederſtaan / alsmen naar Moſes Wet pleeg te weederſtaan / naamelijk met geweld aan het lighaam. En hoewel dies tijds de Jooden

boözgaande uijtvluchten gegeeven / meede paſt / zoo heeftze noch daar booven deeze ongerijmtheijd / datze moet vaſt ſtellen (en dat teegen de krachtige bewijzen / te vooren pag. 40 &c van ons bijgebracht) dat Chriſtus zijn gebod / niet teegen Moſes Wet / maar teegen een verdichtſel der Joodſche Farizeen en Schriftgeleerden ſtelt. Welk verdichtſel dit is / dat de gemeene luijden gehouden zouden zijn geweeſt / in alle verongelijkingen / hoe kleijn datze ook waaren / haar uijterſte recht te vervolgen. Dit verdichtſel zouw Chriſtus willen te kennen geeven / met de eijgen woözden van Moſes, gij hebt gehoort dat'er gezeijt is, oog om oog, en tand om tand, daarmen het met honderd nijptangen niet uijt kan haalen. De Jooden hebben nooit zulk een gevoelen gehad (noch konnen hebben / gelijk te vooren getoont is) zoo kan het ook niet zijn / dat Chriſtus zijn gebod daar zouw hebben willen teegen ſtellen. En behalven dit / zoo toont ook Chriſtus / dat hij hier niet alleen van zijn recht booz de Rechters te vervolgen ſpreekt; maar op geenerhande wijz: en dat niet alleen met zijn uijterſte / maar zelfs niet zijn allerbillijkſte recht. Want het uijterſte recht is / datmen zijn beleediger het zelfde leet aandoet / dat hij ons gedaan heeft. Alsmen hem het aangedaane leet doet vergoeden met geld / dat is ſcharp recht (maar alsmen minder neemt / als de waarde van ons leet / dat is het billijk recht: en hoemen dan met weijniger te vreeden is / hoe billijker het recht is. Maar het aller billijkſte recht gebruijktmen / alsmen / zonder de boosdoender te verzeeren / hem met een deegen / met los Buspoeder / met hem de handen vaſt te houden / of onder de voet te leggen / belet ons quaad te doen. Maar als Chriſtus belaſt / dat we een ſtokſlach in 't aanzicht ontfangen hebbende / de andere wang zullen toekeeren / kanmen dan met eenige redelijkheijd wel denken / dat hij met zulke woözden zouw belaſten / hem bij de kop te grijpen en vaſt houden / of met een deegen of knodz in de hand hem van ons te keeren? Had hij dat willen zeggen / waarom zouw hij / in zulke wichtige en zoözgelijke zaaken / niet liever klaarlijk gezeijt hebben / keert hem alleenlijk zoo van uw lijf / dat gij hem niet quetſt / als zulke manieren van ſpreeken te gebruijken / die alle lighaamelijke geweld uptſluijten? Het ſtrijd niet teegen ons billijk recht / datmen een boosdoender / (die met mooözdgeweer op ons aanvalt / en men kan niet weeten wat hij booözheeft / of hij niet ons en veel anderen booözheeft te vermooözden) een arm of been afhakt: want dan doetmen hem veel minder leet / als hij ons dzeijgde. Dit zouw ook moeten van Chriſtus toegelaaten zijn / als hij ons niet had verbooden / van alle recht / daar geweld toe vereijſcht wozd / af te ſtaan. Want te zeggen / dat Chriſtus de quaaddoender geen pijn van ons wil gedaan hebben / dat leijt niet meer in zijn woözden / als dat hij geen geweld teegen hem wil gebruijkt hebben.

Ik zal hier noch een andere teegenwerping / booz het laaſte bijvoegen / dewelk ik niet weet / dat van iemand bij gebracht is / doch eevenwel iemand zouw konnen in de gedachten koomen / en een ander geſchil aan een zijde kan ſchuijven / 't welk van Breen heeft aangeroert / naamelijk of Chriſtus geboden eerſt moeſten onderhouden wozden / nadat hij booz de Apoſtelen zijn Gemeente oprechte. Deeze teegenwerping is dusdaanig: aangezien Chriſtus Joh. 17. 6 uijtdzukkelijk zeijt / dat zijn Apoſtelen Gods woord bewaart hebben, en datmen

men nochtans ziet / dat zij de boozen hebben willen teegenſtaan Luk. 9. 54. xxij. 38/ 49. Matt. 26. 51 : Zoo ſchijnt daar uijt openbaar te zijn / dat Chriſtus zulk een weerloosheijd niet gebooden heeft / als van ons nu gedzongen is.

Waar op niet noodig is te antwoozden / dat de gebooden van weerlooſheijd / van niet te wzeeken / van vervolging te lijden / ook van niet geldgierig te weezen / noch heerszuchtig / en zoo voozts / de Apoſtelen noch anderen niet verbonden / als naa het ontfangen des H. Geeſts ; maar alleen dat Chriſtus in de gemelde plaats niet wil zeggen / dat de Apoſtelen al zijn gebooden hadden onderhouden : want dat ſtaat'er niet ; maar datze het hooftſtuk van zijn woord of verkondiging / naamelijk dat hij de Meſſias was / hadden aangenoomen en vaſtgehouden : het welk naamaals / alsze dooz den H. Geeſt zouden bequaam gewozden zijn / om zijn gebooden te verſtaan / de grondſlach zouw zijn / om zijn gebooden te onderhouden. Dat het geloob dat Chriſtus de Meſſias is / Gods woord kan genoemt wozden / kan niemand ontkennen. En dat Chriſtus meening niet kan zijn / datze zijn gebooden altemaal onderhouden hadden / blijkt uijt zoo veel voozvallen / (waar onder ook de aangetooge plaatſen zijn) in welken blijkt / datze zijn gebooden niet verſtaan / veel min onderhouden hebben. Ziet Mat. 19. 25. xx. 20/ 21/ 24. Mar. 9. 10/ 33 en elders. Gelijk haar dan ook Chriſtus over al die dingen heeft beſtzaft. Maar eevenwel / dewijl zij de meeſte dingen / die Chriſtus leerde / noch niet verſtonden / zoo heeft God haar zoo lang verſchoont / tot datze den H. Geeſt ontfangen hebbende / en zijn gebooden verſtaan hebbende / die kloekmoedigljjk hebben gehoozzaamt. En dit is ook de oozzaak / datmen van Nikodemus en Jozef van Arimathea niet leeſt / datze het Overheijds-ampt verlieten. En dewijl Chriſtus Mat. 28. 20 heeft belaſt / dat de Apoſtelen / de geenen die dan haar gedoopt wierden / moeſten leeren onderhouden / al wat hij NB. haar gebooden had / zoo hebben die weijnig Overheeden / van welkenmen leeſt datze haar bekeerden dooz de Apoſtelen / zoo terſtond meede niet geweeten / dat Chriſtus gebooden had / dat ampt te verlaaten / en moeſt haar dat noch geleert wozden. 't Welk de oozzaak kan zijn / datmen niet leeſt / van haar aflegging van die ampten. Ook konnenze / toenze hoozden datze die ampten moeſten verlaaten / weer afgeweeken zijn. 't Welk dan met 1 Kor. 2. 8 overeen zouw koomen. Verg. 1 Koz. 1. 26. Ziet hier van verder D. Van Breen pag. 40/ 41/ 42/ 43.

Dewijl dan het oogwit van die Wetten van Moſes, eijgentlijk en voornaamelijk geweeſt is, dat het gantſche Volk / en bezonderlijk de Rechters / een maat zouw voozgeſchzeeven wozden / om het gericht te houden / en de misdaaden te ſtraffen / zoo is klaar / dat Chriſtus, dewijl hij daar zijn nieuwe Wet teegenſtelt / en den booſen (verſtaat menſch) verbied te weederſtaan, ook zulke rechten en gerichten / waar boozmen de misdaadigen aan het lighaam ſtraft / aan de zijnen heeft verbooden / en daar teegen de grootſte lijdzaamheijd gebooden : Want als hier Chriſtus zijn nieuwe Wet teegen de Oude overſteld / is het klaar / dat dit zijn meening is / dat de Chriſtenen de quaade / dat is de verongelijker / zoo niet zullen weederſtan / alsmen naar Moſes Wet pleeg te weederſtaan / naamelijk met geweld aan het lighaam. En hoewel dies tijds de Jooden

de halsſtraffen / zoo het ſchijnt Joh. xviij. 32 / benoomen waaren ; nochtans ſtelt hij zijn gebod zoo teegen de Oude Wet over / dat hij de zijnen alle die weederſtand teegen den boozen afleert / die van dezelve natuur is met die / welk de Jooden met oog booz oog te eijſſchen / en de boosdoender te ſtraffen / of die ſtraf van de Rechters te bozderen / pleegd n. Hier uijt blijkt dan / dat het recht / 't welk de beleedigde Chriſten / uijt kracht van Moſes Wet had teegen den beleediger / om hem wederom ſchaade te doen / met deeze nieuw Wet van Chriſtus weggenoomen is. Want als die Wet / die het onrecht van de beleedigde quam te wzeeken / weggenoomen wozd / is 't openbaar / dat de beleedigde alle recht / om zijn teegenpartij te beſchaadigen / en quaad booz quaad te vergelden / meede hem benoomen is.

Wat nu die laatſte en tweede aanmerking deezer bijgebzachte Wetten van Moſes aangaat / boozzoo veel / naamelijk / in dezelfden de beleedigde ſtilzwijgende toegelaaten is / wzaak en vergelding van den Rechter te moogen eijſſchen / zoo is Chriſtus Nieuwe Wet daar teegen zodaanig overgeſteit / dat alle wzaak / of lighaamelijke gewelddige teegenſtand in 't gemeen / 't zij die booz het gericht of de Overheeden / of buijten gericht / van de beleedigde wozd gedaan / verbooden zijn. Want of ſchoon Chriſtus hier niet bezonderlijk ziet op de wzaak (als ook niet Moſes wet) zoo volgt dit nochtans noodzaakelijk uijt het boozgaande. Want zijn de gerichten zelfs / waar in de misdaaden gewzookten wozden / in Chriſtus kijk booz zijn geloovigen afgeſchaft / hier uijt volgt ook / dat de wzaak / die de Rechter / op het aanhouden van de beleedigde / teegen de misdaadige moeſt oeffenen / meede onder de Chriſtenen afgeſchaft is. En dus heeft Chriſtus zeer wijſſelijk / de quaade begeerte van wzaak / tegelijk met de wozzel / uijt der menſchen harten uijtgetrokken / terwijl hij met de letterlijke Wet van Moſes / ten opzigt van de Chriſtenen af te ſchaffen / den beleedigde het recht / om de quaatdoendoender te beſchaadigen heeft ontnoomen. Want dus maakt hij / dat wij geen vermaak zoeken / in de pijn of ſchaade onzes bijands. Maar zoo dit recht bleef / en den menſch toegelaaten wierd / eenig ſchaade of moeſelijkheijd zijn bijand aan te doen / zoo zouw het uijt de natuur der zaaken niet anders konnen geſchieden / als dat het hart daar in eenig vermaak zouw ſcheppen. En of ſchoon die twee dingen al met ons verſtand onderſcheijden konden wozden / de wzaak en beſchaadiging zijnes bijands / nochtans hangen ze inderdaat aan malkander. Hierom zien wij / dat in God zelfs ook deeze dingen niet zijn onderſcheijden: Want God wozd in de Schzifture niet alleen gezeijt / zijn bijanden te plaagen en te verderven / maar ook zig te verblijden en te verheugen over haar verderf en ondergang Pzov. 1. 26. Dewijl dan deeze bzeugd / uijt eens anders quaad / God in de menſchen boozkaan mishaagt / zoo paſte het / dat die Wet wierd afgeſchaft / uijt kracht van welk de beleedigde macht kreeg / om zijn bijand quaad toe te bzengen / opdat te gelijk ook de bzeugd weggenoomen wierd / die uijt de pijn zijns bijands kon spzuijten. Want de vergelding / die Moſes Wet op het aanhouden des beleedigden dee / was niet anders / als vergelding van quaad booz quaad ; 't welk de Schzifture des Nieuwen Verbonds ook verbied Rom. 12. 17. Deezg nu wozd niet alleen met het hart gedaan / maar ook met de handen en uijterlijke daaden. Aan ook kan met het hart geen

quaat inderdaat toegebracht worden / maar alleen met de daad. En dus heeft Chriſtus, met de grond van dat booze vermaak uijt te roeijen / ook zeer krachtig en waarlijk dezelfde uijtgeroeijt.

Voorder word hier gevraagt / of het dan op geen wijz geoorloft is / het quaad of onrecht / dat ons onze vijand aandoet of voorneemt / af te weeren / om zich zelfs te beſchermen? Welke vraag uijt Chriſtus voorbeeld / ook der Apoſtelen en geloovigen der Oude Kerk kan opgeloſt worden. Want van Chriſtus leezen wij / dat als de Jooden hem wilden ſteenigen / hij zich verbergde / en uijt den Tempel ging Joh. 8. 59. En alsze op een andere tijd hem wilden grijpen / hij uijt haar handen ontging Joh. 10. 39. Den Apoſtel Paulus lieten de Diſcipelen te Damaſcus, des nachts neder van de muur / door een touw in een mand Act. 9. 25. Zoo ook als eenige Jooden ſaamen gezworen hadden / en haar met een Eed verbonden / van niet te zullen eeten / noch drinken / voor dat ze Paulus gedood hadden / zoo heeft hij / kennis van deeze ſaamenzweering krijgende / door zijns Suſters Soon / de zaak den Hooft-man laaten bekend maaken / en door hem laaten verzoeken / dat hij het verzoek van de Joodſe Raad niet zoude toeſtaan / om hem bij haar te zenden Act. 23. 12 / 17 / 20 Ꝛc. Zoo heeft ook Paulus, door een dappere verantwoording zich beſchermt / met dat eijnd om van zijn booze vijanden verloſt te worden Act. 22. 1. En als de Overſte hem wilde doen geeſſelen / beſchermde hij zich met zijn Roomſch Burgerrecht / en zoo ontquam hij die ſlaagen Act. 22. 25. Dus bepleitte hij ook zijn zaak voor Feſtus, die hij ook weegens zijn ampt vermaande / zeggende / als 'er niets / van 't geen hem de Jooden beſchuldigden / kon beweezen worden / dat hij dan geen macht had / hem den Jooden over te geeven / of haar luſt met hem te laaten doen. Ook heeft hij aldaar zich op den Kaijzer beroepen Act. 25. 11. De geloovigen te Jeruzalem, als 'er een zwaare vervolging ontſtond / vluchteden alle / en wierden verſtrooijd door de landen van Judæa en Samaria Act. 8. 1. Uijt welke voorbeelden klaar is af te neemen / dat het geoorloft is / en derhalven met dit gebod van Chriſtus niet en ſtrijd / 't quaad / dat booze menſchen teegen ons voorneemen / af te weeren / als het maar met geweldeloze middelen geſchied. Deeze wijzen zijn / voorzichtig te zijn / zich te wachten / zich wel te beraaden / bidden / tuſſchen gaan van vrienden / vlieden / zich te verbergen / een quaad menſch van ons af te maaken / als hij door dienſt aan ons verbonden is: welke wijzen wij ten grooten deele gebruijkt zien / in de terſtond bijgebrachte voorbeelden van Chriſtus en de Apoſtelen.

Zulks dat / al waaren 'er niet alleen meer ſoorten van teegenſtand / als die in de Wet toegelaaten waaren / maar dat ook deeze middelen lighaamelijk geweld konden genoemt worden / zoo kanmen Chriſtus gebod van geen ander ſlach van teegenſtand verſtaan / als te vooren van ons beweezen is. Dieshalven moetmen dit gebod zoo neemen / als of Chriſtus zeijde / het is 'er zoo verre van daan / dat mijn geloovigen oog om oog &c zouden geeven / dat ze geen geweldige teegenſtand altoos aan de boozen zullen doen / gelijk dit in het eerſte ſtuk van de doodſlach / en in het tweede van het overſpel / meede plaats heeft.

Dat nu Dr. Langeduld, in zijn verdeediging van de zoo openbaare verzinning van Woltzoogen, pag. 136 / zoo volmondig zeijt / dat Chriſtus alleen van ongelijk

ſpreekt / dat ons al aangedaan is / dat moogenwe zijn al te groote beerdigheijd in het ſchrijven ten beſten houden: Had hij maar allein de woorden / zoo iemand met uw twiſten wil, en uw Rok neemen, ſlechts eens gezien / hij zouw dit niet gezeijt hebben. Maar zijn geheele aanteekening (die met het geen wij te vooren gehandeld hebben / geheel om heer gewapen is) op die plaats / ſchijnt van hem / zonder veel overweegens / in een heel korte tijd geſchreeven te zijn: omdatze zoo verward / teegen malkanderen horrend en wonderlijk is (hij gelieve mij ten beſten te houden dat ik dit zoo rondelijk zeg) dat ik niet kan gelooven / dat hij / die zoo kloek van verſtand en geleertheijd is / die rijpelijk heeft overwoogen. Ziet van dit ſtuk noch verder onzen Autheur pag. 166/167 &c.

Uijt het geen nu gezeijt is / blijkt dan / dat een geweldlooze weederſtant / met Chriſtus gebod geenſzins ſtrijd: dewijl Chriſtus zijn gebod niet teegen alle weederſtand / hoeze ook zij / teegenſteld / maar alleen teegen die / waar meede men onder Moſes Wet den quaaden weederſtond / of door gerichts-ſtraffen / of op eenige andere wijzen / van die aart en natuur / waar door de beleediger weederom beleedigt wierd. Hier uijt blijkt ook / dat de voorbeelden die Chriſtus hier bijbrengt / niet blootelijk en naar de letter genoomen moeten worden; eeven als ofwe gehouden waaren / die ons op de rechter wang ſlaat / daatelijk / als hij ook zelfs dat niet eijſcht / en zonder eenige noodzaakelijkheijd / hem de andere te bieden om te ſlaan. Want Chriſtus voorbeeld leert ons anders / die / wanneer een zeeker Soldaat hem een kinnebak-ſlach had gegeeven / hem niet daadelijk de ander wang bood / maar veel eer hem beſtrafte / dat hij hem ten onrecht ſloeg / heb ik qualijk geſprooken, zeijt hij / zoo getuijgt van het quaad, doch zoo ik wel geſprooken heb, waarom ſlaat gij mij? Joh. 18. 22. Ook voer Paulus eens al wat ſcherp uijt teegen de hooge Prieſter Ananias, die gebood datmen hem op de mond zouw ſlaan; Want hij verweet de hooge Prieſter niet alleen de ongerechtigheijd van dat Gebod / maar hij verkondigde hem ook Gods ſtraf: God zal u ſlaan, zeijde hij / gij gewitte wand, zit gij hier om mij naar de Wet te oordeelen, en overtreed gij de Wet, gebiedende datmen mij ſlaat Act. 23. 2. Waarom dan Chriſtus met deeze wijz van ſpreeken / die in de Heijlige Schriftuur gebruijkelijk is / niet anders heeft willen te kennen geeven / als dat wij bereijdvaerdig moeten zijn / de quaaddoender meer te bewijzen / als hij zelfs van ons eijſcht / als booven getoont is.

Het Iſraelitiſche volk / omdat het de waapenen moeſt gebruijken / moeſt zich ook in de Oorloghs-kunſt oeffenen / om de waapenen te konnen handelen. Maar van het volk van Chriſtus kijk voorzeijt Eſaias, Het eene volk zal teegen het ander Volk geen zwaard opheffen, noch zij zullen geen oorloogen meer leeren Eſai. 2. 4 / dat is / zij zullen niet leeren de waapenen handelen / noch de Oorlogs-kunſt weeten te gebruijken / van zwaard en lancie om haar te beſchermen; niet alleen omdatze zelfs niemand bijandelijk zullen aanvallen / maar ook datze zoo verzeekert zijn zullen / aangaande de hulp haars Konings / dat geen godloos menſch / haar teegen zijn wil en dank waarlijk zal konnen beſchaadigen. Maar zoomen de beſcherming Gods / den Chriſtenen belooft / eerſt dan had te verhoopen / alswe zelfs waapenen quaamen te gebruijken / zoo moeſten ook de allervreedzaamſte en zachtzinnigſte menſchen / de Oorlogs-kunſt leeren /

leeren / en haar van jongs op in het ſchermen oeffenen. Daar nochtans dit het voornaamſte deel is / van het hoogſte geluk in Chriſtus Rijk / dat een Chriſten allermeeſt geruſt is / en dat hij vrij is van alle vreez / zoo van lighamelijke / als geeſtelijcke vijanden. Zouw God een Godvruchtig menſch / die naar Eſaias voorzegging / de oorlogs-konſt niet wil leeren / en ſteunende op Gods Vaaderlijke toeverzicht / geen waapenen draagt noch gebruijkt / lichter onder het gevaar laaten neerſtorten / en van de quaaden verdruckt worden / meer dan een gewapend Scherm-meeſter? Weshalven / dewijl geens zins bewezen kan worden / dat God zijn belofte / van die naauwe beſcherming der zijnen / verbonden zouw hebben / aan de conditie van eijgen zelfs beſcherming door vleeſchelijke waapenen / zoo volgt dat de Chriſtenen, haar hulp en beſcherming van God en Chriſtus hebben te verwachten: en het blijft derhalven vaſt en onbeweegt / dat Gods Vaaderlijke zorg en toeverzicht geens zins gekrenkt / dat zijn geloovigen / uijt zulke gevaarlijkheden niet anders zouden uijt konnen komen / als met menſchen-bloed te ſtorten.

Gij zult zeggen / de ervarentheijd getuijgt nochtans / dat 'er veel vroomen ellendiglijk zijn vergaan / die of geen wapenen gehad / of dezelve niet gebruijkt hebben: daar 'er in tegendeel niet weijnig / door de waapenen haar leven behouden hebben / die anderzints / met die niet gebruijkt te hebben / t' eenemaal vernielt geweeſt waren. Maar zoomen de voorbeelden optelde / dan zouw blijken / dat 'er veel meer vroomen zonder waapenen / uijt haar levens gevaer gered zijn; en 'er veel meer / van die haar met de waapenen beſchermden / als die geweldeloze middelen gebruijkten / vergaan zijn. Ten tweeden / heeft ook geen menſch te oordeelen / hoe vroom die geweeſt mocht zijn / die God in het perijkel heeft laten vergaan. God is een hartekender / die een ieder beeter kend / dan de menſchen doen. Ten darden / gelijk / het voor een Chriſten geen ongeluk is / voor anderen gedood te worden / zoo is het voor een ander beeltijds geen geluk in 't leeven te blijven: omdat hij dikmaal tot zwaarder onheijl bewaart word.

Hier ter plaatz konnen we niet voorbijgaan / dat ook die geenen dit verbod van Chriſtus, en derhalve de aard en natuur van Chriſtus Rijk / en de Chriſtelijke Godsdienſt / niet volmaakt elijk begrijpen / die meenen / dat men deeze Wet van Chriſtus niet zoo ſcharp moet neemen / dat men in het meeſte gevaar des leevens / of in een zeer zwaar en onverdraagelijk ongeval / niet eenigzins zijn vijand zoude moogen beſchadigen / en den beleediger eenig quaad toebrengen / dat nochtans niet te vergelijken is met het gevaar / of die ſchade / die ons aanſtaande was; want zeggenze / dat niet verre van de reegelmaat afwijkt / houdmen als niet daar van te wijken: even gelijk het / bij voorbeeld / een Chriſten ſomtijds geoorloft is / een kleijn leugentje / dat niemand kan beſchaadigen / te ſpreeken / ſchoon ook in 't algemeen alle leugen verboden zij.

Maar eerſtelijk / uijt het nu gezeijde is klaar genoeg te verſtaan / dat het oogwit van deeze Wet van Chriſtus niet anders is / als een volmaakte lijdſaamheijd / die ons Chriſtus hier beveelt: van welke lijdzaamheijd de grond is / dat volmaakt vertrouwen / dat we op Gods en Chriſtus voorzienigheijd en beloften moeten veſten / zonder wiens wil ook niet een haair van onze hoofden kan vallen. Zoo het dan zijn vijand / terwijl men zich beſchermt / te beſchadigen / onlijdzaam-

is / zeeker zoo zal een wijnig hem te beschadigen / ten minsten eenige kleijne onlijdzaamheijd zijn. Maar wie zouw willen zeggen / dat een Christen wel eenige kleijne onlijdzaamheijd mach oeffenen? Want zoo kammen ook zeggen / dat het geoorlooft zouw zijn een weijnig hoovaardig / een weijnig gierig / onkuijsch / onmaatig of onrecht vaardig te zijn. Want dat weijnig van de reegel-maat verschilt / zeggen deeze luijden / word als niet geacht. Wij hebben booven getoont / dat het ongerijmt is te zeggen / dat God de zijnen niet anders zouw willen beschermen / als zoo zij zelfs eerst de waapenen quamen te gebruijken: Maar het zouw noch veel ongerijmder zijn / dat God deeze conditie / van niet al te zwaar / maar alleen eenigzins zijn vijanden te beschaadigen / bij de belofte van zijn bescherming gevoegt had / omdat het veel gevaarlijker is / een vijand / die met alle krachten op ons aanvalt / alleen lichtelijk te willen verwonden / als recht naar zijn leeven te staan en hem te dooden. Want als wij ons zullen wachten / dat we hem niet zwaar komen te wonden / en wij al te onzichtig zijn / zoo geevenwe onze vijand plaats en tijd / om zijn gedacht quaad ons aan te doen; en als hij ziet / dat wij hem vijandelijk weederstaan / en hij niet weet hoe verre wij hem zoeken te beschadigen / word zijn gemoed meer en meer teegen ons verbittert: daar hij ondertusschen / door onze onschadelijcke lijdzaamheijd en gebeeden / kon verzacht en tot barmhartigheijd bewoogen worden. Zoodat de conditie van eenige kleijne beschadiging / veel ongerijmder is / als dat ons plat uijt geboden of toegelaaten was / eenig aanstaande levens gevaar / op de beste wijz als wij konnen / van onze halzen af te weeren. Voeg hier bij / dat zulks in der daad niet doenlijck is. Want hoe kan 't in de hitte van dat gevecht geschieden / dat men zijn hand of voet of oog zouw verwonden / en dat niet zwaar; daar ondertusschen den vijand ons dus overleggende / en op onze slagen mikkende / kan voorkoomen en dooden? Wie ziet niet / dat we dus in dieper doolhof van vreez en angst worden ingeleijd / als ofwe teegen onze aanvallende vijand ons dapper weerden; of van 't gebruijk der wapenen ons t' eenemaal ontsloegen? Weshalven / die allen / welken met dit opzicht de waapenen draagen / lom als het gevaar tegenwoordig is / ook in het minste haar vijand te beschaadigen / om dus een grooter quaad van haar af te keeren / die verstaan waarlijk niet / hoe volkoomen de bewaaring en bescherming is van Christus onzen Kooning en Zaaligmaaker / die hij zijn volk belooft heeft. Zij en begrijpen niet / hoe onvolkomen haar vertrouwen teegen hem zij en haar lijdzaamheijd / als zij in het gevaar niet eenvoudelijk haar aan zijn Vaderlijke bescherming houden / maar ook hulp neemen van haar zwakke waapenen / en van dat ellendige / onzeekere en meer haar zelfs schaadelijk / dan nutbaar gebruijk der zelver. Een Christen, die Christus belofte wel verstaat / en zijn plicht dies aangaande / ook al zijn bekommeringen des harten in een diepe vreede stelt / al wat hem kan overkoomen op Christus werpende / en zijn Vaderlijke toeverzicht beveelende / die is over niets / noch kleijn noch groot / bekommert; want dat schilt van zijn geloob en vertrouwen / is hem een zeer zeeker bolwerk / in plaats van alle waapenen. En zoo hem iet quaads en rampspoedigs aan 't ligchaam overkomt / dat draagt hij met een eenparig gemoed / als als een slach / die van Christus Vaderlijke hand hem toekomt.

En

En wat aangaat 't voorbeeld van een onſchaadelijke/of aan een ander profijtelijke leugen/ dat is van gelijken ook quaaltijk/en buijten de zin van Chriſtus geboden bijgebracht. Men kan wel zeggen/ dat Chriſtus ons zulks (als ook andere zwaarheeden) als het niet als voor een zwaare oorzaak en nood gedaan word/ niet zal toereekenen/ alswe daar berouw van toonen/ maar men moet niet rond uijt zeggen/ dat zulks in eenig geval gevorloft zij: 't Gebeurt somtijts wel/ dat onze naaſte/ door onze leugen van het grootſte gevaar verloſt kan worden; maar indien ons verſtand altijd afgevaardigt en gereed was/ zouden we dit zelfde ook zonder leugen wel konnen doen: maar omdat dikwils ſchielijke en onverwachte voorvallen/ ons geen tijd geeven om te denken/ wat en hoe wij ſpreeken zullen/ zoo koomen we tot de leugen. Ook liegen we zelden/ als tot ons eijgen voordeel: want alswe willen lijden/ zoo behoeven we/ in zulk een geleegenheijd nooit te liegen. En behalven dit/ zien we niet diergelijks in Chriſtus of iemand der Apoſtelen/ datze de minſte leugen hebben gebruijkt.

Noch kon iemand vragen/ of dan een Chriſten menſch al heel geen waapenen mach draagen/ of een deegen op zijn zijde hebben? Ik antwoord/ nadien de doodſlag en menſchen bloed te ſtorten/ een verfoeijelijke zaak is/ zo moeten ook de waapenen/ die ten dien eijnde bereijd worden/ verfoeijelijk zijn/ en een Chriſten niet wel paſſen. En dat L. Woltoozgen dit meede gevorloft ſtelt pag. 189/ hoewel met zodaanige conditien/ die het al heel onmoogelijk maaken: zoo moogen wij dit al meede met recht/ neffens 't wijve-ſmijten &c. voor een verzinning reekenen. Want dewijl het zweerd/ buijten Boſſchagien/ daar wilde Dieren te beſtrijden zijn/ niet anders word gebruijkt/ als om geweld mee te doen of af te keeren/ en de beleedigher te beleedigen/ en den Autheur/ gelijk nu kenlijk genoeg is/ het beleedigen van een boosdoender/ voor quaad en ongevorloft houd/ zoo kan hij het ordinaris draagen van een deegen/ noch ook van prachtige kleederen/ niet van de ſchijn des quaads uijtzonderen. En dat den Autheur zich hier op de gewoonte beroept/ van de menſchen daarmen woont/ die kan een Chriſten/ in een quaade ſchijn niet verſchoonen. Een Chriſten zouw uijt dien zelfden hoofde/ meede wel konnen moedernaakt gaan/ als hij alleen een Chriſten zijnde/ in Braſil of andere landen woonde/ daar dat bij alleen gebruijkelijk is. En behalven dit alles/ heurt Woltzoogen kap. 8. pag. 180 het draagen van waapenen zelfs af/ als hij reg. 10 van onderen zeijt: Maar waapenen te draagen, en NB. zich niet te beſchermen, noch te willen vlieden, in't algemeen geſprooken, valt niet als in een dwaas menſch, die tot *Chriſtus* Rijk niet behoort. Ziet ook pag. 188. reg. 10/ 11.

Zeſte Kapittel.

Beveſtiging van 't voorgaande, uijt het gebod van de volmaakte liefde tegen de vijanden, die in *Chriſtus* Rijk word ge-eyſcht. Uijt welk beweezen word, dat een *Chriſten* het Overheijdsampt, met het geen daar aan vaſt is, niet mag bedienen.

De volmaakte liefde/ die met de voorgaande Wet van lijdzaamheijd/ voor zoo veel zeer groote gemeenſchap heeft/ voor zoo veel we lijdſaamheijd

heijd met oprechte liefde / en liefde met volmaakte lijdzaamheijd moeten oeffenen / voegt Chriſtus ſtraks op de Wet van lijdzaamheijd Matth. 5. 43/ 44/ 45/ alwaar hij dus ſpreekt: Gij hebt gehoord dat er gezeijt is, gij zult uw naaſte lief hebben, en uw vijand zult gij haaten. Maar ik zeg u, hebt uw vijanden lief; zeegentſe die u vervloeken, doet wel den geenen die u haaten, en bid voor de geene die u geweld doen en u vervolgen, opdat gij moogt kinderen zijn uws Vaaders, die in de Heemelen is, want hij doet zijn Zon opgaan over boozen en goeden, ende reegent over rechtvaardigen en onrechtvaardigen.

Het eerſte deel van deeze Wet van Moſes, daar Chriſtus hier zijn nieuw gebod teegenſtelt / van de liefde des naaſten / vindmen Levit. 19. 18. Doch het andere deel / van zijn vijand te haaten / ſtaat wel naar de letter niet in Moſes Wet / nochtans word de zaak zelfs klaar genoeg daar in begreepen / en met andere woorden beſchreven / daar in ook tegelijk word aangeweezen / de wijz hoemen hem moet haten / naamelijk dat hij uijtgeroeit en verbannen word. Dat dit gebod zoo geheel bij malkanderen / in Moſes boeken niet word gevonden / hebben de menſchen / daar wij hier teegen handelen / bij het hoofd gegreepen / om de zin van het zelfde / volgens haar natuurlijke geneegentheijd te verdraajen / als of Chriſtus zijn gebod niet teegen Moſes Wet / maar teegen een Leerſtuk der Joodſe Rabbijnen ſtelde / en dat overzulks Chriſtus hier / het dooden en beleedigen der vijanden niet verbied. Dat ik zeg / datze dit bij het hooft gegreepen hebben / blijkt daar uijt / omdatze die uijtvlucht niet maaken op het 21ſte vers / alwaar eeven eens als hier / alleen het eerſte deel van het gebod / bij Moſes word gevonden / maar het tweede / naamelijk / en zoo wie dood, die zal ſtraf baar zijn door het gericht, meede nergens met die woorden word gevonden / maar alleen de zin / gelijk hier. Inſgelijks vers 33 (om nu niet van het 31ſte vers te zeggen / daar het meede geſchied / omdatze dat meebekribbelen) daarze mee bekennen / dat Chriſtus op Moſes gebod ziet. Doch wij hebben deeze uijtvlucht in het voorgaande kap. in't begin / neffens al de anderen / opgeloſt / en beweezen / dat Chriſtus overal in dit kap. op Moſes Wetten ziet. Waarom wij dat dan nu hier zullen onderſtellen. Door de naaſte word onder het oud Verbond geen ander verſtaan / als de Iſraëliten, die ook aldaar ter genaamder plaatz een zoon des volks, dat is van dat volk genoemt word: en het Hebreeſe woord reah, dat naaſten vertaalt word / beteekent eijgentlijk een vriend / een metgezel / een makker; door hoedaanig een de Jooden niemand mochten houden / als die ook van dat zelfde volk Iſraels was. Maar onder de naam des vijands / worden verſtaan alle openbaare en gemeene vijanden Gods en des volks Iſraels. En eerſtelijk worden hier onder geteld die Heijdenſe volkeren / die overgebleeven waaren in het lant Kanaan, welke de Iſraeliten gebooden wierden / als afgodendienaars / en verbult met boozе ſchelmſtukken / onverzoenelijk te haaten. Ziet Exod. 23. 23/ 24. xxxiv. 11/ 12/ 13. Levit. 26. 7/ 8. Haar was gebooden / die te dooden en uijt te roeijen / te vervloeken / met haar geen verbond te maaken / en haar geen genaade te bewijzen Deut. 7. 2/ haar vreede en goed niet te zoeken in eeuwigheijd Eſdr. 9. 12. Op dezelfde wijz wierd haar ook belaſt / de Amalekiten te haaten Exod. 18. 14/ 16. Deut. xxv. 17/ 18/ 19. 1 Sam. 15. 3. Ook de Ammoniten en Moabiten, voor zoo veel alsze die

tot

tot de vergaadering des Heeren niet mochten laaten koomen Deut. 23. 3/6. En dit was een rechtvaardig en van God gebooden haat/ als teegen Gods en des volks gemeene vijanden Joſ. 10. 13. 1 Sam. 30. 26. Ten tweeden wierden onder de Wet ook voor vijanden gehouden/alle booſen en godloozen onder het volk/ die de Wet gebood zonder eenig barmhartigheijd te ſtraffen en te dooden/ als openbaare vijanden Gods en aller waarachtige Iſraeliten. En de Rechter moeſt de zulke ſtraffen opleggen/ niet uijt eijgen wraak/ maar als een wreeker Gods en zijner zeer heijlige Wetten. Dus zienwe dat David Pſal. 139. 21/22/ daar hij vers 23/24 op zijn oprechtigheijd en gehoorzaamheijd van Gods gebooden/ voor God een betuijging doet/ in zijn gebed voor God betuijgt/ dat hij Gods vijanden met een volmaakte haat vervolgde: waarom hij ook haar verderf van God aldaar verzoekt vers 19. Gelijk hij dan ook Pſal. 69. 23 en vervolgens/ zijn volmaakte haat noch breeder uijtdruckt/ met haar allerhande ſchriklijke ellenden/ naar ziel en lighaam/ als in een bloek/ en gebed tot God/ toe te wenſchen. Ziet ook Pſal. 28. 4/5. xxxv. 4/5/6/8/9 (daar hij ook zijn blijdſchap betuijgt/ die hij in haar verderf zal ſcheppen/ de volmaaktheijd van een volmaakte haat) xl. 15/16. Lxx. 2/3. Lxxj. 13. Lxxviij. 23. Cxxxvij. 7/8/9. Jer. xj. 20/21 &c; alwaar Jeremias wraak van God bid/ en verwerft. Zoo belaſt ook God wel ſtrengelijk aan de bloedwreekers Num. 35. 27/28/29/30/31/32 een doodſlaager te dooden/ zonder eenige verzoening te ontfangen/ en de Rechters van gelijken. Zodat hier zelfs een gebod aan bezondere perſoonen word gegeeven/ om haar vijand te haaten. Zoo is ook teegen de Afgoodendienaars en verleijders alle barmhertigheijd verbooden Deut. 13. 6 &c: Als uw broeder, uws moeders zoon, of uw zoon, of uw dochter, of het wijf uws ſchoots, of uw vriend die als uw ziel is, u zal aanporren in het heijmelijk, zeggende: laat ons gaan en dienen andere Gooden, die gij niet gekent hebt, gij, noch uw Vaaderen, van de Gooden der Volkeren, die rondom u zijn, na bij u, of verre van u, van 't een eijnd der aarde tot aan het ander eijnd der aarde, zoo zult gij hem niet te wille zijn, en naar hem niet hooren: ook zal uw oog zijner niet verſchoonen, en gij zult u niet ontfarmen, noch hem verbergen; maar gij zult hem zeekerlijk doodſlaan; uw hant zal eerſt teegen hem, zijn om om hem te dooden; en daar naa de hand des gantſchen volks. En gij zult hem met ſteenen ſteenigen dat hij ſterve, want hij heeft u gezocht af te drijven van den Heer uwen God, die u uijt Egiptenland, uijt den dienſthuijze, uijtgevoert heeft. En weederom vers 12: Wanneer gij van een uwer ſteeden, die de Heer uw God u geeft, om aldaar te woonen, zult hooren zeggen; daar zijn mannen, Belials kinderen, uijt het midden van u uijtgegaan, en hebben d'inwoonders haarer ſtad aangedreeven, zeggende, laat ons gaan en dienen andere Gooden, die gij niet gekend hebt: Zoo zult gij onderzoeken en naaſpeuren, en wel naa vraagen: ende ziet het is de waarheijd, de zaak is zeeker, zulken grouwel is in het midden van u gedaan: zoo zult gij de inwoonders der zelver ſtad ganſchelijk ſlaan, met de ſcharpte des zwaards, verbannende haar en alles wat daar in is, ook haar beeſten met de ſcharpte des zwaards. En al haaren roof zult gij verzaamelen in het midden haarer ſtraate; ende den Heere uwen God die Stad en al haaren roof met vuur verbranden: en zij zal een hoop zijn eeuwelijk, zij zal niet weeder gebouwt

worden. Van de ſtraffen der Gods-laſteraars ziet Levit. 24. 14/15/16. Der doodſlaagers Num. 35. 31. Overſpeelders Levit. 20. 10. Deut. 22. 22. Die alle onder de Wet niet meer onder de naaſte geteld wierden / maar voor vyanden gehouden / en diemen derhalven niet moest lief hebben / maar haaten. Gelijk David in de te vooren gemelde plaatſen / wel klaarlijk getuygt / volgens Gods wil / te doen.

Doch belangende de andere Iſraëliten, die haar aan zoo groot een godloosheyd niet ſchuldig maakten / die te haaten / of eenige vyandſchap te bewyzen / was onder Moſes Wet ook ſcharp verbooden / als blijkt Lev. 19. 17 / alwaar ſtaat; gij zult uw broeder in uw hart niet haaten, maar gij zult uw naaſte vrijelijk beſtraffen, en gij zult de zonde in hem niet draagen. Want al ſchoon de eene Iſraelijt tegen den ander een byſondere haat droeg / moeſt hy hem evenwel weldoen / als een deelgenoot der Goddelijke beloften / zoo lang hy voor een lid van het volk Iſraels gehouden wierd / en tot Gods Verbond behoorde: Welk voorrecht hy dan verloor / en voor een vyand Gods en van 't gemeen gereekent wierd / als hy / door zoo zeer zware godloosheyd en hardnekkigheyd / een overtreder wierd van Gods Wetten. Van zulk een vyand / die een bezonder perſoon was onder de Iſraeliten, ſpreekt de plaats Exod. 23. 4/5 / alwaar belaſt word / dat men een doolende Os of Ezel weer by zyn Heer zal brengen / en / als hy onder de laſt bezwykt / oplichten. Doch dit raakt niet een uytlander en vreemdeling / als blijkt uyt het vergelijken met Deut. 22. 1 / alwaar uytdrukkelijk van een broeder gewag gemaakt word / dat is / van een Iſraelijt. Derhalven ſtrekte zich het lief hebben zyns naaſten niet wyder uyt / als tot de Iſraeliten. Wat de uytlanders aangaat / die in het midden van haar woonden / en ook verbonden waaren aan zeekere geboden des Wets Levit. 18. 20 / men mocht haar wel goed doen / maar men behoefde haar niet te beminnen / als zich zelfs; als te zien is Deut. 15. 3. xxiij. 20. Hier uyt blijkt dan / als de Wet belaſt / gij zult uw naaſte lief hebben, als uw zelfs Levit. 19. 18 / dat daar de naaſte / niet alleen teegen de gemeene vyanden Gods en des geheelen volks / maar ook teegen alle vreemdelingen worden obergeſtelt: en als 'er gezeyt word / gij zult u vijand haaten, dat 'er dan geen andere vyanden door verſtaan worden / dan de gemeene vyanden Gods en des volks / 't zy het vreemdelingen zyn / of godlooze Iſraeliten. Doch hier ſtaat wel aan te merken / dat wy niet verſtaan / dat al de geenen / die de Rechters eenige ſtraf moeſten aandoen / onder die algemeene vyanden / dieze haaten moeſten / getelt worden / maar die alleen / dieze moeſten dooden en uytroejen / zoodat daar naa geen liefde meer aan haar kon getoont worden. Zoodat ze ook zelfs niet alle volken dieze wilden beoorloogen / voor haar vyanden moeſten houden / voor datze haar aangebooden hadden / datze haar obergeeben zouden / en aanneemen ſchatting te betaalen. 't Welk alsze weygerden / dan wierd haar belaſt die uytteroejen. Ziet Deut. 20. 10/13.

Uyt het geen tot hier toe verhandeld is blijkt / dat die geenen op veel te zwakken fondament ſteunen / die / omdat met dezelfde woorden in Moſes Wet dit niet gezeyt word / gij zult uw vijand haaten, daar uyt beſluyten / dat Chriſtus dit zyn nieuw gebod / van zyn vyanden lief te hebben / niet geſtelt zouw hebben teegen Moſes Wet / maar alleen teegen de valſche uytleggingen en overleeverin-

veringen der Farizeen; als die de Wet ook in dit deel van het liefhebben zijns naasten / verkeert zouden hebben / en die alleen maar van zijn vrienden / en ook niet van zijn vijanden verstaan / en derhalven plat uijt geleert / dat men zijn vijand moet haaten. Want deeze luijden / welker gevoelen wij hier verhaalen / stellen / dat Moses Wet het liefhebben / zoo van vriend als vijand / niet min volmaaktelijk / als het Euangelium / zoude gebooden hebben; en het zelfde heijde onder den naam des naasten uijtgedrukt zijn. Dit haar gevoelen rust / zegge ik / op een zwakke grond. Want eerstelijk zijn'er ook andere plaatsen der H. Schrifture in het nieuw verbond bijgebracht / die niet letterlijck in het oude Verbond worden gevonden / als Matth. 2. 23 / daar gezeijd word / dat in Christus die Schrifture vervult is / hij zal een Nazareener geheeten worden: daar nochtans die woorden / in het heele boek des ouden Verbonds nergens staan / maar alleen de zaak / die met deeze woorden word afgebeeld / is in de Heijlige Schrifture door voorbeelden en figuren voorgeschaduwt. Ten tweeden kanmen niet toonen / dat de Farizeen, het geenmen hier van haar zeijt / geleerd hebben: ook is'er geen oorzaak dat Christus, die haar anderzins nooit verschoonde / haar naam zoude hebben willen verzwijgen. Ten darden / hoe kanmen zeggen / dat de Wet van Moses gebooden heeft / datmen de afvalligen en andere hals-misdadigen zouw lief hebben / dieze uijterlijk gebood / zonder eenige barmhartigheijd / ten gronde toe uijt te roejen / en eeven eens als de Heijdensche volkeren van het land Kanaan, met vraak te vervolgen. Ten vierden / zoo is ook / uijt de eeven te booren bijgebrachte meenigvuldige plaatsen / en diemen noch meer zouw konnen bijbrengen / overvloedigelijk gebleeken / hoe verre dat de liefde des naasten onder de Wet / beneeden die onder het Nieuw Verbond / mocht en moest blijven.

Nu teegen dit haaten en vervolgen der vijanden / dat in Moses Wet gebooden was / stelt Christus het liefhebben onzer en Gods vijanden / en dat zoodanig en zoo zeer / dat we niet alleen onze vijanden geen quaad doen / maar haar ook wel doen / en de verongelijkingen met weldaaden trachten te vergelden / ook God om haar voorspoed / en voornaamelijk om haar bekeering en verbeetering koomen te bidden. Want de geenen die de Christenen vervolgen, vervloeken, haaten en geweld doen, zijn ontwijffelijk ook Gods vijanden / 't welk alle menschen bekennen / en terstond vreeder zal blijken.

Omtrent dit gebod van liefde staat aan te merken / eerstelijk / dat het Christus niet minder / als het voorgaande gebod van de lijdzaamheijd / in't geheel / aan all het Christen-volk / zoo Oversten / Rechters en Overheeden / (verstaat zoodanigen als in zijn rijk plaatz konnen hebben) als aan zeekere persoonen alleen / gebooden heeft / gelijk te booren van ons is geroom. En op wat wijz dit gebod / ook de Overheeden moet geacht worden aan te gaan / daar van hebben wij kap. 1. 5 in't vreede gehandeld.

Ten tweeden staat hier aan te merken / wat Christus door vijanden verstaat / die wij belast lief te hebbē: naamelijk zulkē / die zijn geloovigē / en door zo veel ook door haar / hem zelfs lasteren / haatē / teegenstaan en vervolgen; namelijk niet om eenige bezondere oorzaak / of geschil / dat den een met den anderen heeft / maar om de gemeene zaak / die alle geloovigen raakt / dat is / om de belijdenis van Chri-

stus naam; want de vijanden / die Christus wil dat men lief zal hebben / stelt hij teegen die vijanden / die de Wet belaste te haaten / die geen andere waaren / als gemeene vijanden Gods en des Israelitischen volks. Weshalven ook Christus alhier zoodaanigen verstaat. 't Welk ook uijt Lukas klaar blijkt / die deeze woorden onmiddelijk voegt op die / daar Christus zijn Discipulen zaalig genoemt had / zoo het mocht gebeuren / datze om zijnen naam van alle menschen gehaat wierden / verzeeden / gtscholden en gelastert / en anderszins onwaardelijk mishandeld: waar meede hij heeft willen te kennen geeven / hoe haar zijn discipelen weederom teegen zulke vijanden hadden te dragen. Ziet Luk. 6. 22/27. Zoodaanige vijanden waaren dies tijd / die ongeloovigen onder de Jooden, die Christus en zijn Discipelen ter dood toe vervolgden / en dat met meerder haat en bitterheijd deeden / als eenige Heijdensche volkeren.

Ondertusschen word ook met dit gebod van Christus, stilzwijgende het liefhebben van zulke vijanden ons belast / die niet om Christus naam / maar om eenige andere bezondere oorzaak / op ons qualijk gezint zijn: ja met dit gebod / waar meede ons belast word de vijanden lief te hebben / word ook noch veel krachtiger de liefde tot ieder bezonder vijand ons aanbevoolen / als of het zoo uijtdrukkelijk ons gebooden was. Want moet ik Christus en zijner geloovigen gemeene vijanden / zoo zeer lief hebben / hoe veel te meer moet ik aan die liefde bewijzen / die om een veel minder oorzaak mij vijandig is en haat. Want geen haat / die uijt andere oorzaaken spruijt / is verfoeijelijker voor God / als diemen om Christus naam teegen zijn geloovigen draagt.

Uijt het nu gezeijde is openbaar / dat de gerechts-straffen / daar meede men de misdadigen aan 't lighaam straft / in Christus kijk geen plaats hebben. Want zoo Christus de gemeene vijanden zijns volks / die ons om zijns naams wil haaten en vervolgen / niet alleen wil dat men se lief zal hebben en zeegenen / maar ook voor haar bidden en wel doen; hoe veel te meer moeten we die liefhebben en weldoen / die geen vijanden zijn van Christus naam / maar enkelijk alleen booswichten en overtreders der Wet. Want Christus en zijn geloovigen te vervolgen / en als lasteraars een wreede dood aan te doen / is een zonde / die alle andere zonden en schelm-stukken in zwaarheijd te booven gaat: en zulke vervolgers en vijanden der waarheijd / zijn ook doorgaans booswichtrn. Nu men kan niet zeggen / dat wij dien weldoen / wiens leven we om zijn schelm-stukken hem beneemen / of hem aan het lighaam pijn en straffen aandoen. Behalven dat het vlak teegen de lijdzaamheijd strijd. Weshalven de lighaamelijke straffen / met deeze volmaakte liefde / die Christus alhier gebied / geenszins konnen bestaan. Voor al daar deeze liefde eijscht / dat wij God voor de boozen zullen bidden / datze haar bekeeren en verbeeteren: en men door de lighamelijke straffen / hen doorgaans de tijd om boete te doen / voorkomt en afsnijd. Want men moet niet meenen / dat die korte tijd van weijnig dagen / die men de misdadigen tot haar bekeering geeft / genoeg zij / om dat werk van de weedergeboorte / in een booswicht te voltrekken: hoewel het gebeuren kan / dat de schrik des doods / die haar voor de oogen leijd / zoodaanige woorden ten monde komt uijt te dringen / die naar eenig harts-berouw gelijken: alzoo'er niemand is / die dan niet en schrikt / als hij ziet nu het tijdelijke en eeuwige leeven te ge-

lijk

lijk te moeten verliezen. Of nu deeze hoǝte ſchǝik in alle misdaadigen/zo krachtig kan zijn / om haar hart te veranderen / dat / zoo men haar het leeven ſchonk / zij waarlijk haar oude gewoonte/ van ondeughden en ſchelmerijen/zouden verlaaten/ is zeer twijffelachtig / ja gants niet gelooffelijk. Weshalven deeze liefde / die hier Chriſtus gebied / dit vereijſcht / datmen zulke zondaaren/zoo lang tijd geev om boete te doen / als God zijn Zon over haar laat opgaan / dat is / zoo lang hij haar laat leeven. Zooze haar binnen deeze tijd koomen te beheeren / zal 'er blijdſchap over haar zijn in den Heemel / en in de gemeente Gods/ om dat 'er zielen van de dood gered zijn: doch zoo ze ſterven in haar zonden / zullen ze van Chriſtus zelfs nu veroǝdeelt en verdoemt zijn.

Sommigen ontzien haar niet vooǝ te geeven / datmen onder het Euangelium/ een boosdoender ook liefde kan bewijzen en weldoen / niet alleen met hem met geweld te beletten quaad te doen / maar ook met hem te dooden: waar mee men dikmaal niet alleen vooǝkomt / dat hij niet in beuls handen komt / en ſchǝikkelijker dood ontgaat / maar ook / als hij noch meer quaad deed / bij God noch zwaarder ſtraf te verwachten had.

Vooǝeerſt zeg ik / dat / indien deeze uijtvlucht gelden zouw / Chriſtus dan / als hij zeijt in teegenſtelling van Moſes Wet (in welk / gelijck nu getoont is / onder het haaten der algemeene vijanden / allerhande lighaamelijke beleedingen en dood begreepen waaren) maar ik zeg u lieden, hebt uw vijanden lief, onder die vooǝden mee zouw gemeent hebben / belet haar met een arm of been in ſtukken te ſlaan / of af te kappen / of ook met haar de kop in te hakken / een ander quaad te doen. Of indienmen beſchaamd is / die vooǝden zulk een zin te geeven/ zoo moetmen bekennen/ dat zulk een ſlach van liefde van Chriſtus niet gemeent is (omdat ze blak teegen de gebooden lijdſaamheijd kap. 5. ſtrijdig is / en een gebod van Chriſtus teegen het ander niet kan gekant zijn)/en daarom uijt onze harſſenen verzonnen / om een uijtvlucht teegen dit gebod te vinden. Maar dan zalmen willen zeggen / dat wel die dingen onder Chriſtus vooǝden niet begreepen zijn/ maar teegen de geeijſchte liefde niet ſtrijdig. Doch datze daar wel ter deegen teegen ſtrijdig is / wijſt de teegenſtelling van deeze liefde uijt / teegen het gebod van de Wet / om zijn vijand te haaten. Want die haat begreep in zich / datmen hem ſloeg / quetſte / arm of been afhakte en doode. Als dan Chriſtus zijn gebod juijſt daar teegen ſtelt / zoo blijkt klaarlijk / niet alleen dat hij zulke dingen niet in / maar uijt de liefde ſluijt.

Vooǝders is het vooǝgeeven / van datmen de boosdoender / met hem te dwingen / quetſen of dooden / uijt beuls handen houd / niet alleen ijdel / maar ook vergeefs: want behalven dat dat de liefde niet is / die Chriſtus hier gebied / gelijk nu getoont is / maar ook kammen een boosdoender / vooǝ hem te quetſen zoo verbitteren / dat hij het daar naa noch ſlimmer maakt als te vooren / en wraak daar van neemt. Behalven dat zulke daaden ook bij de Overheijd geſtraft wooǝden.

Het darde / datmen hem van grooter zonde / en dus van grooter ſtraf bewaart / is ijdel: omdat zulk een / indien hij zoo boos was / dat hij meer booze ſtukken zouw gedaan hebben / bij God niet minder ſtrafbaar wooǝd / als hij met geweld belet wooǝd quaad te doen Matth. 5. 28. Zoo dat zulke uijtvluchten de ijdelheijd zelfs zijn.

Doch onze nieuwe partij S. P. werpt ons een nieuwe zwaarigheijd voor / om de kracht van ons geheel bewijs / uijt dit gebod genoomen / te vernietigen / dewelk is / dat het aan weerzijden bekend is / dat Moses woorden / door de bijanden dieze haaten moesten / alleen de Gemeene bijanden des Staats verstaan: aangezien nu Christus elks bezondere bijanden verstaat / zoo blijkt dan dat uijt dit gebodt niet kan beslooten worden / dat Christus de Christenen de bijanden van de burgerstand heeft belast lief te hebben; maar het gebod des Wets / dien aangaande / in zijn geheel gelaaten.

Waar uijt hij dan voor een tweede ontknooping van onz bewijs inbrengt / dat Christus zijn gebod niet teegen dat van Moses, maar van de Joodsche Rabbijnen stelt: te meer omdat Moses, de bezondere bijanden nergens heeft belast te haaten.

Op de eerste uijtvlucht antwoord ik. 1. Dat het wonder is / datmen hem zelfs kan vernoegen / met blootelijk te zeggen / dat Christus alleen van elks bezondere vijanden spreekt / zonder daar eenige reeden of blijk van aan te wijzen. Bijaldien de woorden uw vijand zult gij haaten, meede van elks bezondere bijanden verstaan wierden ('t welk onze partij niet toestaat) zoo zouw de uijtvlucht grond hebben. Doch aangezien Moses niet belast heeft de bezondere / maar de gemeene bijanden te haaten / gelijk nu getoont is / zoo kan Christus, als hij zijn gebod / teegen dat van Moses stelt / van geen ander geslacht van bijanden spreeken. 2. Daarbeneffens: aangezien Christus hier zeijt uw vyanden, eeven gelijk Moses, zoo kanmen geen andere verstaan / als de bijanden der Christenen, als zoodaanig / gelijck Moses der Jooden bijanden verstond. Waarom hij ook van vervloekers en vervolgers van dezelfden spreekt / welk vervolgen en vloeken, of alle quaade woorden teegen haar spreeken, Christus vers 10/11 verklaart / dat om de gerechtigheijd, naamelijk die hij verkondigde / of om zijnent wil, zouw geschieden. Zoodat hij de bijanden der Christenen verstaat / welken geen bezondere / maar gemeene bijanden zijn. Waarom hij ook vers 45 haar quaaden noemt / en onrechtveerdigen / en haar vers 46 teegen de geenen die ons weldoen stelt / die hij vers 47 broeders noemt / 't welk alle Christenen zijn / gelijk alle Jooden onder het Oude Verbond meede haar broeders genoemt wierden. 't Welk te meer daar uijt blijkt / omdat hij de tollenaars en werreldze menschen toeschrijft (verstaat onder de Jooden) datze alleen haar broeders beminnen en groeten, 't welk niet van eijgentlijke zoo genoemde broeders / maar van het Joodse geslacht moet verstaan worden / omdat dit anders gegeel valsch zouw zijn. Zoodat de teegenstelling van vrienden en broeders, krachtig teegen onze partij doet.

Uijt het welk dan dit meede blijkt / dat Christus niet eijgentlijk (om dit volmondig toe te staan / daar onze partij groot voordeel voor zijn zaak meent uijt te haalen) van bijanden van de werreldsche of burgerstand spreekt / als alleen (gelijk pag. 68 getoont is) bij gevolg. 't Welk daarom te meer moest geschieden / omdat / gelijk in het voorgaande en eerste kap. in 't tweede getoont is / de Christenen geen burgerstand hebben: en dus de verstoorders van de burgerstand of rust / haar bijanden niet zijn. Eeven gelijk de Jooden, alsze in een vreemd land voor een tijd gevanggelijk waaren weggevoert / de bijanden van die staat / haar bijan-

vijanden niet waaren; maar zij somtijds door die vijanden verlost/ en in haar staat herstelt wierden. Gelijk Ezdr. 1. 1 &c door Cyrus, de vijand der Assyriers, geschied is. Aldus dan beweezen hebbende/ dat Christus niet van bezondere/ maar al gemeene vijanden spreekt/ zoo verbalt het bewijs van de tweede uijtvlucht. Doch wij zullenze eevenwel mee onderzoeken.

Wij hebben kap. 5 in 't begin getoont/ dat Christus zijn wetten in dit 5 kap. teegen die van Moses, en niet teegen eenige leerstukken der Jooden stelt/ daar wij den leezer toewijzen. Alzoo wij aldaar alles wat tot dit stuk behoort afgehandeld/ en al de bewijzen van onze partij/ van de grond op weerlegd hebben/ ook die hij hier aanroert. En alzoo wij ook terstond teegen hem/ uijt dit gebod getoont hebben/ dat het van algemeene vijanden der Christenen spreekt/ zoo weet ik niet dat hier iet meer bij te doen is. Want dat hij hem met die reeden behelpt/ dat Christus hier een zeedelijke Wet geeft/ die niet kan gestelt worden teegen een Wet van rechten (van welk geschil wij al meede hebben gehandeld kap. 5 pag. 40 &c) daar in spreekt hij hem zelfs teegen/ aangezien hij zelfs/ niet alleen in dit zijn Tractaat/ maar ook in zijn verklaaring over Matth. 5 stelt/ dat de Wet vers 21/ Gij zult niet dooden, een gerichts-wet is/ en enkel will/ dat Christus daar zijn zeedelijke Wetten teegenstelt in het 22ste vers/ gelijk de zaak ook van zelfs spreekt/ indien dit onderscheijd van zeedelijke/ gerichts-/ en-kerk-wetten wettig is. Van welke zaak wij in het darde kap. overvloedig gehandeld hebben. Waarom wij hier niet meer van zeggen zullen.

De teegenwerping/ dat Christus deeze Wet van de vijand te haaten/ geheel afschaft/ en dat dat teegen Mat. 5. 17/ 18 strijdig is/ daar van hebben wij kap. 5 op de vierde reedeen (welk deeze is) meede gehandeld/ als meede van al het overige dat hij bijbrengt in dit kap. in het verbolg van het vijfde kap. en in het eerste/ zonder dat'er iet vergeeten is/ behalden dit alleen/ dat hij'er bijvoegt/ dat ons het verdraagen van de verbolging niet word gebooden/ als van die genen/ om welken te straffen wij geen macht hebben. Wie hoorde ooit taal/ die een Heijden beeter past als deeze? Als Christus de boozen verbied teegenstaan, zoo wil hij dat alleen hebben/ als haar de macht ontbreekt om teegentestaan/ is dat niet een treffelijke deugd? Tertullianus zeijt in zijn verantwoording kap. 37/ dat de Christenen in zulk een groot getal waaren/ dat al der Heijdenen plaatsen, Kasteelen, Steeden, Pallaijzen &c, vol Christenen waaren/ zodat/ indienze haar slechts wilden wreeken over haar vijanden, het haar aan geen macht noch getal van benden zouw ontbreeken: en datze eevenwel de verbolging gaarn en gewillig verdroegen/ gelijk de Christenen altijd gedaen hadden/ gelijk hier naa breeder zal getoont worden. Ziet ook Jak. 5, 6/ alwaar Jakobus, op der Christenen lijdzaamheijd en verdraaging van de verbolgingen roemt/ zonder datze de verbolgers teegen stonden. Zeeker het was een groote deugd/ datze niet weerstonden/ als het buijten haar macht was. Ze waaren dan/ in de oogen van deeze geestelijke Leermeester/ wel dwaas/ datze haar verbolgers niet bedwongen en straften.

Doch deeze/ neffens onze andere partijen/ zijn gewent teegen ons te dringen/ dat Christus nergens heeft geleert/ dat de quaaddoenders niet moeten gestraft worden/ maar Rom. 13. 1 &c blak het teegendeel. En ten anderen/ dat/ schoon

schoon ons belast word onze vijanden lief te hebben/ daar mee de liefde teegen onze vrienden niet word uitgeslooten. En dewijlwe onze vijanden zelfs belast worden lief te hebben en wel te doen/ dat daar uijt vloeit/ datwe onze vrienden noch meer moeten liefhebben/ en dieshalven haar teegen de overlast der boozen en vijanden beschermen.

Waar op wij antwoorden 1. dat wij niet zeggen/ dat Christus verbooden heeft de boosdoenders te straffen; want hij heeft de Christenen belast haar af te snijden van de Gemeente/ alsze haar niet beheeren/ en haar aan de helse verdoemenis over te geeven/ gelijk te vooren getoont is. En den Overheeden (die in de eerste 300 jaaren in de Gemeente niet geweest hebben/ maar daar buijten) heeft hij niet verbooden haar te straffen: want die kon hij geen wetten voorschrijven/ aangezien die in zijn Gemeente (gelijk te vooren getoont is) geen plaats konnen hebben/ waar van hier naa in het 14de kap. breeder zal gehandeld worden. Die zijn dan/ volgens haar geweeten/ en Gods ordinantie voor haar/ schuldig die te straffen/ maar aan de zijnen heeft hij dat verbooden.

Doch wat de Christelijke liefde tot onze vrienden en geloofs-genooten belangt/ die moet ongetwijfelt grooter zijn/ zoo in 't hart/ als in de daaden/ als teegen onze vijanden en de boosdoenders; maar wij moogen die niet betoonen met daaden/ die Christus heeft verbooden. Onze liefde tot onz eijgen zelfs moet de grootste van allen zijn/ eevenwel moogenwe ons zelfs niet met geweld beschermen. De allergrootste liefde/ die de mond der waarheijd ons leert/ dat iemand tot zijn vrienden kan hebben/ is/ datmen zijn leeven voor haar stelt Joh. 15. 13. Deeze moetenwe aan onze vrienden bewijzen; maar voor haar te vechten/ haar beleedigers te dooden of te verzeeren/ dat heeft Christus niet gedaan/ noch Petrus, als ernstig van hem bestraft zijnde. Christus had macht genoeg/ om zijn vervolgers te straffen/ hij heeft eevenwel voor haar gebeeden. Voor hem zelfs en zijn vrienden te vechten/ is een natuurlijke liefde/ daar de ingebooren hartstochten ons van zelfs toe drijven; maar zijn leeven weerloos voor zijn vrienden over te geeven/ is een booven-/ jaa een teegen-natuurlijke liefde; die/ gelijkze veel zwaarder als het vechten uijt liefde valt/ ook zoo veel volmaakter deugd is, alsze zwaarder is (ik gebruijk de woorden van onze partij) nu is het veel zwaarder, teegen onze natuurlijke drift/ van voor onze vrienden te vechten/ ons zelfs voor haar te laaten dooden/ als voor haar te vechten. En dit geschied niet in een zaak/ die wij uijt onze eijgen gedachten/ maar uijt Gods uijtdrukkelijk bevel doen. Zulks dat/ als hier de liefde tot onze vijanden/ en die tot onze vrienden/ op een tijd moet geoeffent worden/ zoo moet de grootste aan ons en onze vrienden/ met weerloos voor haar te sterven/ getoont worden. Op hoedaanig een wijz onze partij/ teegen ons meent te konnen reedenkaavelen. Alswe onz teegen onze partij niet verweeren/ dan betoonenwe niet eijgentlijk liefde teegen hem/ maar gehoorzaamheijd aan God; maar alswe hem uijt kracht van Gods gebod/ niet aan het lighaam straffen/ als hij ons beleedigt heeft/ dat doenwe uijt liefde tot hem/ die ons God heeft bevolen. Als iemand onze vrienden wil beleedigen/ dan moet de liefde ons geen ander geweer verschaffen/ als lijden/ bidden en goed doen; daar mee heeft Christus en de Heijligen alle geweld overwonnen. Die liefde/ uijt welkmen de boosdoenders straft/ heeft Christus

ons

ons niet gebooden noch kunnen gebieden / vermids die strijd teegen zijn gebod van lijdzaamheijd / omtrent den quaaden en het quaad. Dat was wel een liefde des Wets / maar niet des Euangeliums / in welk Christus gekoomen is / niet om zielen te verderven, maar te behouden Luk. 9. 56: welke woorden Christus spraak / van het straffen der godlooze menschen / die dat wel verdiend hadden / toen hij dat aan Discipelen weijgerde.

Met het geen de liefde alhier eijscht / dat wij onze bijanden / en derhalven ook de booswichten weldoen / strijd geenzins / dat de heijlige Schrifture gebied / zich te ontrekken van zulke menschen / die ongeregeld wandelen / haar gezelschap te vlieden / haar niet te groeten 2 Thess. iij. 6 / 14. 2 Tim. 3. 5. Tit. 3. 10. 2 Joh. 1. 10: ook dat zelfs niet dat de Schrifture haar verbiedt 1 Kor. 16. 22. 2 Tim. 4. 14 / en verbied met haar te eeten 1 Kor. 5. 11. Want nergens leestmen in de Schrifture / dat er gebooden word die te haaten / en werken van haat en toorn / als de Wet belaste / teegen haar te pleegen. Doch het geen de heijlige Schrifture belast dat men haer doen zal / geschied ten meesten deel tot haar beste / omdatze door schaamte ter bekeering gelijd mochten worden / en leeren niet meer te lasteren; en als dit geschied / dient dit door zoo veel tot haer zaaligheijd / gelijk Christus wil; ook ten besten der Gemeente / datze door de besmetting van zulke menschen niet eenige schaade lijde. En dit verhindert ook dat zeegenen en weldoen niet / dat Christus hier gebied. Want onderwijlen moetmen geen geleegentheijd verbij laaten gaan / om haar met zachte woorden tot boete te vermaanen / en in nood haar liefde-plichten te toonen.

In de woorden des Apostels 1 Kor. 16. 22: Zoo iemand den Heer *Jesus* niet lief heeft, die zij een vervloeking, Maranatha, en is geen bloet-wensch teegen deeze of geene / maar alleen een generaale weijgering van gemeenschap / of een verfoeing van die daad. Als of den Apostel zeijde; zoo iemand Jesus Christus niet lief heeft / die word van onze gemeenschap en gezelschap uijtgeslooten en verbannen. Een zelfde wijz van spreeken is Galat. 1. 8; Doch al waar het ook dat wij, of een Engel uijt den Heemel, u een Euangelium verkondigde, buijten het geen wij u verkondigt hebben, die zij vervloekt. Met welke wijz van spreeken te kennen gegeeven word / dat wij met die geen gemeenschap moeten houden / door zoo veelze zulk een leer niet tot ons brengen / eeven als eertijds de Jooden haar van het verbannene moesten wachten. Maar hier uijt is gantsch niet te besluijten / dat zeekere persoonen van ons gehaat moogen worden / zoo datmen haar de gemeene liefde-plichten moet wijgeren / veel min datmenze aan het lighaam / als eertijds onder de Wet / zouw hebben te straffen en uijt te roeijen. Desgelijks / als den Apostel van Alexander de Kooper-smit zeijt / die hem veel quaad gedaan had; de Heer vergelde hem naar zijn werken 2 Tim. 4. 14 / zoo is dat geen bloetken of quaad wenschen / maar veel eer alle waraak afslaaten / en overgeeven aan hem die recht oordeelt: eeven alswe van den Engel Michaël leezen / als hij geen lasterlijk oordeel teegen de Satan durfde uijtspreeken, met welk hij over Moses lighaam twistede / dat hij zeijd; de Heer bestraff u Satan Jud. vers 9. Het welk uijtdruklijk teegen het lasterlijk oordeel te spreeken gestelt word. Behalven dat verscheijden oude afschriften / en de oude Syrische vertaaling / deeze woorden hebben / de Heer zal hem vergelden naar zijn

werken: de Heer zal u Satan beſtraffen. En hier mee zullen wij dit kapittel beſluijten / ons verzeekert achtende / dat al wat hier zouw moogen ontbreeken / in de voorgaande kapittelen en verhandelt is.

Zeevende Kapittel.

Van de quijtſchelding der misdaaden, den *Chriſtenen* belaſt. En word daar uijt beweezen, dat een *Chriſten* niemand mach dooden.

Wij achten dat het gebod / van aan al de geenen die ons misdaan hebben / de misdaaden te vergeeven / geen Chriſtenen / wieze dan ook zijn / toelaat / eenig lighaamelijk leet / ſchaade of ſtraf aan te doen / ia laat ſtaan te dooden. En we achten dat Chriſtus woorden / die hij met zoo veel omſtandigheeden leert bidden / dat hij bij geen zaak / die hij ons heeft leeren bidden / zoo veel omſtandigheeden gebruijkt / dit klaarlijk leeren / als hij ons Matth. 6. 12 / 14 / 15 leert bidden; vergeeft ons onze ſchulden, gelijk ook wij vergeeven onze ſchuldenaars. Want indien gijlieden de menſchen haar misdaaden vergeeft, zoo zal ook uw Heemelſche Vaader u vergeeven. Ende indien gijlieden de menſchen haar misdaaden niet vergeeft, zoo zal ook uw Heemelſche Vaader u-lieden uw misdaaden niet vergeeven. Hier mee komt de gelijkenis Matt. 18. 23 overeen / alwaar Chriſtus, tot een toepaſſing vers 35 daar bijvoegt / zoo zal ook mijn Heemelſche Vaader u-lieden doen, indien gijlieden een iegelijk zijn broeder niet van harten haar misdaaden vergeeft, naamelijk dat hij u aan de pijnigers zal overgeeven, tot dat al de ſchuld betaalt is vers 34.

Schoon bij deeze woorden niet ſtaat / gelijk Mat. 5. 21 Ec / datze teegen de Wet ſtaan / zoo is openbaar / datze daar teegen ſtaan (Ziet Act. 13. 38 / 39. Hebr. 9. 1 / 51) Eeven gelijk de neegen zaaligheeden vers 1 Ec. Want in de Wet is niet alleen de verhooring van haar gebeeden / aan deeze voorwaarde van vergiffenis der zonden / nooit verbonden geweeſt / gelijkmen ook nooit leeſt dat iemand zulks aan God heeft voorgedraagen; maar haar was wel uijtdrukkelijk in ſommige geleegentheeden belaſt / zonder barmhartigheijd te dooden Hebr. 10. 28. Num. 35. 27 Ec zodat haar belaſt was geen verdoening te ontfangen vers 31 / 32. Dit kan van de Rechters niet eijgentlijk verſtaan worden / maar van de beleedigden / naamelijk de Bloedwreekers vers 27 / 28 / 29 / en van de Rechters alleen bij gevolg / dat zij dat niet zouden toelaaten / veel min de beleedigden daar toe dwingen. En of dit ſchoon in minder misdaaden niet gebooden was / zoo is eevenwel zeeker / datze niet ſchuldig waaren haar beleedigers te vergeeven / maar haar uijterſte recht mochten verbolgen; daarwe hier in teegendeel zien / datmen van harten moet vergeeven.

Dit dan aldus geſtelt zijnde / zoo blijkt dat het een Chriſten, volgens dit gebod onzes Heeren / geenszins vrijſtaat / eenig leed of eenige ſtraf te eijſchen / of zelfs te oeffenen over eenige boosdoenders / veel min dat het een ander Chriſten

zouw

zouw vrijſtaan / dat voor een ander te doen. Want het geen iemand niet mach doen voor hemzelfs / dat mach hij ook voor een ander niet doen. Anders zouwmen alle quaad / wraak / geweld en wat'er is / uijt dien hoofde / voor een ander konnen doen. Want dat hier voorgewend word / dat een Chriſten kan vergeeven voor zoo veel hij een Chriſten is / en ſtraffen voor zoo veel hij een Rechter is / dat hebben wij in het vierde kapittel overvloedig weerleijd. En voorwaar (waar op wij verzoeken / dat elk doch wel gelieve te letten) bijaldien dit onderſcheijd kan deurgaan / zoo volgt / dat God ons met de eijge munt zouw moogen betaalen / en teegen ons zeggen / als wij de misdaadigers hadden geſtraft / voor zoo veelwe Rechters zijn / ik zal u vergeeven voor zoo veel gij een Rechter zijt, maar ik zal u verdoemen voor zoo veel gij een *Chriſten* zijt. En aan d'ander zijde: gelijk u mijn gebod niet verplichte / voor zoo veel gij een Rechter zijt / zoo gaat u mijn belofte / van vergiffenis van mij te ontfangen / ook niet aan voor zoo gij een Rechter zijt. En dit kanmen in alles omkeeren / daarmen zich met dit onderſcheijd wil behelpen.

Wij hoopen dat de Leezers hier meede zullen gedenken / dat wij dus doende de werreld niet overhoop helpen / noch alle Burgerlijke ſtraffen wegneemen / gelijk te vooren van ons op verſcheijde plaatſen getoont is. Ziet ook pag. 78/79/80. En hier mee zullenwe dit kapittel beſluijten. Alleen verzoekenwe / dat het vierde kapittel / met deeze korte verhandeling geboegt mach worden.

Achtſte Kapittel.

Van de Werreldſe Oorloogen. En word getoont, dat die een *Chriſten* niet betaamen.

Angezienwe dan nu beweezen hebben / dat de werreldſche hoogheijd / als meede de hals-gerichten / en andere lighaamelijke ſtraffen / ook de geweldige teegenſtand der boozen / en de haat der gemeene vijanden / den Chriſtenen verbooden zijn / zoo wijſt het zich zelfs / dat de eijgentlijke Oorloogen / zoo wel diemen defenſive, als offenſive noemt / dat is / zoo wel daarmen het lighaamelijk geweld mee afkeert / als anderen aandoet / ongeoorlooft voor haar zijn / zodat niet noodig is daar iet meer bij te doen. Want daar uijt is dan openbaar / dat de woorden Eſeſ. 6. 12 te kennen geeben / dat alle Oorlogen / die met lighaamelijke waapenen gevoert worden / de Chriſtenen niet betaamen. Het welk / aangezien het op onze voorgaande bewijzen ruſt / wij hier bij zullen laaten / omdat wij daar van hier naa in het 12 kap. noch wat meenen te handelen. Ziet het geen van Breen in zijn achtſte kap. hier mee van handelt.

Doch is ook aanmerkelijk / dat het onderſcheijd / datmen ten opzicht van dit ſtuk / tuſſchen offenſive en defenſive, dat is beſchaadigende en verweerende Oorlog maakt / niet anders als een bond is / die dient om onz verſtand te verwarren: aangezien een defenſive Oorlog / nergens in van de offenſive verſcheelt /

als dat de eerſte teegen een vijand word gevoert / die ons eerſt aantaſt / en de laaſte / teegen een / die wij eerſt aantaſten. Maar in het Oorloogen zelfs / word in de eene ſoort alles gedaan / dat in de andere / als men ſlechts macht daar toe heeft; met branden / moorden / vernielen van malkanders Steeden / Landen / Vruchten en onnoozele onderdaanen. En als iemand geen macht heeft om meer te doen / als enkelijk de Vijand van zijn Wallen te weeren / zonder offenſive uijtvallen en andere genoemde grouwelen / die kan teegen zijn vijand niet beſtaan. Zodat dit onderſcheijd alleen een andere naam is / van een en dezelfde zaak.

Neegende Kapittel.

Behelzende een antwoord op de bewijzen, bij *S. Epiſcopius* en anderen bijgebracht, teegen onz' gevoelen, tot noch toe verdeedigt.

TEegen het geen wij tot nu toe van de ſtand des Overheijds-ampts / lighaamelijke ſtraffen / en Oorloogen verhandeld hebben / pleegen gemeenlijk verſcheijde teegenwerpingen ingebracht te worden.

Eerſtelijk werptmen teegen / dat deeze Leer uijt haar eijgen aart ſtrekt / tot een geheele vernietiging der menſchelijke gemeenſchap / aller gemeenebeſten en werreldſe oorders / en dat hier door geopent word niet een Venſter / maar een zeer wijde Deur tot alle ſchelmſtukken en godloosheeden / en de geloovigen / die de billijkheijd gebied te beſchermen / den boozen overgegeeven worden / om haar luſt meede te koelen: eijndelijk dat de heele Chriſten-werreld / als men teegen de Turken en Heijdenen / wanneerze haar zoeken te verdelgen / niet zouw moogen Oorloogen / te grond toe moeſt vergaan en verdelgt worden.

Op deeze reeden hebbenwe al eenigzins kap. 2. pag. 24 en elders geantwoord. Doch wij voegen'er nu bij / dat wij het gevolg van dit bewijs ontkennen. Want Epiſcopius wil het pag. 192 daar mee bekrachtigen / omdat wij ſtellen / dat alle ſchelmſtukken ongeſtraft en ik voeg'er bij / alle geweld / door geweld onafgeweert) moeten blijven. Maar uijt dan / uijt zijn eijgen aart / het verderf van alle menſchelijke ſaamenwooning &c volgen moet. De reeden van onze ontkenning is klaar / omdat wij niet ſtellen / dat geen ſchelmſtukken moogen geſtraft worden / jaa zelfs van menſchen; maar alleen / dat het de Chriſtenen niet moogen doen; maar dat het de Onchriſtenen niet alleen moogen / maar ook / volgens Gods wil / gehouden zijn te doen / eeven gelijk de dartele Weeduwen / die leedig en klapachtig zijn &c / gehouden zijn te trouwen / en huijswerk aan de hand te ſlaan 1 Tim. 5. 13 / 14. En daar mee is de geheele kracht van dit bewijs / dat onz geevoelen zoo verbaarlijk ſcheen te maaken / geheel aan ſtukken gebrooken.

Het eenigſte dat hier noch oopen blijft is dit / dat Chriſtus wil / dat alle menſchen Chriſtenen worden: indien nu dit quam te gebeuren / zoo zouden niet alleen alle

boos-

boosdoenders ongeſtraft blijven / maar ook de ſaamenwooning der menſchen / tot een prooi van alle uijtheems geweld zijn. Zodat dezelfde zwaarigheijd noch ſchijnt te blijven

Daar op zeg ik / 1. dat uijt deeze teegenwerping blijkt / dat onz antwoord niet verſtaan is. Want als alle menſchen Chriſtenen wierden / zoo zouden niet alleen geen boosdoenders / maar ook geen geweldenaars meer gevonden worden. Want wij verſtaan geen / die alleen de naam van Chriſtenen draagen / maar die het waarlijk zijn.

Ten anderen / als Epiſcopius dit bewijs teegen ons gebruijkt / zoo moet hij een van tween onderſtellen / of dat God niet wil hebben / dat de Chriſtenen geweld gebruijken / of dat hij wil dat zij het gebruijken (want een van tween is zeeker) onderſtelt hij het eerſte / zoo ontkennen wij weederom het gevolg: want als God niet wil hebben / dat de Chriſtenen eenig geweld (dat is geweldige beſcherming / teegen de binnenlandſe en buijtenlandſe verſtoorders van de Landſtand) gebruijken / zoo kannen niet zeggen / dat op het gehoorzaamen van zijn gebod / ſet zouw volgen / dat hij niet enkelijk zouw willen / dat het ons zouw overkoomen. En daar beneffens / als wij daar in zijn gebod gehoorzaamen / zoo is niet gelooffelijk / dat onze verdelging daar uijt zouw volgen: gelijk hij hier van een voorbeeld heeft geſtelt Exod. 34. 23 / 24 / in het bewaaren der Iſraeliten, alsze driemaal alle jaaren / haar Land-paalen / Steeden en Dorpen / van alle beſcherming ontblooten / en ons ook belooft heeft / dat niet een haair van onz hooft zal vallen, zonder zijn wil Luk. 21. 18. 1 Petr. 3. 13.

Onderſtelt hij / dat God wel wil hebben / dat wij geweld met geweld afweeren / zoo ſtemmen wij het gevolg toe / maar ontkennen zijn onderſtelling / naamelijk dat God wel wil hebben / dat wij geweld met geweld afweeren / dan welk wij nu het teegendeel hebben beweezen. En dus zienwe weederom / dat in dit bewijs al heel geen kracht en ſteekt / ſchoon onze nieuwe teegenſtreever Pripkovius, daar breed genoeg van opgeeft. Want als we zeggen / dat'er geen geweld zal gebruijkt worden / als alle menſchen onz gevoelen aannaamen / zoo willenwe niet zeggen / dat dat geſchieden zouw / als alle menſchen in dat verſtand quaamen / datmen de boosdoenders niet mach ſtraffen / gelijk onze partij daar op zoo braveert; O neen! hij verdraait onze meening / als hij dat zoo neemt. Maar onze meening is / die wij nu verklaart hebben / naamelijk dat dat dan zouw gebeuren / als alle menſchen / van gantſcher harten in dat gevoelen quaamen / dat het zoo verre van daan is / dat een Chriſten iemand eenig leed of geweld zouw moogen aandoen / dat hij zelfs geen geweldenaar / die hem wil beleedigen / berooven of vermoorden / met geweld mach teegenſtaan of vervolgen. Want bijaldien'er eenige onder waaren / of ooit quaamen / die dat gevoelen niet van gantſcher harten toeſtemden / en dus ook beleefden / die zouden terſtond de heerſchappij aanvaarden / en de verſtoorders van de Land-ſtand ſtraffen / hoe godloos dat hij zelfs ooch mochten weezen. Gelijk ook alle Vorſten / hoe boos dat ze moogen geweeſt hebben / altijd gedaan hebben: zonder het welk zij de heerſchappij niet konnen behouden: zodat zij dat noodzaakelijk moeten doen. Zoo lang als'er dan boosdoenders zijn / zoo is het onmoogelijk / dat'er geen ſtraffers zouden weezen. Zulks dat / al was het dan ook aan onze mee-

ning niet vast (gelijk het immers is) dat'er altijd straffers zullen zijn / als'er menschen zijn / die onz gevoelen van de weerloosheijd niet beleeven / dewijl het eevenwel dan niet van achterblijven / dat'er heerschers en straffers koomen / zoo brengt het in geenerlei wijz / het verderf van alle Staaten mee. En alhoewel de Christenen geen Overheijd hadden (gelijkze in de eerste drie honderd jaaren niet gehad hebben) die haar meede beschermden / jaa al was 'er een / die haar op het bitterste vervolgde / gelijkze in al die drie eeuwen meest den tijd deeden / zelfs dat han haar niet in verwarring brengen of beschaadigen / alsze slechts niet tot godloosheijd verballen / gelijk de zaak van zelfs ons leert / dat niet geschied is. En de vervolgingen / die de Gemeente in die tijd moest uitstaan / waaren haar veel heijlzaamer / als de rust / die nu onder de gestaadige Oozloogen / de Christengenoemde Vorsten haar aanbrengen.

Dat onze partij nu zoo braveert / met zijn voorgeeven / dat onz gevoelen / dat de schelmstukken niet moogen gestraft worden / niemand aangenaamer han zijn als de schelmen / en dat niemand als zij dat gereeder zal omhelzen / en dus het verderf van de geheele werreld volgen / daar in kittelt hij hemzelfs te machtig buijten het spoor. Want wij stellen dat niet alleen niet; maar we stellen dat zelfs niet / dat de Christenen geen schelmstukken moogen straffen / maar dat het zoo verre daar van daan is / dat men een boosdoender of heerscher mach zijn / dat men zelfs geen boosdoenders met eenig geweld mach teegenstaan / zelfs niet met Oozlog. Zoo de boosdoenders dit gevoelen kreegen / hoe gelukkig zouw de werreld zijn! Steldenze alleen / dat niemand de boosdoenders mach straffen / zoo neemenze onz gevoelen niet aan / maar een uijtzinnigheijd. Voorders aangaande zelfs dat gevoelen / dat de boosdoenders niet behooren gestraft te worden / 't welk onze partij meent / dat den boosdoenders zoo aangenaam en welgeballig is / dat zij het terstond zouden omhelzen / 't is wonder waar zijn oogen zijn. Hoe komt het doch / dat noch geen boosdoender ooit (dat hij zouw konnen aanwijzen) ten minsten niet alle of de meesten / of veel / dat gevoelen hebben aangenoomen / als het de boosdoeuders zoo toelacht? Ik geloov / als God dat gebooden had / dat niemand de boosdoenders zouw straffen / dat niemand minder als de boosdoenders / dat gevoelen zouden toestemmen; maar ze zouden het met ik weet niet wat voor uijtvluchten zoeken te verdraajen. Eeven gelijk nu aan onz waarachtig gevoelen geschied / dan dat een Christen niet mach heerschen / geen Oozlog voeren / noch de boozen teegenstaan. Wat boosdoenders stemmen het toe? Elk staat het teegen / niet alleen dan de boosdoenders / maar zelfs dan de geenen / die tusschen beijden zijn; niemand gelooft het / als die geheel dan harten Godvruchtig is.

Dat'er onder de Mennoniten gevonden zijn / gelijk onze partij teegenwerpt / die oproeren hebben verwekt / en de Stad Munster overweldigden / is gewisselijk niet ons / maar zijn gevoelen te wijten: want indien die luijden bij haar eerste gevoelen / dat wij hebben / gebleeven hadden / ze zouden dat niet gedaan hebben: maar ze betuijgen in haar Schriften / dat God haar (zoo ze meenden) had geopenbaart / dat de Christenen niet altijd moeten lijden; maar dat'er een tijd is / in welk zij met het zweerd moeten slaan. En dit is het gevoelen van onze partij / 't welk haar tot die godlooze daad dreef: zoo dat we hem die / als

een

een staaltje van de profijtelijkheijd van zijn gevoelen/ t'huijs zenden. Waaren en bleeven de menschen in onz gevoelen/ ze zouden de macht en Overheeden/ (die zij zoo sterk dzijven van God geordineert/ en Gods dienaars te zijn) niet teegenstaan/ en haar de macht en het zweerd/ datze zelfs dzijven/ dat God haar in de handen heeft gegeeven/ niet uijt haar handen rukken/ en Gods dienaars zoo wzeedelijk vermoorden/ en als Tigers in honderd stukken scheuren. Dit zijn de vzuchten van het gevoelen van onze partij/ niet van het onze. Voor ons gevoelen/ zouw geen Vorst of Overheijd ooit eenige vzeez behoeven te hebben/ om van zijn hem van God gegeeven macht en dienst Gods/ berooft te worden. Maar onze partijen/ (die enkel en alle dzijven/ dat de Overheijd dan Gods Dienaar is/ alsze wettig is/ en wel regeert) die zijn het/ daar de Overheijd haar ondergang van heeft te vzeezen. Want die komen niet anders denken/ als dat het aan het oordeel der onderdaanen staat/ of de Overheijd onwettig is/ en onwettelijk regeert. 't Welk als zij haar inbeelden/ zoo leggenze het daar op toe/ om macht krijgen/ datze haar verjaagen of vermoorden. Maar wij/ die meenen dat het heerschen ons van de eeuwige zaaligheijd zouw berooven/ zullen nooit gedachten krijgen/ om de Overheijd (ze mach dan zoo wel of qualijk regeeren alsze kan of wil) van haar macht te berooven/ zoo lang alswe niet tot het gevoelen van onze partij overgaan. Zulks dat niet onz/ maar het gevoelen van onze partij/ uijt haar eijgen aart/ tot het verderf strekt/ van de geheele werreld/ en het zouw dat ook veroorzaaken/ indien het de Overheijd/ door geweld van Waapenen niet belette. Want dewijl onze partij niet kan gelooven/ dat een Overheijd die ongeloovig is/ die wzeed is/ die godloos is/ die de onrechtveerdigheijd zelfs is/ die de onderdaanen verdzukt/ of die met wzeedheijd/ met het verdzijven en vermoorden van haar wettige Overheijd/ aan de heerschappij gekoomen is/ dat zeg ik/ zulk een Overheijd wettig kan zijn/ of Gods dienaar/ of datmen schuldig is haar te gehoorzaamen/ zoo wel als de beste of wettigste (gelijk wij gelooven dat die wettig/ en Gods dienaar is) zoo zijn alle onheijlen van onze partij/ niet van ons te verwachten. Van haar zijn de meenigvuldige afzettingen/en moorderijen van Vorsten en Overheeden gekoomen/ en nu noch te vzeezen (niet van ons) gelijk die van Knipperdolling, Jan van Leijden, Mas Aniello, nu onlaugs in Sicilien, Engeland, Holland, Portugal, Persien, China, Turkijen en de geheele werreld/ alleen van die geenen ontstaan zijn/ die verstonden datmen mach geweld gebzuijken. Alle oproeren alle Oorloogen/ alle Moorderijen/ alle Plonderingen van Landen en Steeden/ alle Schendingen/ Vzanden en Blaaken/ al wat de werreld van zulk slach van ongelukken/ jammeren/ wzeedheeden/ grouwelen en schrikkelijkheeden overkomt/ alles komt van het gevoelen van onze partij. En de macht der Overheeden (die onze partij zoo noodzaakelijk acht/ dat hij meent dat de werreld/ noch ook de Christelijke Kerk zonder die niet kan bestaan) kan immers die onheijlen niet beletten. Maar toen de Christenheijd in onz gevoelen was/ toen quaamen zulke ellenden niet van haar/ gelijkze nu doen. En was al de werreld in onz gevoelen/ datmen niemand het minste leet mach aendoen/ veel min ongelijk/ veel min de dood/ of den Oorlog/ zouw niet de werreld als een Heemel zijn? Doet dan doch uw oogen oopen/ gij voorstanders van het heerschen/ geweld

weld-gebruijken en Oorlog-boeren: bekend doch dat uw gevoelen het verderf van de geheele werreld / niet alleen met zich sleept / maar ook met'er daad aanbrengt. Door onz gevoelen zouden de Vorsten in alle veijligheijd en vreede leeven / indien het al de onderdaanen hadden buijten haar; of hadden het ook de Vorsten ueffens de onderdaanen / men zouw malkanderen den overvloed des werreldsals naar het hooft werpen / elk zouw het een ander gunnen / niemand zouw een ander eenig leet of ongemak aandoen. Zoo verre is't 'er van daan / dat onze meening eenig verderf in de werreld zouw brengen. Was'er een land / in welk de menschen naar onz gevoelen leefden / ik geloov niet dat iemand twijfeld / of God zouw'er een leeger van Engelen / om zoo te zeggen / omslaan / en dat hij het zouw bewaaren / als den appel van zijn oogen / wat ongelukken haar zouden moogen overkoomen. Houd dan op van het langer teegen te staan / en omhelst het.

Maar gij denkt / nam het de heele werreld aan / en beleefden het / dan kon het gaan; maar nu is de werreld te boos / men was terstond een prooi van allen / alsmen zoo zouw doen. Doch men moet gedenken / dat'er een God en een Heer in den Heemel is / die ons kan bewaaren. Gelijk dan ook blijkt / dat de geenen die in onz gevoelen zijn / het niet slimmer in de werreld hebben / als anderen / zoo lang als het hem belieft: en zoo zij het werrelds geluk quijt raaken / gelijk alle anderen meede wel gebeurt / dat dat haar geluk niet is. Want de beloften die aan haar gedaan zijn / bestaan niet in dit leeven / zodatze daarom hebben te strijden. De doot / die door een natuurlijk mensch / het hoogste en uijterste quaad is / is den Christenen eijgentlijk geen quaad / maar allen den in of overgang tot het eeuwig leeven. Het welk zij wel weeten en kennen / niet door reedekaaveling of gevolgen / die van Gods goedheijd / en de billikheijd der zaak worden afgenoomen / maar uijt zeekere en klaare beloften / die ons bevestigt zijn door Christus dood / opstanding en verhooging / als ook het zenden des Heijligen Geests van den Heemel: Welke hoewel Christus nu zoo zichtbaar niet geeft aan zijn geloovigen / gelijk hij deed in het begin des Euangelium, nochtans zoo sterkt hij bij tijde van vervolging / daar meede onzen geest / den zelfden onze harten / als een zeegel en onderpand van onze erfenis / die ons in de Heemelen is wechgeleijd / indrukkende. Hier van daan komt het / dat de waare geloovigen / ook in 't midden der ellenden en vervolgingen / haar zeer verheugen / als die weeten / dat het haar alles ten goeden gedijd Rom. 8. 29 / 38 / 39. 1 Petr. 3. 9 / 10 / 11 / 12. 1. iv. 14. Word haar onrecht gedaan / zij bevoelen God de waak / die rechtvaardig oordeelt / wiens oogen zien op de rechtvaardigen / en wiens aangezicht is teegen de onrechtveerdigen. Scheld en lastert haar iemand / zij zeegenen hem / weetende dat zij dus tot zeegenen geroepen zijn; en dat Gods geest op haar rust / indienze om Christus wil vervolging lijden. Ondertusschen neemt God de goedertierenste Vaader die geenen / die noch in het geloov niet opgewassen / en tot de volmaaktheijd gekoomen zijn / in zijn bescherming / en laat haar geen zwaarder last opleggen / als haar schouderen konnen draagen 1 Kor. 10. 13.

Tweede bewijs teegen onz gevoelen.

En dus verre van de eerste teegenwerping/ of bewijs teegen onze meening gehandelt hebbende / gaan wij over tot het tweede / 't welk is / dat goed te doen/ en dat noch zoodaanig goed / 't welk in zijn eijgen natuur goed is / den Christenen niet kan verbooden zijn. Nu de werken van gerechtigheijd / waar door ieder het zijne gegeeven word / des vroomen bescherming teegen de quaade/ en de boozen haar straffen / zijn in haar zelfs en haar natuur goed ; weshalven het geenszins geloofelijk is / dat die den Christenen verbooden zouden zijn.

Hier op antwoord ik ten eersten / dat het van ons allebeijde ontkent word / op welk dit bewijs rust / naamelijk dat het beschermen van de Onderdaanen / teegen alle ongelijk en geweld / in zijn eijgen natuur goed is (dat is Godsdienstig/ want van geen ander goed te spreeken komt hier te pas: omdat niet al wat goed en vermaakelijk/ of profijtelijk voor onze natuur / of des zelfs drijften is/ Godsdienstig goed is) : en ten anderen / al was het ook zodaanig / dat God het daarom niet zouw konnen verbieden. Hoe nu iemand deeze twee zaaken zouw bewijzen / zullen wij verwachten te hooren. Doch in het boek/ genoemt de Diepten des Satans geopent en vernielt, is deeze zaak voorts-boets verhandeld / in de vierde saamenspraak / pag. 71 en verbolgens / alwaar klaar het teegendeel van beijde deeze stukken krachtelijk word beweezen. Waarom wij niet noodig achten/ hier iet meerder bij te voegen / als alleen / dat mij dunkt/ dat het onmoogelijk is te ontkennen / dat God voor altijd kan verbieden of gebieden/ 't geen hij of voor eens / of voor zeekere tijden verbied of gebied. Aangezien nu zodaanige zaaken in de gemelde verhandeling worden aangeweezen / die God verbooden heeft / die in haar eijgen aart (volgens de meening van onze partij) goed ; en gebooden / die in haar eijgen aart quaad zijn / zoo spreekt de zaak van zelfs / dat dit bewijs aan alle kanten krachteloos is. Te meer dewijl onze nieuwe teegenstreever dit volmondig en openhartiglijk bekend. Waarom wij tot de darde teegenwerping overgaan.

Darde teegenwerping.

Ten darden word ons teegengeworpen / datmen nergens leest / dat die Overheeden / die tot Christus geloov bekeerd wierden / gebooden zoude zijn / haar van dat ampt te ontslaan / of dat ze met het aanneemen van Christus leer / haar van zelfs daar van ontslaagen hebben / en dat verlaaten: 't welk al heel niet schijnt dat verzweegen geweest moest zijn / zoo Christus Godsdienst dat vereijschte.

Op deeze teegenwerping hebbenwe te vooren kap. 1 pag. 6 bondiglijk / zoo ons dunkt / geantwoord / zonder dat ik weet / dat'er iet ontbreekt : waerom niet noodig is dat noch eens te verhaalen. Wat die geloobigen belangt/ van welken niet uitdrukkelijk gezeijt word/ dat ze zulk een gebod naa Christus verheerlijking ontfangen hebben / dat is niet te verwonderen / dewijl in de

Hiſtorie van haar bekeering / door de Apoſtelen gedaan / we niet als generaale fondamenten / en eerſte beginzelen der Euangeliſe leer zien uijtgedruckt / waar door de menſchen tot boete van doode werken / en geloov in den Heer Jeſus bekeert moeten worden ; en dat aldaar geen gewach gemaakt word van de bezondere deugden / die de rechtveerdigheijd aller Jooden en Heijdenen zeer verre te booven gaan / en diemen niet als geloovigen / en die Chriſtus voor haaren Heer erkennen / nutteliik kan voorſchrijven. 't Was ook overtollig / van iemand / die Chriſtus nu beleed / in 't bijzonder te verhaalen / dat hij deeze of geene wetten zich onderwierp / dewijl het eeven veel is Chriſtus voor zijn Koning te erkennen / als te belijden / datmen al zijn wetten net wil gehoorzaamen. (Ziet hier van meer pag. 56/57) Ook blijkt dat klaar / zo eenig Jood dies tijds / Chriſtus Godsdienſt zuijver beleed / dat hem 't Overheijds-ampt te voeren / van de anderen geenzints toegelaaten geweeſt zouw zijn. En / die uijt de Heijdenen waarachtelijk geloofden / hoe konden die de Heijdenſche heerſchappij behouden / daar naar de toeſtand des tijds / de dienſt en aanbidding der Afgooden / Afgooden-offer Et aan vaſt was ? En ſchoon 'er dat al niet aan vaſt was (hoewel het 'er niet van af kon zijn) wat was die Heijdenſche heerſchappij doch anders / als zeekere ſtilzwijgende belijdenis van 't Heijdendom ? Dit verwijt er gens Tertullianus de Chriſten-Soldaaten / onder de Heijdenen Oorloogende / zeggende / dat zij onder des Duijvels Vaandel Oorloogden / voor der Afgooden Tempeelen / dieze verloochent hadden / waakten / voor de Duijvelen / die de Chriſtenen uijtdreeven / ſtreeden / en aldaar [aan de taafelen der Afgooden] aanzaaten / daar het den Apoſtel verbooden had. Wat aangaat het voorbeeld van den Hooftman Kornelius , de eerſteling der bekeerde Heijdenen / hier in zienwe vervult de Profetij Eſa. 2.4. Indienwe willen / dat hij door des Heeren Wet / uijtgaande uijt Zion / beſtraft en onderweezen / dat woord hem raadende zijn Zweerden en Spieſſen in Ploeg-ijzers en Sikkelen te veranderen / gehoorzaamt heb. Van Sergius Paulus word niet anders gezegt / als dat hij geloofde / en zich over de leer des Heeren verwonderde. Waar dat hij gedoopt is / en Chriſtus openlijk beleed / en leezenwe niet. Ziet Act. 13. 12. Van andere teegenwerpingen / gehaalt uijt eenige voorvallen der Apoſtelen / (als daar is Act. xxiij. 13 Et) hebbenwe meede kap. 5. pag. 53 Et genoeg gehandelt.

Vierde teegenwerping.

Ten vierden pleegmen teegen te werpen / dat deeze leer oproerig is / en aanleijding geeft tot weederſpannigheijd ; als die de onderdaanen ontſlaat van de gehoorzaamheijd / en de achtbaarheijd des Overheijds / voor zoo veelze van geloovigen word waar genoomen / vermindert.

Men plach in die tijd / toen de Doopsgezinden vervolgt wierden / haar ook teegen te werpen / dat zij de menſchen van de Overheeden afkeerig en ongehoorzaam maakten / aangezien zij haar voor godloozen uijtmaakten / en leerden datze geen Chriſtenen konden zijn. Het welk tot oproer en weerſpannigheijd ſtrekte.

Waar

Waar op ik antwoord 1. Dat noch van Breen, noch wij/ noch iemand van ons/ voor deezen het gevoelen der Doopsgezinden hebben voorgestaan/ tot zoo verre/ dat de Overheijd geen Christen kan zijn. Maar al hadden zij en wij dat rondelijk gezeijt/ zoo kan daar uijt dat gevolg/ niet als zeer lasterlijk getrokken worden: aangezien wij niet alleen stellen/ dat'er geen Overheijd kan zijn/ niet alleen een goede/ maar hoe quaad en onrechtveerdig datze ook mach weezen/ diemen niet schuldig is te gehoorzaamen: omdat het God den Christenen uijtdrukkelijk heeft belast Rom. 13. 1 Et. De Overheeden die ten tijde der Apostelen regeerden/ waaren zodaanigen/ dat den Apostel haar 1 Kor. 6. 1/4/6 onrechtveerdigen, verachten in de Gemeente, en ongeloovigen of trouwloozen noemt: geeft hij daar mee stof van oproerigheijd of ongehoorzaamheijd? Het is'er zoo verre van daan/ dat wij hier te vooren/ in het verhandelen van de eerste teegenwerping pag. 79/ klaarlijk getoont hebben/ dat'er geen gevoelen de gehoorzaamheijd aan de Overheijd/ zoo krachtig indrukt en vast stelt/ als het onze/ en in teegendeel geen zoo oproerig/ als dat van onze partij: omdat die stelt/ dat geen Overheijd wettig is/ en gehoorzaamheijd verdient/ of Gods dienaar is/ als die wel regeert/ en de regeering wettig heeft bekoomen; maar wij/ dat het die is/ die de heerschappij in handen heeft/ hoe hij'er ook aan mach gekoomen zijn/ of die gebruijken. En onze partij kan dat niet toestaan/ om het geen wij in het volgende kapittel zullen aanwijzen.

Tiende Kapittel.

Antwoord op het bewijs, 't welk uijt Rom. 13 teegen onz gevoelen word getrokken.

DE teegenwerpingen/ die ons als gevolgen uijt onz gevoelen voorgeworpen worden/ afgehandeld hebbende/ zullen we ook die overweegen/ dieze meenen dat de H. Schrift ons verschaft/ waar van de eerste genoomen is uijt Rom. 13. 1 Et/ alwaar Paulus zeijt: alle ziele zij den machten over haar gesteld onderworpen. Want daar is geen macht dan van God: en de machten die daar zijn, die zijn van God geordineert. Alzoo dat, die hem teegen de macht stelt, de ordinantie Gods weederstaat, en dieze weederstaan, zullen over haar zelfs een oordeel ontfangen. Want de Oversten zijn niet tot een vreez den goeden werken, maar den quaaden. Wilt gij nu de macht niet vreezen? doet het goede, en gij zult lof van haar hebben. Want zij is Gods dienares, u ten goede. Maar indien gij quaad doet, zoo vreest: Want zij draagt het zweerd niet te vergeefs. Want zij is Gods dienares; een wreekster tot straff, den geenen die 't quaad doet. Daarom is het noodig onderworpen te zijn, niet alleenlijk om de straff, maar ook om het geweeten. Want daarom betaald gij ook schatting: want zij Dienaars Gods zijn, tot dit zelfde geduuriglijk bezich zijnde.

De eijgenschappen/ die den Apostel hier aan de Overheijd toeschrijft/ doen veel menschen vast stellen/ dat hij dat Ampt daar mee voor de Christenen gevoor-

loſt heurt / en dat dezelfden ons daar van behooren te overtuijgen: als

1. Datze woord gezeijt van God te zijn.
2. Datze van God geordineert is.
3. Datze geen vreez voor de goede, maar voor de quaade werken zijn.
4. Dat de geenen die het goede doen, lof van haar hebben.
5. Dat zij Gods Dienaar is.
6. Datze ons ten goede ſtrekt.
7. Datmen haar / om de conſcientie moet gehoorzaamen.
8. Eijndelijk / datze geduurig tot Gods dienſt volharden.

Wij zullen dan / zoo kort en klaarlijk als ons doenlijk is / onderzoeken / of deeze zoo treffelijke en meenigvuldige eijgenſchappen / ons wel eenige voet geeven / om te gelooven / dat de geen die daar mee voorzien is / zonder met eenige andere eijgenſchappen meer begaaft te zijn / niet alleen een Chriſten moet zijn / maar of hij het wel kan zijn. 't Welk wij alle beijde ontkennen / en Epiſcopius (teegen welk van Breen zijn Tractaat heeft geſchreeven) ſtelt het alle beijde: want hij zeijt in zijn gemelde boek van het Ampt der Overheijd pag. 154 reg. 20 Et / dat den Apoſtel hier ter plaats, ſommige dingen den Oppermachten toeſchrijft, die de *Heijdenſche* Overheeden, inzonderheijd de *Roomſche*, die toen ter tijd het Oppergezach hadden, NB. met geen recht toege-eijgent konden worden &c. Waar uijt dan vloeit / dat hij meent / dat deeze eijgenſchappen een Chriſten maaken. Wij eijſſchen dan bewijs van twee zaaken 1. dat deeze eijgenſchappen geen Heijdenſche Overheeden konnen toege-eijgent worden / dat is / dat de geen dieze heeft / noodzaakelijk een Chriſten is. 2. Ontkennen we zelfs / dat de geen / die deeze eijgenſchappen heeft / een Chriſten kan zijn / zoo hij geen andere heeft / die deeze eijgenſchappen / zoo als den Apoſtel die verſtaat / altemaal tot een toe uijtſluijten. En we voegen'er nu noch bij 3 / dat we ook ontkennen / dat de geen die al deeze eijgenſchappen heeft / niet t'eenemaal godloos en vervloekt kan zijn / 't welk noch veel verder gaat. En we zullen noch ten overvloed ten 4 gaan bewijzen / dat al deeze eijgenſchappen / onafſcheijdelijk in de allergodlooſte / wreedſte en onwettigſte Overheeden plaats hebben. Jaa dat eenige van deeze eijgenſchappen zodaanig zijn / datze in een Chriſten geen plaats moogen hebben.

Onze partijen om te bewijzen / dat deeze eijgenſchappen alleen genoeg zijn / om iemand tot een Chriſten te maaken / hebben niet anders / als de manieren van ſpreeken van van God geordineert, Gods dienaar te zijn &c. Maar wij antwoorden / dat die manieren van ſpreeken dat niet bewijzen: omdat Gods Dienaar te zijn ook van godlooze / Duijvelen / winden Et kan gezeijt worden / en alleen van de dienſt in werreldſche zaaken / of het beſtier des werrelds verſtaan worden. Als meede omdat het goede, dat hier gezeijt word / dat de Overheeden bezorgen / alleen van het Burgerlijk goede kan genoomen worden. Welke zaaken / alzoo het geen plichten zijn / die den Chriſtenen zijn belaſt / zoo bewijzenze niet / dat iemand een Chriſten of Godvruchtig is / dieze doet / en dieshalven konnen aan zodaanige dienaars Gods, en bezorgers van het goede &c, alle Chriſtelijke deugden konnen ontbreeken. En hier mee is het geheel bewijs ten vollen gebrooken / tenzij onze partijen bewijzen / dat Paulus hier het Chriſtelijk

goed

goed/ en de Chriſtelijke dienſt Gods alleen verſtaat. 't Welk dewijl het van niemand is gedaan/ noch ondernoomen/ zoo hebben wij met dit onz antwoord dit bewijs voldaan. Maar wij zullen ook verder gaan/ en bewijzen dat den Apoſtel hier van het Chriſtelijk goede en dienſt niet kan ſpreeken.

Ik verzoek dat hier wel op gelet word/ dat/ indien deeze plaats' ons leeren zal/ dat het Overheijds-ampt een Chriſten paſt/ dat dan moet zeeker zijn/ niet dat deeze eijgenſchappen niemand beletten een Chriſten te zijn ('t welk Pripkovius meent hier genoeg te zijn) maar dat menze niet kan zeggen van iemand/ die geen Chriſten is: want indienze meede komen paſſen op een Onchriſten of godloos menſch/ zoo is klaar/ dat met dezelfden het Overheijds-ampt in een Chriſten niet word gebillijkt. Want wij brengen deeze plaats geenszins bij/ om te bewijzen/ dat het Overheijds ampt voor een Chriſten ongeoorloft is; maar onze partijen willen daar uijt toonen/ dat het geoorloft is.

Men moet dan wel letten/ dat den Apoſtel al deeze eijgenſchappen/ aan alle Overheeden toeſchrijft in het eerſte vers/ als hij zeijt/ want daar is geen macht als van God, en de machten die'er zijn, zijn van God geordineert. Waar uijt dan bloeit/ dat al de volgende eijgenſchappen/ op alle Machten (of Overheeden vers 3) van hem gepaſt worden/ ze zijn dan zoo godloos/ wreed/ onwettig en onrechtveerdig als ze willen. Gelijk als Nero dit alles was/ diemen meent dat toen Kaizer was/ toen Paulus dit ſchreev/ of anders moeſt het Tiberius, Kaligula, Klaudius, Galba, of Otho geweeſt hebben; 't welk van geen van allen waarſchijnelijk is/ hoewelze geen van allen veel beeter als Nero waaren. Op zulke wanſchepſels en vijanden van alle deugden/ paſt den Apoſtel dan deeze eijgenſchappen (die we ook hier naa zullen toonen/ hoeze op haar paſten) en daarom toonen die eijgenſchappen niet/ dat dat ampt een ampt is/ dat een Chriſten voegt/ of van hem mach bedient worden.

Doch eenigen/ om dit wat te blanketten/ zeggen/ dat den Apoſtel dit ſchreef/ toen Nero noch wel regeerde/ het welk eenige willen/ dat hij de eerſte vijf jaaren deed. Doch behalven dat dit valſch is/ en niet als een duijfle pluijmſtrijkerij/ zoo kan ons niemand verzeekeren/ of die brief in de eerſte of laaſte jaaren/ van Neroos regeering geſchreeven is: maar dat hij van eerſten af zeer godloos heeft geweeſt/ en alle moedwil/ grouwelen en baldaadigheijd bedreef/ en aan het kruijs-volk toeliet/ is allen kenlijk/ die de geſchiedeniſſen geleezen hebben. En al die hem gelijk waaren/ verhief hij en maakteze groot.

En daarbeneffens/ bijaldien al deeze lof/ en het recht van gehoorzaamheijd/ niet op alle Overheeden paſten/ zoo moeſt volgen/ dat de Chriſtenen en andere onderdaanen/ geen gehoorzaamheijd ſchuldig waaren/ als alleen aan goede/ billijke/ rechtveerdige en wettige Overheeden/ gelijk ook Epiſcopius, in zijn Tractaat van 't Ampt der Overheijd pag. 148/ en anderen te kennen geeven. Waar mee dan de Chriſtenen, die in alles naauw op Gods wil acht geeven/ niet alleen in een onontwarrelijke ſtrik gebracht/ maar daar boovē ook een wijde deur tot alle oproer/ Moord/ Oorloogen en verwarring geopent word. Het eerſte blijkt daar uijt/ omdat de wettigheijd van de macht/ en de billijkheijd van de regeering/ niet alleen zeer duijſter/ en dikmaal/ jaa altijd onnaſpeurelijk zijn/ maar ook die nergens in het Nieuw noch Oud Verbond/ voor de volken buijten

de Jooden, beſchreeven zijn. Het tweede / omdat / in geval de Oberheijd onwettig aan de macht gekoomen is / of onrechtveerdiglijk Ec regeert (het welk dan elk aan zijn oordeel zal meenen te staan) een ander / die meent een wettige Oberheijd te zijn / en voorgeeft wel te zullen regeeren / teegen de Oberheijd zal opstaan / als hij kan / hem verjaagen en ombrengen: waar uijt oneijndige jammeren ontstaan moeten / en de boet tot alle oproerigheijd gegeeven word. Maar bijaldien we ſtellen / dat al de acht genoemde eijgenſchappen / en het recht van gehoorzaamheijd te eijſſchen / op alle Oberheeden paſt / zoo zijn al die onheijlen geweert / gelijk wij in het voorgaande kapittel pag. 59 / op de eerſte teegenwerping / getoont hebben.

Dat nu al die eijgenſchappen / op alle Oberheeden paſſen / geeven de eijgen woorden des Apoſtels in het eerſte vers / klaarlijk te kennen: want hij zeijt dat'er NB. geen macht is als van God, en daar op gaat hij zijn voorder bewijs en reeden verbolgen.

1. 2. Maar wij zullen het ook van al de eijgenſchappen in 't bezonder aanwijzen. Dat de eerſte en tweede / naamelijk van God te zijn, en van God geordineert te zijn, op alle / zelfs quaade Oberheeden paſt / blijkt daar uijt: omdat Paulus Kol. 1. 16 uijtdrukkelijk zeijt / dat Chriſtus NB. alle Troonen en Overheeden heeft geſchaapen of geordineert / op aarden. Gelijk God ook Eſa. 3. 1/ 2/ 3/ 4/ 5/ 12/ 14/ 15 getuijgt / dat hij de bequaame en wijze Vorſten en Regenten zal wegneemen / en onbequaamen in haar plaats ſtellen / die het volk zullen verdrukken, opſlokken, verteeren, berooven, en verpletteren den ellendigen &c. Ziet ook Dan. 2. 21.

3. De darde eijgenſchap / dat ze geen vreez voor de goede, maar voor de quaade werken zijn, die moet eerſt wel verſtaan worden. Want alsmen dat van alle goede en quaade werken zouw verſtaan / zoo is het geheellijk onwaarachtig: aangezien deeze goede werken / het openlijk belijden van de Chriſtelijke Godsdienſt / het beſtraffen der afgoderij / en van veel andere grouwelen / die bij de Heijdenen geoorloft en Godsdienſtig geacht wierden / het vergaaderen om malkanderen te onderwijzen in / en tot het beleeven van Chriſtus gebooden op te weſſen / het weijgeren van de beſnijdenis / en van de letterlijke onderhouding des Wets / het weijgeren van de Afgooden te offeren / en van haar offer-maaltijden / het beſtraffen van de dienſt der wellusten / en veel andere noodzaakelijke Chriſtelijke deugden / hebben de eerſte drie honderd jaaren lang / bijnaa de eenigſte dingen geweeſt / die de allerwreedſte ſtraffen van de Oberheijd te vreezen hadden / en veel van die zijn het noch in de Paapſe en andere Landen / en eenige zijn ook noch niet geheel beijlig / voor de ſtraf der Oberheeden in onz Land. Waar uijt dan moet volgen / dat den Apoſtel (die zoo openbaarlijk bij de Romeijnen niet heeft durven liegen) van een zeekere ſoort van goede en quaade werken, bij haar wel verſtaan / geſprooken heeft. Wat hij voor de quaade verſtaat / is lichtelijk uijt zijn woorden vers 4 te vinden / als hij het zweerd der Oberheijd daar op drijgt. Waar uijt blijkt / dat hij die ſtukken verſtaat / die de Landwetten der der volkeren ſtraffen / als oproer teegen de Oberheijd / moorden / ſteelen en zoo voorts. En het goede noemt hij in het 6ſte en 7de vers / naamelijk Tollen en Schattingen te betaalen. Van welken alsmen deeze woorden verſtaat / zoo zijnze

aan

aan alle haaten krachtig tot zijn oogwit / en klaar. En dan blijft'er met eenen uijt / dat deeze eijgenschap meede aan alle Overheeden / hoe quaad datze ook zijn / eijgen is. Want geen Overheijd kan bestaan / zoo hij die goede dingen zouw straffen / en die quaade niet / maar voorstaan.

4. De vierde word uijt het geen wij van de darde gezeijt hebben / meede openbaar / in alle Overheeden plaats te hebben: want die Burgers of Onderdaanen / die niets doen / door welk de gemeene rust en welstand word beroert / maar alles doen / door welk die kan bevestigt worden / die moetenze prijzen en toegedaan zijn. Zodat / alsze de Christenen, om de te vooren genoemde dingen vervolgden / zoo preezenze haar eevenwel voor goede Burgers.

5. De vijfde / datze Gods dienaars zijn, is niet minder algemeen / als datze van God geordineert zijn. Want dewijlwe nu uijt Esa. 3, 4 &c. Dan. 2. 21. Kol. 1. 16 gezien hebben / dat God alle Vorsten / goede en booze stelt / en dat wij weeten / dat hij de menschen niet onmiddelijk regeert / zoo is klaar / dat hij daar in de dienst der Overheeden gebruijkt / om haar hard of zacht te regeeren / naar zijn welgevallen. En in deezen zin konnenze immers zeer wel Gods dienaars genoemt worden. En het is niet noodig / (daar wel op te letten staat) dat wij bewijzen / dat den Apostel die meening heeft / die wij in die eijgenschappen / ten allen overvloed bewijzen dat hij heeft; maar genoeg / datmen de woorden zoo kan neemen: omdat wijze niet tot bewijs bijbrengen / maar onze partij. Nu kan niemand ontkennen / dat den Apostel haar in die zin Gods Dienaars kan noemen. Maar dat hijze in geen andere zin zoo kan noemen / is daar uijt openbaar / omdat hij deeze dingen van alle Overheeden zeijt / die'er toen waaren / als Nero dat schrikdier / Felix, die zoo verschrikte / toen Paulus van de gerechtigheijd en onthouding, en van het toekoomende oordeel sprak Act. 24. 25 / en om zijn booze stukken van Festus gevangen naar Roomen wierd gezonden / Festus, die den onschuldigen Paulus naar zijn eijgen oordeel / graag naar Jerusalem zouw gezonden hebben / om de Jooden gunst te bewijzen / om hem onderweegen te vermoorden Act. 25. 3 / 9 / 18 / Tigellinus, die all het bestier van Nero in zijn handen had / en all zijn schelmstukken stijfde of verooraakte. Vinius en Lako, twee de grootste schelmen die'er weezen konden / en veel anderen / te lang om te verhaalen. Deeze worden altemaal met die naam genoemt: omdat God door haar / de werreld toen op die harde wijs wilde regeeren. En God noemt ook zelfs de quaade / Afgoodische / trotze en wreede Heerschers zijn / gezalfden en Dienaars, als Esa. 45 / de Grooten Cyrus, Kooning van Persien, die zoo hoogmoedig was / dat Arrianus van hem schrijft / dat hij de eerste geweest is / die hem zelfs Goddelijke eer en aanbidding deed bewijzen. Wiens onverzaadelijke Geldgierigheijd / de Schijtische Kooningen Thomyris, toenze hem verslaagen had / strafte / met hem gesmolte Goud in de mond te gieten. Zoo oploopende / zot en quistachtig / dat hij met onbedenkelijke onkosten / de Rivier Gyndus strafte / met haar in 180 Beekjes te verdeelen / besteedende daar aan den arbeijd van zijn geheel leeger een gantsche Zoomer / en dat / omdatze een van de gewijde peerden / met welk hij een van zijn volk zotteliik daar had willen laaten deurgaan / wegspoelde en inzwelgde. En had iemand zijn andere zotte daaden beschreeven / ik geloob datmen al zoo groot een Boek daar mee zouw verbult

hebben /

hebben / als zijn pluimstrijker Xenofon met zijn dappere daaden. Daarom noemt hij hem ook Esa. 46. 11 een Roof-voogel. Dus noemt hij ook Nebukadnezar, die Tiran en Afgoodische Moordenaar Jer. 25. 12/14. Dan. 2. 5. iij. 6/19/20/&c / zijn Knecht of Dienaar Jerem. 25. 9. xxvij. 6: omdat hij God diende / daar in / dat hij de Israëliten zijn eijgen Volk / en alle andere Rijken / plaagde en verdrukte.

6. Datze ons ten goeden strekt, is al van het zelfde slach / en wat de manier van spreeken belangt / noch veel algemeener / hebbende dat met alle vervolgingen gemeen Rom. 8. 28. Doch ik acht / dat den Apostel van het zelfde slach van goed spreekt / van welk hij vers 3 in de vierde eijgenschap handelt / naamelijk de Burgerlijke rust / door welk de Overheijd verooraakt / dat de Christenen van het graauw niet overvallen worden / en zoo voorts / een zaak die de allerbooste Overheijd niet kan gedoogen / zoo hij zelfs wil veijlig zijn. Ten minsten kan niemand ontkennen / datmen de woorden van dat goede kan verstaan. Jaa dewijl den Apostel van de toen heerschende Overheeden spreekt / die de Christenen vervolgden / zoo kanmen'er geen ander goed door verstaan. En het kan ook niet wel anders zijn / omdat den Apostel hier / gelijk ook Petrus 1 Pet. 2. 13 / voorheeft / de Christenen te toonen / datze alle Overheeden moeten gehoorzaamen: waarom hij haar ook geen andere eijgenschappen kan toeschrijven / als die alle Overheeden / hoe boos datze ook zijn / altijd eijgen zijn. Want indien'er een of eenige eijgenschappen onder waaren / die niet op allen pasten / zoo was de geheele vermaaning krachteloos. En is deeze reeden alleen genoeg / om de geheele zaak te voldoen.

7. De zeevende eijgenschap dan is / dat ook onz geweeten ons gehoorzaamheijd aan haar te bewijzen afvordert. Aangezien nu onz geweeten nergens anders / als aan Gods gebod verbonden is / zoo kan dit niet anders zijn / als dat den Apostel verklaart / dat God ons belast haar te gehoorzaamen / al stond'er geen menschelijke straf op. Dewijl dan nu klaar is / dat den Apostel voorheeft / te toonen / dat God wil / datwe dat aan alle Overheeden zullen doen / zoo is dit al meede een zaak / die op alle Overheeden past.

8. De achtste en laaste / die wel de allerbezonderste schijnt te zijn / en alleen op Godvruchtige Overheeden te passen / alsmen de woorden zoo van buijten aanziet / naamelijk datze tot dit zelfde geduuriglijk volharden, is eevenwel niet minder algemeen / als de voorgaanden: 't welk niet alleen uijt de reeden / eeven te vooren gegeeven blijkt / maar ook uijt de geheele verhandeling. En de woorden konnen ook wel zoo genoomen worden / datze op de naast voorgaande zien / naamelijk dat het werk der Overheijd altijd is / Tol en Schatting te neemen / en datze daar in God altijd dienen. Of wilmenze liever neemen / zoo als deeze woorden in het vierde vers verklaart zijn / van Gods Dienaar te zijn / dat dunkt ons noch gevoeghelijker te weezen. Maar datmenze zoo zouw neemen / dat de Overheeden altijd beezig zijn / met haar voorneemen en gedachten / om God te dienen / zoo zal dat een reeden zijn / om de gehoorzaamheijd der Overheeden / den boom in te smijten: want aangezien den Apostel / volgens die verklaaring / alleen aan zulke Overheeden zouw belasten gehoorzaamheijd te bewijzen / zoo zouden de Christenen schier nooit gehoorzaamheijd aan haar

schul-

ſchuldig zijn: dewijl dat niet alleen toen geen plaats had in Nero, en de andere minder Overheeden / maar ook genoegſaam in geen Overheeden: maar alsmenze zoo verſtaat / als ik acht dat waarlijk de zin is / dat / naamelijk / alle Overheeden Gods werk of beſtier van de werreld uijtvoeren / zoo alshijze wil gehandeld hebben / 't zij hard / 't zij zacht / dan verbindenze alle menſchen / om alle Overheeden altijd te gehoorzaamen. En dus hebben wij overvloedig genoeg getoont / dat deeze woorden geenszins bewijzen / dat de Chriſtenen het Overheijts-ampt moogen bedienen.

Het welk noch meer zal blijken / indienwe bedenken / waarom den Apoſtel / met zoo veel beweegreedenen / de gehoorzaamheijd aan de Overheijd inſtampt: dewelk gewiſſelijk geen andere kan zijn / als die / om welk hij zoo veel van het ſtuk van de rechtveerdiging / en het verlaaten van de zonden / en zoo voorts / in deeze brieve diſputeert / naamelijk omdat eenige valſche Leeraars (gelijk Tit. 3. 1. 2 Pet. 2. 10. Jud. 8 Et blijkt) het volk zochten wijs te maaken / datmen de Overheeden niet behoefde te gehoorzaamen. En dat is de oorzaak / om welk den Apoſtel zoo veel van haar zeijt. En met deeze antwoord is al het geen onze nieuwe partij Pr. in 't breede alhier diſputeert / geheel buijten het ſpoor / en omveer gworpen. Want wij geeven hem niet alleen een ander antwoord / als van Breen, maar hij heeft ook des zelfs antwoord ten deel niet verſtaan / ten deel het geen van Breen alleen bijbrengt / om het bewijs / dat Epiſcopius uijt deeze plaats trekt / te ontknoopen / zoo genoomen / als of van Breen daar mee zijn geboelen van de weerloosheijd wilde bewijzen.

Dat nu ſommigen voorwenden / dat den Apoſtel alleen gehoorzaamheijd gebied aan de macht, voor zoo veelze wel bedient word / maar niet aan de perſoonen dieze misbruijken / en dat daarom de acht genoemde eijgenſchappen / alleen op goede Regenten zien / die moet wel bedenken / dat zulk een uijtvlucht (daar ik gaarn beken geen begrip van te hebben / en vaſtelijk geloov / dat de geenen dieze bijbrengen / alzoo weijnig als ik verſtaan / en ook geen verſtaanlijke zin in zich hebben) ons niet raakt. Want wij brengen deeze plaats niet tot bewijs bij / maar onze partij. Zoo moet hij dan bewijzen / dat den Apoſtel niet op de machthebbers ziet. En als hij dat al beweezen had / zoo moeſt hij noch daar booven toonen / dat de acht eijgenſchappen zoo niet konnen genoomen worden / als wij hier aangeweezen hebben. En het is geenszins genoeg / al toonde hij / datze ook op Chriſtenen konnen paſſen: dewijl hij wil bewijzen / dat den Apoſtel met die eijgenſchappen te kennen geeft / dat een Chriſten dat Ampt mach bedienen. Doch ſchoon wij vaſtelijk vertrouwen / dat deeze dingen niet konnen beweezen worden / en wij met onz gegeeven antwoord konnen volſtaen / zoo zullenwe ook toonen / dat het niet gelooffelijk is / dat den Apoſtel alleen op de macht ziet.

Dit is af te neemen uijt het darde vers / alwaar den Apoſtel / in plaats van machten / Overheeden noemt / en dezelfde vers 4 Gods Dienaar noemt / 't welk niet op de macht / maar op de macht-hebbers paſt. Ook kan de macht niets doen / als voor zoo veel iemand die heeft. Behalven dat de gewoonte des Apoſtels is / de zaak te noemen / in plaats van de geen / op welk de zaak paſt. Ziet Rom. 2. 26 / 27 / 28. III. 30. iv. 9. x. 6. xj. 7. Ziet ook Luk. 12. 11. Rom. 8. 38.

1 Kor. 15. 24. Eſeſ. 1. 21. III. 10. vj. 12. Kol. 1. 16. II. 10. III. 15. Tit. 3. 1. 1 Pet. 3. 22. Gelijk hij ook hier vers 1 alle ziel ſtelt, voor al die een ziel heeft. Waar bij komt / dat Petrus 1 Pet. 2. 13 uijtdrukkelijk haar alle menſchelijk ſchepſel (want zoo ſtaat in het Grieks) noemt / en verklaart die datze Kooningen en minder Oberheeden zijn. Behalven dat hij dan de kracht van zijn geheele vermaaning zouw gebrooken hebben / als hij alleen wilde / datmen de goede Oberheeden zouw gehoorzaamen / gelijk te vooren overvloedig is getoont.

Elfde Kapittel.

Word geantwoord op het bewijs, uijt 1 Tim. 2. 1, 2, 3, 4 genoomen.

DE geenen die het Oberheijds-ampt voor een Chriſten geoorloft achten / meenen datze uijt de aangeweeze woorden des Apoſtels konnen bewijzen / dat een Chriſten het Oberheijds-ampt mach bedienen; We zullen 't bewijs onderzoeken. De woorden / dan / van de gemelde plaats / luijden aldus: Ik vermaan dan voor alle dingen, dat gedaan worden ſmeekingen, gebeeden, voorbiddingen, dankzeggingen voor alle menſchen; voor Kooningen, en all die in Hoogheijd zijn, opdat wij een geruſt en ſtil leven leijden moogen, in alle eerbaarheijd en Godzaaligheijd. Want dat is goed en aangenaam voor God onze Zaaligmaaker, welk wil dat alle menſchen zaalig worden, en tot kennis der waarheijd koomen. Met deeze woorden / meent onze partij / vermaant den Apoſtel te bidden voor Kooningen / datze zaalig worden / en dat ten dien eijnde / dat als zij tot kennis der waarheijd gekomen zullē zijn / wij onder haar beſcherming een geruſt en ſtil leeven moogen leijden. Nu zulk een geruſt en ſtil leeven konnen de Kooningen ons niet verſchaffen / alsze ſtraks / naa datze bekeert waaren / haar van het Rijks-gebied moeſten ontſlaan; omdatze dan geen gezach noch macht meer zouden hebben / die tot beſcherming van anderen noodig is. Ook zouw het konnen gebeuren / dat zoo de Kooningen nu bekeerd / haar Stepter en Kroon neerleijden / 'er andere noch veel arger in haar plaats quaamen / die ons noch veel meer / als de nu bekeerde te vooren deeden / mochten ontruſten: en zoo zouw het gebeuren / dat alswe geloofden / dat God onze gebeeden verhoort had / met dat die Kooningen en Overſten / onder welker gebied wij leefden / zich koomen te bekeeren / 'er niet alleen die gewenſchſte vrucht van ſtilte en ruſt niet zouw volgen / diewe uijt haar bekeering verhoopten / maar datwe van noch veel boozer navolgers in haar plaats / zouden worden geplaagt en zwaarder vervolgt / zoo datwe niet tot ons beſte / maar tot ons grootſte quaad / aldus zouden verhoort zijn.

Men moet hier weederom wel aanmerken / dat wij deeze plaats niet bijbrengen / om'er iet mee te bewijzen; maar onze partij; en dat het daarom niet genoeg

noeg is / datze toonen / hoe zij die plaats verstaan ; maar ook moeten bewijzen / datze niet anders kan verstaan worden. Nu ontbreeken hier noch verscheijde dingen / die beweezen moeten worden / eer zij haar bewijs uijt deeze woorden genoomen konnen vast stellen. Want daar word onderstelt 1 / dat het gerust stil leeven te leijden, bestaat in vrij te zijn van vervolging. 2. Dat de woorden / opdat wij een gerust stil leeven leijden &c, het oogwit van onze gebeeden van den Apostel gestelt worden. Welke twee zaaken niet onderstelt / maar beweezen moesten worden. Met welk antwoord wij hier al meede zouden konnen bestaan / maar wij zullen ten overvloed de geheele zaak naader gaan verhandelen.

Wat het eerste belangt / indien dat waar was / zoo moesten onze gebeeden / als God die verhoorde / die gerustheijd onfeijlbaarlijk te weeg brengen : anders zouden dezelfde zwaarigheeden / die het bewijs voorwend / hem weederom voor het hooft springen. En nochtans is zeeker / dat die rust niet alleen niet zeekerlijk uijt der Kooningen bekeering stond te volgen / maar dat'er lichtelijk het teegendeel uijt ontstaan kon. Want behalven dat de Kooningen / tot Christus bekeert zijnde / daarom geen Kooningen konden blijven / omdat dies tijds voornaamelijk der Kooningen werk was / de Heijdensche Gods-dienst te bevestigen / en die met alle zorg en moeite te onderhouden : zoo zouw het de Kooningen nu bekeert zijnde / geenzins gepast noch hen vrij gestaan hebben / stilzwijgende zulke verfoeijselen toe te stemmen / als ze Kooningen hadden willen of moogen blijven. En voor gewelt dat te veranderen / behalven dat het niet altijd in haar in haar macht geweest zouw zijn / onder een bijgeloovig volk / dat de vrijheijd der conscientie en haar Gods-dienst niet minder lief had / als de waare Dienaars Gods / en ook haar leeven en bloed daarom op zouw zetten / zoo is het ook vreemd van de Christelijke belijdenis / die alle gewelt en dwang aangaande de conscientie verwerpt. En daarbeneffens / als zulke Kooningen dat met gewelt ondernaamen / zoo stond het in de waagschaal / of de onderdaanen / niet een ander Kooning teegen haar zouden opwerpen / of ten minsten haar met gewelt teegen hem verzet hebben En dan was het geheel onzeeker / of die Kooning het onderspit niet zouw delven / en aldus een zwaarder ongemak / in plaats van een geruste leeven / op de Christenen brengen. En dus blijkt / dat de vrucht van het gebed der Christenen, op die wijs geheel onzeeker word gesteld. 't Welk vreemd is van de gebeeden der Christenen ; aan welken over al een onfeijlbaare verhooring is belooft / als ze naar Gods wil bidden. Hoe zouw den Apostel dan de geloovigen vermaanen / voor alle dingen ook daarom te bidden / dat de Kooningen mochten bekeert worden / om in de Heijdensche Gemeenebesten regeerende / haar vreede te geeven ?

Zeijt iemand / dat den Apostel niet ziet op de Persoonen der Kooningen alleen / maar op de Kooningen te gelijk genoomen met andere menschen / voor welken hij wil dat men zal bidden / of ten minsten / met die volkeren / over welke die Kooningen regeeren ; en dat alsdan dat bekeeren vande Kooningen / met de volkeren en haar onderdaanen / alleen genoeg zouw zijn / om den Christenen rust en vreede onder de menschen te verschaffen. Zoo antwoord ik / dat daar mee / de geheele kracht van het bewijs gebrooken word : omdat / als de volken haar

met de Kooningen beheeren / het dan niet noodig is / dat de Kooningen ten dien eijnd haar regeering behielden / dewijl de bzoomen onder den bzoomen geen lighaamelijke beſcherming behoeven / en dat eijnd van bzeede / booz middel van die beheering / daar de geloobigen om bidden / veel krachtiger kan verkreegen wozden / als booz eenige uijtterlijke macht en geweld.

Wat het tweede belangt / het ſchijnt ongerijmt / dat daar zoo grooten booz zaak is om te bidden / als hier verhaalt wozd / naamelijk de beheering en zaaligheijd der ongeloobigen / daar de geloobigen om wenſchen / en alleszins die moeten bevozderen / niet alleen met verlies der uijterlijke ruſt / maar ook van haar leeven / dat haar harten en gedachten daarenbooven afgetrokken zouden moeten wozden / om naar uijterlijke bzeede te verlangen / eeven als tot een zaak die de Gemeente zeer nut zij / en datze daar op ziende / gebooden zouden wozden / booz alle dingen te bidden / om het beheeren van de Heijdenſche Kooningen. Want dus zouw / naar deeze nijtlegging / het naaſte eijnde der gebeeden zijn / de beheering der Kooningen / doch het uijterſte en ver afgeleegenſte / een geruſt leeven ; dat ongerijmt is. Want het heel Euangelium belooft de geloobigen in dit leeven / niet anders als verbolgingen en verdzukkingen / en leert / dat die goet en nuttelijk zijn tot onz behoudenis. Daar-en-booven geruijgt ook de erbaarentheijd van alle tijden / dat de Gemeente altijd beeter geweeſt is onder het kzuijs / als buijten dat. Want onder de Chriſten-Overſten / (als Ludovicus Vives zeijt in zijn Boek / van 't leeven onder den *Turk*) zijn de deugden allengskens vermindert, en in der zelver plaatz door haar ingevoert den Adel, eer, waapenen, praalteekenen, triumfen, trotsheiid, grootsheijd en hoovaardije. Voegt hier bij / dat de Biſſchoppen / booz deeze Overſten volle geruſtheijd genietende / met macht en Rijkdommen verzien / eerſt hebben begonnen met de dzonkaarts te braſſen en zuijpen / daar naa nu zonder eenig vzeez haar meededienſtknechten te ſlaan. Hoe zouw dan den Apoſtel zijn oogwit en uijterſte eijnde des gebeds booz de Kooningen / dat zelfde geſtelt hebben / dat bequaam is / om alle ijver en vierigheijd van waare Godvzuchtigheijd uijt te bluſſen / en Gods Gemeente ganſch te vertreeden.

Voeg hier bij / booz een darde antwoozd / dat andere geleerde Mannen / onder welken Beza is / die anderzints het Overheijds-ampt onder de Chriſtenen wil behouden hebben / aangemerkt hebben / dat de woozden die in hoogheijd zijn, opdat we een ſtil en geruſt leeven leijden, zoo aaneengehecht konnen wozden / dat daar booz het eijnd wozd uijtgedzukt / om welk de geenen / daar hij belaſt booz te bidden / in hoogheijd zijn / als of den Apoſtel zeijde / datmen bidden moet booz Kooningen / en booz alle die daarom van God in hoogheijd geſtelt zijn / opdat wij een geruſt en ſtil leeven leijden. En dit is naar alle waarſchijnelijkheijd de rechte meening / overeenkoomende met het geen wij in het voorgaande kap. getoont hebben / dat de Overheeden niet alleen daar toe zijn / maar datze ook dat oogwit altijd betrachten. En al konden wij niet bewijzen / dat dit de rechte meening van de woozden is / zoo is genoeg datmenze zoo kan meenen / om de kracht van het bewijs te breeken.

Ten vierden / konnen die woozden / opdat wij een ſtil en geruſt leeven leijden, in alle eerbaarheijd en Godzaligheijd, zoo ook genoomen wozden / datze een

oorzaak in zich behelzen / waarom men voor alle menschen moet bidden / en bezonderlijk voor Koningen/en die in Hoogheijd zijn/namelijk/opdat onze wandeling onder de Heijdenen/ niet alleen blijke zedig en vreedzaam / maar ook vroom en eerlijk te zijn. Hier op ziet ook Petrus 1 Petr. 2. 13; als hij zeijt: Zijt dan alle menschelijke Ordinantie onderdaanig,om des Heeren wil, het zij den Kooning,als de Opperste macht hebbende, het zij den Stadthouderen, als die van hem gezonden worden, tot straf wel der quaaddoenders, maar tot prijs der geenen die goed doen; want alzoo is het de wil Gods,dat gij wel doende de mond stopt,aan de onweetendheijd der dwaaze menschen. En een weijnig te vooren vers 12: Ende houd uwen wandel eerlijk onder de Heijdenen: opdat in het geen zij qualijk van u spreeken, als van quaaddoenders, zij uijt de goede werken, dieze in u zien, God verheerlijken moogen, in de dag der bezoeking. Het welk daarom de meening des Apostels meede wel kan zijn: omdat (gelijkwe in het voorgaande kap. pag. 89 meede getoont hebben) deeze en dergelijke gebooden / van de Apostelen gestelt zijn teegen de stellingen der valsche Leeraars / die de Oberheeden lasterden/ en haar ongehoorzaam waaren. De Apostel gebied daar teegen/ opdat de Christenen over al zouden doen blijken/ datze met die oproerigheijd geen gemeenschap hadden / datze in haar openbaare gebeeden / voor de Oberheeden zouden bidden: om die schandvlek / van de naam der Christenen af te weeren/ en te maaken / datze onder die naam / van weerspannigen teegen Oberheeden/ dat is als quaaddoenders / niet gelastert noch verbolgt mochten worden. En dat het woord zijn voor blijken genoomen word / is bij de Hebreën zeer gebruijkelijk. Ziet onder anderen Jerem. 12. 1. Rom. 3. 4/ 26. 2 Kor. 4. 7.

Eijndelijk / is wel aan te merken / dat all' onze teegenstreevers toestaan / dat den Apostel in deeze plaats gebied / dat de Christenen voor de Oberheijd zouden bidden / datze tot kennis van de waarheijd / en dus tot de eeuwige zaaligheijd mochten koomen vers 4. Waar uijt dan openbaar is / dat die Oberheeden/ voor welken hij belast te bidden / de zaaligmaakende kennis van de waarheijd, dat is / van de Christelijke Gods-dienst / niet hadden; maar ongeloovigen waaren. Aangezien hij dan voor haar gebied te bidden / zoo kan het gebod van te bidden, geen bewijs verstrekken / datze Christenen konnen zijn.

Twaalfde Kapittel.

Behelzende een antwoord, op noch eenige andere Teegenwerpingen.

1. HEt geen onze nieuwe teegenstreever / in het voorgaande kap. van de plaats 1 Tim. 2 bijbrengt / hebben wij niet goedgedacht aan te roeren: omdat hij de antwoorden / op de bewijzen van Episcopius, uijt die plaats genoomen / bij van Breen gegeeven / 't zij door verzinning / of door loosheijd/ eeveneens opneemt/ als of het bewijzen van van Breen waren/die hij uijt die plaats voor de weerloosheijd bijbrengt. Zodat al het

beſlach van zijn reedenen / teegen zulke voorgewende bewijzen bijgebracht / de zaak in het minſte niet raaken. Maar omdat hij in zijn tweede kapittel / eenig werk maakt van de woorden Eſa. 49. 22/ 23/ 24/ 25/ 26 / zoo heeft ons goedgedacht / die alhier te overweegen. Deeze luijden aldus:

Vers 22. Tot de volkeren zal ik mijn banier oprechten: dan zullenze uw zoonen in de armen brengen, ende uw dochters zullen op de ſchonders gedraagen worden.

Vers 23. De Kooningen zullen uw Voedſter heeren zijn, haar Vorſtinnen uw Zoogvrouwen, zij zullen haar voor u buijgen, met het aangezicht ter aarden, en zij zullen den ſtof uwer voeten likken.

Vers 24. Zouw ook den machtigen zijn vangſt ontnoomen worden? of zouw de gevangen rechtveerdigen ontkoomen? Doch zoo zeijt *Jehova*: Jaa, de gevangenen des machtigen zullen ontnoomen worden, en de vangſt des Tirans zal ontkoomen: want met uw twiſters zal ik twiſten, en uw kinderen zal ik verloſſen &c. Welke plaats zij willen dat te kennen zouw geeven / dat onder de Ghriſtenen ook Kooningen en Vorſten zullen plaats hebben. Want zoo iemand dit niet wil zeggen/ zoo komt deeze plaats niet te pas.

Doch ik zouw wel eens willen zien / hoedatmen daar uijt met nijptangen zouw trekken / of immers bewijzen / dat deeze Kooningen en Kooninginnen Chriſtenen zullen zijn. Want datze gezeijt worden Voeſterheeren en Zoogſters van Gods-volk te zullen zijn/ bewijſt dat niet meer/ als datze haar, als ſlaaven/ voor Gods-volk zullen buijgen en het ſtof van haar voeten likken. 't Welk voorwaar op geen Kooningen paſt / die over Gods-volk zouden gebieden; maar alleen op zulken / die God onder des zelfs macht zouw brengen/ en maaken/ dat ze als ſlaaven / met alle eerbiedigheijd zouden koomen loopen / om de gevangen Iſraeliten, die noch niet konden gaan / of op haar eijgen / of haarer knechten armen gedraagen zijnde/ weeder in haar Land te brengen. Waarom hij die Kooningen Ec/ daar naa de machtige Vangers en Tirannen noemt / die God belooft te onderdrukken. Zulks dat deeze plaats veel eer bewijſt / dat die Kooningen &c, vijanden van Gods-volk / als haar Overheeden zouden zijn. 't Welk dan van zelfs klaar genoeg zijnde / onnoodig is meer daar van te zeggen. Als alleen/ datmen op dezelfde wijz / de woorden Apoc. 21. 24 en 26 verſtaan kan.

II. Andere dingen zeer op de woorden Apoc. 18. 6 / alwaar gezeijt word: Vergeld haar gelijk zij ook u vergolden heeft, en verdubbelt haar dubbeld naar haar werken, mengt haar in de Drink-beeker dubbeld, in welk zij gemengt heeft. Vers 7. Zoo veelze haar zelfs heeft verheerlijkt, zoo veel rouw en pijniging geeft haar. Welke woorden op een vermaaning volgen / die aan de Heijligen geſchied vers 4/ 5. Waar uijt met recht ſchijnt beſlooten te worden / dat in het zeſte vers dezelfden worden aangeſprooken / omdat'er het minſte blijk niet is/ dat hier anderen als te vooren/ aangeſprooken worden.

Dit geheel bewijſt ruſt daar op / dat hier niet word te kennen gegeeven / dat hier anderen worden aangeſprooken / als in het vierde vers. En dit zouw ook kracht moeten hebben / bijaldien dit noch in dit Boek / noch elders gebruijkelijk was / dat andere perſoonen als te vooren aangeſprooken wierden / zonder dat te kennen te geeven. Maar dit geſchied hier eeveneens als kap. 22. 10/ 11/ alwaar

waar eerſt Johannes, en daar naa anderen woorden aangeſprooken. Zoo ſpreekt ook aldaar vers 16 Chriſtus, en vers 18 Johannes, en vers 20 weer Chriſtus, vers 21 weer Johannes. Ziet ook kap. 1. 7/8/ alwaar meede eerſt Johannes, en daar naa Chriſtus ſpreekt/ zonder dat ergens te kennen word gegeeven/ dat een ander ſpreekt. Waar bij komt/ dat kap. 17. 16 uijtdrukkelijk word gezeijt/ dat de tien hoornen van het Beeſt, deeze ſtraf van de Hoer/ die hier verbolgens word verhaald/ en belaſt dubbeld uijt te voeren/ zullen volbrengen. Zulks dat dit niet te kennen geeven/ wie hier word aangeſprooken/ geen bewijs is dat de Heijligen dit bevel ontfangen; maar de plaats uijt kap. 17 bewijſt klaar het teegendeel. Ziet voorder van Breens Triumf. Rijk pag. 144 in 4to, of 3de Deel kap 2. alwaar hij breeder van deeze zaak handelt.

III. Wij zullen hier bijvoegen 13 bewijzen/ die I. Stegman wel eer aan mij heeft behandigt/ doch gantſchelijk mij ontgaan waaren/ en nu weeder in mijn hand gekoomen/ met zijn eijgen hand geſchreeven/ op welken D. Zwikker hem in 't Latijn geantwoord/ en zoo lang gedrongen heeft/ dat hij ſtilzwijgt. Waarom wij kortelijk dezelfden in het Duijts zullen weerleggen. Het eerſte is/ dat onze meening/ dat een Chriſten geen Overheijd mach weezen/ niet kan noodzaakelijk noch waar zijn: omdat'er van Godvruchtige en geleerde luijden geſchil over word gemaakt.

't Welk gewiſſelijk een zeer verward en zeenuwloos bewijs is. Want als ik ontkende/ dat Godvruchtige luijden daar geſchil over maaken/ hoe zouw hij bewijzen/ dat die Godvruchtig zijn/ die onze meening in twijfel trekken. Ten andere zoo onderſtelt dit bewijs/ dat geen geleerde en Godvruchtige menſchen/ een waare ſtelling konnen in twijfel trekken. Ten darden/ dat een ſtelling die niet noodzaakelijk is (verſtaat ter zaaligheijd) niet waar kan zijn. Al het welk hij niet alleen niet heeft beweezen/ maar dit laaſte ook teegen Zwikker, in de gedrukte verhandeling/ bekend niet waar te zijn.

IV. Zijn tweede bewijs is/ dat al het geen in het Nieuw Verbond verbooden is/ in zijn eijgen natuur beſtraffelijk en zondig is. En om dat te bewijzen/ brengt hij tot voorbeelden bij/ de Gierigheijd, Overdaad, Dronkenſchap, ſchoon die wel eer toegelaaten waaren, en daar is geen zaak/ zeijt hij/ daar het anders mee geleegen is.

Wij konnen zulk een manier van bewijzen met recht verwerpen/ met welken men ſlechts zijn partij aan het bewijs tracht te helpen/ of ſtof geeft om altijd te knibbelen wie bewijzen moet. Doch wij zullen nu alleen ontkennen/ dat iet in zijn eijgen natuur zondig is. Zijn eigen woorden/ dat de dingen die hij noemt/ wel eer van God in de Wet toegelaaten waaren/ ſpreeken hem daar in teegen. En valt dit geſchil weederom daar op needer/ of'er wel iet in zijn eijgen natuur zondig is. Dat in zijn eijgen natuur zondig is/ hoe zouw God dat ooit konnen toelaaten of gebieden? Wij wijzen dan de Leezer weederom tot de Diepten des Satans &c vierde Saamenſpraak/ pag. 70 en verbolgens/ alwaar deeze zaak van de grond op word verhandeld. Vergelijkt hier meede ook 't geen hier beneden kap. 14 gezeijt word.

V. Zijn darde bewijs is/ dat het ongerijmd is/ dat God op een en dezelfde tijd/ twee ſtrijdige inſtellingen zouw geeven/ de eene dat'er een Overheijd in de wer-

werreld zouw zijn Rom. 13. 1 &c / de andere datze'er niet zouw zijn Mat. 20. 25. Want dat wij zeggen / dat God dat omtrent verscheijde persoonen wil / naamelijk ten opzicht van de ongeloobigen / datze zouw plaats hebben / maar ten opzicht van de geloobigen / dat die het niet zouden zijn / is ijdel / omdat God wil / dat alle menschen Christenen worden.

Maar wij ontkennen / dat God deeze twee Ordinantien zoo gegeeven heeft: want onze stelling is alleen / dat God de Overheijd ingestelt heeft / toen'er / en zoo lang als'er ongeloobigen of onoprechte Christenen waaren / of zijn zullen. Maar als alle menschen waare Christenen waaren / dan ontkennen we dat God wil / dat'er Overheeden zijn. Toen Paulus zeijde / dat God de Overheijd had geordineert / was de werreld vol ongeloobigen en onoprechte Christenen. En dus raakt ons die ongerijmtheijd niet.

Dezelfde bewijsreeden stelt hij op een andere wijz / behalven de voorgaande / aldus voor. Dat het niet kan zijn / dat God in het Euangelium iet zouw verbooden hebben / 't geen hij zonder eenig opzicht heeft ingestelt. Dat hij nu het Overheijds-ampt zonder eenig' opzicht ingestelt heeft / blijkt uijt Rom. 13. 1.

Doch wij ontkennen / dat God het Overheijds-ampt aldaar zonder eenig opzicht heeft ingestelt. En Stegman geeft geen meer bewijs van zijn stelling. Wij daarenteegen hebben in het tiende kapittel het teegendeel getoont.

VI. Zijn vierden bewijs is: dat zodaanig een Ampt God niet kan mishaagen / in het welk de mensch God zoo kan dienen / dat hij om die dienst / lof en eer [bij God] waardig is / gelijkwe Rom. 13. 1 &c zien / dat dit van de Overheijd word getuijgt. De woorjes bij God, hebben wij'er ingevoegt / omdat anders dit bewijs niet teegen ons is / en hij die ook zelfs daar naa heeft toegestaan.

Doch wij ontkennen / dat Rom. 13 word te kennen gegeeven / dat de Overheijd bij God lof verdient met haar Ampt. En al was dit ook waar / zoo word in allen geballe haar zulk een lof niet toegeschreeven / datze de eeuwige zaaligheijd zullen konnen ontfangen. En daarom volgt het niet / dat zulk een Ampt God niet kan mishaagen. En opdat hij ons bij den gierigen Euklion niet zouw vergelijken / gelijk hij Zwikker doet / zoo zenden wij hem tot het tiende kap. alwaar wij breeder van deeze lof gehandeld hebben.

VII. Zijn vijfde bewijs is / dat dit Ampt van Christus niet kan verbooden zijn / omdat het een nut en noodzaakelijk Ampt is / voor het menschelijk geslacht / aangezien Christus geen dingen / die nut en noodzaakelijk voor het menschelijk geslacht zijn / verbooden heeft: als eeten drinken / slaapen / trouwen / Land en Huijzen bouwen / Kleermaaken / Schoenmaaken en zoo voorts / en men kan / zeijt hij / geen voorbeeld aanwijzen van zulke zaaken / die verbooden zijn.

1. Dit bewijs is van een soort met zijn tweede / en past op het zelfde / 't geenwe daar in 't begin gezeijt hebben. En 2 voegen'er noch bij / dat wij ontkennen / dat dit Ampt voor het menschelijk geslacht nut of noodig is / onder het Nieuw Verbond / als alleen bij toeval / voor zoo veel de menschen ongehoorzaam zijn / aan Christus gebooden. En in dat zelfde opzicht is het liegen / het breeken

van

van Eeden en Verbonden / het vernielen van Landen / Steeden en Menschen / en veel andere booze stukken / nut en noodig voor het menschelijk geslacht / die daarom niet naalaaten verbooden te zijn in het Nieuw Verbond. Dus hebben we strijdige voorbeelden aangeweezen. En het bewijs aan alle kanten gebrooken. Indien de menschen Christus gebooden gehoorzaamen wilden / ze hadden geen Overheijd van doen: want dan zouw niemand ongelijk geschieden.

VIII. Zijn zeste bewijs is dusdaanig / dat den Apostel 1 Kor. 7. 17/ 20/ 21 te kennen geeft / dat Christus geen staat onder de menschen heeft weggenoomen / die eerlijk is / en tot nut van de menschelijke bijeenwooning strekt.

't Is wonder dat een man van zulk een oordeel en geleertheijd / denken kan / dat het genoeg is / zodaanige zaaken te zeggen / zonder eenig verder bewijs daar van bij te brengen. Want hij kan niet naalaaten te weeten / dat wij ontkennen / dat den Apostel dat aldaar te kennen geeft. En om ten overvloed hier noch iet bij te voegen / zoo zeggenwe / dat / alsmen de woorden zonder bepaaling zouw neemen / dat dan alle Staaten / van Koffianen / Hoeren / Kroegen / Beuls / Afgooden-maakers / Afgodische Priesters en dergelijken / al meede moesten geoorloft zijn. 't Welk onze partij merkende / voegt'er bij / dat het eerlijke Staaten moeten zijn / en nut tot de menschelijke bijeenwooning. 1. Even als of Paulus juijst die conditien had genoemt. 2. Gewisselijk de Staat van een Joodsch Opper-of minder-priester was meede eerlijk. Zouw hij ook al hebben gewilt / datmen daar in blijven zouw? 3. Voeg hier bij / dat wij ontkennen / dat het Overheijds-ampt een eerlijke staat is voor een Christen. 4. En wie zal doch oordeelen / wat Staaten eerlijk of niet eerlijk zijn. De Staat van Hoeren / Overspeelders / Schand-jongens / was eerlijk bij de Babiloniers, Grieken en andere volken / en is het noch in veel Landen. Die van de Dieven heeft het meede bij eenige Natien geweest. Die van een slaav is bij alle Natien schandelijk geweest / en is het noch bij veelen. Een maagd te trouwen / die niet van een vreemdeling is ontmaagd / is bij eenige volken schandelijk / en zoo voorts. Zodat de eerlijkheijd van een zaak / nu alleen in Christus wetten te vinden is. De Staaten die daar niet voor eerlijk gekeurt worden / erkennen wij daar voor niet. Wat nu aangaat de nuttigheijd voor de menschelijke bijwooning, daar op passen die zaaken / die wij op zijn vijfde bewijs geantwoord hebben. En wij zouden veel andere dingen konnen noemen / die in verscheijde Landen nut daar toe zijn. Ook is dit meede eenerlei slach van bewijs / met zijn tweede en vijfde. Waar bij noch eijndelijk komt / dat den Apostel in dat kap. 1 Kor. 7 zeekere Staaten noemt / op welken alleen zijn woorden konnen gepast zijn. Zijnde zeer gevrijkelijk / en Stegman zeer wel bekend / dat een woord / 't welk een algemeenheijd beteekent / alleen op de zaaken past / van welken gehandeld word.

IX. Zijn zeevende bewijs is het zelfde / dat S. P. meede gebruikt in het eerste kap. en nu met eene van ons noch naader kan beantwoord worden. Het is dusdaanig / dat het bequaamer is / om iemands verstand te verwarren / en te verstrikken / als te voldoen / en ook een soort van bewijzen / die bij de geleerden in veel dingen geoordeelt worden niet te pas te koomen. Hij stelt dan een reegel van de Redeneerkunst [Logica] tot een grondslach van zijn bewijs / dat zaaken

die een zaak andere onderstellen [Relata] te gelijk plaats hebben/ gelijk/als men een Vaader noemt/ zoo word een Kind onderstelt: want zonder Kind is niemand een Vaader. Ontkentmen een van beijden/ zoo ontkentmenze beijde: stelt men een van beijden/ zoo stelt menze beijde. Dit nu tot een grondslach voor af onderstelt zijnde/ voegt hij'er een uijtzondering bij/ dat deeze reegel alleen in wijwillige daaden geld/ niet in lijdingen. Dit dan gestelt hebbende/ zeijt hij/ dat hier uijt blijkt/ dat het geoorloft is het Overheijds-ampt te bedienen/ omdat het geoorloft is een Onderdaan te zijn. Want gehoorzaamen en gebieden/ zijn zaaken die altijd malkanderen stellen. Eeven gelijk het geoorloft is een Heer te zijn/ omdat het geoorloft is een slaav te zijn/ en zoo voorts. Welk bewijs hij dan verbolgt/ zeggende/ dat dewijl de Christenen Onderdaanen zijn/ zij ook schuldig zijn de Overheijd in het voeren van Oorlogen/ en hals-straffen uijt te voeren/ te helpen: omdat die dingen tot het Overheijds-ampt zodaanig behooren/ dat de Overheijd die zonder hulp der Onderdaanen/ niet kan uijtvoeren/ en dat ook het recht van een Overheijd meedebrengt/ zulke zaaken van de Onderdaanen te eijsschen.

Ik beeld mij in/ dat al de geenen die wat onpartijdig zijn/ bekennen zullen/ dat dit bewijs zoodaanig is/ als wij het in 't begin beschreeven hebben. Want niet veel menschen zouden het wel konnen beantwoorden/ schoon het niet anders is/ als een listige greep/ zonder bondigheijd. Om dan de ongeoeffende verstanden te gemoet te koomen/ zullen we het met een greep aanvatten/ en ontkennen/ dat te moogen gehoorzaamen, en te moogen heerschen, Relata zijn/ dat is/ zaaken die te gelijk waar zijn/ als een van beijden waar is. Heerschen en gehoorzaamen zijn altijd te gelijk/ maar niet/ moogen heerschen en moogen gehoorzaamen; anders moesten al de geenen/ die moogen gehoorzaamen/ ook moogen heerschen/ over de geenen die ze moogen gehoorzaamen. En dus zouw een Vrouw over haar man moogen heerschen. Dus zijn ook een Diebleijder en een Dief Relata. Zal Stegman daarom wel zeggen/ dat een Diebleijder te moogen zijn/ en een Dief te moogen zijn/ meede Relata zijn? en omdat hij verstaat/ dat een Christen een Diebleijder mach zijn/ zal hij wel durven zeggen/ dat daar uijt volgt/ dat hij een Dief mach zijn? Men zouw hier konnen bijvoegen/ een Beul en quaaddoender &c.

Ten anderen (om nu wat breeder te gaan/ dewijlwe het bewijs nu kort en klaar gebrooken hebben) ontkennenwe ook/ dat den Christenen eijgentlijk geoorloft is te gehoorzaamen aan de Overheijd/ of Onderdaanen te zijn. Want dat alleen geoorloft is/ dat mach men ook laaten. Dus kannen niet zeggen/ dat het een slaav geoorloft is te gehoorzaamen/ maar hij moet het doen/ hij is het schuldig/ en hij mach niet heerschen. Zoo is de Christenen niet geoorloft te gehoorzaamen/ of Onderdaanen te zijn/ maar 't is haar gebooden Rom. 13. 1 en elders. Mat. 20. 25 &c. Ze moogen nooit anders/ als de Overheijd gehoorzaamen; het heerschen is haar verbooden/ gelijkwe nu beweezen hebben. Zoo ontkennenwe dan in die zin/ dat het den Christenen geoorloft is/ Onderdaanen te zijn. Een Leerling te zijn/ een Ambachtsman/ en dergelijke dingen/ bekennenwe geoorloft te zijn/ maar niet een Onderdaan. Daar beneffens ontkennen we ook/ dat het een Christen geoorloft/ is een Onderdaan van de Overheijd

heijd als zodaanig te zijn / want dan zouw hij alles moeten doen / wat de Overheijd gebied. En dus zouden de Apostelen niet moogen leeren hebben / toen het de Overheijd verbood. Een Christen staan wij niet toe / dat de Overheijd in eenige zaaken gehoorzaamen mach / als die God gebied in het Nieuw Verbond. Zodat hij niet eijgentlijk de Overheijd / maar alleen Christus gehoorzaamt. Eeben gelijk de slaaven Efes. 6. 6/7/8.

X. Zijn achtste bewijs is / dat het Overheijds-ampt in de Onchristenen word gepreezen / en geenszins als een zonde aangemerkt Rom. 13. Nu 't geen in hem zelfs of waarlijk zonde is / is zoo wel zonde in een Onchristen, als in een Christen. Dewijl dan het Overheijds-ampt in een Onchristen geen zonde is / zoo kan het dat ook niet in een Christen zijn / noch ook geen bloote misslach of onvolmaaktheijd / omdat de Christelijke Religie / de natuur der dingen niet veranderd.

Dit bewijs is t'eenemaal het zelfde / met zijn tweede / en daarom behoeven wij hier op niet op een nieuw te antwoorden. Ebenwel / omdat eenigen mochten denken / dat dit een nieuw bewijs is / en eenige kracht heeft / als wij het zoo verbijstapten / zoo ontkennen we niet alleen / dat het Overheijds-ampt in een Onchristen geen zonde is (schoon daar van zoo veel eijgenschappen Rom. 13 worden genoemt / die wij in het tiende kap. getoont hebben / dat alle op de godlooste menschen konnen gepast worden) maar we ontkennen ook het gevolg / naamelijk dat het in de Christenen geen zonde kan zijn / omdat het in de Onchristenen geen zonde is / gelijk hij meent: omdat wij ontkent hebben / op zijn tweede bewijs / dat tet waarlijk / dat is uijt zijn eijgen natuur / zonde is. Jaa het is'er zoo verre van daan / dat dit gevolg / of ook de onderstelling waar zouw zijn / dat zelfs het geen de Christenen heijlig en goed is / in de Onchristenen altemaal zondig is / en al wat ze doen onreijn is Tit. 1. 15: omdat haar ongeloovig en onreijn gemoed / al haar daaden voor God onaangenaam maakt onder het Nieuw Verbond.

Dat nu Stegman met zijn vraagen tet meent uijt te rechten / als hij vraagt / of dan zonden en onvolmaaktheeden &c van God zijn? En als iemand zonden &c weerstaat / ofmen dan kan zeggen / dat hij God weerstaat? Rom. 13. 1 &c: of ook als hij'er bijvoegt / dat de Christenen dan de Overheijd in haar ampt niet konnen zeegenen / noch voor haar bidden 1 Timot. 2. 1/2 / is'er verre van daan. Want uijt de bijgebrachte plaats blijkt / dat hem die dingen zoo wel te beantwoorden staan / als ons. En wij hebben al die dingen in het 10 en xjde kap. weggenoomen. Die zonde &c / naamelijk het ampt der Overheijd / is van God (gelijk de ongeloovigen van God zijn) omdat de menschen niet willen geloovigen worden / gelijk op de vijfde reeden getoont is. Ook staan wij niet toe / dat de Christenen de Overheijd in haar ampt moogen zeegenen / of voor haar ampt bidden.

XI. Zijn negende bewijs-reeden is die / van welk wij in het elfde kapittel in 't vreede gehandelt hebben / daar we dan den Leezer verzoeken heen te keeren.

XII. De tiende is een heel nieuwe reeden / genoomen uijt Act. 25. 11 / alwaar onze partij zeijt / dat Paulus getuijgt / dat het rechtveerdig en billijk is / dat de

boosdoenders / die den dood verdient hebben / met de dood gestraft worden. Nu het geen billijk en rechtveerdig is / kan de Christelijke Godsdienst niet verbieden. En hier voegt hij niet een woord meer bij / tot bewijs van zijn zeggen.

Wij ontkennen dan / het een zoo wel als het ander. Paulus verklaart niet anders / als dat hij hem / zonder aan de Kaizer te appelleeren vers 10 / zouw laaten dooden / zoo hij de dood verdient had; maar of het recht en billijk is / dat de geenen / die den dood verdient hebben / gedood worden of niet / en dat noch van de Christenen (daar hier alleen het geschil over is) daar rept hij niet van. Want dat kon bij de Romainen niet te pas koomen / zoo lang alsze ongeloovig bleeben. En dat de Christelijke Religie niets verbied / dat rechtveerdig en billijk is / moest hij niet zeggen / maar bewijzen. Wij hebben nu te vooren getoont / dat de Christelijke Religie aan de Christenen verbied / 't geen God geordineert heeft. Eijndelijk ontkennen we ook / dat dat in zijn eijgen natuur (want dat wil hij zeggen) rechtveerdig en billijk is / gelijk we ontkennen / dat iet rechtveerdig en billijk is / als 't geen God gebied / gelijk op de tweede reeden is te kennen gegeven.

XIII. Zijn elfde bewijs toont / dat de Apostelen wel mochten het Overheijdsampt bedienen: omdat uijt 1 Kor. 5. 5. 2 Kor. 10. 6 / 8. xiij. 10. 1 Tim. 1. 20 blijkt / dat zij bedienaars van Gods gramschap een wraak moch ten zijn.

1. Als in dit bewijs eenige kracht stak / zoo zouw'er alleen uijt volgen / dat de Apostelen mochten Overheeden zijn: want van niemand anders blijkt uijt de aangetooge plaatzen / datze die dingen gedaan hebben.

2. Zoo springt dit bewijs van zeekere soort van zaaken / tot allerhande slach van zaaken. Want den Apostel spreekt van dingen / die niet door menschelijke / maar alleen door de Goddelijke kracht gedaan wierden. En Stegman wil daar uijt bewijzen / dat den Apostel ook met de menschelijke krachten / en met het staale zweerd mocht doen / 't geen hij door Gods onmiddelijke macht deed. 't Welk geen gevolg is. Ten darden ontken ik ook / dat den Apostel eijgentlijk een bedienaar van Gods wraak was: want de straf en wraak die hij oeffende / strekte tot bekeering en behondenis in 't leeven / zoo wel het tijdelijke / als eeuwige; maar de Overheijd snijd het leeven af / en in den Oorlog smoorte de menschen in haar zonden / en snijd haar dus het eeuwig leeven af. 't Welk met malkanderen niet alleen ongelijk / maar geheel strijdig is.

XIV. De twaalfde reeden is genoomen uijt Act. 23. 17 Et / alwaar Stegman wil / dat Paulus de macht van de Overheijd / tot zijn bescherming heeft gebruijkt. Op welk wij kap. 5. pag. 53 in 't breede geantwoord hebben.

XV. De leste bewijs-reeden is genoomen van de dwingende macht / die de Christenen aan haar kinderen moogen gebruijken. Waar uijt hij besluijt / dat die dan ook vrijstaat aan de Slaaven en Onderdaanen te werk te stellen. Doch wij hebben meer als eens te vooren van die zaak gehandeld / en getoont / dat dat niet volgt. En wij voegen'er bij / dat wij niet konnen zien / dat God ons niet zouw konnen toelaaten / zelfs aan slaaven dwingende macht te gebruijken / en eevenwel verbieden Overheeden te zijn: omdat in de Godsdienst niet onze reedenkaabeling / maar alleen Gods wil / onz richtsnoer is. Want al is 't / dat

de

de dwang aan onze kleijne kinderen / en de dwang aan de boosdoenders / eenigzins zaaken van een natuur zijn / zoo is niet alleen niet alle dwang / als dooden / op de Raak stellen / op het Schavot stellen / Brandmerken / en Been of Hand af te kappen / den Christenen geoorloft / aan de Kinderen te gebruijken / die de Overheijd aan de boosdoenders gebruijkt ; maar zijn ook de kleijne kinderen den boosdoenders ongelijk : want de eerste konnen niet door reedenen geleijd worden / de tweede wel. En de Slaaven of Kinderen alsze nu volwassen zijn / staanwe niet toe / dat men met lighaamelijk geweld ontrent haar mach handelen. Zodat dit bewijs al meede niet en bind-

Dartiende Kapittel.

Word getoont, dat de eerſte *Chriſtenen* het Overheijds-ampt, met het geen daar aan vaſt is, ongeoorloft hebben gehouden.

WY hebben de geleegentheijd niet / om al de plaatſen / hier toe dienende / op te zoeken / noch ook naar te zien : alleen hebbenwe bij de eerſte / uijt Juſtinus bijgebracht / een weijnig bijgevoegt. Daarom zullenwe ons behelpen / met de verhandeling van Dr. Langeduld, en die den Leezer hier voor ſtellen / 't geen ons niet gevalt / een weijnig veranderende / maar zijn aangetoogen plaatſen onveranderd laatende. Temeer omdat D. Zwikker in zijn Nieuw Teſtamentiſche Joſias pag. 37/ 38/ 42/ 43/ 46/ 51/ 53/ en in zijn Irenicum, dezelfde heeft bijgebracht : waarom wij niet konnen twijfelen / of ze zullen getrouwelijk en net zijn bijgebracht. Dr. Langeduld zeijt dan / alhoewel de veelvuldige doolingen / bijgeloovigheden en Ceremonien / diemen bij de oude Chriſtenen, zelfs in de eerſte en naaſte eeuw aan de Apoſtelen / beſpeurt / hun achtbaarheijd in geloofs-zaaken niet weijnig vermindert / en men derhalven haar overeenſtemming / voor geen reegel maat noch overtuijgelijk bewijs behoeft te erkennen / als voortkoomende van feilbaare en doolende menſchen / ten deel uijt voor-oordeel / paſſie / eergierigheijd en regeerzucht verboert : Zoo is het eevenwel niet onaangenaam noch verwerpelijk / het eenpaarig meede-getuijgenis der zelfder voor zijn zaak te moogen binden ; zoo omdat / alsmen over de zin van eenig gebod of wet verſchillig is / het algemeene doen van die luijden / die naaſt en dicht aan die Wet-geever geleeft hebben / alsdan groote klaarheijd en gewicht geeft ; als ook / omdat het in deeze zaak niet waarſchijnelijk is / dat de eerſte Chriſtenen alle / en dat zo terſtont / afgeweeken zouden zijn van de leer en 't leeven der Apoſtelen / en gedoolt hebben aangaande de zin van zeeker gebod van Chriſtus, en overgegaan tot een geboelen dat in zich zelfs moejelijk en onſmaakelijk / haar noch eer / noch profijt / noch vermaek kon toebrengen ; alleen maar verachting en beſpottingen het aller ſchrikkelijkſte lijden. Niet dan als de loutere overtuijging der waarheijd / verzeekering van Chriſtus wil in deezen / en verklaaring

der zin en meening zijner gebooden hier van / uijt de practijk der Apoſtelen en haar eerſte naavolgers/moeten haar van deeze/teegen de reeden-gaande deugd en lidzaamheijd overtuijgt / en dit bzachtelijk ingedzukt hebben/tot dat de werreld/ met en naa Konſtantinus tijden/ in de kerk ingedzongen zijnde / ook de heldere glans deezer waarheijd verduijſtert heeft.

Om nu dit eenpaarig gevoelen der oude Chriſtenen, noopende onze zaak / te doen blijken / zullen we niet alles bij een haalen / ook niet een deel verdachte / onzuijvere en moogelijk geheel valſche Schzijften aantrecken; maar we zullen alle de eerſte / vooznaamſte en ontwijffelijck zuijverſte / met klaare woozden doen ſpzeeken.

De eerſte zij dan Juſtinus de Martelaar / die omtrent het jaar 180 geleeft heeft/welke/in zijn tweede verantwoozding booz de Chriſtenen,niet heel verre van het begin/onder anderen zegt: Hy heeft van het verdraagen, en de vlijt om wel te doen, en van het bedwingen van de toornigheijd dit belaſt: aan de geen die uw wang ſlaat, bied ook de andere, en ſtrijd niet teegen de geen die uw rok of mantel neemt &c. Want wy [*Chriſtenen*] moeten niet weederſtaan; God wil niet, dat we de boozen zullen naavolgen, maar vermaant alle menſchen, datze door lijdzaamheijd en zachtmoedigheijd, zich afwenden van het geen de boozen begeeren en ſchandig achten. Want veele onzer konnen wij toonen, die van geweldenaars en harde menſchen zijn verandert, overtuijgt door ons tot navolging van het ſtantvaſtig leeven haarer Broederen, en overdenkende deeze nieuwe lijdzaamheijd haarer meede-gezellen, die van haar bedroogen of verkort waaren, &c: en wat verder; maar die zoo niet bevonden worden te leeven, als hij [*Chriſtus*] geleert heeft, die moet men weeten, dat geen *Chriſtenen* zijn, ſchoonſe *Chriſtus* leer met den mond belijden &c. En wat verder (bijgebzacht hebbende onder andere de plaats Eſai. 2 Uijt *Zion* zal de Wet uijtgaan, en het woord des Heeren uijt *Jeruzalem*; en hij zal rechten in het midden der volkeren, en veel volks beſtraffen; en zy zullen haar zwaarden ſmeeden tot Ploeg-yzers, en haar ſpieſſen tot ſikkelen; en het eene Volk zal teegen het ander geen zweerd opneemen, en zy zullen niet meer leeren oorlogen) verbolgt hij aldus: dat dit nu zoodaanig geſchied, kont gij klaarlijk weeten: want van *Jeruzalem* zijn twaalf mannen in getal uijtgegaan in de werreld, en dat geringe menſchen, niet machtig ter taal; doch door de kracht Gods hebbenze alle geſlachten der menſchen verkondigt, dat haar *Chriſtus* gezonden had, om alle menſchen het Woord Gods te leeren. Wy dan, die eertijds malkanderen doodeden, NB. en oorloogen niet alleen niet teegen onze vijanden; maar behalven dat we zelfs noch liegen, noch onze vervolgers bedriegen, ſtervenwe gaarne om de belijdenis van Chriſtus naam &c. Dezelfde Juſtinus heeft ook een bzaave plaats teegen Trypho, hier toe dienende.

En doet hier niet teegen / dat hij in deeze zelfde verantwoozding booz aan / onder anderen zeijt; wij bidden dat de Kooningen en Overſten, met de Kooninglijke macht, ook een gezond verſtand bevonden moogen worden te hebben. Want het is klaar / dat de woozden een gezond verſtand, hier niet zien op haar beheering ten geloove / maar alleen beteekenen / datze wijſſelijk moogen regeeren/ en de bzoomen niet berbolgen. Dit blijkt uijt het voozgaande / daar Juſtinus dus ſpzeekt; Weshalven we God alleen wel aanbidden, maar u lieden [o Keijzers]

zers] in andere zaaken gaarn gehoorzaamen, erkennende u voor Kooningen en Overſten der menſchen, en biddende dat gij met uw Kooninckliike macht, ook bevonden moogt worden een gezond verſtand te hebben: Doch zoo gij ons dus biddende, en alle het onze in't openbaar doende, niet en acht, wij zullen wel daar door geen verlies hebben &c. Schoon gij / wil hij zeggen / ons verbolgt: het welk ook het volgende beveſtigt / dat het woord ſoophroon alhier door redelijk en gezond [of ook voorzichtig, gelijk het Gelnius vertaalt] genoomen moet worden / dat ook nergens Juſtinus door Chriſtelijk of boetvaerdig ten geloove / mijns weetens / gebruijkt. Eeven zoo zegt ook Tertullianus teegen Scapula; wij willen u niet verſchrikken, maar ook vreezenwe niet. Maar ik wilde, dat we alle menſchen konden zaalig maaken, vermaanende haar niet zoo teegen God te kanten. Gij kond uw ampt van regeering waarneemen, en eevenveel aan de menſchelijkheijd gedenken; zelfs ook omdat gij onder het zweerd zijt. 't Welk dan geenſins toont / datze met deeze woorden die ampten den Chriſtenen geoorlooft ſtellen.

Hier dient ook niet vergeeten de brief van Markus Aurelius, die in dezelfde Verantwoording gevonden word; in welk hij zeijt / dat hij van de vijanden bezet zijnde / de Chriſtenen ontbood. Deezen (zeijt hij) gezocht zijnde, zijn in een groot getal gevonden. Haddenze nu een legioen uijtgemaakt / het blixemende genoemt / zoo hadmen haar niet behoeven te zoeken, want dan had dat Legioen / volgens der Romainen gewoonte / het eerſte / zeſte / tiende / of twintigſte &c moeten zijn. Hij voegt 'er ook bij / dat de Chriſtenen zijn beſcherming zonder waapenen of trompetten begonden, van dusdaanig een toeſtel een ſchrik hebbende. Zoodat hier meede klaarlijk blijkt / dat den oorlog bij de Chriſtenen toen voor ongeoorlooft wierd geacht. NB. Dit is van ons hier ingevoegt / en niet van Dr. Langeduld.

Eer we van Juſtinus ſcheijden / zullenwe noch een plaats of twee inboegen / uijt de brieven die onder zijn werken gevonden worden / zijnde / naar het oordeel van de oudheijd kundigſte / geſchreeven al zeer vroeg / van deftige en achtbaare Chriſtenen. Den Autheur dan des briefs aan Diognetus, van de Chriſtenen veel treffelijke deugden verhaalt hebbende / zeijt onder anderen; Men ſchelt haar, en zij zeegenen, men ſmaad haar, en zij eeren; daar zij goet doen, worden ze als quaaden geſtraft, doch in de ſtraff verblijden ze haar, als daar door leevendig gemaakt wordende; de *Jooden* doen haar als vreemdelingen den oorloog aan, en de *Heijdenen* vervolgen haar, en de oorzaak deezer vijandſchap konnen de haaters niet zeggen. Kort om, 't geen in het lighaam de ziel is, dat zijn in de werrelt de *Chriſtenen*, &c: het vleeſch haat de ziel, en doet het den oorlog aan, zonder daar van verongelijkt te zijn, als dat het verhinderd word zijn luſten te volgen; zoo ook haat de weerelt de *Chriſtenen*, zonder daar van verongelijkt te zijn, als alleen, datze haar teegen de welluſten aankanten: de ziel [in teegendeel] heeft het vleeſch met de leeden, dat haar haat, lief; zoo ook de *Chriſtenen* lieven die haar haaten. Desgelijks ſpreekt ook de brief aan Zenas en Serenus; dewijl door de verkeering deezer werreld, onze ziele daar ingetrocken en ontroert word, hierom heeft onze Zaaligmaaker, zeggende dat hij niet van de werreld was, ons afgetrocken, om daar meede geen gemeenſchap te hebben; vermaanende ons vrienden te worden van de waarheijd, en ontfangende dat volmaakte voorbeeld der Heemelſche deugden, alles naar de wil des

eeu-

ee uwigen Vaadars te verrichten, en NB. verre van werreltſche oorloog en twiſting af te zijn. **En wat verder**; ook kan het onze harten groote geruſtheijd toebrengen, zoo we niet trachten de eerſte te zijn, noch datwe, zoo eenigen de eerſte willen zijn, ons daar over bedroeven, maer [liever] wijken voor die haar zelven indringen in die dingen NB. daar onze Zaaligmaaker de geloovigen niet toe geroepen heeft.

Athenagoras (**ontrent het jaar 150**) **in zijn verantwoordinge / niet verre van 't begin / zeijt aldus:** Noch ook dat we van vervolgers in onze goederen worden geſtraft, noch in onze naam onteeert, of in iet dat noch grooter is, reekenen wij beſchadigt te zijn: Want deeze dingen, ſchoonze voor veelen zeer groot ſchijnen, verachten wij, als die niet alleen geleert hebben, niet weederom te ſlaan, als wij geſlaagen worden, noch met die ons verjaagen, en het onze berooven, te recht te gaan; maar ook zoo ons iemant op de wang ſlaat, hem de andere te bieden om te ſlaan, en zoo iemand ons de rok wil neemen, hem daar en booven de mantel te geeven. **En weederom op 't eijnd van het zelfde antwoord.** Hoe zal iemand hen beſchuldigen, van menſchen te dooden of te eeten, die men weet dat zelfs niet durven aanzien, dat een menſch rechtveerdelijk gedood word? (**ergo die het veel min als Overheeden zouden durven doen**) Alle menſchen zijn begeerig naar die wapenen, ſtrijden, beeſten en ſchouſpeelen; voor al die gijlieden [ô Keijzers] aanrecht, maar wij achten het niet veel te verſchillen, iemand te zien dooden, van het dooden zelfs, verwerpen die ſchouſpeelen. Hoe zullen we dan, die 't niet durven aanſchouwen, om niet door eenig quaad of vlek dus bezoedeld te worden, iemand konnen doodſlaan?

Hier mee ſtemt overeen Theophilus, **Patriarch van** Antiochien, **omtrent het jaar 170 / die in het 3. Boek aan** Autolikus, **verhaalt hebbende** Chriſtus **volmaakte geboden / van zijn vijanden liefte hebben / bijnaa met eben de zelve woorden ſpreekt / als nu laatſt** Athenagoras, **onnodig derhalven die wederom in te voegen en te herhalen.**

Tatianus **ontrent het jaar 170 / zegt in de perſoon eens** Chriſtens, **in zijn reedevoordering tegen de** Grieken / **onder anderen:** Ik wil niet regeren, ik zoek niet rijk te worden, ik begeer geen Overſte in de krijg te weezen, de hoererij haat ik, uijt gierigheijd heb ik niet voor ter Zee te vaaren, de kroonen der ſtrijd-ſpelen begeer ik niet, ik ben vreemd van ijdele eergierigheijd, ik verachte de dood &c.

Irenæus **zeijt in 't vierde boek kap. 67.** Van de toekomſt des Heeren af, is het Nieuw Verbond vreede maakende, en die leevendig maakende wet uijtgegaan in de geheele werreld, als de Profeeten voorzeijt hebben: want uijt *Zion* zal de wet voortkoomen, en het woord des Heeren uijt *Jeruzalem*, en het zal veel Volks beſtraffen, en zij zullen haar zweerden veranderen in ploeg-ijzers, en haar ſpieſſen in ſikkelen; en zij zullen nu niet leeren Oorloogen. Zoo dan een andere wet, en woord, uijtgaande uijt *Jeruzalem*, zoo groote Vreede gemaakt heeft onder die Volkeren, die het aangenoomen hebben, en hier door veel Volck van onverſtand beſtraft zij, zoo blijkt ook dat de Profeeten van een ander Verbond, niet van [*Moſes*] Wet dit voorzeijt hebben. Zoo dan de wet der Vrijheijd, dat is het Woord Gods, door de Apoſtelen uijtgegaan, van *Jeruzalem* verkondigt, de geheele aarde zulk een verandering heeft toegebracht, datze haare zweerden en

oorlogs

Oorlogs-ſpieſſen tot Ploeg-ijzers, en Sikkelen gemaakt hebben, en NB. nu niet meer weeten van te Oorloogen; maar geſlaagen zijnde aan de eene wang, de andere bieden: zoo hebben de Profeeten dit van geen ander voorzeijt, als van hem [*Chriſtus*] die dit verricht heeft.

Dus ook allegorizeert hij in 't IV. Boek hap. 37 / op de plaats 1 Reg. xix. 11 / daer Elias **op dien grooten berg** de Heer zag verbijgaan, met een groote en ſtarken wind, ſcheurende de Bergen, en breekende de Steenrotzen voor den Heer; **Doch ſtaat'er /** de Heer was in de wind niet, en naa deeze wind een aardbeeving, en de Heer was ook in de aardbeeving niet; en naa de aardbeeving een vuur, en de Heer was ook in het vuur niet: en naa het vuur, het ſuijzen van een zachte ſtilte &c. Hier door, **zeijt** Irenæus, wierd afgebeeld de toekomſt des Heeren naar den menſch, naa de Wet door *Moſes* gegeeven, zullende zacht en ſtil zijn: waar in hij het gekrookte riet niet verbrak, noch het rookend lemmet niet uijtbluſte; maar hier meede wierd aangeweezen, die zachte vreedzaamheijd van zijn Rijk: want naa die wind, die de bergen brak, naa de aardbeeving en het vuur, koomen die ſtille en vreedzaame tijden aan van zijn Rijk, waar in de Geeſt Gods met alle ſtille geruſtheijd, de menſchen leevendig maakt en doet opwaſſen.

Klemens Alexandrinus, **ontrent het Jaar 200 / in zijn vermaaning aan de** *Grieken*: De Bazuijn van een vreeſſelijk geklank [*Moſes* **Wet**] doemenze blies, heeft Soldaaten vergaaderr, en den Oorlog verkondigt; maar *Chriſtus*, die een Vreeden-gezang tot aan de eijnden der aarde heeft opgeheeven, zal die zijn eijgen Soldaaten niet in vreede vergaaderen? Hij heeft, ô menſchen! met zijn bloed en woord, nu al vergaaderd een onbloedig heir-leeger, en haar het Kooninkrijk der Heemelen gegeven. Nu deeze Bazuijn van *Chriſtus* is zijn *Euangelium*: hij heeft gebazuijnt, en wij hebben het gehoort. Laatenwe ons dan in vreede waapenen, aandoende het Borſtwaapen der gerechtigheijd, opneemende den Schild des Geloofs, opzettende den Helm der zaaligheijd, en laat ons het zweerd des Geeſts ſcharp wetten, dat Gods woord is. Zoo waapent den Apoſtel ons in vreede. Dit zijn onze waapenen, diemen niet verwonden kan &c. **In 't VII Boek der** Stromat. **verhandelt hij in het vreede de plaats 1 Kor. 6 / teegenſpreekende het rechten der** Chriſtenen; **onder anderen zeijt hij:** Want een Recht-weeter [*Chriſten*] ſtelt hij niet alleen daar in, dat hij liever ongelijk lijd als doet: maar hij leerd ook datmen het ongelijk niet moet gedenken, zelfs niet toelaatende teegen zijn beleediger te bidden: Want te zeggen, dat de beleedigde voor de onrechtveerdigen te recht mach gaan, dat is niet anders, als te willen ſchijnen vergelding eijſſchen, en weederom willen beleedigen; 't welk weer beleedigen zelfs is. En dat hij zeijt, van voor de Heijligen te willen rechten, daar meede toont hij, dat die verzoek doen, van gelijk aan de beleedigers vergolden te hebben, wel voor zoo veel beeter zijn als die eerſte [die voor d'ongeloovigen te recht gaan] maar noch geenszins recht gehoorzaam, ten zijze volmaaktelijk het ongelijk vergeetende, ook naar de Leer des Heeren zelfs, voor haar vijanden bidden. 't Is dan treffelijk, een gezond verſtant uijt de bekeering ten geloove verkreegen te hebben; want ſchoon de waarheijd, die geenen, die haar benijden, ſchijnd tot vijanden te hebben, zij zelfs nochtans is niemand vijandig. Want ook God laat zijn Zon ſchijnen over de rechtveerdigen en onrechtveerdigen, en tot die beijden heeft hij den Heer ge-

zonden. Die dan God tracht gelijk te worden, met dikwils haar ongelijk te vergeeten, zeeven en 't ſeeventichmaal vergeevende, dat is, zoo lang hij leeft en de werreld duurt, door dat getal van weeken afgebeeld, die doet goet aan ieder een, al ſchoon iemand, dit heel leeven naar het vleeſch door, een *Chriſten* ongelijk dee. Want God wil niet alleen, dat een deugdzaam menſch alleen zijn goederen overlaat, aan anderen die hem beledigt hebben, maar hij wil ook dat die rechtveerdigen van ſijn Rechters afbidden, vergeeving van de zonden voor haar, die teegen hem gezondigt hebben. En dat te recht, dewijl de beleedigers alleen maar het uijterlijk, dat het lichaam raakt; ſchoon het al aan het leeven quam, beſchaadigen, daar een *Chriſten* geen eijgendom aan heeft. Nu hoe zal ook iemand de afvallige Engelen oordeelen, die zelfs een afvallige geworden is, in het ſtuk van zijn ongelijk, volgens het Euangelium, te vergeeten. Waarom (zeijt hij) lijd gij niet liever ongelijk, waarom lijd gij niet liever ſchaade? &c. Pædagog. lib. iij. hap. xj. **Daar hij der** Chriſtenen **dzacht beſchrijft / wil hij** ook geen zweerd noch boog **vergunnen**/ den geenen, die naar de vreede jaagen.

En doet hier niet teegen / dat hij in het vij **Boek der** Stromat. **zeijt:** En indien hij [*Chriſten*] ooit in de Regeering geſtelt wierd, als *Moſes*, zal hij Regeeren tot heijl zijner Onderdaanen, en die woeſtheijd en het ongeloov in haar gedwee maaken, met de goeden te eeren, doch de quaaden te ſtraffen, naar het woord tot tuchting beſchreeven. Omdat, **zeijt hij** / de ziel eens rechtveerdigen, is een zeer Goddelijk en God gelijk Beeld &c. **Want in deeze woozden ſtelt** Clemens **geenszins/het Oberheijds-ampt van deeze eeuw / een** Chriſten **geoozloft; maar alleen/indien hem God buijten-ozdinaris daar toe komt te beroepen en te ſtellen; dit toonen de woozden /** gelijk als Moſes, **verſtaa tot de regeering van God geſtelt was. Ook blijkt dit uijt de wijz van regeeren: want hoe zal zoo een** Chriſten **dan regeeren?** de quaaden zal hij ſtraffen, **maar hoe?** naar het woord des Euangeliums, daar de tuchtingen en ſtraffen in voorgeſchreven zijn: **Ook zal hij** alle onwaarheijd en ongeloof in haar gedwee maaken en veranderen. **Paſt dit eens op de Regeering deezes werreldS? het ſcheelt als licht en duijſternis. Ten hoogſten wil maar** Clemens **zeggen / zoo** Chriſtenen **regeerden / zij zouden veel beeter regeeren/als nu de** Heijdenſche **Oberheeden. Hoe volgt hier uijt / ergo / zij moogen wel regeeren? booz al / zoo alsmen nu ter tijd moet regeeren? Immers al heel niet. Zoo weijnig krachts heeft ook de tweede plaats /** de Grotius uijt Clementis Pædag. **lib. II hap. 11 bijbzengt / daar hij der** Chriſtenen **kleeding beſchrijvende / onder anderen zeijt /** dat hij zal Barrevoets gaan, ten zij hij Oorlogt: **want of hij ſpreekt hier van 't geen de mannen in't gemeen/ſuijſt niet als** Chriſtenen **raakt/** (**alzoo hij zulks al heel in de** Chriſtenen **niet en pzijſt/noch die ten Oozlog wil ſtuuren**) **gelijk / behalven het nu bijgebzachte / ook blijkt in deeze zelfde Boeken** Pædagog. III. **hap. 2 /** daar **hij / ſpreekende van het vertieren der kleederen / en verſcheijdenheijd van verw in het zelfde naa te laaten / als dienende** tot verciering des Oorlogs, **zoo hij uijt** Plato **bijbzengt / 'er op voegt /** de vreedzaame en verlichte menſchen, (**als die niet Oozloogen / dat uijt de teegenſtelling van** Platoos **woozden met volgen**) paſt dan een wit Kleed. Want eeven als de teekenenen, die dicht aan de oorzaak paalen, wanneerze 'er zijn, betoonen en klaarder aanwijzen, dat'er ook de daad zelfs is, gelijk het vuur de rook, een goede verw en

goede

goede pols gezondheijd; zo ook toond dat kleed aan ons, de geſtalte van onze zeedeplicht. Of Klemens zal in de booven verhaalde woorden ſpreeken / van 't geen in het Leeger en den Oorlog moeſt gedaan worden / daar / als uijt Tertullianus en anderen blijkt / ook veel Chriſtenen waaren / niet juijſt om te vechten (hoewel 'er ook eenige zoo waaren / doch dieze in deezen gebreekig en ſeer onvolmaakt keurden) maar om andere dienſten / zoetelen / graaven &c te doen. Ten zij hij oorlogt, is dan hier zoo veel / als ten zij hij in het Leeger of den Oorlog zij: dat ook klaar is. Want in het vechten zelfs paſt het beeter geſchoeijt te zijn / als de Soldaaten ook waaren / daar Paulus op ſpeeld Epheſ. 6. 15. Zoo zeijt ook dezelfde Klemens Pædag lib. 3, 2 van geen Zeegel te gebruijken, ten zijwe in 't Gemeenebeſts dienſten zijn; verſtaa geoorloofde dienſten / die niemand beſchaadigen / als ſtent-meeſters / Secretaariſſen / Notaariſſen &c / of anders moeſt / men het woort empolitueſthai vertaalen / ten zij in zaaken, de Gemeenebeſten aangaande, dat is / algemeene handelingen; daar / om de quaade gewoontens en misbruijken / onz woord alleen zoo veel niet gelden kan.

Mij dunkt dat het beeter is / datmen rond uijt bekend / dat Klemens in deeze plaatſen hem zelfs wat teegen ſpreekt / het welk van de beſte ſchrijvers wel gebeurt / en van ons in L. Woltzoogen meede getoont is / en in hem en van Breen in het leſte kap. noch verder zal getoont worden. Evenwel kamen uijt dusdaanige verzinningen / geenszins beſluijten / dat Klemens of Woltzoogen den Oorlog / of Overheijds-ampt hebben toegeſtemt / en dat teegen haar geheel oogmerk aan. En daarom acht ik dat het beeter waar geweeſt / dat Dr. Langenduld die woorden liever had onbeantwoord gelaaten.

Tertullianus, omtrent het jaar 203 / heeft meenigte van plaatzen tot onze zaak dienende. Wij zullen ſlechts eenigen der voornaamſte bijbrengen. In zijn verantwoording zeijt hij kap. 21: All die [wonderen van *Chriſtus* gedaan] heeft *Pilatus*, nu in zijn hart al een *Chriſten*, den Kaaizer *Tiberius* toen overgeſchreven. Maar ook de Kaizers zouden in *Chriſtus* gelooft hebben, indien, of de Kaizers in de werreld niet noodzaakelijk geweeſt waaren, NB. of ook zoo de *Chriſtenen* Kaizers hadden konnen zijn. En kap. 46 zeijt hij: Een *Chriſten* verhoovaardigt zich niet teegen den armen; en noopende het ſtuk van zeedigheijd, zie *Pythagoras* bij de *Tiriers*, *Zeno* bij de *Priennenzers* ſtaan naar 't oppergebied; doch een *Chriſten* zelfs niet naa het Kerk-meeſterſchap, (een Laager Overheijds-ampt) &c. *Hippias*, terwijl hij de Stad belaagt, word hij gedood; dit en heeft noch nooit eenig *Chriſten* voor de zijnen, met hoe groote wreedheijd ze verſtrooit zijn, beſtaan. In 't Boek van de Afgooderij / zeijt hij kap. 17 en 18 (let eens op de toeſtand dier tijden) dat'er onlangs diſpuijt ontſtaan is, of een dienſtknecht Gods ook eenige waardigheijd en macht kan bekleeden, indien hij zich van alle ſoort van Afgooderij ongeſchonden, en vrij van alle gunſt of liſten, kan houden; eeven als *Joſeph* en *Daniel*, reijn van Afgooderij, eenige waardigheijd en macht bekleed, en in vercierzel en purper geſtaan hebben over *Egipten en Babel*. In het breede nu deeze waardigheijd en macht omſchreeven hebbende / zoodat hij niets van het Heijdenſch bijgeloof / Eedzweeren / noch hals-ſtraffen / noch geweld een *Chriſten* toelaat / zeijt: dat de Duijvelen Overheeden zijn van deeze werreld, die dezelfde ampten en vercierzelen bekleeden, voegt hij 'er op: 't Geen men van *Jooſef* en *Daniel* zeijt, daar op moetmen weeten, dat de oude dingen niet altijd te ver-

gelijken zijn bij de nieuwe, de ruwe bij de beſchaafde, het begonnen bij het nu verklaarde, het dienſtbaare bij het vrije; want die waaren van geſtalte ook dienſtknechten. Doch gij [*Chriſten*] zijt niemands dienſtknecht, voor zoo veel gij *Chriſtus* alleen toebehoort, die u ook uijt de gevangenis deezes werrelds verloſt heeft. Gij moet dan leeven naar de wijz des Heeren. Hij de Heer zijnde, heeft gewandelt needrig en oneedel, zonder zeekere woonplaats &c. Indien hij ook geen macht zelfs teegen de zijne gebruijkt heeft, welken hij op een geringe wijz ten dienſt ſtond: zoo hij ook zelfs geen Kooning heeft willen worden, als kennende hoe zijn Rijk was, NB. zoo heeft hij den zijnen een aller volkoomenſt voorbeeld gegeeven, hoe ze haar in alle Hoogheijd en Zeetel, zoo van waardigheijd, als macht, hadden te draagen. Want wie had dit alles meerder moeten hebben als Gods Soon? Welke en hoe groote bondelen, hadden hem moeten uijtleijden? wat purper had van ſijn ſchouderen nier moeten bloeijen? Welk goud van zijn hooft ſtraalen? ten waar hij de eer deezes werrelds van hem en de zijnen vreemd gehouden had. Hij heeft dan verworpen, dat hij niet gewild heeft, het verworpen verdoemd, 't verdoemde voor Duijvels-pracht gereekent: Want hij zouw 't niet verdoemd hebben, had het van het zijne geweeſt; en des kan 't niemands anders zijn, als des Duijvels, dat Gods niet is. (**Deeze plaats is zoo klaar: dat'er zelfs** Pamelius **op aanteekend**; zoo hier, als op kap. 19/ ſchijnd *Tertullianus* in dat gevoelen geweeſt te zijn, dat een *Chriſten* de hals-ſtraffen niet geoorloft zijn, ſchoon hij ook in 't Overheijds-ampt was &c) **Zoo volgt ook kap. 19**/hoe zal een geloovige oorloogen, ja ook hoe zal hij in vreede, [**dat is/ buijten verbolging**] oorloogen zonder zweerd, dat hem de Heer heeft afgenoomen? **En in het Boek van de Kroon zeijt hij kap. 11**: Zalmen noch met het zweerd moogen omgaan? daar de Heer zeijt, dat die door 't zweerd vergaan zal, die 't zweerd gebruijkt: Zal een Soon des vreedes oorloogen, die zelfs niet mach twiſten? En, zal die zijn eijgen ongelijk niet mach wreeken, banden, gevangeniſſen, pijnigen en ſtraffen oeffenen? **op welke plaats** *Beatus Rhenanus* **zeijt**/ die niet toelaat dat een *Chriſten* zal helpen een Heijden oorloogen, zouw die wel toelaaten, dat een *Chriſtn* zich bij een *Chriſten* ten oorlog voeg, en de *Chriſtenen*, dat is, zijn Broeders, dus vervolg? een zaak, die *Tertullianus* buijten twijfel geacht heeft, dat nooit gebeuren zouw, dat onderling de *Chriſtenen* quaamen te oorloogen. **Maar nu zijn we tot deeze razernij gekoomen; want heeden Oorloogen**/ niet alleen de werreldlijke, maar ook de geeſtelijke, die quanſuijs *Chriſtus* en de Apoſtelen ons verbeelden zullen. **Meer plaatzen van deeze natuur heeft men noch bij** Tertullianus, **in 't Boek van de Lijdzaamheijd kap. 6/7/ van de Afgoodery kap. 11/ 12 teegen** Scapula **&c.**

Wat heeft men nu hier teegen/ om Tertulliaan **te doen ſchijnen van een ander gevoelen/ of te waggelen? niets dat gelijkt. 't Is waar hij zeijt wel/** iemand ontkend dat het goet is; dat de boozen geſtraft worden; **maar dat zeggen en bekennen ook alle. Alleen is de vraag/ wie het doen zal? niet de** Chriſtenen, **wil** Tertullianus, **als nu gehoort is. Zoo zegt hij ook in 't boek van de ziel:** wie prijſt niet de gerechtigheijd deezer eeuw, van welk ook den Apoſtel getuijgt, datze het zweerd niet te vergeefs draagt, die zich Gods-dienſtig toont in wreedheijd te gebruijken voor de menſchen. **Elders noemt hij deze gerechtigheijd/** een wreekſter van 't geweld. **Maar wat doet dit alles teegen hem/** die ook **elders zeijt:** die nieuwe wet beſchermt zich niet met het wreekende zweerd. **Eenige meer-**

meerder schijn heeft het / dat hij in 't boek van de kroon zeijt; indien iemand, nadat hij in den oorloog was, geloovig word, daar meede is het heel anders geleegen, als met de geenen die *Johannes* doopte, als met de zeer getrouwe Kapiteijnen, die *Christus* prijst, en *Petrus* onderwijst; alsze slechts, nadatze 't geloov aanneemen en verzeegelt zijn, of straks den oorlog verlaaten, gelijk veele gedaan hebben, of allezints naauwkeurig letten, datze nergens in teegen God zondigen; het welk ook zelfs in den oorlog niet toegelaaten word: of anders moetmen ten leesten om Gods wil lijden. Want de krijg geeft geen vrijheijd, noch om zonder straff te moogen zondigen, noch om van 't Martelaarschap ons te verschooseeren &c. Deeze woorden zien dan klaar hier op / zooze nu bekeert zijnde / noch eenige tijd in dat Oorlogs-ampt dienen te blijven / om gewichtige oorzaaken / die in het tijdelijke komen voorvallen; doch zoo / datze ondertusschen niets doen / met Gods wetten strijdig. Weshalven als het op een strijden gaat / kommenze niet langer in dat ampt blijven; want dan zoudenze teegen God zondigen / zoo Tertulliaan gevoeld. Men moet dan / meent hij / straks wijchen / als 'er noodzaakelijkheijd is, om of te moeten offeren, of Hals-straffen te pleegen, dat is / te dooden / gelijk hij / in 't boeksken van de Afgoderij / in den oorlog dat onderscheijd maakt / want het naar deeze tucht-leer, zoo hij meede zeijt / niet geoorlooft is te dooden.

Ik voeg 'er bij: men zouw ook kunnen zeggen / dat Tertullianus, door de geenen die in den oorlog zijn, slaaven verstaat / of arbeijders / die zoo ras niet konnen ontslaagen worden. Of anders kunnen al meede zeggen / dat hij zich hier verzint / en hem zelfs teegenspreekt. Het welk ook in Origenes plaats heeft / indien hij ergens iet mocht zeggen / 't welk teegen zijn gestaadig gevoelen / van de ongeoorloftheijd des Oorlogs en Overheijds-ampt / mocht schijnen te strijden. Dit is niet van Dr. Langeduld.

Men zal zeggen / hij gedenkt nochtans van Christenen, die in den Oorlog waaren / in zijn verantwoording kap. 37 / daar hij dus spreekt: Wij zijn vreemdelingen, en al uw plaatsen vervullen wij, uw Steden, Eijlanden, Kasteelen, Burger-rechts-steeden, kleijne Raad-plaatsen, uw Leeger zelfs, Stammen, Tien-hoopen, Paleijs, Raad en Markt: alleen laatenwe] de Tempelen voor u &c. En kap. 42. Wij vaaren met u ter zee, we zijn met u in den oorlog, en op 't land, en in de Koopmanschap: dus vermengen wij onze konsten, en onze werken maakenwe openbaar tot uw nut. Zoo ook in 't boek van de Kroon / teegen Scapula &c. Doch hier op moet men weeten / 1. dat Tertulliaan dus spreekende / om de meenigte der Christenen groot en ontzachchelijk te doen schijnen (gelijk hij ten dien opzicht in zijn verantwoording zeijt; Want indienwe ons over onze geslaagen vijanden, maar alleenlijk wilden wreeken, zouw het ons gebreeken aan macht, getal en benden? [Of liever voeg ik 'er bij uijt Zwikkers Irenicum, uijt welk deeze plaatsen meest alle schijnen genoomen te zijn / om de lastering der Heijdenen weg te neemen / dewelken voorgaaven / dat de Christenen in 't gemeene-best niet nut waaren.] Dus zeg ik bij wijz van vergrooting spreekende / toont datze ook in het Leeger waaren / niet jusst om te oorloogen / maar andere werken te doen / als slaaven / of om te Soetelen / Graaven / Weegen-siechten / ook aldaar te vrijer en veijliger voor vervolgingen te zijn. Doch ten 2. dat 'er ook

veele met de Heijdenen meede geoorloogt hebben / (gelijk uijt veel Soldaaten Martelaars kan blijken / zoo uijt het Rooms Martelaars-boek te zien is: dus getuijgt Cyprianus ook van Laurentius en Ignatius. Ziet hem ook in de 72. brief / en Euſebius van Marinus &c) is klaar en onloochenbaar; doch alle welken / als gebreekige in deezen gehouden zijn / en dikwils met Kerkelijke cenſuren geſtraft. Zoo ſtaat'er in de brief van Leo, omtrent het jaar 440 / het is ſtrijdig met de Kerkelijke regulen, naa de bekeering tot de werreldſche oorlog te keeren. Dus ſpraak men al vrij laat. Juſtinus hebbenwe ten deezen opzicht hooren zeggen: maar die zoo niet bevonden worden te leeven, als *Chriſtus* geleeft heeft, die moet men weeten, dat geen *Chriſtenen* en zijn, ſchoonze *Chriſtus* leer met den mond belijden.

En eeven zoo zeijt Tertulliaan, achter de woorden terſtont uijt het 46 kap. van zijn verantwoordinge bijgebracht. Maar iemand zal zeggen, dat ook eenige van de onzen afwijken, van de regel deezer tucht-leer; doch dan wordenze bij ons niet langer voor *Chriſtenen* gehouden. In't boek van de Kroon zeijt hij kap. 11. Hoe veel andere dingen en zonden, kanmen beſpeuren in de Legerdienſten, diemen voor overtredingen moet achten &c. Ja zelfs zijn naam over te brengen, van het Leger des lichts, in het leeger der duijſterniſſen, is overtreeding. Van deeze zaak zeijt hij ter zelver plaats / datze twee Heeren te gelijk willen dienen; jaa hij noemt die volſtandige Krijgs-knecht / die de kroon niet wilde draagen / alleen dapper onder zoo veel Mede-krijgsknechten zijn broeders, en alleen een *Chriſten*, dat is / die naam waardig; beſluijtende op het eijnd / dat dat de anderen haar des te ſchamen hadden; gelijk de Chriſtenen dies tijds al veel dapper in leeven en zeeden verbielen / (als uijt Tertullianus boek tegen de Heydenen en andere kan blijken.) Men heeft dan de Soldaten voor overtreders van Gods wetten gehouden.

Nu komenwe tot Origenes, omtrent het jaar 226, waar van we niet behoeven op te haalen veele zijner Overzettingen / en van Ruffin verbalſte boeken / hoewel in de xij. en xv. verhandeling over Joſua en elders / genoeg voor onze zaak te vinden is: alleen zijn overbalſt diſpuijt tegen Celſus, geeft blijken in overvloet. We zullen'er twee of drie aantrekken. In't V. boek zegt hij onder anderen: En tot die ons vraagen, van waarwe koomen, en wiewe tot een Leijds-man hebben, zeggenwe, dat we naar *Chriſtus* verbond komen, om onze reedelijke zwaarden, daarwe meede pleegen te oorloogen en quaad te doen, in Ploeg-ijſers te veranderen, en onze Spieſſen, daar we voor heenen meede vochten, in ſikkelen: want we gebruijken nu tegen geen Volk meer het zweerd, noch wij leeren niet meer oorloogen, door *Jeſus* geworden zijnde zoonen des vreedes.

In het VIII boek ſpreekt Celſus Origenes aldus tegen. Zoo alle menſchen het zelfde deeden, (dat is / met u Chriſtenen wierden) zoud gij wel durven zeggen, dat als de *Romeijuen* u naavolgende, en haar inſtellingen, zoo ten opzicht van het Goddelijke, als menſchelijke, verlatende, uwen alderhoogſten, of die gij dan wilt, quamen aan te roepen, dat hij dan neederdalende voor haar zoude ſtrijden, en zij geen andere macht behoeven? Want dien zelven God voor heenen, den zijnen dit en noch veel meer, zoo gij zegt, belooft hebbende, daar van ziet gij wat hij haar en u geholpen heeft, daar hun [den Jooden] in plaats van Heeren der geheeler

heeler aarde te zijn, niet een voet lands of woon-plaatz is overgelaten. En gij luijden daalt niet alleen tot noch toe in het duijſter, maar word over al gezocht om gedood te worden.

Uijt deeze woorden van Celſus, als die den Chriſtenen dit in't gemeen teegenwerpt/ is dan heel klaar/ niet juijſt wat Origenes (aan wien hij niet eijgentlijk ſchreef/ maar aan alle in't gemeen) maar wat de Chriſtenen dies tijds leerden en gevoelden. Origenes antwoord is ook waardig hier op te hooren. Wij zeggen, zoo'er maar twee van ons op der aerden over eenſtemmen, alle zaak, waarze om zullen gebeeden hebben, zal haar gegeven worden, van den Vaader der rechtvaerdigen, die in de Heemelen is. Want God verblijd zich in de eendracht der reedelijke ſchepſelen, en hij heeft een af keer van tweedracht. Wat heeftmen dan te denken, zoo'er niet alleen zeer weijnigen, gelijk nu, eendrachtig waaren, maar het heele *Roomſche* Rijk: wantze zouden bidden tot hem, die voor heene tot de *Hebreën* zeijde, toen de *Egyptenaaren* haar vervolgden; de Heer zal voor u ſtrijden, en gij zult ſtille zijn: en dus alleszins eendrachtig biddende, zoudenze veel meer vijanden, die teegen haar opſtonden, konnen verſlaan, eeven als het gebed van *Moſes*, en die met hem toen tot God baaden, verſloeg. En zoo het geen God aen de geenen, die de Wet onderhielden, belooft heeft, niet geſchied is, dat hapert niet aan God, die daar in zouw geloogen hebben: maar omdat die beloften gedaan waaren, op voorwaarden van het onderhouden der Wet, en daar naar te leeven. Dat nu den *Jooden*, geen voet lands noch woonplaats overgelaaten is, daarze die beloften onder voorwaarden gekreegen hebben, dat moetmen de meenigte haarer overtredingen toeſchrijven, en bezonder die zonden, dieze teegen *Jeſus* begaan hebben. Maar indien, zoo het *Celſus* hier meent, al de *Romainen* geloofden, zoo zoudenze met haar gebeeden de vijanden overwinnen, en niet weederom beginnen te oorlogen, beſchermt van de Goddelijke voorzienigheijd, die eertijds, om vijftig rechtvaardigen, beloofde vijf geheele ſteeden te bewaaren, &c. Noch een plaats is'er in het VII. boek/ die wij niet komen voorbijgaan/ daar Origenes over de plaats Matth. 5. 38 ſpreekende/ en het onderſcheijd toonende/ dat'er in deeze is/ tuſſchen de Wet en het Euangelium/ ook dit heeft. Den *Jooden* was't ook eertijds onmoogelijk geweeſt, de ſtand van haar gemeenebeſt ongeſchonden te houden, zooze hadden moeten leeven naar't voorſchrift van d'Evangeliſche politie. Want, als *Chriſtenen* haddenze, naar *Mozes* Wet in den oorlog niet moogen doodſlaan, noch die teegen Wet gezondigt hadden en te recht veroordeelt waaren, door vuur, noch opneemen van ſteenen, moogen ſtraffen: dewijl zelfs nu de *Jooden*, willende naar deeze Wet leeven, niet konnen die dingen doen, welken [*Moſes*] Wet gebied. Weshalven dan, zoomen den *Jooden* eertijds, toenze haar eijgen gemeene-beſt en land hadden, niet toe had gelaaten ten oorlog te gaan, voor haar Vaaderland te vechten, de overſpeelders, of doodſlaagers, of diergelijke misdaadigen te dooden, of alleszins te ſtraffen; zoo waarenze haaſt en ſchielijk alle te gelijk vergaan, door de oorlogen der *Heijdenen* overvallen, en als door haar eijgen wet machteloos gemaakt, en verhindert haar teegen de vijanden te beſchermen. Hier teegen nu ſtelt hij over/ Chriſtus Wet en Gods voorzienigheijd over de zijnen.

Wij

Wij zullen beſluijten / met noch een plaats uijt 't VIII boek / die zeer aanmerkelijk is. Eijndelijk vermaant ons *Celſus*, den Keijzer met alle macht te helpen, en voor hem gerechtigheijd te werken, voor hem te oorlogen, en met hem te ſtrijden; als hij ons wil dringen om meede te oorlogen; **waar uijt men weederom het gevoelen / niet van** Origenes **alleen / maar der** Chriſtenen **in 't algemeen kan zien / als die** Celſus **hier in berispte / datze niet wilden oorlogen / noch den** Keijzer **helpen.** Origenes **meede beantwoord dit in het breede / onder anderen zeijt hij:** ook konnenwe teegen de ongeloovigen, die ons raaden willen, om voor het gemeen te oorlogen, en menſchen te dooden, dus ſpreeken: ook uwer afgoden Prieſters, en Kerkbewaarders der Gooden, zoo gijze noemt, bewaaren haar handen onbebloed, om de offerhanden; om met onbloedige handen, reijn van doodſlach, de geſtelde offerhanden voor uw genoemde Gooden op te offeren; en nooit hebt gij in de krijg Prieſters, die meede oorlogen. Zoo nu dit naar reeden geſchied, hoe veel te meer dan ſtrijden ook deeze [de *Chriſtenen*] als Priſters en dienaars Gods (haar handen onbevlekt bewarende, daar de anderen oorlogen) met de gebeeden tot God &c. Dus, **zeijt hij** / helpen wij de Keijzers veel meer, als die voor haar vechten. **En wat verder:** Wij vechten wel met den Keijzer niet, ſchoon hij het ook gebied; maar wij ſtrijden voor hem, een eijgen Leeger van Godzaligheijd, maakende door de gebeeden tot God. En zoo *Celſus* wil, dat wij ook om 't Vaaderland zullen oorlogen; hij weete dat wij dit ook doen, niet om van de menſchen gezien te worden, of om ydele eer: maar in't verborgen met de gebeeden &c. Ook vermaant ons *Celſus*, om het Overigheijds-ampt in ons Vaderland te bedienen, zoo het van nooden zij, om de Wetten en Godzaligheijd te onderhouden. Doch wij, wetende dat'er door 't Woord Gods, in elke Stad een andere politie gemaakt is, vermaanen hun, die machtig in het woord en van een gezond leeven, bequaam zijn om Overſten te zijn, tot de regeering der gemeentens; niet aanneemende die regeerzuchtig zijn, maar die in groote neederigheijd de gemeene bezorging van de gemeente Gods, niet lichtvaardelijk op haar willen neemen, daar toe als dwingende; en die onder ons wel regeeren, worden daer toe gedrongen, de opperſte Kooning haar hier toe noodzaakende. En alzoo deezen die wel regeeren in de gemeente, zijnde dit ons Vaaderland dat naar God is, worden verkooren, zoo regeeren zij maar naar 't geen God gebooden heeft, niets daar en booven begaande teegen de gemeene wetten. En dit doen de *Chriſtenen*, niet om datze vlieden de gemeene dienſten deezes leevens, maar haar zelve bewaarende tot een Goddelijker en noodzaakelijker dienſt der gemeente Gods, tot behoudeni: der menſchen &c.

Wat Cypriaan **ontrent het 250ſte jaar aangaat / deeze heeft** in zijn vermaaning aan de Martelaars, in het **boekje** van de ſterffelijkheijd, **en dat** van het goed der lijdzaamheijd &c, **zoo veel treffelijke leeringen teegen de wraak / weederſtand / beleediging / om alles te lijden / ook voor onze vijanden / en naar** Chriſtus **voorbeeld / alleszins in dienſtbaarheijd en neederigheijd te leeven Et / datmen niet kan twijffelen / of hij is / noopende het Overigheijds-ampt en oorlog voeren / in het zelfde gevoelen geweeſt van** Tertulliaan, **wiens ſchriften hij hoog achte / en daagelijks las / hem zijn meeſter noemende. Te meer ingezien zijnde de natuur zijns tijds / zijnde vol verbolgingen / die hij ook zelfs geſmaakt heeft; als ook datmen**

al

al heel niets bij hem vind / dat eenigzins gelijkt / om den Christenen het Overigheijds-ampt geoorlooft te doen schijnen. In teegendeel zeijt hij teegen Demetrianus: laet af Gods en *Christus* dienst-knechten, door uw vervolgingen te beleedigen, welken dus beleedigt wordende, Gods wraak beschermt: want ook hierom worstelt niemand van ons 'er teegen, als hij gevangen word. En of schoon onz volk van zeer groot getal en meenigte is, ten wreekt zich niet teegen dat ongerechtig geweld, het lijd het al.

Arnobius, omtrent het 285ste jaar / zeijt onder anderen / in zijn I. boek teegen de Heijdenen / op de lastering der zelver / dat 'er om de Christelijke Gods-dienst ober al zoo veel oorlogen waaren: hoewelmen licht kan toonen, dat de oorlogen, die gij uijt haat van onze Godsdienst, zegt te ontstaan, naa dat *Christus* in de werreld gekoomen is, niet vermeerdert, maar ten grooten deele, met het betoomen van die razernijen, vermindert zijn. Want dewijl wij menschen, zoo groote kracht door zijn leeringen en wetten verkreegen hebben, van geen quaad met quaad te moogen vergelden; beeter te zijn ongelijk te lijden, als aan te doen; liever zijn eijgen bloed te storten, als zijn handen en conscientie met een anders te besmetten; zoo heeft de ondankbaare werreld, al lang van *Christus* die weldaad verkreegen, waar door die wilde razernij verzacht is, en de vijandelijke handen haar hebben beginnen te bedwingen, van het bloed haarer meedemenschen. En zoo alle, die haar niet uijt de gedaante des lighaams, maar de macht der reeden voor menschen kennen, naar zijn heijl-en vreedzaame gebooden, een weijnig wilden luijsteren, en niet door hoogheijd en grootsheijd der oogen, liever haar eijgen zin, als zijn vermaaningen wilden volgen, de geheele werreld waar al lang tot zachter handelingen bekeert; ze zouw in de alderzachtste rust leeven, en in heijlzaame eendracht, door onverbreekelijke verbonden, overeenstemmen.

Ook zeijt Minutius Felix, omtrent het jaar 206 / van de Christenen: wij moogen niemand noch zien noch hooren dooden; ja wij zijn zoo verre af van menschen bloed, datwe zelfs het bloed der dieren in onze spijzen niet gebruijken.

Eijndelijk zullen we de getuijgenissen der ouden besluijten met Lactantius, omtrent het jaar 290 / die in 't VI. boek van de waare Gods-dienst / kap. 18 en 19 / treffelijk van de lijdzaamheijd / zich niet te wreeken / en zijn vijanden goed te doen / gesprooken hebbende / onder anderen kap. 20 zeijt: Want als God ons verbied dood te slaan, zoo gebied hij ons niet alleen zulks niet te doen als moordenaars (het welk zelfs de gemeene wetten niet toelaten) maar hij leerd ook dit niet te doen, dat de menschen voor geoorloft houden. Weshalven zal hij zelfs niet NB. een gerechtige oorlog moogen bijzijn; wiens oorloog zelfs in de rechtvaardigheijd bestaat; noch ook iemand van een hals-misdaad beschuldigen; alzoo het niet verschild, ofmen de doodslach, die doch verbooden is, door het zweerd, of door woorden begaat. Derhalven moetmen in dit gebod Gods, al heel geen uijtzondering maaken, zoodaanigh, dat het altijd ongeoorlooft blijv, een mensch te dooden, die God gewilt heeft dat een heijlig schepsel zoude zijn.

En dus hebbenwe gezien / dat al de eerste Christenen, tot het Niceense Concilie toe / tot omtrent het jaar 325 / welker schrijften noch voor handen zijn / het Overheijds-ampt en oorlog voeren / den Christenen ongeoorlooft geacht hebben.

Nu moetenwe noch verder als te vooren/ onderzoeken/ wat hier teegen in te brengen is. Grotius, die zich in deeze ſtoff meeſt ſchijnt ingelaaten te hebben/ zeijt in zijn I. boek van het recht des oorloogs en vreedes kap. 2. 1. Datmen uijt [de bijgebrachte getuijgeniſſen] niet meer kan afneemen, als't gevoelen van eenigen in 't bijzonder, niet van de kerken in't gemeen. Doch dit is zeer ijdel/ want van alle tot een toe/ die voor het Niceenſe Concilie geleeft hebben/ en noch iets naagelaten / hebbenwe haar gevoelen gehoort/ en dat eenparig. 2. Dat de Heijden Celſus, dit den Chriſtenen in't algemeen/ als haar bekende leer / opdichte. Hoe kanmen noch naader het gevoelen der Kerken vinden: voorzal dewijl'er/ voor het Niceenſe, geen algemeene Concilien gehouden zijn/ en in de particuliere/ die'er eenige dicht te vooren aangelegt zijn/ dit geſchil niet te berde/ noch te pas gekomen ſchijnt: Immers 't is genoeg/ dat Grotius, noch niemand/ eenig Autheur kan vinden/ die voor het Niceenſe Concilie/ ergens den oorloog toeſtemt/ en een Chriſten geoorloft ſtelt.

Het tweede dat Grotius heeft aangemerkt is/ dat de *Chriſtenen* dickwils den oorlog quaamen te vermijden, om de toeſtand dier tijden, daarmen naauwlijks in kon oorlogen, zonder eenige dingen te doen, die met *Chriſtus* Wet ſtreeden; en dat wel te recht: doch Grotius verſtaat dit van de afgoderij &c/ die'er veeltijds omtrent was. 't Is wel waar dat Tertulliaan, ook ten dien opzicht/ de Chriſten Soldaat van den oorlog afſchrikt/ maar niet alleen om die reeden/ als nu gehoort is/ maar ook/ en wel bezonder / omdat den oorlog quaad en van Chriſtus verbooden is; zoo we hem en anderen eenparig hebben hooren ſpreeken; en zelfs in de plaats/ uijt het boekje van de afgoderij bijgebracht/ dit wel en net onderſcheijden. Ook was dit/ dat Grotius hier ſtelt/ wel dikwils/ jaa doorgaans ook te vermijden/ dat hij ook bekend/ en met het voorbeeld der Jooden toont/ die onder vreemde Kooningen zoo oorloogden/ datze te vooren bedongen/ niet teegen haar Vaderlijke inſtellingen te zullen doen. En dit hadden ook de Chriſtenen konnen naabolgen/ immers ten minſten als Jooden/ waar voorze de Heijdenen in't gemeen/ als een ſoort uijt haar ontſtaan/ aanzaagen. 't Is waar/ als'er zulke daaden/ die naar afgoderij zweemden/ en een ſchijn daar van vertoonden/ bijquamen/ ſtraftenze de Soldaaten wel te ſcherper/ als uijt de XII. Kanon van het Synoode van Niceen/ kan blijken/ welke dus luijd: Al die door de genade geroepen, eerſt haar vuurigheijd en geloov getoont hebben, en den gordel des oorloogs afgeleijd, *doch naaderhand, als de honden tot haar uijtbraak ſel, zijn weedergekeert; zoo dat ook eenigen geld gaaven, en met giften den oorlog weederzochten*; deeze zullen tien jaaren ſtil zijn, naa drie jaaren tot het gehoor ingelaaten te zijn. Doch in deezen allen moet gelet worden op 't voorneemen en de wijze van boete: want alle die in vreeze, met traanen, lijdzaamheijd en goede werken, haar bekeering zonder geveijnſtheijd betoonen, deeze alleen, vervullende de geſtelde tijd van tot het gehoor te koomen, zullen eerſt dan tot de gebeeden ingelaten worden, en naaderhand zal den Biſſchop wat zachter met haar moogen handelen; maar die hier niet veel naar vraagen, en tot de Kerken moogen te koomen, oordeelen haar genoeg te zijn tot de bekeering, deeze zullen volkoomen de geſtelde tijd uijtwachten. Het ſchijnt dat hier geſprooken word/ van die onder Licinius eerſt geoorloogt hebben/ om de afgoderij te vermijden/ alzoo hij/ zoo Euſebius getuijgt/ zijn Sol-

Soldaaten den afgooden lieten offeren/die den oorlog verlaaten hebbende/haar al heijmelijk naaderhand weederom daar onder begaaven/ en dat zelfs met geld en giften kochten; 't welk als ten minsten een groote schijn van afgoderij geevende/ de Christenen dies tijd te zwaarder woegen: alhoewelze ook meerder straften die geenen/ die eens van het oorloogen afstand doende/ weederom daar toe/ als de hond tot zijn uijtbraaksel, keerden.

Het darde dat Grotius inbrengt is/ dat de *Christenen* van de eerste tijden, met zulk een vuurigheijd aangedaan waaren, om alleszins de treffelijkste dingen te doen, datze dikwils Goddelijke raaden voor gebooden omhelzden. Doch deeze/van de Roomsche ontleende/ en al lang gescheurde plaaster/lapzalft en bedekt maar eenigzins/ doch geneest/al heel niet deeze wond/ voorthomende uijt een overtuijgt gemoed/ wat best en volmaakst is/ en met Christus wil netst overeenkomt. Dat de Christenen van die eerste tijden/ dit voor geen raaden/ maar gebooden geheurt hebben/ is uijt haar woorden/ booven bijgebracht/ ook klaar genoeg af te neemen.

Doch men zal moogelijk zich eenigzins verwonderen/ hoe dit stuk van de weerloosheijd/ zoo schielijk en eenparig/ straks naa het Niceense Concilie verdweenen is; te meer daarmen zelfs leest/ dat de Niceense Bisschoppen/ den Kaizer Konstantin 't zwaard, dat hij quansuijs met zijn heele Rijk aan dat Concilie overgaf/ hem weeder aangegord hebben, om 't geloov daar meede te beschermen; zoo als Seldenus uijt Eutychius, Patriarch van Alexandrie, in zijn verklaaring op desselfs oorspronk der Kerk/ verhaald; en dat meer is/ dat zelfs de Bisschoppen (teegen het geen we Origenes hebben hooren zeggen/ dat nooit de Heijdenen deeden) met den Kaizer inden oorlog teegen de *Persen* gingen, nooit van hem weeken, jaa met hem streeden en vochten, quansuijs door gebeeden tot God; zoo Eusebius getuijgt/ in het IV. boek van het leeven van Konstantin de Groote hap. 56. Doch als men de Historie van die tijd/ en dat Concilie/ hoe het aangelejd is/ en uijt welke Bisschoppen het bestond/ wel inziet/ moet alle reeden van verwondering verdwijnen. Want eerstelijk/aangaande Konstantin de Groote, dat hij met geen zuijver noch heijlig oogmerk het geloov in Christus aannam/ maar alleen om der Christenen gunst te winnen/ die toen zeer groot in getal/ en ook aanzienlijk begonden te worden/ en alzoo zijn partijen Galerius en Licinius, welken op die tijd de Christenen verbolgden/ te krachtiger teegen te gaan/ te overwinnen/ en alzoo alleen als Monarch te heerschen/ blijkt. 1. Uijt zijn Medalien/ noch voor handen/ zijnde meest vol Heijdensche zinnebeelden. 2. Het stellen zijner voorzaaten onder de Gooden/ gelijk hij ook zelfs naar zijn dood gestelt is. 3. Zijn raadbraagen van de Wichelaars en Vogel-bedieders; waar van zie Baronius op het jaar 321. En dit alles naa het aanneemen van Christus naam. Zosimus zeijt'er van in't II. boek; naadat het heel gebied tot de macht van *Konstantin* alleen gekoomen was, bedekte hij niet langer zijn boosheijd, hem van natuuren ingeplant, maar zijn lusten toegeevende, handelde hij alles naar zijn welgevallen, gebruijkende noch zijn Vaaderlijke [de *Heijdensche*] Godsdienst; waar door hij, ook de Voogelbedieders geloof gaf. Maar toen hij te *Roomen* quam, heeft hij vol van alle opgeblaasentheijd, van zijn eijgen Huijsgooden een begin van zijn godloosheijd willen nee-

men, &c. Voeg hier bij ten 4. zijn overt godloos en meer als *Heijdens* leeven. Om eenige weijnige ſtaaltjes te hebben / hoor wat zelfs Baronius van hem zeijt: dat hij NB. beneevens zeer veel andere eedele mannen, die in zijn paleijs onder hem oorloogden, een wreede dood aangedaan te hebben; ook zijn Vaader-moorderlijke handen beſmet heeft, aan zijn alderlieffſte eerſt gebooren Zoon, en eerſtgemaakte Kaizer *Criſpus*, als ook aan zijn Vrou *Fauſta Auguſta*, en ontallijke andere vrienden, welke woorden genoegzaam ontleent zijn uijt Eutropius.

Waar bij te voegen is Zopater, welke hij quanſuijs als een Heijden, die geen Chriſten wilden worden / uijt een verborgen haat liet vermoorden / zoo Suidas verhaalt. S. A. Victor zeijt van hem / dat hij booven iemants gedachten eergierig was; en dit ſpreekwoord van zijn regeering gebruijkt zij: in de tien eerſte jaaren een treffelijk ſpotter, de volgende twaalf een ſtruijkroover, de tien laatſte een Weeskind, om zijn onmaatige verquiſtingen, door zijn pracht en welluſt; waar op de Kaizer Julianus hem / ten bittere ſpot der Chriſtenen (doch zoo P. Cunæus, in zijn voorreden op dit boekje Juliani, der Kaizeren / te recht zeijt) verweet door de godloosheijd der Chriſtenen van Antiochie, als een monſter van goddeloosheijd en welluſten beſchrijft. Het goed datmen quanſuijs kan vinden / dat hij den Chriſtenen gedaan heeft / is / dat hijze niet vervolgt / maar koſtelijke Kerken gebouwt / en die met groote pracht en cieraat verzien heeft. Gevaarlijk en voorgaans ſchadelijk goed! [Die het luſt kan meer van zijn gebeijnſtheijd en godloosheijd vinden / in Oudaans Roomſe Mogentheijd pag. 6 / 7 / 455 / 456 / 457.]

Ten tweeden / de Biſſchoppen / die nu in dit Niceenſe Concilie zaaren / waaren zulke / die / ten moeſten deel naar het humeur van Konſtantijn, van gins en herwaarts / niet van alle oorden (alzoo'er veel meer Biſſchoppen in Vrankrijk, Duitſland en elders / die haar teegen waaren / niet gezorgt wierden: Zie Hilarius in het begin zijns boeks van de Synod. En Seldenus op Eutychius) beroepen; te recht van P. Martyr (op 1. Reg. 12.) gezeijd worden / zoo haar paſſien toegegeven te hebben / datze haar als razernijen en duijvels ſpookon droegen, en alleen de gal en haar maag dienden. Calvin (de vera Eccleſ. Refor.) noemtze Fanatijke of raazende, Muſculus (Loc. Commun. de miniſtr.) van den Satan aangehitſt / zoodat Beza in zijn voorreden op het Nieuwe Verbond, van haar in 't gemeen zeijt / dat de heerſchzucht, ydelheyd en onkunde der Biſſchoppen van die tijd, en de zeer openlijke en deſperaate godloosheijd van veelen onder haar, zoodaanig was, dat zelfs de blinden zeer licht konden doorzien; dat t'eenemaal de Satan in die *Synode* gepreſideert heeft. Want indien men de ſchrijften zelfs / van de geſlaagen partijen der Arrianen (de anderen zijn verduijſtert; Philoſtorgius, zoo Photius getuijgt / verhaalde de zaaken heel anders) daar van leeſt / kanmen ook daar uijt noch klaar zien / dat in dit Synode het vol twiſt / gekijf / oproer / dwang / dreijgementen / geweld / zonder de partijen te deegen te hooren / is toegegaan: daar den Kaizer met zijn authoriteijt voorzat / het Homouſion dicteerde / en genoegzaam alles naar zijn aaſſem beſtierde. Ziet Sozomenus in 't eerſte boek der Kerkel. Hiſtor. kap. 15 / 21. Socr. lib. 1. 8 / 9. Theodor. 1. 7 / 8 / 9 / 12 / 13. Ruff. 1. 5. Euſeb. lib. 3. op het leeven. Konſtant. kap. 13. Athanaſ. Orat. 1. teegen de Arrianen &c. Is het nu vreemd / dat die geenen / die in dat Synode, teegen het eenpaarig gevoelen aller eerſte Chriſtenen, (als Petavius betoont. Dogm: Theolog. Tom. 2, lib. 1. cap. 2. &c.)

Arium,

Arium, naar des Kaizers zin (want daar toe zeijt hij zelfs in dat Concilie gekoomen te zijn / bij Theodoret. lib. 1. 19) moesten doemen / en ook noch meer dingen / teegen de voorgaande oudheijd gan / durfden veranderen: als den dag van het Pascha / het opper-Bisschopdom over anderen Et: dat die zelfde Bisschoppen ook Konstantinus het zweerr weeder gegeeven hebben / als die haar hier door groot maakte / gezach gaf / hoostelijke Kerken bouwden / groote inkomsten toevoegden / eijndelijk ook vergunde in Burgerrechten / van de Overheeden tot de Bisschoppen te moogen appelleeren (Sozomenus lib 1. 9) Waar op Calvinus zeijt in het IV. Boek der Instit. kapittel I. §. 10. Dat zoo die eerste Bisschoppen / die deeze macht aannaamen / een vonkje noch van de Geest der Apostelen gehad hadden, ze buijten twijfel zouden geantwoord hebben, uijt de mond van *Paulus*: de waapenen onzes krijgs zijn niet vleeschelijk, maar geestelijk; doch zij, met blinde begeerte bevangen, hebben haar zelfs, haar naakoomelingen, en de Kerk bedorven. Zoodat niet ten onrecht van sommige gelooft wierd / die stem ten tijd van Konstantijn gehoort te zijn / en op hem te passen / heeden is 't fenijn in de Kerk uijtgestort. Waar op Nauclerus zeijt / (in zijn Chron. Tom. 1.) Indien 'er waarlijk zoo een stem gehoort is, kan 'er door beteekent zijn, dat meer om de werreldse heerschappij, als om andere dingen dit gehoort is, welk dies tijds in de Kerk wierd ingevoert. Van doen af, zeijt Hieronymus op 't leeven van Malchus, naa dat de Kerk *Christelijke* Overheeden begon te hebben, is ze wel in Rijkdommen vermeerdert, maar in deugd verminderr. Zoo zeijt ook de schrijver van dat onvolmaakte werk over Mattheus, onder Chrysosthomus werken te vinden / op Matth. 24 / dat de bederving der zeeden, en veel ander quaad, van *Konstantinus* tijden af begonnen heeft. Ziet daar van leezens waardige klachten / bij Salvianus, Sulpitius Severus, Hilarius, Chryzosthomus, Basilius en andere van die tijden / welk de groote en algemeene boosheijd van de Christenen, dier en der volgender tijden / in 't breede beschrijven. Voorbeelden van de grofheijd der Konstantinopelse, Alexandrijnse en Antiocheense Christenen, zie bij Socrat. lib. ij. 13 / 15 / 16 / 17 / 22. iij. 17. Sozom. iij. 6 / 7 / 8 / 9 / 10. viij. 2. Evagr. 2. 8. Theodor. 5. 19 Et. Dit zelfs hebben ook veel heedendaags gezien en beklaagt / waar van we / om niet te lang te zijn / flechts twee zullen hooren; de eerste is L. Vives, die / in zijn Boek van de stand der Christenen onder de *Turk*, dus spreekt van Konstantijn. De Kaaizer quam in de Kerk, niet als een waarachtig en recht vroom *Christen* &c, maar hij voerde met zich daar in den Adel, Eer, Waapenen, Heerlijkheeden, Zeegen-praalingen, Grootsheijd, Pracht en Hoovaardij, dat is, hij quam in *Christus* huijs, vergezelschapt met den Duijvel; en dat onmoogelijk was, hij wilde twee huijsen, of Borgerschappen t'saamenvoegen, Gods en des Duijvels, 't welk hem niet meer moogelijk was, dan *Roomen en Constantinopoolen*, zoo veel Lands en Zees van een geleegen [saamen te hechten.] Wat gemeenschap heeft *Christus* met *Belial*, zeijt *Paulus*. Allengskens verkoelde die vuurigheijd, 't geloov veranderde, en de heele Godzaligheijd veraarde; waar van we nu alleen de schaaduwen en eenige beelteniss hebben, en och ofwe die, als eener zeijt, noch behielden &c! De tweede is Philips van Mornay, die in 't I Boek van de verborgendheijd der ongerechtigheijd kap. 4 / onder anderen zeijt. Nu al onder *Konstantinus* regeering ging

Chriſtus Kerk over, van de vervolgingen tot de ruſt, van de dienſtbaarheijd NB tot de heerſchappij, van de woeſtijn in de Steeden, van de verborge vergaaderplaatzen, in Kooninklijke Tempelen. De voornaamſte Overſten des *Roomſchen* Rijks van alle ſoorten, drongen veel eer met de Kaaizers daar in, als datze 'er ingingen, zelf-ook met hoopen de Heijdenen, als meede de hoovaardij en overdaad des werrelds. In zoo groote verandering der dingen verwonderen we ons, datze NB. als in een oogenblik veranderd is; wij verwonderen ons, dat de Kerke, de werreld als in haar ſchoot opneemende, terſtont in grootsheijd opzweld; dat de werreld zelfs in de kerk als invloeid &c. **En 't geen meer leezens waardig is/ en aldaar volgt.**

Doch al ſchoon de Niceenſe **Biſſchoppen / in dit ſtuk der werreldſe heerſchappij / gelijk ook in haar leeven en andere Geloofs-punten / zoo verre van de Leer en** Chriſtus **voorbeeld dorſten afwijken / heeft het eevenwel ook dies tijds niet ontbrooken aan veel / die haar / gelijk in andere dingen / ook hier in teegen ſpraaken. Het zeggen der** Donatiſten **in** Afrika **is bekend / teegen de andere Biſſchoppen:** wat hebben de *Chriſtenen* met Kooningen te doen? de Biſſchoppen met het Palaijs? de Kaaizer met de Gemeente? **Zie** Optat. Milevit. de Sciſm. Donatiſt. **teegen** Parm. **lib.** j, en iij **en bij** Auguſtinus, **zeggende in het II Boek teegen** Petilian. **kap.** 92: Wat hebt gij te doen met de Kooningen deezes werrelds, die het *Chriſtendom* nooit als haar partijdig bevonden heeft? **Dus ſpreekt ook** Hilarius, **omtrent het jaar** 445 / **in zijn Boek teegen** Auxentius: en eerſtelijk moetmen beklaagen, de moeite die onze eeuw doet, en verzuchten weegens de dwaaze gedachten der teegenwoordige tijden, waar inmen meent, dat de menſchelijke [machten] God helpen, en waar in men arbeijd, om met werreldſe heerſchzucht, *Chriſtus* Gemeente beſchermen. Ik bid u gij Biſſchoppen, die u daar voor uijtgeeft, wat toeſtemming van machten hebben de Apoſtelen gebruijkt, om 't Euangelium te verkondigen? door welke machten geholpen, hebbenze *Chriſtus* gepredikt, en bijnaa alle volkeren, van de Afgooderij tot God bekeerd? Naamenze eenige waardigheijd uijt 't Paleijs aan haar, die God een Lof-zang, naaze gegeeſſelt waaren, in de Kerker en keetenen toezongen? Heeft *Paulus* door Plakkaaten der Kooningen, daar hij zelfs een openbaar Schouwſpel was, *Chriſtus* Gemeente vergaaderd &c? Maar nu, ô wee! moeten de aardſche hulpmachten 't geloov Gods queeken, en *Chriſtus*, terwijlmen zijn naam met heerſchzucht vermengt, word dus verdacht, als of hij zelfs onmachtig was. Nu ſchrikt de kerk zelfs met bannen, kerkeren, en Geloofs-dwang, die eertijds, om de banniſſementen en kerkeren, gelooft wiert &c. Ze roemt, van de werreld bemind te worden, die *Chriſtus* niet kon toekoomen, ten zij haar de werreld haate. Dit roept de zaak zelfs, 't welk alle menſchen zien en belijden, alsmen de kerk, zooze ons eertijds overgeleevert is, vergelijkt, bij zooze nu zoo zeer verdorven is.

Hier op paſt ook / dat den Autheur van 't onvolmaate werk over Mattheus, **onder** Chryſoſtomus **werken / omtrent het jaar 400 op Matth. 5 /** de werreldſe Rechters **naauwlijks** Chriſtenen **noemt; en op Matth.** xxij / het werk der werreldſe heerſchappij, als ook des oorloogs, bij God oneerlijk **zeijt te zijn;** jaa ten oorloog te gaan, en werreldſe heerſchappij te voeren, **onder die dingen teld / die**

niet

niet tot Chriſtus, maar tot den Duijvel/ of verderving van alles leijden. Zelfs heeft Auguſtinus nu en dan deeze waarheijd noch bekent/ als in het xxij Boek teegen Fauſtus kap. 76 en 77; daar hij onder anderen zeijt: Dat het zweerd en de Oorloogen, den Apoſtelen in 't Nieuw Verbond t'eenemaal verbooden zijn: en dat om zeekere verborgentheijd, God in het Oude Verbond de Profeeten belaſt had oorloogen te voeren, maar nu in 't Nieuw den Apoſtelen verbooden. Zie ook zijn 70 en 205 brief/daar hij Bonifacius van het Oorloogen/tot het waare Chriſtendom tracht te vermaanen.

Men zouw hier meer getuijgeniſſen toe komen bijhaalen/ zoo van de Chriſtenen dier/ als der volgender/ tot op onze tijden/ die nu en dan de Chriſtenplicht in deezen erkent hebben/ maar alzoo moogelijk dit niet veel gewichts kan geeven/ en het maar herhaaling van het voorgaande mocht ſchijnen/ zullen we hier afbreeken/ en de Leezers niet langer ophouden; beſluijtende en wenſchende met Paulus, dat de God des Vreedes zelfs, ons geheel en al heijlige, en ons Vreede geeve, alle tijd, in allerleij wijz! Amen.

Veertiende Kapittel.

Word onderzocht, of iemand een *Chriſten* kan zijn, die het Overheijds-ampt bediend, of Oorlogt &c.

DIt geſchil is eerſt van van Breen, daar naa van Woltzoogen verhandeld/ en dat uijt aanmerking van de ſtelling der oude Mennoniten/ die altemaal de Overheijd en Oorlogs-lieden buijten den Heemel ſlooten. Naa welken D. Zwikker daar ook ingetreeden is/ volgende de ſtelling der Oude Mennoniten en eerſte Chriſtenen. Wij zullen dan weeder-zijds de reedenen overweegen/ en eijndelijk een beſluijt trachten te maaken/ welk gevoelen de overhand ſchijnt te hebben. Van Breen, hoewel hij vaſt ſtelt/ dat het Overheijds-ampt/ met het geen daar onafſcheijdelijk aan vaſt is/ ongeoorloft is/ meent eevenwel/ datmen niet kan zeggen of bewijzen/ dat iemand/ alleen om het bekleeden van dat ampt/ geen Chriſten zouw konnen zijn; maar datmen hem als een zwak Chriſten, die door voorooordeel de Chriſtelijke weerloosheijd niet wel verſtaat/ en daarom die niet recht onderhoud/ moet aanmerken. Zwikker daarenteegen (en Woltzoogen meede genoegſaam) gelooft/ dat aan dat ampt zoodaanige zaaken onafſcheijdelijk vaſt zijn/ die in het Nieuw Verbond geheel verdoemelijk geſtelt worden.

Doch hoewel van Breen de ſtelling van Zwikker teegen is/ zoo gebruijkt hij eevenwel nu en dan zoodaanige woorden en bewijzen/ door welken de Overheeden geheel veroordeelt worden. Waarom ook Pripkovius, teegen van Breen ſchrijvende/ en niet anders als de eerſte Druk van zijn boek Anno 1641/ genaamt van de Hoedaanigheijd des Rijks Chriſti, gezien hebbende/ hem niet anders verſtaan heeft/ als dat hij meent/ dat een Overheijd geen Chriſten kan zijn.

Aan

Aan d'andere zijde heeft Zwikker niet eens aangeroert / hoe verre dat dat verwerpelijk al gaan moet / naamelijk of ook de allerlaagste Overheijd / en de allergeringste geweldelijke teegenstand / al meede verworpeld word: Bij voorbeeld / als iemand alleen een Commissaris van kleijne zaaken / een Vreedemaaker, een Secretaris was. Als meede / indien iemand wel verstond / dat een Christen geen Overheijd noch Soldaat mach zijn / en weerloos moet weezen / maar dat hij niet toestond / dat dit zich zoo verre uijtstrekt / datmen een boosdoender de handen niet mach vast houden / of vastbinden / alsmen dat kan doen / zonder hem verder te quetsen / of hem opsluijten / of ter aarden werpen / om ondertusschen te konnen vluchten / of een ander te ontzetten; of ook / zoo hij verstond / datmen een boosdoender zonw moogen quetsen en verminken / doch niet dooden. Want bijaldien de weerloosheijd / en het vlieden van de werreldse heerschappij / op verbeurte van de zaaligheijd gebooden is / zoo dientmen wel te weeten / hoe verre dat zich die dingen uijtstrekken. Wij hoopen ook dan daar van te handelen.

Om dan van het eerste een aanvang te maaken / zullenwe eerst eens aanwijzen / de woorden / met welken van Breen, en daar naa Woltzoogen, de Overheeden verwerpeelen / en daar naa van Breens redenen voorstellen / om welken hij die niet wil verworpeelt hebben. Van Breen gebruijkt dan / om te bewijzen / dat Christus den Apostelen niet alleen / maar ook alle geloovigen / het Overheijds ampt verbied / de woorden Mat. 18. 3. Mar. 10. 14 / 15 / alwaar uijtdrukkelijk 't Kooninkrijk der Heemelen ontzeijt word, aan de geenen die haar niet van alle hoogheijd / gelijk van Breen die woorden verklaart / onthouden. Ziet van Breen kap. 1. in de eerste Druk Anno 1641 / pag. 7 / 8 / in de tweede Anno 1657 pag. 6 / 7 / 8. Van gelijken / als hij kap. 3. in de eerste Druk pag. 31 / in de tweede Druk pag. 28 / van Christus Wetten handeld / en in 't bezonder van die / van Gods en onze vijanden lief te hebben / zeijt hij / dit zijn de Grondwetten van Christus Geestelijk Rijk. De Grondwetten nu / kan niemand overtreeden / en daar in blijven / en te gelijk een Christen zijn. Weederom kap. 4. eerste Druk pag. 35 / 36 / tweede Druk pag. 32: alwaar hij toont / dat het onderscheijd / dat sommige maaken / dat een Overheijd de boosdoenders kan straffen buijten de Gemeente / op het Raadhuijs / niet kan gaan: omdat / zoomen een Overheijd slechts een oogenblik aanmerkt buijten de Gemeente, dat hij dan zoo aangemerkt zijnde, geen *Christen* kan zijn.

Wat Woltzoogen belangt / die heeft / behalven de woorden uijt van Breen aangetoogen / noch veel anderen / met welken hij haar scharpelijk verworpeeldeelt / als kap. 2. pag. 23 reg. 4. van onderen / en pag. 14. 1 Ec: alwaar hij zeijt / dat alle Overheeden / voor zoo veelze heerschen / verdrukkers zijn van 't Huijs des Heeren / Roovers van *Christus* Recht, en een zwaare misdaad van gequetste Majesteijt begaan. Kap. 4. pag. 57. reg. 23 Ec / zeijt hij / dat / dewijl een Christen de misdaaden moet vergeeven / en een Overheijd die moet straffen / dat hij daarom ook geen Christen kan zijn / of een lid van de Gemeente. Kap. 7. pag. 96 reg. 8 Ec van onderen / dat de geen / in welk de vleeschelijke heerschappij plaats heeft / uijt kracht van de Wet Math. 20. 25 Ec / uijt *Christus* Rijk uijtgeslooten is. Ziet ook pag. 80. lin. ult. pag. 98. reg. 11 Ec van onderen.

pag.

pag. 114. reg. 10 van onderen/ pag. 115 reg. 7 &c. van onderen/ pag 151. reg. 6 &c/ pag. 180 reg. 10 van onderen / en op verscheijde plaatsen meer / in welken hij bewijst / dat het oorloogen of heerschen in een Christen geen plaats moch hebben / als met verlies van de eeuwige zaaligheijd. Doch hoewel hij op een plaats in 't 7 hap. zeijt / datmen een Overheijd / zoo lang hij buijten de Gemeente is / en hem zelfs zoo draagt / als hij daar beschreeven heeft (naamelijk zoo als hem geen Dorst van draagen) niet zoo enkelijk van verooordeelen/ zo wil hij hem echter niet in de Gemeente aangenoomen hebben. Ziet pag. 116/ 119. De bewijzen/ dieze elk van haar zeggen geeven/ zullen we hier naa onder die voorstellen / met welken Zwikker en zijns gelijken / willen bewijzen/ dat die zaaken de mensch buijten de zaaligheijd stellen.

Maar het zal niet ondienstig zijn / hier bij te voegen / wat de eerste schrijvers onder de Christenen, van het gewicht van deeze misslach/ geoordeelt hebben. Justinus de Martelaar hebben we te vooren hap. 13. pag. 120 hooren zeggen / dat de geenen die zoo niet bevonden worden te leeven, 't is een klaar bewijs, datze geen *Christenen* zijn, in zijn tweede verantwoording / en hij spreekt daar onder anderen / van het verdraagen van alle ongelijk. Klemens van Alexandrijen Stromat. lib. 7, over 1 Kor. 6/ nadat hij geleert had / dat de Christenen niet moogen rechten / en alle ongelijk verdraagen moeten / voegt'er deeze woorden bij: Nu hoe zal iemand de afvallige Engelen oordeelen; die zelfs NB. een afvallige geworden is, NB. in het stuk van zijn ongelijk, volgens het *Euangelium*, te vergeeten? Dus zeijt ook Tertullianus, in de plaats pag. 107 aangetoogen: maar ook zouden de Kaizers in *Christus* gelooft hebben, indien of de Kaizers in de werreld niet noodzaakelijk waaren geweest; of NB. zoo de Kaizers *Christenen* hadden konnen zijn. En in de woorden pag. 108 gemeld reg. 14/ 15/ 16 sprekende van het Overheijds-ampt: Hij heeft dan verworpen, 't geen hij niet gewilt heeft, het verworpene NB. verdoemd, het verdoemde voor Duijvels pracht gereekent. Want hij zouw het niet verdoemt hebben, had het van 't zijne geweest: en daarom kan het niemands anders als des Duijvels zijn, dat Gods niet is.

Deeze oordeelen nu voor afgezien hebbende / zal het tijd zijn / de reedenen van dit weeder-zijds oordeel te overweegen. Van Breen dan / in zijn eerste verhandeling van deeze stof / in 't Latijn teegen Episcopius geschreeven (doch naaderhand van hem verworpen en verbrand/ en eevenwel door Ph. Limborgh in het Latijn doen drukken / onder de werken van Episcopius) verooordeelde toen meede dit ampt geheellijk. Doch naaderhand van gevoelen veranderende/ heeft hij gestelt / dat het Overheijds-ampt niet alleen niet zondig is / als het een ongeloovige bedient; maar veel eer een deugdelijk en prijsselijk werk; jaa ook dat het een Christen, die noch niet begrijpt / dat dat ampt een Christen ongeoorloft is / en het daarom bedient / niet uijtsluijt van de eeuwige zaaligheijd. Of het in een Heijden geen zonde is/ zullen wij niet voorshands verhandelen (hoewel wij ook te vooren dat genoegsaam beslecht hebben) alzoo ons dat niet eijgentlijk aangaat / maar alleen van de Christenen.

1. Zijn eerste reeden dan / in zijn eerste brief / in de tweede Druk van de Hoedaanigheijd des Rijks *Christi*, die wij hier verbolgens zullen aantrekken) pag. 2 / om dit van de Christenen te bewijzen/ is/ dat het bedienen van dat ampt

geen zonde is (want zonde word verklaart nijt den Duijvel te zijn) om dat het in zich zelfs goed, of een goed werk is. Het geen nu in zich zelfs goed is / kan in een Christen geen zonde zijn.

Dit bewijs onderstelt twee zaaken / 1. dat het Overheijds-ampt in zich zelfs goed is / 2. dat het geen zodaanig is / van Christus niet kan verbooden zijn / op verbeurte van de zaaligheijd. Wij hebben kap. 13. No. 4 en 10 hier ook van gehandelt / daar we den Leezer naar toe wijzen. Want wij ontkennen beijde deeze onderstellingen; waar mee dit bewijs geheel aan duijgen leijt. En wij zouden onze ontkenning / ten overvloed ook volkoomen gaan bewijzen / ten waar die geheele zaak / in de Diepten des Satans &c, in de vierde Saamenspraak pag. 70 en verbolg. van de grond op waar verhandelt / en aldaar niet beweezen was / dat ten opzicht van de Godsdienst / geen zaaken in haar zelfs goed zijn: maar dat alle Godsdienstig goed en quaad / alleen aan Gods gebooden en verbooden / uijt zijn eijgen volstrekte lijk onbepaalde verkiezing gebooren / hangt.

Waar bij komt / dat / als iet in zijn eijgen natuur goed waar / zoo zouden dat ontwijfelijk die eijgenschappen zijn / die in de H. Schrift aan God worden toegeschreeven. Dewijl nu onder deezelfden is / in alle vermaak / datmen kan bedenken en bekoomen / te willen leeven / op het hoogste heersch-zuchtig / ook wraakgierig teegen zijn vijanden te zijn / en wat dies meer is / zoo zouw Godsdie dingen aan ons niet konnen verbieden / op verbeurte van zijn genaade / die nochtans alle Christenen bekennen / dat hij haar / op die wijz / verbooden heeft. Doch in het gemelde Boek is dat alles verhandelt. Maar het bewijs is met onze bloote ontkenning gebrooken.

Doch wij moogen geenszins verbijgaan / dat van Breen, in zijn tweede brief pag. 7 regel 3 ett / tot bewijs van zijn zaak bijbrengt / dat / indien het Overheijds-ampt te bedienen / zonde was / zoo zouden de ongeloovigen / die het verstaan te moeten bedienen / onvermijdelijk zondigen / 't zijze het bedienden / of niet bedienden; 't welk ongerijmd is.

Deeze ongerijmtheijd stemmen wij geenszins toe: omdat de Schriftuur Tit. 1. 15 toestemt / dat den ongeloovigen alles onreyn is, omdat haar gemoed en geweeten besmet zijn door het ongeloob. Uijt welk aangezien al haar daaden bloejen / zoo is'er weijnig aan geleegen / hoe haar daaden zijn. De geenen nu die geloovig zijn / konnen niet reijn blijven / alsze de gebooden des Nieuwen Verbonds niet gehoorzaam zijn.

II. Voor een tweede bewijs zal ik meenen / 't geen hij meede pag. 2. reg. 17 zeijt: dat het verlaaten van de werreldsche heerschappij / en de weerloosheijd / gebooden zijn van volkoomenheijd. Van welken / schoon hij pag. 3. reg. 7. pag. 21. reg. 18 ett bewijst / dat die'er niet van harten naar tracht / dat die niet goed kan zijn, en die hier in verzuijmig is, zich zelfs schuldig maakt voor God, zoo wil hij eevenwel pag. 2. reg. 6 ett van ond. dat die onvolmaaktheijd in een Christen moet verdraagen worden, tot dat hij starker word.

De grondslach van dit bewijs is dan / dat het gebod van de weerloosheijd en geen Overheijd te zijn / gebooden der volmaaktheijd zijn, 'twelk indien kon beweezen worden / zoo was de zaak gewonnen. Maar als dat ontkend word / zoo is het bewijs verbrooken. Ik had wel gewenscht / dat van Breen, volgens

zijn

zijn ongemeen oordeel en geleertheijd/deeze zaak had opgenoomen/om met volkomen kracht dezelfde te konnen afhandelen. En daar toe waar van noode geweest/ eerst uijt de H. Schrift aan te wijzen/ wat gebooden der volmaaktheijd zijn/ en ten anderen welke die zijn.

Om dan dit gebrek te verbullen/ zullen wij dit ter proeve voorstellen/ naamelijk belangende het eerste/ datmen geen andere zaaken/ en ontwijfelijk die/ voor gebooden der volmaaktheijd moet houden/ die de H. Schrift niet aan alle Christenen gebied/ maar aan de keur van ieder zodaanig stelt/ dat zij verklaart/ dat de geen die het eene doet/ wel doet/ maar die het ander kiest/ noch beeter/ of immers/ dat het volmaakte niet gebooden word. Want in die beschrijving hebbenwe klaarlijk begreepen/ dat de onvolmaakten meede konnen behouden worden. Onder dusdaanige zaaken/indien'er verscheijde zijn/is 't niet trouwen 1 Kor. 7. 25 etc/ het Vasten Mat. 6. 17. Het geeven van al zijn goederen aan den armen, stellen wij hier niet onder: omdat eenigen meenen/dat Christus Mat. 19. 21 alleen van de goederen spreekt/ diemen booven de soobere nooddruft bezit/ en dat dat aan allen word belast: omdatze meenen/ dat Christus door volmaakt zijn, het zelfde verstaat/ dat de Jongeling genoemt had/het eeuwig leeven te beerven: gelijk dit woord zoo genoomen word Filip. 3. 12. Hebr. 5. 9. vij. 21. Maar de volmaaktheijd, die in andere zaaken kan aangemerkt worden/ is geen ander/ als dat iemand Christus gebooden altemaal doet/ doch elk doetze niet even volmaakt. Dus is de eene in de liefde te oeffenen/ of in milddaadigheijd/ maatigheijd etc/ veel volkoomener; maar elk oeffent eevenwel die dingen. Dieze niet oeffent/ kan geen Christen zijn. En in deezen zin zoudmen de weerloosheijd/ en verzaaking van de werreldse hoogheijd meede konnen neemen/ dat de eenen starker is/ en meer ongelijk kan lijden/ niet alleen zonder geweldige lighaamelijke teegenweer te bieden/ maar ook zonder ontstelt te worden; maar geheel niet weerloos te zijn/ en de heerschappij noch te gebruijken/ dat is/ die niet te verlaaten/ dat kan geen onvolmaaktheijd; maar moet voor ongehoorzaamheijd geacht worden.

Dat nu hier teegen word ingebracht/ dat iemand onkundig kan zijn van eenig gebod/ en dat het daarom verschoonelijk zouw zijn/ schijnt al heel niet te konnen gelden. Want indien iemand onkundig was/ van 't geen noodzaakelijk ter zaaligheijd is/ als van het gebod van de liefde/ of van de barmhartigheijd/ niemand zouw dat verschoonen: omdat hij die gebooden kan leezen. Dus ook de gebooden Mat. 5. 39 etc. xx. 25 etc: en 18. 3/4. want ze staan alle even net beschreeven. Maar als iemant juijst niet wist/ hoe verre dat de liefde gaat/ tot het uijterste stipje toe (bij voorbeeld/ als men niet meer voedsel had/ als dat een alleen kon in 't leeven blijven/ en we waaren met ons tween/ wie dan voor moet gaan/ of iet dergelijks) aangezien dat dat niet klaar is uijtgedrukt/ zoo zouw daar in wel verschooning konnen vallen. Uijt al het welk gantsch waarschijnelijk is/ datmen deeze gebooden van de weerloosheijd etc/ geen gebooden der volmaaktheijd kan noemen (doch hier naa hoopenwe daar daar breeder van te spreeken) inzonderheijd daarwe te vooren gezien hebben/ dat van Breen zelfs/ deeze gebooden Grondwetten noemt van *Christus* Rijk, als hier

booven getoont is pag. 120. Zodat nu genoeg blijkt/ datmen met alle billijkheijd mach onthennen / dat dit gebooden der volmaaktheijd zijn.

Ebenwel kan ik wel toestaan / dat als een Vorst of Overheijd een Christen wierd/ hij niet eer verplicht is dat ampt te verlaaten / voor dat hem het gebod Matth. 5. 38 etc. xx. 25 etc/ was getoont of bekend geworden.

III. De darde bewijsreeden konnenwe deeze stellen / dat het ongerijmd is / dat dat in de Christenen een verdoemelijke zonde zouw zijn / 't geen onder de Wet en deugd is geweest.

Doch als ik ontken/dat dat ongerijmd is/ zoo zal daar van geen ander bewijs te vinden zijn/als dat die zaaken uijt haar eijgen zelfs goed zijn. 't Welk dan weder op 't eerste bewijs aankomt. Daarom bidden wij den Leezer/dat vierde kap. van de Diepten des Satans, en insonderheijd pag. 70/71 etc/wel te overweegen/ alzoo dat niet alleen dit geheele stuk beslecht; maar ook een groot licht kan geeben/ om de natuur van de geheele Godsdienst/en van al Gods gebooden wel te begrijpen. Andere reedenen/die alleen tot deeze zaak dienen/zijn mij niet bekend/buijten die geenen / met welken men wil bewijzen / dat het Overheijds-ampt etc / den Christenen geoorloft is / die wij nu altemaal / zoo wij niet anders weeten / verhandelt hebben. En in deeze drie reedenen/zijn die altemaal begreepen / diemen uijt de bygebrachte van eenige van onze partijen / zouw konnen maaken. Zodat de zaak aan die kant schijnt voldaan te weezen.

Overzulks zal het nu tijd zijn / datwe aan de andere zijde / ook de reedenen van de eerste Christenen, de oude Doopsgezinden, en van Zwikker overweegen/ met welken zij meenen te bewijzen / dat de geenen / die het Overheijds-ampt/ met het geen daar aan vast is / bedienen / of doen/ geen Christenen konnen zijn. Doch moet wel aangemerkt worden/dat zij deeze reedenen met recht achten geen kracht te hebben / als teegen de geenen / die den Oorlog en het Overheijds-ampt verbooden achten te zijn in het Nieuw Verbond: want die dat niet stellen / daar teegen is onze voorgaande verhandeling gekant.

1. De eerste bewijsreeden zullenwe dan die neemen / die Dr. Langeduld in de weerlooze Christen pag. 117 zich onderwonden heeft te beantwoorden/ naamelijk het vergeeben der misdaaden Mat. 6. 12 / 14/ 15. xviij. 23/ 34 / op verbeurte van de eeuwige zaaligheijd gebooden. Waar in aan te merken is 1. dat het geenmen voor hem zelfs niet mach doen / datmen dat ook niet voor een ander doen mach / gelijk wij in het zeevende kap. beweezen hebben / en 2. bijgevolg / dat hier het onderscheijd tusschen een Overheijd en Onderdaan niet te pas komt / gelijk wij aldaar / en op andere plaatsen / meede getoont hebben.

Hier uijt blijkt / dat het gantsch buijten het spoor is / datmen op dit bewijs antwoord / dat Christus alleen die geenen gebied datze vergeeben zullen / die in persoon misdaan zijn. Want moeten die het doen / hoe veel meer anderen / die niet misdaan zijn? Maar in de grootste beleedigingen / worden anderen dikmaal zoo zeer / jaa meer beleedigt / als de geen aan wiens lighaam het ongelijk word gepleegt. Want als iemand gedood word / zoo word zijn vrouw/ haar man / ouders etc/ op 't hoogste verongelijkt (En daarom was de wraak in de Wet Num. 35. 27/ 28/ aan de Bloedwreekers/ zijnde de zodaanigen/ belast) als een Vrouw verkracht word / haar Man / Bruijdegom of Maagschap.

Zodat

Zodat de eerste uijtvlucht van Dr. Langeduld geenzins kan bestaan.

2. Maar hij voegt'er bij / dat niet blijkt / dat den Overheeden belast is, die zwaaare misdaaden, als Dieverij, Moord &c, te vergeeven. Hoewel hij ook wil / dat de Overheeden / de boetveerdigen niet met de dood straffen.

Maar men mach zich met recht over zulk een antwoord verwonderen / dat hij (die zelfs in dat verstand is / dat den Christenen het Overheijds-ampt verbooden is / en dat ook zelfs in dat Boek heeft helpen bewijzen / en kap. 12 getoont / dat de eerste Christenheijd, dat 200 jaaren achter een heeft gelooft / en ook geen Overheijd onder haar gehad noch geleeden / maar verooordeelt hebben) voorwerpt / dat Christus het vergeeven aan de Overheijd niet heeft gebooden. Daar was in de Gemeente geen Overheijd / Christus heeft / naar zijn eijgen gevoelen / verbooden / dat in de Gemeente / of onder de Christenen, een Overheijd zouw zijn. Hoe kan Christus dan aan de Overheijd iet gebieden? Hij heeft het vergeeven aan alle Christenen gebooden / niet alleen de misdaaden aan haar zelfs / maar ook anderen gedaan / en dat hoe zwaar datze ook mochten zijn / gelijkwe in het vierde en zeevende kap. getoont hebben / en ook 2 Kor. 2. 6 etc blijkt. Dewijl dan onder de Christenen geen Overheijd was / noch weezen mach / volgens Christus oogmerk (gelijk ook Langeduld toestaat / en die'er ook niet geweest is / als toen 't Christendom verviel) en Christus alle Christenen het vergeeven gebied / hoe kan hier dan de Overheijd uijtgezonderd worden / als voor zoo veel ze buijten 't Christendom is? En hoe kanmen een gebod eijsschē / dat haar zouw gegeeven zijn?

II. De tweede bewijsreeden is het draagen van Christus Kruijs / of de vervolgingen / op verbeurte van de eeuwige zaaligheijd gebooden Mat. 1. 38 / 39 / en inzonderheijd Mar. 8. 34 etc / alwaar uijtdrukkelijk staat / dat Christus dit gebod aan de Schaaren en aan zijn Discipelen gaf. De Overheijd nu / zoo lang alsze Overheijd is / kan niet vervolgt worden / alzoo die alle macht van vervolging en geweld in haar hand heeft / en zij met het zweert, haar, tot straf der quaaddoenders (onder welken de vervolgers de voornaamste zijn) als Gods dienaar gewaapend is Rom. 13. 4. Als het dan ooit komt te gebeuren / dat een Magistraats-persoon vervolgt word / zoo is hij geen Overheijd meer. Want zoo lang hij Overheijd was / had hij het zweerd / om daar mee de vervolgers / als verstoorders van de gemeene rust / te dwingen en te straffen.

Datmen dan wil voorwenden / dat'er ook Overheijds-persoonen vervolgt zijn en gedood / is geheel buijten de waarheijd: want vervolgt te worden / en het zweerd / tot straf der vervolgers te voeren / stoot malkanderen om veer. Want als de Overheijd de vervolgers niet zouw straffen / of met het zweerd bedwingen / alsze noch Overheijd is / zoo zouwze haar ampt / dat dat meede-brengt / en 't welkze met gestaafden eede belooft heeft te doen / mijneedigljk verwaarloozen. ('t welk meede op een Krijgsman past / dewelk of heijmelijk bij hem zelfs had voorgenoomen niet te vechten / alst'er op aankomt / of dan de waapenen neer te leggen / en zijn dienst op te zeggen. Want dan zouw hij niet alleen als een bedrieger / maar ook als een meijneedige handelen: aangezien hij / toen hij aangenoomen wierd / de Krijgs-eed heeft gedaan / dat hij zijn Kapiteijn zal volgen daar die hem voortgaat / en doen / dat die hem gebied) En zooze het doet / reegelrecht tegen Christus gebod aangaan. Indien hij overweldigt / en

van de macht om de vervolgers te dwingen berooft word / dan is hij geen Overheijd meer. Ook is dat niet meer vervolging om Christus wil lijden / als wanneer een Moordenaar van de Overheijd overweldigt zijnde / lijd dat hij gestraft word. Leijd hij / als'er vervolging komt / het Overheijds-ampt af / soo heeft hij ontwijfelijk tot die tijd toe een ampt bedient / 't welk hem niet toeliet een Christen te weezen / en 't welk hij / om behouden te worden / moet verlaaten.

Doch Pripkovius zeijt / datmen dat lijden niet moet verachten / dat een Overheijd dan lijd als hij vervolgt word: omdat hij het lijden ontgaan kan / als hij zijn geloov verzaakt. Maar 1. zoo is dat niet verzaaken een zaak van kleijn belang: omdat het verzaaken niet enkelijk moet geschieden / maar men moet dat met schrikkelijke omstandigheden doen / van zweeren / zijn gevoelen of Christus vervloeken. Van alle welke zaaken de menschen / door de opvoeding een natuurlijke schrik krijgen / zoodat zelfs zeer godlooze menschen / daar niet lichtelijk toe konnen overstappen / en liever alle tormenten uijtstaan / als dat doen: En dat noch te meer / omdat het bij de menschen zoo schandelijk is / zijn geloov te verzaaken. 2. Zoo is het ook zelden in de macht geweest / immers in de vervolgingen in de laaste eeuwen / door het verloochenen / van de vervolging geheel vrij te worden: want die verlochenden / zijn meenigmaal gedood / doch met een min pijnlijke dood / omdat de menschen zulke verloochenaars mistrouwen / en denken datze dat niet van harten doen: zoodat zelfs de vervolgers haar verachten en veroordeelen. Dewijl dan de vreez door de schande en spot bij de menschen (die bij de meeste menschen een ongelooffelijke kracht heeft) en de vreez van eevenwel gestraft te worden / de menschen in zulk een geleegentheijd lichtelijk kan weerhouden / om haar gevoelen niet te verloochenen / en door al dewijl Christus geleeden heeft / toen hij zijn vijanden kon dwingen / en ons dat voorbeeld heeft gegeeven; enhet lijden / alsmen overweldigt is / de voosdoenders meede eijgen is / zoo kan zulk lijden bij God van geen waarde zijn / en is het Christelijk vrijwillig weerloos lijden niet.

Voorders is het gantsch ongerijmd / dat eenige zeggen / dat / als Christus ook de Overheeden deeze gebooden had gegeeven / dat'er dan dat had moeten bijgezeijd worden. Want aangezien de Overheeden geen Christenen waaren / en Christus alle Christenen dat Ampt verbooden had / zoo kon'er dat niet bijgezeijt worden. Want had hij'er dat bijgezeijt / zoo zouw hij geschreenen hebben toe te laaten / dat de Christenen Overheeden zouden zijn.

Dat nu Dr. Langeduld daar noch bijvoegt / het voorbeeld van de eerste kerk / als of die de Overheeden en Soldaaten / noch had in de Gemeente als Christenen (want dat moet hij zeggen / indien dit voorbeeld eenige aanmerking zal verdienen) gedraagen / is niet minder als het voorgaande te verwonderen / daar hij zelfs zulke straffe voordeelen over haar heeft bijgebracht / datze die niet voor Christenen hielden, datze die als Duijvels pracht verdoemden, en zoo voorts. En al had de Gemeente haar ook als Christenen verdraagen / in de darde of vierde eeuw (want datze het in de eerste of tweede zouw gedaan hebben / daar is r'allerminste blijk niet om dat te vermoeden) dat waar geen bewijs / dat dat wel gedaan was. Zoodat deeze twee reedenen noch onbeweechelijk schijnen staan te blijven / tenzijmenze op een andere wijz weet op te loffen. Hier komt bij / dat / al is 't dat

Dr. Lan-

Dr. Langeduld geen andere reedenen vooz deeze zaak bijbzengt / noch oploſt / zoo zijn'er noch al meer / en dat van geen minder kracht als de voozgaanden / die wij meede zullen voozſtellen.

III. De darde reeden is / die van Breen heeft te kennen gegeeven / als hij zeijt / dat Chriſtus gebooden van de weerloosheijd &c / Grondwetten zijn van Chriſtus Rijk of Gemeente. Hij, Woltzoogen, Langeduld zelfs / ſtellen / dat Matth. 5. 21 &c 38 &c. 43 &c. vj. 12 / 14 / 15 / de weerloosheijd wozd gebooden / en het Overheijds-ampt den Chriſtenen verbooden / gelijk wij te vooren hap. 3. 5 / 5 / 6 / 7 &c beweezen hebben. Aangezien dan die gebooden grondwetten zijn van *Chriſtus* rijk, zoo moet volgen / dat een Overheijd geen Chriſten kan zijn. Dat nu die wetten grondwetten zijn / blijkt klaarlijk uijt Mat. 5. 19 / Zoo wie dan een van deeze minſte gebooden zal ontbonden, en de menſchen zoo geleert hebben, die zal de minſte genoemt worden in 't Kooningrijk der Heemelen. En hap. 7. 26 / 27: Een iegelijk die deeze mijn woorden hoort, en dezelfden niet doet, die zal bij een dwaas man vergeleeken worden, die zijn Huijs op het zand gebouwt heeft: en daar is ſlachreegen needer gevallen, en de Rivieren zijn gekoomen, en de winden hebben gewaait, en zijn teegen dat Huijs aangevallen, en het viel, en zijn val was groot. Alwaarmen ziet / dat Pripkovius uijtvlucht / dooz de laaſte wozden geheel wozd weggenoomen. Want die meent / dat de minſte te zijn in 't Kooningrijk der Heemelen, niet te zeggen is / daar niet inkoomen; maar een laage plaats aldaar te hebben: daar nochtans de mond der waarheijd / teegen hem in de leſte plaats getuijgt / dat die vallen zal met een groote val. Doch hij zal misſchien daar ook wel op zeggen / dat een groote val, mee noch al de verdoemenis niet beteekent. Maar die groote val, en de minſte te zijn, wozd vers 20 van 't vijfde hap. verklaart / niet in te gaan in 't Kooningrijk der Heemelen, en dat tot naader verklaaring van het 19de vers / gelijk ook dat vonnis bij meeſt al de gebooden bijgevoegt is / vers 22 onder de naam van het gericht, de ſtraf des Grooten Raads en Gehenna uijtgedzukt; vers 26 niet uijt de gevangenis te koomen / tot dat gij de laaſte penning betaalt hebt; vers 29 / 30 in de Gehenna gewozpen worden; vers 32 een overſpeelder geacht te wozden; vers 33 / 37 / een mijn-eedige, en uijt den boozen te zijn; vers 45 geen kind Gods genaamt te worden; hap. 6. 2 / 5 / 16 zijn loon weg te hebben in dit leeven; vers 15 geen vergeeving der zonden te ontfangen; zijn ſchat door motten en Dieven te verliezen vers 19; vers 24 God niet te konnen dienen; hap. 7. 1 veroordeeld te worden; vers 6 van de Honden en Zwijnen verſcheurt te worden; vers 13 tot het verderf te gaan; vers 19 uijtgehouwen en in't vuur geworpen te worden; vers 23 van *Chriſtus* weg-gejaagt te worden. Dus zienwe dan / dat het vonnis der verdoemenis / bij 't overtreeden van ieder deezer gebooden wozd gevoegt / gelijk het in 't eerſt en in 't laaſt in 't gros / op het overtreeden van dezelfden was uijtgeſpzooken. 't Welk dan zoo zijnde / zoo blijkt klaarlijk genoeg / dat al deeze wetten Grondwetten zijn, zonder welken te onderhouden / niemand een Chriſten kan zijn.

En dus kan ook die uijtvlucht van ſommigen / teegen zoo veel doodvonniſſen / alleen op het overtreeden van die gebooden / van Chriſtus zoo dikmaal uijtgeſpzooken / niet gelden / met welken zij zeggen / dat hap. 7. 24 / 26 het wozd

hooren

hooren voor verſtaan kan genoomen worden / en dat dieshalven dit vonnis op die alleen paſt / die die gebooden verſtaan. Maar de Overheeden en anderen verſtaan niet / dat Chriſtus daar het Overheijds-ampt verbooden heeft.

Want al ſtonden wij toe / dat hooren daar verſtaan beteekent / zoo waaren de Overheeden daar mee van dit vonnis niet gered: omdat de geenen die dit teegenwerpen toeſtaan / dat dit niet verſtaan / buijten haar ſchuld moet zijn. Of dit nu buijten iemands ſchuld kan zijn / die alreede de Chriſtelijke Religie heeft aangenoomen / en bekend dat die begrepen is in de Boeken / die wij in het Nieuw Verbond noemen / moest eerſt beweezen worden.

Maar nochtans blijkt klaarlijk / zalmen zeggen / dat de Diſcipelen onzes Heeren / die gebooden niet verſtaan hebben / en daar uijt bloeit handtaſtelijk / dat het kan zijn / dat iemand die dingen buijten zijn ſchuld kan niet verſtaan / of ten minſten buijten zulk een ſchuld / die hem zouw veroordeelen.

Ik beken dat deeze aanmerking niet zonder ſchijn van bewijs is: want ze heeft mij en veel anderen / veel jaaren lang opgehouden / dat wij in dit ſtuk twijfelachtig zijn gebleeven. Maar wij hebben bevonden / dat ze geen kracht heeft / om de zaak goed te maaken: omdat de Diſcipelen met ons zeer ongelijk ſtonden. Want de voornaamſte gronden van de Chriſtelijke Godsdienſt / waaren toen niet alleen noch niet verkondigt / maar zelfs noch niet geleijd / naamelijk de dood / opſtanding uijt de dood / opvoering ten Heemel / zending des Heijligen Geeſts onzes Zaaligmaakers / en zijn heerſchappij over de geheele Natuur / uijt kracht van welk hij zijn Gemeente heeft opgerecht. Zonder al het welk deeze gebooden niet konden verſtaan / noch onderhouden worden. Waarom ook de Diſcipelen niet een van al de gebooden / noch beloften / in deeze geheele Predikatie Mat. 5. 6. 7 kapp. begreepen verſtonden / eer datze den H. Geeſt ontfingen / voor det al de gezeijde zaaken al geſchied waaren. Gelijk als uijt Mat. 17. 4. xviij. 1 &c. 21. xix. 10/25. xx. 24. Mar. 9. 10. xiij. 4. Luk. 9. 54. xxij. 38/ 49/50. Joh. 18. 10/ 11 en elders blijkt. Maar met ons ons is het heel anders geleegen: want wij gelooven en verſtaan nu al deeze zaaken / en hebbenze ook in geſchrift. En daar is niet een Chriſten, die ſlechts zijn gedachten over de gebooden van deeze predikatie laat gaan / of hij verſtaat niet alleen wel de meeſte van al dezelfden / maar ook zeer wel / wat de gebooden / zoo als de woorden daar leggen / meebrengen / daar we nu van handelen: alleen diſputeerenze daar over / of de zin die is / dieze zien dat de woorden meebrengen: maar de diſcipelen verſtonden'er niets van. Voeg hier bij / dat / indien het niet verſtaan / in eenige van deeze gebooden / Chriſtus vonnis kon vernietigen / waarom niet in alle? daar Chriſtus over allen het zelfde vonnis velt. Indien iemand niet verſtond / datmen zijn Vrouw niet mach verſtooten / en een ander trouwen / buijten overſpel / gelijk de Diſcipelen dat toen noch niet verſtonden / of datmen wel mach op zijn Broeder t'onrecht toornig worden / en hem ſcheldwoorden geeven / jaa verdelgen / gelijk de Diſcipelen / zouwmen hem noch wel verſchoonen? Jaa zoo hij niet een zier van die geheele predikatie verſtond / zouwmen hem wel voor een Chriſten erkennen? Indien hem dat nu in drie van die gebooden kan verſchoonen / waarom niet in alle? Zoo blijkt dat nu uijt zoo overvloedige bewijzen / dat hier geen uijtvlucht ergens oopen ſtaat. En wij verzoeken / dat doch niemand / ziende onder

deeze

deeze onze bewijzen / eenigen die hij niet kan oplossen / die tot zijn eijgen schaade verbijstapt / en dat bij het hooft grijpt / daar hij wat meent op te konnen zeggen: want wij zullen noch al meer bewijzen hier bijvoegen.

IV. De vierde bewijsreeden die ze bijbrengen / zijn Christus woorden Matt. 18. 1 etc / alwaar de geenen / met welken wij hier te doen hebben / bekend staan / dat Christus het Overheijds-ampt verbied / gelijk wij ook in het tweede hap. beweezen hebben. Dewijl dan aldaar vers 3 uijtdrukkelijk / in tegenstelling van de werreldsche heerschappij / gezeijt word / en dat met een eed / (daar geen verandering in kan vallen / noch verzweege conditie op kan verstaan worden / gelijk elders van ons word beweezen / en van allen word bekend) dat de geen die hem niet vernederd, en word als de kindertjes, geenszins in 't Koningrijk der Heemelen zal ingaan, zo blijkt immers klaarlijk / dat de geenen die dat ampt bedienen Et / geen Christenen konnen zijn. Dit bewijs heeft van Breen meede bijgebracht / om te toonen / dat de Christenen geen Overheeden moogen zijn / maar niet bedacht / datze met dit bewijs / geheel uijt het Kooningrijk der Heemelen worden uijtgeslooten. En Pripkovius heeft ook zeer wel aangemerkt / dat van Breen de Overheden jdelijk van de verdoemenis wil vrijspreeken / en verwijt hem ook / dat dat niet anders is / als haar wat hoonig om de mond smeeren / daar hijze inderdaad met zijn bewijzen klaarlijk veroordeelt. Gelijk ook twee Alkmaarse Remonstrantse Predikanten / dit meede zeer wel aangemerkt hebben in zeekere onderhandeling / tusschen haar en zeekere doops-gezinde te Wormerveen, onder mij berustende: alwaar zij aanwijzen / dat de bewijzen / met welkenmen geemeenelijk bewijst / dat het Overigheijds-ampt voor de Christenen ongeoorloft is / bewijzen datze geen Christenen konnen zijn / en dat met de bewijzen / die wij hier bijbrengen.

V. De vijfde reeden is / om dat het schatten vergaderen / de werreldse pracht / overdaad / gemeijnsheijd / hoogmoed / verquisting van geld / en dergelijken / die de Christelijke Godsdienst veroordeelt / noodzaakelijk aan het Overheijts-ampt vast zijn / zoo niet altijd / ten minsten dikmaal en nu ter tijd.

VI. Waar bij den oorlog komt / die onafscheijdelijk aan dat ampt verknocht is / aan welk rechtevoort zoo veel grouwelen vast zijn / dat het onmogelijk is / dat een Christelijk gemoed die niet en zouw verdoemen. Als brandscheepen (dewijl onze vijanden die nu altijd gebruijken) Zijnde zoo verbloekt een geweer / dat de oorlogende partijen dat voor ongeoorloft houden / en al de geenen die daar op gevonden worden / zonder genaade gedood worden / alsze in handen van haar vijanden vallen) Het branden en blaasen van dorpen / om contributie gelden / 't welk altijd de geenen doen / die iemand beoorlogen; waarom het de beschermende partij meede gedwongen is te doen / wil hij zijn vijand niet te machtig laaten worden. Het doodslaan van zoo veel duijzend menschen / die in haar zonden gesmoort worden. Het breeken van eeden / alzinnen een eeuwige vreede heeft gemaakt / die de eene partij breekt. Alle welke zaaken onvermijdelijk aan den oorlog vast zijn. Waar bij komt het wreedelijk handelen / het schenden van vrouwen / het moorden der kinderen en onweerbare menschen / het vernielen van zoo veel goederen Et / welken of nooit of zelden in den oorlog verhindert konnen worden. Zijnde zulke grouwelijke zaaken / dat het wonder is dat 'er menschen gevonden worden / die zulke menschen noch voor Christenen konnen houden / die dat doen.

En al is't dat wel eer eenige van deeze dingen/ niet aan den oorlog vast waaren/ en dat dieshalven die alleen voor toevallen van sommigen aangemerkt worden/ zoo is zeeker/ dat het nu niet meer toevallen/ maar noodzaakelijke aanhangsels van den oorlog zijn. Want de oorloogē/ die voor veel eeuwen gevoerd wierdē/ konnen niet maaken/ dat de heedendaagse oorloogen niet verdoemelijk zijn. Maar het doodslaan van veel duijzenden menschen/ die in haar zonden smooren/ kan'er nooit afgescheijden worden. Het welk onder het Oud Verbond/ in welk geen eeuwig leeven belooft/ noch straf naa de dood gedreijgt was/ geen zwaarigheijd had/ gelijk onder het Nieuwe. Behalven dat schier alle oorloogen/ alleen om de eer/ en om het werrelsch goed gevoert worden/ om het welk men zoo veel duijzend zielen vermoord. En het oorloogen voor de vrijheijd des geweetens/ dat is oorloogen/ omdat geen af te weren/ en dat met het vermoorden van zoo veel zielen/ dat de Schrifture een genaade noemt Filip. 1. 29/ en om het welk Christus niet wil geoorloogt hebben Matth. 26. 52/ 53: en oorloogen om onz geluk af te weeren/ met het tijdelijk en eeuwig verderf/ van zoo veel duijzend zielen. Hoe kan dat in een Christen plaats hebben?

VII. Alle welke zaaken noodzaakelijk de Enge weg uijtsluijten/ en de ruijme/ die tot het verderf leijd/ oopen stellen. Zulks uijt dit alles blijkt/ dat aan 't Overheijts-ampt veel zoodaanige dingen vast zijn/ die den Christenen, op verbeurte van de eeuwige zaaligheijd/ verbooden zijn.

Hoewelwe nu de zaak schijnen afgehandeld te hebben/ zoo achten wij niet ondienstig te zijn/ een zwaarigheijd te verhandelen/ aangaande de grondwetten van Christus klijk Matt. 5. 6. 7 beschreeven/ onder welken (soo't schijnt) zoodaanige zaaken gevonden worden/ die niet wichtig zijn/ om iemand van de eeuwige zaaligheijd uijt te sluijten: hoedaanigen zijn het gebod van niet te zweeren kap. 5. 34/ van het heijlige den honden niet te geeven kap. 7. 6/ en zoo'er iet meer is van zoodaanig een slach. Dewelken niet alleen geen openbaare werken des vleeschs zijn/ maar eenige andere van de gebooden van die predikatie gantsch duijster/ wat daar mee gemeent word/ zoodat over de meening van dezelf den/ tusschen vroome en geoeffende luijden/ een oneijndig geschil blijft. Daar nochtans alle gezintheeden buyten de Papisten verstaan/ dat de gebooden of zaaken/ die noodzaakelijk zijn om verstaan en gedaan te worden/ klaarlijk in de H. Schrift zijn ontdekt/ en van een iegelijk lichtelijk te begrijpen.

Hier op antwoorden wij 1. dat de lichtheijd van de zaaken die verbooden worden/ niet naar onze meening/ of naar de schaade/ die ze aan ons of een ander toebrengen/ moet gewoogen worden/ maar alleen naar de straf/ die God daar opstelt. Wat schijnt geringer te zijn/ als het eeten van de Boom van kennis van goed en quaad: wat scheen'er aangeleegen te zijn/ of de menschen die kennis hadden? Nochtans bekennen alle Christenen, dat God de dood/ en de meesten/ dat hij de eeuwige verdoemenis daar op gedreijgt had. Dusdaanig is ook het vieren van de Sabbat/ en veel andere zaaken/ in de Diepten des Satans &c, pag. 70 en verbolg. verhandeld/ en diemen niet weijnigen zouw konnen noemen. 2. Ten anderen zijn ook die dingen zoo licht niet/ als ze in het eerst wel schijnen. Want dewijl de valsche eed/ van alle Christenen voor een verdoemelijke zonde word gehouden/ en dat het onmoogelijk is/ dat de Christenen daar altijd vrij van zouden zijn/ als ze haar van met een eed beloften te doen/ om in een toekoomende tijd iet te vol-

volbrengen / 't welk niemand weeten kan / of het in zijn macht zal zijn (van hoedaanige eeden wij achten dat daar alleen gesprooken word / gelijk van ons elders / en van anderen overvloedig is beweezen) niet wachten / zoo is het geen geringe zaak / zulke eeden niet te willen naalaten / schoonze van Christus verbooden zijn. Want tusschen een enkele belofte / en een belofte met een Eed / is dit weezentlijk onderscheijd / dat de belofte een stilzwijgende conditie toelaat ; maar een eed niet / alzoo die een eijnd is van alle teegenspreeking Heb. 6. 16. 't Welkze niet zouw zijn / indien eenige conditie / die niet bedacht / of heijmelijk daar onder verstaan was / ooit mocht voorgewend worden.

En wat het werpen van de peerlen voor de honden en zwijnen &c belangt / dat zalmen meede zoo gering niet bevinden / alsmen bemerkt / wat Christus door honden en zwijnen verstaat. Welken den Apostel Petrus 2 Pet. 2. 20/21/22 ons leert / dat het menschen zijn / die door de Christelijke Godsdienst / haar zelfs van alle godlooze werken gereijnigt hebben gehad / maar die daar naa weer verlaatende / haar oude godlooze werken onboetveerdiglijk bedrijven vers 10/ 11/ 12 etc/en dus de Christenen haaten en vervolgen Mat. 6. 6. 1 Joh. 3. 12/14/ 15. Voorts moet hier ook wel gelet worden / als *Christus* het heylige verbied aan de honden &c te geeven, dat hij dat verstaat / als zij door Honden en Zwijnen bij ons bekend zijn / dat is / alswe weeten / datze afvalligen en vervolgers zijn. Die dan geneegen zijn / met zulke menschen te verkeeren / en met haar van deeze heijlige gebooden te snappen / dat konnen niet anders als onheijlige menschen zijn. En bijaldien'er noch iet anders mocht zijn in die Predikatie / dat iemand niet zwaar mocht schijnen / ik geloob / als hij wel verstaat wat het inheeft / dat het hen niet licht zal wezen.

Wat nu het tweede belangt / naamelijk dat alle noodzaakelijke zaaken zoo klaar zijn / hoewel alle gezintheeden dat schijnen te stellen / zoo schijnt dat eevenwel haar meening niet te zijn ; timmers haar daagelijkse disputen over de noodzaakelijke zaaken / geeven wel te kennen / dat die zaak zoo niet geleegen is. Ik ontken niet / dat de noodzaakelijke dingen in haar zelfs klaar genoeg zijn ; maar voor de geenen die klaare oogen hebben / welken door het minste vooroordeel lichtelijk konnen verduijstert worden / gelijk alle menschen bekennen. Dewijl nu naauwelijks iemand van alle vooroordeelen / en de minste menschen van zeer veel veroordeelen niet vrij zijn / zoo kan'er lichtelijk over iet dat noodzaakelijk is / verschil vallen / schoon het noch zoo klaar is. Dewijl nu deeze gebooden / van welken wij handelen / vlak teegen de natuurlijke geneegentheijd van alle menschen aangaan / zoo is het geen wonder / dat veel menschen die niet vatten. Want hem zelfs van al die geneegentheeden geheel te ontlasten / dat is geen kleijne zaak. Zoo iemand het dan daar op aan laat koomen / dat hij dat voor niet noodzaakelijk houd / daar tusschen vroome menschen verschil over is / zoo zal hij zeerkerlijk bedroogen worden. Want behalven dat ook vroome menschen / door voorooordeelen konnen blind zijn in eenige zaaken / zoo konnen wij dikmaal ook niet weeten / of iemand recht Godvruchtig is. En de menschen oordeelen daar ook meest altemaal van / naar haar geneegentheeden of afkeerigheeden. Zodat dit een zeer onwisse proef is.

Nu staat noch die zwaarigheijd te verhandelen / die wij in't begin van dit kapittel hebben voorgesteld / of naamelijk ook de allerlaagste trap van Overheijd /

en het allerminste lighaamelijk geweld / meede in geen Christen, op verbeurte van de eeuwige zaaligheijd / moogen plaats hebben? Daar op zeggen wij 1. Dewijl de beroovinge van de eeuwige zaaligheijd / op de geweldige teegenstand / en op het werreldsch heerschen is gestelt / dat het een onverschoonelijke roekeloosheijd is / dat iemand de allerminste soort daar van begaan / en dus / zijn dierbaare ziel in de waagschaal stellen zouw / te weeten / als hij toestaat / dat die dingen verbooden zijn / of het verlies van de eeuwige zaaligheijd / daar op gesteld is. Daarom is grootelijks te bezorgen / of God zulk een roekeloosheijd niet wel met die schaade zal straffen / jaa het is gantsch en al gelooffelijk: omdat hij dat teegen zijn geweeten doet.

2. Maar indien iemand de laagste trap van die zaaken (als opsluijten / binden en handen vast houden) oeffent / en verstaat dat hem alleen die trap geoorloft is: Zoo zeggen wij / bijaldien hij waarlijk meent / dat in die laagste trap dat lighaamelijk geweld niet word gepleegt / dat Christus heeft verbooden / dat wij niet weeten / of dat van God zal vergeeven worden / hoewel het niet ongelooffelijk is. Want de laagste trap van die heerschappij / en lighaamelijke geweldige teegenstand / die iemand van de zaaligheijd uijtsluijt / en de eerste trap die niet uijtsluijt / staan zoo naa aan malhanderen / dat onz verstand of oeffening niet groot genoeg is / om die net aan te wijzen. Eeven gelijk wij dat in de gierigheijd / hoovaerdigheijd / onbarmhartigheijd etc meede niet konnen doen / dewelken nochtans verdoemelijke zonden zijn. God zal die trappen op een aasje weeten te onderscheijden; maar voor ons / die tot geen Rechters zijn gestelt / is dat niet noodzaakelijk: om zeeker te gaan / konnen we ons van alles onthouden. (Doch bijaldien iemand alleen de laagste trap bedient / omdat hij tot geen hooger kan koomen / 't welk al de geenen doen / die verstaan dat Christus die zaaken niet verbooden heeft / daar is geen zwaarigheijd / om die buijten de Gemeente te sluijten) Onder de werken des vleesch / die ons van den Heemel berooven / zijn de onreijnigheijd, ontuchtigheijd, toornigheijd &c Gal. 5. 19/ 20/ en daar word bijgeboegt en dergelijken. Wie is er nu / die klaarlijk uijt de H. Schrift kan aanwijzen / welk de eerste trap van al deeze dingen is / die de mensch vervoordeelt? Dit belet niet / dat die dingen openbaar te zijn worden gezeijt / dat de geenen dieze doen / niet konnen zaalig worden: eeven gelijk wij het / onzes oordeels / van het heerschen en lighaamelijke geweldige teegenstand / meede getoont hebben. Zulks dat de duijsterheijd / die 'er zouw moogen steeken / in het net bepaalen van deeze zaaken / hier geen de minste zwaarigheijd aan maaken.

En dus achten wij dit wichtig stuk geheellijk afgehandeld te hebben / en dat zodaanig / dat wij hoopen / dat al de geenen / die zich van voorvoordeel en vleeschelijke drift kan onteedigen / hier stof genoeg zal vinden / om voldaan te zijn.

Druk-fouten.

Pag. 17 reg. 2 van ond. koomen zij l. konnen zij. pag. 22 reg. 16. 4/ 5 v leest 4/ 5. V. pag. 40 reg. 19 van men l. men van. p. 107 r. 22/ 23 En daarom etc/ tot het woord Tertullianus/ doet alles uijt. p. 108 r. 9 van ond. iemand l. niemand p. 125 r. 8. 200 jaaren l. 300 jaaren.

EIJNDE.

Von ainem Waldbrüder wie er vnderricht gibt Bapst Kaiser Künig vnd allen ständen. Was in disen gezeyten geferlichait vnd trübsal zükoment allen völckern/ besunder den Christenlichen heüptern/ vñ vorganger solich vor wissen/ klärlich durch jn auß der hailigen geschrifft vnnd alten offenbarungen angezaygt würt.

1522.

¶ Vorred diſes biechlins

¶ Nun hören zů mein lieben leůt
was ich eůch kurtzlich hye bedeůt
Von etlichen ſtänden diſer welt
der ſich doch kainer mer recht helt
Gaiſtlich/weltlich/ritter/knecht
vnd darzů als frówiſch gſchlecht
Darbey ichs dann yetzundt laß bleiben
Dauid thůt vns im pſalter ſchreiben
Do ſich der menſch nit ſelb erkant
in was würd eer vnd hohem ſtandt
Jnn got der almechtig hat geſetzt
ward er durch yn gar bald geletzt
Vnd ward vergleicht den wilden thieren
pſal.xlvii Ezechiel thůt das probieren
Eze.xxxi. Eſaias thůt auch beſcheiden mich
Eſai.xiiij do Lucifer wolt got ſein gleich
Hůb ſich yamer in hymels thron
als ich find Apocalipſi ſton
Apoc.xij. Jn Geneſi liß ich auch das
Geñ.iiij. im paradeyß des gleich auch was
Do ſich Adam nit ſelb erkant
ward er von got gar bald geſchandt
Vnd geſchicht auch noch zů diſer zeit
all oberkait wirt yetzt verneůt
Das thůt das ſich kainer ſelb erkent
darumb ſie werden täglich geſchendt
Deß halb ich brůder ſchrey mit macht
das man mein bůch ſo gar veracht
Darinn ich gweyſſagt hab hie vor
als man zalt vierzehenhundert jar
Acht vnd achtzig etlich tag
betracht ich groß ferlichait vnd plag
Die mirs Ecclipſis do anzeygt
vnd es bißher ſich hat geeygt

Zwang mich solch yamer vnd auch leyden
das ichs nit lenger mocht verschweigen
Vnd wolt solchs auch offenbaren
auff sich destbaß kümten bewaren
All ständ der gantzen christenhait
dardurch semlich trübsaligkait
Von gaistlich/weltlich/wurd fürkummen
hab ich mit gotzhilff für mich gnummen
Diß büch das man den waldbrüder nent
zů trost der christenhait vollendt
Darinn man findt gar klarlich schon
was grossen trübsal wurd endtston
Vnder fürsten herren in christem land'
dartzů wie lang der Türckisch stand
Wurd ston vnd bleiben in seiner krafft
auch wie die loblich priesterschafft
Sich halten wurd vnd auch abgon
darnach bin ich an Kayser kon
Vnd an die fürsten in dem reych
Vngern vnd Behem auch deßgleich
Der Frantzosen hab ich nit vergessen
ain edler fürst am reyn gesessen
Pfaltzgraff Philips was er genant
ain hertzog auß dem Bayerlandt
Han jms gesagt bey seinem leben
was jm die künfftig zeyt wurd geben
Das er doch wenig hat betracht
Venedig hat solchs auch veracht
Biß es yetz kummen ist an tag
vnd sie es erfaren hand mit klag
Auch Lombardey deß selben gleich
wie es wurd gstrafft so yämerleich
Hab in das selb als vor geseyt
vnd jnn klarlich an tag geleyt
Mit allain durch Astronomey

BUCKNELL LIBRARY
CROZER THEOLOGICAL
SEMINARY

Methodi. sunder durch manche prophecey
Abbas Als dann Methodius auch erklert
Joachim Joachim vnd Cyrill der werdt
Cirillus Birgitt/Sybill vnd noch vil mee
Birgitta geben beyspil vil der alten Ee
Sybilla Hat als nicht geholffen noch biß har
gar wenig hat mans gnommen war
Hat es als gehalten für ein dandt
biß das zergangen ist manch land
Schreyt man yetzund mit grosser klag
nach dem waldbrůder nacht vnd tag
Sprechen sein practick hab nit gefelt
so manchem ist der kopff zerstrelt
Auch witwen weysen worden vil
das selb noch als nit helffen wil
Wie wol vil zeichen geschehen sind
kurtzlich/noch sind wir also blind
Das wir von sünden nit wend lon
hend gesehen wie sich Sunn vnd Mon
An dem hymel hand verkert
deßgleichen auch blůtige schwert
Darzů seind komen groß wasser brüch
die berg sind gespalten auch deßglich
Das man doch nit hat acht genomen
biß das die straff hernach ist komen
Hättens dasselb vor hin bedacht
gebetten got tag vnd auch nacht
Das er von jnn solchs het gewendt
wär nit so manch stat land verbrent
Darumb so sind gewarnet hie bey
vnd lůgen was noch künfftig sey.

Der Bapst fragt den waldbrůder von der stat Rom/ vnnd der priesterschafft.

¶ Ach lieber brůder nun ſag mir
wann ich gehört hab vil von dir
Darumb ich bit gib mir beſcheyd
was doch dein büchlin von mir ſeyt
Vnd auch von Rom der heilgen ſtat
die doch biß här vil glitten hat
Zům dritten mal iſt ſie zerſtört
als ich von ölteren hab gehört
Nach dem man zalt. vj. hundert jar
vnd ſechtzig auch gar offenbar
Hat Conſtans Rom ſo gar zerzart
das kain palaſt mer funden wardt
In Rom er wer zerbrochen gar
Nun ſoltu weyter nemen war
Darnach als man achthundert zalt
dreyſſig vnd drey kam mit gewalt
Der Soldan mit ainer groſſen macht
ſant Peters kirch er gar veracht
Das er darauß macht ain roß ſtal
erſchlůg der chriſten vil on zal
Vnd treyb mit jnen do ſein ſpot
darnach erloßt ſie wider got
Durch Ludwicum küng von Franckrich
gar bald kam Kayſer Friderich
Der ander/ſolt eben nemen war
zerſtört die ſtat auch gantz vnd gar
Den Bapſt den jagt er in das mör
darumb mein brůder ich beger
Das du mir wölleſt ſagen an
wie es doch fürter ſol ergan
Der kirch vnd auch der prieſterſchafft
die gott wöll behůten durch ſein krafft

Cõſtans/ ¶ die erſt zerſtörung der ſtatt Rom.

¶ die ander zerſtörung der ſtat Rom ¶ die drit zerſtörung.

Der waldbrůder

¶ O heilger vatter das iſt neůt

es kummen erst verliche zeyt
Als mirs Ecclipsis gibt bericht
i. ad Tim iiij. a. vnd auch dartzů sant Paulus spricht
Birgitta das selb auch erklert
in jrem bůch auch wol bewert
Do sie der priesterschafft seyt schon
wie es jnn die künfftig zeyt wurd gon
Wann durch die edle küngin zart
hat vnß got vil geoffenbart
Die magstu fragen sunder wan
wann sie dir das wol sagen kan

Der bapst fragt Birgittam

Birgitta ain künigin außerkorn
auß Schwedier land gar hoch erborn
Ich bit das du mir sageſt hie
das ich erkenn wann oder wie
Die heilge stat Rom werd zerstört
zům vierdten mal als ich hab gehört.

Birgitta antwurt dem bapst

O heilger vatter nun hör mich
daruon hab vil gweyssaget ich
Die vierdt zerstörung sagt ich schon
die über die statt Rom sol gon
Auch über die gantze priesterschafft
wie sie gstrafft wurd durch gottes krafft
Der selb mirs zeygt gar offenbar
in ainer gesicht sag ich fürwar
Die ich eůch kürtzlich hie verkünd
Maria sprach zů jrem kind
Rom ist ain acker gůtter früchten
nun hör wie Jesus sprach mit zůchten
O liebe můtter du sagst war
aber es ist yetz offenbar

Das vil vnkraut darinn auffgat
darumb es warlich wirt sein not
Das diser acker werd gereüt
mitt ainem eysen das wol schneydt
Darnach gereiniget wol mit feür
vnd auch mit ochssen vngeheür
Geackert vnd geeret werd
biß das gereyniget wirdt der herd
Darinn sollich vnkraut auffgat
Matthei klarlich geschriben stat
Jr seind das saltz deß erdtrichs
jn wem das selbig wirdt zů nicht
Der sol abgescheiden sein von leüten
vnd auch veracht zů allen zeytten.

Mathē.v

Der Pabst fragt Birgittam

Birgit von got allzeyt geliebt
mein hertz hastu mir gantz betrüebt
Jch bitt du welst mir sagen an
wann doch diß zeyt sol fahen an

Birgitta antwürt dem Pabst

Jch hab dir gsagt gar offenbar
so man zalt. xiiij. hundert jar
Xcvj. solt mercken eben
so wirt groß yamer not sich heben
Vnd in dem stůl der Gilg ain kind
würt sitzen/so merck auff geschwind!
Wirdt es bald über Napels gon
vmb grosse sünd die sy hand gethon

Der Pabst fragt Birgittam

O heilge künigin sag mir an
was sol ich bey der Gilg verstan

Birgitta antwurt dem Papst

Die Gilg bedeüt vns Franckrich
das kind der küng solt mercken mich
Das in jm kain gotzforcht wirt han
von occident mit gwalt außgan
Ziehen gen Rom mit grosser macht
darnach in Napels hab gůt acht
Das ist ins erdtreich der junckfrawen
dann soll die priesterschafft auff schawen
Nemen aus teütschen Kayſers acht
der sy durchächten wirdt mit macht
Nit weytter kan ich dir yetz sagen
Sybillam magstu auch wol fragen

Der Pabst fragt Sybilla

Sybill ain weyssagerin fürwar
diß trübsal mach mir offenbar

Sybilla antwurt dem Pabst

So merck auff wol was ich dir sag
do wirt vil yamers vnd auch klag
So bald ain. J. der achten zal
vnd ain. F. der dritten wal
Werden von diser welt abgon
vnd das sechst. A. wirt auffston
Ein klaine zeyt darnach hab acht
wirt komen ain Kayser grosser macht
Auß teütschen landen wol verstandt
mit jm bringen volck aller handt

Greülich als greyffen merck mich recht
dann wirt der stůl zů Rom durchächt
Der gart des crisams wirt zerstört
groß yamer not wirt dann gehört
Der hailig vatter wirt vertriben
die priesterschafft mag dann nit bliben
All ständ wirt er do reformieren
dann wirt ain volck on haubt regieren
Darnach dem Kayser hangen an
fünffzig jar wirt Rom so ellend ston.

Der Pabst

¶ Sybill du sagst mir böse mer
die ich doch warlich nit gern heer
Dein wort sind gantz verborgen mir
die ich yetz hab gehört von dir
Darumb ich bit zů diser zeyt
was. J. F. A. mir hye bedeüt.

Sybilla

¶ Das will ich kurtzlich sagen dir
Ein. J bedeüt solt glauben mir
Innocentium den achten
das drit. F. solt wol betrachten
Bedeüt vns Kayser Friderich
das. A. solt eben mercken mich
Jst Alexander offenbar
der sechst solt glauben mir fürwar
Nach disem wirt die Kirch vernicht
vom brůder nym weytter bericht.

Innocentius ő viij
Friderich der dritt.
Alexand der sechßt.

Der Pabst

¶ Brůder ich bitt nun sag mir an

wann ich yetzund in trauren ſtan
Als mir Birgitta hat geſeyt
vnd auch Sybilla außgeleyt
Das. J. F. A. ſag ich on ſpot
die ſind yetzund vor langem todt
Bey dem ich gar wol merck vnd ſpür
was yetzund lang iſt gangen für
Das es iſt war nach der weyſſag
darumb brůder ich dir das klag
Das du mir hye wölſt ſagen eben
wann ſich ſolch yamer not ſöll heben
Vnd wer der kirch werd ſolchs zůfůgen
auch ſie mit ſolcher not betrůben.

Der waldbrůder antwurt dem Bapſt.

Karolus küng von frãckrich.

Seind dir diß ding ſo vnbekant
die geweſen ſind lang zeit vor hand
In Lombardey gantz weyt vnd breyt
vnd auch darzů was hertzeleydt
Karle von Franckreich hat geſtifft
gantz Lombardey hat er vergifft
Hat gnomen der kirch Napels mit gwalt
darinn betrůbt baid jung vnd alt
Gaiſtlich/weltlich/arm vnd reych
die kirch beraubt deſſelben gleych
Das mir gůt anzeyg gibt darbey
das er die Gilg geweſen ſey
Von der Sybilla beſchaidet mich
Birgitt Cyrillus auch des glich
Bey welchem küng ſolt wol verſton
fieng der Römiſchen kirchen trůbſal an
Methodius hats auch wol erzalt
hat nitt betrůbt Ludwig der alt

Den stůl zů Rom tag vnd auch nacht
Julium den bapst auch gar veracht
Vor Rafena hat mans wol gesehen
das ich mag bey der warhait yehen
Methodius sagts klarlich vnd pur
gibt vns daruon ain schön figur
Von Alchimo/Menelao vnd Jason
die wider gott hetten gethon
Darzů auch alles Jsrahel
schickt jnen gott groß yamer quel
Machabeorum wir das klarlich hande
wie jnn gott hat zů straff gesandt
Antiochum vnd Lysiam
all boßhait überhandt do nam
Der gotzdienst ward do gar zestört
auch alle priesterschafft verkert
Das hat gewert zway gantze jar
biß Machabeus offenbar
Die priesterschafft gantz reformiert
den tempel gottes wider ziert
Beym Antiocho solt mercken mich
verstand Karle auß franckenreich
Bey seinem diener Lysiam
Ludwicum der bald nach jm kam
Bey Machabeo wol verstand
würt ain Kaiser sein auß teütschem land
welcher den gwalt von gott wirt han
jm mag auch nyemandt wider stan
Rom würt dann sein in grosser peyn
dann würt der hirt fliehen dahin
Darumb so merck hie auff mit fleyß
gleych wie auß dem Paradeyß
Gestossen sind Adam vnd Eua
Deß gleichen wirt dann auch sein da
die gaistlichen wirt er erschrecken

Ludwicus Kůng von frăckrich

Alchimus Menela. Jason 1 Mach. ii

Machabeus.

Antiochus.

das sie jr kronen werden decken
Fliehen in berg vnd auch in tal
hye hast die maynung überal.

Der Bapst

¶ Brüder die warhait miß ich jehen
ich hab das alles sambt gesehen
Den grossen yamer der da ist
gewesen lang vnd noch zerfrist
Do sag ich dir bey meinem frummen
darnach die zwen hand gerungen
also hand sy ain end genummen
Karolus der starb recht wie ain schwin
Ludwicus für gächling dahin
Nun ists Francisco nach gewesen
als ichs in ainem brieff hab glesen
Do er vor Mayland lag mit macht
mit den Eydgnossen thet ain schlacht
Ich hab auch all mein tag gehört sagen
all die/die kirch durchächtet haben
Vnd die priesterschafft geschendt
hab kainer gnummen ain gůt endt
Als ich dir dann wil hye erkleren
durch manche schön hystory beweren
ij.Ma.ix Darumb merck eben auff vnd loß
Antiochi- nach dem Antiochus der groß
us. In hochfart ward also verblendt
den tempel Salomonis geschendt
Sandt jm got durch sein grossen grym
das lebendig würm wůchssen auß jm
Heliodor. Heliodoro geschach auch deß gleich
ij.mach iij Do er die gotz gab nam an sich
Marcus Ward jm sein leyb gar wol zerschlagen
crassus was sol ich von Marco crasso sagen

Do er den guldin balcken nam
schantlichen er vmb sein leben kam
Brenno ein künig von Franckenreich — Brenno
ist geschehen auch desselben gleich
Pyrrhus deß gleichen auch versanck — Pyrrhus
Luculo drumb all sein volck ertranck — Luculus
Als jm Diana die göttin seyt — Diana
was eer hond die Venediger eingleyt
Das sy die kirchen hond beraubt
kain mensch auff erden het es glaubt
Das sy also mit grosser macht
in kurtzer zeyt wurden veracht
In teütschland wolt ich nennen vil,
das ich vmb kürtze lassen wil
Darumb mein brüder merck mich recht
wär mag der Kayser sein von geschlecht.

Der waldbrüder

¶ Das wil ich kürtzlich beschaiden dich
als Methodius thüt berichten mich — Metho d.
Vnd mirs Ecclipsis zeyget an
so sol es sein Maximilian
So ich dann weytter vmb mich schow
vernym ain bischoff von Cracow
Brüder Dieterich ist er genant — Brüder Dieterich
der gibt mir deß auch ain verstandt
Das diser Kayser soll mit fleyß
füren ain wappen rot vnd weyß
Welches sich preiten wirt so weyt
als ye kains Kayserς lange zeit.

Der Papst

¶ Du sagst mir do ain wild gefert

das ich warlich nitt gern hab gehört
Von disem Kayser Maximilian
dem ich doch alles güttes gan
Wann er ain fürst ist frumb vnd milt
der gerechtigkait fürt er ain schilt
Sol er dann solch yamer stifften
vnd sich auch an der kirch vergiffren
So hatt ers doch nit gethon bißhär
mein brüder nun nym eben war
Er ist von solchem edlen blüt
als mir sein geschlecht anzaigen thüt
Vor manchem jar vnd nach bißhär
das nye kain mensch hat gnommen war
Das er ye priesterschafft hab geschandt
gar manche schön hystory wir handt
Von den fürsten von Osterreich
wie sy seind gwesen so tugentreich
Auch vns die kronick wol erklert
wie sy alsambt hand priester geert
Als Rüdolff von Habspurg hat gethon
darumb im ward ain grosser lon
Hye auff erden dreyssig jar
als der ainsidel im macht offenbar
Auch thüt dis gleych Maximilian
darumb ich es nit glauben kan
Vnd will gott bitten durch sein güt
das er jn vor solchem übel behüt.

Rüdolph von Habspurg.

Der waldbrüder

Hailger vatter die red ist ain spot
wann jn erwölt hat darzü got
Als mir Paulus anzaygung geyt
do er redt von der letsten zeyt
darumb so laß von deinem streyt

i. Timo. iiij. a.

¶ Der Kaiser fragt den brůder

¶ Brůder gar grosse ding ich hör
von dir auch manche gůtte leer
Sie du dem Bapst hye hast gegeben
ich hab auch gehört bey meinem leben
Von deinem bůch sagen so vil
das ich dich yetzund fragen wil
Vnd bit du wölst beschaiden mich
wie es soll gon dem Römischen reich
Das doch so gar verlassen ist
von yederman zů diser frist
Fürsten/herren hond es verlon
der adler můß gantz ainig ston
Auß Lombardey ist er veriagt
brůder das sey dir hye geklagt
Auch wolt ich gern wissen von dir
wie es doch furter solt gon mir.

Der waldbrůder antwurt dem Kayser.

¶ O edler fürst gar hoch geborn
glaub mir gott hat dich außerkorn
Vnd dich gesetzt auff dise erd
erwölt zů ainem Kayser werd
Als ich dir hab gesagt hye vor
im vierden Capitel offenbar
Wie dir dein tag wurden gar sur]
gab dir dar bey ain schöne figur
Hester solt eben hye verstan Hester. xij
do zwen Eůnuchi wolten han
Artaxerxem jren kůng erschlagen Artaxerxes.
deßgleich hand dir auch zwen getragen
Groß neyd allzeyt solt mercken eben
mitt manchem list gern bracht zůwegen

Wie sy dich möchten han getödt
das got bißher nitt hat gewelt
Bey disen zweyen solt verstan
den bösen Löwen vnd auch han.
Doch hab ich dich gewarnt hie vor
Wand überkämest dreyssig jar
Vnd sechs ich dir anzeygung gab
so wurd dir gott von oben ab
Groß glück vnd heyl auf erden geben
auch deinen namen groß erheben
Dreü reych würdest du zůsamen bringen
die Gilg in occident vertringen
Den antipatrem auch vertreyben
die Simoney mag dann nit bleyben
Die yetz zů Rom ist in der stat
Hainricꝰ de Hassia als Hainricus wol gweyssaget hat
Birgitta auch desselben gleich
die wirt weytter beschaiden dich.

Der Kayser fragt Birgictam

Birgitt ain edle künigin
nun sag mir auff die treüwe dein
Was dir gott daruon kund hab gethon
das solt du mich hye wissen lon.

Birgitta antwort dem kayser

Großmechtiger fürst hör vnd loß
ich verkünd dir ding sind warlich groß
Die mir gott hat geoffenbart
die kirch die wirt betrübet hart
Wañ ains keüschen angsichts wirt aufstan
ain künig / sol der Bapst gůt acht auff han
Der wirt die kirch gantz reformieren
Reinhardus Reinhardus thůt das auch probieren
Vil schloß vnd stät wirt er zerbrechen

an dem grymmen löwen sich auch rechen
Vnd das verloren wider bringen
all vngehorsamkait auch zwingen
Noch ains das miß ich dir hye sagen
vil teütschen werden dann erschlagen
Von ainem küng von Franckenreich
der auff das lerst merck eben mich
Von disem Kayser wirt vertriben
allain sein gwalt auff erden bliben
Füeren allain das regiment
von orient gen occident.

Der kayser fragt den waldbrüd

ACh allerliebster brüder mein
wer mag doch diser Kayser sein
Ains teüschen angsichts mir bedeüt
das jm gott geb ain gütte zeyt.

Der waldbrüder antwurt dem Kayser.

De[illegible]ch dir wol [illegible]n kan
[illegible]

A[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]

BRüder du hast mir war geseyt
ich hab gehabt groß hertzeleyd
Vil kummers ist mir zühanden gangen
ain iunges kind ward ich gefangen
Die meinen thätten mich verneüten
darnach bald in kurtzen zeyten

Ward ich gefangen in Nyderland
die mir hand zůgefügt groß schand
Deßgleich der künig von franckreich
hat allzeyt gethon auch wider mich
Hat mir mein Ee lich weib gnomen
das ich wol möcht gerochen han
Habs vnderwegen glon durch gott
deß ward ich aller menschen spot
Vil spil hat man auß mir gemacht
beyd jung vnd alt hand mich veracht
Darumb das ich mich hab gehůt
zů verreren all zeyt christen blůt
Wils noch thůn als weyt ich kan
es wöll michs gott dann nit erlan
Dem will ich allzeit gehorsam sein
setzen all mein hoffnung in jn
Der selb mich wol regieren kan
darumb mein brůder sag mir an
Vnd beschaid mich hie gar tugentleich
wie lang soll ston das Römisch reich
Oder ob es werd gar abkumen
dem doch der Türck so vil hat gnumen
Zwey Kayser thům solt mercken mich
auch. xxiiij. künigreich
Vnd nymbt jm noch von tag zů tag
das ist warlich ain grosse klag.

Der waldbrůder antwurt dem Kayser.

O Kayser das kan ich sagen nicht
Methodius gibt dir deß bericht
Der daruon schrib vor manchen jar
wirt dirs wol machen offenbar.

Der kayser fragt Methodium

O heilger bischoff sag mir an
wie es dem Römischen reych soll gon.

Methodius antwurt dem kaiser

O Kayser hör was ich dir sag
do ich schwerlich gefangen lag
Zů Nygropont in Grecia
vnd Diocletianus herschet da
Deß selben mals am Kayser was
ward mir klarlich verkündet das
Durch gott der mir ain engel sandt
der mir gab kürtzlich ain verstand
Wie es solt gon dem Römischen reich
der priesterschafft desselben gleich
Auch wie der Türck nām überhand
des soltu nemen kurtzen verstand
Ezechiel darvon wol schreybt — Ezech vij
Moyses deß auch gůt kundtschafft geyt
Johannes das gar wol erklärt — Apoc. xiij
jn seinem bůch auch wol bewärt
Deßgleich Paulus vns warnung geyt — i. Thim. iiij. a.
so sich nahet die letste zeyt
All boßhait überhand hat gnommen
so wirt ain Römischer kayser kommen
Der wirt straffen die christenhait
hör wie sant Paulus weyter seyt
Aller gwalt wirt auff erden abgon
allain das Römisch reich bleibt ston
Das du magst spüren wol hye bey
welch reich bißher noch bliben sey
Das Hebreisch hat gewert tausent jar
der Egyptier dreiů tausent fürwar
Der Babylonier hat vier tausent gwärt
sind all vom Römischen reich zerstört.

Auch wolt got nit kon auff erden
von ainer junckfrauwen geboren werden
Wann allein vnder dem Römischen reych
darumb solt mercken eygentleich
Wann die priesterschafft wirt reformiert
der tempel gottes wider ziert
Dann wirt gar bald die hailig erden
zům fünfften mal gewinnen werden
Vom Römischen Kayser wol verstand
vnd geben in der christen hand
Titus.vespasianus Eraclius Gotfrido
Als bey Tyto Vespasiano geschach
vnd Eraclio darnach
Gotfridus gewans zům dritten mal
als diser Kayser auch dann sol
Wie wol er wirt gantz sein veracht
gleych eim der auß dem schlaff erwacht
Mit grossem grymm ziehen dahin
das gelobt land wider nemen in
All aberglauben da zerstören
das selb dann zehen jar wirt weren
Darnach so wirt er an der stat
da Christus die marter glitten hat
Die auff opferung der krön zepters.
Sein kron vnd zepter opffern got
darnach so merck weyter on spot
Wirt kain Kayser weyter werden
vnd regiert der Endtchrist dann auff erden
der doch gar schandtlich wirt verderben.

Der Kayser

O herr jr hand mir gnůg geseyt
wann all mein gmůt hatt sich erfreůt
So jch von eůch verstanden han
das Römisch reych werd nit abgon

Der künig von Franckreych

fragt den waldbrüder.

Brüder Nolhart nun sag mir
wann ich yetz gehört hab von dir
Künfftige ding die du hast geseyt
dem Bapst Kayser wol außgeleyt
Eygentlich wie es jn soll gon
deßgleich wolt ich auch gern verston
Von dir sag ich on allen haß
allain thůt mich bekümmern das
Das ich von dir hye hab gehört
wie das die kirch werde zerstört
Durch etlich küng von Franckreich
die doch lang zeyt hand gehalten sich
Gegen der kirch in grossen eeren
wiltu dann von der Lilien hören
Die der engel hat von hymmel bracht
so hab auff Remigium gar gůt acht
Der selb dirs gar wol thůt beweren
Dionisius thůt dirs auch erkleren
Ludwicus trůgs in seinem fan
da er von Rom trib den Soldan
Vnd do die kirchen wider ziert
Karolus der hats mit eeren gfürt
Jn spanier land als es got wolt
das er die selben bringen solt
Zům glauben/als er hat gethan
die hailig erden er auch gwan
Vnd ziert die kirch an manchen enden
solten wir dann die wider schenden
Das wer warlich ain grosse plag
darumb ich bitt mir kürtzlich sag
Vnd bescheid mich hye gantz eygentlich
wie es soll gon gantz Franckenrich
Ob söll jr küng vertriben werden.

remiguis

Dionisius
Ludwicus
küng von
frāckrich.
Karolus
der groß.

der doch der christlichst ist auff erden

¶ Der waldbrůder antwürt

¶ Nun loß auff hie mein küng mit züchten
kürtzlich wil ich dich ains berichten
Karle den grossen thůst mir nennen
den doch all welt gar wol thůt kennen
So sag ich dir hye sein geschlecht
wo h ir er kumpt merck eben recht
Er ist gwesen ain fürst Österreich
Pipinus kumpt von Pipino merck eben mich
Bertarij Der Bertarium vertriben hat
Theodorici vnd Theodoricum vmb jr missethat
cus Welcher Karolum Marcellum gebär
Karolus von dem Karle der groß ist kummen här
magnus. Der ain küng was in Franckreich
vnd des geblüets von österreich
Birgitt wirt weyter bscheiden dich.

Der künig vō franckreich fragt Birgittam.

¶ O edle künigin sag mir an
wie es der kron Franckreich soll gan
Die yetz lang zeyt hat zů genummen
vil grosser land auch überkummen

¶ Birgitta antwurt

¶ So hör hye auff vnd hab gůt acht
von occident wirt gon dein macht
Der kirchen groß schaden zůfüegen
darzů auch gantz Naples betrüeben
Das ist im erdtreich der jungkfrauwen
da würstu groß trübsal anschauwen.

Die Gilg wirt da gantz nider tretten
mitt scharpffen dörnen außgeieten
Darnach die Gilg solt wol verstan
hangen dem grossen adler an
Dardurch der Löw groß not müß liden
on alle hilff schier gar vertriben
Dardurch er sich dann wirt ergeben
vnder den adler merck mich eben
Darauff der Bapst gůt achtung hab
das jm die Gilg nit sey ain stab
Auff welchen er sein hoffnung setzt
vnd doch von jm auffs letst gelezt
Die Scorpionisten sich dann regen
vnd ain küng von Franckreich bewegen
Dann můß sich leyden der stůl zů Rom
vnd hůt sich auch der gantz Reinstrom
Mitt meer kan ich dir yetzund sagen
den brůder magst wol weyter fragen

Die Gilg bedůt den küng von frãckrich
Die Scorpionisten das seind die hoch teůtschen.

Der künig võ franckreich fragt den waldbrůder.

¶ Brůder ich bitt nun sag mir an
von ölteren ich gehöret han
Wie das ain küng von franckreich
der letst werd sein auff erdtreich
Sein nam an ainem. P. anfacht
welcher wirt sein ainer grossen macht
Vndter jm das gantz Europa haben
von disem küng soltu mir sagen.

Der brůder antwurt dem küng

¶ O edler küng du sagst mir recht
diser wirt sein Karolus geschlecht
Vnd des geblůts von Franckreich

als Augustinus beschaidet mich
Wirt sein ain Kayser teütscher landen
als ich dann klarlich hab verstanden
Von allen die ye gweyssaget hand
von anfang vnd der welt ain end
Darumb ich dich yetzund erman
lüg das nit sigst ain böser han
Karolus Marcellus. Als Karolus Marcellus ist gewesen
vnd wir gar klarlich von im lesen
Der kirchen thet er ain groß quel
des nam jnn der teüffel mit leyb vnd sel
Darumb der kirchen müessig gang
vnd auch dem Römischen reich anhang
Thüstu das nit/glaub sicherlich
so wirt dir gnummen Franckenreich.

Der künig von Franckenreich

¶ Du magst wol ain schlechter brüder sein
mich bekümert nit fast die lere dein
Die weyl ich kronen hab zů geben
will ich noch Franckreich wol beheben

Der bischoff von Mentz fragt den waldbrüder.

¶ O allerliebster brüder mein
sag mir wie wirt es gan am Reyn
Der priesterschafft/merck mich hie recht
söllen sy werden auch durchächt.

Der waldbrüder antwurt

¶ Jr heilgen bischoff an dem Reyn
nun mercken auff die lere mein
Am Reinstrom wirt es übel gan

wann ain küng on rumtzlen wirt auffstan
Am end der kronen franckrich
von aller erst erheben sich
Groß yamer not wirt diser stifften
die kirch am reynstrom gantz vergifften
Ein beraubber aller gaistlicher ster
gleych wie Antiochus auch thet
Wirt böser dann Joab gewesen ist
sein hertz wirt sein vol böser list
Wirt böser dann auch was Achab
der den weingarten gots dilckt ab
Appollonius was nit so hört
wie wol er den tempel gots zer stört
Holofernus mag im nit vergleichen
dem doch gantz Jsrael müst weichen
Domicianus ist nit sein geleich
Diocletian solt mercken mich
Dartzů der schalckhafft Dacian
hatt nit also vil boßhait gethon
Die doch die grausamesten gewesen sind
Maximianus ich deßgleichen find
Affricanus vnd Julian
darzů Nero vnd Adrian
Der kainer hatt so vil boßhait triben
als man von disem findt geschriben
All heilge stött wirt er verschmehen
was grossen trůbsal wirt dann gesehen
Am Reinstrom/vnd oberteütschlanden
das wirt er als machen zeschanden
Sein güttes lob wirt er verlieren
das doch sein vatter thät vast zieren
Der allzeit was der frumb genant
so man dem zů leyt laster schandt
Darumb so bitten nacht vnd tag
das eüch gott behüt vor solcher plag

Antioche-
us. Joab

Achab

Appollo-
nius

Holofer-
nes

Domicia-
nus

Siocletia
nus

Dacian

Maximi
anus

africanus

Julianus

Nero

Adrianus

Der bischoff von Mentz

¶ So ich yetzund von dir hab gehört
wie das die kirch auch werd zerstört
Am Reinstrom/ist ain grosse klag
da do h der gotzdienst nacht vnd tag
So loblich.eerlich wirt volbracht
sol dann schandtlich werden veracht
Mentz Cöln/Mentz/Trier die heilgen stätt
Cöln die gott so loblich begabet hatt
Trier Mit heiltumb sag ich dir on spot
ists nitt ain groß zaichen von gott
Das Trier den rock christi sol han
den doch Maria selber span
Vnd allzeyt wüchs mit gott auff erden
der auch nye getailt möcht werden
Das mir warlich ain hoffnung geyt
die kirch am Reyn zů kainer zeyt
Müg werden von ainander trent
vnd auch in kainen weg geschendt
Germanien sol sich sein auch frõwen
wie wol vns dein büch fast thůt trõwen
So hab ich doch die hoffnung gůt
ob schon vns gott sendet ain růt
Vnd vns straffet vmb vnser sünd
darinn wir ligen also blind
Latt er vns doch nit gar vergon
die hoffnung fest ich zů jm hon
Zů Maria auch der junckfraw zart
die vns bißher hatt noch bewart
In disem yamerthal ellend
deß wir sy billich loben send
so hand wir auch jr heilges hembd
Das vns ain grosse hoffnung geyt
sy verlaß vns nit zů kainer zeyt

Bitt auch für vnß jr liebes kind
das er verzeych all vnser sünd

¶ Der Pfaltzgraff fragt den waldbrüder.

¶ Brüder ich bitt thů bscheiden mich
wie es werd gon im Römischen rych
Den fürsten solt mich mercken eben
vmb die man doch wil gantz nicht geben
Kain gehorsamkait wil yetz mer sein
darumb liebster brüder mein
Jch bitt gib mir hye ain verstand
damit mein arm leüt vnd land
Nitt geschödiget werden/wie hie vor
das selb mach mir hye offenbar.

¶ Der waldbrüder antwurt

¶ O edler Pfaltzgraff bey dem Reyn
herst du gefolgt der lere mein
So wer es dir nit darzů kommen
darumb hastu schaden gnommen
Die Gilg ich dir mit treüwen wert
daran hast du dich gar wenig kert
Deß hast du groß schaden empfangen
werst du dem Kayser angehangen
Von dem ich dir gar vil hab geseyt
werst nit komen in solch hertzeleid
Weyter solt aber mercken mich
will ich kurtzlich beschaiden dich
So gar durch manche schön figur
in den du gar klarlich vnd pur
Magst spüren wol den rechten grundt
war von semlich groß trübsal kumpt
Wann leychtfertigkait vnd tyranney

allzeyt den fürsten wonet bey
So volgt darnach gern semlich rach
Pharao als dann auch Pharaon gschach
Dauid Dauid vnd Roboam gschach deßgleich
Roboam Nach grosser hochffart volgt gern mich
Solch yamer hertzelaid vnd not
als quarti Regum gschriben stot
Durch groß Tyranney wil ich dir sagen
sennache so ward Sennacherib erschlagen
rib Hundert tausent vnd.lxxxv.tausent
Nabuch Nabuchodonosor ward als ain sich gethon
odonosor Nerone/Decio vnd Eraclio
Nero deß gleich geschach Maxentio
Decius Esaias hats wol außgleyt
Eraclius do er von solchen heüpteren seyt
Maxẽti⁹ Hieronymus desselben glich
Esaias der vom adel bescheidet mich
Hierony- Darumb jr fürsten teütsches lands
mus jch will eüch all yetz han ermandt
Das jr von aller hochffart lassen
auch aller Tyranney eüch massen
Vnd hangen an dem Römischen reych
so wirt nit gnomen der gwalt von eüch
Merlinus Dann Merlinus prophecey vns seyt
das durch der fürsten vnainigkait
Werd komen der Türck biß an den Ryn
zů ainer stat haißt Agrippin
Die yetzund ist Cölen genant
dann soll ain küng auß spanier land
Den selben Türcken da erschlagen
nitt mer kan ich dir yetzund sagen.

Der Pfaltzgraff

Brüder gott danck dir deiner leer

Nit mer ich yetz von dir beger.

Der Venediger fragt den waldbrüder.

¶ Brüder du thüst vns allen trörwen
hast auch gar vil gesagt von dem Lörwen
Wie er vom hanen werd betrogen
daran hast du gar wenig glogen
Dann wir es wol empfunden hand
auch hatt gethon groß widerstand
Der Kayser vns yetz zehen jar
ain anhab was der han fürwar
Das vnser land also ist gschendt
zerschleyfft/zerrissen vnd verbrent
Vnd so vil witwen weysen gmacht
noch ist sant Mary ainer solchen macht
Vnd auch der Venediger Seniory
wann wir ain zeyt müegen sein frey
Vor dem Kayser vnd teütschen knaben
nach dem hanen thünt wir wenig fragen
In Lombardey mag er nit bliben
wann wir den Kayser hand zü friden

Der waldbrüder antwurt

¶ Was darffst du dich hye also klagen
von recht solt du die burdin tragen
All fürsten herren hast veracht
mitt dem Türcken ain pundt gemacht
Haimlich bist sein verrätter gesein
empfand man wol im Mättelin
Des der von Rabenstein kam in nott
auch mancher frummer christ bleib todt
Deß gleich marggraff Philips von baden

Mättelin philipsvō rabēstein margraf

Philipps hat auch do gnummen grossen schaden
vō Badē Alfonsus mocht vor dir nit bleiben
Alfonsus Ludwicum Moro halff vertreiben
ludwicus Alexandrum den sechsten hast durchächt
Moro darumb du billich wirst verschmächt
Abbas io Als Joachim dir hatt kund gethan
achim do er vom Löwen sagt vnd han.

Der Türck fragt den waldbrůd

Brůder du treybst ain grossen thand
von fürsten herren ist ain schand
Eim sagstu diß/dem andern yenß
ich mein du halteſt vns für gänß
Gern wolt ich hören hye von dir
was du doch kündest sagen mir

Der waldbrůder antwurt

Du hund was darfst mich daruō fragen
Methodius wirt dir das wol sagen

Der Türck fragt Methodium

Methody nun sag mir an
wann ich von dir vil gehöret han
Do dich zů Calcide in der statt
Diocletianus gmartert hat
Vmb Christen glauben solt verstan
darumb solt mir hye sagen an
Wie es werd ston vmb die Türckey
daruon vil sagt dein prophecey

Methodius antwurt

¶ Das thün ich dir gär bald hie künd
du bist warlich der hellisch hünd
Von dem ich hie vor lang hab geseyt
welcher die gantze christenheyt
Mit mancher plag wirt betrüben seer
von Egypten land biß in das mör
Welches ist Ponticum genant
vnd stosset biß an teütsche land
Daruon Johannes schreybt klar
als jm von gott ward offenbar
Am letsten nachtmal ich dir sag
do er vnder der brust gots lag
Groß haimlichhait ward im offenbar
daruon er vns dann schreybt gar klar
Wie er hab gesehen auß dem mör
ain bestia gon/daruon merck hör
mit siben heüptern sicherlich
vnd zehen hörnen auch deß glich
Bey der bestia die auß thet gon
solt Machometum wol verston
Der durch sein leer vnd vnkisch leben
das er den leüten do thet geben
Als in dem Alchoran stat geschriben
vom Ebruch vnd vyle der wyben.

Der Türck fragt Methodium

¶ Was seystu mir vom Alchoran
welchs büch ich gantz für heiltumb han
Dann Machomet hat es vns geben
die weil er noch was bey seinem leben
Den du ain bestia hye thüst nennen
welchen man weyt vnd breit thüt kennen
Er besitzt auch yetz deß hymels thron
noch wolt ich gern von dir verston

Machometus.

Was die siben köpff bedeüten die
die zehen hörner auch sag mir

Methodius antwurt

¶ Die siben heüpter solt mercken mich
bedeüten syben künigrich
Die er wirt beingen zů seinem glauben
die christlich kirch darinn berauben
Bey den zehen hörneren wol verstand
bedeüten zehen grosser land
Die jm all werden hangen an
vnd den christen glauben lon
Das ist yetzund als sambt geschehen
als wir es dann hand wol gesehen

Der Türck

¶ O lieber bischoff das ist neüt
jch hab gwunnen in kurtzer zeyt
Zwey Kayserthům solt mercken mich
auch zwölff mächtiger küngrich
Vnd achtzig stött vnd grosse land
wie wol jr christen gar dick hand
Dasselbig wöllen wider rechen
die doch gar wenig halff jr fechten

Kayser Sigmūd Mathiasco. Reiser friderich

Kayser Sigmund hats dick vnderstanden
der weichen můst mit grossen schanden
Mathiasco vnterstůnds auch des gleich
vnd darnach Kayser Friderich
Der kam nit weyter dann Ancon
do můst er auch lassen daruon
Darumb so laß von deinem bracht
deiner weyssag ich gar wenig acht
Es ist yetzund wol tausent iar

das du ſolchs machteſt offenbar
Seyteſt allzeit von deinem gott
der dich doch wenig geholffen hat
So mir Machmet thůt groß beyſtand
dardurch ich gwinn vil leůt vnd land
Allzeyt die chriſtenhait durchächt
darumb dein glaub iſt nit gerecht
Dann wer chriſt got/als du gibſt zůuerſtan
er ließ warlich nitt alſo zergon
Die chriſtenhait ſolt glauben mir
darumb ich halt nitt vil von dir
Du ſagſt mir dann wie/wo/wenn
ich verſtande wol/merck vnd erkenn
Die Türcky haben werd ein end
das ſag mir hye vnd machs behend.

¶ Methodius antwurt.

¶ Hör auff du ſchnöder böſer wicht
was gott Mätthei am fünffren ſpricht Math. v.
Sälig ſeind die durchächtet werden
vil yamer/not leyden auf erden
Wann ín der hymel wirt zůlon
got gibt vns auch weyter zůuerſtan
Durch Moyſen/ich dir bedeůt
ain ſchöne leer er vns da geyt
Da er zů den Ægipter ſpricht
wißt got hat eůch deſt lieber nicht
Das er eůch hat gefůert in die heilig erd
ſunder allain das gſtraffet werd
Die in dem erdtrich wonend ſind
vmb jr groß miſſethat vnd ſünd
Alſo mag ich yetzund auch yehen
iſt mit eůch Türcken auch geſchehen
Die lange zeyt beſeſſen hand

die hailig erd vnd christen land
Weyter solt nemen von mir bericht
hör was Dauid im psalter spricht
Vnseren nachpauren solt wider geben
syben fältig merck mich eben
Die rach vnd schmach die sy hand gethon
wider dich o got/merck hie auff schon
Darbey verstand die christenhait
die eüch Türcken wirt sein berait
Von ainem Kayser/mercken mich
der also hart wirt straffen eüch
Das eüch verdriessen wirt zů leben
sybenfeltige straff wirt er eüch geben
Da wirt kain widerstreben sein
weyb vnd kind füren da hin!
Wie jr den christen hand gethon
wirt eüch dann auch werden der lon
Das aber Kayser Friderich
der zug ist nit gangen fürsich
Das gib ich dir hye zůuerston
als er was kummen gen Ancken
Ward für jn bracht ain hailger man
zů dem er sprach/nun sag mir an
Ob ich den weg soll nemen für mich
zů gewinnen das hailig erdtrich
Welcher da sprach es ist nit zeyt
Luce. xxi als Lucas das vns wol bedeüt
Do er die gottes wort außleyt
die er dann selber hat geseyt
Hierusalem die hailig erden
von völckeren gestrafft wirt werden
So lang biß erfült wirt die zeyt
Abbas io achim. Joachim vns deß kuntschafft geyt
Darumb darfst du daruon nit sagen
Apocalip. Got thůt allain die seinen schlagen

Darumb ſo darfſt dichs auch erheben
der lon wirt dir aufs letſt nit geben
Armenia/Cicilia/Hyſauria/
Affrica/Grecia/Sicilia
Vnd auch darzů all ander land
die jr bißher beſeſſen hand
Wirt er mit gotz hilff nemen ein
dann wirt gůt frid auf erden ſein

¶ Der Türck fragt Methodium.

¶ Du haſt hye triben ain lang gefert
noch hab ich nit von dir gehört
Wann doch ditz zeyt ſoll fahen an
das kan ich nit von dir verſtan.

¶ Methodius antwurt.

¶ Das wil ich dir bald han geſeyt
ſo bald die gantze chriſtenheyt
Wirt in gůtem friden ſtan
den Kayſer vor augen han
Vnd die kirch wirt reformiert
der tempel gottes wider ziert
Da ſolt du gar gůt acht auff han.
ſo würt es an eůch Türcken gan.

¶ Der Türck.

So hab ich warlich noch lang friſt
Fürwar ain ſchlechter weyſſag biſt.

¶ Der Eydgnoß fragt den brůder

Brüder ich hab vil glatter wort
ain lange zeyt von dir gehort
Die disen allen hast thün sagen
auch dich gar hefftig hören klagen
Vber die sünd yetz diser welt
wie die selb gott gröslich miſſfelt
Darumb manch land statt wirt zergon
das alles hast gwissaget schon
Dem Bapst hastes gar wol außgeleyt
dem Kayser auch eygentlich geseyt
Franckreich darzů auch Lombardey
Vngern/Böham vnd der Türckey
Vnd auch den fürsten in dem reych
gar kum so mag erbeiten ich
Biß das ich hye von dir verstand
wie es söll geen dem Schweytzer land
Von dem bißher hast nichts geseyt
das vmb sich begriffen hat weyt breyt
Hand auch regiert yetz manich jar
mitt grosser ainigkait fürwar
Deß sy all welt darumb entsaß
auch vnder jn kain vntrew was
Brüderlich treüw wont jnn stets bey
vor allen herren warends frey
Wann durch vntreüw sind sy entstanden
die man dann treybt in jren landen
Durch die oberkait/merck mich eben
thet sich ain solcher bundt erheben
Durch welchen dann vertriben wardt
all boßhait vnd auch hochfart
Auch gab inn gott stets sig vnd krafft
also bißher die eydgnoßschafft
Hatt gfüert so ain erlichen stand
Das jr lob gieng durch alle land
das sy weren fromb biderleüt

Es hatt auch kain fürst ich dir bedeüt
Gegen inn kain sig ye mügen han
das schafft gots forcht die sy hand gehan
Dienten auch got all zeyt vnd stund
deß gieng manch fürst vnd herr zů grund
Der maint mit jnn sein hochmůt treyben
Karle von Burgund mocht auch nit bleibn Hertzog
Vor jnn/solt eben mercken mich Karle vō
darumb ich yetz will fragen dich Burgūd.
Das du mir wölleſt ſagen an
wie es jnn doch ſoll fürter gan
Ob jr weſen mūg han ain beſtand
darmit ſy behalten leüt vnd land.

¶ Der brüder.

¶ So nym von mir hie ein verſtand
ſechs ding zerſtören alle land
Das iſt hochfart/vngehorſammigkait
darzů neyd/vnd leycht fertigkait
Verzweyflung vnd auch geyt
Zerſtören gar vil land vnd leüt.
Darumb ſo merck in kurtzer friſt
hoffart die erſte vrſach iſt
Die gott im hymel nit mocht leyden
Johannes thůt vns daruon wol ſchreyben Apoc. vij.
Darnach ſo merck eben darbey
auß hoffart kumpt vngehorſami
Die Adam treyb vom Paradeyß
dann gott merck auff mit gantzem fleyß Gen. iiij.
Iſt gehorſam geſein biß in den todt
als Philippenſes geſchriben ſtat
Er will die ſelb auch von vns haben
die dritte můß ich dir auch ſagen
Die darauß wachßt/iſt neyd vnd haß

als ich es Geneſi auch laß
Neyd hat vil yamers gſtifft auf erd
Mar. xv als Marcus vns das wol erklert
Heſte. vij Vnd Heſter auch beſcheydet mich
ij Re. xvij im buch der künig befind ich des glich
Brüderlich trew neyd auch zerſtört
Gen. iiij. haſt du bey Caim wol gehört
Darauß entſpringt leychtfertigkait
darzon Eccleſiaſticus vns ſeyt
Die macht den menſchen ſo verrücht
das er kain billichait mer ſücht
Allain betracht den aignen nutz
das ſelb erſt iſt der rechte butz
Dardurch zerſtört wirt manch land
als wir in vil hyſtorien hand
Auß eygnem nutz entſpringt der geyt
welcher verderbet land vnd leüt
Als wirs finden an manchem ort
durch geyt geſtifftet wirt manch mort
Nichts böſers iſt dann geyt auf erdt
als Thimotheus wol bewert
i. Tim. vj Geyt den menſchen alſo blendt
das er nit fragt ob er werd geſchendt
Vnd auch darzů kainer eer nit acht
die geyttigkait verzweyflung macht
Vnd nimbt die gotzforcht gantz da hin
fürt vns zůletſt in helle pein
Als bald diß ſechß beſitzen ain land
ſo bleybt es nit in ſeim beſtand.

Der Eydgnoß.

Brüder du ſagſt mir da wild ſchwenck
ſo ich mich für vnd hinder gedenck
So wils bey vns auch alſo gan

wann all vntrew wil fahen an
Das machen all ain fürſten herren
die vns alſo das land zerſtören
Mitt jrem böſen gelt vnd gold
vnnd iſt vns dannocht kainer hold
Dann vns das gelt alſo verblendt
ain gantze eydgnoßſchafft es geſchendt
Dardurch wir leyb vnd leben wagen
vnd werden doch allzeyt betragen
Das ſchafft allain das haimlich ſehmiren
dardurch ſy vns täglich verfüeren
Brechten vns gern vmb land vnd leüt
ich hoff zů gott ſy ſchaffen neüt
Der vns gar wol beſchirmen kan
als er dann hat bißher gethan
Darumb ich bitt gib mir zůuerſtan
wann die Eydgnoßſchafft doch werd abgan

¶ Der brüder.

¶ Eccleſiaſtes thůt es beſchaiden dich
da er klarlich im büch der ſprüch
Ain ſchöne leer daruon vns geyt
ſpricht/ auf erd hand alle ding ſein zeyt
Die mit der weyl doch all zergon
vnd bleybt auch kains nit ewig ſton
Dann gott hat yedem geſetzt ſein zil
weyter ich dich berichten wil
Wann du yetzund thetſt hacken/ reüten
als deine öltern hand vor zeyten
Vnd thetſt mit arbeit dich erneren
ſo dörfſt nit dienen fürſten herren
Möcht dich auch kain böß gelt verfüeren
wilt aber dich nit ſelb regieren
Vnd wilt verderben leüt vnd land

Eccleſiaſtes. iij.

So lüg wie lang es hab bestand.

¶ Der Eydgnoß.

¶ Dar von darffst du mir nit vil sagen
ain gütten můt den will ich haben
Ain langer spieß gibt mir mer freiid
wann ich zeüch über grüne heyd
Mein seyten spil ain trummen laut
die manchen bringet vmb sein haut
Darzů büchßen vnd carthonen
die manchem kriegßman böβlich lonen
Das er bleibt in dem grünen graß
semlich sterben thůt mir vil baß
Dann da haymen ligen im bet
vnd mit kranckhait lange zeit het
Will so vertreyben hie mein zeit
warten was mir das glück auch geyt
Ich fragt nit vil nach künfftigen dingen
vil selber wolt ich dir ains bringen!
Vnd mit dir halten ain gütten braß
wann mich bekümmert wenig das
Vnd laß es sein da mit ain ding
got geb yoch wems aufs letst geling
Die weyl es ist doch also gemain
was solt ich anfahen dann allain
Ich wils auch also lassen bleyben
vnd mit kriegen mein zeyt vertreyben
Het man mich aber bösſers glert
so hett ich mich darnach auch kert
So aber das nit ist gesein
so volg ich nit der lere dein.

¶ Der brůder.

¶ So nym von mir hye diſen bſcheid
hör wie gott hat zů Petro gſeyt
Ein yeder der ficht mit dem ſchwert
der würt deßgleichen auch gewert
Johannes ſpricht ſolt mercken eben
zwifach ſol man jn wider geben
Wie ſie hand gethon anderen leüten
darauff magſtu wol kriegen/ſtreyten
Jn meinem büch/ſolt mercken ſchon
findſt du auch klarlich gſchriben ſton
Ein volck on haubt merck mich hie recht
würt werden yemerlich durchächt
Auch wirt ain ruhes volck hab acht
mitt groſſer ſtraff gehorſam gmacht.

Matthei xxvi.

Apoc. viij

Der lantzknecht fragt den wald brůder.

¶ Brůder du machſt vns lange weyl
von dir hab ich gehört ſagen vil
Wie du kündeſt ſagen künfftig ding
das ich warlich acht gantz gering
Jch hab ſein auch lang acht genummen
gewart biß das ſolch zeit ſolt kummen
Als du dem Kayſer haſt geſeyt
hat mich auch wol darauff bereyt
Wann er die pfaffen reformiert
ſo wolt ich auch haben zů gſchmiert
Vnd wolt jnn do vergolten hon
was ſie den meinen hand gethon
Die jn zinß/rent hand müeſſen geben
O das mich gott ſo lang ließ leben
Das ich mich möcht an jnen rechen
wan ſy nit künnen anderſt fechten
Dann mit jren brieffen vnd auch bannen
ich wolt jnn baß die ſeyten ſpannen

Das sy nit wurden also feyßt
ich waiß nit was du vom Kayser seyst
Vnd eben von disem Maximilian
wie er vil glück vnd sig werd han
Vil land bezwingen vnd manch stat
sich wie er Mayland gwunnen hat
Mit ainer solchen grossen macht
das er wol het zů wegen bracht
Darzů auch Lombardey bezwungen
so jm nicht überal ist gelungen
Das schafft het er gefolgt brůder Veyt
vns armen brüeder nit verneüt
Sie jm lang zeyt gedienet handt
Seelandt jn Seelandt/Brobant/vnd Holandt
Brobant Vnd den frantzosen druß vertriben
Holandt Frießland moch auch vor vns nit bliben
Frießlädt Lutzenburg/Burgund/Vngern deßgleich
von Venedig wil ich bscheiden dich
Hand vnser auch wol jnnen worden
zů Preß thetten wir manch n worgen
Jn Schlafoney vnd dem Foriaul
do ist brůder Veyt nit gwesen faul
So wil er yetzund dich nun fragen
glaub mir es wirt kain glück drein schlagen
Wann aber er rats fraget mich
er gewumme bald gantz Franckrich
Vnd auch darzů als Lombardey
so lößt er auff dein prophecey
Die du am hymel hast gesehen
ich hett schier in mein bůch geiehen
Du verderbst vns brůder alle gar
der teüfel hatt dich tragen har
Mit deinem bůch das du hast geschriben
ich wolt du werst do haim beliben
Mit deiner weyssag/merck mich eben

er kan da mit kain eer einlegen
Er müß nun volgen brůder Veyt
wil er echt gwinnen land vnd leůt.

Der waldbrůder antwurt dem Landßknecht.

O ho bist du der brůder Veyt
von dem ich gehört hab lange zeyt
Der so vil witwen weisen macht
der teůfel hatt dich auff erden bracht
Kain land vor dir nit sicher ist
jn allen du gewesen bist
Darumb ich red on allen spot
du seyest des Endtchrists vorbot/

Brůder Veyt

Du magst warlich der selb wol sein
der gibt dir solich weißhait ein
Die doch wol halber ist erlogen
damitt du manchen hast betrogen.

Der waldbruder

Was sagst du da/du böser wicht
jch hab dir noch erlogen nicht
Wann duß hettest genummen acht
mitt dem Kayser treybst du dein bracht
Darinn du thůst ein grosse sünd
als ich es klarlich gschriben find
Wer seiner oberkait widerspricht
der selb glaub mir/sündet minder nicht
Dann ob ers gott het selb gethon
ob schon sein sach nit für sich gon
Wirt bleiben drumm dahinden nicht

hör was der weiß man dich bericht
prouer .xi. Das hertz des küngs hie wol verstand
das stat allzeit in gottes hand
Der selb regiert es wie er wil
hat jm gesätzt maß vnd auch zil
Darumb mit jm treib nit dein tandt
das du von gott nit werdest geschandt.

Brüder Veyt

¶ Brüder du hast vil glatter wort
die ich von kainem mee hab gehort
Noch solt du glauben sicherlich
das er nicht schaffen kan on mich
Sann wir die greyffen sind/nym bescheyd
darnon Cyrillus vil hat geseyt
Welche die statt Rom send zerstören
nun wolt ich erst von dir gern hören
Wie es auffs letst wurd mir ergon
das selb solt du mich wissen lon.

Der waldbrüder

¶ Das selb ich dir wol sagen kan
jm Ewangelio findst geschriben stan
Wie du den leüten hast gemessen
wirt dir warlich gott nit vergessen
Vnd wirt dir messen auch deßgleich
Esaiam solt nemen für dich
Ecclesiastes sagt dirs auch on spot
Apocalipsi es klarlich geschriben stot
Deuteronomij wirst wol finden.
Nit weytter wil ich dir verkünden

Der Jud fragt den waldbrüder

¶ So du ſo ain gütter weyſſag biſt
ſag mir wenn kumpt der Endtchriſt
Oder wann ſol er werden geboren
ich halt dich ſunſt für ainen thoren
Wann wir ſein gwartet hond bißhar
Jetz mer dann fünffzehenhundert iar
Ain vndzwaitzig vnd etlich tag
ich fleißlich bitt das ſelb mir ſag.

Der waldbrüder antwürt dem Juden.

¶ Du verflüchter Jud ich dir das ſag
es ligt auch klarlich an dem tag
Jacob hatt es wol außgeleyt
do er vns von der ſchlangen ſeyt
Der Endtchriſt wirt ain vrſprung han
von aim geſchlecht das haiſſet Dan
Von dem Judas auch was geboren
der doch ewigklich iſt verloren

Jacob

Der Jud

¶ Nun ſoltu weytter beſchaiden mich
wo er werd auffenthalten ſich
In welcher ſtatt er geboren werd
wie lang er auch regier auff erd
Vnd wann die welt auch werd zergon
das ſolt du mich hye wiſſen lon

Der waldbrüder

¶ Er wirt geboren hye vernym
in ainer ſtatt haißt Chorozaim
Vnd in Bethſaida erzogen
vil volck wirt dann von im betrogen
In Capharnaum wirt er regieren

In Capharnaum wirt er regieren
diß stört werden fast iubilieren
Darumb sy gott verflůchet hat
als jm Ewangelio gschriben stat
Auch wirt er sich beschneiden lon
drey künig werden jm hangen an
Gog vnd Magog wirt außgelossen
Alexand die Alexander hat beschlossen
der groß. Die werden die christen fast betrůben
vnd auch groß trůbsal jn zů fůgen
Es wirt auch ain künigin von Mason
mitt vil der Juden zů jm kon
Maynendt jr messias sey auff erden
gar fast sy sich dann frőwen werden
Vil zaichen wirt er thůn die zeyt
damit er dann betreügt die leüt.

Der Jud

O brůder dise red laß ston
jch wolt das er solt morgen kon
Dann wir sein wol so lang hand gwart
wann wir gepeiniget sind so hart
Von christen yetz an allen enden
wann vns dann got wurd disen senden
Wolten wirs jn gar wol gedencken
auch jn zwyfach wider eintrencken

Der waldbrůder

O wie ain schnöder Jud du bist
weyst nit das er lengst kommen ist
Geñ. xlix Gab Jacob dir nit zů verston
Von Juda wurd nit der zepter gnon
es käm dann der/der zůsenden ist

lüg ob das nit sey Jesus christ
So bald der selb auff erd ist kummen
so ward der zepter von eüch gnummen
Das do gschach durch das Römisch reych
also seind jr gantz ellend gleich
In all diß welt worden zerstreüt
Christus hats eüch auch klarlich geseüt
Do er bitterlich geweynet hat
über Hierusalem die stat
Hört wie es dem Endtchrist wirt gon
was jm gott geben wirt zů lon
So er hatt nun vil boßhait triben
vnd sich den waren gott geschriben
Vil fürsten herren an sich bracht
so will er dann auß teüfels macht
Gen hymel faren christo gleich
der senden wirt auß seinem reich
Den ertzengel sant Michael
der jnn mit yamer vnd auch quel
Wirt nyder schlagen zů der erden
so wirst du Jud betrogen werden
Enoch Helias werden dann kon
die er dann hatt thötten lon
Den glauben verkünden auff der erden
so wirt es als dann christen werden
Vil wunderzaichen werden gschehen
vnd wirt der jüngstag bald sich nehen
Dann wirt gott kommen auß seinem reich
als Philippus thůt beschaiden mich
Richten über des menschen sünd
vnd auch darnach sprechen geschwind
Komen jr gesegneten in mein reich
das ich hab schon bereytet eüch
Vnd jr verfluchten gond auch hin
eüch ist bereyt die helliſche pein

Enoch
Helias

Philippus

Dar vor vnß gott allzeyt behüet
vnd auch Maria durch ir güet
Wöll für vns bitten jr liebes kind
das er vns verzeyh all vnser sünd.

¶ Gar fleyßlich bitt ich eüch all sandt
welchen diß büechlein kompt zů handt
Das sy es mit fleyß thůnt überlesen
vnd es auch lassen in seim wesen
Mercken auch wol was es in seyt
ich habs nyemandt gemacht zů leydt
Stünd aber etwas drinn ongefär
das nitt aim yeden gfellig wär
So ist mein ernstlich flöh vnd bit
das sy es für übel haben nit
Dann yetz außgon vil schandtlich gedicht
darinn leüt land werden vernicht
Vnd entspringt drauß nicht dañ neyd vñ haß
Leuiticus verbeütet das
Niemandt vom selben bericht
So wurd so mancher zwytracht nicht
als dann auff erd yetz leyder geschicht.

Leuitici. xix.

¶ Laus Deo.

BUCKNELL LIBRARY
CROZER THEOLOGICAL
SEMINARY.

Von leibaygeschäft oder knechtharit/ wie sich Herren vnnd aygen leüt Christlich halten sollend/ Bericht auß göttlichē Rechtē.

Durch D. Vrbanum Regium zů Augspurg geprediget.

M D XXV.

Lass ihr Hälter euch Kleider genommen
Es geht ja der nämliche Weg noch dahin
Seyen da Hälter ihr köstliche Kleider
Gesunden d. unsere gerissenen Glück
Aber man hat Hall die Hosen euch gerissen
Und festung euch so unsanft Flügling ins Knie
Hast uns gastiert gegen Hall ihr die Tanzen
Verlohren euch geht es der Heimath zu
Ihr ihr in Schwäbisch Hall jauchzen d. Tanzen
Und flickten d. essen die Kittel d. Hosen
Das ist ja ein Laufen, ein Rennen d. Springen
Man glaubt ja es würden die Hasen gejagt
Lustig ihr Bauern jetzt könnt wie Jungen.
Weil euch Komödie euch herrlich behagt.

Hast uns die Engel die langen und schmalen
Und hinten aus uns Locken d. Schlechte Lejon
Die sie jetzt tragen in Augsten d. Nöthen
Und stutzen so höflich um Almosen an
Hey ihr Herr endlich die Polen Franzosen
Die schamlos aus gingen in Silber d. Gold
Hast euch das Hemd ja gezaubt zu den Hosen
Ein! hat denn euch alles der Teufel geholt.

Neuen Hanisen und werden die sagen
Essen ihr so närrisch nach Landrecht marschiert
Essen ihr mit Rosenstock statt Mantel d. Degen
Auf einem Rücken stets komisch gezieret.

Es würt ietz im liecht des Euangeliums gefraget.

Wunder den Christen/die all von ainem irdischen vatter geboren/von ainem hymlischen widergeboren/vnd in Euangelische freyhait durchs blüt Christi gesetzt seind/mög oder solle knechtschafft oder leybaygenschafft erliten werden?

Auff dise frag will ich also antworten/das herren vñ knechtē auß göttlicher schrifft gesagt werd was inen zů sagen ist/durch etlich artickel/überliß vnd darnach vrtayl.

1 Wir seind all kinder des zorns geborē vom Adam/ das des natürlichen vrsprungs halber kain vnderschayd ist/ So werden wir Christen all durchs wasser vnd gayst widergeboren/ in wellicher widergeburt werden wir kinder Gottes/brüder Christi/ berüfft zů aim erb/ Das also nach der natur vnd gnad der wal vnd kyndtschafft/ ainer dem andern nit soll fürgezogen werden. Ephe. 2. Joan. 3.

2 Wie wol darnach in den gaben Got des hayligen gaysts grosser vnderschayd ist vnder den menschen/ die weyl ainē mer dem andern weniger gegeben wirt wie es dem gayst gottes gefalt/ doch vnderschaydet allain der liebreich glaub vnder den sünen des reichs vnd den sünen der verderbtnüß. 1. Corinth. 12. Gala. 3.

Nicht was sonst Gott ist vns zů thun Alle abzuschneiden
Mit kaplingen Cond zů gnadhaltigen Christ.

3 Wir Christen all werden durch den glauben in Christum ain gaist mit jm/ vñ auß verayniguug der gaistlichen ee zwischen vns vnd Christo/ werden wir all künig vnd priester/ nach der ewigen wal gottes.

Ephe. 5. Apoca. 1. 1. Pet. 2.

4 Des selbigen künigreychs gwalt ist vnüberwintlich/ wunderbarlich vnd so groß/ das ainem Christē menschen nichts schaden mag/ sonder alle ding müssen jm dienen zum hayl/ dann er ist aller ding ain herr in Christo/ der aller freyest vnd niemants knecht.

Roma. 8. 1. Corinth. 3. Math. 16. 2. Corinth. 9.

5 Wir seind auch priester in Christo/ vnd mögen in krafft diß priesterthümbs für Got tretten/ durch dē gayst des glaubens/ für die andern bitten/ das reych der hymel verkünden/ ain opffer des kreütz vnnd lobs opffern.

1. Pet. 2. Apoca. 1. Roma. 12.

6 Aber vnsers künigs reych ist nit von diser welt/ er regniert in hymlischen gaystlichen dingen/ Als ist gerechtigkait/ warhayt/ weyßhait/ fryd/ hayl ꝛc.

Joan. 18.

7 Nit das irdische/ sicheliche vnnd hellische ding nit auch Christo vnderworffen seyen/ welcher warlich allen gewalt von Got seinem vatter in hymel vnd erd hat empfangen. Aber er hat ain solichs besunders Reych/ das nit in solichen sichtlichen dingē steet oder von solchen schlechten dingen ist.

Math. vlet. Hebre. 1. Philip. 2.

8 Darumb ist der Christglaubigē reych nit ain sichtlichs/ zeytliche reych hie auff erden/ sonder ain gaistlichs reych im glauben/

9 Also das ain Christ regniert vnd triumphiert in mitten in aller zeytlicher erbsal/ in angst vnd leydē/

2. Corinth. 12

Dañ sein krafft nimpt zů in der schwachayt/vnnd ist im ain freüd/so er in mächerlay trübsal felt/dieweil er wayßt/das erfarung des glaubens gedult bringt gedult bringt bewerung/bewerung bringt hoffnůg welche in nit laßt zů schanden werden. Jacobi.1. Roma.5

10 Es ist vil ain ander ding vmb vnser reych/dann vmb der welt Reich/Das weltlich Reych/nimpt zů wañ es andern leütē schadē thůt vñ belaidigt/Vnser reych wechßt wann es geduldigklich die vnbillichait leydet. Das weltlich Reych würt behalten vnnd beschützt mit macht der waffen vnd hülff der menschen darinn es sich berümbt/Aber vnser Reych würt gemeret vnd behalten inn kranckhait/deren es sich berümbt/ob es gleich aller weltlicher hülff entsetzt ist/ auff das es hab die krafft des einwonenden Christi/ der gesagt hat/habt ain vertrawen/ich hab die welt überwunden. 2.Corinth.12 Jaon.16

11 Also ist nů ain Christ glaubiger der massen gantz frey/vñ aller ding ain herr/das er auch zů gleych aller menschen knecht vñ iederman vnderworffen sein mag vnd soll. 1.Corinth.9. Roma.13

12 Dann Christliche freyhait ist im gayst/vnnd soll kain deckmantel dem flaysch werden vnd der vngezämbten boßhayt. Galath.5. 1.Pet.2.

13 Derhalb in vnserm reych nebē enägelischer freyhait/wol mag burgerliche knechthait oder leibaigenschafft ston/durch welche ain Christ ainē leyblichen herren ist vnderworffen vnd verpflicht/zů steür/zol/ Roma.13.

zyns/eer/forcht vnnd was sollicher dienstbarkayten mer seind.

14 Das aber ainer ain Christ sein vnd bleybē mōg/ ob er gleych ain leibaygen man oder knecht ist/ also das es jm an Christlicher freyhait nichts schade/ Vñ dz knechthait ain alts ding sei/ nit erst erdacht/ mag vnüberwintlich auß götlicher schrifft bayder Testament probiert werden.

Gene. 9 15 Im 1. büch Mosi als dz vnzüchtig Cham ain vater Chanaan/ seinen zwen brüdern Sem vnnd Japhet verkündet/ seyns vatters blösse in der weyn feüchte/ vñ Noe solchs erfür/ vermaledeyt er dē Cham sampt seinē nachkommenden/ zür knechthayt/ das er seiner brüder knecht solte sein/ das also knechthayt auß der boßhait erstlich herkompt. Also ist hernach auch vmb der boßhayt willen gefengknüß komen/ auß gefenck nüß/ knechthait/ wie es dann bey den hayden ersehen würdt.

Justi. in Instit. de iu. persona.

Gene. 17 Item aber im ersten büch Moysi beschnayd Abraham alle die/ so er erkaufft hette vnder seynem haußvolck/ hie sagt der text klarlich von den erkaufften leüten/ die der fromm ertzuatter Abraham het.

Gene. 37 Item aber im selben büch ward Joseph Jacobs sun von seynen brüdern verkaufft den Jsmaelitern/ vnd bleibe dannocht ain frommer man. Im andern büch

Exo. 21. Moysi gibt seym volck Got ain gebot der knecht halber vnnd spriche/ Wann du würst kauffen ain Hebraischen knecht/ so soll er dir sechs jar dienen/ aber im sibendē jar würt er ledig außgeen vmb sonst. Itē

im dritten büch Moysi/Wann iemants ain frawen beschlafft/die ain dienerin ist/auch edel/vnd doch nit erlößt vnd nit mit freyhait begabt/so sollen sie bayde geschlagen werden/vnnd aber nit getödt/dann sie ist nit frey gewesen. Item im fünfften büch Moysi/Du solt den knecht seynem herrē nit übergeben/der zů dir geflohē ist/Item besich Deute.15.vnd Iere.34. von freymachung der knecht. Leuit.19 Leui.25 Deut.23

16 Wie wol nun die Juden ain frey volck Gottes warn/sein erb/aygenthům vnd besonder volck/dannocht haben sie vnder jnē knechtschafft gelitten/als Moses deütlich anzaygt. Deut.7 Esa.19

17 Wa nun solliche knechtschafft/oder leibaygenschafft iemants jetz im newen Testament ergreyfft/der soll sie vmb seiner Euangelischen freyhait willen nit freuenlich von jm schitten/mit auffrür oder vngebürlicher/vnordenlicher weyß. Dann die weyl das Christlich leben ain spiegel sein soll aller demůt/gedult/senfftmütigkayt vnd aller tugendt/so würdt gewißlich ain rechter Christ alles das leyden/das im an seinem glauben nichts schadet/seytenmal er in allen dingen/guten vnd widerwertigen/durch freyhait des gaists/ain gewiñ seins hayls haben mag. Roma.8

18 Solichs leert überflüssig dz new Testament an vil ortē/als in d epistel zů Römern vnderwirft vns got der oberkayt/die sein dienerin ist zum güten/vñ will das wir niemand nichts schuldig bleyben sollen dann die liebe/yederman geben was im zůgehört/ Roma.13 1.Pet.2

Also will Petrus das wir dē herren vnderthānig seiē ob sie schon bōß weren/Dañ was schadet mir meyns herren boßhayt/die weyl er mir nichts anders gebeüt/dann das ich on verletzung meins gelaubens thün kan. Gebeüt er übels/so bin ich Got mer gehorsam dañ den menschen/dann ich kan zwayen widerspennigen herren nit zügleich dienen/Gebeüt er das zü fryd/ aynigkait vnd vnderhaltung ains gemainē nutz dient/soll ich gehorsam seyn/nit allain vmb des zorns willen/sonder auch vmb der gewissen willen/ Ain solcher herrē gewalt ist etwa vmb gemains frids willen/der halb die gewissen auß pflicht der liebe zü gehorsam̄ verbunden wirt. Item Paulus zün Ephesern/Ir knecht seind gehorsam ewern leyblichen herren/mit forcht vnnd zittern/in ainfeltigkayt ewers hertzens als Christo/nit mit dienst allain vor augen/ als den menschen zügefallen/sonder als die knecht Christi/das ir solchen willen gotes thüt von hertzen mit willfertigkayt/Laßt euch dunckē das ir dem herren dient vñ nicht den menschen/Vñ wissend/wz ain ieglicher güts thün würt/dz wirt er empfahē vō dem herren/er sey ain knecht oder ain freyer. In dysen worten Pauli ist güt zu vernemen/dz er/als der hayden leerer/etwa nach haydnischem brauch noch knecht/oder leybaygen leüt hat gefunden/Dann er spricht/Er sey ain knecht oder frey/das nit von knechten/wie sie ietz vmb ain lon dienend/sonder von leibaygen leüten geredt würdt/Den selben gibt Paulus

Act. 5.
Math. 6.

Ephe. 6.

Merk knecht oder freyer.

ain leer/

ain leer/das sie trewlich sollend dienen/ Dañ es scha-
det dem gelauben vnd Christlicher freyhait nichts/
wañ sie schon knecht oder leibaygen leüt seind/ Dar-
umb jnen nit not ist vmb des glauben willen/ von irẽ
herren zů lauffen/ oder das ioch der knechthayt mit
freuel von jn werffen. Als er auch leert/ zůn Corin- 1. Corinth. 7.
thern/ Ain ieglicher beleybe in dem rüff darinnen er
berüffet ist/ bistu ain knecht berüffet/ sorg dir nicht
doch kanstu frey werden/ so brauch des vil lieber/ dañ
wer ain knecht berüffet ist im herren/ der ist ain frey-
er des herren. Hie ists klar das knechthait nicht scha
det dem Christlichen glauben des knechts. Doch es
laßt im die geschrifft zů/ mög er frey werden/ das ers
thů/ Aber freylich laßt ym die schrifft nit zů das ers Deut. 16.
thů mit freuel vnd rumorn/ Dañ was recht ist/ das
soll man rechtlich außfüren/ sonst wurde es ain vn-
recht. Zů disem spruch/ stimbt gar feyn Moses im. 5. Deut. 15.
büch/ Wa ein knecht nit frey sein wölte/ soers doch wol
möchte im sibenden iar/ so füre man jn zur thür des
hauß/ vnd durchstech im sein or/ vnd bleybe seyn leb-
tag ain knecht. Ob aber der halßherr sünde das er
aygen leüt hat/ vnd ob ers allweg mög behalten/ wirt
hernach angezaygt werden. Weytter spricht Paulus 1. Timoth. 6.
Jr knecht so vnder dem ioch seynd/ die halten ire her-
ren aller eren werdt/ auff das nit der nam gotes/ vñ
die leer verlestert werd/ Welche aber glaubige her-
ren haben/ die verachten sie nit/ die weyl sie brüder
seynd/ sonder seyen vil mer dienstbar/ die weyl sie ge-

laubig vnd geliebt vñ der wolthat taylhafftig seind/ Auß den worten lernen wir / das ob ainer ain Christlichen halsherren oder schützherren hat / soll er inn darum̃ nit verachten / das er des glaubens halb sein brüder ist / sonder im dester lieber dienen/ seytenmal er auch ainem haydnischē herrē trewen dienst thün müste. Also ermanet auch Paulus die knecht das sie iren herren gehorsam seyend / auff das nit vmb irer vngehorsam willen / dye leer Christi geschmecht werde/ Das iemants sage/ sich der ist ain Christ/ vnd ist so vnbillich/ halßstärrig vñ mülich/ das niemants mit ym außkomen mag/ das brecht dann dē Euangelio schmach/ Dañ es wurde bey den vnwissenden dar für gehalten/ als ob inn das Euangelium/ so vnthätig/ vñ vngezämbt hette gemacht. Die sichstu knecht schafft im newen Testament / vnd aber Paulus vast anhelt/ das sie vmb irer freyhait willen nit vngehorsam vnnd mülich werden sollen / sonder thetiger dann vor ye.

19 Wie wol nun knechthayt oder leibaygenschafft/ ain hert ding ist / nichts desterminder würt sich hierinn ain rechter Christ nit auffrürisch vnd vngebürlich halten/ sonder vmb freyds willen/ vnd zü vermeyden ergernüß/ gedultigklich leyden / wz er thün mag das nit wider got ist. Seytenmal er sich im tauff verpflicht hat sein kreütz zü tragen/ das ist allerlay trübsal vnd angst leyden/ vnd annemen als das edel hail thümb das Christus mit seynem blüt gehayligt hat/

Dann es ist ain solch ding vmb ain Christlich leben/ das es angst/not/beschwert vnd trübsal diß lebens/ annympt als ain kostliche bewerte artzney/ den alten menschen zů hailen/ wie auch Paulus sich in trübsal berümbt/ vnnd den leyblichen todt als ain gewynn achtet. Galat. 6. 2. Corinth. 12 Philip. 1.

20 Ich will geschweygen/ das leibaygenschafft od knechthayt zů vnsern zeytten etwas ringer ist dann zur zeyt Pauli/ das/ wa Christlich herren/ mer schützherren dann halsherren seind/ ain armer man die leibaygenschafft nit darff so vast scheühen/ Dañ inen wirt gewonlich gůt vnder die hend geben/ dauon sie vnd ire kind ain zymblichs außkomen mögen haben/ Vnd etwa würt in auch zur notturfft hylff mit leyhen bewisen/ wie ichs an etlichen orten gesehen hab. Ob sie dann schon irem herren zů seyner vnderhaltung steür vñ zins gebend/ vnd andere dienstbarkait die nit gar vngebürlich ist/ sollen sie deßhalb kain aufgeleüff machen/ Dañ ich wayß das an etlichen orten/ sollich herren seind/ vnder welchen der arm man gůtten schůtz hat/ vnd hylff/ das er sich kayner vntreglichen bürdi beklagen mag.

21 Darumb frage ain Christ nit zů sorgfeltigklich/ wie er/ oder seine fordern in dise knechthayt kommen sey/ sonder so es mit fügen nit anders geseyn mag/ bleybe er in seiner berůffung. Es schat jm die leyplich knechthait nichts/ so er von der gaistlichē knechthait ō sünd erlößt ist/ vñ ain gefreyter Jesu Christi/ 1. Corinth. 7. 1. Timoth. 6.

landig vnd geliebt vñ der wolthat taylhafftig seind/ Auß den worten lernen wir / das ob ainer ain Christ lichen halsherren oder schützherren hat / soll er im darum̃ nit verachten / das er des glaubens halb sein brüder ist / sonder im dester lieber dienen / seytenmal er auch ainem haydnischē herrē trewen dienst thün müste. Also ermanet auch Paulus die knecht das sie iren herren gehorsam seyend / auff das nit vmb irer vngehorsam willen / dye leer Christi geschmecht t werde / Das iemants sage / sich der ist ain Christ / vnd ist so vnbillich / halßstärrig vñ mülich / das niemants mit ym außkomen mag / das brecht dann dē Euange lio schmach / Dañ es wurde bey den vnwissenden dar für gehalten / als ob inn das Euangelium / so vnthät tig / vñ vngezämbt hette gemacht. Die sichstu knecht schafft im newen Testament / vnd aber Paulus vast anhelt / das sie vmb irer freyhait willen nit vngehor sam vnnd mülich werden sollen / sonder thetiger dann vor ye.

19 Wie wol nun knechthayt oder leibaygenschafft / ain hert ding ist / nichts desterminder würt sich hie rinn ain rechter Christ nit auffrüriſch vnd vngebür lich halten / sonder vmb freyds willen / vnd zü vermey den ergernüß / geduldigklich leyden / wz er thün mag das nit wider got ist. Seytenmal er sich im tauff ver pflicht hat sein kreütz zü tragen / das ist allerlay trüb sal vnd angst leyden / vnd annemen als das edel hail thumb das Christus mit seynem blüt gehayligt hat /

Dann es ist ain solch ding vmb ain Christlich leben/ das es angst/not/beschwert vnd trübsal diß lebens/ annympt als ain kostliche bewerte artzney/ den alten menschen zů hailen/wie auch Paulus sich in trübsal berümbt/ vnnd den leyblichen todt als ain gewynn achtet. Galat.6. 2.Corinth.12 Philip.1.

20 Ich will geschweygen/ das leibaygenschafft od knechthayt zů vnsern zeytten etwas ringer ist dann zur zeyt Pauli/das/wa Christlich herren/mer schützherren dann halsherren seind/ ain armer man die leibaygenschafft nit darff so vast scheühen/Dañ inen wirt gewonlich gůt vnder die hend geben/ dauon sie vnd ire kind ain zymblichs außkomen mögen haben/ Vnd etwa würt in auch zur notturfft hylff mit leyhen bewisen/wie ichs an etlichen orten gesehen hab. Ob sie dann schon irem herren zů seyner vnderhaltung steür vñ zins gebend/ vnd andere dienstbarkait die nit gar vngebürlich ist/sollen sie deßhalb kain aufgeleüff machen/Dañ ich wayß das an etlichen orten/ sollich herren seind/vnder welchen der arm man gůten schůtz hat/vnd hylff/ das er sich kayner vntreglichen bürdi beklagen mag.

21 Darumb frage ain Christ nit zů sorgfeltigklich/ wie er/ oder seine forderen in dise knechthayt kommen sey/ sonder so es mit fügen nit anders geseyn mag/ bleybe er in seiner berůffung. Es schat im die leyplich knechthait nichts/so er von der gaistlichē knechthait ō sind erlößt ist/vñ ain gefreyter Jesu Christi/ 1.Corinth.7. 1.Timoth.6.

vnd des halb nun im gayst ain herr/ Vnnd die weyl im Paulus nit gestattet/ das er ain haydnischen herren verachte/wie vil weniger wurd er leiden/ das er ain Christlichen herrn verachtete/der des gemaynen gelauben halb sein brüder ist.

22 Es ist den auffrürigen / die sich auß der oberkait hend mit aygnē freuel/on ordenlichē gewalt/haben wellen herauß reyssen / nye glücklich ergangen/ Des laß dir Judam Galileam ain eyempel seyn/der darumb mit den seinen gantz gedempt vnnd außgelescht ward. Dann ob gleych wol der herr nit from ist/vnd ain vnleydelicher tyrann/ist doch mir nit befolhē die rach/Got ist der richter dem gehört die straf zů/der straft etwa on alls mittel durch sich selb/etwa durch seine diener/das weltlich schwert / Das dann schuldig ist auff zůmercken vnd wachen/ auff das gemayner fryd bestand/vnd niemants dem andern wider recht vnd billichayt thů.

Act. 5.

Deut. 32. Roma. 12.

23 Man soll die Christen ernstlich ermanē/wie fast sie ioch jmer den leyplichen herren verstrickt seynd/ das sie den selben nach irem stannd gebend / was sye schuldig seynd/on rümor/ Vnd sollen sich darumb nit entbören / das sie etwa zů vil zwangs vnd schatzung leyden müssen. Dann ain Christlichs gemůt ist vyll höher/dann das es vmb ains zeytlichen schadens willen/die Christlich liebe laß verletzt werden/ Die liebe leye alle ding/verhofft alle ding/ist geduldig/ würde nit liederlich geraitzt/thůt niederts jbel. Ain rechter

Corinthi. 13.

Chrisosto.

Christ hat kayn zweyffel/es werde niemants beschedigt vnd geletzt dann allain von im selbs.

24 Dieweil ain Christ(laut seins euangeliums) alle zergenckliche gütter diser welt veracht/vnd in vester hoffnung zů den ewigen güttern dringt/als der hie kain bleiblich stat hat/Wiewol wurde es sich dañ reymen/das er vast von wegen zeytlichs güts oder gemachs wölte zancken vnd rumorn? Es steet allweg bas vmb den so vnrecht leyt/dann vmb den/der vnrecht zůfügt/Der da vnrecht leyt/ist er ain Christ/so würt er nit geschediget/dann er kan durch sein glauben/alle ding wol brauchē. Aber der da den schaden sich vermißt zů zufügen/der würt am maysten in allem geschediget/Dañ die weyl er sich vndersteet seim nächsten am leyb/gůt oder eer zeytlich zů schaden/als bald schadet er im selbs tödtlich an der sel/vñ verletzt sich selbs grewlicher/dann inn all seyn feynd möchtē verletzen/Dañ so er vns antast/so tast er die göttlich mayestet an/die sich vnser annymbt/wie der prophet Zacharias sagt/wer euch anrürt/der rürt meyn augapffel an. Hebr. 3 Zacha. 2

25 Da bey soll ain frōmer Christ bedenckē/das leyb aygenschafft oder knechtschafft/etwa vmb der sünd willen eingefürt ist/der halb er sie leyde als ain andere gaysel Gottes/Dann er bekenne sich ie wie billich ain armen sünder seyn/darumb thůt er als ain gehorsams kind/vnd fleücht die väterlich straff gottes nit/in was weiß oder weg sie im imer zůsteet/Ja Hebre. 12

es ist kayn/so herter stand auff erden er mag in recht brauchen zur eer gottes.

26 Er befilchts alls dem götlichen willen / vñ zweifelt nichts/es gange alls zů durch Gottes willen vnd verhengknüß. Er wayßt das alle härlin seyn haubts gezelt seynd / vnd kayn spätzlin auffs erdtreych felt on Gottes willen vnd würckung. Darumb steet er geduldigklich vnder dem kreütz / mit seliger verlaugknung sein selbs vñ gelassenhait/laßt got walten/der alle ding würckt nach dem anschlag seins willens/vñ würckt seyn hayl mit forcht vnd zittern.

Math.10
Math.16.
Ephe.1.
Philip.2

27 Er ist gar in ainen andern weg lebendig/reych frey/knecht / gefangen / dann die kinnder der welt/ Das leyblich leben ist inn seynen augen nit hoch geachtet / dann yetz nit er / sonder Christus in im lebt/ Dann das leben das er hie im flaysch lebt / das lebet er durch den gelauben des suns Gottes / der inn geliebt hat / vnnd sich selbs für inn geben hat / Also lebt er seyns gelaubens / das wol ain ander leben ist/ dañ dyß natürlich / wellichs gütten vnd böſen hye gemayn ist. Seyn reichtumb ist vnsichtbarlich/die ym nyemants nemen kann dann Got / nämlich gelauben / lieben hoffnung ꝛc. Die weyl er durch Christum an Got hangt/ist er reych vnd selig genůg/ Dagegen ist im alle reychtumb der weytten welt/als dz kadt auff der gassen. Er achtets für den gröſten schaden / wann er die gantzen welt gewunne mit ainem

Galat.2
Agac.2
Math.6
Math.16

nigē schadē seiner sel. Wañ im nun Christus bleybt
so hat er genūg. Wann er das wort Gottes hat/ so Joan. 8.
wirt er recht frey nach seins hertzē gelust. Dañ durch Roma. 8.
den gelauben des worts/ würt er frey von sünd/ tod
vnnd hell / von vermaledeyung des gesatz/ das nun-
mer kayn anspruch an īn hat / Dann er ist in Christo
der im die sünd vnnd tod erwürget hat / dem gesatz
genügthon vnnd darzū den gayst erworben/ da mit
er auch möge dem gesatz gemeß leben. Vnd was noch
des blōden flayschs halb abgat/erstattet das genūg-
thūn Christi/ vnd würt im nit zur verdambnüß ge-
rechnet / vmb des gelaubens willen der wider die
sünd kempfft. So ist nun ains Christen menschen Hiere. 37
freyhait nit ain eusserliche freyhait / das er mög al- 2. Corinth. 3.
les thūn/ das jn anficht / dann das were ain flaysch- Roma. 5.
liche frechhayt vnd müttwill / nit also lieben Chri- Roma. 13.
sten/ Das gesatz ist auffgehebt sölicher gestalt / nitt
das es nit mer solle erfült werden / sonder wann es Galat. 3.
übertretten ist / das es dannocht nit möge verdam-
men. Vnnd ist ain newer pundt mit vns gemacht/
darynnen vns nit allayn inn stayne tafflen das ge-
satz geschriben würdt/ sonder in die flayschlichen ta-
fel vnsers hertz. Dann der haylig gayst wirt vns ge-
ben/ der geüßt liebe ins hertz/ durch welliche dem ge
satzt möge genūg geschehen/ Darumb nit das gesatz
aber wol des gsatz anspruch vñ vermaledeyūg ist auf
gehebt durch Christū/ der vns alle sünd verzigē hat/ Coloss. 2.
vñ außgeilgt die hāndschrift wid vns durch schriftlich

Coloſ.2. ſatzung erweyßt/ welche vns entgegen war / vnnd hat ſie auß dem mitel gethon vnd ans kreütz geheft/ Aber ſolich erlöſung vom geſatz/widerfert allain denen ſo im newen Teſtament ſeynd/das iſt/den glaubigen. Roma.6. Welche nit glauben die ſtecken noch ſtarck vnder dem geſatz oder alten teſtament / Dañ diſe zwen ſtend/ dz alt vñ new Teſtament/werdē vnderſchydē mer auß des hailigē gayſts regiment/dañ durch hinflieſſung der zeyt/Darumb ligt groß daran/dz man die Chriſtlich freyhait recht verſtande/ dañ kain eüſſerlich ding/man nens wie man well/kan vnnd mag mich frey oder from̄ machen / dann aines Chriſten menſchen freyhait vnd from̄kait. Widerum̄ ſein boßhait vñ gefengknüß ſeind nit leyblich noch eüſſerlich/ in ſünden ligen / das hat er für die recht / ſchendtlich Joan.8. knechthait/leibaygenſchafft oder gefengknüß / Aber von ſünden/durch die gnad Chriſti erledigt werden das iſt ſeyn rechte wonſame freyhait. Darumb wa man hört von Chriſtlicher freyhait predigen/ſoll mā nit zůfaren vnnd auffs eüſſerliche ſehen/als ob waſſer/holtz/feld/vnd ſollich ding iederman erlaubt ſei/ nayn nayn. Der alt flaiſchlich menſch hörte gern ain ſoliche freyhayt/ damit jm der zom gehenget wurde/ allen ſein geluſt zů bieſſen / vnd ſackman zů machen/ Das ſey aber weyt von ainem ieden frommen Chriſten / der zeytlich gůt vnd armůt nienen ſo groß achtet/dz er darūb wid Chriſtliche liebe etwas fürnem.

23 Vnnd alſo iſts vmb ain rechten Chriſten ſo ain

frey ding

frey ding / das er niendert an kain eüsserlich ding ist gebunden mit seyner gewissen / als ob es im zur from kait vnd freyhait not sey / es gilt im vast alls gleych. Bleybt sein glaub vnuersert / so ist er reych / edel / vnd frey gnüg / vnnd wann er schon in der Thürckey im pflüg zug / od auff dē mör ain Galeot were / Dñ dz ist die recht Euangelisch freyhait / frey vō des gesatz an sprach sein / von sünden ledig seyn / ain brüder Christi sein / das vns alle geschöpff müsse förderlich vnd dienstlich sein zum gütten / vnd vns dannocht kayne zur fromkait not ist / auch kaine schaden mag.

Eüsserliche freyhait / das ainer vogelfrey ist vnnd kain herren hat / auff niemandts sehen darff / ist ain schlechte freihait / Es mag sie wol auch ain böser büb haben / der von außwendig / hoch geeret / vnd gehalten würt / vnd aber inwendig ain armer verstrickter knecht ist der sünden / über dē ain iegliche anfechtung herschet / als zorn / neyd / vnkeuschait / forcht ꝛc. Aber die Euangelischen freyhait hat niemandts dann die lieben kinder Gottes / die in Christo irem herrē / alles haben / was in not ist / die schon selig seind / doch in der hoffnung / vñ teglich mit hertzlichem seenen warten des tags des herren / darinnē ir glori vñ herliche frey hait geoffenbart würt. Darūb ir fromen Christē / lassend euch nichts auf dem weyten erdbodē so lieb sein das ir darumb wider Christliche lieb / senfftmütigkayt vnd zucht etwas fürnemend / Dise zeyt ist kurtz leydend euch ain klaine weyl / diß leyden hie auff er- Roma. 8. 1. Corinth. 7. Roma. 8.

den ist klain vñ der grossen herligkayt nit wert die an
2.Corin.4. vns soll offenbart werdē/ Gebt nyemants vrsach zū
1.Corin.1 bösen/ seyt ains synns vnder ain ander/ wer dise welt
Philip.2. braucht/ der sey als brauchte er sie nit/ dañ das wesen
diser welt verget vñ vnser leben ist hie als ain dienst/
Jacobi.4 Haltēd euch dz niemants kain klag ab euch hab/ son-
der das vmb ewers frydlichen lebens willen vnd tu-
gendtreychen wandel vnder den leüten/ das haylig
Euangelium gelobt werd/ Wer von sündē frey ist/
der sey frölich/ vnd achte der leyblichen knechtschaft
Deut.10 nit seer/ Die weyl bey vnserm herren kain ansehē der
Roma.2 person ist/ kan er mit glimpff vnd fryd nit ledig wer-
den/ so leyde er sich ain klayne zeyt. Es müß doch
Ephe.6. hie im zeyt gelitten seyn/ ist gleych so güt das/ als
Act.14. ain anders/ Die kinder Gottes werden mit mancher
Math.24 lay angst vnd trübsal geübt/ sälig ist der verharret/
1.Corin.7. Hettend euch aber das ir nit menschen knecht wert/
das ist das ir euch ewer gewissen nit laßt mitt men-
schen satzungen verbinden/ dann ir seyt theür er-
kaufft. Christus hat euch mit seynem aygnen blütt
von allen sünden vnd menschen gesatzen erkaufft vñ
frey gemacht/ wellicher kauff nit weltlicher weyß zü
geet/ vnnd trifft nit die verbüntnüß so die menschen
vnder ainander haben/ als da ist des knechts gegen
seynem herren/ solchs bindtnüß laßt er in irem werd
bleyben/ Dann sein freyhait geet gayslich zü in ö ge
wissen/ das vns vor Got kayn gesatz mer byndt oder
sacht/ sonder da seynd wir alle aller ding frey/ Dann

vorhyn waren wir in sünden gefangen / nun seynd den glaubigen alle sünd ab / Was aber verbindtnüß oder freyhait eüsserlich bleybt / das seind weder sünd noch verdienst / sonder eüsserlich gemach oder vngemach / leyden oder freüd / wie ander leyblich güt vnd übel / in welichen bayderlay wir künden frey vnnd on sünd leben.

Nun volgt der Herren Capitel / in etlich artickel Verfaßt.

1 Das aber die herren auß ob erzelten geschrifften nit auffgeblasen werdend / vnnd damit vermaynend ir tyranney bestreet seyn / oder das sie nicht gedencken / sie seyend von natur so wirdig das sie auß billichayt irer wirdi sollend herren seyn vnnd wir arm knecht. So gib ich inen für / mit ernst zü bedencken die wort Pauli zün Römern / Sie seynd diener / dir / zům gütten / Da lernend ir Herren / gefelts euch so wol / das die schrifft vns vnderwürfft ewerem gewalt / so laßt euch auch gefallen / wann sie sagt / was ir widerumb auch zůthůn schuldig seyt / Ist iemants ain weltliche oberkayt / der würt hie ain zyl gesteckt / wie weyt sie sich strecken sollen vnd nit weytter / Zům ersten ir seynd diener gottes / Zům andern vns / Zům dritten / zům gütten / Der halb ir nit gewalt habt alles das zů thůn / das euch wolgefalt / oder nutzlich wer / sonder ir seyt Gottes diener vnns zům gütten /

Herrē ampt

Roma. 13.

Darumb ewer ampt ist/ fürsehen vnd daran sein das fryd/ aynigkait vnd gemayner nutz betracht/ gefürdert vñ erhalten werd/ thüt irs ist güt/ thüt irs nit/ so greyfft ir weytter dann euch zůsteet/ vnd seyt vnserew diener Gottes.

2 Die weyl ich dann als ain Christ/ ietz mit denen herren red/ die auch Christenleut sein wöllen/ ist not das ich jnen sage/ wie sie in irem stand auch ain euangelisch leben füren mögend/ auff das inen der myßbrauch irs gewalts nit zů ewiger verdamnüß rayche. Darumb lieben herren Jr habt auch ain herren/ von dem aller gwalt kombt/ vñ der im tag des zorns ain strenge rechenschafft von euch fodern würt/ Darumb bitt ich/ it wölt on zorn hören was ewer herr vnd got von euch welle gehebt haben/ Nach dem als Paulus zů den Ephesern den knechten oder eweren vnderthonen irn text het gelesen/ facht er von stund an/ vnd liß den herren iren text auch/ der laut also.

Roma. 13.

Ephe. 6.

Vñ ir herren thünd auch das selb gegẽ inen vnd erlassend das dröwen/ vñ wist das auch ewer herr im hymel ist/ vñ ist vor Got kain ansehen der personen.

Secht ir hie/ Christlichen herren/ dz got von euch auch etwas haben will/ nämlich wie die knecht euch trewlich dienen sollen/ Also widerũb solt ir sie trewlich beschützẽ/ sie bey recht handthabẽ/ ewers ampts

außwarten / gedencken das ir auch ain herren habt/ Die schrifft warnet euch an vil orten gar trewlich/ das ir vmb der wirdi oder gewalts willen nit hochfertig vnd stoltz werdend/ sonder dester gotßförchtiger/dañ je höher der stand ist/ je tieffer vñ sorglicher der val. Also schickt Got sein propheten Jeremiã zum künig Juda mit ainem solchen befelch. Das spricht der herr/würckt gericht vnd gerechtigkait/ erlösend den vndergedruckten auß dem gewalt des belaydigers/ir solt die frömbden/ witwen vnd wayßen nit bekümern vnd vnderdrucken / vñ das vnschuldig blůt nit vergiessen. Dorhalb wie ir herren gern treüwen dienst habt von ewern aygen leüten/ so beweyst jn auch trewen beschirm/was sie vor euch außzurichten habend/das fertendt bald vnd trewlich/laßt der armen leüt hendel nit iar vnd tag in der langen truchen ligen zů irem mercklichem verderben / dann das ist ewer ampt/ dazů hat euch Got verordnet/Wa ir aber wölten wölff seyn / vnd nit hirten / so verkünd ich euch den vnerleydlichen strengen zorn des allmechtigen Gottes/des diener ir seyt. Weyter spricht Paulus/ir sölt ewer trôwẽ lassen/dz ist ie ain starker donnerschlag wider alle tyranney/ Die haydnischen herren die haben getrôwt vnd alls nun mit gewalt nach irẽ willẽ hynauß gedruckt/ aber ir sölt nit also thůn/ dann ir seyt oder solt sein Christliche herren / Vnnd wölt ir den hochwirdigen namẽ recht füren/so můßt ir auff ewers herren Jesu Christi wort acht haben/ Jere. 22.

euch darnach richten/ Laßt euchs zů hertzẽ gon/ das vor Got kain ansehen der person ist/ vnnd gedenckt/ das ir als Christen über die Christenleüt/ vnnd nit übers sich herschend/ vnder wellichen Christen weder knecht/ noch frey ist/ sonder wir all ain ding inn Christo. Habt ir dañ ain herrn im hymel/ so ist nott das ir auff seyn wort vnnd befelch acht habend/ der will/ das ir euch sollicher maß gegen eweren leütten haltend/ dz sie mer auß liebe/ dañ forcht bey ẽ gehorsame behalten werdend/ Dann forcht behalt kaynn reych in die harr/ es hat erzwungne vnd abgetrewte gehorsame kayn bestand. Hörend aber was Got mit euch redet/ durch Mosen im fünfften büch. Er will das ir seyn gesatz büch lesend/ alle tag auff seyn wort sehend/ auff das ir lernend fürchten Got eweren herren/ vnd seyn wort behalten/ Ewer hertz soll nit in hochffart aufferhebt seyn über ewere brüder/ Ir sölt weder zur rechten noch zür lingken hannd geen. Die leret euch Moses drey notwendige ding/ daran ir layder grössen mangel habt/ nämlich wissenhaytt des Göttlichen gesatz/ Gotsforcht vnnd demüt.

Galat. 1.

Deut. 17

3 Also begert Salomon/ weyßhait von Got/ auff das er das volck Gottes recht möcht regieren/ deß gleychen solten auch vnsere herren thün/ Dañ so sie Gottes diener seynd/ sollen sie auch iren herren vor augen halten/ vñ weyßhait von jm begeren/ Wa sie aber auß aygnem kopff vnd vermessenhayt regiern/

3. Reg. 3.

chünd ſie übel / vnd würdt nymer wol geregiert.

4 Vnnd ob gleych auß gerechtem vrtayl Gottes / das volck / vmb der ſünd wyllen zům dickeren mal / nach den waychen rütlinn Salomonis / die blüetigen ſcorpion Roboams leyden müß / ſo iſt doch darumb Roboam von der ſünd nit entſchuldigt / ſonder iſt ain werckzeüg des götlichen zorns. Wie Sennacherib ain gayſſel Gottes was zur ſtraff der Iſraliter / aber was darüb nit gerechtfertigt / wie Eſaias ſpricht, Wee dem Aſſür / das iſt dem Sennacherib er iſt ain rüt meyns zorns vnd ain ſteck / in ſeyner hand iſt mein vngenad / ich würd inn ſchicken wider ain vngerechts volck / vnnd würd jm gebietten das er raub neme / vnnd zertrette es als das kadt auff der gaſſen / aber seyn hertz was gericht zů zerſtörung viler völcker / Derhalb wann ain weltlicher herr recht erkante die geferlichayt ſeines ſtands / er ſöltte vil lieber nach aim hirtenſtab ſtellen / dann nach ainem künigklichen ſcepter. 1. Reg. 12. Eſa. 10.

5 Das aber vmb vnſer ſünd willen Gott verhenge das vnmilte Herren über vnns herſchen / bezeüget vns die geſchrifft als Eſaias ſpricht. Ich will inen kinder zů fürſten geben / vnnd weybiſch leütt werden über ſie herſchen / vnd das volck würt fallen ain man zům andern / vnnd ain yeder zů ſeynem nächſten / Das kind würdt ain rumor annfahen wyder den alten / vnd der vnedel wyder den edeln. Ayn Eſa. 3.

güter fromer herr ist ain grosse Gottes gab/ Ain bö-
ser ist ain erschrecklich gottes straff. Also spricht auch
Eccle.10. Salomon/ wee dir land des künig ain kind ist/ vnnd
weliches fürsten frü essend. Ain solches kind was Ro
boam Salomons sun/ der den jungē leütten in irem
radt volget/ nit das er der iar halb ain kind wer/ dañ
er das reych annam als er vierzig iar oder darüber
1. Reg.12. was/ aber weyßhait halb was er wol ain kind. Der
Job.34 gleych Job spricht/ Got laßt ain gleychßner regieren
prouer.28 von wegen der sünd des volcks/ vnnd Salomon inn
sprüchen/ Vm̄ der sünd willen des erdbodens/ haben
1. Reg.8. sie vil fürsten. Item da die Israeliter sich an iren rich
tern nit wolten lassen benügen/ sonder begerten auch
ain künig zů haben/ wie dann die hayden künig het-
ten/ vnd handleten also wider Got iren rechten kü-
nig/ Da ließ jnen Got durch den fromen Samuelem
erzelen/ wie ain künig wurd mit jnen tyranniſch vm̄
geen/ vnd sprach/ Er wurt ewere sun nemen vnd sie
in die wegen spannē/ vñ wirt auß ewern töchtern kö-
chinen machen/ Er würt ewere äcker vnd weyngar-
ten nemen/ vnd seinen knechten geben/ Er würt auf
ewer trayd vñ weyngarten zehend legen/ das ers sei
nen dienern gebe. Er wirt euch nemen ewere knecht
vnd megt/ vñ die besten jüngling vnd esel/ vñ würts
zů seinem werck brauchen/ Er würdt zehenden legen
auff ewere fichherdten/ vnnd ir werden seyne knecht
seyn/ Vñ ir werden dann schreyen von dem angesicht
ewers künigs den ir euch erweler habt/ vnd der herr

würt euch

wir euch in dē selben tag nit erhörē/dañ ir habt euch ain künig begert/Oseee am 13. Ca. spricht/Ich wird dir ain künig geben in meinem zorn/vñ will in wider nemen in meiner vngnad.

6 Diſe grauſame exempel ſollen billich ain Chriſtlichen herren erſchrecken/das er in gottes forcht ſtande/vñ auff ſein hayligs wort ſehe. Dañ es würt in nit helffen noch entſchuldigen/wann ſchon got durch in das ſündig volck ſtraffte/vnd ſie an leib vnd gůt blagete/Dañ er ſoll auff ſein ampt ſehen/vnd allweg bedencken/das er ain diener Gotes ſey zům gůten/Das er ain gleychs vnnd billichayt halte/nit trutzig ſey/ſich nit überheb über ſeine mitbrüder. Sollichs ſolt ir herren von mir armen diener des Euangelij im ſenfftmütigkait auffnemen vnd nit verachten. Dañ ich red itz nit mit den haydniſchen tyrannen Phalaride/Moezentio/Dyoniſio Syracuſano/Nerone/Caligula/Domiciano vnnd dergleichen/ſonder ich red als ain Chriſt/auß Chriſtlicher leer/mit Chriſtlichen herren.

7 Wann ſo im finſtern liecht der natur/kayn heßlicherer nam was dañ Tyrann/das jm auch die hayden feynd warē/als der auch wider haydniſche zucht vnnd tugent handlet/wie vil billicher ſollen ſich die Chriſtlichen herren im hellen tag des Euangeliums ſolchs vngeheüren namens beſchemen: es will vnnd kans der Chriſtlich glaub nit erleydē. Wolt ir Chriſtliche herren ſein vnd genent werden/ſo müſſen ir nit

tyrannen seyn. Wölt ir aber tyrannen sein / so laßt euch nit Christen nennē / so wayßt man sich darnach zů richten. Wie kündt ir recht Christen seyn / wañ ir wölt regieren allayn nach ewerem kopff / in eweren sack / Vnder den Christen / Die so wirdig seind / das auch die kayserlichen recht nit leyden / das sie knecht oder aygen seyend.

8 Darumb gedenckend / das man mit den knechten / od̄ aygen leütē ietz im Christlichē glaubē miltiglicher můß handlen / dañ vorzeyten geschach vnder den hayden / Dañ es seind nit ků vnd kelber / es seind die diener gottes / die all mit euch / eben durch ain blůt inn Christliche freyhait gesetzt seind / Sie habē ain glaubē mit euch / aynerlai sacrament. Sie seind all zů aim erbtayl des vnsterblichē lebens im hymel mit euch zůgleich berůfft / durch vnsern aynigen herren vnd fürsten Jesum Christum.

Ad Philemonem. 9 Also nent Paul / Onesimů / d̄ ain geborner knecht oder aygen man was / ain geliebtē brůd̄ Philemonis seins herren / nach dem vñ der knecht Onesimus gekauft was / vñ den Christlichē glaubē het angenomē.

10 Damit aber die herrschafft vnder den freyē Christen / vnd gebotne gehorsame den herrē nit gar zů wol gefalle / vñ ir hertz dañ im hochmůt gesterckt werd / So sollen sie nit allain bedencken / was inē ire aygen leüt schuldig seyen / sonder auch ermessen wz sie wider umb den aygnen leütē od̄ knechten schuldig seiend / vñ auch got vnserm künig / d̄ vnser aller gemayner her-

ist/ dañ rechte erkantnüß der grossen bürdi/ die ain regierender herr treget/ hat auch vorzeyten etlich hayden bewegt/ das sie vil lieber haben wöllen für sich selbs seyn/ dañ grosse herschafft haben.

11 Ist ain herr ain Christ/ so laß er jm zů hertzen geen/ die ernstlichen wort des lebendigen Gottes im fünfften büch Mosi/ da er leert wie sich ain herr seins volcks halten soll/ vnd spricht/ Wann er ain herr ge etzt wirt/ soll er nit die pferd merē/ er soll nit vil weyber haben die sein hertz zů jnen raytzend/ er sol nit vnermessenliche gewicht silber vnd gold haben. Will nů ainer ain Christlicher herr seyn/ vnd gefelt jm wol/ das Paulus spricht/ man soll jm zins vnd zol/ eer vñ forcht geben/ So lasse er jm auch wol gefallen/ was hie Moses gebeüt/ nämlich/ das er nit zů vil pferdt soll haltē/ das ist/ er soll nit zů vil kosten habē/ das es die armen leüt mögend erleyden vnnd erschwingen/ Er soll gottes gesatz wissen/ darauß got lernen fürchten. Er soll im die Israelischen künig ain eyempel lassen sein/ derē wenig from seind gewesen vnnd gotsförchtig/ wie Eccle. 49. außgenomen David Ezechiā vnd Josiam/ haben alle künig gesündet. Deut. 17

12 Dañ wie wol ain herr in ainem höhern stand ist/ dañ wir/ dannocht soll er gedencken/ das er eben ain mensch ist seiner person halb/ wie wir all/ Vñ das er als ain freier/ über die freien Christē herschet/ vñ nit über vnuernünfftige thier. Vnd ietz vil ain and̄ ding seyn soll mit den knechten/ dann bey den hayden.

Es soll ainem fürsten das wort nymer auß seinē hertzen kōmen/ das Paulus redt zūn Römern/ sie seind diener gotes/ Dañ sie sollen sich nach dē exempel gottes richten. Gleich wie got der oberst herr/ bey dem höchsten gewalt/ auch hat die höchsten weyßhait vnd gütigkait/ Also wie ain herr im volk/ den obersten gewalt hat/ so soll er auch die gröſten weyßhait vnder inen vnd gütigkait haben/ will er ain rechter diener gotes sein/ Sunst wa gwalt ist on gütigkait/ da wirt nichts dañ eytel tyranney/ Wa gewalt ist/ on weyßhait/ da ist nichts dañ reyssen vnd verderben/ nach dē
Prouer. 28 worten Salomonis. Ain fürst/ dem gebrist an weyßhait/ der wirt vil leüt vnderdruckē/ ain gotloser fürst ist ain brumlender lew/ vnd hungeriger ber über das arm volck/ Dñ wañ erst seine diener auch vnmilt vñ vngotsförchtig seind/ da gedrs dañ/ seytenmal auch ain frōmer herr grosser fürsichtigkait bedarff/ das er nit von bösen dienern verfürt werd/ Dañ es wirt freilich kum so ain hayliger Dauid kōmen/ dem nit etwa ain Ahithophel zů tayl werd.

13 Wie nun der arm man seinē herren/ schos/ zins/ eer vnd forcht schuldig ist/ also ist widerumb der herr dem armen man schuldig/ beschurm/ gerechtigkayt trew vnd liebe/ Dañ ist er in disem ampt/ gottes diener/ so dient er auch den gemainē dienst mit vns allē/ got vnserm rechten herren/ als der haylig Agapetus
Agapetus. mit grossem ernst ermanet den kayser Justinianū.

Jetz fragstu also/ Ich hab nū fast wol gehört

das ainer mag ain knecht oder leibaygē man sein
dz es im an seinem glauben vñ Christlicher frey
hait nichts schader. Wie aber mit den halßher=
ren/mag ainer ain Christ sein/vnd dannocht ay
gen leüt habē oder knecht/wie etwa wz/dz es im
nichs schad/am Christlichen glauben/oder mag
er ain erkaufften oder sonst aygē man allweg in
der aygenschafft beheben on sünd.

Antwort.

14 Die weyl wir hie nit von haydnischen herren re=
dend/sond von den Christlichē. Wirt nichts anders
darauß/dañ sie müssen on zorn hie auffs wort gotes
acht habē/was es hierinn vermag/vñ darnach lebē.
Wer auß got ist der hört seine wort/vnnd wer seyn
wort halt/der wirt den tod nit sehen in die ewigkayt
Wer ain Christ sein will vnd da für gehalten werdē/ Joan.8.
der halte liebe vnd die gebot gots. Wer die gebot gots Joan.13.
hat vnd sie halt/der hat jn lieb. Wer in lieb hat/der
halt seine wort. So wöllen wir nun in dem wort got
tes zway ding finden/darauff die herren acht haben Joan. 14
sollen/Zum erst/ob ain herr on sünd aygen leut möge
haben? Zum andern/wie lang er sie in der aygen=
schafft on sünd behalten mög.

15 Zum erstē/als Paulus zum Ephesiern/die knecht
oder aygen leüt hette gelert/wie sie sich solten gegen
iren herren Christlich halten. Gibt er gleych dar=
nach den leiblichen herrn auch ain ler/wie sie sich wi
derumb gegen den knechten sollen halten vñ spricht.

Ephe.6. Vnd ir herren eben das selbig thüt auch/ seyt nit gegē inē trōwig/ wißt dz ir auch ain herren habt in hymeln.

Die spricht er nit/ Ir herren/ wölt ir Christen bleyben/ so erlaßt ewere knecht von stundan frey aller leibaygenschafft/ Aber er spricht/ sie sollen sie nit fi-hisch halten mit trōwungen. Darauß dañ güt zū beschliessen ist/ das ain herr/ der aygen leüt hat/ die an jn kōmen seynd/ durch erb/ oder hats erkaufft/ der mag sie haben on sünd/ Dann er würt sich auch mit jnen der massen halten/ das er mer ain schützherr dañ ain halsherr sein würt/ vñ das verstand wañ er helt die regel/ die jm Paulus gibt zün Colos. 4. Nämlich/

Colos.4. Jr herren/ was recht vnd billich oder gleych ist das beweisend den knechten/ vnd wisset das ir auch ain herren habt im hymel.

16 Auß obgeschribner regel Pauli/ lernen die herrē das sie nit mit iren aigen leütē sollen vmbgon/ wie es inen nutz ist vñ walgefelt/ Got hat irem gewalt hye ain zil gesteckt/ sie sollen recht vnd billichait brauchē/ vñ nit tyrannisieren nach aygnem freuel. Was ist aber hie das recht vnd billichait/ das man den knechten erzaygen soll? Antwort/ was Paulus hie nit gar

außdruckt/das sollen vnd müssen wir an andern or-
ten der schrifft suchen / da von herrschafft vñ aygen-
schafft oder knechthait/meldūg geschicht. Sunst in
[illegible]mayn zū reden/ ist leichtlich zūerstē/das bil
lichait vnd recht gebraucht wirt / wañ ain herr zim-
lich außkomen von seinen leuten nimbt/also das er sie
nit gar blūd̄/vñ vnderdrukt/sonder dz er sie wol vñ
senft halt/dz sie es erleidē mögend/ vñ beschützt/recht
vñ gerechtikait bey im findē. Wie lang aber ain herr
on sünd die aygen leüt in der aygenschafft verschlos-
sen behalten mög / das es ain Christliche billichhayt
vnd recht bleyb/waiß ich auß götlichem rechten/das
ist/auß biblischer schrifft/nit anders anzū zaigē/dañ
wie die propheten daruon geredt haben. Moses im
andern büch/als er die gebot vom gericht auß gotes Exo. 21.
befelch dem volck wolt fürhalten/ spricht er. Wañ du
ain Hebraischen knecht würst kauffen / der würdt
dir sechs jar dienen/aber im sibenden iar wirt er frey
außgōn / vmb sonst / Eben diß götlich gebot sagt er
auch im fünfften büch / damit er ain zyl steckt / wie Deut. 15.
weyt ain Israeliter / ain menschen inn der aygen-
schafft verhefften mög vnnd nit weyter. Vnnd das
jnen sollich gebott von aufflösung der aygenschafft
zühertzen gee / vnnd nit als gering veracht werd/
ermandt er sie irer knechthayt / das sie inn Egyp-
ten seynnd auch wol geplagt knecht gewesen / in der
herrten dienstbarkayt Pharaonis / vnnd spricht.
Gedennckt das du auch ym Egyptter lannd ge-

dient hast/vñ got dein herr hat dich erlößt vñ darüb/
Geveut ichs ietz dir. Derhalb wa sich ain leib
licher herr nach gottes wort richten will/ hat er hye
beschaids gnüg/ wie lang er on sind sein aygen man
Gegenwurff in dienstbarkayt halten mög. Ob aber der herr sagte/
es werend ietz nit knecht oder aigen leüt/ wie vorzeit
ten bey den Juden vnd hayden/ der halb in solich ge=
bot nichts angang. Antwort/ Es ist wol ain vnder=
schid vnder den Judischen knechten vnd den vnsern/
in etlichen stucken/ noch bleybt aber dannocht so vil
gleichnuß/ das was von Judischer knechthait gesagt
ist/ mag etlicher weyß/ wol vnd recht auch auff vnse=
re leybaygen leüt gezogen werdē. Seytenmal sie mit
irem güt vnd leib so hart hinder die herren geknüpft
seind/ das sie sich mit leyb vnd güt nit sollen verrucken
en on irs herren wissen vnd willen. Item sie müssen
sich abkauffen/ wa sie mit hauß verrucken wöllend/
vñ an etlichen orten den leibfal gebē/ das ist/ wañ ain
aygen man mit tod abgeet/ velt vom güt ain stuck an
sein halßherren/ ain roß/ kü/ klayd ꝛc. Item müssen
den herren fronarbait thün vñ des gleichē v.l dings/
das nit not ist zü erzelen. Hat nun ain herr nit aygen
leüt/ solcher gestalt/ wie obstat/ der darff sich meyner
ermanung nit annemen/ Ich red allain mit denen/
die das wort gottes in disem val anegst.

17 Nun seind die propheten außleger des gesatz Mo=
si/ vnd zaygen an straff vnd belonung gottes/ wa sei=
ne gebot

ne gebot gehalten oder übertreten wurden/ So wöl
len wir nun sehen/wie got die übertrettung solchs sei
nes gebots vō der freylassung im sibendē iar gestraft
hab. Dieremias spricht/das sagt der herr got Israel/ Hiere. 34.
Ich hab ain pundt gemacht mit ewern vätern/in dē
tag da ich sie außfürt auß Egyptē/vō hauß d̄ dienst
barkait/sprechend/Wañ siben iar erfült seind/so laß
ain iegklicher frey/sein hebraischen brüder der im ver
kaufft worden ist/er wirt dir sechs iar dienen/ vñ du
würst jn frey von dir lassen/ vnd ewer vätter haben
mir nit gefolget/Jr seyt heut bekert/vnd habt recht
gehandelt vor meinen augen, auf das ir verkündten/
ain ieder die freihait seinem freünd/vñ habt ain pact
gemacht vor meinem angesicht/ im hauß da mein na
men über angerüfft ist. Aber ir habt widerumb kert
vnd habt mein namen getadelt/vnd ain ieder hat sein
knecht vnd sein magt/ die ir frey hetten gelassen irem
gewalt/widerum̄ geholet/ vñ habts euch vnderworf
fen gemacht/das sie ewer knecht vñ mege seyen/Dar
umb sagt der herr das/Jr habt mir nit gefolgt/dz ir
freyhait verkündtē/ ain ied̄ seinē brüder/Nembt war
Ich verkünd freyhait. spricht der herr/zům
schwert zů der pestilentz/zům hunger/ vnd ich wyll
euch geben allen völckern zů ainer vnrüw. Ich würd
ste der feind hend übergeben/ vnd in die hend derē die
inen nach irem leben stellen/ vñ ir todter cörpel wirt
ain speyß seyn den vogeln im lufft/ vnnd den thieren
des erdbodens.

Nie lernen wir/wie got erzyrnt ward über dē Ze=

dechiam ain künig Juda/seine fürsten/ vñ wider das volk/das sie dē pact so sie gemacht hetten/ vñ ain kalb in zwen tayl geschnidten/übertratten/ in dem/dz sie ire knecht vñ megt nit frey der aygenschafft erliessen. So nun der allmechtig got im alten testament (das ain testament der forcht vnd knechtschafft was) dannocht/so gnedigklich den knechten oder aigen leüten fürgesehen hat/das er inen im sibenden iar ain freyhait verschüff/ Ist wol zügedencken/das solche freyhait im newen testament der gnaden (darin̄ dz recht Jubeliar ist) auch mag gehalten werden. Dañ dz alt testament ist nit solcher gestalt abgethon / dz die selbige leer vñ exempel nichs mer sollend gelten/ Sonder waran die im gesatz Mosi recht habē gethon/ in brüderlicher lieb/daran thünd auch ietz die Christē recht im euangelio/welchs eytel liebe predigt/ Dañ zeyt vñ eüsserlicher wandel schaydet nichts vnder den Christen/ Ist iendert ain stuck im alten testament gebottē das dem nechsten nutzlich ist / warum̄ solt es dañ nit im newen testament auch gelten/da erst die liebe frei im schwanck geen soll/als starck sie ist/ vnd alle geboti in die liebe verfasset seind. Wie offt sagt Christus.

Joan. 13. Ich gib euch ain new gebot/ das ir euch liebhabt vnder ainand. Wañ nun ain herr sein aygē man will frey ledig lassen/so ist ain frag in wz gestalt ers thün solle/das er recht thü/ Ob er jn on sünd mög verkauffen/od ob er jn vm̄ sonst aller aygēschaft erlassen solle. Antwort/ Wañ ainer/in aller form vñ gstalt/knecht oder leibaigen leüt hat/wie sie im alten testament wa

ren/so ist bald geantwort. Dañ Moses spricht im an dern büch/ ain sollicher knecht soll frey außgon vmb sonst. Vnd im 5. büch/ leert er die herren/ wie sie solch knecht vnd aigen megt sollend ledig lassen/ vñ spricht Welchen du mit freyhait begabt hast/ den selben laß nit lär von dir geen/ sond gib im ain wegzerung von den sich herdten/ Auß disen worten hören wir/ das sie sich nit erst theür müssen von iren herren lösen/ wañ die zeyt der freyhait hie ist. Exo. 21. Deut. 15.

Wie aber ietz zů vnsern zeyten/ so es in etlichen stücken ain andere leibaygēschafft ist/ dañ vor zeitē/ mag ain herr nit ain sum̄a gelts fodern an seyn leibaygen menschen/ der sich von der herrschafft abziehen will? Antwort/ ich wolt gern hierin̄ nit so weyt von d̄ sach reden/ bin aber gleich darzů genöt worden. Dañ als ich am sontag. 19. Frebruarij dise materi im 13. ca. zům Römern predigt/ ward mir durch erlich Christē für geworffen/ ich wölte wider die armen leüt sein/ vnd den herren die warhait verschweygen. Es were nit recht das ain Christ den andern also verkauffte/ wie ain sich. Deshalb ich den herren auch hierin̄ solte rad ten/ was die schrifft vermöcht/ sonst were ich ain stūmer hund/ der nit bellen will/ vnd wölte dē menschen gefallen/ Vermaint aber ich/ die weyl ich von d̄ christ lichen lieb so lang vnd vil hette geprediget/ es were ge nůg/ vnd nam mich wunder/ das sich die Christen so greülich ab der leibaygenschafft stelleten/ die doch dē glauben des aygen mans nicht schadet. Vnd mayne man solte zům erstē/ mit ernst besehen/ das man der Esa. 58.

schantlichen knechthait der sünd abkeme / vnd from̄ wurde / darnach het ich dester mit mer nutz mögē vō der burgerlichen knechthait reden. Dañ was hulffts ain menschen / der schon frey ledig ist von allen herrē / vñ aber ain knecht der sund ist? Wer der sündē knecht ist / vnd das er zů tausent mal eusserlich frey vnd ain kayser wer / so ist er doch ain arm gefangē mensch / vñ ain geplagter aygen man. Ich sahe auch / das etlich leibaygen leüt ain gantz ringe knechthait hetten / das ir herr ain schürmherr / vnd mer ain vatter dann ain herr was / vnd sie zů bekantnüß der herrschafft etwa nun ain magre hennen brachten. Es seind auch offt / die aigen leut / so liederlich das sie rechter freyhait nit achten / vnd wañ sie ain herr ledig laßt so ergeben sie sich ainē andern / da sie noch herter dienē müssen / vm̄ die selben ists wol / das sie ir lebtagg geplagt werdē / vñ aigen sein müssen / nach dem gesatz Mosi am 2. büch.

Exo. 21.

Doch muß ich hierauff ain wenig antworten / vnd sag das hierin die best regel ist / die Christliche liebe / die ain Christ dem andern schuldig ist / die würt / bayd herren vnd knecht gar bald leren / wie sie sich in disem handel Christlich halten mögen. Ist der arm man / der sich will verrucken von der herrschafft vnd sein stand verbesseren / so gar nötig / dz er nit stat hat ichts zů geben / vñ aber wa er zů geben wurd getribē / das es jn an seinem handtwerck / oder stand hindert vñ verderbt? So wirt sich ain Christlicher herr wol wissen zů halten / dann er waißt das der arm man in Christo sein brüder ist. Vñ got will / wa vnser brüd

not leydet / so sollen wir vnser hertz nit vor im beschliessen / sonder helffen vnd radten / das er gefürdert werd. Wie wurde dañ ain fromer herr / dē selbē armē man nemē / der bas bedarf / das im d herr helffe? Ja wa schon die ampteleut hierinnen dē armen wöltend zů hert sein / so wurd doch der from herr darein sehē / das der arm nit beschwert wurd. Es ist hie ain weytleüffig ding / das nit mit wenig wortē mag auß gericht werden / dañ es ist vnderschaid zwischen leybaygenschafft wie sie vor zeytē was / vñ derē so ietz ist / Darzů ist auch grosser vnderschaid vnder den aygen leüten ietz vnd den lehengütern / so sie vō iren herrē empfahend / darinnen allain die liebe des nächstē / die gewisseste richtschnůr ist / wie man sich zů bayden seiten halten solle.

Zů letst / fragt man / wie aber / wañ ain herr des natürlichen vnd göttlichen gesatz vergäß / vñ wölte sich nit nach dem wort gotes halten / sonder vnerleydenlicher weyß tyranniſiern / vnder den armen leüten / soll man im zůsehen vñ alls leyden / mag sich der arm nit gegen im setzen?

Antwort kurtzumm / wer ain Christen mensch seyn will / der můß sich selbs nit rechen. Mir gib die rach / spricht got / ich will widergelten. Mir sollen nit böß vmb böß geben / vns nit das böß überwinden lassen / sonder güts vmb böß geben / vnd das böß mit gütem überwinden. Sprichstu. Mir geschicht aber gewalt vnd vnrecht: Antwort Petrus / geschicht dir vnrecht das ist gnad / so iemand vmb des gewissens willen zů

Deu. 32. Roma. 12.

1. Pet. 2. 3.

got mū tregt / vñ leydet mit vnrecht. Dañ was iſt dz
für ain preyß / ſo ir vmb miſſethat willē ſtraich leidt:
Aber wañ ir vmb wolthat willen leydet vñ erduldet /
das iſt gnad bey got. Wir ſeynd darzū berüffet / das
wir dē eyempel chriſti nach auch vnſer kreutz tragē /
begegnet euch etwas ſchadens vm̄ der gerechtigkayt
willen / ſelig ſeyt ir. Darumb hütend euch / liebē Chri
ſten / vor auffrür / dañ aufrür bringt nichts güts / vñ
werdē allweg vnſchuldig mit dē ſchuldigē beſchedigt /
Roma. 13. das iſt dañ groß vnrecht. Got hat darūb den welt=
lichen gwalt aufgeſetzt / das dē bösen mit ordenlichē
gwalt gewert werde / als dañ wirt das recht / recht=
lich vñ ordenlich außgefürt / Darzū wa ir wöltend
aufrürig ſein / wurde durch ewer rumoren das euan
gelion verhindert vñ die ler Chriſti geſchmecht. Dar
1. Pet. 2. umb ſeyt geduldig in aller widwertygkait / laßt got
walten vnd richten / thünd nun ir recht. Dañ es iſt d
will gotes / dz ir mit recht thün verſtopffend dz maul
1. Pet. 3. den vnwiſſenden menſchē / als die freyen. Vñ nit als
hetend ir die freyhait zū deckmantel der boßhait / ſon
der als die knecht gotes. Ich bit vñ erman euch durch
die barmhertzigkait gottes / vñ ſein geſtrengs gericht
Roma. 12. ir wöllend mit iederman Chriſtlichen frid haltē / ain
güt gewiſſen haben. Auff das die feind des Euange=
liums / die euch übel redend / als von übelthettern / zū
ſchanden werdend vñ zū lugnern / das ſie ewern güt
ten wandel in Chriſto angetaſt haben. Dañ es iſt beſ
ſer / ſo es der will gottes iſt / das ir von wolthat wegē
Gal. 5. leydend / dañ von übelthat wegen. Gedenckt / das wer

nit fryd vñ ſenfftmütigkayt hat/ d hat dē gayſt Chri
ſti nit/ Der gayſt Chriſti bringt liebe vnd ſenfftmü- Roma.8.
tigkait/ wer nun den gayſt Chriſti nit hat/ der iſt nit
ſein. Darumb beweiſſet ewern glauben mit den ed-
len früchten des gayſts vnnd der liebe/ als mit fryd/
lañgmütigkayt/ freündtlichayt/ güttigkayt/ ſenfft- Joan.13.
mût/ wann ir das thût/ dabey würt man kennen/ dz
ir iunger Chriſti ſeyt vnnd Euangeliſch. Geſchicht
euch überdrang vñ vnrecht von eweren herren/ das
befelcht Got/ der durch Eſaiam ſpricht. Wee denen Eſa.10.
die vnrechte geſatz machen/ die vngerechtigkayt ha-
bēn geſchriben/ auff das ſie die armen im gericht
vnderdruckend/ vnnd dem handel der nydrigen im
volck gewalt thetten/ das dye witwen ir raub we-
ren/ vnd blünderten die wayſen. Was welt ir thün
im tag der haymſuchung vnd trübſal/ die von ferren
kombt: Haltet euch nach der leer Pauli/ der wyll
1. Timoth.2. das wir Got trewlich ſollend für vnſer
oberkayt biten/ auff das wir ain rüwigs leben in al-
ler gotſeligkayt vnd erbarkayt vnder inen füren mō
gend. Das ſey nun genüg auff ain mal/ wer genad
hat/ der erfülle/ was ich außgelaſſen hab. Gottes ge-
nad mit vns allen Amen.

Ain schöne vnderweysung/ wie vnd wir in Christo alle gebrüder vñ schwester seyen/ dabey angezaigt nicht allain die weltlichen/ wie sy es nennen/ sonder auch die gaistlichen zůstraffen/ was sy anders in dē leybe dessen haubt Christus ist wöllē sein auff die geschrift gotes gegründt vñ darauß gezogē/ zů nutz allē die das göttlich wort lieben seindt:

Vtz Rychßner Weber.

M.D.XXiij. Jar

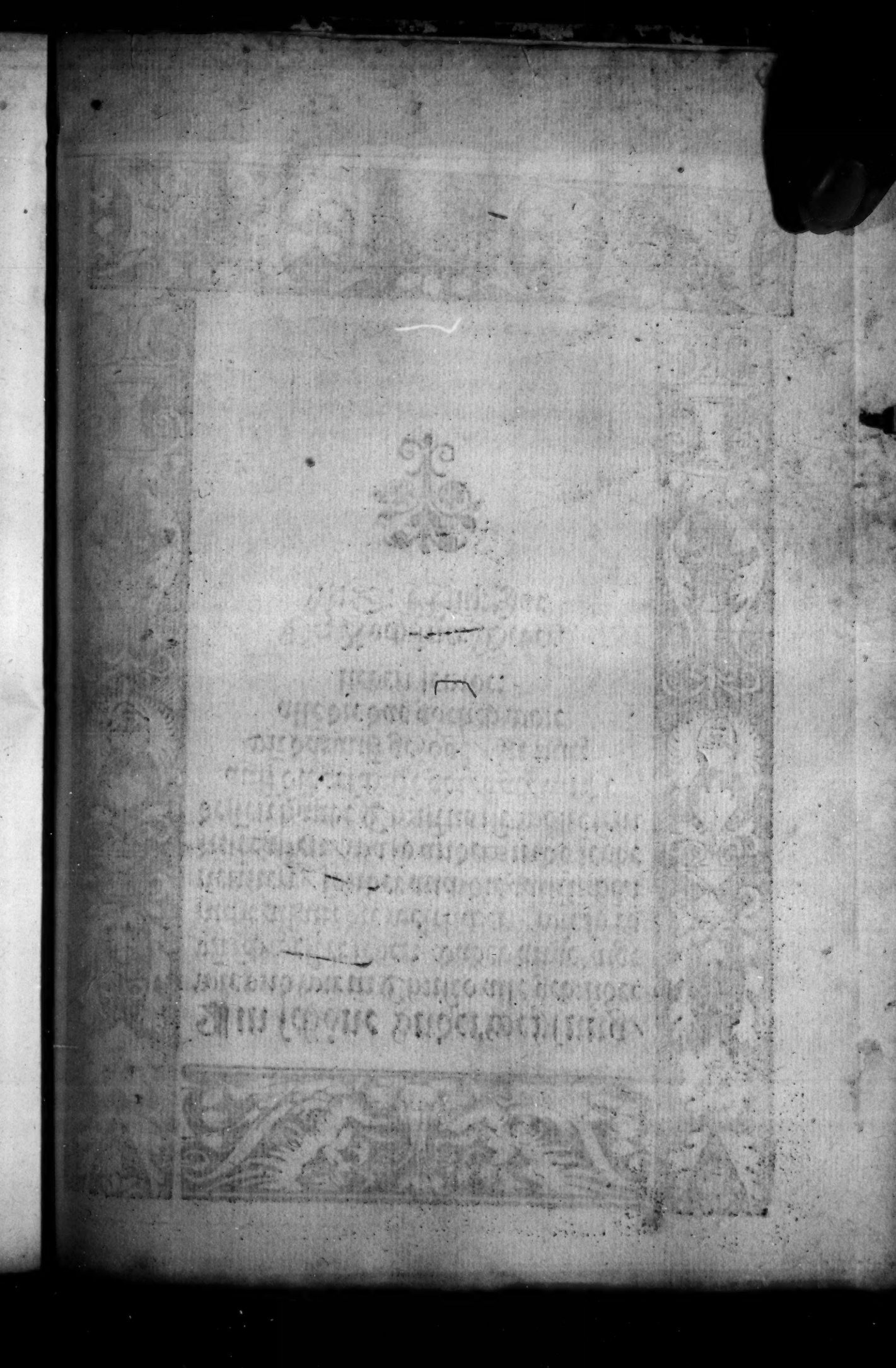

IR allerliebsten Brüder vñ schwester in Christo/ Durch die gnad des himlischen vaters/ vnnd die new geburt/ so wir glawben/ in seynen aingebornen Son/ vnsern herren Jhesum Christum als in vnsern säligmacher/ vnnd erlöser/ von dem ewigen tod/ wie daß Johannes bezeugt in seinem Euangelio am ersten Capitel/ vnnd spricht/ Aber sovil in haben auffgenomen/ den hatt er macht geben/ kinder gottes zů werden/ die da glawben in seynen namen/ vñ so vns auß der gnad gottes wurdt mieg er alle das wir glauben in vnnsern herzen Jhesum Christum in rechter lieb/ vnd vertrawen in jnen/ so wirt vns got nit fälen mit seyner verhayssung/ vnd auff solche verhayssung vnd zůsagung/ wölche vns got/ vnser getrewer himlischer vatter gethan hatt/ wöllen wir vnser hoffnung setzen/ vnd die Koraffen lassen liegen/ vnd schreyen wie lang sy wöllen/ wölche da sagen der glawb/ das leyden vnd sterben Christi/ sey vnns nit genůg zů der seligkayt/ sonder wir můssent auch etwas darzů thůn/ Vnd sy haben vnns doch selbs lang gesagt/ das ain ainiger plůtstropff/ den Christus hab verröret in seiner Marter/ der wer genůgsam abzůlegen/ aller welt sünd/ Da sehen wir was das für leůt seind/ wann wir sy also hiessen liegen/ so wißten wir nit vor jnen zů bleyben/ Die weyl aber sy es selber thon/ so lassen wirs geschehen. Jrem sy wöllñ auch nit schwester vñ brüder mit vns sonder besser daß wir sein/ vnd sagent sy haben gewalt vns zůstraffen/ vñ wir sy nit/ vnd sagen auch/ Got hab jnen gewalt gebñ zůberschen über allen gewalt der weltlichen öberkayt/ wölches alles erdichte menschen gesatz seind/ das wil ich beweren auß der hayligen geschrifft/ als vil mir got genad geyt/ Wa ich aber fäler auß meiner ainfältigen miß verstandt/ so wil ich mich gern gütlich vnderweysen lassen wie ainem Christen gebürt zůthůn.

Zum ersten/ So Cristus spricht Math. vj. Capitel Vatter vnser/ der du bist in den himeln ꝛc. Da hatter weder den Bapst/ Kayser/ Künig/ Cardinel/ oder Bischoff kain ander geheet geleert wann das yetz gemelt/ Mir ist auch kainz weyffell/ seyn liebe mütter Maria/ alle Apostel/ vnd liebhaber gottes/ haben jn also angebet/ wölliche sich dann am maysten seynes willens geflissen haben/ Sy haben sich auch vnser nit geschemet noch sich über vns erhebt.

Er spricht auch Mathei xij. Capitel. Wölcher thüt den willen meines himlischen vatters/ der ist mein brüder schwester vnd mütter.

Weytter Mathei. am xxiij. Capitel. Jr solt euch nit mayster nennen lassenn/ wann ainer ist ewer mayster/ Christus/ Jr aber seyt all brüder vnderainander/ Jeem jr sollent auch nyemant vater hayssen anff erden/ dann ainer ist ewer vater/ wölcher im himel ist.

Wa bleybt nu dañ/ vnser allerhaylgister vater in got vñ and haylig väter ꝛ seynd sy ye noch bey vns anferdē ꝛ

Mere am xxviij. Capitel. Spricht der Engel zů den weybern/ Maria magdalene/ vnnd den andern/ wölche jn süchten im graß/ Fürchtent euch nit (spricht er) Geet hin vnd verkündigent es meinen brüdern/ das sy geen in Galileam/ vnd da werden sy mich finden oder sehen.

Deßgleychen wirde vns angezaigt Mathei am xxv. Capitel. Wie Christus zů seinen ausserwölten redet/ Warlich ich sage euch/ was jr thon habent/ ainem vnd disen meinen geringsten brüdern/ das habt jr mir gethō ꝛc. Vnd auff solliche maynung/ hören wir auch von S. Peter/ Paulo/ Johanne/ Jacobo/ vnnd allen Aposteln

oder Jungerdes herren/ wye sy sich am mayſten gefly-
ſen haben in jren ſchrifften vnnd predigen/ des worts/
alſo/ Liebe brüder/ oder liebe ſchweſter ꝛc.

Vnnd auß diſen vnnd andern ſprüchenn wöllicher
noch vil anzůzaygen werent/ Iſt gnůgſamlich bewert/
das wir nach Adam vnd Heua/ natürlich Brüder vnd
ſchweſter ſein/ vnd nach dem gayſt/ deßgleychen wann
ye von ainer erden/ von ainem got vnd gayſt/ Wölcher
aber von ainer beſſern ſůbſtantz oder beſſern Gayſt iſt/
den will ich mich geren ains andern weyſen laſſen.
Aber Johannes ſpricht im erſten Capitel alſo, Jnn
dem anfang was das wort/ vnd das wort was bey got
vnd got was das wort/ Soiſt ye das wort/ Jheſus Chri-
ſtus/ der iſt vns geſandt worden/ von dem vatter durch
den hayligen gayſt/ vnd ſpricht der Ewangeliſt weyr-
ter in yetzgenantem Capitel alſo/ Vnnd ſo vil jnhaben
auffgenommen/ ſollichen hat er macht geben/ zů werdn̄
gottes kinder/ Wölche da glauben in ſeynen namen/ ja
die da nit auß dem geplyet/ Noch auß dem willenn des
flayſchs/ auch nit auß dem willen des mans/ ſonder die
auß got geborn ſeind ꝛc.

Vnnd darumß liebe Brüder vnnd Schweſter/ ſo
höret jr nun gnůgſamlichen/ Wem Gott die gnad geyt
das er mit freüden luſt/ vnnd liebe/ in rechtem glauben
annympt/ das wortt Gottes/ Solliche ſeyndt alle
Schweſter vnnd Brüder im Gayſt Gottes. Vnnd
das iſt der erſt Artickel/ Wöllichen ich mir fürgenom-
men habe zů beweren/ Als ich dann hoff/ das er/ durch
diſe/ der Hayligen geſchrifft ſprüch/ vnnd wort gottes
gnůgſamlich bewert ſey.

Nu zů dem andern / so wir dann alle schwester vnnd
brůder seyen durch Christum vnnd in Christo / so müssen
ye solcher / Christlicher brůderschafft / widerwertigen
vns das auch nachgeben / das wir alle macht vñ gewalt
haben / ye aines das ander zůstraffen / so es sicht oder jhener
sündiget / wider got vñ sein nächsten / wañ also spricht
Christus Matthei. am xviij. Capitel. Sündiget dein
Brůder / so straff jn allain / nympt er es aber nit an / nym
noch zwen zů dir / verachtet ers abermals / so verklage
jnen vor der gemain oder kirchen ꝛc. Straffet doch also
Sant Paulus Petrum / als wir lesen zum Galla. am 2.
Capitel. Wie ain yrrenden vnd der sich ergerlich hielt /
Aber vnnsere gemalten gaystlichen wöllen oder mügen
kain straff vō vns auffnemē / weder haimlich noch offent-
lich / Sonder sprechen / sy haben gewalt von got vns zů
straffen / vnd wir sie gar nichts / wann sy seyen selber die
Christenlich kirch / Ach wie ist es dann so ain feynes ding
wann wir den richter vor jm selbs wöllen verklagen /
Darumb wil ich sollicher plindthait vnd verstockung
anzaigen / wie wol auff das kürtzest / von minders ver-
druß vnd vngedult wegen / Wann ob ich schon nit alle
Capitel / melden kan vil er sprüchen / wölche vorhinn ge-
main vnnd wissent seind / so ist yedoch weder / das erst-
mittel / oder letstes wort minder oder mere von der Ca-
pitel wegen / allain das es formlicher vñ ordēlicher ist.

Jr wisset (lieben brůder vnd schwester) wie Chri-
stus selber hand an die gelegt hat / so das wort gotes lies
sent fallen / vnd hōngen an irem Judas seckel / in tempel
da er jnen jr wechsselbenck / vnd taubenschleg vmbstieß
Darzů sie auß dem tempel schlůg / Ich acht schier dar-
für / es sol bald mere geschehen / das durch das wort got-
tes jr wechsselbenck gemyndert werden.

Jeem Luce. am xi. Capitel hieß er sy thoren er hatt sy auch natern geschlecht gescholtenn. Er spricht auch/ Wee dem der ergernus geyt/ im wer besser ain mülstain an seinen halß gehenckt/ vnd jns Mer geworffen.
Aber wa wolt man yetz mülstain gnůg finden damyt man sie ertrencken möcht/ ja allain die nun das wöret gottes ergerlich vnd arck wenig begeren zůmachen ꝛc.
Mere spricht Christus. Jr seyt auß dem vater dem teuffel/ vnd jr wo lt dem willen eweres vatters volgen. Jtz wer nit zů der rechten Thür eyngat/ der ist ain dieb vnd mörder.

Nu sehen wir wol/ was sy vns für ainen weeg gewisen hond/ durch gewalt/ vnnd jren seckel jns himelreych eynzůgon. Jch wil nit sagen das Christus lyeg/ sonder das er war hab/ wann sie seynd gleych noch dyeselben gesellen/ Sy wöllen mere von vns zů zoll haben/ von jrem weg wölchen sy vnns zaygen/ dann Christus von vns begert/ vmb sein hymelreych/ ja dannocht weiß ſie vns lang zaygent/ so ist es mer der weg/ der hell/ was der weg des himels.
Aber solche nene Steffanus verräter/ mörder vnd brecher des gesatzes/ vnnd Sant Peter im 5. Capitel. in der geschichten der Apostel/ da er dem man Anania vnnd seynem weyb den tod wünscht/ das sy bayde sturbē von der lügen wegen/ wölliche sy vor jnen theten/ von geyt wegen/ vnd begerten sant Peter vnnd den gayst gottes zů betryegen. O wie ist es so not das Sant Peter yetz nit bey vnns sey/ wann es müsten yetz ir vil gächlingenn sterben/ vnnd am mayſten die/ wölche sant Peter selbs wöllent sein/ auch thůt es jnen fast not/ das der hayligh gayst yetz nit so nachtrechig sey/ es wurde sonst solchenn auch nit wol ergeen/ wölche sich berümen zůhabenn den hayligen gayst/ so es auß dem harigen gayst geschicht/

wölcher daher fleüget wie ain rapp. Nu / hat dañ Chri
stus / vñ alle seyne nachfolger gestraffe vñ geschmecht
mit worten vnd wercken / die / so wider das wort vnnd
ere Gottes gehandelt haben / so ist es freylich vns auch
noch erlaubet / vnnd nit verbotten / sonder gebotten / wie
dann vor angezaygt ist Math. am xviij. Stündiget dein
brüder ꝛc. Ich will nu aber auch anzaygen / was vnns
gotgehayssen hat / durch Mosen / vnnd die andern pro-
pheten / wie wir vnns halten sollen mit der straff gegen
denen / wölche vnns von dem wort gottes wöllent ab-
weysen auff jre trüm vnd teuflische eyngebung.
Jeremias am 23. Capitel. Spricht Gott durch jnen
Wee dem hirten / wölche da zerreyssen die heerde meyn
er wayd / vnd verlayten mein volck in die lygen / die da
nit nutzent disem volck. Item Josue am xxiij. Capitel
Werdent gestercket / vnd seyt gehorsam / das jr behütent
alle ding / die da seynd geschriben / nit naygene euch dar-
von / weder zů der rechten noch zů der lingken handt.
Ezechielis am 34. Capitel. Die hirten sollen meyne
schäfleyn hinfür nit speysen / Ich will meyne schäfleyn
von jrem maul ledig machen / Das wöl got das es bald
geschehe. Item Deutro. am 13. Capitel. Was
ich dir gebeüt / spricht Moses / das solt du allain thünn
dem herren / nicht züleg noch minder im kain dinng / Ob
der weyssag auffstünde / vnd sagt den traum / vñ spricht
zů dir / Folge nach frembden göttern / nit höre die wort
seyner weyssagung ꝛc. Dann der herr versüchet euch
durch den weyssag / ob jr jn lieb habt / vnnd den gebotten
gottes folgent / habent got lieb / behütent seyn gebott.
Weytter spricht gott / Diser dichter / der trewm / werde
erschlagen / denn er hat euch wöllen abkeren / von ewr
em got. Dañ ob deyn brüder / deyn son / oder deinfreund
sagt / wir gangen hinn / vnnd dienen frembden göttern /

höre jn nicht/erschlage jn/dein hand sey die erste ob jm
vnd darnach lege alles volck sein hand an jnen/vnnd er
sol mit stainen zů tode geworffen werden. Vnnd im
se. ben Capitel hernach/gebeüt got den kinden Jsrahel/
sprechent/So du leüte findest in deiner stat/wölche vn-
der euch abgötter anbetten/da sollent jr sy vnnd jr vihe
zů tod schlagen mit dem schwert/auch jr statt vñ allen
jren raub verbrennen/vnnd zerstrăwen dem herren/das
sy auff ainem hauffen ligen ewigklichen/vnnd nymmer
mer gebawet werden/Jeem Exodi. am andern capitel
Fynden wir/wie Moses auß göttlicher vñ brüderlicher
lieb/dem Hebreyischen zů ainer hilff/erschlůg den Egip-
tischen zů tod vñ grůb jn in sand. Noch mere Jheremie.
am 48. Capitel Spricht got der herr/Verflůcht ist der
wölcher da weret seynē waffen/von des selben plůte ꝛc.

Sehent lieben brüder/wie kündenn sie ain betrug-
lichers werck thon dem herren/vnd auch vns ain sched-
lichers vnd verdampters/wann so sy vnns das wort
gottes also felßlichen/verkert haben/in lauterer men sch
en gesatz. Christus hat gesagt vnnd seynen jungern be-
folhen sy sollen das Euangelium/allen creaturen pre-
digen/So ist vnnser gaystliche oberkayt/des hayligen
gaysts so vol/das sy selbs das wort gottes/nymer hören
mögen/ich will geschweygen/vnns das selb in aygner
person zů sagen/nach dem befelch Christi/wölliches sy
sich selber berümen. Aber wie vns gott in vorgemelten
spröchen anzaigt/mit den vmbzůgan vnnd zůhandlen/
wölche das wort gottes verfelschen/verwenden vnnd
verdunckelen/mit menschen gesatzen/vnnd betryeglich
vorsagen/Also gond yetz vnnsere öberste priester/vnnd
Endtchristische prelaten vmb/mit denen/wölche sich
fleyssen das wort Gottes lautter vnnd klar zůpredigen/
nach dem befelch Christi/Solche sahet man/verbrennet

sy/ köpffet sy/ oder aber vertreybt sie von ainem Land/ jns ander/ vnd verbeüt jnen bey dem ayd das Euangelium zůsagen/ Item gebeüt inen das sy sollen den Endtchrist üßer got erhöhen/ bey seynem gayſtlichen rechtē bleyben/ von der Römiſchen Kirchen/ da die hund eyn say chen nit zů weychen/ Item die Concilia vnd andere lerer so sich Haydniſcher bücher gebrauchen nit zůuerwerffen/ durch wölches doch der tempel/ vnnd der stůl des Endtchriſts gewaltig gebaut vnd geſtercket wordē iſt/ in wölchem er dann yetz ſitzt/ Wie Paulus ſage/ Ad Theſſa. am andern Capitel. der 2. Epiſtel. Diſen/ wöllen sy behalten bey seyner herligkait/ hoffart vnd gewalt/ es sey got lieb oder layd/ vnd betrachten nit darbey diſe ellende plůthundt/ wie es dem Lucifer vñ seynē anhang ergangen iſt. Nun es wäre vil darvon zůredē vnnd zůſchreyben/ aber man wurd ſprechen es diente zur auffrůr/ wie wol es die wort gottes seynd.

Item Numeri am xxv. Capitel. Stat geſchribē wie gott gebot Moſi/ das er das volck ſolt hencken/ dē herren ann die ſonnen vmb das/ das ſie gehuret hetten/ mit den Moabitiſchen töchtern/ vnnd hetten angebet iren got Baal/ vnd Beor/ Item Moſes ſprach. Ain yetlicher man erwürge seyn Hůbtleůte wölliche ſich dem Baal vnd Beor/ vnderworffen haben/ aber ain man vnder den kindern Iſrael gieng hineyn/ vnd thet ſich wider sein brüder zů ayner Moabittiſchen frawen vnnd lyeß Moſen zůſehen/ vnd die gantz gemayn der kinder Iſrael/ wölche da weyneten vor der thür der Tabernackeln/ Wölches sahe aber auch Phynees ain ſon Eleaſar des ſones Aaron/ des prieſters vnnd ſtůndt auff von der gemain vnnd nam ain meſſer in die handt vnnd gieng dem Iſraelitiſchen man nach hineyn in das hürhauß/ vnnd durchſtach sy bayde/ den man vnd das weyb/ alſo höret

nachmals auff die plag von den kindern Jsrael vnd es wurden getödt in solcher plag xxiij. M. menschen/ vnd der herr redt mit Mose sprechent/ Phinees/ der son Eleasar/ des sones Aaron des priesters/ hat mein grymmen von den kindern Jsrael gewendt durch seinen eyffer vñ mich/ das nit ich in meynem eyffer die kinder Jsrahel außdilget/ Darumb sage ich sihe ich gibe im/ meynen bundt des fryds/ vnd er soll haben/ vnd sein somen nach in dem bundt ains ewigen priesterthums/ darumb das er/ für seynen got geeyffert/ vnd die kinder Jsrael/ versönet hat ꝛc.

Auß solchen spröchenn mag ain yetlicher frummer Christ/ in seinem hertzen vnd gemüt wol ermessen/ wie er sich halten soll/ gegen seynem brüder/ in dem so er redet leeret/ oder thüt/ wider got vnd seyn hayligs wort/ vnd was im got gebotten/ vnd nit verbotten hat solliche zů straffen/ vnd zů eyffern vmb der ere gottes willen/ vñ gar nicht von vnsert wegen/ ich wayß aber wol das sy werden sprechen das sey im alten gesatz geschehen/ wyr haben yetz ain newes gesatz/ vnd er sey grym̃ hert/ vnnd genaygt zů straffen gewest/ denen/ wölliche wider inen gethan haben/ aber wir seyen yetzt im newen gesatz wölliches vil gnädiger sey dann das alt/ gegen denen wölliche sich wider inen verfinden/ vnnd das alt gelt inen in dem fal/ nicht mere/ so sage ich/ es ist vns vnnd inen gleych not/ das vns gott gnedig sey Aber wann sy ayn spruch finden im alt̃ gesetz/ der inen schmeckt vñ dienet nach yrem sin̄/ so ziehen sy inen zů hinderst herfür/ vnd müß inen gelten/ es reyme sich oder nit/ als sy dañ thünd mit dem opffer vnd mit vil andern stucken/ aber solchs geschicht/ damit der spruch Christi erfült vnnd war an euch werde/ so er spricht Mathei am xxiij. Capitel.
Wee euch heüchlern vñ geschrifft gelerten/ die ir bawñ

vñzierent die gröber der propheten/ vñ sprechent/ weren wir gewesen zur selben zeyt/ wir wölten sy nit haben getödt Also thündt sy gleych yetz auch mit vnsern hayligē wöl liche dann durch die krafft/ vnd genad gottes den glauben in Christum/ vnd sein hailigs wort/ allem volck ver kündet jr leyb vnd leben/ dardurch zur zeugknus darge ben vnd verloren hand bey den Juden hayden/ vñ anön vnglaubigen/ die selben habt jr so hocherhebt mit großer eere/ feyren/ fasten/ Kirchweyhungen/ gnad vnd ablaß vnd des dings souil das es nit zůsagen ist/ ja hand sy er hebt hoch über got hinauff/ inn vil dingen/ vnnd hand gleych auß Christo/ den Cristoffel gemacht/ der hat dye hayligen all auff jm müssen tragen/ wie wol Cristoffell vor Christum tragen hat. Aber solches ist vmb nichten anders geschehen wann von jres nutz willen/ das mag man wol erkennen/ auß der vrsach/ So mann yetz vnns saget den rechten grundt/ wie/ vnd in was gestalt/ wir sollen die lieben hayligen eeren/ vnd so man vns weyset den nächsten weeg/ zů got/ durch Christum durch wöl liches sy dann all gangen vnd kummen sein zů Got/ ja durch den glauben/ vnd vertrawen/ in das Euangeli um vnd wort gottes/ vnnd nit durch jre trendelmärckt/ Thaubenschleg menschen gnad vnnd aplaß/ Item so das wort gottes/ wölliches wider herfür kommen ist/ die wächßler/ jre taubenschleg vnd wächsselbenck vmb stossen vnnd herauß werffen will. So thondt sy gleych als seyen sy vnsinnig/ da ist ain solcher yamer das man die hayligen nit mere eeren wil/ das nit daruon zůsagen ist/ doch lege jnen nit souil an der eere der hailigen/ aber an jrer schand vnnd schaden/ so wir yetz wissenn/ das sy vns also/ vorhand gelogen/ vñ vns vmb das vnser hand beschissen/ solchs künden sy nit erleyden/ sonder suchen alle böse lüstigkait/ wie sy es möchten fürkumen/ das

nit das wortt gottes wurd vnder getruckt/ vnnd sy bey jrer herligkait blyben/ Aber wie hoch sy vor vnd nach die voreigen hayligen erhöhet/ jre fest gefeyret/ vñ gröber gezieret haben/ Also widerumb sinnen vnd trachten sy yetz/ wie sy noch mer marterer mächtig/ schicken jre botten hin vnd wider/ mit jren gewalts briefen/ wie sant Paulus thet/ also das wöllicher das war Ewangelium prediget/ den sol man köpffen/ fahen/ stöcken vñ plöcken vnd zů pulver verbrennen/ vnd wölcher das Euangelium sagt der sey ain ketzer/ wölcher aber sagt von den gesatzen des Bapsts/ vnnd der Römischen kirchen/ der sey ain gůtter Christ/ Vnnd solches seyn die abgötter/ darzů sy vns weysen/ ja die weyssagen vnd traumprediger/ wie vorgemelt ist/ wölche vns abziehen von Gott Solten wir disē all verstainigen/ vnnd zů todt schlagen es wurd gleych zůgon/ wie am Osterabent im schlachthauß aber wir wöllens got befelhen/ der waißt vnns wol zůhelffen/ wann seyn zeyt kummet/ so wir jm allein vertrawen vnd glauben/ nu das ist das ander.

Zum dritten/ so haben wir kain gaystliche oberkayt/ in solcher gestalt reychtum/ eere/ gůt/ vnd gewalt zůhaben/ vnd zůgebrauchen/ als sy dann sagen vñ thůn will ich auch beweren mit der hayligen geschrifft. Nemlich Mathei am xxiij. Capitel. Jr solt euch nit Mayster nennen lassen/ dann ainer ist ewr mayster/ jr aber seyent all brüder/ vnnd jr sollent nyemandt vatter hayssen auff erden/ dann ainer ist ewer vatter der ym himel ist/ Wa ist dann vnnser aller hayligister Vatter Bapst/ vñ andt genädig/ hailig wirdig väter/ vñ herē t Nu seyn sy ye noch bey vns auff erden/ Item wöllicher der gröst sest ist vnder euch/ der sol ewer aller diener sein Dann wer sich selbs erhöhet/ der wirdt ernydert/ Wye reymet sich das so woll/ Ich hab mermals von aynem

pfaffen oder münchen gehört/ kain weltlicher fürst sey so mächtig/ ain priester sey mere zů eeren wann er/ Aber Paulus spricht zů den Römern am andern Capitel. Es ist kain ansehen bey got der person/ Deßhalben wirt gott als bald ansehen ayn Bawren oder betler/ als dye grossen prelaten/ hayligen vätter vnnd herren/ Was spricht der hayl ig Petrus inn der ersten Epistel am andern Capitel. Seyt vnderthänig aller menschlichenn creatur vmb des herren willē/ es sey dem künig/ als dem obersten oder den pflegern/ als den gesandten/ vonnym zur rache der übelthetter/ aber zů lob der wolthätter/ Wann das ist der will gottes/ das ir mit wolthun verstopffent die vnwissenhait der thoreten menschen als die freyen/ vnd nit als hettent jr die freyhait zum teckel der boßhait/ sonder als die knecht Gottes/ seyt eerbiettig gegen yederman/ habent lieb die brůderschafft/ fürchten got/ eerent den künig ꝛc. Da merckent auff liebe Brůder/ Christus vnnd sant Peter/ leeret sie/ sy sollen aller welt vnderthänig/ willig/ gehorsam vnd dienstbar seyn vnd eben in gemeltem Capitel spricht auch Petrus/ Jr seyt ain erwöltes volck vnnd ayn künigklich priesterschafft/ so nu alle die priester sein/ wölche da glauben in Christum/ was haben wir dañ für ain vnderschayd gegen vnnsern gaistlichen/ wañ villeycht allain/ seyn sie darumb besser/ das sy vns abfieren von dem rechtē glauben Cristi/ vnnd das wider spil halten/ den obgemelten sprüchen/ vnd můß jn got/ vnd sant Peter liegen/ sonder sprechen es soll jnen alle menschenn vnderthänig seyn/ mit leib sel eere vñ gůt vnnd wer darwider redt/ der ist schon verurtailt zum Teuffell/ Es wer vil darnon zů schreybenn/ aber ich will es ainem yetlichen frummen Christen selber lassenn erkennen/ wie es zů gat/ als man sicht vñ hört ja greyffen möcht/ in sum̃a sy wöllent got

über got sein im himel vnd aufferden/ist es anders sach das es got thün will/vnd im auch also gefelt/Aber der spruch müß also erfült werden. 2. ad Thessa. 2. capittl

Es sey dann das zünor kumme der abfall vnnd offenbart werde/der mensch der sünden/vnnd das kündt der verderbung/der da ist ain widerwertiger/vnd sich über hebt/über alles das got/oder gottes dienst haysst/Also das er sich setzt in den Tempel gottes/als ain got/vnd gibt sich für als sey er got. Nu wölt ich gern hörn von aynem der mir anderst kündt sagen/von wem sant Paulus da geredt hett/vnnd der im am gleychesten ehet vnnd wer mit allen seynen sachen/Wölcher Kayser/König/Fürst oder herr/inn der gantzen welt/hatt sich sollicher Eere/gewalt vnnd namens vnderstanden zů gebrauchen? Ich glaub warlich das es nyemandt sey/dann der war Endtchrist selber/Wann Sant Paulus spricht weytter an dem selben ortt/Vnnd als dann/so wirt der boßhafftig geoffenbart werden/Wölchen der herr wirt erwürgen/mit dem gayst seynes mundes/vnd wirt seyn ain end machen durch die erscheynung seyner zůkunfft ꝛc. Mich bedunckt schier selber/es grawß im vnd seynen anhengern/wann es geet jnen anzeytlich eer vnd gůt. Christus spricht Mathei am achten. Jo. am xv Nit tragent ann dem weege/weder gürtel noch Täschen/kain gelt/kain schühe/noch nit zůhaben zwen Röck/das thon sy auch wol/wann wa sy gondt/reyttent/oder farendt/so tragent sy kayn gelt bey jnen/es ist des wüstes zůuil worden/wann solten sie es alles/in Täschen oder secklen tragenn/Es schnydt jnen den leyß endtzway. Syhond aber gůtt beschlagen truhen/vnnd jre pfening Mayster/darzů die es eynnemen vnnd verrechnen/So tragent sy nit vil brott oder weyn mitt jnen/sy hand roß vñ wägē genůg/wölche jns nach fürē/

Deßgleychen tregt selten einer zwen schühe/ er müß vier ob ainander anhaben. Item es hatt auch selten ayner nur zwen röck/ sonnder zehen oder meere/ die füret oder tregt man im nach/ wann sy überfeld ziehen/ gantz Truhen vnnd wadtseck vol/ da wysten die maulesel wol von zůsagen/ wann sy werden jr offt jnen auff dem rugken. O jr gewaltigen herzen der finsternuß. Christus spriche jr sollent nyemant verdamnen das ir nit verdampt werdent/ wann der Junger sey nit über seinen mayster ꝛc. Item Johañ. am 12. Ich bin nit kumen das ich dye welt riche/ sonder das ich die welt sälig mach/ Wa ist dann ewer gewalt des bans? So ir sprecht/ jr habent macht ainen zůuerdamnen Der spruch Matthei am xviij. lernet es euch nit/ Sonder Christus spricht/ Sündiget dein brůder straff jn ꝛc. Vnnd am letsten spricht er man sol jn gon lassen/ wie ain haiden (als wolt er sagen) lassent mir jnen/ ich wayß wol mit im vmbzůgon nach meynem gefallen/ Er spricht nit/ geendt hin/ nement vnd gebent in dem teüffel/ jr werdent lang kain solchen gewalt auß dem spruch beweren als jr gebraucht habt/ aber da hat euch freylich Christus den befelch vnd gewalt gebñ so er sprach/ Marci vltimo. Geendt hin in die gantze welt vnd predigen das Euangelium allen creaturen/ wer da glaubt vnd würdt getaufft der wirt selig/ aber wer nit glaubt der wirt verdampt/ wie aber jr dem befelch nach kumēnt/ das hört/ vnnd sihet man wol/ wie ir das verkündet/ ja vns darzů lieber verschlündet/ das ist ewer dienstbarkayt so jr vns beweyset. Christus spricht Marci. am x. Wölcher will der grösseste vnder euch sein/ der soll ewer aller diener seyn/ vnd wölcher wil vnder euch der fürnemest sein oder werdē/ der sol ewere aller knecht sein/ denn des menschen sonn ist nit kummen/ das er ym dienen laß/ sonder das er diene/ vnnd gebe seyn leyb für

vil/ zur bezalung ꝛc. Des gabe er jnen vil exempel/ vnd sonderlich am grönen donerstag/ da er seinen Jungern die füß wüsch/ vnd zů tisch dienet/ Aber man můß jnen die füß kussen/ auch alle ere vñ dienstbarkait beweysen wider alle ordnung Gottes/ das sihet man auch wol/ Ich glaub das der Lucifer/ kayn grössere freud inn der hell hab/ wann das er darzů hat bracht/ so er solliches wayßt/ das im die yrdischen götter/ also zůfaren wöl/ liche got/ mere vnd höher verachrhaben/ dann er selbs/ wann sy setzen jren stůll inn gott hineyn/ in dem so man můß sprechen aller hayligister vatter in got/ so doch Lucifer nicht meere begert hatt wann neben jm zůsitzen/ Darumb acht ichs darfür (Gott wöll das ich lyege) sy werden des Lucifers füßschämel werden/ wann wer sich selbs erhöhet der wirdt ernydert.

Jrem Christus spricht Mathei am x. Das sy sollen dye krancken gesund machen/ vnd die todten erquicken/ vñ spricht weytter/ Gebent es vmbsonst/ wann vmbsonst habt yrs empfangen Ja so sprechenn sy/ wer will vmbsonst knecht seyn/ wir můssen ye auch ettwas geleben/ wir haben sonst nichts/ vnd wir sehen es mit augen das schier der halb taylr ist der welt/ in stetten vñ auff dem land/ vñ hand so vil güter pfründen ye ainer zehen oder zwayntzig/ die inen vmb gots willen gestyfft vnd geben seynd worden/ das sy die leüte darmit vnbeschwert sőllent fürsehenn/ aber da klöckt nichts/ Sy sinnen vnnd trachten tag vnnd nacht/ wie sy ner bettels auffrichten Jch wayß wol wann ich zů aynen Abt/ Bropst/ Bischoff/ oder sey ain Gaystlicher Prelat wer er wöll kőme/ vnd bät jn vmb das almůsen/ vnnd er weßt das ich vorhyn genůg het/ hauß/ hoff/ vnnd was dareyn gehört/ er wurd on zweyffel sprechenn du laur/ Wie darffest du so keck seyn/ vnd mich vmb ain almůßen bitten/ vnnd hast

selber mer wañ du darffest/mã solt dichert reneke/wañ du stilst es dem der seyn nott türfftig ist/vnd er eher mit recht/Aber wir soltenjnen auch also thon haben/vnnd noch thünn so wer der knecht nit so gewaltig über den herren erhöcht wordenn/Aber so sprechent dann die armen pfaffen/wir habenn nit all pfründt/wyr müssenn vns nun der bossel arbait behelffen/vmb die spreüwer/vnnd jnen den keren lassen/da geschicht jn auch recht/wann es lassen sich jr vil weyhen auff pfründ vnd gericht tisch/vnd zaygen dem weych Bischoff offt falsch brief/vñ beschey ssenden weych Bischoff vñ die weyhē vnd hand weder pfründ/gericht noch vngericht tisch aber wol möchten jr etlich fürsehen seyn/mit geryften hüren/Jch hab jr selber meer wann ain kendt/der sich versach mit dem selben haußradt/ee/das er weßt nun ain pfannen holtz yns hauß zükauffenn/noch gelobet er raynigkait zühalten/vnd hört sich wol ain jar vorhin versehen mit hüren/Wann dann solliche gesel geweycht werden/so wend sy auch herren sein. Stand dann auff vnd predigent vns vnd den bawren/ja lyegen vnns vor/das jnen die helß möchten krachen/darmit das sy auch etwas auß den spreüwren dreschen/Da leyt dann denen nit vil daran/die den keren nemen/vnnd lant ynen die spreüwr für jr arbayt/es gang den Schäfflach wye es wöll. Es speicht aber Paulus zü den Thessalonicern an der andern Epistel am dritten Capittel Wyr haben von nyemandt das brott vmbsonst genummen/aber wir haben mit mühe vnnd schwayß/tag vñ nacht gearbayt/damit nyemandt beschwert würdt mit vns vnnd da wir noch bey euch warenn/gepotten wir euch solliches/das/So yemandt nicht wölt arbayten der solt auch nicht essen. Got sprach zü Adam Genesis am dritten Capitel. Jm schwayß deynes angesichts

solt du dein brot essen/biß das du wider zur erden wyrst/ Ich glauß wol das Münch pfaffen vnd Nonnen meer schwitzen ob dem tisch/wañ oß jr arbayt Da hört jr von got vnd sant Paulo was ewer reychtum vnnd herrlich hayt seyn soll/aber der Endtchrist betit euch/faul fressig/geytzig vñ hochfärtig zů sein/vnd alle bieberey zů treyben/darmit das jr im das gelayt nit vergebens inn die hell zum teuffel geben werden. Johannes in der andern Epistel im ersten Capitel spricht er/Wer übertrytt vñ bleybt nit in vnser ler/oder leer Christi der hat kayn got/wer aber jn der ler Christi bleybt der hat den vatter vñ den son (vñ gleych darnach spricht er) So yemandt zů euch kumbt vnd bringt nit mit jm dise ler/den nempt nit zů hauß vñ grüssent jn nit/dañ wer jn grüßt/ der hatt gemainschafft mit seynen wercken/Damit gen wir hören vnd leeren/wie wir vnseren Junckherren vñ gots bůben schuldig seyen eer zůbeweysen/die vns dz wort gots sollen sagen von wegen jrer ämpter/vnnd aber das nyt thondt/ja verbieten/toben vñ würten/wie sy es möchten verdamen/vñ die darzů/wölche es geren theten ꝛc.

Dergleychen spricht er Johannis am viij. Bleybent jr in meiner red/so werdent jr meine junger/vñ die warhayt erkennen/Da spraachent die Juden/Wir seyen Abrahams sün/Antwurdt jn Christus/seyt jr Abrahams sün/so thondt jr Abrahams werck/Also auch wend die haben das man sy halt als die gesandten von got. wie sy sich berümen/vnnd vnder ziehent sich aller eer vñ gewalts der Apostel/so thyendt sy auch die werck der Apostel/vñ beleybent in der red vñ Euangelio/wie es jnen Christus befolhen hatt/so wyß wir das sie zwyfälteger Eeren werdt seynd/vnnd jres lons. Die weyl sy aber fallent von gott/vnnd seynd botten des teuffels/so geb jn der teuffel jren lon.

Nun sprechent sy aber / Christus hab jnen gewalt geben / vnnd zaygen das an auß etlichen Sprüchen vnd Euangelio. Nemlich da Christus sprach zů Petro / zů drey malen / hast du mich lieb / Da sprach er / auch zů drey malen / Ja herr ich hab dich lieb / vnd du wayst das ich dich Lyeb hab / Sprach Christus / So waydne myr meyne schäfflach / Christus aber befalch Sant Peter seyne schäfflach auff die lieb die er jm bekant auß rechtem warhafftigem hertzenn / Als er Christo vnnd vns bewysen hatt mit der thatt / das er das wort gots verkündiget nach dem befelch gots / vnnd darbey ließ leyb vnd leben für seyne schäfflach / Wie Christus sein mayster auch gethon hatt / Aber wie lieb yetz vnnser Bäpst / vns haben / das sech wir wol / sy verleugneten ee Gott vnnd seyner schäfflach / ee vnd sy theten als sant Peter vnnd die andern Apostel / das sicht vnd hört man gnůgsamlichen vor augen / Ich hab es auch im nechsten bůchlein gnůg gemelt / wiewol ich es yetz auch ain wenigen auffs kürtzest melden můß der maynung vnnd materin nach / deßgeleychen wend sy auch Sant Peter sey / der felß / darauff Christus / hab gebawen seyn kirchen / So findt man in Hebreischer sprach / wann sy wend sprechen got / wie wir gor / got wöllen nennen / so sprechen sy fölß in jrer sprach / deßgleichen / Petrus Cepfa sirisch / Peter Kriechisch hayßt auff Teütsch auch ain felß / Also alle Christen die da in rechtem glauben bekennen das Christus sey / vnnd ist ain son des waren lebendigen gottes / Wie Sant Peter / die send alle Petrus / vonn wegen yrer erkantnus / Wölliches ist der felß / darauff Petrus vnd alle Petrus gebant seindt / vnnd die gemayn / ist die bekantnus des glaubens / Also auch der nam / helle port / ist allergewalt / wider die Christen / als / da ist sünd / tod vñ hell / weltlich weyßhayt / vnnd gewalt / vñ die schlüssel

darauff sy bawent/ sind das wort gottes das auß Chri-
stus Sant Peters/ vnd aller Apostel mund gangen sind
nach dem befelch gots im newen vnd alten Testament
vnnd durch eyngebung got des hayligen gaystes/ so wir
den selben glauben geben auß der genad gottes/ so ha-
ben wir die zwen schlüssel/ die vns das reych gotes auff
schliessent/ nach der verhayssung Christi. Johannis
am sechsten Capitel. Wöllicher glaubt in Son/ der
wirdt haben das ewig leben/ Vnd das sollent mir mein
Schlüssel seyn/ wa mir got die gnad gibet/ das ich sie
über käm/ vnnd jr narrenwerck gar nicht Christus hat
auch geantwurt den worten Petri/ die der gayst gottes
auß jm redt/ vnd nit sant Petrus leyblich person/ das be
weyß ich/ so er spricht/ deyn flaysch vnd plůt/ hat dir es
nit geoffenbart/ sonder meyn vater im hymel. Darumb
hatt er dem gayst gottes geantwurt/ als dem hayligen
gayst ů die drit person ist in der hayligen eryuäleigkayt.

Wann in dem selben Capitel da Cristus dise wort
redt mit Sant Petter/ Gleych darnach hůb Christus
an vnd sagt seynen Jungern wie er auff gieng gen Je-
rusalem den schendtlichen tod des Creützes zůleydenn/
vnd alle sein marter erzelt er jnen da nam jn Petrus auf
ain ort/ vnnd sprach/ herr das widerfar dir nymer/ schon
deyn selber/ Da antwurdt jm Christus vnnd sprach/
Gang von mir Sathan/ du bist mir ain laster oder er-
ernus/ deñ du wayst nit das göttlich/ sonder das men-
schlich ist/ sihe hatt dann Christus seyn kirch auff den
Sath n den teuffel gesetzt so hat er sy ye ring gewagt/
vnd leycht geschetzt/ Was ist jn dann not an gangen/ dz
er so vil marter von vnsert wegen vnd todt geliten hat
Wir werenon das wol auff den teuffel gebaut worden/
Seynd ye das auch die wort Chri sti/ da er sprach/ du Sa-
than/ als wol als da er sagt/ auff dich will ich bawenn

meyn kirchen/Am ersten redt Petrus nach/vñ auß dem willen des himlischen vaters/da er sprach/Du bist Cristus ain son des lebendigen gots/des was vñ ist warlich der wil des himlischen vaters/das ers was/vñ noch ist ain son gots/ja solt sterben für vns am Creütz/da aber Petrus wider das redt/vnd wolt Christus solt nit leyden vnd sterben/das geschach durch eyngebung des teuffels wie er thet durch die schlangen/Eua vnd Adam/darauff ward im auch ain antwort/wie dem teuffel.

Itē da Christus sprach zů den jungern Math. am xvviij Capitel. Wen jr binden hie auff erden/sol auch bundē seyn im himel/vnd wen ir auff erden auffl̄sent/der soll auch loß seyn. Vnd im selben Capitel fragt Petrus den herren vnd sprach/Herr wie offt soll ich meynem brůder verzeyhen/ist es gnůg zů vij malen? Jesus antwort im/Ich sag nit zů vij malen/sonder zů sibentzig malen siben mal/Vnnd geyt vns darnach ain geleychnus darauff/mit dem Künig der mit seynem diener rechenschafft hielt/vnd er in nit zů zalen hett/die zehen tausent pfundt da begert er gnad von dem Künig/vnnd er bewyßt im barmhertzigkayt/vñ ließ im es alles nach. Aber der selb knecht fandt ain andern seyner mitknecht ainen/der wz im hundert pfenig/dem wolt er es nit nachlassen/wye fast er gnad begert/yedoch bewyß er im kain barmhertzigkayt/wie vil im barmhertzigkait von seynem herren bewysen was worden/also wañ so wir ainander verzeyhen vnd vergeben auß göttlicher vnd brůderlicher lyebe/wie dañ vns dz vater vnser lert/vergiß vns vnser schuld als wir vergeben vnsern schuldigern/dz halt ich in meynem ainfältigē sin̄. für dz recht bindē vñ entbindē/verbeut euch nit Cristus dz ir nyemāt solt verdamē? Etwa ist dañ ewr bindē/so er Lu. am vi. ca. spricht/Seyt barmhertzig wie ewer vater auch barmhertzig ist. richtent nit so werdt ir nit gericht/verdament nit/so werdt ir nit ver

dañt/ da (so got) mügen wir hören/ wz ir dañ vñ gayſtlich recht iſt/ das ſy es alles wid got es wort vñ ordnung inen ſelber erdacht vñ erfunden haben/ auß des teuffels eingebung/ wañ ſy nennent es ye dz gaiſtlich recht. Nu kan ye kain recht ſein/ es müß richtē vñ verdañen/ wz wer es ſonſt für ain recht/ ſo verbeut euch ye Chriſtus in diſem ſpruch/ Jr ſolt weder richten noch vrtailen/ da wer auch vil von zů ſchreibē. Weiter da Chriſtus ſandt ſeyne junger zů den Samaritanern. Luce. am 9. da ſy im dye herberg soltē beſtellen vñ man wolt ſy nit eynlaſſen/ da ſprachent ſy zum herren/ Herr wiltu ſo wöllē wir ſagen/ das des fewr von himel fall/ vñ verzer ſy/ wie Helias thet Criſtus wendet ſich zů inē ſprach/ vñ trewet jn/ wißt yr nit wz gaiſts ir ſeind/ des menſchē ſon iſt nit kañen/ d menſchē ſel zůuerderben/ ſonder zů erhaltē dz ſeind ye lauter klar ſpruch vñ wort gotes/ wz ſy für recht/ gwalt vnd macht über vns zůrichtē/ an ſel leib vñ gůt dañ/ noch vermainent ſy ye vns dem teuffel in racheñ zůwerffen mit dem bañ/ diſe bañbůbē vñſachen der ſy hundert feltig mer ſchuldig ſeind dañ die/ wölche ſy verbannen. ſo kumen aber die maul effel ſprechent auch/ Criſtus ſagt im euangelio/ wer euch nit annimpt d nimpt auch mich nit an/ ja dz gib ich in auch zů/ wañ ſy kumēt vñ ſagent vns des euangeliū wie yns got befolhē hat/ ſolcher wirt auch warlich von got nit angenomen. Jtē ſprechēt auch ſy ſeyen ſtathalter vñ Vicarij Criſti/ ſo ſpricht Criſtus zů inen/ lerent ſy alle ding behaltē/ dz ich euch gepoten hab/ Ich bin bey euch alle tag biß anß end d welt/ ſo iſt er dañ bey vns als vnſer got vñ herr/ ſo ſollent ſy bey vns ſein/ wie vnſer diener vñ nit dz ſy ſitzent an gots ſtat vñ wañ ſy anderſt ſagen/ wann das wort gottes/ ſo ſoll ich von inen fliehen/ wie vor den wütenden hunden/ vnnd ſoll weder ynen noch yren leeren anhanngen.

Paulus spricht/zů den Galatern/ oß ayn andrer wyr/ oder ain engel von hymel kām/ vnnd wolt euch anderst sagen wann wir euch gesagt haben/ So soll es jm ayn flůch sein. Möchten sy yetz den Paulum verflůchen/ sy thettens von hertzen gern/ Jch will geschweygen/ seyner leer zůfolgen/ wann sy widersächten es/ vnd vermaledeyens biß auff das höchst.

Christus spricht Johannis am xx. Als mich meyn vatter hat gesant/ also send ich auch euch. Vnnd Luce. am x. Capitel. Geet hin/ sehent/ ich send euch/ als dye lām̃er vnder die wölff/ so kummen sy/ damitten vnder die lām̃er wie die wölff/ Also wissen wir auß disen vnd vil andern mer lautern klaren Spruchen/ der noch vyl an zů zaygen weren/ das wir all Schwester vñ Brůder seind/ vnd ains des andern gewalt hat zů straffen/ vnd das sy kayn befelch von Gott habenn/ von sollichem gewalt/ recht/ reycheum/ eer oder herrlichayt/ als sy vnns dann vorsagen vnnd gesagt haben/ sonder in aller gots gehorsam armůt/ demůt/ gedult/ göttlicher vnd Brůderlicher lyeb/ zů meeren die heerd Christi/ Das gehört der gaystlichen oberkaitzů/ wölt jr gleyßner anders ewren namen genůg thon/ wie jr sagent/ jr seyen die gaystlichñ ja die teüffel seindt auch gayst. Mathei am fünfften Capitel. Laßt eüwer liecht leychten vor den leüten/ das sye eüwre gůtte werck sehen/ vnd ewren vater im hymel preyßen.

O lieben brůder wir sehen wol wie jre werck scheynen wie ain esels feygen/ in ainer doren högken. Sy sagent auch sy haben den hayligen gayst/ das laß ich wol geschehen/ in sollicher gestalt/ wann sy jn haben wolten/ so funden sy jn/ in der Bibel/ wie er vnns durch die propheten/ Apostel vnnd Christus selber geweyßt/ geleert/ getröst/ vnd gestrafft hat/ das vns gantz genůgsam iſt

zů vnser säligkayt/aber die Bibel ist jnen als angenäm als wann ain Saw in ain Juden Schůlkäm/ vnd als sy ain gayst in jnen habenn also scheynen die werck yres gaysts auß jnen/ Judas der gots verrätter was auch ein Apostel sach vnnd hört die zaychen vnnd die edlen leeren Christi/ Er was auch seyn Amptmann/ aber da halff nichts an jm/ der Gayst der in jm was/ der reget sich zů aller zeyt in jm/ seyn hertz mocht nye ersättiget werden er verkauffet Christum vmb gelt/ das thend vnser gaistler auch/ Judas verkauffet Christum nit mer wañ ayn mal/ so habent sy ain ewig gelt auff jn geschlagen/ vnd nit allain Christum/ sonder auch alles das got zůgehört dardurch wir sollen sälig werden/ das müssen wir alles von jnen kauffen/ vnd haben noch vil meer darzů newe erfinndung auffgericht/ mit lyegen vnnd tryegen wyder das wort gottes/ dardurch wir sollen sälig werden/ als das todten gefreß/ Gnad vnnd aßplaß/ haymlich Beycht/ ölung/ Fyrmung/ Saltz/ schmaltz/ Krawtwürtz/ wasser vnnd weyn zů weyhen/ vnnd ist der ketzerey vil/ des als erlogen vnnd weyt von dem Ewangelio ist. Item Christus spricht Mathei am xiiij. capitel

Wöllicher nit verlaßt oder hasset/ seyn vatter/ můtter/ weyb vnnd kinder/ Schwester vnnd Brůder/ vonn meynt wegen/ ja auch seyn leben ꝛc.

Das Euangelium hatt sy reych vnnd mächtig gemacht/ auß der vrsach/ Sy hond gesagt wir sollen weder vatter/ můtter/ schwester/ brůder noch kinder ansehen/ vnnd jnen vertrawen/ sonder sollen vnns bey lebendigem leyb/ ewig Jartäg/ ewig Messen styfften/ ewyg liechter/ Meßgwand/ Kelch/ vnd zů allem dem das jr nutz vnnd eer ist gewesen/ hand sy es zů gewendet/ Wye Christus von jnen sagt Mathei am xxiij. Capitel.

Wee euch schrifftgeleerten phariseyer heychler/ die jr der

Paulus spricht/zů den Galatern/ oß ayn andrer wyr/ oder ain engel von hymel kām/ vnnd wolt euch anderst sagen wann wir euch gesagt haben/ So soll es im ayn flůch sein. Möchten sy yetz den Paulum verflůchenn sy thettens von hertzen gern/ Ich will geschweygenn seyner leer zůfolgen/ wann sy widersächten es/ vnd vermaledeyens biß auff das höchst.

Christus spricht Johannis am xx. Als mich meyn vatter hat gesant/ also send ich auch euch. Vnnd Luce. am x. Capitel. Geet hin sehent/ ich send euch/ als dye lämer vnder die wölff so kummment sy/ damitten vnder die lämer wie die wölff/ Also wissen wir auß disen vnd vil andern mer lautternn klaren Spruchen/ der noch vyl an zů zaygen weren/ das wir all Schwester vñ Brůder seind/ vnd ains des andern gewalt hat zů straffen/ vnd das sy kayn befelch von Gott habenn/ von sollichem gewalt/ recht/ reychtum/ eer oder herrlichayt/ als sy vnns dann vorsagen vnnd gesagt haben/ sonder in aller gots gehorsam armůt/ demůt/ gedult/ göttlicher vnd Brůderlicher lyeb/ zů meeren die heerd Christi/ Das gehört der gaystlichen oberkait zů/ wölt jr gleyßner anders ewrem namen genůg thon/ wie jr sagent/ jr seyen die gaystlichñ ja die teüffel seindt auch gayst. Mathei am fünfften Capitel. Laßt eüwer liecht leychten vor den leüten/ das sy eüwre gůtte werck sehen/ vnd ewren vatter im hymel preyßen.

O lieben brůder wir sehen wol wie jre werck scheynen wie ain esels feygen/ in ainer dornhögken. Sy sagent auch sy haben den hayligen gayst/ das laß ich wol geschehen/ in sollicher gestalt/ wann sy jn haben wolten/ so funden sy jn/ in der Bibel/ wie er vnns durch die propheten/ Apostel vnnd Christus selber geweyßt/ geleert/ getröst/ vnd gestrafft hat/ das vns gantz genůgsam ist

zů vnser säligkayt/aber die Bibel ist jnen als angenäm als wann ain Saw in ain Juden Schůl käm/ vnd als sy ain gayst in jnen habenn also scheynen die werck yres gaysts auß jnen/ Judas der gots verrätter was auch ein Apostel sach vnnd hört die zaychen vnnd die edlen leeren Christi/ Er was auch seyn Amptmann/ aber da halff nichts an jm/ der Gayst der in jm was/ der reget sich zů aller zeyt in jm/ seyn hertz mocht nye ersättiget werden er verkauffet Christum vmb gelt/ das thend vnser gaistler auch/ Judas verkauffet Christum nit mer wañ ayn mal/ so habent sy ain ewig gelt auff jn geschlagen/ vnd nit allain Christum/ sonder auch alles das got zůgehört dardurch wir sollen sälig werden/ das müssen wir alles von jnen kauffen/ vnd haben noch vil meer darzů newe erfinndung auffgericht/ mit lyegen vnnd tryegen wyder das wort gottes/ dardurch wir sollen sälig werden/ als das todten gefreß/ Gnad vnnd aßplaß/ haymlich Beycht/ ölung/ Fyrmung/ Saltz/ schmaltz/ Krawtwürtz/ wasser vnnd weyn zů weyhen/ vnnd ist der ketzerey vil/ des als erlogen vnnd weyt von dem Ewangelio ist. Item Christus spricht Mathei am xiij. capitel

Wöllicher nit verlaßt oder hasset/ seyn vatter/ mütter/ weyb vnnd kinder/ Schwester vnnd Brüder/ vonn meynt wegen/ ja auch seyn leben ꝛc.

Das Euangelium hatt sy reych vnnd mächtig gemacht/ auß der vrsach/ Sy hond gesagt wir sollen weder vatter/ mütter/ schwester brüder noch kinder ansehen/ vnnd jnen vertrawen/ sonder sollen vnns bey lebendigem leyb/ ewig Jartäg/ ewig Messen styfften/ ewyg liechter/ Meßgwand/ Kelch/ vnd zů allem dem das jr nutz vnnd eer ist gewesen/ hand sy es zů gewendet/ Wye Christus von jnen sagt Mathei am xxiij. Capitel.

Wee euch schrifftgeleerten phariseyer heychler/ die jr der

witwen heißer fressent vnnd wenden für lange gebeet/ darumb werdet jr dester meer verdaimnus empfahen n/ vnnd haben nit gedacht/ Wie Christus sagt Mathei am xxv. Capitel. Was jr thon habt ainem vnder dy= sem meynen geryngestenn brüdern/ das habt jr mir ge= than/ Da hörent sy was Christus spricht/ Er will man soll dem armen helffen vnnd nit den grossen herren/ dye vorhin vol vnnd fawl zapffen seynd/ Den Nackenden/ Hungerigen/ Dürstigen/ Krancken/ Gefanngen/ bey denen will Christus/ das wir vnnser sälig kayt süchenn/ vnnd nit bey den fawlenbüben/ Wann man den Bettel jnen geyt/ So nemendt sy in eyn/ on alle scham/ vnnd forcht gen got/ vnnd der welt/ wann man aber soll steur en/ wachgelt vnnd ander dinng geben/ so seyndt sy frey herren/ vnnd gefreyt von Bäpsten/ Kayser/ Künigen/ Also hören wir ye wol/ das Christus nu die armen/ vnnd dürfftigen vns für geyt. Paulus am andern Capitel zů den Römern spricht er. Es ist kayn ansehen bey got der Person/ So wirdt freylich Christus nit vil auff se= hens haben/ auff die drynäleigen Kron/ Guldin schüch Samat/ Seydin/ Gold/ Silber/ Edel gestaynn/ Rot hüt/ oder paret/ Jnfäln/ Corkappen/ Münchs klayder oder guglen/ sonder jre hertzen. Petrus an der erstenn Epistel am letsten Capitel/ spricht er. Fyerent dye heerd Gottes/ die da ist vnder euch fürsehent sy/ nit be= zwungenlich/ aber willigklich/ noch nit vmb willenn/ aynes schneden gewynß.

Also thyendt yetz auch die/ die sich Sant Peters an= nemen/ Sy fragen nach kaynem schneden gewyn/ son= der es můß hauffen weyß vmb sy zůgon. Paulus zů den Römern am xiij. Capitel. Der da wider stat dem gewalt/ der wider steet Gottes ordnung/ Deñ er treget nit das waffen vmbsonst/ Wann die Fürsten seyndt nit

ain forcht des gütten/besonder des beßen werckes/ Da hören wir wol/wer/vnnd wem das recht zügehört/ Jr gaystlich rechte haben sy geschöpfft auß nyemandt dann auß dem teuffel. Jheremie. am xxiij. Capitel. Wee den hirten/die da zerreyssent die heerde meyner wayd/ vnd verlayrten meyn volck/in die lügen/die da nit nutz ent/disem volck. Jch main sy haben dem heren vor gelogen/vnd verlayrtet/Jch sorg/das wee ßber sy/werd auch nit außbleyben. Got spricht/Ezechielis am 43. Capitel. Son des menschen/sprich zů den hirtten dyse ding (spricht der herr) zů den hirtten Jsrael/die da waidnen/sich selber/vnnd meyn heerd wirt nit gewaydnet von den hirtten. Jr essent die milich/vnnd werdet bedeckt mit der woll/vnnd das da sayßt was/das erschlůgent ir/des da was siech/das habt ir nit gestercket/vnd das da was krannck/habt ir nit gesundt gemacht. Jch wird sy hayssen auff hörenzů waydnen meyne schäfleyn vnd ich erlöß meine schäflein von irem mund ꝛc.

Das bin ich on zweyffel/gott werd vnns erlesen/wann das leyt yetz alles am tag/. Wie vonn ynen geweyssagt ist/das sy des alles an vnns volbracht hondt/ Das mag ain yetlicher frummer Christ sehen/vnnd mercken/wie sy vnns gewaydnet hand/geschunden vnd geschaben.

Jch fürcht auch das sy das volck seyenn/ Da Christus vorsagt. Luce am sibent Capitel. so er spricht. Ain yetlicher der ain wort sagt wider den son des menschen dem wirdts nachgelassen/aber wöllicher sagt/wider den hayligenn gayst/wirdt im nit verzygen/weder hye noch dort. Das seyndt eben die knaben des Endtchrists die da verbietten/durchächten/fahenn/vnnd verteyben wöllendt mit gewalt die hailigenn geschrifft/ Aber den Endenchrist vnnd seynn Gesatz Emporhebenn.

Solche sünden wider jr aygen gewysen vnnd wider den hayligen gayst/ Wann sy wyssen oder sollent wyssenn/ das sy jre Prelatur darauff ann hand genommen/ das wort gottes vns zů vnderweysen/ den Christen glauben meren/ ja wol/ des Endtchrists glauben/ aber was wöll wir sagen/ sy seindt verzweyffelt bey gesundem lebendigen leyb/ das nemen wir auß dem Ewangelio Matthei am xxiij. Auff den stůl Mose habent sich gesetzt dye schrifftgeleerten gleyßner vnnd phariseyer/ alles was sy euch sagen/ das jr halten sollen/ das thondt/ aber nach jren wercken sollen jr nit thon. Also sagen vnd leeren sy vns noch alle tag/ wir sollen leben nach jren worten vnd nit nach iren wercken/ als wölten sy sprechen/ Wyr wyssen nach auß weysung der hayligen geschrifft/ das wir ewigklich verloren seyen/ wann wir kündenn vnnd mügen vnser hochfart/ geyz/ haß vnnd vnser tryegerey nit lassen/ so můg wyr vnns nit in sollich schand vnnd schaden stieren/ das wir vnns selber hayssen in halß neyn liegen/ als wir dann thon můsten/ wañ wir wolten wyd zů dem rechten weeg gottes kum̃en/ darzů můsten wyr vmb vnser reychtum gwalt vnnd eer kum̃en/ vñ ee wyr das thon wöllen/ so můß es ee heůtt/ har/ vnd vnser seel gelten/ darumb so folgent nit vnsern wercken/ sonder vnsern worten/ darmit vnser peyn nit dest grösser inn der hell werd wie dañ der reych man auch begert/ Luce am xvi. Das Abraham solt Lasarum senden zů seynen brůdern/ sy zů warnen das sy nit zů im inn die hell kämen/ vnd seyn peyn meereten/ Aber wir wöllen got für sy bitt als dañ got von vns erfordert vnd vns gebewt/ ja selber Ezechielis am xxxiij. Capitel. Ich leb (spricht got) ich wil nit den tod des vngůttigen/ sonder das der vngůtig werd bekert/ von seynem weg vñ leben/ Also wöllen wir im auch nit wünschen noch bytten den ewigen tod/ son-

bergot lassen ir vrtayler sein/wañ wir sollē vns die weyl nit lang lassen seyn in diser widerwertigkait mit den gotloſen widerfächtern des Euangeliums/dañ sy wütent so grewlich in aller welt/wie das wild mör thet/Math. am viij. Capitel Da Jesus schlieff bey seynen Jungern im schiff/vnd geschach doch kainem nichts/weyl sy den herren bey inen heten/Also wöllen wir auch thon/wyr wöllen den herren vnd seyn göttliches wort nit von vns lassen/also vil er vnns hilfft vnnd genad geit/vnnd solls es auch vnser hewt vnd har gelten/als wol als sy/vñ got on vnderlaß biten/das er vnns seinen glauben mere in vnserem hertzen/nach seynem göttlichen willen vñ wolgefallen/das sein nam in vns gepreyßt/vnd sein gewalt durch vns erzaygt vñ erkent werd/ Vnd wöllen zů dem herren schreyen mit vertrawtem hertzen vnnd rieffen on auff hören/das er auff wach/wañ der massen begerter erweckt zů werden/vnnd wöllen sprechen/ach herr gat es dich nit an/wann wir also verderben? Nun wyß wyr ye wol das du vns lieb hast/wañ du hast vns das bewysen in vil weg/besonder/das du vns deinen son zů aygenn gegeben hast/biß in den tod/laß vnns diſe wildnus nit wider von dir reysen/das solcher todt nit vergebens für vns geschehen sey.

Liebe brüder vnd schwester ich bit euch/vmb gottes willen/lond vns nit klainmütig sein/an vnserem gott/der vns nit verlassen wirt/Wann ir secht/wie man mit der aller hayligisten menschayt Christi vmb ist gangen vnd allen seynen anhengern, Also gat man yetz mit seynem göttlichen wort vmb/Annas/Caypßas/Herodes/vnd der falsch Pilatus seyn wider lebendig worden/vnd ich glaub das es noch nit hab recht angefangen/vnnser durchächtung/wañ ich mach mir diſe rechnung/Wañ sy werden sehen das sy weder mit warer rechter heiliger

geschrifft die sach mügen vmstossen / noch mit andern helen böszen lüsten hinder sich tryben / so werden sy sich mit gewalt vnderston / das kindlin zů tödten.

Darumb lieben brüder vnd schwester in Christo / lassent vns tag vñ nacht got biten / vmb genad vñ sterckz des glaubens / Lieben / vnd hoffnung zů got vnserem erlöser / wann er hatt vnns ye verhayssen. Johannis am xvj. Was wir biten seynen himlischen vatter in seinem namen das werd er vns geben / Darzů helff vns got.

A M E N.

GELOOFS BELYDENISSE
DER
DOOPSGESINDEN,
BEKENT ONDER DE NAAM
VAN
OUDE VLAMINGEN.

Hunne Societeits Vergaderinge houdende
in de Botteringe-ſtraat te
GRONINGEN.
In den Jaere 1755. uytgegeeven
Volgens beſluyt der algemeene
Societeits Vergaderingh.

Te GRONINGEN,
By PIETER BANDSMA, Boekverkoper
in de Brugge ſtraat, in de Bonte Kater. 1755.
Gedrukt voor de Uytgevers.

De Societeit erkent geene Exemplaren voor de hunne, dan die door *Tiete Popkes*, off *Harm Scholtens*, eygenhandig alhier zyn ondertekendt.

J: Th: Popkes

VOORREEDEN.

Het is eene onder de Doopsgezinde, die men de *Oude Vlamingen* noemt, bekende saak, dat men de Geloofsstukken onzer besondere Gemeentens van lange Jaeren herwaerts, niet openbaar in druk; maer alleen in geschrift by sommige berustende, voor handen had, waer door dan ook behalven 't gebrekkige van dit geschrevene, ons gevoelen in verscheide stukken te minder, insonderheyt van die buyten ons zyn, geweeten konde worden, terwyl men sommige onderwys boekjes van particuliere persoonen, hier omtrent niet genoeg voldoenende aanstag, om over ons algemeen gevoelen te konnen oordeelen: 't geen veroorsaakte, dat men nu en dan gewaar wierd, dat men gevoelens aan ons toeschreeff, die juyst niet regt met de waerheyt der Zaak over een quam.

Dit, en meer reedenen die men hadt, heeft veele onder ons al lang doen wenschen, dat men soo een kort ontwerp onzer Leere openbaar in 't Ligt mogt zien, die van onze gantsche Societeit, bovengenoemdt, in overeenkomst wierd omhelst: waar door dan ook een en ander ontwerp ter overweeging der Gemeentens is in 't midden gebragt.

En 't geene hier volgt, is wel op een voorige algemeene Vergadering met reedelyk genoegen, maer nu op deeze Algemeene Societeits Vergaderinge den 8 Juny 1755 en volgende daagen binnen Groningen gehouden, met zeer weinig verandering, en met eenpa-

rige toeſtemminge, als een *algemeene Belydeniſſe* onzer Gemeentens omhelſt.

Zie daar dan eindeling dat geene verkreegen, waer na veelen al lange hebben uytgezien.

Ons is ondertuſſchen niet onbekent, dat zulke ontwerpen van geloofsſtukken, behalven haare bezondere nuttigheyt, die men in verſcheidene opzigten daer van hebben kan, ze ook by ſommige bedenkinge van ſwarigheden heeft, terwyl de droevige ondervinding maar al te veel heeft geleerdt, dat onder meer andere, ook ons Doopsgezinde Lichaam door aenleyding van bepaelde ontwerpen, voortyts niet weynig verdeelt is geworden. 'T zouw zeer verre van ons doelwit zyn, indien dit ontwerp, waer aen men uyt een zugt tot meer onderlinge overeenkomſt heeft gearbeidt, eenige aenleydinge tot gevolgelyke verdeeltheydt geeven ſoude: dog waer voor wy tevens zeer wel konnen zien, dat men maar alleen beſt beveyligdt zyn zal, wanneer men uyt een zagte grondt van verdraegſaemheyt dat geene in deezen zorgvuldig mydt, 't welke niet zelden de naaſte oorſaek der droevige vaneenſcheiding geweeſt is; 't welke niet ſlegts waer, dat men zig in onderſcheidinge van andere, voor zeekere Geloofswaerheeden verklaarde: maer dat men uyt te veel drift elkander daar aen te nauw heeft willen binden, en op alle wyzen bepaelen; in plaets van maer een overeenkomſt in het meeſt *hoofdſakelyke* te eyſſchen, meer ziende op de Godvrugtige geſteltheyt des gemoeds,

moeds, waer in dog de waare Leedmaetſchap beſtaat, als op een juyſte overeenkomſt in de bevatting van zommige zaaken.

Terwyl nu de voorzigtigheyt eyſt, dat men na vermogen myde 't geene andere tot groot nadeel geſtrekt heeft, ſoo wordt dan ook deeze voorſigtigheyt in 't behandelen dezer opgeſtelde Belydeniſſe, nadrukkelyk aen onze Gemeentens gerecommandeert, op dat men dezelve tot een heylſaam einde alſinds zoeke te gebruyken, en voor misbruyk zig in agt neeme.

Onze hertelyke wenſch is, dat de Heere zyn H. *Wet* en Zaligende waerheden in veele Leeden onzer Gemeentens zelve door zyn Geeſt (na Jeremias 31: 33.) wil inſchryven, om daer door de *waerheyt* te kennen, ſoo alsze *in Jezus is*. Epheſen 4: 21 als wanneerze alleen na Chriſtus beloſte Joh. 8: 32, 36. een *vrymakende* kragt heeft, ons verloſſende van alle Zielsſchadelyke doling, en ons leidende uyt alle *bederff dat in de werelt is door de begeerlykheyt* 2 Petri 1: 4.

Ach! in deeze ondervinding zoude onze doodige Kerkſtaat herleeven; en men zoude de Belydeniſſe dezer waerheeden, in deeze bladen beknoptelyk vervat, in onzen wandel zien uytgedrukt, ter verheerlykinge van onzen grooten Godt en dierbaeren Verloſſer, en onze onuytſprekelyke Zaligheyt.

Dat dan ook de hertlyke Wenſch is over ons alle.

19.

REGISTER
DER
HOOFDSTUKKEN.

I. Van de H. Schrift.
II. Van 't Weezen Gods.
III. Van de Schepping, onderhouding, en Regeering aller dingen.
IV. Van 't Beeld Gods in den Staat der Regtheid.
V. Van den Val en derzelver gevolgen.
VI. Van des Middelaars Perſoon, en Staaten.
VII. Van Chriſtus Prophetis-Ampt.
VIII. Van Chriſtus Hogeprieſter-Ampt.
IX. Van Chriſtus Koninglyk-Ampt.
X. Van de Algemeene Genaade.
XI. Van 't Zaligmakende Geloof en de Bekeering.
XII Van de Regtveerdigmaking.
XIII. Van de Heyligmaking.
XIV. Van de Goedewerken.
XV. Van de ware Kerk of Gemeente Gods.
XVI. Van de Dienaars der Gemeente.
XVII. Van den Water-Doop op 't Geloof.
XVIII. Van 't Heylig Avondmaal.
XIX. Van de Broederlyke Waarneming en Kerkelyke Tugt.
XX. Van 't Chriſtelyk Huiwlyk.
XXI. Van 't Ampt der Overheid, de Wederwraak, en den Eedt.
XXII. Van de Volharding der Gelovige enz.
XXIII. Van den Dood.
XXIV. Van de opſtanding der Dooden en 't Laatſte oordeel.
XXV. Van de Eeuwige Zaligheid.

I. HOOFDSTUK.

VAN DE H. SCHRIFT.

WY belijden dat de heylige Schrift, beſtaande in al de kanonijke Boeken des Ouden en Nieuwen Teſtaments/ van een Godlijke [a] oorſprong zijn/ en den eenigen algemeenen/ onfeylbaren en volmaakten Regel [b] van al wat wy ter Zaligheid te weten, te geloven, en te doen hebben: daar derhalven geen andere/ noch ook de zo genaamde Apokryfe Boeken/ mede in vergelijking komen.

[a] 2 Tim. 3: 16. 2 Pet. 1: 19-21.
[b] Pſ. 19: 8, 9. Hand. 24: 14. Jer. 23: 22, 28, 29. Joan. 5: 39, 40. Joz. 1: 8. Pſ. 1: 1, 2.

II. HOOFDSTUK.

VAN 'T WEZEN GODS.

WY belijden dat 'er een GOD is [a]: gelijk blijkt: eensdeels uit alle ſchepſels [b] die ons tot een Oppenwezen wijzen; doch anderdeels en veel klaarder is dat geopenbaard in de H. Schrift [c]/ die ons leert dat God in zijne Eygenſchappen eenig [d]/ eeuwig [e]/ onafhangelijk [f]/ geeſtelijk [g]/ algoed [h]/ alwetende [i]/ alwijs [k]/ almagtig [l]/ heylig [m]/ regtvaardig [n]/ overalтegenwoordig [o]/ heerlijk [p]/ en algenoegzaam [q] is/ en wat diergelijke

[a] Heb. 11: 6.
[b] Rom. 1: 20. Pſ. 19: 2-7.
[c] Pſ. 147: 19, 20.
[d] Deut. 6: 4.
[e] Pſ. 90: 1, 2.
[f] Hand. 17: 24, 25.
[g] Joan. 4: 24.
[h] Exod. 34: 6.
[i] Hand. 15: 18.
[k] Rom. 11: 33.

l Pſ. 135: 6. m Jez. 6: 3. n Rom. 2: 6-12. o Pſalm 139: 1-13. p Pſ. 104: 1-3. q Hand. 17: 25. r 1 Joan. 5: 7. s Van den Zoon Jer. 23: 6. 1 Joan. 5: 20. t Jez. 9: 5.

ke meer zy: en Hem onderſcheydt in Vader / Zoon en H. Geeſt r / zijnde die de ware God / als blijkt uit de godlyke Naamen s, Eygenſchappen t, werken u, en Eere v, die zy elk / derzelve toeſchryft: die dog nopt geſchepden kunnen aangemerkt worden; dewijl ze op een allervolmaakſte / dog onbegrijpelijke wyze Een zijn w: welke waarheid uyt kragt der openbaring meer eerbiedig te geloven / als vernuftlijk te onderzoeken is.

Openb. 1: 8. u Kol. 1: 16. Joan. 5: 21. v Joan. 5: 23. Rom. 9: 5. s Van den H. Geeſt, Hand. 5: 3, 4. 1 Kor. 3: 16. t Heb. 9: 14 Pſ. 139 7. u Pſ 33: 6. Rom. 8: 11. v Mat. 28: 19. w Efez. 4: 5. Joan 10: 30.

III. HOOFDSTUK.

VAN DE GODLYKE SCHEPPING, ONDERHOUDING, EN REGERING ALLER DINGEN.

a Geneſ. 1. Hebr. 11: 3. b Heb. 1: 3. c Pſalm 104. 145: 8, 9, 15, 16.

WY belijden dat den dzie-eenigen God / alles uyt Niet Geſchapen heeft a: en dat Hy ook al het geſchapene gedurig dooz zijne Almagt draagt b; dooz zyne Goedheyd onderhoudt en voedt c; ook dooz zijne wijshepd regeert en beſtiert; welke

ke beſtiering zonder uptzondering o-
ver alles gaat d; met dit onderſcheid/
dat Hy van al het Goede in alles
de eerſte Auteur, en geduurige Be-
weger en werker iſs e; dog dat al
het kwaad der zonde niet upt Hem
(die alleen goed f en goeddoende iſs)
maar upt den Bozen zyn Oorſprong
heeft g.

d Pſ. 103: 19.
Pſ. 33: 13-15.
Prov. 16: 9.
Amos 3: 6.
e Iak. 1: 17.
Fil. 2: 13.
f Iak 1: 13.
g 1 Ioh. 3: 8.
Openb. 12: 3, 9.

IV. HOOFDSTUK.

VAN 'T BEELD GODS IN DEN STAAT DER REGTHEYD.

WY belyden dat God de eerſte Menſch geſchapen heeft na zyn Beeld a/ beſtaande in een verlicht verſtand en heylige wille; of ware kennis b/ Heyligheid en Geregtigheyd c/ om zyn Maker te kennen d/ in zyne Gemeenſchap te leven e/ en Hem alzins te verheerlyken f: ſtellende hem teffens in 't vermakelyke Paradyis een Proef-gebod voor g/ in welks onderhouding hy in zyn Geluksſtaat konde beveſtigd worden.

a Gen. 1: 27.
b Kol. 3: 10.
c Efez. 4 24.
d Ier. 9: 24.
e 1 Ioan. 1: 3.
f Iez. 43: 7, 21.
g Gen. 2: 15 16, 17.

V. HOOFDSTUK.

VAN DEN VAL, DE VERDORVENHEYD EN ONMAGT DES MENSCHEN.

WY belijden dat den Menſch door de verleydinge der Slange [a] in de zonde van ongeloof / hoogmoed en [b] ongehoorzaamheyd bypwillig van God afgevallen, en met al zyn Nakomelingen [c] zodanig aan de geeſtlyke [d], tydlyke [e] en eeuwige dood [f] onderworpen is / dat geen geſchapene Wijshepd nog Magt hen konde verloſſen [g].

a Gen. 3: 1, 4, 5.
b Gen. 3: 6.
c Rom. 5: 12. Kap. 3: 10-19.
d Gen. 6: 5. Kap 8: 21. Rom. 8: 7, 8. Efez. 2: 1-5.
e 1 Kor. 15: 22.
f Rom. 5: 18.
g Pſ. 49: 8, 9. Mar. 8: 37.

VI. HOOFDSTUK.

VAN DES MIDDELAARS PERSOON, EN STATEN DER VERNEDERING EN VERHOGING.

WY belijden dat God Vader aanſtonds na den Val aan onze Voorouders heeft beloofd [a], aan de volgende Aardsvaders ſteeds klaarder geopenbaard [b], en in de Volheyd des tijds gezonden heeft [c] Jezus Chriſtus, den eenigen Middelaar [d] tuſſen Heem en de gevallene Menſchen:

a Gen 3: 15.
b Gen 22: 18. Jez. 7: 14. Hand. 10: 43
c Gal. 4: 4.
d 1 Tim. 2: 5. Heb. 12: 24.

Wel-

Welke in zyne Vernedering bleef het geen Hy was / naamlyk God en Gods Zoon e / doch door de kragt des H. Geeſtes en de geboorte uyt de Maagt Maria ook wierd wat Hy niet was / te weten ware Menſch f, ons in alles gelyk / uytgenomen de zonde g: en dat deze / niet ſiegs om zyne Leere te bevestigen maar wel als onzen alleen-genoegzamen Borge h, door in- en uyterlyk lyden i; ter verzoening onzer zonden k / tot de kruis-dood en begraving vrywillig overgeleverd is l:

e Ioan. 1: 1, 1 Ioan. 5: 20.
f Ioan. 1: 14. Luk. 1: 35. Rom. 1: 3. Fil. 2: 7, 8.
g Hebr. 2: 17. Kap. 4: 15.
h Pſ. 119: 122. Ier. 30: 21. Hebr. 7: 22.
i Pſ. 22: 2-22. en 69: 2-22. Ieſ. 53. Mat. 26. Kap. 27.
k 2 Cor. 5: 19. 1 Cor. 15: 3. 4. Rom. 4: 25.

En om onze Regtvaardigmaking weder verhoogt; of uyt den dood opgewekt m / ten Hemel gevaren n en aan zyns Vaders Regterhand zittende is o.

m Ibid. Rom. 8: 33, 34. n Luk. 24: 51. Hand. 1: 9. o Efez. 1: 20, 21.

VII. HOOFDSTUK.

VAN CHRISTUS PROFETIS-AMPT.

Wy belyden dat Chriſtus van eeuwigheid gezalfd a / en in den tyd geopenbaart is tot een volmaakt Profeet b, om ons de Leere der Zaligheyd te verkondigen c / toekomende dingen te voorzeggen d / en zyne Leere door

a Spr. 8: 22. b Deut. 18: 18. Joan. 6: 14. Hand. 3: 22. c Luc. 4: 17-21.

d Mat. 16: 21. Mat. 24.

door godlijke Wonderwerken en andere bewijzen te bevestigen e:

e Joan. 3: 2 Mat. 11:2-6. f Mat. 17: 5. Hand. 3: 23 g 2 Kor. 10:5. Joan. 3: 6.

Waarom men Hem alle Gehoorzaamheyd schuldig is f/ niet alleen in de LEERE des GELOOFS g, maar ook in die der ZEEDEN, insonderheyt voorkomende in zijne Berg-Predikatie h, welke ons aanwijst; eensdeels de eygentlijke GESTALTENS i der waare Christenen/ in de agt Zaligsprekingen; anderdeels hunne PLIGTEN k, in de geestelijke verklaring der zedelijke Wet/ de lere der Aalmoessen / des Gebeds m/ der enge Poorte n/ en diergelijke; alles doormengd met veel klare KENTEKENS der Gelovigen o/ gezamentlijk uytlopende op de Verzaking der wereld/ de matige/ regtvaardige en godzalige wandel p die zy hebben te leyden.

h Mat 5, 6, 7.

i Mat. 5: 1-12.

k Mat 5: 17-48.

l Mat. 6: 1-4.

m Mat 6: 5-15.

n Mat. 7: 13, 14.

o Mat. 5: 13-16. Mat. 7: 15-27.

p Tit. 2: 12.

VIII. HOOFDSTUK.

VAN CHRISTUS HOGE-PRIESTER-AMPT.

WY belijden dat Jezus Christus de tegenbeeldige en volmaakte Hogepriester is a/ die door al de Trappen zyner Vernedering / lijdende en daadlijke Gehoorzaamheid b/ een volwigtige Handzoen-pryis c van eeuwige Waarde d voor de zonden der wereld geoffert, en haar het Regt

a Heb. 8: 5, 6. Kap. 9: 1-14. b Hebr 5: 8. Fil. 2: 8 c Ies. 53: 10. 1 Tim 2: 6. d Heb. 7: 27. 10: 14.

ten

ten eeuwigen Leven verworven [e] heeft; ja ook altoos een alleen-genoegzaam Voorbidder [f] en Opperzegenaar zijner Kerke geweest is / nog is en blijven zal.

e Ioan. 3: 16. 17.
2 Kor. 5: 19.
f Ioan. 17. Rom. 8: 34. Hebr. 7: 25. Hand. 3: 26. Matt. 25: 31.

IX. HOOFDSTUK.

VAN CHRISTUS KONINGLYK-AMPT.

WY belijden dat Christus van den Vader tot een eeuwig Koning aller Koningen gezalfd is [a]; en zijn zeer-ledig Koningryk der Natuur [b], der Genade [c] en der Heerlykheid [d] zo volkomen wijs / goedertieren en regtvaardig regeert [e], dat Hy zijn getrouwe Onderdanen met alles Goeds beschenkt [f] / van alle Kwaad bevrijdt [g] en bewaart [h]; en eerlang alle zijne en hunne Vyanden verpletteren zal [i].

a Ps. 2: 6-8. Openb. 1: 5.
b Ps. 8: 6-10. Matt. 28: 18.
c Iez. 53: 12. Luc. 1: 33.
d Mat. 19: 28 Openb. 3: 21.
e Ps. 45: 7. 8.
f Ps. 68: 19.
g Psalm 46. Iez 43: 1, 2.
h Ies 32: 1-3. Ioan 10: 28.
i Iez. 54: 15-17. Rom. 16: 20.

X. HOOFDSTUK.

VAN DE ALGEMENE GENADE.

WY belijden dat de zaligmakende Genade Gods bestaat eensdeels in de Verzoening, niet alleen van de Gelovigen / maar der gehele we-

wereld a dooꝛ Chꝛiſtus; anderdeels in de upt- en inwendige Roeping dooꝛ zijn Woꝛd en Geeſt b: welke aan ider die onder de Bedieninge des Evangeliums leeft / wel niet even-gelijk / nogtans nu en dan c zodanig verſchijnt / dat hy daar dooꝛ troꝛs-wijze tot het zaligende Geloof kan opgelepd woꝛden d: zo dat zy / die daar van verſteken blijven / niet verloren gaan dooꝛ eenige andere verboꝛgene of bekende Goꝛzaak e / dan hun bꝛywillige weygering f en wel-verdiende ſchuld g.

a 1 Joan. 2: 2. Rom. 5: 18. 2 Kor. 5: 15. 1 Tim. 2: 6. Rom. 14: 15. 1 Kor. 8: 11. 2 Petr. 2: 1.
b Rom. 10: 14. Spreuk. 1: 20-23. Hand. 10: 44. Kap. 16: 14.
c Iob 33: 14-29.
d Rom. 10: 18. Tit. 2: 11.

e Ezech. 33: 11. 2 Petr. 3: 9. f Spreuk. 8: 24-30. Matt. 23: 37. g Ioan. 3: 36. 5: 40.

XI. HOOFDSTUK.

VAN 'T ZALIGMAKENDE GELOOF EN DE BEKEERING.

Wy beliJden dat het zaligmakende Geloof beſtaat in die genadige Werking des H. Geeſtes a nevens het Woꝛd b / in en met een overtuygde en boetvaardige c Ziele: waardooꝛ zy wel in 't gemeen omhelſt alle waarheyd des godlijken Woꝛds d; maar inzonderheyd des zelfs Leere van hare verdoꝛvenheyd / onmagt en doemwaardigheyd e; als mede van Chꝛiſtus Perſoon / Staaten / Ampten en Algenoeg-

a Ioan 6: 29. Fil. 1: 29.
b Rom. 10: 14.
c Ioan. 16: 8.
d Hand. 24: 14.
e Ier. 31: 19. Rom. 7: 9-24. Hand. 2: 37.

noegzaamheyd (om haar te zaligen)/ levendig KENT f, vast toestemt of GOEDKEURT g, en (met afkeer van alle zonde/ ongeregelde schepselliefde en eygen geregtigheyd) zig in een levendig VERTROUWEN h tot Chzistus wendt i/ op Hem ziet k/ na hem grijpt l/ Hem alleen en geheel aanneemt m; dog zig ook onderdeild en in alle Gehoozzaamheid aan Hem overgeeft n: dewijl in Chzistus niets van eenige kragt is/ als 't ware Geloof/ dat dooz de Liefde zo kragtig werkt o/ dat men met 'er daad bekeerd p, wedergeboren q en een nieuw (schoon nog teder) schepsel wozdt r/ geschapen in Chzistus Jezus tot goede werken s.

f Iez. 53:11. Ioan. 17: 3. Fil. 3: 10.
g Ioan. 3:33. Rom. 10: 9.
h Ps 9: 11. Fil. 3: 7-9.
i Iez. 45: 22.
k Ioan 1:29, 36.
l Iez. 27: 5. Kap. 64: 7.
m Ioan 1:12. 1 Kor. 1: 30.
n Rom. 6:17.
o Gal. 5: 6.
p Hand. 26: 18.
q Ioan. 3:3. 5.
r 2 Kor. 5:17.
s Efe. 2:8-10.

XII. HOOFDSTUK.

VAN DE REGTVAARDIGMAKING DES ARMEN ZONDAARS VOOR GOD.

WY belijden dat niemand om het ware Geloof a/ nog desselfs Dzugten/ de goede Werken of iets diergelijks/ dooz God kan geregtvaardigd wozden b: maar dat idereen (dog ook niemand anders als) die dooz het ware Geloof/ gelpk de hand c der ziele/ Jezus Chzistus Voldoening/ met alle zijne verwozvene heilgoede-

a Rom. 1:23, 24.
b Rom. 3:20, 28. Iez. 64: 6. Rom. 4: 2.
c 2 Kron. 30: 8.

ren

ren/ aanneemt d; van den Vader uyt louttere Genade/ om zijns Zoons lijdelijke en daadlijke Gehoorzaamheyd/ geregtvaardigd e dat is/ van de ſchuld en ſtraf der zonde vry geſproken f, en met het Regt ten eeuwigen Leven beſchonken g wordt.

d Ioan 1: 12.
e Rom. 3: 21-26.
f Rom. 4: 7, 8.
Rom. 8: 1.
g Rom. 4: 5, 6.
Tit. 3: 7.

XIII. HOOFDSTUK.

VAN DE HEILIGMAKING.

WY belijden dat niemand zalig kan worden zonder de Heyligmaking a en dat dezelve beſtaat in de geduryge Doding en aflegging van den ouden Menſch/ en in de geſtadige Aanrechting en verſterking van den nieuwen Menſch b: als mede

a Heb. 12: 14.
b Efez. 4: 21-24.
Kol. 3: 5-10.
Rom. 6.

Dat dezelve door de Genade van Jezus Chriſtus c/ en de Medewerking des H. Geeſtes d ook word bevorderd onder de beoefening der zedelijke Wet e; en wel eensdeels door 't Vlieden en verlooghenen van alle valſe leere f; gelegenheyd tot zonde g; kwaad gezelſchap h; gelijkvormigheyd der wereld i; zorgvuldigheyd des levens k; twiſt l; agterklap m; onmatigheyd n: En anderdeels onder de getrouwe Waarneming der uyterlijke Godsdienſt o; der lezing en over-

c Ioan. 15: 4, 5.
d Ezech. 36: 25-27.
e Pſ. 119: 4-9.
2 Pet. 1: 5-8.
f Heb. 13: 9.
g Iez. 52: 11.
h Pſalm 1: 1.
i Rom. 12: 2.
k Matt. 13: 22.
l Prov. 17: 14.

m 1 Pet. 2: 1. n Rom. 13: 13, 14. 1 Pet. 2: 11. Kap. 4: 7. o Pſ. 27: 4. Hebr. 10: 24, 25.

we-

weging van Gods Woord p; der zelfs onderzoeking q; der aandagtige Overdenking r/ de lijdzame verdraging van Gods haastijdende Roede s/ en diergelijke middelen meer; bpzonder ook door de gedurige inroeping en getrouwe opvolging van de Leyding des H. Geestes t; om dus de Heyligmaking te volepnden u in de Vreze Gods.

p Pſ. 1: 19. 119.
q Gal. 6:3-5.
r Pſ. 143: 5.
s Hebr. 12: 5-11.
t Pſ 143: 10. Efez. 4: 30.
u Fil. 2: 15. Kap. 3: 12-15. 2 Kor. 7: 1.

XIV. HOOFDSTUK.

VAN DE GOEDE WERKEN.

WY belijden dat het levendig Geloof Vrugt en blijkbaar is in goede Werken a; welke niet beſtaan in eygenwilligen Godsdienſt b/ of veel enkel uitwendige c zede-plig-ten; daar de Farizeen zig oudtijds mede bedrogen d/ en veel genaamde Chriſtenen nog zorgeloos op ruſten e: maar dat dit alleen goede Werken zijn / die voortvloeijen uit de (door den H. Geeſt in de Gelovigen uitgeſtorte f en werkende) Grond der Liefde Gods en des Naaſten g; welke gevolglijk de Eere Gods / en d' algemene ſtigting ten Doelwit h hebben / en na den Regel des godlijken Woords ingerigt zijn i.

a Matt. 7: 17, 18. Joan. 15: 5. 2 Petr. 1: 5-9.
b Kol. 2: 23.
c Matt. 23: 4. 5-28.
d Luk. 18: 9-14.
e 2 Tim. 3: 1-5.
f Rom. 5: 5.
g Rom. 13: 8. Luk. 10: 27. Gal. 5: 6, 22.
h 1 Kor. 10: 23, 31-33.
i 1 Sam. 15: 22. Pſ. 119: 128.

XV. HOOFDSTUK.

VAN DE WARE KERK OF GEMEENTE GODS OP AARDE.

aEfez 5: 23. Kol. 1: 18. b Matt. 16: 18. Pſ. 46. c Matt 5: 14. Fil. 2: 15. d 1 Joan 3: 1. Mat 8: 10, 11

e Efez. 5: 25-27. 1 Joan. 1: 5-7 f Efez. 2: 18-22. g Hoogl. 4: 9-11. Openb. 21: 9 h Efez. 5: 30, 32.

i Mat. 25: 1, 2 Openb. 3: 1-4.

k Open. 7: 9. Hand. 10: 34-36.

WY belijden dat Jezus Chriſtus/ als 't Hoofd a der Kerke/ altijd gehad heeft/ nog heeft/ en tot aan des werelds volepnding hebben zal b/ eene eensdeels zigtbare c/ dog anderdeels onzigtbare d/ heerlijke Gemeente/ die zonder vlek/ of rimpel/ of iets diergelijks/ maar heylig en onberispelijk is e: welke om de nauwe vereeniging met haar Hoofd en Leden/ te regt genoemt wordt een Huys en Woonſtede Gods f: de Bruyd des Lams g/ en Chriſtus Lighaam h: ſchoon zy (zo wel als de wijze onder de dwaze Maagden) leven in de uyterlijke Kerk-gemeenſchap met vele/ die niet anders als de gedaante der Godzaligheydt hebben i.

Maar vermids nu deze Gemeente verſpreyd is onder vele geſlagten/ Taalen/ Natien k en Gezintheden; zo heeft ider Lidmaat ook zijn byzondere verpligting aan die bepaalde Huishouding/ welke hy voor de naaſte houd/ en mede vereenigt is. Om na zijn ontvangene Gave met de-

zelve

zelve in onderlinge overeenstemming en vrede te leven [m]/ zo veel zulks na zijn licht uit des Heeren Woord [n]/ en tot stigting [o]/ geschieden kan.

m Rom. 12: 3-8.
n 1 Kor. 12. en 14.
o Hand. 17: 11.
p 1 Kor. 14: 12.

XVI. HOOFDSTUK.

VAN DE DIENAARS DER GEMEENTE.

WY belijden dat Jezus Christus/ om zijne Gemeente te fonderen, eerst gesteld heeft buyten gewone Gezanten, naamlijk Apostels / Profeeten en Evangelisten [a]; en dat Hy om de Gemeente altoos te bevestigen, ook in alle tijden/ door een vrije verkiezing der Broeders en wettige bevestiging / geven wil gewone Dienstknegten [b], bestaande in godvrugtige Mannen [c]/ en wel voorerst tot Herders en Leeraars, om Gods Woord te verkondigen [d]/ te verklaren [e] en toe te passen [f]/ als ook de Gemeente te regeeren [h] en wat meer tot de Evangelische Bedieninge behoort [g]/ ten anderen tot Diakonen [i], om de gaven van de Milddadige te ontvangen/ en met een getrouwe Toezigt aan de behoeftige uit te deelen/ als ook nebens de Leeraren de Gemeente te bestieren. Aan welke Dienaars men dus behoorlijke agting gehoorzaamheyd en liefde verschuldigd is. [k].

a Efez. 4: 11-13. Matt. 10: 20. Luk. 10: 16. Joan. 20: 21.
b Efez. 4: 11, 14, 15. Hand. 14: 23. Titum 1: 5. Hand. 13: 2. 1 Tim. 4: 14.
c 1 Tim. 3: 2-7.
d 2 Tim 4: 2.
e Neh. 8: 9. 2 Tim 2: 15.
f Ezech. 33: 7-9.
g Mat. 28: 19. 1 Kor. 4: 1, 2.
h Hand. 20: 28. 1 Petr. 5: 1-4.
i Han. 6: 2-6. 1 Tim. 3: 8-12.
k 1 Tess. 5: 12-13. Heb. 13: 17.

XVII. HOOFDSTUK.

VAN DEN WATERDOOP OP HET GELOOF.

WY belijden dat den heyligen Water doop is en altijd blijft die Instelling van Christus a: dat ider wel-onderwezene / ware Gelovige b (en ook geen andere) verpligt en bekwaam is / om zig met natuurlijk water te laten dopen in den Naam des Vaders / des Zoons / en des H. Geestes.

Ter beteekening en verzegeling van de Inlijving tot Gods Gemeente c / in en dooz 't Verbond der Genade d: waarin God van zijne zijde belooft / den boetvaardigen zondaar / om en dooz Christus Bloed der besprenging / de Vergeving der zonden e / den H. Geest / f / en d' eeuwige Zalighepd g te schenken; en den Mensch aan zijne hant opregt toezegt / dat hy zig geheel aan God in Christus overgeeft h / ter doding en begraving van den ouden Mensch / en ter verrijzing upt den dood der zonden i / in een nieuw leven des Geestes; om God al zijn leven lang te dienen in Heyligheyd en Geregtigheyd k.

a Matt. 3: 14-16.
b Matt. 28: 18, 19. Hand. 10: 46-48.
c 1 Cor. 12: 13, 14. Gal. 3: 26 28
d 1 Pet. 3: 21. Zach. 9: 11, 12.
e Heb. 8: 8-12. Hand. 2: 38-40. Hand. 22: 16
f Hand. 2: 38. Kap. 19: 2.
g Mar. 16: 16 Hand. 2: 40.
h Rom 6: 6-12.
i Rom. 6: 1-13. Efez. 4: 21-24. Kol. 2: 11-13
k Luk. 1: 74, 75.

XVIII. HOOFDSTUK.

VAN HET HEILIG AVONDMAAL DES HEEREN.

WY belijden dat Jezus Chrijstus voor altoos bevolen [a] heeft de onderhouding van 't Bondzegel des heyligen Avondmaals [b]; bestaande daarin / dat alle / en ook alleen de ware Gelovige gedoopte / vergaderd [c] zijnde; waardig [d] genieten het gebroken Brood en de uitgegotene Wijn: betekenende Jezus (voor ons verbroken) Lighaam en vergotene Bloed des nieuwen Testaments [e] / om hun geestlijke Gemeenschap met Hem [f] / en de ware vromen [g] / tot Lafenis en versterking hunner Zielen [h] / te verzegelen.

Waarom men zig vooraf wel heeft te beproeven [i] en te berepden [k]; en zig onder 't Avondmaal (met afkeer van alle zonde [l] / en zugt om vergeving) aandagtig moet bezig houden met de Gedagtenis [m] en Verkondiging [n] van Jezus Dood en Verzoening / en met Dankzegging [o] voor dezelve; in welke gestalte men zig na de Genieting ook moet zoeken te bewaren [p].

Waarby wy ook EERBIED hebben voor de (van Jezus aan zijne

a 1 Ko. 11: 26. vergel. Hand. 1: 11.
b Mat. 14: 22-24.
c 1 Kor. 11: 33, 34.
d 1 Kor. 10: 21, 22. 1 Kor. 11: 27.
e Matt. 26: 26, 27, 28.
f 1 Cor. 10: 15, 16.
g 1 Cor. 10: 17.
h Joan. 6.
i 1 Cor. 11: 28. 2 Cor. 13: 5.
k Lev. 10: 3. Matt. 5: 23, 24.
l Jez 52: 11.
m 1 Cor. 11: 24.
n 1 Cor. 11: 26.
o 1 Cor. 10: 16. Col. 1: 12-14.
p Open. 3: 1. Kap. 16: 15.

Diſcipels by 't Avondmaal gebruykte / en onderling bevolene) VOET-
q Joan. 13: 4, 17. WASSCHING q.

XIX. HOOFDSTUK.

VAN DE BROEDERLYKE WAARNEMING EN KERKLYKE TUGT.

WY belijden dat Jeſus Chriſtus in de Gemeente verordineerd heeft een Broederlyke waarneminge over ergerlijke miſlagen in Leere of Leven a: als mede eene Uytſluiting van hardnekkige Zondaars / die in openbare doodzonde b leven; na dat men aan hen alvorens gedaan heeft / het geen de H. Schrift volgens de natuur hunner misdaad verepſcht. c.

a Matt. 18: 15, 16, 21, 22. Lev. 10: 17.
b Rom. 1: 26-32. 1 Kor. 6: 9, 10 Gal. 5: 19-21 Ope. 22: 15.
c Matt. 18: 15-20. Tit 3: 10.

Die men dan voortz in onnodige gemeenzamen Omgang / handel en wandel myden moet d om dus de Gemeente niet te verontrepnigen e maar de laſter af te weren f en de zondaars tot ſchaamte en wederkeer te bewegen g maar haar nogtans weldoen / h en broederlijk vermanen: i welke men dan ook op klare bewijzen van Boetvaardigheid k, blijdelijk in de Gemeente weder aannemen moet l / om ze alzo niet te verderven / maar te behouden m.

d 1 Kor. 5: 11.
e 1 Kor. 5: 6, 7
f 1 Tim. 5: 20
g 2 Teſſ. 3: 14.
h 1 Pet. 2: 15.
i 2 Teſſ. 3: 15.
k Pſ. 32: 5. Spr. 28: 13.
l 2 Kor. 2: 6-11.
m 1 Kor. 5: 5. Luk. 15: 32.

XX.

XX. HOOFDSTUK.

VAN'T CHRISTELYKE HUIWLYK: EN DE WEDERZYDZE PLIGTEN DER GETROUWDE.

WY belyden dat God vooz altyd (ſchoon niet volſtrekt vooz ider een a) heeft ingeſtelt het Huiwlyk b; dat geen Gelovige met een te Nabeſtaande c/ nog met een Ongelovige mag beginnen; maar 't welk beſtaat in de allernauwſte Vereeniging alleen van twee e gelovige Perſoonen; die ook nopt om ietz anderz alz Overſpel mogen ſcheiden f.

Zo dat de Getrouwde malkander een zeer tedere Liefde g en dienſt ſchuldig zyn: en wel bpzonder den Man verpligt is zyne Vzouw/ alz 't zwakſte vat te eren h/ en in de Godzaligheid i zo wel alz in de gemene Levens-pligten voor te gaan k: gelyk de Vrouw hem daarin ook met eerbied l/ Gehoozzaamheyd m en Getrouwheyd n moet volgen;

a 1 Kor. 7: 7.
b Gen. 2: 18-22. Matt. 19: 4.
c Lev. 18.
d Gen. 6: 2, 3.
e 1 Kor. 7: 39.
2 Kor. 6: 14-16.
f Matt. 5: 31, 32.
g Efez. 5: 31.
Tit. 2: 4.
h 1 Pet. 3: 7.
i Efez. 5: 23.
k Efez. 5: 29.
l Efez. 5: 33.
m Efez. 5: 24.
n 1 Tim. 2: 10, 15.
1 Pet 3: 1-4.

XXI. HOOFDSTUK.

VAN DE WERELDLYKE OVERHEYD, DE WEDERWRAAK EN DEN EEDT.

WY belijden dat den alleſ-regerenden God [a] de wereldlijke Overheyd verordineert heeft tot Beſcherming der Goeden / en ſtraf der ſlwaden [b]: en dat dus niemand haar wederſtaan [c] / maar ider een aan de zelve bewijzen moet alle Getrouwheyd / Eerbied [d] en gehoorzaamheyd [e] / die niet ſtrijdt tegen Gods Woord [f]; ja dat men den Staat door Schatting gewillig ondersteunen [g] en ernſtig voor dezelve bidden moet [h].

Egter keuren wy verpligt geene Staats-bedieningen te bekleden [i]. Gelovende dat wy ons mede hebben te onthouden van alle Wederwraak [k], en alles dat tegen de Chriſtelijke Weerloosheyd, en Lagtmoedigheid ſtrijdt; als ook van den EEDT, die Chriſtus heeft afgeleerd [m] / in welks plaats wy onze Ja en Neen zo verpligtende [n] aanzien als den Eedt.

a Dan. 4: 34, 35. Spr. 8: 15, 16
b Rom. 13: 3, 4.
c Rom. 13: 1, 2.
d Rom 13: 7. 1 Petr. 2: 17.
e Tit. 3: 1. 1 Petr. 2: 13, 14.
f Han. 4: 19.
g Mat. 22: 21. Rom. 13. 5-7.
h 1 Tim. 2: 1-4.
i Joa. 18: 36. Matt. 20: 25, 26.
k Matt. 5: 38, 39. 1 Petr. 3: 9. 1 Jez. 2: 4. Matt. 16: 50.
Matt. 5: 21, 22.
m Matt. 5: 33-36. Jak. 5: 12.
n Mat. 5: 37.

XXII. HOOFDSTUK.

VAN DE VOLHARDING DER GELOVIGEN: EN WAARVOOR ZY HEBBEN TE WAAKEN.

WY belijden dat niet alleen des Heeren Jezus Magt, maar ook zijne Liefde en Getrouwheyd over de Gelovigen zo groot is / dat generlei List noch Magt der boosheyd in staat is / om een eenige van hen / zo lang hy by zijnen Heyland zoekt aan te kleven en by te blijven / uyt zijne of zijns Vaders hand te rukken a.

Hoog dat zy egter van vele verzoekingen der overgeblevene Verdorvenheyd b / der Wereld c en des Duivels d omringd zijnde / wel vrywillig van Jezus afzwerven e / in zijne Liefde verkouden f / en dus in 't uyterste gevaar g geraken kunnen om te veragteren van de Genade h / in 't geloof schipbreuk te lijden i / 't geen zy gearbeyd hebben k / en zo ook hunne Kroone te verliezen l: welke uytdrukkingen van des Heeren Woord hen derhalven scherpe spooren moeten zijn / om zorgvuldig by hunnen Oversten Herder te schuylen m / te leven in een gedurige Waak-

a Pſ. 37: 23, 24. Jez. 54: 10. Joan. 10: 28, 29.
b 2 Tim. 1: 18.
b Hebr. 12: 11.
c Jak. 4: 4.
d 1 Petr. 5: 8.
e Joan. 15: 6.
f Jer. 14: 10.
f Mar. 24: 12. Openb. 2: 4.
g Rom. 11, 20-22.
h Heb. 12: 15.
i 1 Tim. 1: 19. 4: 1.
k 2 Joh. vs. 8.
l Open. 3: 11.
m Pſ. 71: 3. Pſ. 62: 7, 8.
1 Joan. 2: 28.

n Marc. 13: 33-37. o Spr 28:14. Hebr. 2: 1. p 1 Petr. 1: 5.

zaamheyd n tegen de minste afwijklingen o: op dat men door de kragt Gods tot de Saligheyd bewaard worde p.

XXIII. HOOFDSTUK.

VAN DEN DOOD.

a Mat 10: 28 Marc 9: 43-48. b Ps 89: 49. Rom. 5: 12. c Rom. 14: 7, 8. d Iez. 57: 2. e 2 Tim 4: 18 f 2 Kor. 5: 8. Fil. 1: 23. g Luk. 23: 43. 16: 25. Ope. 14: 13 h Openb 6: 10, 11. i Job 21: 17-20. k Ps. 49: 17, 18. l Luk. 16: 23-31. m Hebr. 10: 24, 27. n Iez 38: 1. 2 Kor. 5: 2-9.

WY belijden dat (schoon onze Ziele onsterfelijk is a) alle menschen dog om der zonden wille den lighaamlijken dood moeten ondergaan b / hoewel op een zeer ongelijke wijze: zo dat de gene die in den Heere leven, ook in den Heere sterven c / of veel meer ontslapen d; en niet alleen van alle kwaad verstond bevrijd e / maar ook na de ziele by Christus f / en dus zalig zijn g / en de zalige Opstanding des lighaams verbeyden h. Dog dat daarentegen de godloze een ongelukkige dood sterbende i / niet slegs alle vermaak verliezen k / maar aanstond in den eeuwigen dood der ziele vallen l / en hun rampzalige verrijzenis des vlees verwagten. m En dat 'er derhalven niets nodiger is / als zig zijn gehele leven door tot een zalige dood te bereyden n.

XXIV. HOOFDSTUK.

VAN DE OPSTANDING DER DODEN, EN 't LAATSTE OORDEEL.

WY belijden dat Jezus Chriſtus met de Engelen zijner kragt / op een vooz ons onbekende tijd [a] / zal komen op de wolken [b] / om dooz zijn almagtige ſtem alle doden zonder uptzondering op te wekken [c] / en dan deze (met de nog in 't Lighaam overgeblevene menſchen / die in een punct des tijds zullen verandert wozden [d] / van malkander te ſcheyden [e] / voozts de Goede aan zijne Regter / dog de kwade aan zijne Slinkerhand te ſtellen [f]: dat Hy daar op al hunne Gedagten [g] / woozden [h] en Werken in 't Gerigte bzengen [i] / na zijne Wet oozdelen [k]; en eyndelijk met de allerzupverſte regtmatigheyd [l] / de Regtvaardigen op 't allervzienlijkſte in zijn Koningrijk ontvangen [m]; maar de Godloze met de dupvelen in 't eeuwig vuur verwijzen zal [n] / daar den rook hunner pijne zal opgaan in alle eeuwigheyd [o].

a Mat. 13: 32.
b Mat. 24: 30. Kap 25: 31.
c Ioan. 5: 28, 29. Ope. 20: 13. Han. 24: 15.
d 1 Kor. 15: 51, 52.
e Mat. 25: 32.
f Mat. 25: 33.
g Rom. 2: 16.
h Matt. 12: 16, 37.
i Pred. 12: 14.
k Rom. 2: 11, 12, 16.
l Hand. 17: 31.
m Matt. 25: 34-40.
1 Teſſ. 4: 17.
n Matt. 25: 41-46. o Iez. 30: 33. Openb. 14: 10, 11. Marc. 9: 43 48.

XXV.

XXV. HOOFDSTUK.

VAN DE EEUWIGE ZALIGHEYD.

WY belijden dat de Zaligheyd, die Jezus Chriſtus / als een Genaden giſte / aan zijne Schaapen zal geven a / niet enkel beſtaat in een alzinſe BEVRYDING van alle kwaad b / maar ook in de volmaakte BEZITTING alles Goeds c: zo dat de Ziele in haar Verſtand een volkomene kennis en beſchouwing Gods d / zijner Waarheden en Goederen; de Geheugenis een zoete bedenking derzelve hebben e / als mede den wille in volle Heyligheyd / Liefde en Blijdſchap f die ſmaken en genieten zal: dat ook het Lighaam Jezus verheerlijkt en blinkend Lighaam gelijk g zal zijn: en men in de allerheerlijkſte Plaats h, by 't Gezelſchap Gods / aller Engelen en Zaligen i / alle op een verzadigende k wijze (hoewel in onderſcheydene Graaden l) bezig zijn zal in den Lof Gods en des Lams m / en dit alles op eene nu onuytſprekelijk n zalige wijze / voor eeuwig o / en zonder

a Ioa. 10:28. Rom. 6:23.
b Ope 7:16. Kap. 21:4,5.
c Open 21: 6, 7.
d Matt 5:8. 1 Kor. 13:12 1 Ioan. 3:2.
f Iez. 51:11, 66:11, 12.
g Mar 13:43 Fil. 3:21.
h Heb. 11:10 open. 21: 10-21.
i open 21:3. Matt. 8:11. openb. 5:11. 17:15.
k Pſ. 16:11, 17:15.
l 1 Kor. 15: 41, 42.
m openb 4: 10, 11. 5: 9-14.
n Iez. 64:4. o 1 Petr. 1:4. openb. 22: 5, 6.

EYNDE.

VRAAGEN
AAN DE
DOPELINGEN,
welke zy met JAA hebben te beantwoorden.

1. Vraag.

Of gy ook belyd, dat daar is een eenig GOD, beſtaande in Vader, Zoon en Heiligen Geeſt, met zodanige Deugden en Volmaaktheden, als in onze Geloofsbelydenis uit de Heilige Schrift is aangetoont. Erkennende ook dat gemelde H. Schrift van een Goddelyke oorſprong is: en dus een regel van ons geloof en wandel?

Geloofd gy dat?

2. Vraag.

Of gy ook belyd, dat gy u door menigerlei overtredingen, in gedag-

ten,

ten, woorden, en werken, tegens God uwen Schepper hebt bezondigt, met een hertelyke leetweezen over dezelve, begeerende vergevinge by God, door het volmaakte Soenoffer van Christus?

Wat zegt gy daar op?

3. Vraag.

Of gy ook belyd, dat Jezus Christus is de Eeuwige en Eenig geborene Zoone Gods, zynde ons van den Vader geschonken, tot onze eenige Propheet, volmaakte Hogepriester, en Eeuwige Koning: om volkomen Zalig te maken, alle die door Hem tot God gaan. En of gy hem ook tot zulken einde begeert, u met eene ook, onder een afkeer van alle zonden, aan Hem opdragende, om niet u zelven te leven, maar voor Hem, die voor ons gestorven en opgewekt is?

Wat Antwoord gy hier op?

4. Vraag.

Of gy ook het Hooftzakelyke dier Geloofsbelydenis waar van gy on-

onderwezen zyt, met ons voor Schriftmatig erkent, en ook met ons verhoopt in vrede te beleven; en of gy dan daar op van my begeert te ontfangen den Chriſtelyken Waterdoop, in de name des Vaders, ende des Zoons, ende des Heiligen Geeſts?

Wat zegt gy daar op?

DE BEDIENINGE DES DOOPS KAN VOEGLYK DUS GESCHIEDEN.

Op de bekenteniſſe uwes Geloofs, en op de belydeniſſe uwer Zonden, met een voornemen des herten, om u door de Genade Gods van alle gekende zonden aftekeeren, èn aan God en onzen Zaligmaker over te geven, om aan zyn wille onderworpen te zyn. Begerende daar op den Waterdoop te ontfangen. Zoo Doop ik u in de Name des Vaders, ende des Zoons, ende des Heiligen Geeſtes, wenſchende dat Chriſtus zelve u met den Heiligen Geeſt en vyer Doope, en uw goede voornemens door zyn genade beveſtige.

Nevens meer andere, zyn ook deeze Doopsgezinde Schriften by de Drukker deezes gedrukt en nog te bekoomen.

AAnwyzing van 't Regte verſtant en nuttelyk gebruik der H. Schrift, waar agter by gevoegt is eene korte Beſchryving van de Aardt en 't Wezen der ware Godzaligheyd. 8 de prys 6 ſtuiv.

Dyk (Aldert Syrts) Jongeling onderwezen, zynde een Samenſpraak tuſſchen Vader en Zoon 8. de prys 11 ſtuiv. door A. S. D. aan de Doopsgezinde Gemeentens opgedragen.

Kleine Catechismus voor de Jeugd, waar in ook Eerſte Waarheids melk, voor kleindere Kinderen, met Toepaſlyke nazangs-versjes verrykt, en door dezelve A. S D aan de Doopsgezinde opgedragen, koſt 8 ſtuiv.

—— Eerſte Waarheids melk ook apart koſt 2 ſt.

—— Nutte Bybel-oefening. Twede en veel vermeerde Druk. koſt ingen. 16 ſtuiv.

Hendriks (Pieter) Korte Schets van verſcheidene waarheden des Chriſtendoms: voorgeſteld in ſeſtien overwegingen over 1 Petri 2: vs. 9. en het gebed des Heeren 8. de prys 11 ſtuiv.

—— de Redelyk bevindelyke Godsdienſt der weerloze Chriſtenen. Eenvoudig en duidelyk voorgeſtelt in LXX. Korte Predikatien 8. de prys 1 guld. 8 ſtuiv.

—— Schriftuurlyke Katechismus, waar in de Grond-lere der Doops-gezinden in 't gemeen, dog der zogenoemde oude vlamingen in 't bezonder, met den woorde Gods open gelegt is, nevens een anhangzel behelzende de Schets der lere van Menno Simons, 8. de prys 1 guld 4 ſtuiv.

Hendrik Waerma Weg des Heyls 8 koſt 16 ſtuiv.

Ook *J. J. Rambach* Beſchouwende en Practicale Godtgeleertheyd koſt ingen, 4 guld.

HET WARE AFBEELDZEL
Van een
COLLEGIANT.
Of

Beknopt Onderrigt, wat men door de *Naam* van COLLEGIANT te verſtaan hebbe, als die toegepaſt word op de DOOPSGEZINDE Chriſtenen, die in CAROLI-WEG hunne Godsdienſtige *Vergaderinge* houden, en aan welke *die Naam* alleen gegeven word om ze te *onderſcheiden* van andere DOOPSGEZINDEN, en vooral van de zodanige, die zigzelven de SECTISCHE *Benaminge* van MENNONITEN geven,

Mede ter noodwendige en ten uyterſten afgeperſte

VERDEDIGING;

Opgeſtelt en Uytgegeven door

EPPO BOTTERMAN,

Opziender in de Chriſtelijke Gemeente der *Verenigde* WATERLANDSCHE *en* VLAAMSCHE *Doopsgezinden* in GRONINGEN.

Te LEEUWARDEN,

By PIETER KOUMANS, Stads-drukker in de Peperſtraat in de Jonge Kuyter.

MATTH. CAP. VII. 1.

En oordeelt niet, op dat gy niet geoordeelt en wort.

CAP. XXIII. 8.

Een is uw' Meester, [namelijk] Christus: ende gy zijt alle broeders.

ROMEIN. CAP. XIV. 4.

Wie zijt gy die eenes anderen huysknecht oordeelt? Hy staat, ofte hy valt sijnen eygen heere: doch hy sal vast gestelt worden: want God is machtig hem vast te stellen.

OPDRAGT.

AAn alle Godvrugtige onpartijdige, beſcheidene en naar de liefde oordelende Proteſtantſche Chriſtenen, die in Lere of Leven in het Woord van God niet veroordeelt zijn, word dit WARE AFBEELDZEL van een COLLEGIANT gedienſtig opgedragen, om te dienen tot een Middel, door het welke ze in ſtaat

zullen zijn, zig van verkeerde Oordelen over het Onderwerp te wagten, en 'er in tegendeel regtmatig van te konnen oordelen,

door hunnen dienſtvaardigen en heilwenſchenden

DIENAAR en BROEDER in CHRISTUS;

In Groningen den 5 July 1735.

EPPO BOTTERMAN.

VOOR-

VOORREDE.

De Autheur tot de Lezer.

VErwagt niet Beſcheide en Onpartijdige Lezer, dat ik U met eene lange Voorrede ophouden, of voor een klein Huysje, een groot portaal maken zal.

Met weinig woorden moet ik U enig berigt geven van de *Rede* waarom, van het *Oogmerk* waar mede deze Verhandelinge is opgeſtelt en gemeen gemaakt, en van den *Inhoud* waar door ik aan die Rede en dat Oogmerk getragt hebbe te voldoen.

Die maar gelezen of gehoort heeft, wat een, die zigzelven *Leeraar der Menoniten* noemt, en *Gerrit Floris* wereldkundig gemaakt hebben, zal genoegzaam overtuigt zijn, dat geen Schrijfluſt, maar wel de grootſte Noodzakelijkheit my gedrongen heeft iets te moeten gemeen maken, om de ſchadelijke Vooroordeelen,

waar door zy, en vooral de laaſtgenoemde, getragt hebben de *Collegianten*, en door dezelve de *Verenigde Vlaamſche en Waterlandſche Doopsgezinde* Gemeente, en inzonderheit *my*, als Opziender van beide die Gemeentens, niet alleen in de *haat* van het Gemeen, maar vooral van de Hoge Overheit te brengen.

Om dit uyt te werken heeft *Gerrit Floris* niet ſlegts twe *zogenaamde* Theologiſche Verhandelingen, die niemant lezens waardig zoude agten, indien 'er de *Approbatie*, en zelfs in de twede de *Recommandatie* van de Hoog Eerwaarde Theologiſche Faculteit niet voorgeſtelt was, in openbaren druk uytgegeven; maar dit juiſt gedaan by gelegentheit, dat *enige* Broederen, die zigzelven *Mennoniten* noemen, in een openbaar *Verzoekſchrift* ſmeekten, dat de Ed. Mog. Hoge Heeren Burgemeeſteren ende Raad dezer Stad, ene *Scheuringe*, die *deze* Broederen in de Verenigde Vlaam-

Vlaamſche en Waterlandſche Doopsgezinde Gemeente wilden maken, door haar Hoog *Gezag* mogten *goedkeuren* en *uytwerken;* waar in ze niet alleen door hunnen *Mennoniten* Leeraar ondersteunt wierden, maar *Gerrit Floris* oordeelde, dat het nu de *regte tijd* was, door zijne Theologiſche Verhandelingen, dit *Scheurwerk* met kragt en nadruk te konnen bevorderen. Dies bragt hy zijn *eerſte* Verhaal na *vijf Jaren* wagtens juiſt NU in de werelt.

Doch de *Inhoud* van die zo genaamde Theologiſche Verhandeling vond ik *niet waardig* anders te *beantwoorden*, dan door een korte BEKENTMAKINGE, die de begunſtigers van *Gerrit Floris* zagen al te klaar en duidlijk aan te wijzen, waar men deszelfs *blauw boekje* voor te houden hadde, om te konnen toelaten, dat mijne *Bekentmakinge* van elk gelezen konde worden: weshalven zy deſelve terſtont verdonkerden, door ze overal te doen *afſcheuren*. Ik

Ik oordeelde *onnodig* te zijn, die wederom op 't *nieuws* te laten aanplakken, en wilde het derhalven daar by laten.

Maar *Gerrit Floris*, volyverig om het Scheurwerk te bevorderen, had daar op in *minder weken*, als het eerſte jaren vereiſcht hadde, ene *twede* Theologiſche Verhandelinge opgeſtelt en in druk gebragt, daar zo veel *beſchaaftheit* zig in vertoonde, dat zijn toenemen zeldzaam is, als hy *alleen'er* de maker van geweeſt ware: in dewelke hy den *ſchijn* geeft, als of hy mijne *Bekentmakinge* wilde wederleggen, maar 't allermeeſt arbeit om een CONTRACT, dat hem niet raakt, te helpen verbreken, de beoogde *Scheuringe* te *begunſtigen*, en de *Collegianten* en *my* ten uyterſten *gehaat* te maken.

Alhoewel deze *twede* Verhandelinge *meerder beſchaaftheit* dan zijn eerſte hadde, ik zoude ze egter *niet waardig* geagt hebben 'er iets op te *antwoorden*,

den, by aldien ik niet gemerkt en gehoort hadde, dat mijn *ſtilzwijgen* my niet alleen by het Gemeen, maar zelfs by de H. Overheit zodanig *Verdagt* zoude konnen maken, dat daardoor het *Verzoek* der *Broederen* ten *onregt* als een *bequaam middel* om de *Onluſten* uyt onze Kerke weg te nemen konde aangezien, en uyt dien hoofde toegeſtaan en uytgewerkt worden, waardoor *ik* gevolglijk *genoodzaakt* zoude zijn, mede *deel* in dit *Scheuren* te moeten nemen, of anders in mijnen *Dienſt* wederom *ſtille* te moeten *ſtaan*. En dewijl ik het *eerſte* van Gemoedswegen niet kan doen, zo zoude het *laatſte* als dan mijn Lot moeten worden.

't Is wel waar, dat zulks my *niet veel* Schade, maar eerder *ruſte* en *Gemak* zoude toebrengen; egter is aan de ene zijde *mijne Verbinteniſſe* aan ene Gemeente, daar ik nu ruim 35. jaren als OPZIENDER en 10. jaren lang door een *Plegtig Contract* aan *verbonden* geweeſt ben, te *kragtig*, en *mij-*

ne Liefde en *Genegentheit* tot dezelve, als mede de *Getrouwheit* en *Liefde* der *Diaconen* en van het *meerder getal* der *Broederen* en *Ledematen*, tot my te *groot*, om zonder *quetſinge* van mijn *Gemoed*, ten minſten zonder gevoelige *ſmerte*, mijne dienſt haar te *ontrekken*, en van haar te *ſcheiden:* gelijk mede aan de andere zijde, de *Verbinteniſſe* en *Liefde* tuſſchen de *Collegianten* en *my* te *ſterk*, (alzo *ik* met hen in *Belijdenis* en *Practijk* ten aanzien van de *Broederlijke Erkenteniſſe* en *Gemeenſchap* enz. *overeenſtemme*, *Zy* my tot *haren Opziender verkoren* hebbe,) dan dat ik zonder *bezwaarniſſe* van mijn Gemoed, mijn Pligt ontrent hen in dezen niet zoude betragten; te meer, omdat 'er ten aanzien van de *Geloofs-belijdeniſſe* en *Practijk* van Godsdienſt tuſſchen hen en de Gemeente der Verenigde Waterlandſche en Vlaamſche Doopsgezinden, *geen ander Verſchil* plaats heeft, dan in de *wijze* van *Stigtinge*

in

in de Gemeente, en in de *Bedieninge* van den *H. Waterdoop*, welke Verſchillen nogtans ze van weêrkanten *verdraaglijk* ten opzigt van de Gemene Chriſtelijke Erkenteniſſe ſtellen; de *wijze* van *Stigtinge* alleen is het *byzonder* Verſchil, waarom *die twe* Maatſchappijen *van den anderen* zijn en blijven.

Dit de *Stant* zijnde van deze twe Gemeentens en van het Verbant en Betrekkinge, die ik tot beide hebbe, zo tragt *Gerrit Floris* in en door zijne Theologiſche *Verhandelingen*, niet alleen de *Collegianten* dermaten *Zwart* en *Gehaat* te maken, dat ze aan de *Straffe* der *Placcaten* onderworpen zouden zijn, die de *Leeraar der Mennoniten* heeft *opgezogt* en *aangewezen*, en welkers *Executie Gerrit Floris* op het nadrukkelijkſt *aandringt*; maar tevens het *verſchil* tuſſchen de *Collegianten* en die der *Verenigde Vlaamſche en Waterlandſche* Gemeente te *vergroten*, opdat de *eerſte*

uyt

uyt de *openbare Oeffeninge* en van de Gemene *Tafel des Heren* geweert mogten worden, en *ik* dus *genoodzaakt* zijn aan *Scheuringe deel* te nemen, of met haar te moeten *vertrekken*.

Nu kan men ligt zien, als *Gerrit Floris* het zo verre konde brengen, dat de H. Overheit hare *ſterke hand* verleende, om my tot het *Laatſte* te noodzaken, dan niet alleen *mijne dienſt* en Gemeenſchap in ene Gemeente, daar ik zulk een verbant aan hebbe, zoude moeten *ſtil ſtaan;* maar dat ik tevens na 't uyterlijk aanzien voor *een Patroon* en *Voorſtander* der *Socinianen* zoude gehouden worden, ja dat zelvige *lot* moeten ondergaan, dat *Gerrit Floris* over de *Collegianten* tragt te brengen.

Opdat *ik* dan door mijn Stilzwijgen zulk een Uytkomſte *niet* bevorderen mogte, zo heb ik het *nodig* geagt iets te moeten gemeen maken: *niet* ten aanzien van *Gerrit Floris*, wiens *twede* Theologiſche Verhandelinge

linge ik *alzo weinig* antwoord waardig achte als de *eerſte*; maar eniglijk en alleen om aan 't *Gemeen*, en voornamentlijk uyt en met verſchuldigde Eerbied aan de *H. Overheit*, *Onderrigt* van zaken te geven.

Ik had egter ganſch *geen luſt*, om ten dien einde een bloot *Twiſt-Schrift* in de Werelt te brengen. Dies was *eerſt* mijn *voornemen* alleen het *ware* AFBEELDZEL van een *Collegiant* gemeen te maken, het welke nu in het *twede Hooftſtuk* dezer Verhandelinge voorkomt, gelijk dit ook het *voornaamſte* ſtuk is, dat ik in mijne VERHANDELINGE bedoele: alwaarom ik dezelve ook onder *die Benaminge* gebragt hebbe, en Verzoek, dat de Beſcheide Lezer, op dat *Albeeldzel* met *aandagt* gelieve ſtille te ſtaan. Maar opdat het zelve te *beter Verſtaan* konde worden, en tevens ſtrekken mogte tot *voorkominge* van 't geen *Gerrit Floris* beoogt, en waar in de *Leeraar der Mennoniten* hem al 7. jaren

ren lang, dog *meer bedekt*, is voorgegaan, dus *t' zamenſtemmende* om *my* en de *Collegianten gehaat* te maken, zo heb ik daarom in het *eerſte* Hooftſtuk hunne *hatelijke Handelwijze* onder nodige Verhoedzelen vooraf *ontdekt*. En om aan *Gerrit Floris* te doen zien, dat zijne Uytdaginge *my niet bevreeſt* maakte, beſloot ik het *derde* Hooftſtuk 'er *by te voegen*, in het welk ik agte het *Hooftzakelijke* zijner *Beſchuldigingen* genoegzaam *wederlegt te hebben*, zo door enige *algemene Aanmerkingen*, als door *byzondere Ontdekkingen* van 't geen ik in zijn *Opbelderent Verhaal* of voor *Onwaarheit*, of voor *Laſteringe*, of voor *Verdraaijinge*, of zelfs voor *Openbare Leugen* houde, het welk ik door het teken van *NB.* heb aangewezen.

Dat ik *my* door geen *Formele* Belijdeniſſe *verklaart* hebbe over de *Hooſdpointen*, die *Gerrit Floris opnoemt*, en in dewelke hy *vermeint*, dat *ik niet regtzinnig*, of *met* de Gereformeerde

meerde Kerke *niet overeenkomende* zoude zijn, is *geenzins* Veroorzaakt, omdat ik my zulks *ſchame*, of daar in van de Lere der Gereformeerde Kerke *verſchillende* ben: maar alleen, omdat ik *hem* en *zijns gelijken* geen voet wil geven om de *Inquiſitie* in te voeren, daar *hy* zo groten *luſt* toe ſchijnt te hebben, Ik heb egter *my* reeds daar over *klaar genoeg uytgedrukt*, dat *Verſtandige* wel konnen *vatten*, wat *ik'er* van *gevoele*. Die op mijne *Geloofs Bevattinge* en *Practijk* wat te zeggen heeft, kome met *geen Vertelzeltjes* van *oude* Gevallen voor den dag, zo die'er al geweeſt mogen zijn; nog ſtelle eens *anders misvattinge* op *mijn rekeninge*, maar drukke *onderſcheidentlijk* uyt, wat het is, dat hy deswegen tot *mijn Laſte* heeft: of anders, hy *vrage'er my* met een *Chriſtelijk oogmerk* na; ik zal *geen zwarigheit* maken, als dan zelfs *over Byzonderheden* mijne gedagten *rondborſtig* te uiten. Maar alle *Pauſen* en

Inqui-

Inquiſiteurs wijze ik na *Romen* toe. En zo iemant *excerpten* of *Uyttrekzels* uyt deze *mijne Verhandelinge* wil maken, en *daar door*, of door *gevolgen* my *bezwaren*, die vrage my vooraf, of *ik erkenne die mijne Gevoelens wel uyt te drukken*, of *dat ik die toeſta*. Ik *begeer* met niemant te *diſputeren*, of te *zin-twiſten:* maar, zo 't nodig is, zal ik *door* ene *Handelwijze*, die ik *bequamer* achte om *Waarheit* of *Dolinge* te *ontdekken*, genoegzaam *gelegentheit geven*, dat *die aan my ontdekt kan* worden, of gewillig zijn die aan een ander *te ontdekken*.

Word de *Belijdeniſſe* en *Practijk* der *Collegianten*, zo als ik die *vertoont* hebbe, geoordeelt ergens in *te kort* of *niet voldoenende* te zijn, men gelieve my deswegen in *Beſcheidenheit* te *onderrigten:* alle *Verbeteringe* zal my *aangenaam* zijn; ze kome my toe,

toe, van wien het ook zijn mag. Doch zo iemant *toelegt* na 't *Meeſterſchap* te ſtaan, en uyt dien hoofde dezelve *algemeen* keurt, waar onder *Ketters ſchuilen*, en dus *niet genoeg* ontdekt, of liever *gemaakt konnen worden*, die neme het niet qualijk, dat ik rondborſtig zegge, *niet meer dan eenen Meeſter te erkennen.*

Niemant der Doopsgezinden, die *Sectery haten* en *vlieden*, en een betamelijke *Verdraagzaamheit beminnen* en *betragten*, hebben zig te *ſtoten* aan 't geen ik van de *Benaminge* van *Mennoniten*, *Menniſte Gronden* en *Menniſtendom* gezegt hebbe: alzo ik daar in *geen andere* op 't *oog* hebbe, dan de zulke, die de *Sectery aankleven*, en *Vyanden* der *Verdraagzaamheit* zijn.

Eindelijk, men make van Drukfeilen geen *Wezentlijke* Zwarigheden,

die den Zin breken worden *aangewezen*, de *overige* gelieve men te *verſchoonen*, ook de *Stijl* en *Spellinge*: vermits mijn *voornáme Oogmerk* maar is geweeſt, *Verſtaanbaar* te zijn. En dit bereikt hebbende, zal 't my genoeg zijn: derhalven drage ik het *oordeel* over de *Zaken* zelve aan Uwe *Liefde* en *Beſcheidenheit* op. Vaar wel!

SCHRYF

SCHRYF en DRUKFEILEN

gelieve de Beſcheide *Lezer* dus te verbeteren.

Bladz.	*Regel.*	
18.	17.	*Voor* Leenhof. *lees* Leenhof,
	29.	*Voor* bemint *lees* bemint.
22.	12.	*Voor* de Collegianten de Theologiſche *lees* de Collegianten door de Theologiſche
23.	24.	*Voor* voor *lees* door
24.	11.	*Voor* die zaak *lees* de zaak
28.	25.	*Voor* die, zijn, *lees* die zijn,
31.	6.	*Voor* hun *lees* hen
33.	18.	*Voor* te maken *lees* make
35.	30.	*Voor* En 't is gemaklijker *lees* En dit is gemaklijker
37.	29, 30.	*Voor* gelijk ik in het Vervolg in *lees* waar van ik in het Vervolg
38.	14.	*Voor* pag. *lees* pag. 181
39.	34.	*Voor* van Gods Geeſt *lees* van God Geeft
40.	5.	*Voor* dat den Naaſten *lees* dat de Naaſte
42.	3.	*Voor* zig bekeerden, *lees* zig bekeerden)
64.	1, 2.	*Voor* met gewel opdrong *lees* met geweld op te dringen
78.	24.	*Voor* die leden der Kerke zijn *lees* die geen leden der Kerke zijn
80.	33.	*Voor* die Laſt *lees* den Laſt
84.	27.	*Voor* gewoon was, *lees* gewoon was

Schrijf en Drukfeilen.

Bladz.	*Regel.*	
95.	20.	*Voor* dat ik 'er in bedoele *lees* dat ik 'er in bedoele te doen zien.
97.	15.	*Voor* hegte, *lees* hegt;
108.	11.	*Voor* pag. lees pag. 125
	15.	*Voor* ende Twedragt *lees* en de Twedragt.
109.	26.	*Voor* verwekken, en iemant *lees* verwekken kan, om
	36.	*Voor* vinden. En zo *lees* vinden, en zo
110.	11.	*Voor* Kerk en Raad *lees* Kerken-raad
134.	7.	*Voor* over hem *lees* hen
159.	32.	*Voor* heb ik ooit beoogt *lees* heb ik nooit beoogt

WARE

WARE AFBEELDZEL VAN EEN COLLEGIANT.

EERSTE HOOFTSTUK.

Waar in ter voorbereydinge de verkeerde en buytensporige handelwijze, van een die zig zelven Leeraar der Mennoniten noemt, en Gerrit Floris, beknopt vertoont worden, beneffens de betamentlijke voorhoedzelen die ik uit dien hoofde heb moeten gebruiken.

VOorhebbende het Ware AFBEELDZEL van een COLLEGIANT te vertonen / of beknopt Onderrigt te geven / wat men door de Naam van Collegianten te verstaan hebbe / als die word toegepast op de Doopsgezinde Chriſtenen / die in Caroli-weg hunne Godsdienſtige Vergaderingen houden / en aan welke die Naam alleen gegeven wordt / ter onderſcheiding van andere Doopsgezinden / en voorzal van de zodanigen / die zig zelven de SECTISCHE Benaminge van MENNONITEN

geven; zo verklaar ik vooraf dit bepaaldelijk te zullen doen / ten opzigt van 't geen alle Collegianten met den anderen gemeen hebben: te weten / wat het Voorname en Hoofdzakelijke hunner Christelijke Belijdenis en Practijke is / ten aanzien van de Broederlijke Erkentenisse en Gemeenschap in den H. Water-Doop, het H. Avondmaal, de Godsdienstige Vergaderingen en verdere bijzondere Huyshoudinge; latende de Gevoelens, die de een of d'ander onder haar in 't byzonder mogt hebben / voor derzelver bijzondere Rekening en Verantwoordinge.

Zullende dit AFBEELDZEL en beknopt onderrigt voornamentlijk strekken / om de gansch verkeerde Bevattingen en gehate Indruk / ware het mogelijk weg te nemen / die het Gemeen, ten aanzien van de Belijdenis en Practijk der Collegianten / uit enkele Quaadaardigheit word ingeboezemt / niet alleen door Een / die zigzelven Leeraar der MENNONITEN noemt / benevens eenige zijner gelijkdristige Leerlingen / die haar ingelijks Mennoniten, hunne Gronden Menniſten-gronden, en hunne Maatschappy het Oud-Menniſtendom noemen; maar voornal door nog een ander VERHAAR, die de beſte Tijd / en het kragtigſte Middel om 't meeſte Quaad te doen / daar toe uitgekozen / en dus by de grootſte Quaadaardigheit de ſnoodſte Ondankbaarheit gevoegt heeft / door een Twede VERHAAL wederom in openbaren Druk uit te geven: waar van elk / die het Eerſte en Twede Verhaal ſlegts met elkander vergelijkt, uit den

Stijl

Stijl en Schikkinge, een ANDERE Pen / als die van GERRIT FLORIS, klaar genoeg ontdekken / en tevens zien kan / dat de meerdere Beschaaftheit van Stijl en Schikkinge / desselfs Inhoud ten aanzien van My en de Collegianten niet verzagt / maar wel zo gescherpt heeft / dat als de EERW. LEERAARS der Gereformeerde Kerk Roomsche Priesteren waren / en (daar mijne en der Collegianten Vryheit en Ruste het meest van afhangt) als onze Christelijke Gereformeerde OVERHEIT van die zelve Belijdenisse waren / daar de Vervolginge onder andere een eigen Merkteken aan is / waar zulke Stookebranden het ten aanzien van My en de Collegianten alsdan toe brengen zouden / konnen de menigvuldige Voorbeelden in de Roomsche Landen en Steden / inzonderheit in Vrankrijk, de Palts en Saltsburg, te klaar doen zien / dan dat ik het behoeve aan te wijzen. Maar Gode zy dank / die Staat en Kerk met zulke Regenten en Regeerders voorzien heeft / die Romens Vervolg-lust, en alle Conscientiedwang gansch verfoeijen, en wel overtuigt zijn / dat misvattinge des Verstands, en daar uyt voortvloeijende Dolingen, niet door Schelden en Lasteren, nog door Placcaten en Geweld, maar door Zagtmoedige Onderwijzingen, tijdig en ontijdig in gemoedelijken Ernst gedaan / onder des Heren kragtdadigen Zegen komen / en volgens de Natuur van het Euangely der Genade / en de eigen aart van Jesus Geest moeten te regte gebragt worden.

Doch de driftige Gemoeds-gestalte / van

dezen Mennoniten Leeraar / en van dien hol-
lenden Weeraar / laat niet toe / deze eigenaar-
digen en betamelijken weg in te slaan: niet te-
genstaande zy beide door my dikwijls zeer
Vzindelijk en Ernstig daar toe verzogt zijn;
en de Eerste, door het bewuste Contract, door
hem zelfs verteikent / verpligt was / die te
moeten houden; en daarenboven door Hindrik
Gerrits zelfs Schriftelijk is verzogt geworden /
hem als Leeraar beter te mogen onderwijzen.
Maar in plaats van een Verzoek, dat voor
alle brave Leeraren zo aangenaam is en zijn
moet / te voldoen / wierd het zelve niet alleen
onvoldaan / maar zelfs onbeantwoord gela-
ten / en niet aan Hindrik Gerrits, maar aan
my een Boekje toegezonden / door Dr. H. Schijn,
A. van Egem en Bidlo opgesteld / maar het
welke door W. Suiderman, A. van Loon en
A. van Alkmaar, te bondig wederlegt was /
om enigen Dienst aan my, of aan den genoem-
den Hindrik Gerrits te kunnen doen.

Doch 't is geen wonder / dat deze betame-
lijke Weg door hen niet is ingeslagen / zy za-
gen dat 'er een ander voor hen openstond / die
meer met beider Aart en Naturel overeen-
quam / en teffens van minder Werk en meer-
der Hope was / om my en de Collegianten op
de hoogste wijze het meeste quaad te berokke-
nen: te weten.

Theologische Bewijs-redenen, die uit de
Haat en Nijt ontleent zijn / te gebruyken / om
zelfs Onnozele en Onschuldige gehaat te maa-
ken / is al een zeer oude Konst-greep, en
daarom te gemeender omdat zulks ligt te doen /

en

en het gereedste Middel is / om het meeste Quaad te weeg te brengen; inzonderheit als zy / die ze in 't werk stellen hunne Theologische haat, met de Ligtgelovigheit van anderen / komen in Egte doen treden / dewijl dit Huwlijk gemeenlijk het vrugtbaarste is / om zulk een aantal van Kinderen te verwekken / waar uit spoedig een Heirleger verzameld kan worden / ter onderdrukkinge van die men haat / en van dewelke men het Quaatste liefst gelooft: en kan men die Bewijs-redenen ingang doen hebben in de Burgerlijke en Kerkelijke Vierschaar, de Onnozelheit zelve moet dan bloot staan voor de vergiftige Pijlen / die de gebruikers dezer Konstgreep uitschieten / en dikwijls haare Lighamelijke en Geestelijke quellingen niet dan met de Doot doen eindigen.

Hoe snood ja verfoeijelijk, ook deze Konstgreep in haar zelven is / hoe rampzalig die menigmaal in haare uitwerkingen geweest mag zijn / der Mennonyten Leeraar, als ook deze Yveraar zien 'er hun Oogmerk best door te bereiken / en schamen zig derhalven niet / die op de Vuylaardigste en Plompste wijze te gebruiken / beide in openbaren Druk: vermits de Eerste niet geschroomt heeft byna alle de Protestantsche Christenen en der zelver Gezindheden daar mede op het Lijf te vallen / nog meer / de Doopsgezinde Gemeentens / zelfs die niet sparende onder dewelke hy als Leeraar den dienst des Woords heeft waargenomen; maar allermeest my en die Doopsgezinden / die men Collegianten noemt. En de Twede heeft eerst in een verwerd Vertelseltje,

en nu in een beſchaafder Opheldering van dit Verhaal (wie'er de Schaaf opgelegt heeft/ of hebben/ zal hy zelfs wel weten) het zo onbeſchaamt gedaan/ dat men voelen en taſten/ of liever ſien en hooren kan/ dooz wat geeſt hy gedzeven wozdt.

Dies het niet nodig is een Wolke van Getuygen zo van 't misbruik dezer Konſtgreep/ als van deszelfs rampzalige Gevolgen uyt de Oudheit/ of uyt de dagelijkze Onderbindinge te halen. Deze Twe Veraars beſparen my die moeite: dewijlze het regte SYNCRETISMUS vertonen/ dooz hun verſchil over de Prædeſtinatie met den aankleve van dien/ of de Genade Algemeen of Byzonder/ Weêrſtandelijk of Onweêrſtandelijk zy/ de ware Gelovige afvallen konnen of niet/ enz. ter zijden te zetten/ om met vereenigde kragten My en de Collegianten dooz dien Theologiſchen konſtgreep in de uytterſte Haat, niet ſlegts van het Gemeen, maar zelfs van de Kerkelijke Liegeering en Burgerlijke Overheit te bzengen.

Ten dien einde alle zodanige haat-verwekkende Theologiſche Bewijs-redenen, tot mijne en der Collegianten Bezwaarniſſen met de grootſte Veer en Dzift opzoeken en t'zamenhopen; of liever het Magaſijn van zulk oozlogs-gereedſchap/ in verſcheiden Jaren bycen verzamelt/ NU openen en'er Gebzuyk van maken. NU zegge ik/ nu het de beſte tijd ſchijnt te zijn om niet alleen enen Ban te doen zien/ die zo Gerrit Floris zegt/ (van wien hy dat heeft weet hy zelve beſt) in deze Stad zoude ſchuplen; maar tevens hoe ſchone en grote Gelegent-

legentheit, die zelden zo voorvalt / zig hier opdoe voor de Hoge Overheid, om haren yver te tonen voor de Regtzinnigheit / enz.

Wie moet niet schrikken voor een Tale die na Bannen, Steenigen en Verbranden heenen drijft? Deze ontaarde middelen nogtans passen eigenaardig op dezen Theologischen Konstgreep, om daar door de Heidensche Keizeren DIOCLETIANUS en MAXIMINIUS te overtreffen / die vrugteloos poogden den Naam van Christenen uyt te roeijen. Maar deze Yveraars zien dit nu zo welgelegen / en vermenen deze Theologische Konstgreepen, van zulk een kragt te zullen zijn / dat de Naam van Collegianten, die ze voorwenden het Gemenebest / en voor al den Godsdienst te verwoesten / daar zeer ligt door uytgeroeit zal konnen worden / en Sy dus boven die twe gemelte Keizeren / enen Roem behalen zullen / die zelfs HEROSTRATUS bedoelde Eernaam zeer verre te boven zal gaan; te meer omdat 'er thans een middel voor hen is / die deze twe Keizers en dien Stokebrand misten / te weten / de Drukpers, het spoedigste en kragtigste middel / om de gesmede Wapenen gemeen te maken / al de Werelt in Alarm te brengen / en een algemeen geschrey te veroorzaken / daar die dikwijls het hardst in roepen / die minst weten wat 'er te doen is / als alleen datze horen en zien / dat een twede en derde DEMETRIUS, het Veldgeschrei hebben opgeheven en voortzetten om het Beeld van Diana, in hun herssenen gesmeed / in waarde te brengen of te houden.

Waar in zy ſchijnen zo verre gevoordert te zijn / dat alles in beweging is geraakt / en gelijk eertijds in den Oproer / door de eerſte Demetrius te Ephezen verwekt / Gajus en Ariſtarchus met geweld na de Schouwplaatſe getrokken wierden: NU insgelijks twe Perſonen (of ze ſchuldig of onſchuldig zijn aan en in 't geen hen te laſte gelegt word laat ik thans over / aan het Onderzoek van die / die vermenen daar ſiegt toe te hebben / en aan hun eigene Verantwoordinge) reets op het zwarte Regiſter zijn getekent / door toedoen van een / die zulks 't minſt betaamde / zo hy anders Judas vlekken van trouwloze Ondankbaarheit en Verradery niet op ſijn Aangezichte wilde draagen / die niet uyt te wiſſchen zijn / dan door Petrus in Berouw na te volgen / gelijk Judas in misdaad gevolgd is; of anders zal hy veelligt de Waarheit der Spreuke by den uytkomſt in zig beveſtigt vinden: Proditionem amo, ſed proditorem non. Dat is: Ik bemin het verraad, maar niet den Verrader.

Daar het in dezen dan dus geſteld is / kan ligt gezien worden / die geen gering gevaar te zullen lopen die Paulus wilde navolgen / om in dit Verwelkte Tumult, tot het volk uyt te gaan / dat is / openlijk voor de Collegianten uyt te komen.

Ik, die niet alleen Opziender in de Chriſtelijke Gemeente der Verenigde Waterlandſche en Vlaamſche, maar tevens die der Collegianten-Doopsgezinde ben / ja die rondunt zeggen durve een COLLEGIANT in het Hert, in Mondt en Daad te zijn, konde mijn Gewiſſe niet

niet geruſt ſtellen / of ik moſte het wagen vry-moedig in dezen voor te treden / met op eene beſcheidene en minzame / doch tevens ernſtige wijze / naar mijn gering vermogen / in 't openbaar der Collegianten onſchuld, ten aanzien van hunne gemeene Gronden, waar op ze de Broederlijkſte Erkenteniſſe en Gemeenſchap / in Geloofs-Belijdeniſſe / Doop / Avondmaal / Gods-dienſtige Vergadering en hunne byzondere Huyshoudinge ſtellen en houden / te Vertonen door een Eenvoudig Verhaal / welke die Gronden zijn / en hoe ze die in de gemelde Stukken tragten te beleven.

Om my egter niet nodeloos in gevaar te ſtellen / dat dit mijn beſtaan voor Verwaandheit aangezien worde / nog dat ik my onvoorzigtig ten doelwit ſtelle / dat alle de Pijlen der Theologiſche Konſtgrepen, op My geſchoten worden; of als zulks geſchieden mogte / ik 'er niet bloot voor ſta / of 'er door gequetſt worde:

Zo zal ik eene betamelijke voorzigtigheit gebruyken / om ten minſten voor te komen / dat geen onpartydige / beſcheidene / en naar de liefde oordelende Lezer / een verkeert en haatelijk denkbeeld tegens my opvatte / zo uyt mijn gezeg / dat ik Opziender der Collegianten en een Collegiant in 't Hert, Mond en Daad ben / als uyt dit mijn beſtaan / van tot verontſchuldinge der Collegianten openlijk uyt te komen / in omſtandigheden die van zulke gevaarlijke uytzigten ſchijnen te zijn.

Tot een gemeen Voorhoedzel, om in beide die ſtukken zulk een verkeerd Denkbeeld voor te komen / of weg te nemen / Verzoek ik al-

leen / dat men zijn oordeel desweegen zo lange opschorte / tot dat dit Hoofdstuk, en inzonderheit de ses onderscheidene Leden, die terstont komen / met Aandagt gelezen / verstaan en genoegzaam Bedagt zijn / en zo ik het geduld des Lezers dit vergen mag / laat'er het twede en derde Hoofdstuk op gelijke wijze bygevoegt worden. Oordeel dan maar met alle vrypheit.

En om insgelijks de gedagten van Verwaandheit weg te nemen / heb ik niet anders te zeggen / dan dat mijn Gewisse my verpligte en aandrong in dezen niet langer te moeten zwijgen. 1. Omdat ik een Collegiant, en wel 2. Opziender der Collegianten ben / en 3, dat de Collegianten zo ten onderstein gehaat uitgemaalt / en zelfs de Hoge Overheit met de grootste yver opgewekt worden / om hunne ontzagelijke indignatie over de Collegianten te doen zien / van wat gevolgen het zijn zouw / by aldien de Beschuldigde dit ongeluk trof / is te zigtbaar en te smertelijk om te melden. Dit zo zijn gang te laten gaan / zoude My, die kundig van zaken ben / tegens de H. Overheit / tegens de Collegianten / tegen my zelven / en tegen ene Waarheit / die ik in mijn Herte bemin / ten hoogsten doen zondigen, zo ik deze hatelijke Vooroordeelen en derzelver rampzalige Gevolgen / door een Waar en eenvoudig Berigt / niet op ene Sedige en Onderdanige wijze poogde weg te nemen en voor te komen; te meer / omdat 4. Ik niet alleen over de zeven Jaren lang het voorname Voorwerp van dusdanige beschuldinge geweest

ben;

ben; maar inzonderheit NU door Gerrit Floris en die hem geholpen heeft of hebben / dus uytlaardig en onverwagt bespronge worde / dat elk zien kan den Coeleg te zijn / om den Last en Swarigheit / daar men de Collegianten onder tragt te brengen / My wel 't allermeest te doen treffen.

Tweeg Ik derhalven in dezen langer stil / de Ongerechtigheit zoude my / in zo veelderley opzigten alzo tragtig vinden en dzukken / als alle de Theologische Konstgrepen, immers doen komen:

Hier door derhalven / en niet uyt Verwaantheit / ben ik ten uytersten genoodzaakt geworden in het openbaar voor Myzelven en voor de Collegianten uyt te komen.

Nu kome ik dan tot de zes onderscheidene Leden, waar door Ik gerust ben / dit te zullen uytwerken / dat geen onpartijdig / bescheiden en naar de liefde oordelende Lezer / enig hatelijk Vooroordeel tegens my, uyt mijn voorgaande Gezeg / en uyt dit mijn uytkomen zal opvatten of behouden. Men gelieve daarom die niet Aandagt te lezen / wel tragten te verstaan / en genoedelijk 'er op stil te staan / 't geen ik 'er in zeggen zal / zal het innerlijke van mijn Herte ontdekken / en ik betuyge voor God / die mijn herte kent / dat ik warelijk zo besta / als ik 'er my in verklare.

In de twe eerste Leden zal ik aanwijzen / wat ik ten aanzien van de Geloofs-Lere nog aankleve / nog in anderen begunstige; maar in tegendeel / voor Dolinge, die meer of min Schadelijk en Verderffelijk zijn kan / en als

het

het Leugen-Lere is of wordt / voor onverdraaglijk keure.

In het derde zal ik rondborstig verklaren / wat ik in de Geloofs-Lere omhelze / aankleve / en zedeliyk na mijn gering vermogen voorsta.

In het vierde zal ik beknopt tonen / dat de Collegianten als Collegianten GEEN Socinianen zijn / of konnen zijn.

In het vijfde, wat betamelijk Vertrouwen ik heb / dat nog onze Burgerlijke H. Overheit / nog de Regeerders der Kerke genegen zullen zijn de Collegianten in hunne Lighamelijke of Geestelijke stand te ontrusten / maar wel nevens andere Doopsgezinden, het vry en zedig beleven van hun Gewisse / gunstelijk zullen toelaten / zo haast de verkeerde Voorooordeelen / door der Mennoniten Leeraar en Gerrit Floris, ten hunnen opzigt verwekt / zullen opgeheven en weggenomen zijn.

En in het zesde of laatste Lid / zal ik doen zien / dat de Gemeene Gronden, waar op de Collegianten hunne Christelijke Gemeenschap en Erkentenisse bouwen / de Volmaaktheit en Klaarheit van 't Woord van God / het kragtigste Staven / tot helinge van 't gescheurde Christendom strekken / en met de Gemene Gronden der Reformatie overeen komen.

Dat deze Zes Stukken van 't uyterste Gewigte zijn / zo in en ontrent mijne voorgemelte Verklaringe / van dat Ik een Collegiant in 't Hert, Mond en Daad ben / als ten aanzien van mijn uytkomen voor de Collegianten; en tevens my genoegzaam veylig stellen / voor alle Theologische Bewijs-Redenen / die uit de

Haat

Haar en Nijt ontleent wozden / zal elk verstandige genoegzaam zien en vatten komen. Dies zal ik die hier vervolgens beknopt voozdzagen.

De drie eerste Leden / die sp my zelven zien / zijn deze

I. Verklare ik in alle opregtigheit dat ik de Wan-gevoelens van Socinus, inzonderheit ten aanzien der Aanbiddelijke H. Drie-Eenheit / van de Eeuwige Godheit des Zoons / van deszelfs Genoegdoeninge of Voldoeninge / van de Regtveerdigmakinge alleen upt den Gelove / enz. in genigen dele of zelfs aankleve, of in anderen begunstige: maar dat ik in tegendeel die als schadelijke, en zommige derzelver voor verderffelijke Dolingen keure en houde / en upt dien hoofde my verpligt vinde / ook uit al mijn vermogen arbeide / om mijn Naasten / die ik bevinde'er of wetende of onwetende / min of meer aan vast te zijn / onder en door des Heren vrije Genade en Zegen / ware het mogelijk / daar upt te redden / en te regt te brengen. Eevenwel op ene Christelijke Bescheidene wijze, hoedanig op de stand mijner Faalbaarheit passende is: maar geenzins door Schelden, Lasteren, Verketteren, onverhoorde Veroordelen. 't Zy dit geschiede op den Predikstoel, (daar zulks wel 't alderminst past / doch veiligst gedaan kan wozden / omdat men daar voor tegenspraak gedekt is /) 't zy in byzondere Zamenkomsten als de Party afwezig is; wanneer insgelijks een Agterklapper en Lasteraar voor wind en stroom zonder tegenstant te ontmoeten zijn kours kan houden / tot hy van zelf moede wozd / of door een der Toehoozde-

hoozderen (die een vyand van Agterklap en Lasteringe is) gesteunt wozd: Veel weiniger dooz verouderde PLACCATEN wederom vooz den dag te halen/ die aan te pzijzen/ en dus niet alleen de Kerkelijke Regeringe/ maar voozal de Burgerlijke Overheit aan te sporen/ om op de Roomsche wijze onnozelen met gewelt op het lijf te vallen.

Zulk een Handelwijze verfoei ik/ en dusdanige Bewijzen mogen te Romen gelden/ maar niet in het vzije Nederlant/ daar ze by Verstandige altijdt afgekeurd en als valsche munt verwozpen wozden.

En als de Kerkelijke hun toevlugt tot die Middelen nemen/ tonen zy duydelijk/ dat ze hun pligt in dezen niet verstaan/ of niet willen waarnemen/ en 't Zweerd des Geests of niet willen/ of met geen genoegzame Zagtmoedigheit/ Langmoedigheit en Nedzigheit konnen gebzuyken.

Als men dan hoozt en ziet/ dat een/ die zig zelven Leeraar der Mennoniten noemt/ dit gedoofde vuur van Vervolginge wederom volyverig tragt te ontsteken, en aan te blazen in een Stadt/ daar hy zelve by toelatinge alleen zijn openbaren Godsdienst kan en mag oeffenen/ en dat mede tot laste van een Gemeente die hem in haar schoot ontfangen heeft/ om verstijvinge, dooz al te grote koude elders gevat/ te herstellen: hoe dit genoemt moet wozden/ weet ik niet/ omdat het boven mijn bevattinge gaat. Durft nu die Mennoniten Leeraar/ het Mannelijke Godvzugtigheit noemen? Ik durve rondbozstig zeggen/ het geen

Chzistes

Chriſtelijke Godvrugtigheit te zijn/ maar dat de bekende Fabel van den Egel met de Slange, hier op in alle delen toepaſſijk is.

II. Verklare ik op gelijke wijze. 1. Het SYNCRETISMUS, als het zegt/ Waarheit/ Dolinge/ en Leugen-leer voor Onverſchillig te houden/ en onder een te mengen: 2. Eene onbepaalde Tolerantie of Verdraagzaamheit ten aanzien van de Geloofs-Leere; 3. Incorporatie van de Collegiante Doopsgezinden/ onder die der Vereenigde Waterlandſche en Vlaamſche/ 4. De Stellinge van dat alle verſchillende Bevattingen der Proteſtanten/ loutere Logomachien, of Woordenſtrijden zouden zijn/ voorzal 5. Dat de ſtrijdigheit van de Leere der Socinianen en die der Gereformeerde Kerke ook maar in woorden zouw beſtaan/ en ligt overeen te brengen zy; niet alleen niet aan te kleven, voor te ſtaan, of ooit voorgeſtaan, ja zelfs nooit bedoelt te hebben: maar dat ik in tegendeel/ het 1ſte Godloos, het 2de Verderflijk voor alle Chriſtelijke Maatſchappijen/ het 3de ſchadelijk voor beide die Gemeentens in het byzonder/ het 4de en 5te voor zo dwaas en buytenſporig keure en houde/ dat ik uyt dien hoofde rondborſtig zeggen durf: Dat Gerrit Floris en alle die nevens hem dien miſſelijken kraam aan my toe-eigenen/ Laſteraars zijn, of op zijn beſt tonen van Theologiſche Bewijs-ſtukken die uyt de Haat en Nijdt ontleent worden/ wel voorzien te zijn/ en die meeſteragtig gebruyken/ of liever misbruyken konnen.

Heeft Gerrit Floris luſt om in tegenwoordigheit

digheit van verſtandige en onpartijdige Oordeelaars zig deswegen te zuyveren, hy ſtelle maar Tijd en Plaats wanneer het hem gevalt/ Ik zal'er gereet toe zijn/ vermits het my niet luſt Moeite/ Tijd/ Papier en Geld te verquiſten in en ontrent Stellingen te wederleggen/ die een twijffel zouden inbrengen/ wie van beide een plaatsje in't Oosterpoorten Gasthuys verdiende; of ik/ zo ik die aankleefde; of hy/ die ze my te laſte legt.

Dies ik thans hier van affcheide/ om tot het derde Lit/ my insgelijks betreffende/ over te gaan. Waar in ik/ na in de twe voorgaande gezegt te hebben/ wat ik niet aankleve of begunſtige; Nu met gelijke ernſt en nadzuk zeggen zal/ wat ik ten aanzien van de Geloofs-Lere in mijn Herte omhelze en Tedigliik tragte voor te ſtaan.

III. Met de zuyverſte en opregtſte Betuginge mijns Herten verklare Ik voor den Alwetenden Godt/ dat ik niet alleen de H. Schriftuur, vervat in den Bijbel of de Schriften des Ouden en Nieuwen Teſtaments/ voor den Enigen/ Genoegzamen/ en in't woodzakelijke ter Zaligheit klare Regel van mijn Geloof en Leven erkenne; maar tevens de Geloofs-Leer/ zo als die in de Heidelbergſe Catechiſmus, en in de Nederlandſche Confeſſie is uytgedrukt/ Conform Gods Woord te zijn/ en uyt dien Hoofde het zelve voor het beſte Formulier-Boek houde/ dat my tot nog toe is voorgekomen.

Vermits het egter zeker is/ dat het zelve van Faalbare Menſchen is opgeſtelt/ zo maak ik

ik geen zwarigheit'er by te voegen/ dat het niet alleen daarom ook aan de toets van het onfaalbare Woord Gods altijd onderworpen is/ en blijven moet; maar tevens dat ik 1. In 't stuk van den H. Waterdoop daar van verschille, vermits ik der bejaarden Doop, of de Doop die op eyge Belijdenis des Geloofs geoeffent wordt/ erkenne volgens het Woord van God te zijn. Ik kan egter die de Kinder-Doop verstaan en oeffenen met een gerust Gemoed in hunne Belijdenis en Bekeringe/ zo wel in liefde verdragen, als ik begere verdragen te worden. 2. Dat ik als nog geen vryheit in mijn Gewisse kan vinden/ om hen/ die alles, wat in dat Formulier-Boek voorkomt uit Misvattinge en Dolinge des Verstants niet Conform Gods Woord keuren/ en daarom niet aannemen komen/ uyt mijne Chrystelijke erkentenis en Gemeenschap te sluyten; aangezien ik dit niet doen durve/ dan ontrent de zulke alleen/ die in Leer of Leven in Gods Woord verooordeelt worden. So lange als my dit niet klaar geblijkt/ betragte ik ontrent de Dolende, de Chrystelijke Verdraagzaamheit: maar make egter geen zwarigheit/ de geene/ die niet Dolen/ maar Leugen-Leer aankleven na de eerste en twede Vermaninge te verwerpen.

Nu ga ik over tot het vierde Lid/ dat zijn opzigt op de Collegianten heeft/ en stelle vast.

IV. Dat de Doopsgezinden/ die Collegianten genaamt worden/ als Collegianten even weinig Socinianen zijn/ of genaamt konnen worden/ dan de Gereformeerde als Gereformeerde konnen Pelagianen, Labbadisten, Hat-

temiſten, Leenhovianen of Deurhovianen zijn / of genaamt komen wozden.

Zegt men / dat Gerrit Floris twe Perſonen ontdekt heeft / die Ledematen der Collegianten Vergaderingen zijn / en het gevoelen van Socinus aankleven / gelijk zijn Verhaal daar en boven vermoeden geeft / dat 'er nog meer Perſonen onder haar aan vaſt zijn.

Als deze ontdekking en dit vermoeden eens onderſtelt wozdt waar te zijn / zal hier uyt volgen / dat de Collegianten zijn Socinianen? Dit Gevolg is even zo wettig / als of iemant zeide: in de Gereformeerde Kerke wozden wel ontdekt / die de Gevoelens van Pelagius aankleven; P. van Hattem, Labbedie en Leenhof. 3. Openbare Leeraars zijn 'er ook in ontdekt gewozden / als mede Deurhof, en het vermoeden is / dat 'er nog meer Perſonen aan die Gevoelens vaſt zijn / (en als eens de Vryheit van ſpreken in de Gereformeerde Kerke plaats hadde / gelijk die by de Collegianten geoeffent wozd / wat ontdekkinge en vermoeden zoud 'er niet wel te voozſchijn komen en ontſtaan:) derhalven de Gereformeerde zijn Pelagianen, Hattemiſten, enz. Ligt ziet men / de ondugtigheit van dit Gevolg ten aanzien van de Gereformeerde Kerke, omdat men ze bemint en acht; maar ten aanzien van de Collegianten, ſchoon 't even klaar is / niet / omdat men ze haat en veragt.

Zegt men / de Gereformeerde Kerke wederſpzeekt / en ſcheid zig af van die zig ontdekken Pelagianen, Hattemiſten enz. te zijn; maar Gy en de Collegianten doen zo niet ontrent de Soci-

Socinianen, die Gerrit Floris nu ontdekt heeft.

Men moet de drift en Haat van Gerrit Floris niet kennen/ om op zijne ontdekkinge voort te gaan/ daar zijn wel andere/ die vermeinen Ontdekkinge gedaan te hebben; en egter by de uptkomst doen zien/ dat vele Ontdekkingen/ en weinig Liefde te hebben meer quaat als goed het Chzistendom toebzengt. In alle gevallen/ moeten alle Maatschappijen in alles de Gereformeerde Kerke navolgen? Of wat weet Gerrit Floris, wat ik en and're ontrent die ontdekte Personen gedaan hebben. Wat ik gedaan hebbe is my bekent/ doch vermeine niet verschuldigt te zijn hier van aan Gerrit Floris rekeninge te doen. Dat sta ik toe: Ik loop/ als Gerrit Floris doet/ niet weg; Ik neem mijn Toevlugt niet tot Placcaten, nog wekke de H. Overheit niet op/ om die ontrent de Collegianten upt te voeren. Aan dien Geest begeer ik geen deel te hebben/ omdat ze met den Geest van Jezus regt strijdig is/ en meer gelijkformigheit heeft met Paulus voor sijne Bekeeringe/ als na dezelve.

't Geen ik gedaan hebbe/ en verder hoop te doen/ om Dolingen, die ik ontdekke/ upt mijne Naasten weg te nemen/ bevinde ik beter/ met de Natuur van 't Euangeli/ en met de aart van Jezus Geest overeen te komen/ en daarom beloof ik 'er my/ onder des Heren Genadenrijken Zegen/ ook beter vzugten van.

Dit wil ik Gerrit Floris nog wel zeggen/ dat ik meer dan eens/ de Eerw. Leeraren der

Gereformeerde Kerke heb verzogt my behulpzaam te mogen zijn / om Dolende te onderwijzen en te regte helpen brengen. Weet ook Gerrit Floris niet / dat de Roomsgezinden meer Placcaten hebben / als hy in gansch Nederlant tegens de Socinianen vinden kan: Wee den Protestanten! als 'er ook Roomsgezinde Gerrit Florissen gevonden wierden!

Maar de yver / om zulk een Wangedrag te keer te gaan / zoude my van 't geen ik hier beöge wel doen afwijken. Ik keer dan te rugge / en vrage of niet de Gereformeerde Kerke het met reden voor een grove Lastering zoude houden / als 'er iemant zeide / de Gereformeerde zijn Pelagianen, Hattemisten, enz.? Men passe dit op de Collegianten toe / om te zien / wat men te stellen hebbe / als iemant zegt / de Collegianten zijn Socinianen. Wil men eindelijk zeggen / dat de Gemeene Belijdenisse der Gereformeerde Kerke duydelijk toont / dat ze geen Pelagianen, Hattemisten, enz. zijn? Ik zegge insgelijks / dat het Afbeeldzel, en beknopt Berigt, van de gemene Gronden der Collegianten, in het volgende Hoofdstuk voorkomende / even klaar zal doen zien / dat ze uyt dien hoofde / geen Socinianen zijn. Hier op zeg ik

V. Dat ik ten vollen vertrouwe, en my verzekert houde / dat 'er nog Gamaliels, en onder de Kerkelijke Regeerders / en voorzal onder de Burgerlijke Overheit plaats hebben / die wel zullen willen en konnen met Wijsheit en Voorzigtigheit / door een vreedzame Raadgevinge voorkomen, dat Eenvoudige en voorzal Onnozele

zele niet ten onregte verdrukt, nog mishandelt worden/ ja dat'er niet slegts een Stads-schrijver/ maar hoogwijze Stads Regenten wezen zullen wiens hoog Gezag vermogent genoeg zal zijn/ de Verwerringe, die het geroep der Twe DEMETRIUSSEN in het gemeen veroorzaakt hebben/ tot Stilstand en bedaren te brengen.

Die de welgegrondheit van dit mijn vertrouwen, niet zonder nader Bewijs zoude komen aanneinen/ moeste of gansch onkundig zijn/ of zeer slegte gedagten/ van de Bescheidenheit en Regtmatigheit der H. Heren Regenten, en der Eerw. Leeraren der Kerke hebben. Wat my aangaat/ ik ben'er ten vollen gerust in/ en durve het vrymoedig op de ondervindinge en uytkomst laten aankomen/ en zal daarom tot het zeste en laatste Lid overgaan/ om daar mede dit Hooftstuk te slupten. Te weten

VI. Gelijk ik volkomen gerust ben/ dat ik in 't volgende Hooftstuk/ de gemene Gronden, waar op de Collegianten de Chrystelijke Gemeenschap en Erkentenisse bouwen/ naar Waarheit vertonen zal/ zijnde het zuyvere Woord van Godt en de bekende XII. Artikulen des Algemenen Christelijken Geloofs; zo ben ik insgelijks wel verzekert, dat de Practijk die ze daar in houden/ niet alleen met het Woord van Godt wel overeen komt/ maar zelfs/ dat langs dien weg en de gemene Gronden der Reformatie nagekomen/ de Achtbaarheit van 't Woord van Godt, ten aanzien van deszelfs Volmaaktheit en Genoegzaamheit/ zowel als Klaarheit/ niet alleen best/ maar

zelfs alleen ongeſchonden bewaart; en de rampzalige Verdeeltheden van het jammerlijk geſcheurd Proteſtants Chriſtelijke Lighaam, zoveel mogelijk is weggenomen en voorgekomen konnen wozden. Gelijk dit upt het volgende Afbeeldzel en kozt Berigt in het twede Hooftſtuk nader geblijken zal.

En om nu daar toe over te gaan / ſluit ik dit Hooftſtuk met te zeggen: dat ik vermeine daar in klaar genoeg vertoont te hebben / op wat wijze ik en de Collegianten de Theologiſche Konſtgreep, om Haat en Nijt te verwekken / eetſ jaren lang in de Kerk / van den Predikſtoel, daar men 't altijd wint / omdat men 't woozd alleen voert / buiten de Kerk in byzondere Zamenkomſten, zo hier als in een Hollandſche Reyze en elders / egter altijd in ons afwezen / omdat men 't hart niet heeft zulks in onze tegenwoozdigheit te doen; in openbaren Druk, doch onder algemene bewoordingen, die vooz kundige wel klaar genoeg zijn om te verſtaan / maar egter een agterdeur openlaten / om / als 't'er eens op aanquam / te konnen ontſnappen; En eindelijk NU, nu het de DIES CRITICUS ſchijnt te zijn van Leven of Doot / inzonderheit dooz behulp van 13 Broederen, in een Scheurmakent Menniften Smeek-ſchrift, en boven al van Gerrit Floris, regt upt en vooz de Bupſt / mede in openbaren Druk beſtozmt / getergt en dus genoodzaakt zijn gewozden om ter Verantwoordinge te moeten uptkomen.

En aan de andere zijde / welke nadzuklijke Zes-ledige Verhoedzelen een betamelijke voorzig-

zigtigheit my heeft doen gebruiken / om waar het mogelijk voor te komen / dat ik het Doelwit niet zy / daar al de Pijlen dezer Vyanden gelijkelijk opgeschoten worden ; of dat ik 'er niet voor bloot sta / en 'er door gequetst werde ; ten minsten / dat geen onpartijdige / bescheiden en naar de lief de oordelende Lezer / mijn meer gemeld Gezeg / van dat ik een Collegiant in 't Hart, Mond en Daad ben / en dit mijn Uytkomen voor de Collegianten geen verwaantheit achte / of op enige andere wijze 'er verkeerdelijk over oordele.

Het eerste past / op de hatelijke handelwijze der Beschuldigers / en om der Mennoniten Leeraars woorden ook eens te gebruiken / ze zijn 'er na verdienste door ten Toon gestelt. En het twede doet my in dezen gerust zijn / inzonderheit omdat / ik zeggen durf

——— ——— ——— *hic murus aheneus esto,*
Nil conscire sibi nullâ pallescere culpâ.

Dat is:

——— ——— Dit zy mijn Stale Muur,
Niets Quaads bewust te zijn, voor gene Schult verbleken.

II. HOOFTSTUK.

Waar in de ongegronde haat, die de Leeraar der Mennoniten en Gerrit Floris, op de Naam van Collegiant, en nog meer op de Zaak en Perſonen daar ze op toegepaſt wordt tragten te brengen, beknoptelijk weggenomen; verſcheide tegenwerpingen opgeloſt, en het nut en voordeel dat in die naam en voor al in die zaak die ze betekent voor het Proteſtantſche Chriſtendom gelegen is, worden aangewezen.

IN het voorgaande Hooftſtuk de Quaadaardige handelwijze / door welke men getragt heeft / en by aanhoudinge voldziftig tragt / my en de Collegianten, in de uyterſte Haat van 't gemeen / in de indignatie van de H. Overheit te brengen / tot hateliſte onderwerpen van Placcaten, tegens de Socinianen geſtatueert / te maken / en niet alleen der zelver Executie, tot Ban en Boete, ten hoogſten aan te prijzen / maar zelfs de Hoge Overheit met de grootſte Ernſt en Nadruk optewekken / om die tegens de Collegianten uyt te voeren / in derzelver ware geſtalte / en eigenaardige koleuren vertoont en afgeſchildert / en tevens met nodige Voorzigtigheit zorg gedragen hebbende / dat nog uyt Quaadaardigheit /

heit/ nog uyt onkunde/ met eenige ſchijn van reden/ al dien hatelijken Laſt, die men op de Collegianten poogt te leggen/ op my geladen werde.

Zo zal ik nu het Ware AFBEELDZEL van een COLLEGIANT in dit Hooftſtuk beknoptelijk voorſtagen/ zo om daardoor al 't voorgaande nader op te helderen/ als inzonderheit om Zonne-klaar te doen zien/ op welk eene allerhatelijkſte wijze de meergemelde Theologiſche Konſtgreep misbruykt werd/ als men tot die onbeſchaamtheit verhaalt/ van te durven zeggen/ dat de Collegianten Socinianen zijn, alleen daarom/ omdat Gerrit Floris zegt/ dat hy een of twe Perſonen ontdekt heeft/ die in hunne Uytdrukkingen eenige gevoelens van Socinus voorgeſtelt hebben; en dat die een Begunſtiger van de Socinianen is/ die op dit gezeg/ en deze ontdekkinge/ zig niet terſtont van de Collegianten afſcheurt/ of te wegebrengt/ dat die ontdekte uyt hunne en zijne Gemeenſchap Gebannen werde/ niet tegenſtaande de Beſchuldiger, een geſlagene party van de Beſchuldigde is/ en zijn Oogmerk en Practijk geenzins is of toont/ dat hy de Dolende op ene beſcheidene wijze tragt op den regten weg te helpen/ maar wel in de haat van Hoge en Lage/ in de uyterſte ongenade van Kerkelijke en Burgerlijke Regeerders en Overheden te brengen/ en aan de ſcherpte der Placcaten op te offeren/ die tegens de Socinianen gemaakt zijn.

Gelukkig Romen! die uwe Placcaten tegens de Proteſtanten, door zulke Proteſtantſche Ver-

veraars zo blaaf gewettigt ziet: maar ongelukkig en onnozel is hy, die op zulk een Bewijs wordt overgehaalt/ om vast te stellen/ dat de Collegianten Socinianen zijn/ als ook dat Ik 'er een begunstiger van ben. De drie eerste van de zes voorgestelde Leden van het voorgaande Hoofdstuk tonen te klaar/ waar ik een Begunstiger van ben/ dan dat ik my op zoude houden met het dwaas besluyt van Gerrit Floris te wederleggen. En het volgende AFBEELDZEL der COLLEGIANTEN zal eben klaar het tegendeel doen zien/ van 't geen hy door zijn genaamde ontdekkinge/ de Collegianten tragt op te dichten.

Om dan tot dit heilzaam en gewigtig einde het Waar AFBEELDZEL van een Collegiant bekropt en onderscheiden te vertonen/ zal ik met de Benaminge van COLLEGIANT beginnen/ en dan tot de Zaak, die 'er door uytgedrukt wordt/ overgaan/ door een eenvoudig verhaal/ welke de Algemene Gronden en Practijk der Collegianten zijn/ waar op en naar zy de Christelijke Erkentenis en Gemeenschap ten aanzien van de Geloofs-Belijdenisse/ den H. Waterdoop/ het H. Avondmaal/ de openbare Godsdienstige Vergaderingen/ en hunne verdere bizondere Huysshoudinge gevestigt hebben en handhaven.

Wat de Naam van COLLEGIANT aangaat/ 't is zeker dat of Onkunde, of Quaadaardigheit, of beyde te zamen aan deze Naam ten onregt zulken gehaat/ en verkeerd Denkbeeld gehegt heeft/ dat dezelve in 't Gemeen/ niet minder gehaat schijnt te zijn dan eertijts

by

by de Joden, de Naam van Samaritaan, en by de ongelovige Joden en Heidenen, die van Chriſtenen hadde.

Men verbeeld zig gemeenlijk op het ſpreken en horen van die Naam een Sociniaan, een Vry-Geeſt, een Atheiſt of Godverlochenaar; of/ op zijn beſt genomen/ een verwerper van alle Order en Tugt; van alle Dienſt en Bedieninge in de Kerk, ja een geſlagen Vyand van dit alles, die een Mengelmoes van alle zo Ware als Valſche Gevoelens, niet alleen Dolingen/ maar zelfs Leugen-Leer tragt te maken, de Ongebondentheit in Leer en Leven in te voeren, enz.

Men kan zig geen netter Afbeeldzel van de handelwijze der Joden ontrent de Naam van Samaritaan, en der ongelovige Joden en Heidenen ten aanzien van de Naam van Chriſtenen verbeelden/ als mede van de Middelen en Wegen, waardoor en langs ze die twe Benamingen in de uterſte Haat en Afgrijzing zogten te brengen/ dan dat men de tale waar mede thans de Gemeenſchap en Vergaderingen, der Collegianten by vele/ als met een Zwarte Quaſt en Koole word aangeſtreken/ en afgeſchetſt/ hore en aanſchouwe.

Toch 't geen in dezen de verwonderinge het meeſt wegneemt is/ dat de Argumenta Theologica ex invidia deducta, of de Theologiſche Bewijzen, die uyt de Haat of Nijd ontleent worden/ zo wel van een zeer oude afkomſt, en daarom te dieper Wortelen geſchoten hebben/ als ze het gereedſte Middel zijn om zijn oogmerk te bereiken/ dat is/ om die/ tegens

wien

wien ze gebruykt worden / in den haat der Toehoorderen of der Lezeren te brengen / terwijl het insgelijks / daar ontrent 't meest waar bevonden word / Odium Theologicum esse pessimum, ne dicam diabolicum. Dat is: Dat de Theologische Haat de alderslimste, om niet te zeggen Duyvels is.

Edog hoe schandelijken misbruyk zelfs het kleinste gebruyk dezer Konstgreep ook zy / hoe zeer 'er de Waarheit door verdrukt / de Liefde door gekrenkt / de Eenigheit / Vrede en Ruste der Kerke en Burgerstaat door gestoort / en weggenomen word.

Onrustige perraars / die de Heerschzugt quelt / zien 'er alleen en best hun Oogmerk door te bereiken / om hortbondig haat te verwekken tegens die hun in de weg staan. Hier van heb ik in het voorgaande Hoofdstuk genoegzaame bewijs vertoont / en die enige kundigheit en bevindinge heeft / zal wel weten / of in zigzelven / of in anderen wel bevonden hebben / hoe onbetamelijk en schadelijk het is / dien Konstgreep te gebruyken / hoe ongelukkig en onnozel die / zijn / tegens wien die gebruykt word / en die 'er zig door innemen en misleiden laten.

Dit is zeker / dat de Naam van Collegiant, nergens anders / dan door die Konstgreep zo gehaat geworden is: aangezien die Naam niets in zig heeft / dat naar gehaatheit smaakt. Om dit te doen zien / behoeft de Orthographie niet nagespoort / maar alleen gezegt te worden / dat elk weet / het in 't Neêrduyts niet anders zegt / als Vergaderaar, of die een Vergaderinge bemint en 'er een Lid van is.

Doch

Doch om ook in de verklaringe van de Naam iets uyt te drukken / dat de aart en natuur der zake / die 'er door betekent word / nader koomt en afscheyt / het is een Beminnaar of handhaver van een Godsdienstige Vergaderinge, daar men als Christenen, en wel als evengelijke Christenen by den anderen komt.

Ene Benaminge ten aanzien van 't Onderwerp, daar het op ziet / niet alleen wel passende; maar zelfs dat gebaar geenzins onderworpen / 't welk alle andere Benamingen van menschen ontleent, al van ouds-her / en nu nog aankleeft: te weten / dat daar door de Scheuringe aanvang / Voortgang en Standhoudinge verkregen heeft / en nog verkrijgt.

Maar om van de Naam tot de Zaak zelve over te gaan / zo zegge ik / dat een Collegiant is een Christen, en wel een Protestants Christen, ja in 't byzonder ZULK een Protestantsch Christen, die

1. De droevige Scheuringen, daar het Protestantsch Christendom / zowel nodeloos als ten hoogsten schadelijk / door geschonden en verzwakt word / met droefheit aanziet, hertelijk beschreit, en niet alleen wenscht dat die weggenomen en Geheelt mogten worden; maar tevens zigzelven daar van Vrymaakt, inkomstig voor wagt, en zijn best doet om zoveel hy kan ook anderen daar van vry te maken, en dus ware het mooglijk het gehele Protestantsch Christendom tot een Lighaam te verenigen.

Opdat nu dit Verenigen, niet wederom door een Theologische Konstgreep misduid werde / zo vinde my genoodzaakt te zeggen / dat de Col-

Collegianten zullks niet tragten upt te werken / noch 1. Dooz een Syncretiſmus, of waarheit / Doling / en Leugen-Leer vooz onverſchillig te houden / en die dus onder malkander te vermengen. Dat zoude de upterſte Godloosheit zijn / de gantſche Godsdienſt t' onderſte boven keren / en in de grond verderven. Ook niet 2. Dooz een onbepaalde Tolerantie of Verdraagzaamheit. Dat zoude niet veel beter als het voozgenoemde Syncretiſmus zijn / en geen minder quaad aan de Waarheit en Godsdienſt toebzengen. Noch minder 3. dooz de ene byzondere Maatſchappy met de ander te incorporeren, of alle Maatſchappijen tot een te maken. Dit zoude wegens de geſtelthеit der Menſchen ondoenlijk, en tevens vooz alle Maatſchappijen in 't gemeen ſchadelijk zijn / en of Overheerſchinge / of ene eindeloze Verwerringe in dezelve veroozzaken / ja zelfs de Waarheit en 't Gewiſſe kreuken en bezwaren konnen. Ook niet 4. dooz alle de verſchillen der Proteſtanten voor loutere Logomachien, of Woorden-ſtrijden te houden. Dooral 5. die niet / die 'er tuſſchen de Trinitariſſen en Unitarien, of tuſſchen de Broederen van de Gereformeerde Kerk, en Socinus plaats hebben ten aanzien van de Aanbiddelijke H. Dzie-enigheit / de Eenwige Godheit des Zoons / de Genoegdoeninge of Voldoeninge van den Heere Meſſias / dooz zijne dadelijke en Lijdende Gehoozzaamheit / en regtveerdigmakinge alleen upt den Gelove / en diergelijke meer. Dit alles zoude ene upterſte Dwaasheit zijn.

Dzaagt men nu; hoe dan? Ik zoude gereet zijn

zijn op die vraag onderscheiden te antwoorden / indien thans het Oogmerk niet bepaaldelijk was het Afbeeldzel van een Collegiant te vertonen, om de haar, inzonderheit door Gerrit Floris veroorzaakt / van hun zo wel / als ik die in 't voorgaande Hoofdstuk van my heb tragten af te weren: voorzal omdat die in 't byzonder uyt deze vijf gemelde stukken gehaalt worden. Vermits Gerrit Floris zulke misselijke Gevoelens en my, en de Collegianten zoekt op te dichten / schoon die nimmer in mijne, noch in eenig verstandig en regtgeaarde Collegiants gedagten en beoginge gekomen zijn.

Maar wil men egter weten / hoe een Collegiant de Verdeeltheit en Scheuringen na zijn vermogen tragt weg te nemen / zo wil ik / als in het voorbygaan / hier wel in een beknopte Schets vertonen / welke vaste en zekere Gronden het zijn / die de Practijk der Collegianten (die ik terstont nader vertonen zal) in dezen veroorzaken / en te gelijk de voornaame Hoofdzaken beknoptelijk aanwijzen / die in dezen naukeurig aangemerkt / en onderscheiden bevat moeten worden / om Verwerringe voor te komen en weg te nemen; daar de gedagten van Godvrugtige en Eenvoudige door belemmert konnen worden / dat ze in dezen geen genoegzame Doorzigt erlangen. En zo de Uytkomst my doet zien / dat eene Bredere Uytbreidinge dezer Gronden en Hoofdzaken van nut zoude konnen zijn / wil ik inkomstig de moeite gaarn op my nemen / om / in afhanging van des Heren welbehagen / die aan het Gemeen mede te delen.

De

De zekere en vaſte Gronden, die de Oorzake zijn waarom de Collegianten naar hun vermogen / de verdeeltheden uyt het Proteſtantſch Chriſtendom tragten weg te nemen zijn deze drie volgende.

1. Dat 'er maar een Algemene Chriſtelijke Kerke of Chriſtelijk Lighaam is, die in het 1ſte gedeelte van 't 9de Artikel der Gemene Geloofs-belijdeniſſe genaamt word / EEN HEYLIGE ALGEMENE CHRISTELYKE KERKE.

2. Dat alle de Leden, van die ene Algemene Kerke en Chriſtelijk Lighaam / elkander weêrzijds voor Leden moeten Erkennen, en verpligt zijn, in alle de gemene Pligten van 't Chriſtendom Gemeenſchap te houden, gelijk dit in het 2de Lid van het gemelde 9de Artikel / uitdrukkelijk beleden word / door de twe woorden GEMEENSCHAP DER HEILIGEN.

3. Dat hy, die aan iemant deze Erkenteniſſe en Gemeenſchap met woorden of daden weigert, duydelijk toont, of dat hy dezelve voor geen Lid van die ene Algemene Kerke en Chriſtelijk Lighaam houd, of zig aan Scheuring ſchuldig maakt.

Ik ben verzeekert / als deze drie Gronden, maar wel verſtaan worden / dat elk ze zal moeten toeſtemmen / alzo de twe eerſte, in de Gemene Geloofs-Belijdeniſſe uytdrukkelijk geſtaaft zijn / en de derde, een klaar en noodzakelijk

lelijk Gevolg van de beide Eerſten is. En hoe zwaar eene Misdaad het zijn zouw/ iemant ten onregt de Naam van een Chriſten te ontnemen/ of zig aan Scheuring ſchuldig te maken, kan in den eerſten opſlag terſtont begrepen worden.

Dewijl het nu blijkbaar is/ dat 'er thans in het Proteſtandſch Chriſtendom, verſcheiden byzondere Huyshoudingen of Maatſchappijen plaats hebben: by voorbeeld Gereformeerde, Luiterſche, Remonſtranten en Doopsgezinde, om nu van derzelver Smaldelen niet te ſpreken; zo doet deze toeſtant een Collegiant voor eerſt ſtil ſtaan/ om zig zorgvuldig te wagten/ dat hy tegens de voorgemelde drie Gronden niet aanga/ of zig aan die Misdaad ſchuldig te maken; en horende/ dat alle die Maatſchappijen/ wel mede in deze Gewigtige en Noodzakelijke Waarheit uyt enen mond Belijden/ volkomentlijk overeen te komen: Dat het Woord van God, niet alleen de Enige Genoegzame, en in het Noodzakelijke ter Zaligheit, klaren Regel van Geloof en Leven zy; maar zelfs tot dat einde, door de onfaalbare Leidinge van Gods Geeſt beſchreven en ongeſchonden bewaart is geworden: opdat ze die Regel zijn en altijd blijven zoude.

Zo tragt hy nauwkeurig te ontdekken, wat bepaaldelijk de Welbron en Oorzaak zy/ daar de Verdeeltheden en Scheuringen, die 'er in 't Proteſtantſch Chriſtendom plaats hebben/ uyt voortkomen/ en ontſtaan/ om uyt die Gronden en deze Waarheit/ als bekende en erkende Beginzelen; vervolgens het Middel af te lei-

den / daar deze Bron en Oorzaak door geſtuyt en weggenomen kan worden. Te weten

Tiende / dat ze wel alle Eenſtemmig zijn in de drie Gronden / en de gewigtige en noodzakelijke Waarheit, die ik zo even vertoont heb; echter niet alleen min of meer Verſchillende bevattingen hebben / over den waren Zin der Onfaalbare Woorden / in en door dewelke het God behaagt heeft / de Geloofs-Waarheden te openbaren; maar daar in zelfs zo verre gaan / dat niet te weeten te zijn / dien waren Zin wy te mogen naſpeuren, zo te bevatten, belijden en beleven, als elk in zijn Gewiſſe verſtaan kan / de Wil van God te zijn.

Ene Vryheit die genoegzaam en voldoenende behoorde te zijn / voor die niet meer begeert / dan hy zelfs aan een ander geven wil. Gelijk daarom volt de Proteſtanten dezelve als een regt Chriſtelijk PALLADIUM voor de Conſcientie, met het hoogſte Regt en Nadruk van Romen eertijds gevorderd hebben / en Nu nog eenſtemmig blijven voorderen. Maar 't geen genoegzaam onbegrijplijk is / 't geen men van Romen eiſcht / kan of wil men aan malkander niet geven: vermits men zig het Regt aanmatigt / om zijne eigene Bevattinge, zodanig tot een Regel voor anderen te maken / dat men of de Chriſtelijke Naam, of ten minſten de Chriſtelijke Gemeenſchap ontzegt aan die in alles niet overeenſtemmen konnen in de Bevattinge der Geloofs-waarheden / zo als elk in zijn Hupshoudinge die bepaalt heeft.

Dit Laatſte alleen / ziet een Collegiant bepaaldelijk aan / als de enige Welbron en Oorzaak

zaak van de Verdelingen en Scheuringen, die 'er in het Proteſtantſch Chriſtendom plaats hebben / niet te Stoppen nog Weg te nemen / dan dooz

1. Op de 3. gemelde Gronden en bygeboegde Waarheit, daar alle Pzoteſtanten het eens in zijn met Aandagt ſtil te ſtaan / derzelver kragt wel te vatten en in de Pzactijk ſtandvaſtig op te Volgen. En dan
2. Op gelijkie wijze / met ernſt te bedenken / dat zig het Regt aan te matigen, om andere op die wijze aan onze Bevattinge te Verbinden, als in 't gemeen gedaan wozdt / onze faalbaarheit geenzins paſt nog toelaat / met de gemelde Gronden en Waarheit vlakt ſtrijdig, en tevens de Oorzaak is / dat de ene Maatſchappy de andere / of de Chriſtelijke Naam ontzegt / of ten minſten zwarigheit maakt / aan en met dezelve de Chriſtelijke Gemeenſchap te onderhouden.

Dit wozd van een Collegiant met ernſt bedagt / en dzaagt upt dien hoof de zozge / zijnen Naaſten niet lichtveerdig de Chzijtelijke Naam of Gemeenſchap te ontzeggen. Maar wat Raad / om hier toe de Proteſtanten in 't Gemeen ook over te halen? Dit ware te Wenſchen! En 't is gemaklijker te doen / als het upt te werken.

Alle byzondere Maatſchappijen tot een te maken is / gelijk reets gezegt heb / onnodig, ondoenlijk, en vooz de Maatſchappijen zelve / vooz de Waarheit en Conſcientie ſchadelijk:

dies een Collegiant zulks nog zelfs beoogt/ nog aanraad; maar wel/ dat men/ staande die bpzondere Hupshoudingen/ dit weêrkeerig konde en mogte doen./

1. Dat men insgelijks met Aandagt lette/ wat de drie genoemde vaste Gronden, en de daar by gemelde Waarheit, in dezen Vereischen en Vozderen; op dat'er evenwel geen Verwerringe in de Gedagten/ of in de Hupshoudinge ontsta/ en nog de Waarheit zo als die van yder bevat wozd/ nog het Gemoed gekreukt of bezwaart werde/ men dan

2. Het Onderscheit, dat'er in de volgende Stukken plaats heeft/ wel in acht neme/ als daar is

1. Tusschen de Gemene Erkentenis en Gemeenschap, die alle de Leden van de ene Algemene Chzistelijke Kerke/ uyt kragt der twe Leden/ van 't 9de Artikel der Gemene Geloofs-Belijdenisse aan en met de andere geven en nemen moeten; en die byzondere Erkenteniſſe en Gemeenschap, die'er uyt kragt van de byzondere Gronden van yder Maatschappy te betragten zy/ alleen zozgdzagende/ dat gelijk de Eerste de Laatste niet benadelen/ dat'er insgelijks in de Laatste niet gevonden wozd/ dat de Eerste te na kome: by voozbeeld/ de Eerste Erkenteniſſe en Gemeenschap vereischt/ dat men elkanderen Erkenne, vooz Chzistenen en Leden van de Algemene Kerke, en aan en met elkanderen Gemeenschap geve en neme/ in alle de Gemene Pligten van het Chzistelijk Gelove, die 't Woozd van God afvozdert/ ten minsten in zo ver men'er eens in is. De

Twede

Twede Erkenteniſſe en Gemeenſchap eiſcht/ dat de Gereformeerde, wiens Formulier-Boek de Heidelbergſe Catechiſmus iſ/ elkander als Gereformeerde Chriſtenen erkennen en in de Gemeenſchap ſtaan/ van die byzondere Belijdeniſſen; en ook zo ten aanzien van de Luiterſche, Remonſtranſche en Doopsgezinde, in zoverre die ook byzondere Formulier-boeken hebben/ of mogten hebben.

Nu kan men ligt zien/ dat de Eerſte Erkenteniſſe en Gemeenſchap de Twede niet benadeelt; vermits/ ſchoon de Gereformeerde de andere Maatſchappyen voor hunne Mede-Chriſtenen erkenden/ en de Chriſtelijke Gemeenſchap aan en met dezelve geven/ en nemen konden/ zulks niet belet/ dat ze de byzondere Gemeenſchap aan en met elkander houden en waarnemen konnen. Maar als in en door de Laatſte iets geſtelt en verpligt word/ 't welk/ of in 't geheel/ of ten dele/ de Eerſte Erkenteniſſe en Gemeenſchap wegneemt of kreukt/ zo zoude 'er bepaaldelijk geen meerder Veranderinge te maken zijn als 'er nodig was/ om die Hinderpaal uyt den weg te ruymen/ gelijk de gematigde en Vreedlievende Godgeleerden onder de Gereformeerde/ dit ten aanzien van de Luyterſchen op 't oog ſchijnen te hebben/ en tragten uyt te werken: gelijk ik in het Verbolg in een ganſch nadzukkelijk en merkwaardig voorbeeld vertonen zal.

Het voorgaande Onderſcheit dan wel begrepen hebbende/ moet men insgelijks

2. Den waren Zin, die de H. Geeſt zelve beoogt, wel onderſcheiden van den zin/ die

Faalbare Menſchen daar aan geven: vermits de Eerſte aan 't Chriſtendom de paal ſtelt / en de Laatſte alleen de byzondere Maatſchappijen bepaalt. Hier by moet men

3. Het Onderſcheit aanmerken tuſſchen Noodzakelijke of Grondwezentlijke, en niet-Noodzakelijke of niet-Grondwezentlijke Geloofs-Waarheden: vermits men ten aanzien van de Eerſte geheel anders te handelen hebbe / als ontrent de Laatſte. Gelijk dit kortbondig word uytgedrukt met de Spreuke / van den Heer TURRETIN in zijn Wolke der Getuigen pag.

In 't Noodzakelijke zy Eenheit,
In het niet-noodzakelijke Vryheit,
In alles, Voorzigtigheit en Liefde.

Zelfs zal 't van nutt zijn dat men

4. Het Wezentlijke of Noodzakelijke, der Grondwezendlijke Waarheden, wel onderſcheide van deszelfs verdere Uytbreidinge en Toepaſſinge, opdat nog de byzondere Huyshoudinge / nog voor al 't Gemene Chriſtendom niet enkel voor Verſtandige alleen open ſta / en voor Eenvoudige en minkundige geſloten zy.

5. Moet men Dolinge en Leugen-Leer niet onder-een vermengen, maar zeer naukeurig onderſcheiden: dewijl het volſtrekt onmogelijk is / dat Dolinge Leugen-Leer / of Leugen-Leer dolinge zijn kan. Gelijk men insgelijks / ontrent Dolende anders te handelen hebbe / als ontrent die / die Leugen-Leer aankleven of voorſtaan: dewijl de Laatſte na een

eerſte

eerſte en twede Vermaninge verwozpen moeten wozden; maar de Eerſte de Voorwerpen zijn / ontrent welke de Chriſtelijke Verdraagzaamheit geoeffent kan en moet wozden. En opdat men nog ene onbepaalde nog verkeerde Verdzaagzaamheit oeffene / zo moet men

6. Onderſcheidentlijk weten / waar in de ware Verdraagzaamheit niet beſtaat, of wat ze niet vordert; En waar in ze in tegendeel al beſtaat of wat ze vordert; als mede ontrent welke zaken en Perſonen ze niet geoeffent mag wozden / en in tegendeel wat zaken en perſonen 'er bepaaldelijk de voorwerpen van zijn; en eindelijk / dat men de Verdzaagzaamheit / die 'er ten aanzien van de gemene Erkenteniſſe en Gemeenſchap geoeffent moet wozden / wel onderſcheide van die 'er ontrent de byzondere Maatſchappijen plaats heeft en hebben moet. En om deze Schets te ſlupten / moet men eindelijk

7. Dit voozaf weten / dat men niet in ſtaat is / of de ware Verdraagzaamheit, of de nodige Verwerpinge, ten aanzien van zijne Naaſten te hoomen of mogen gebzupken / ten zy men (zonder Voozoozdeel of Verblindinge van eigen Liefde / ten aanzien van zigzelven / en van gebzek van Liefde / veel weiniger dooz Haat / ten aanzien van zijn Naaſten /) genoegzame Verzekeringe hebbe en geven kan: dat men aan de eene Zijde het Wezentlijke der Noodzakelijke en Gzond-Wezentlijke Geloofs-Waarheden niet ſlegts naar den Zin der Woozden / die men aan 't Woozd van Gods Geeſt / maar wel naar den Waren zin / die de Heilige

Geeſt beoogt / zelfs te regt Bevat / Belijd en Voorſta; En aan de andere Zijde, dat men op gelijke wijze genoegzame Verzekeringe hebbe en geven kan / dat den Naaſten of het Wezentlijke der Noodzakelijke en Gzondwezentlijke Geloofs-Waarheden loochent / of iets'er Bpvoegt of Afdoet / dat het Wezentlijke daar dooz geſchonden en weggenomen wozd / en dat zulks upt Dolingen of Leugen-Leer van hem gedaan wozd. Immers hoe dwaas het zijn zoude / dat de eene Blinde de andere / en booral dat ene Blinde een Ziende leiden wilde / kan zelfs een blinde zien / of liever voelen en taſten.

Zie daar de beknopte Schets, niet alleen van de vooznaamſte Gronden, die een Collegiant aanſporen / om eerſt zigzelven / en verbolgens zijne Pzoteſtantſche Mede-Chziſtenen / van Veroozdelingen en Scheurìngen bzp te maken / en'er inkomſtig naukeurig booz doen wagten: maar tevens van de Hooftzake, die hp onderſcheidentlijk in aanmerkinge neemt / om nog Verwert / en Onbezuipt / veel weiniger tot nadeel van Waarheit en Gewiſſe dit upt te werken.

Ligt ziet men'er upt / dat een Collegiant, nog Ligtvaardig of Liefdeloos / nog Bedelt of Ingewilkeld / maar wel met de grootſte Bedaardheit en Liefhebbendheit openhertig en onderſcheiden in dezen te werk gaat: gelijk dit nader geblijken zal upt het Verbolg van het Afbeeldzel eenes Collegiants, daar ik pag. 29. van begonnen heb te zeggen / wat de Zaak zp die dooz de Naam van Collegiant wozd te verſtaan gegeven / en waar van ik (zo omdat ik een

een Theologiſche Konſtgreep moeſt voorkomen / als door de vertoonde Schets) eenigzins ſcheen afgeweken te zijn / en daar ik nu wederom toe overga; met by herhalinge te zeggen / dat de Naam van Collegiant Zakelijk een Chriſten en wel een Proteſtantſch Chriſten, ja in 't byzonder zulk een Proteſtantſch Chriſten uytdrukt, die

I. De droevige Scheuringen, daar het Proteſtantſch Chriſtendom / zowel nodeloos als ten hoogſten ſchadelijk door geſchonden en verzwakt word / met droefheit aanziet, hertelijk beſchreit, en niet allene wenſcht dat die Weggenomen en Geheelt mogten werden, maar tevens zigzelven daar van vry maakt, inkomſtig voor wagt, en zijn beſt doet, om zo veel hy kan ook andere daar van vry te maken, en dus, ware het mogelijk, het geheel Proteſtantſche Chriſtendom tot een Lighaam te Verenigen.

En om naar deze herhalinge nu verder voort te gaan zegge ik

II. Dat zodanig een Collegiant Zomelklaar ziet / dat de Oorzaak der nodeloze Scheuringen en ten uiterſten ſchadelijke Verdeeltheden, die'er onder de welmenende en Godvrugtige Proteſtanten plaats hebben / (want van de vleeſchelijke en zondige Dryften der blote Mond-Chriſtenen / is het niet nodig te ſpreken / vermits een Regtſchapen Collegiant / alzo weinig / als enige Gezindheit der Proteſtanten / beoogt en tragt / tuſſchen deze en Godvrugtige een Vereninge te maken; ja hy zoude hertelijk Wenſchen / dat alle zodanige Mond-Chriſtenen voor altoos uyt het Chriſ-

tendom gebannen waren en bleven/ tot dat ze zig bekeerden/ voornamentlijk in deze 3 volgende Stukken bestaat/ omdat men

1. Van de Gemene Gronden der Reformatie is afgeweken; als mede
2. Van de Eenvoudigheit der Geloofs-Lere, en derzelver Belijdenisse, in de Heilige Schrifture uytgedrukt; en
3. Meer werk maakte van de hersſenen dan van 't herte, de Waarheit te bevatten dan te beleven; met een woord/ van een Dood dan Levendig Gelove.

De Gemene Gronden der Reformatie, die in 't Eerste dezer drie stukken beoogt worden/ zijn

1. Dat de Heilige Schrifture ene genoegzame en in 't gene ter Zaligheit Noodzakelijk is, klaren Regel van 't Christelijk Gelove en Leven is.

2. Dat 'er geen Sprekende Regter op Aarden is, om onfaalbare Uytspraak te doen/ over de verschillende Bevattingen/ die 'er onder de Protestanten ten aanzien van den Zin der betwiste Plaatsen der H. Schrifture of reeds zijn/ of inkomstig ontstaan mogen; en dat gevolgelijk elks eigen Gemoed daar over alleen de Regter is en zijn moet.

3. Dat Evengelijke, in alles waar in ze evengelijk zijn/ een en het zelve Regt toekoomt en gelaten moet worden.

Van deze drie Gemene Gronden der Reformatie oordeelt een Collegiant, dat de Protestanten zijn afgeweken, zo ten aanzien van de Broederlijke Erkentenisse en Gemeenschap/ als

als van de Gemene Godsdienstige Vergaderingen.

Ten aanzien van de Broederlijke Erkenteniſſe en Gemeenſchap, dooz dien ze zekere Opſtellen van Geloofs-belijdeniſſen, onder de Benaminge van Catechiſmuſſen / Artikelen / Fozmulieren / Confeſſien / enz. hebben ingevoert, niet om blotelijk te doen zien / hoe elk booz zig bevat de Geloofs-Waarheden in het Woozd van God geopenbaart te zijn (het welk ik rondbozſtig zeggen durve / ieder Chzíſten niet alleen bzp te ſtaan / maar zelfs zeer nodig en nuttig te zijn / zo om zijn eigen / als om zijns Naaſten verſtant tot een vaſt en bondig begrip der Waarheden op te leiden en te bzengen) maar wel om dezelve (niet tegenſtaande ze dooz faalbare Menſchen zijn opgeſtelt) of boven / of ten minſten / zodanig bp en nevens Gods Woozd te ſtellen of voegen / dat men daar op en dooz / de Broederlijke Erkentenis en Gemeenſchap dermaten bepaalt, dat / ſchoon iemant Conſcientieuſlijk en van herten betuygt / niet alleen het Woozd van God / booz zijn Riegel van Geloof en Leven te houden / maar ook de 12 Artikelen des Chzíſtelijken Geloofs te erkennen Confozm het Woozd van God te zijn / men egter die Belijdeniſſe niet genoegzaam acht, om iemant booz een Chzíſten en Bzoeder te erkennen / of hem deel te geven aan de Chzíſtelijke Gemeenſchap / ten opzigte van den Gemenen Tafel des Heeren / ten zp hp insgelijks de bygevoegde Gzonden / Artikelen enz. aanneemt / het zp als Geloofs-Waarheden / die men ſtelt de Heilige Schzíftuur dup-

delijk

delijk te leren/ (wie ziet niet als dit geſtelde waar is/ dat dan die Geloofs-Waarheden zekerlijk verbat zijn in de Belijdenis/ dat men 't Woord van God/ voor den eenigen Regel van zijn Geloof en Leven aanneemt) of als Verklaringen/ waardoor men meent/ enige Godtwezentlijke Waarheit in de Schrifture niet klaar genoeg uytgedrukt/ nader op te helderen.

Maar wie ziet niet insgelijks in dit Geval/ als men iemant/ die deze verklaringe niet aannemen kan/ daarom de Christelijke Naam onwaardig keurt of de Christelijke Gemeenschap weigert/ dat men dusdoende de Genoegzaamheit en Klaarheit der H. Schrifture/ in 't geen ter Zaligheit noodzakelijk is/ duydelijk wegneemt, zigzelven tot Regter ſtelt/ het Evengelijke-Regt zijner Mede-Christenen ſchent, met zig het regt aan te matigen/ van Uytſpraak te doen/ over den Zin en Meninge der H. Schrifture/ niet ſlegts voor zigzelven (dat ieder Christen toekoomt en doen moet/) maar zelfs tot nadeel zijner Evengelijk-Regthebbende Mede-Christen/ het zy met hem te verooordelen/ en der Christelijke Naam onwaardig te keuren/ of ten minſten hem de Broederlijke Erkenteniſſe en Gemeenſchap te weigeren/ aldus afwijkende van alle drie Gronden der Reformatie.

Hier zullen de Mennoniten Leeraar en Gerrit Floris veelligt wederom toevlugt nemen/ tot ene der Theologiſche-konſtgrepen, met te zeggen

Dat de Collegianten zijn haters en verwerpers

pers van alle Confessien, en de ongebondentheit in Leer en Leven tragten in te voeren. Maar wat is Lasteren, indien dit geen vuylaardig Lasteren is? Zijn zy haters en verwerpers van alle Confessien? en tragten zy ongebondentheit in Leer en Leven in te voeren/

Die 1. de allervolmaakste Confessie van Herten doen, en aankleven, te weten: dat ze het Woord van God voor den regel van hun Geloof en Leven erkennen/ en Belijdenisse doen/ hunne Conscientie in leer en leven daar aan te verbinden/ alle Belijdenissen en Waarheden daar in voorkomende/ opregtelijk aankleven? en daarenboven

2. De 12. Artikelen des gemenen Christelijken Geloofs, als Confoym Gods Woord opregtelijk aannemen.

3. Niet alleen aan ieder Maatschappy, maar zelfs aan ieder Christen de Vryheit laten/ zulk een Confessie te mogen hebben/ als men van Gemoeds-wegen voordeelt/ met Gods Woord over een te komen. Ja die

4. De Verdraagzaamheit gaarn oefenen willen ontrent zulke Protestantsche Christenen, die/ schoon hunne byzondere Bevattingen van die der Collegianten mogte verschillen/ egter in het Woord van God niet veroordeelt worden? En zelfs met ene Liefde van Ontferminge de zullie aan zien/ die door hunne Confessien worden aangezet om de Collegianten op het lijf te vallen, gelijk Saulus door

dooz zijn Joodſche Confeſſie eertijds wierde gaande gemaakt / tegen de Chriſtenen te pveren.

Die hier upt niet zien kan / dat de gemelde Theologiſche Konſtgreep, enkele Laſteringe zp / moet ganſch verblind zijn:

Maar veellijt wend men zig tot een andere Konſtgreep, dooz te zeggen / dat de Collegianten daarom geen Confeſſie van byzondere Gevoelen durven doen / om dat ze zulke Wangevoelens aankleven / die ze niet Openbaren durven. Edog deze Laſteringe, zoude niet minder zijn / dan de voozgaande. Althans dit is zeker / dat de Collegianten daarom niet geen byzondere Confeſſien maken / omdat ze Wangevoelens aankleven / en die dus zoeken te bedekken / ganſchelijk niet. Zp zijn altijd bereid tot Verantwoordinge aan een iegelijk / die hen Rekenſchap afeiſcht van de Hope die in haar is / met zagtmoedigheit en vreze / en tragten een goede Conſcientie te hebben / opdat in 't gene de Mennoniten Leeraar en Gerrit Floris qualijk van hen ſpzeken / als van Quaatdoenders / zp beſchaamt mogen wozden / die hunnen goeden Wandel in Chriſtus laſteren / achtende het beter te zijn / weldoende (indien het de wille Gods wil /) te lijden / dan quaatdoende; maar ze oozdelen insgelijks verpligt te zijn / de leſſe van Chriſtus te betragten / om wel opregt als Duyven / maar tevens voozzigtig als de Slangen te zijn / en het Heilige den honden niet te geven / nog hunne Peerlen den zwijnen booz te werpen / opdat ze niet t' eeniger tijdt / dezelve met hare voeten ver-

vertreden / en haar omkeerende hen verscheuren / Matth. VII: 6.

Te meer / omdat het zulke dristige KETTERMAKERS onmogelijk te pas te maken is / 't zal tog altijd te heet of te koud zijn / wat de Collegianten zwijgen of zeggen mogen.

Zijn die Yveraars echter begerig / om te weten / waarom de Collegianten tegens de Confessien zijn? 't Is alleen wegens het misbruyk derzelver / daar het Protestantsch Christendom door verdeelt en gescheurt word.

Zijn ze hier nog niet mede te vrede / zo vrage ik hen / of het Woord van God, geen genoegzamen Grond der Christelijke Erkentenis en Gemeenschap zy / om daar op elkanderen voor Christenen en Broederen te erkennen / en als de zodanigen / Toegang tot den Tafel des Heren (die aan alle Christenen gemeen is) te geven? Durven zy hier op NEEN zeggen; Zy zeggen dan eens / wat 'er bygevoegt moet worden / en wie van de Christelijke Maatschappijen het Regt heeft / om voor anderen die Byvoegzelen te maken. En willen zy dan eens zien / hoe zwaar het valt / die Byvoegzelen (als ze eens tot Statietzelen gemaakt zijn) te verzetten, Zy komen het uyt een merkwaardig voorbeeld zien: te weten /

In de vrugteloze Pogingen en moeite / die twe Grootmagtige Koningen / die van Engelant en Pruyssen, te vergeefs hebben aangewend ten opzigte van het bekende FORMULA CONSENSUS der Gereformeerde Zwitsersche Kerken / waar door de Vereniging der Euangelische Kerken verhindert wierde / en

nog

nog verhindert wozd. Men hore eens hoedanig Frederik, Koning van Pruyssen/ in zijn Brief aan die van Geneve, (den 28 May 1707. geschreven) die van Basel prijst. „ Dat zy al-„ lereerst de Hinderpaal, die de Vereninge der „ Euangelische Kerken zoude konnen beletten „ (ziende op het Formula Consensus) uyt den „ weggeruymt hebbende, den Middelmuur des „ Affscheidzels hadden afgebroken enz.

Dit rampzalig Misbruyk der Confessien is bepaaldelijk alleen de reden, waarom de Collegianten zwarigheit maken/ iets anders dan het Woord van God ten Gzond der Chzistelijke Erkentenis en Gemeenschap te stellen/ of aan te nemen.

Indien de ondervindinge niet leerde/ dat dit Misbruyk genoegzaam onaffscheidelijk aan het maken en invoeren van byzondere Confessien gehegt is; of dat hetzelve weggenomen of geweert kon wozden/ al was het maar in zoverre/ dat de gemene Chzistelijke Erkentenis en Gemeenschap 'er niet dooz gekreukt wierden/ maar de byzondere Confessien enkel dienden en gebzuykt wierden/ om de byzondere Erkentenis en Gemeenschap der Maatschappijen en Huyshoudingen te bepalen; dat is/ dat de Heidelbergse Catechismus het Gereformeerd, de Augsburgse Confessie het Lyitersche, de Belijdenisse der Remonstranten het Remonstransch, en de Artikelen die de Doopsgezinden hebben/ het Doopsgezind Chzistendom bepaalde, en dat alle die Maatschappijen/ elkander dooz Christenen, of Leden van de ene Algemene Kerke erkenden/ en die Gemeen-

meenſchap aan en met malkander gaven en namen / die het Woord van God en de 12. Artikelen van het Algemeen Chriſtelijk Gelove daar aan toe eigenen: geen Collegiant zoude als dan iets te zeggen hebben over het maken en invoeren van Confeſſien.

En waren het de Mennoniten Leeraar en Gerrit Floris alleen / die van Placcaten, van Ban en Boeten ſchreeuwden / geen Collegiant zou zwarigheit maken het innerlijke van zijn Herte / ten aanzien van 't geen hy volgens het Woord van God / voor Waarheit of Dolinge houd te ontdekken / en open te leggen / voorzal aan de zulke / van welke hy maar enigzins hope kan hebben / dat / indien hy eens doolde / te regte kon gebragt / of anders in de Waarheit verſterkt worden.

Maar hy vind zig geenzins verpligt / te biegte te gaan by zulke ligtvaardige Kettermakers, die niet alleen geen beooginge hebben hen upt Dolingen te redden / maar wel met verouderde Placcaten / en (haddenze de Magt zo wel als de Wil) met Ban en Boeten op het lijf te vallen.

Men beſlupte upt dit laatſte gezeg niet / dat de Collegianten Socinianen zijn / dit komenze als Collegianten niet zijn / of de H. Schrifture en de 12 Artikelen van 't gemeen Chriſtelijke Geloof moeſten Sociniaanſch zijn / want die zijn hunne Belijdenis. Het quaadſt dat'er / gedagt kan worden is / dat 'er onder de Collegianten de zulke zijn konnen, die deze of die Stellingen van Socinus omhelzen / en aankleven. Maar zoud'er wel een enige Maatſchap-

vp gevonden wozden/ daar dit zelve niet van gezegt kan wozden? Inzonderheit als de Naam van Socinus of Sociniaansch, zo algemeen genomen wozd/ dat alle perzonen en Leeringen die maar slegts verschillen van hen/ die dooz deze Naam iemant gehaat zoekt te maken/ daar onder beslagen kan wozden: gelijk dit Zonneklaar blijkt in de Mennoniten Leeraar, die op deze drie volgende Stellingen, ook al die gehate Namen toegepast heeft:

1. Een Algemene Christelijke Kerke te erkennen.
2. De vryheit van tot stigtinge in de Christelijke Vergaderinge te spreken, aan ieder bescheiden Christen Mansperzoon, die de Ere Gods en de Stigtinge der Vergaderinge beoogt, toe te laten.
3. Niemant van den Tafel des Heren te durven uytsluyten, dan die in Leer of Leven, in 't Woord van God veroordeelt word.

Als men dus alles/ onder de gehate namen van Socinus en Socinianery, betrekken will en mag/ wie zal'er dan van de scherpte van Placcaten, van Ban en Boete konnen vyp blijven.

En zouden de Collegianten wel te beschuldigen zijn/ datze aan 't lopen ginge? hoorende dat de Mennoniten Leeraar en Gerrit Floris, de Placcaten eertijts tegens de Socinianen gemaakt/ zo plegtig en ernstig wederom afkondigen, en derzelver uytvoeringe met de uyterste Nadzuk afsmeken? dermaten zelfs/ dat de H. Overigheit hun zugt en liefde/ dooz de Regtzinnigheit niet genoegzaam betonen zoude/

de/ indienze NU, die Placcaten niet terſtont tegens de Collegianten in 't werk ſtelden/ nu Gerrit Floris vermeint zo klaar ontdekt te hebben/ dat twe Perzonen/ die Leden van de Collegiante-Doopsgezinde Vergaderinge zijn/ die eertijds (egter zo veel Jaren geleden/ dat de ontdekker zelfs zegt/ zulks onmogelijk te bepalen zy/ en van maar een enig Geval de tijd bepalen kan/ zijnde den 28ſten November 1734.) zig zodanig verklaart zouden hebben/ dat Gerrit Floris niet ſlegts vermeint/ datze Socinianen zijn/ maar zelfs (niet alleen de H. Drie-eenheit/ de Euwige Godheit des Zoons/ en de Genoegdoeninge of Voldoeninge van de Meſſias/ op zijn Sociniaans verklaart/ ja gelochent/ en zelfs als met voeten zouden vertreden hebben; maar tevens/ om nog ruymer vot te hebben/ de Placcaten tegen de Socinianen gemaakt (ik onderzoek thans niet/ of dat de regte Middelen zijn/ om Dolende te helpen en te regt te brengen) op de Collegianten te konnen en mogen Toepaſſen/ daar nog bygevoegt/ en andere Grondwaarheden, pag. 4. No. 3. Waar door hy een wijde deure openlaat voor nieuwe ontdekkinge/ om de Collegianten tot Socinianen te maken.

Hoe het met de reets gedane Ontdekkinge van Gerrit Floris eigentlijk gelegen is/ zal ik in het volgende derde Hooftſtuk beknoptelijk doen zien. Hier zeg ik alleen/ dat het voorgemelde op nieuws afkondigen van Placcaten, in aloude Tijden tegen de Socinianen gemaakt/ wegens de onbepaalde ruimte/ die deze nieuwe Afkondigers zig geopent hebben/ om op elk

na hun willekeur en Welgevallen te konnen toepassen / my en de Collegianten wel schijnen reden te geven / ja zelfs te noodzaken het voorbeelt van de Haze te moeten navolgen / die / horende dat de Leeuw een Placcaat had afgekondigt / dat alle gehorende dieren uyt zijn Gebied vertrekken moesten / terstont het op een lopen stelde / en op het zeggen van de Vos, dat hy immers niet behoefde te vlugten / vermits hy geen Horens droeg / ten antwoord gaf / als het den Leeuw behaagde mijn grote oren, Horens te noemen, wat zoude my dan overkomen? Die verstandig is / kan de Toepassinge maken / mits dat door den Leeuw, de Mennoniten Leeraar en Gerrit Floris verstaan moeten worden.

Wat my aangaat / was die hun magt zo groot / als wel hun drift en Wil is / om my gehaat en ten voorwerp van die door hen op 't nieuws afgekondigde Placcaten te maken / ik zoude / als de Haas / geen ogenblik in hun Regtsgebied vertoeven.

Maar drie dingen stellen my in dezen gerust. Het eerste druckt Gerrit Floris zelfs uyt pag. 18. in 't begin van de middelste Afdelinge.

Dat wy niet onder der Mennoniten Leeraar en Gerrit Floris harde en strenge / maar onder een zagte en goedertierene Regeringe leven / daar ik ruim zo wel door bevindinge kundig van ben / als Gerrit Floris het zeggen kan / en waar voor de Almagtige niet genoeg gedankt kan worden.

De twede zaak / die my in dezen gerust doet zijn / is het getuygenis van mijn eigen Gewis-

se,

se, hoe ik ten aanzien van de gemelde en andere Grondwaarheden van 't Gelove besta. Waar over ik my in 't eerste Hoofdstuk, al zo wel rondborstig als opregt verklaart hebbe / niet alleen ontkennenderwijze, wat ik nog aankleve nog voorsta / maar in tegendeel voor Dolingen kleure / en zedigelijk na mijn vermogen tragte tegen te gaan in het 1ste en 2de Stuk pag. 13, 14, en 15. En vervolgens stelligerwijze, wat ik in de Geloofs-Leer aankleve / en op gelijke wijze tragte voor te staan in het 3de stuk pag. 16.

En het derde en allervoornaamste is / dat ik sta / en my gewillig zal tragten te buygen onder het geen Gods Aanbiddelijke en alles bestierende Voorzienigheit, of toe schikken / of over my gehengen zal: alleen / zo het zijn H. Welbehagen zal zijn / dat de Mennoniten Leeraar en Gerrit Floris hun Oogmerk in het geheel of ten dele bereiken zullen / bidde ik voor myzelven van God / Genade, Kragt, en Sterkte af / dat zulks van my / niet alleen Lijdzaam verdragen / maar alles dermaten aan mijne Ziele Geheiligt werde / dat alles my ten goede mag medewerken / en voor die twe Middel-oorzaken / dat de Here het quaad, door hun toedoen my overgekomen / hen niet toereke ne / maar vergeven mag.

En hier mede keer ik weder tot het gene / daar het wegnemen dezer Theologische Konstgreep my wederom van afgewent heeft / zijnde het 2de Stuk waar van ik pag. 42. gezegt heb / dat een Collegiant ziet, dat de Protestanten van de drie Gronden der Reformatie

zijn afgeweken: te weten / de algemene Godsdienſtige Vergaderingen.

Doch om de gemelde Afwijkinge, die daar in begaan word / zo wel dupdelijk te doen zien als kortbondig te betogen / zal ik

1. Eene Stellinge uptbrengen / die geen Proteſtant zal komen lochenen / te weten:

Dat tot en aan het betragten en waarnemen van alle de gemene Pligten van den Godsdienſt, ten minſten zo verre / als die in het Woord van God / algemeen gemaakt en aanbevolen worden / ieder Chriſten zowel een evengelijk regt, als Conſcientieuſe verbintenis heeft, van die na zijn vermogen te mogen en te moeten betragten. Hier by zal ik

2. Eene Onderſtellinge voegen / die by my en de Collegianten, voor ten vollen waar en zeker gehouden / maar van de Proteſtanten in 't gemeen / ten minſten in de Practijk niet gevolgt word: hoewe'er ten aanzien van de Theorie in beſtaan zal ik aan ieders eigen Verklaringe overlaten. 't Is my hier genoeg dat men ze voor een Onderſtellinge houde / die de Collegianten erkennen / waar en zeker te zijn. De beſtaat hier in:

Dat zijne Naaſten te ſtigten, zo in Byzondere Zamenkomſten, als vooral in de Openbare Godsdienſtige Vergaderingen, daar men komt om geſtigt te worden en te ſtigten, een gemene pligt van Godsdienſt is, die het Woord van God niet alleen algemeen laat / zo als ze eigenaardig is / maar zelfs door klare en uptdrukkelijke Geboden / volſtrekt algemeen maakt en aanbeveelt / geen de minſte uptzondering makende /

kende / als dat alleen de Vrouwen het ſpreken in de openbare Godsdienſtige Vergaderingen ontzegt wordt.

't Is mijn oogmerk thans niet deze Onderſtellinge nader te beveſtigen: dewijl ik gene Godgeleerde Verhandelinge / maar bloteliſk ter Verdedinge ſchrijve; en daar by de blote Onderſtellinge genoeg is / om door de zelve dit uyt de 1ſte Stellinge ten wettigen gevolge af te leiden: te weten

3. Dat / die een Collegiant in de openbare Godsdienſtige Vergaderinge niet toelaten kan of wil zijnen Naaſten, of voorzal zijne Broederen uyt en door het Woord van God te komen en te mogen ſtigten, hem niet alleen belet en verhindert zijn Pligt en Gewiſſe te betragten / maar ten zijnen opzigte afwijkt, van de dzie meergedagte Gronden der Reformatie. Dewijl nu de Proteſtanten in 't gemeen / volgens hun Practijk / het ſtigten in de openbare Godsdienſtige Vergaderingen niet voor een Gemene pligt van Godsdienſt houden / maar voor een pligt / bepaaldelijk aan verkorene Opzienderen of Ouderlingen toebehorende; of anders een Gemene pligt dus Byzonder maken / dat niemant / dan die elk in zijn Maatſchappy daar toe verkoren heeft / of ten minſten voor beproeft keurt / die betragten kan of mag: zo word in beide die Gevallen een Collegiant belet zijn Gewiſſe naar het Woord van God te voldoen; men matigt zig 'er het Regter-ampt door aan / van in de Verſchillende bevattingen / over den Zin der Schrifture zelfs tot hunne bezwaringe uytſpraak te doen; men

neemt het Evengelijke regt, dat zy'er in hebben/ gantschelijk weg. En dus wijkt men niet alleen af/ van de drie Gronden der Reformatie, maar doet in alles het regte tegendeel van 't gene/ die duydelijk staven.

Hier zie ik al te gemoete/ dat de Leeraar der Mennoniten en Gerrit Floris, wederom hunne toevlugt tot eene Theologische Konstgreep zullen nemen/ om daar door het evengemelde gehaat te maken/ door te roepen dat 'er niklaar uyt geblijkt/ dat de Collegianten verwerpers van alle Order en Tugt, van alle Dienst en Bedieninge in de Kerk/ ja geslage Vyanden van dit alles zijn/ op zijn minst de Byzondere Bedieningen/ die in de Kerk plaats hebben Algemeen makende.

Maar was de voorgaande Konstgreep, ten aanzien van de byzond're Confessien, niet dan loutere Lasteringe, 't is met deze voorzal niet beter gesteld/ die daarom insgelijks kortbondig wederlegt kan worden/ door slegts te Vragen

Zijn die ten aanzien van de Stigtinge in de Kerk (dat hier het bepaalde Onderwerp is) verwerpers van alle Order en Tugt, van alle Dienst en Bedieninge in de Kerk/ ja geslage Vyanden van dit alles? Of willen die op zijn minst de Byzondere Bedieninge die'er in de Kerk plaats hebben/ Algemeen maken? die in alle opregtigheit betuygen/

1. De Order en Tugt in 't Woord van God ingesteld met de uyterste Ontzag en Eerbied aan te nemen, en tragten op te volgen; wiens byzondere bevattinge, ten

ten aanzien van de Stigtinge, niemant in zijn Evengelijk Regt benadeelt / maar alleen dezulke schijnt in den weg te zijn / die met hun evengelijk Regt niet te vreden / hun Naasten nog van 't hare ontzetten.

2. Zowel de Extraordinaire of Buytengewone dienst en Bedieninge, van Apostelen / Profeten / Euangelisten / Herders en Leeraars; als de Ordinaire of Gewone / van Opzienders / Ouderlingen en Diaconen / niet alleen erkennen, wat de Eerste aangaat / van God in de Gemeente gestelt * / van de Chzistus / (Gods- en des Menschen-Zone) aan de Kerke gegeven te zijn † / en de onfaalbare Leeraars der Kerke uptdzukkelijk geleert / en aanbevolen hebben / dat de Laatst genoemde in ieder Gemeente dooz ene Ordentelijke Verkiezinge zullen aangestelt wozden: maar tevens in Beide te zamen Gods genadige Voorzorge booz zijn Kerk / met dankbare herten ten klaarsten ontdekt zien / en vastelijk Vertrouwen, dat Sijne Aanbiddelijke Voozzienigheit dezelve altijd in de Kerke zal doen blijven: de Eerste in zijn Heilig Woozd / aan 't welke de Collegianten hun Gewisse verbonden achten en verbinden; de Laatste dooz het opvolgen van de Ozder / die in dat Woozd deswegen gestelt en aanbevolen is.

* 1 Cor. XII. 28. † Ephes. IV. 11.

En alhoewel een Collegiant, aan deze laatſte Bedienaars zijn Gewiſſe niet verbinden durft/ egter acht hyze zeer veel in liefde/ om hunß werkß wille/ alßze getrouw dienen/ niemant in zijn Pligt verhinderen/ zowel zozge dzagen/ datze de kleine gaben niet verachten/ veel weiniger uytblusſchen/ alßze begeren/ dat hunne grotere niet benijt mogen wozden/ maar goede Voozbeelden der Kudde/ zo in 't Algemeen, alß in 't Byzonder ten aanzien van de Stigtinge zijn/ ieder Gelovige niet alleen toelaten/ maar zelfs opwekken hun Voozbeeld na te volgen/ de kleindere Gaben dooz hun grotere te doen oplupſteren/ vermeerderen/ en aan te queken/ met Mozes wenſchende/ Ach dat alle des Heren Volk Profeten waren! met Paulus/ zelfs de gemene Traagheit in dezen zagtmoedig/ doch ernſtig Beſtraffende/ dat daarze alle Leeraars behoorden te zijn, van wegen den Tijd, het dikwijls nodig ſchijnt/ hen de Eerſte Beginzelen nog te moeten leren: en dus te doen zien/ dat die Kerkſtaat des N. Teſtaments thans plaats heeft/ waar in de Gelovige niet meer alß onmondige kinderen onder Voogden ſtaan/ maar alß Volwaſſene van niemant/ dan van des Heren Woord en Geeſt afhangen, nog niet nodig zy hen te leren/ kennet den Here, dooz dienze hem alle of kennen, of ten minſten kennen konnen,

van

van den kleinſten onder haar, tot den grootſten toe.

3. Noch in Beooginge, noch in Practijk de Bedieninge van Opzienders / Ouderlingen en Diaconen algemeen maken / of tragten te maken / als wel overtuygt zijnde / dat dit byzondere Bedieningen zijn / daar men dooz een ozdentelijke Verkiezinge toe aangeſtelt moet wozden / en wiens byzonder werk ze daarom ook aan dezelve toevertrout laten: maar ſlegts begeren / als gemene Broederen die Pligten te mogen betragten / die het Woozd van God algemeen maakt / en aan allen aanbeveelt / en waar in de Bedienaars der Kerke / wegens hunne Bedieninge / getrouwe Voorbeelden zijn moeten.

Daar de Collegianten in Bevattinge en Practijk / ten aanzien van de Ozder en Tugt Dienſt en Bedieninge in de Kerke dus beſtaan / moet men dan niet blind zijn / als men niet ziet dat het loutere Laſteringen zijn / van hun te zeggen / datze Verwerpers van alle Ozder en Tugt / Dienſt en Bedieninge in de Kerk / ja geſlagene Vyanden van dit alles zijn? of de Byzondere Bedieningen die'er in de Kerke plaats hebben / Algemeen willen maken? Ik durve rondbozſtig zeggen / zo de Leeraar der Mennoniten en Gerrit Floris zig niet ſchamen zullis tot laſte van de Collegianten in te bzengen / Ik hen zo lange vooz Laſteraars houden zal / tot datze het zo Bondig bewezen zullen hebben / dat elk beſcheide en onpartijdig Oordeelaar

deelaar 'er niet reden in beruſten moet. Tog of 't een/ of het ander gedaan zal wozden of niet/ zal ik geruſtelijſh afwagten: inmiddels my wederom hierende/ tot het ware Afbeeldzel van een Collegiant, daar de Beantwoozding en Wegneminge der vertoonde Theologiſche Konſtgreep, my wederom van afgezondert heeft.

Ik achte het egter nodig te zijn/ deze ernſtige Waarſchouwinge voozaf te laten gaan: dat men/ om het geen ik ten aanzien van de Order en Tugt, Dienſt en Bedieninge in de Kerke gezegt hebbe/ te beter te verſtaan/ met de uiterſte Nauwkeurigheit/ acht te geben hebben

1. Op het grote onderſcheit dat'er iſ/ en gemaakt moet wozden/ tuſſchen de Ozder en Tugt/ die God zelve in zijn Woozd aanbevolen heeft/ en die Ozder en Tugt/ die faalbare menſchen goedvinden in de Kerk te moeten of daar in behoren plaats te hebben/ het zy ze vermenen hunne goedvindinge op Gods Woord geground te zijn/ of blotelijk voozdeelen die naar Tijd en Gelegentheit vooz de Kerke heilzaam en nodig te zijn: als mede tuſſchen de Extraordinaire of Buitengewone en Ordinaire of Gewone/ Dienſt en Bedieninge/ die wel beide van God zelve ingeſtelt zijn en gegeven/ maar egter zeer veel van malkander verſchelen; omdat de Eerſte onmiddelijk van God ingeſtelt en gegeven zijn: maar de Laatſte alleen dooz Faalbare menſchen

schen worden aangestelt; de Eerste door Gods Geest geleid zijn geworden/ en daarom in hunne Dienst en Bediening onfaalbaar geweest zijn: maar de Laatste Faalbaar zijn en blijven; en eindelijk de Eerste, de Regel en Rigtsnoer voor de Conscientie stellen/ maar de Laatste niet als in zoverre men overtuygt is, datze in hunne Dienst en Bediening/ met de Regel/ die door de Eerste gesteld is/ ten vollen overeenkomen, of ten minsten/ dat hun werk 'er niet mede strijdig is/ nog datze met dezelve gelijk gemaakt word/ maar blotelijk als een Zaak van Order aangezien/ en op een bescheidene wijze voorgestaan en gehandhaaft word.

2. Dat men voorzal de Laatste Order en Tugt/ Dienst en Bedieninge niet gebruyke, of liever misbruyke om de Eerste tegen te gaan/ of te beletten en kragteloos te maken.

Na deze beknopte/ egter ganschgewigtige en nodige Waarschouwinge, vervolge ik dan nu het Ware Afbeeldzel van een Collegiant te vertonen/ en wel bepaaldelijk/ het 2de en 3de van de drie Stukken, waar in ik pag. 41. gezegt heb/ dat een Collegiant ziet, de Oorzaak der nodeloze en ganschschadelijke Verdeeltheit en Scheuringen, die 'er zelfs onder de Welmenende en Godvrugtige Protestanten plaats hebben, voornamentlijk te bestaan/

Omdat ze in 't Gemeen afgeweken zijn van de Eenvoudigheit der Geloofs-Lere of Belijde-

denisse/ en meer werk maken van de herssenen dan van 't herte, de Waarheit te bevatten dan te Beleven/ met een woozd/ van een Dood dan Levendig Geloof.

Ik hebbe deze twe Stukken hier bpeen gevoegt/ niet alleen kozthеits wille/ maar ook omdat ze een zeer nauw Verband en Gemeenschap met elkand'ren hebben: Vermits het Twede de Oorzaak vertoont daar het Eerste, als derzelver Gewzogte uyt voozthomt.

De Eenvoudigheit van de Geloofs-Lere of Belijdenisse/ daar in het Eerste der twe laatste Stukken op gezien wozd/ is die Eenvoudige Geloofs Belijdenisse, met en op welke Gods Zone zelve te vzede/ en gereed was/ iemant vooz zijn Discipel/ of Leerling en Navolger te erkennen en aan te nemen. Een Voozbeeld kan strekken Joan. I. 34. tot aan 't einde van dat Cap. toe/ Matth. XVI. 16. Joan. VI. 68, 69, 70. En ook die, waar mede de Onfaalbare Leeraren der Kerke/ de Apostelen enz. insgelijks vergenoegt waren Hand. VIII. 37. XVI. 31. Cap. II. 41, 42. Rom. X. 9, 10, 11. 1 Joan. IV. 2, 3. En eindelijk die, waar mede in de daar aan volgende Eerste en Beste Eeuwen van het Chzistendom/ de Christen Kerk te vzeden is geweest/ zijnde het bekende Apostolisch Symbolum, nog eenvoudiger en beknopter/ als het thans bevonden wozd.

Van deze Eenvoudige Geloofs-Lere of Belijdenisse is men afgeweken: wel voornamentlijk/ toen de Joodsche en voozal de Heidensche Philosophen met de Wereld in de Kerk quamen/ de Geest en Wijsheit der Wereld den

Geest

Geest en Wijsheit Gods verdreven/ de Eenvoudige doch kragtige Waarheden zowel als de woorden der H. Schrifture door Menschelijke Welsprekentheit en Konstwoorden meer Benevelt/ Verdupsiert en Verwert/ dan Opgeheldert wierden; toen de Heilige Bedieningen der Kerke in Wereltsche Eerampten/ de houten Kerken en gouden Priesters/ in houten Priesters en gouden Kerken/ de Vervolginge in Rustе/ de Vree Gods in een Vver der Werelt/ de Verdrukkinge en 't Martelaarschap te lijden in het Verdrukken van anderen/ en andere tot Martelaars te maken/ met een woord/ de Herders en Schapen in verscheurende Wolven veranderden.

Het 3de Stuk, namentlijk datmen meerder werk van de Hersſenen dan van 't Herte maakte, greep plaats/ toen men begon meer de Hersſenen met eigen gevormde Beelden te vullen/ dan in het Herte het ware Beeld van God te herstellen/ welsprekendheit hoger gewaardeert wierd/ dan welleven; toen men veel van het Gelove sprak/ maar weinig van de werken des Geloofs/ die 'er het Leven van zijn/ en nog minder met de Daad betragtede; toen men veel geroep van Waarheit maakte/ maar de Godzaligheit vergat; de Regtveerdigmakinge al de kragt des Geloofs scheen te verslinden/ zo dat 'er niet of weinig tot de Heiligmakinge overschoot; en toen men/ om tog voorzal Regtzinnig in 't Gelove te zijn/ het ene Geloofsstuk vp het andere voegde; en die de Wereldlijke magt in handen had/ om zijne zogenaamde Regtzinnigheit en opgestelde Geloofs-

loofs-Belijdenisse aan andere met geweld op-dzong / ieder Poinct dooz louter Menschelijk Gezag noodzakelijk maakte / maar de God-vzugtigheit des Levens slegts als een tormaat rekende; wierd'er een opgestelt Geloofs-Poinct maar in twijffel getrokken / 't was Kettery, en het te wederspreken was een Dood-zonde, maar de Nauwgezetheit des levens wierd der-maten verwaarlooft, datmen het Vleesch en de Zonde ligtelijk vierde / of als menschelijke Dwaalheden dooz de vingeren zag; ja daar ontrent dikwijls geen zwarigheit maakte / dat zonden en onvolmaaktheit Deugden / en Vol-maaktheden zonden of eigenwillige Godsdienst genaamt wierd. Met een woozd / in de Be-grippen en opgestelde Geloofs-Stukken was men ten uptersten Streng en Onverzettelijk, terwijl men in de Zeden ganschh toegeeflijk en verschoonlijk handelde.

Ik weet wel / datmen deze Afwijkinge, of aan enen anderen Oorzaak gemenelijk toe-eigent / of ten minsten'er dooz tragt te wettigen: te weten / aan Dolingen of Wangevoelens en Ketterijen, die van tijd tot tijd in de Kerk zig geopenbaart hebben / en dat de Uytbreidinge der Geloofs-Leer daarom Noodzakelijk was / opdat die Dolingen of Wangevoelens en Ket-terijen'er dooz ontdekt en upt de Kerk geweert mogten wozden.

Vermits ik gaarn gelove / dat zelfs Ver-standige en Godvrugtige de inkomende Dolin-gen of Wangevoelens, en doozal de Leugen-Leer of Ketterijen, of de Oorzaak menen te zijn / waarom de uytbreidinge of nader bepa-

linge

linge der Geloofs-Lere tellens gemaakt zijn/ of dat ten minsten die 'er door gewettigt worden/ acht ik het nodig te zijn tot zedige Beantwoordinge op die meninge/ dit in ernstige Bedenkinge te geven.

1. Dat men Onderscheit te maken hebbe/ tusschen Gelegentheit te geven, en Oorzaak te zijn. Dit onderscheit blijkt Sonne-klaar in de Kragtdadige Beschikkinge Gods in en ontrent de Sonde: vermits HY den Sondaren wel Gelegentheit geeft om te kommen zondigen/ maar egter nooit Oorzaak der Sonde is/ of zijn kan. Met opzigt nu van dit onderscheit/ moet men het wel toestaan waar te konnen zijn dat de Wangevoelens en Ketterijen gelegenheit gegeven hebben/ dat de Geloofs-Belijdenissen nader uytgebreid en bepaald zijn geworden: maar daar uyt volgt gansch niet, dat ze de Oorzaak, veel weiniger de Eenige oorzaak geweest zijn/ waarom dat die gedaan is/ en nog 't allerminst dat/ het geen ik in het voorgaande 2de en 3de Stuk als Oorzaken hebbe gesteld/ de Oorzaken niet zijn.

2. Dat men ingelijks nauwkeurig hebbe te letten, hoe verre het Regt en de verpligtinge van ieder Christen zig uytstrekken, ten aanzien van Dolingen of Wangevoelens, en voorzal van Leugen-Leer of Kettery, die hy vermeent in zijn Naasten plaats te hebben; of wat het is/ daar hy nog Regt, nog ver-

pligtinge toe heeft / of hebben kan. Hier van de Paal wel te kennen, en voozal in practijk waar te nemen, is van het upterſte Belang. Ik ſtelle vaſt

1. Dat ieder Chriſten en regt en verpligtinge heeft / zo mondeling als ſchriftelijk / te mogen en te moeten verklaren, niet alleen wat hy in zijn Gewiſſe bevat α. Waarheit, β. Grond-Wezentlijke of Nootzakelijke Waarheit, en γ. het Wezendlijke van ieder Nootzakelijke Waarheit te zijn; maar zelfs / wat hy in tegendeel, ten aanzien van die drie Stukken voor Dolingen, of Wangevoelens, en voor Leugen-Leer of Kettery houd / zigzelven 'er naukeurig voor wagten, en zijn beſt doen moet om zijnen Naaſten daar van te ontheffen. Maar

2. Dat hy nog Regt, nog Verpligtinge heeft / iemant, die hy oordeelt in het gemelde blotelijk te Dolen, zonder aan Leugen-Leer of Kettery ſchuldig te zijn / of uyt de Gemene, of uyt de Byzondere Erkenteniſſe en Gemeenſchap te mogen ſluyten: maar dat bepaaldelijk alleen Leugen-Leeraars of Ketters, het zy ze de eerſte Uytvinders, van Leugenleer of Kettery zijn of die aankleven, de Voorwerpen dezer Uytſluytinge zijn. Nogtans zo / dat men niet op blote Giſſingen of Vermoeden, maar op vaſte

en

en zekere Gronden wel overtuygt moet zijn / dat iemant waarlijk een Ketter of Leugen-Leeraar is / als wanneer men nog den zelven niet onverhoort, maar alleen op en naar een eerste en twede vrugteloze Vermaninge verwerpen, dat is / uyt de Christelijke Erkenteniſſe en Gemeenſchap ſluyten mag en moet. En opdat die twe onderſcheiden Stukken, van het Regt en Verpligtinge, die ieder Christen, en gevolgelijk ook ieder Christelijke Maatſchappy, ten aanzien van het even gemelte heeft / of niet heeft / te klaarder te verſtaan en gekent worde; moet men

3. Dit weten / dat het al geen Dolingen of Wangevoelens, veel weiniger Leugen-Leer of Kettery is, dat met die gehate Namen beſtempelt en Gebrandmerkt word. De Ondervindinge heeft van ouds geleert / en leert nog dagelijks het regte tegendeel, dikwijls plaats te hebben: te weten / dat zy, die zeer gereed zijn om andere Liefdeloos en Ligtvaardig te Verketteren, uyt de Chriſtelijke gemeenſchap te bannen, met Placcaten op het lijf te vallen / zelfs in Dolingen of Wangevoelens ſteken / ja Ketters in der daat zijn.

Om dit te zien / behoeft men niet na Romen te gaan / en derzelver Concilien na te zoeken: vermits elk weet / hoe gereed die altijd geweeſt zijn en nog

zijn / alles voor de vuyst weg voor Ketters en Kettery te verklaren / wat niet met hunne Beslupten en Bepalingen overeenkomt / of zig daar onder buygen wil. Wat des niet te min alle Protestanten van dien grooten Kettermaker oordeelen / is elkeen genoeg bekent.

't Is mede niet nodig, dat men alle de verdeelde en gescheurde Maatschappijen / die 'er in het Protestants Christendom gevonden worden / doorga; schoon men wel toestaan moet / dat uyt derzelver Mond en Pen de naam van Ketter zo gereed niet valt / als uyt die van Romen. Een Opmerkende egter zal wel haast gewaar worden / dat onder dezelve ook zijn / die niet schroomen de zulke / die hun gemaakte Bepalingen, zig niet konnen of willen onderwerpen, en daarom naar hun faalbaar Oordeel slegts geacht worden te dolen / eveneens, ja zwaarder dikwijls te handelen / als God zelve in zijn onfaalbaar Woord beveelt / dat ontrent een / die waarlijk een Ketter is / gehandelt moet worden.

Ook word 'er niet vereischt, alle de Protestantsche Hoge Scholen te doorlopen; zelfs die in 't byzonder niet / in welke geen andere tot Hoog-Leeraars worden aangesteld / dan die van een en dezelve openbare Belijdenisse zijn: daar des niet tegenstaande nu en dan het Kettermaken ook al plaatze heeft / zelfs ten aanzien van die elkanderen in rang en waar-

waardigheit gelijk / maar nog meer ontrent die van minderen of lageren ſtant zijn.

't Is eindelijk onnodig, de ſtant en practijk van die of deze bezondere Lerie zorgvuldig te onderzoeken / om het Schuylend Pauſſchap, in dezen te ontdekken / het zoude zig menigmaal van zelven openbaren / indien de wijze voorzigtigheit der H. Overheit zulks niet wederhielt.

Twe enkelde Perſonen / die tot en op deze mijne Verhandelinge en derzelver Oogmerk beſt paſſen / zullen alleen genoeg zijn / het gezegde middagklaar te ſtaven: te weten / de Leeraar der Mennoniten en Gerrit Floris, die zo volveerdig en koztbondig de Kettermuts van Socinus (ze mag paſſen of niet) elk die zig niet terſtond onder hun Begrip / of liever Wille-leur en Dziſt buygen kan / of wil / op 't hooft te zetten, zonder eens de proef te nemen / of uyt hun beider practijk niet volgt / dat een Kettermuts, henlieden beter zoude paſſen / immers dat zy veel waardiger zijn om 'er mede opgeſchikt te worden. Althans

Die zijne faalbare Bepalingen over Verſchilſtukken, die in Gods Woord niet Bepaalt / veel weiniger Veroordeelt zijn / dermaten tot een Regel voor anderen durft ſtellen / dat hy niet ſchroomt alle / die daar in van hem verſchillen / uyt zijne Chriſtelijke Erkentenisſe en

Gemeenſchap te ſluyten: die op dusdanige Bepalingen in de Gemeente daar hy mede Opziender in is / een byzondere aanhang maakt / Verdeeltheit verwekt / en in zijn ganſche Gedzag toont toeteleggen / om van een Gemeente twe, of 't geen nog erger is / zig alleen Meeſter van die Gemeente te willen maken; die zijn Collega en andere in Verdagtheit poogt te bzengen / van Gevoelens aan te kleven / of ten minſten te begunſtigen / daar Placcaten van Ban en Boete op paſſen; die volyverig is / om dusdanige Placcaten uyt de Oudheit op te zoeken, de Tyden wanneer, de Plaatzen waar, die uytgekomen zijn / wat gebruyk 'er in oude Tyden van gemaakt is / naukeurig aan te wijzen / en dit alles dooz den Dzuk gemeen te maken en aan te pzijzen.

En als Gerrit Floris in een merkwaardig NU dit alles trouhertig tragt te ondersteunen om het wederzijts beoogde Einde met Dzift en Yver te bevozderen: wie niet zien kan / dat op zulk een handelwijze de Naam van Kettery past / moet ganſch onkundig zijn / wat de H. Geeſt dooz αἵρεσις of Kettery te verſtaan wil geven / en uyt dien hoofde zig zorgvuldig wagten het op iemant toe te paſſen / ten zy hy onvermijdelijk gevaar wil lopen / onnozele of zigzelven daar aan ſchuldig te verklaren.

Die 't Gezegde maar wel verſtaat en bedaardelijk overweegt, zal ligt kunnen zien /

1. Dat het al geen Dolingen, veel weiniger Kettery is / wat zo genaamt wozd / en die dikwijls zelfs Doolt of een Ketter is of zijn kan / die zulks aan anderen te

te laste legt: en gevolgelijk hoe omzigtig/ zorgvuldig en beschroomt men zijn moet in Dolingen en Kettery te ontdekken/ en tragten weg te nemen/ opdat men nog onnozele, nog zigzelven niet onder dien Last brenge.

2. Dat door zijn Faalbare nadere Bepalinge en Uytbreidinge der Geloofs Lere die ontdekkinge en weringe te willen doen/ geen Protestant past: dewijle dit met Romens Gronden en Practijk overeenkomt, maar met de gemene Gronden der Reformatie plat strijdig is; en daarenboven geen Middel is/ om Dolingen en Kettery te ontdekken/ maar te maken; in plaats van die te verminderen en weg te nemen/ te doen vermeerderen en in te voeren. En derhalven niet bequaam om Dolingen en Kettery uyt de Kerk te weren; maar wel/ om'er of Geveinsde uytwendige Belijders van die Bepalingen in te brengen en te houden/ of Opregte'er door uyt te jagen en buyten te houden. Ten ware men zoude durven denken/ dat de faalbare Woorden/ niet alleen beter en klaarder zijn/ dan de Onfaalbare Woorden van Gods Geest selve gebruykt om de Geloofs-Waarheden'er door uyt te drukken; maar tevens/ dat niemant zo met de Faalbare zoude komen of durven handelen/ als men liefdeloos vast stelt/ zijne Naasten met de Onfaalbare te werk te gaan. Het eerste zal een verstandig

Protestant niet durven denken / veel weiniger zeggen ; en het laatste is zo buytensporig dwaas / dat het in geen gezonde Herssenen vallen kan. Want behalven dat hy / die een ander beschuldigt de woorden der H. Schrifture te verdraaijen / dikwils daar zelve schuldig aan is of zijn kan ; zo is het tevens zeker / dat die de Woorden Gods durft verdraaijen veel minder zwarigheit zal maken zulks ontrent de woorden der menschen te doen. Dies alle nadere Bepalingen, hoe die ook gemaakt worden / (vermits ze insgelijks uyt woorden bestaan) veel gereder of geveinsdelijk beleden, of in een anderen Zin verstaan konnen worden als de Bepaalder beoogt. Wat dan ? In de geveinsde aanneminge berusten ? Of tot nieuwe Bepalingen zijn toevlugt nemen ? Die zal al wederom het zelve ongemak onderworpen, en dies nimmer einde van Bepalingen zijn / maar wel meerder gelegentheit gegeven worden om het getal van Geveinsde Belijders te vermeerderen, en van de Opregte een groter aantal van Ketters te maken. Gelijk mede

3. Het Christelijk en Betameliik Profeteren in de Gemeente, door al die Bepalingen zodanig verhindert ten minsten bezwaart word / dat de Lust tot de Godgeleerde Beoeffeninge uytgebluscht, en het bequaamste en beste middel om nader den waren

waren Zin des H. Geests te onderzoeken en te ontdekken / ten uyterſten belemmert word.

Daar dan al dit Bepalen in zig zelfs onnut, voor Proteſtanten zo oneigen en onbetamelijk, ja in zo veelderley opzigten ten uyterſten nadelig en ſchadelijk is; en zelfs in plaats van Dolinge en Kettery te verminderen / die 'er in tegendeel eigenaardig door vermeerdert worden: ſpreekt het van zelve / dat geen verſtandig Proteſtantſch Chriſten in hunne onderlinge verſchillende Bevattingen over den waren Zin van de Woorden der H. Schrifture (daar ze 't eens in zijn / alle Waarheit en Zekerheit alleen van af te hangen) zijn faalbaar bepalen voor goed en bequaam / ja zelfs niet voor een wettig Middel en dat geoorloft is / kan houden / om Dolingen of Ketters te ontdekken; veel weiniger zullis gebruyken mag om zijns Naaſtens Gewiſſe 'er aan te verbinden, of anders uyt zijne Chriſtelijke Erkenteniſſe en Gemeenſchap te ſluyten: En dat gevolgelijk het nader bepalen en uytbreyden der Geloofs Lere

1. Niet altijd door het inkomen van Dolinge of Kettery, en door een zuyver oogmerk, om die te ontdekken en te weren, word veroorzaakt; maar iets anders in den Bepaalder en Uytbreider plaats kan hebben / en dikwijls plaats heeft / dat 'er de ware Oorzaak van is: te weten / een natuurlijke Genegentheit, om zig zo als Stedehouder van den Paus te gedragen / gelijk die vermeent Stedehouder van Chriſtus te zijn / en zig daar-

daarom het regt aanmatigt over de Conſcientien der Menſchen te heerſchen,

2. Noch ook 'er zelfs niet door gewettigt kan worden / aangezien men 'er noch regt noch Verpligtinge toe heeft; maar in tegendeel zulks de Achtbaarheit van Gods Woord, in zijn Genoegzaamheit en Klaarheit ſchend, en zowel met Romens Gronden en practijk overeenkomt, als het met die der Reformatie vlak ſtrijdig is.

Dit hebben de eerſte Reformateurs ten aanzien van Romens Bepalingen, niet alleen als voorname Oorſprongen van 't Verval en Bederf der Chriſten Kerke aangezien; maar zelfs rondborſtig by monde en in openbaren Druk dundelijk aangewezen. Want nadat ze eenſtemmelijk voorheerſt en vooral / het Woord van God, door de Roomſche Kerk / onder een Korenmaat bedekt / wederom op den Kandelaar gezet, dat is / van de Roomſche Dwinglandy / waar door dat Licht uyt de Kerk weggenomen was / verloſt en in de Kerk herſtelt hadden / en Romen toeley door hunne Bepalingen en Uytbreidingen der Geloofs Lere / meeſt al uyt de Joodſche of Heidenſche Kerkgewoontens en zo genaamde Natuur- en voorzal Overnatuurkundige Spitsvindigheden beſtaande / dit nieuw Licht wederom te ſtremmen, niet ſlegs onder voorwendzel, dat de inkomende Wangevoelens en Ketterijen, en het zuyver Oogmerk om die te ontdekken en uyt de Kerk te weren, deze Bepalingen en Uytbreidingen noodzakelijk maakte / ten minſten wettigde,

maar

maar tevens zulke Grondstellingen makende/ die/ als ze met de Rede en Gods Woord overeen quamen/ deze Nootzakelijkheit en Wertigheit ten kragtigsten staven/ ja van een Conscientie verbindende kragt zoude doen zijn: zo hoorde en zag men eertijds de volyverige en brave Kerkhervormers met Mond en Pen en welverenigde Herten/ Taal en Daden/ zich niet alleen tegens deze nieuwe Aanslag met allen ernst verzetten, door middag klaar te tonen/ dat Romen nog iemant, Regt of Magt hadde zich door zijne faalbare Verklaringen, Bepalingen en Uytbreidingen Meester over de Schriftuur, het Geloof en de Conscientien van andere te maken/ maar tevens om het zwakt Gebouw/ daar Romen in dezen het Licht van Gods Woord door zogt te betimmeren/ met enen slag onder de voet te doen storten/ toonden ze duydelijk aan/ dat Romens Gronden met Gods Woord en de Reden strijdig waren/ en stelden'er Grondregelen tegen die met beide ten vollen overeen quamen.

't Zal van groot Nut zijn en tot mijn Oogmerk dienen kunnen/ dit nader te doen zien, niet door blotelijk te zeggen/ dat Romen en de Protestanten lijnregt ten aanzien van de drie Gronden der Reformatie pag. 42. vertoont/ tegens elkanderen overstaan: maar opdat dit te klaarder blijke/ zal ik het geen daar beknoptelijk is t'zamengetrokken/ wat onderscheidentlijker vertonen/ en Romens en der Protestanten Gronden onder de volgende zes Leden tegens elkanderen overstellen.

RO-

ROMENS GRONDEN.	PROTESTANTSCHE GRONDEN.
1. Dat de Kerk (daar ze of de Paus/ alleen/ of het Concilium alleen/ of de Paus en het Concilium te zamen in dit Onderwerp door verstaan)	1. Dat 'er geen andere sprekende Regter op aarden is/ dan de Heilige Schrifture alleen.

van God tot een onfaalbare sprekende Regter op aarden gestelt is, om uytsprake en bepalinge te maken: in wat Boek, Schrift, of Lere de wil van God geopenbaart of bevat is, en hoe die verstaan, beleden en beleeft moet worden.

2. Dat de Schrifture uyt en door haar zelfs geen Regel veel min de enige Genoegzame en Volmaakte Regel van Geloof en Leven is; maar dat ze eerst een Regel word, als de Kerk verklaart heeft dat ze een Regel is, of	2. Dat de Heilige Schrifture uyt en door haar zelven/ de Regel en wel de ene Genoegzame en volmaakte Regel van Gelove en Leven is/ daar nog af/ nog bygedaan mag worden.

zijn zal. En dat de Kerk by de Schrifture voegen of daar van afdoen kan en mag, al wat ze naar Tijds- en Stands-Gelegenheit oordeelt daar van afgescheiden, of bygevoegt te moeten worden.

3. Dat

3. Dat de Schriftuur, nu door de Kerk tot een Regel verklaart, zelfs in het Nootzakelijke ter Zaligheit, niet Klaar maar Duyster is, en dat daarom de Kerke die Uytleggen en Verklaren moet en kan.

3. Dat de Heilige Schriftuur in alles / wat ter Zaligheit Nootzakelijk is / klaar is / en daarom nog Uytlegginge nog Verklaringe nodig heeft.

4. Dat gevolgelijk niemant de H. Schriftuur vry Lezen mag, of hy moet ze nootzakelijk in dien Zin verstaan, die'er de Kerk aan gegeven heeft, geeft en geven zal.

4. Dat elk de Heilige Schriftuur niet alleen vry mag / maar moet Lezen / en ze zo Verstaan / Belijden en Beleven / als hy in Conscientie verstaat / de will van God te zijn.

5. Dat al die zig de Uytsprake der Kerke niet Onderwerpt, zo ten aanzien, wat men voor den Regel des Geloofs te houden hebbe of niet, en in wat Zin men dien Regel te verstaan hebbe of niet, en gevolgelijk wat waarheit is of niet, en welke Dolingen Verdraaglijk zijn of niet, uyt de Gemeenschap der Kerke gesloten moet

5. Dat niemant zig de Uytsprake over den Zin der Schriftuur mag aanmatigen / om anderen daar aan te Verbinden; veel weiniger / iemant door enig Gewelt / 't zy klein of groot / perssen of dwingen 'er zig aan te moeten onderwerpen / en niemant voor een Ketter gehouden mag worden / dan die de Schriftuur verklaart een Ket-

wor-

worden. En zo de Kerke daar en boven dezelve verklaart Ketters te zijn, dat die dan Ketters zijn, alleen daarom om dat ze de Kerke 'er voor Verklaart.

6. Dat de Wereldlijke Overheit met al haar dwingende Magt en Vermogen de Kerke dienen moet, en al die de Kerke voor Ketters verklaart heeft vervolgen, van Eer, Goederen, Vryheit, en Leven te beroven.

ter te zijn / waar mede men egter nog niet zwaarder of anders handelen mag en moet / dan de Schrifture beveelt / datter mede gehandelt zal worden.

6. Dat in de Kerke / ten aanzien van den Godsdienst en Conscientie / geen Dwingende Magt geoeffent mag worden / en dat daarom de Burgerlijke Overigheit als Overigheit / dat is / voor zoveel ze een Dwingende Magt oeffent / in de Kerke geen plaats heeft; zijnde nogtans de Leden der Kerke / voor zoveel ze Onderdanen van de Overheit zijn / aan derzelver Dwingende Magt zo wel onderworpen als de andere Onderdanen / die Leden der Kerke zijn. Dat is / de Overheit / het zy ze Leden der Kerke zijn of niet / kan en moet hunne dwingende Magt gebruyken / zowel om de Kerk te beletten / dat ze niemant hunner Leden / of andere Mede-Onderdanen enig ongelijk / of geweld aan doe / als ze beletten kan en moet / dat niemant de Kerke Gewelt doe of Verongelijke.

Dit waren de wederzijtze Grondregelen, waar

waar door Romen aan de eene zijde tragtede haar Geusurpeerde Magt over de Schriftuur / Geloof en Conscientie tegens de Protestanten staande te houden en te wettigen; En de Protestanten aan de andere zijde de Schriftuur / Geloof en Conscientie van dat harde en ondraaglijke Jok poogden vry te maken.

Dat deze twederley Gronden lijnregt tegens malkander overstaan en strijdig zijn / kan elk die ze verstaat / terstont zien; dat ook de Practijk, die de ene Vereischen / evenstrijdig moet zijn / met die der andere / is alzo klaar: en welk van beide dier strijdige Gronden en Practijk met de Rede en Gods Woord overeen komen of niet / behoeft men geen Protestant te zeggen / die maar enigzins kundig is / hoe bondig en nadrukkelijk / de eerste Reformateurs aan de ene Zyde de Wangestalte van Romens Gronden; en aan de andere Zyde de Regtmatigheit van hunne Gronden betoogt; de eerste Wederlegt en de laatste Gestaaft / als mede met welk een standvastige ernst en gezegende Uytkomst zy Romens practijk verfoeit / veroordeelt / tegengegaan en overwonnen hebben.

Maar het zal nodiger zijn hen gezamentlijk af te vragen; Welk van beide Gronden goedgekeurt en voorzaal in Practijk gevolgt wierden; toen de Reformateurs zelve (nauwlijks Romens Geweld ontworstelt / van derzelver Bepalingen vrygemaakt / in ruste gebragt / en tot eenig Wereldlijk vermogen geraakt zijnde /) onder elkanderen Verdeelt wierden / en de eenden ander door zijn Verklaringe en Uytbreidinge der Geloofs Lere met Mond en Pen op

het

het Lijf viel: elk op zijn wijze zig daar dooz Meester over de Schriftuur, over het Gelove en Conscientie van anderen zogte te maken/en hoe zeer Gematigde en Vzeedlievende Gemoederen ook hun best deden om de Beginselen van zulk een Wangedzag te steunten/ men egter in zijn Drift voortvoer en zig niet te vzeden kon houden/ als iemant opregtelijk betuigde/ Gods Woozd booz den Regel van zijn Geloof en Leven te erkennen. Deze Belijdenis, hoe volmaakt/en met de Gzonden der Ware Pzotestanten net overeen komende ze ook was/ kon niet voldoen; men oozdeelde ze te Algemeen te zijn/daar Wangevoelens en zelfs Ketery onder schuplen konden.

Hoe Wanschiklijk het ook was/ dat zulk een oordeel dooz een Pzotestant gevelt wierde (ten zy de Haat tegens Romens Gzonden afgelegt en die der Pzotestanten vergeten waren) men ontzag zig egter niet Romens Gronden in Practijk na te volgen/ met nader Verklaringe af te vozderen/ om quanswijs Wangevoelens, en Ketters te ontdekken (of liever ten onregte te verwekken). Het hielp zelfs niet/ datmen by de voozgemelde Belijdenis nog voegde/ dat men de XII. Artikelen des Gemenen Christelijken Geloofs, Confozm Gods Woozd erkende/ô neen! Dat ontdekte of maakte nog geen Ketters genoeg; maar zy/ die erkenden Faalbaar te zijn/ doch alevenwel vaststelden/ dat ze niet faalden, (een aardige bond/ om van die Last bevzijd te zijn/ daar Romen onder zugt/ omdat hy voozwendende Onfaalbaar te zijn/ met het bewijs Verlegen is/ egter de

lust

niſt van die onſaalbaarheit te mogen genieten) ſtelden nieuwe Artikelen op/ die men Catechiſmuſſen, Confeſſien of Formulieren van Enigheit noemde/ niet blotelijk/ om te doen zien/ hoe de Opſtelders of ieder Maatſchappy/ die ze goedkeurden/ de Geloofs Leere bevatteden/ noch ook/ om alleen de byzondere Maatſchappijen/ maar wel om de Gemene Chriſtelijke Erkenteniſſe en Gemeenſchap te bepalen.

Dit laatſte alleen/ deed deze Byvoegzelen, die in 't eerſte geval zeer heilzaam, in het twede niet zeer Schadelijk voor het Chriſtendom geweeſt zouden zijn/ Pandoraas Doos gelijk worden/ uyt welke/ toen ze geopent wierde/ niet dan ſchult en ſtraffe in de Werelt voortquam: vermits ingelijks het Openen en ontdekken dezer Artikelen, om daar door het gemene Chriſtendom te bepalen, niet dan Verdeeltheden, Scheuringen, Veroordelingen, en rampzalige Gevolgen onder de Proteſtanten veroorzaakt heeft. En bpaldten de Proteſtantſche Burgerlijke Overheit in voorgaande Tijden zo gereet was geweeſt/ of nu nog wierde om hunne dwingende Magt te verlenen aan Proteſtantſche Yveraars, als 'er nu en dan in byzondere Maatſchappijen, of Hoge Scholen, en in bezondere Kerken zig ontdekt hebben/ of nog ontdekken tot het Pauſſchap luſt te hebben/ gelijk de Roomſche Overheit haar doorgaans gereed getoont heeft/ en nog toont om den Paus daar mede ten dienſte te ſtaan; Wat rampzalige Uyterſten 'er zig als dan onder de Proteſtanten zouden opgedaan hebben/ of nog

opdoen konnen / zoude wel haast gezien worden / als de Leeraar der Mennoniten en Gerrit Floris het Oogmerk bereikten / waar toe de Eerste de Placcaten heeft opgezogt en aangeprezen / en de Laatste met zoveel ernst en nadruk derzelver Executie aandringt / en dat beide in openbaren Druk. Zijn die twe Yveraars door drift zodanig verblind, datze de ongeschiktheit en onbetamelijkheit van dit hun gedrag / en de rampzalige gevolgen, die ze zouden konnen veroorzaken / niet zien; of zijn'er andere van meerdere of gelijke rang / die het nog in haar zelfs / nog ook in deze Twe ontdekken komen? Geen Protestant zoude zo onnozel zijn / of hy zoude / als Roomsche Yveraars op gelijke wijze Placcaten verzamelden / aanprezen en derzelver Executien tegens de Protestanten aandrongen / terstont van Geweldoeffening, Tierannije en Conscientie-dwang roepen / niet tegenstaande Romens Gronden zulk een handelwijze vereischen. En zo die Protestantsche Yveraars eens het ongeluk trof / dat of Roomsche / of Protestantsche Pausen hen dus met Placcaten op het lijf quamen / hoe rasende en waardig zouden ze zien / datze Onchristelijk gehandelt wierden.

Maar 't zy, dat zy of andere, die hun gedrag navolgen / of'er een welbehagen in hebben / de Wangestalte, die'er zo zigtbaar plaats in heeft / zien mogen of niet: dit is zeker / dat een regtschapen Collegiant (tot welkers Ware Afbeelding ik thans wederkere) middaglklaar ziet / dat Romens Gronden tegen Gods Woord, en daarom ook tegens allen Rede strijdig zijn /

en

en gevolgelijk derzelver Practijk niet dan louter Geweld, Tieranny en Conſcientie-dwang is; dat de Gronden der Proteſtanten in tegendeel met Gods Woord en de Rede net overeenſtemmen, en als derhalven een Proteſtant in 't klein of groot Romens Gronden in practijk opvolgt, hy dan niet alleen in Gewelt, Tieranny en Conſcientie Dwang zig Romen gelijk maakt / maar nog veel erger en onredelijker handelt / alzo Romen dit volgens zijn Gronden doet / maar een Proteſtant zig tegens zijn eigen Gronden aan daar aan ſchuldig maakt.

Dit ganſch onredelijk wangedrag (zeg ik) ziet een regtſchape Collegiant, en tevens dat zulks de enige oorzake der Verdeeltheit en Scheuringe is. En gelijk ik pag. 34. gezegt heb / dat een Collegiant de dzoevige Scheuringe, die 'er onder de Proteſtanten plaats heeft / met Dzoefheit ziende / zigzelven'er naukeurig vooz wagt / en zijn beſt doet / om 'er zijn Naaſten ook uit te redden: even zo gedzaagt hy zig ontrent deze Oozzaak. Hy neemt die in zigzelven weg / doet zijn beſt om die ook upt zijn Naaſten weg te neemen / en tragt dus niet ſlegts in Mond-Belijdeniſſe / maar voozal met 'er Daad upt al zijn Hert op de Gronden die de eerſte Reformateurs eenparig ſtelden / het Voorbeeld dat zy in den beginne gaven / niet ſlegs te volgen, maar waar het mogelijk verder te volmaken, ten minſten hunne Afwijkinge zozgvuldig te vermijden. Met /

1. Ingevolge den Eiſch der drie gemene Gronden der Refozmatie / de H. Schrifture zo wel vooz den Enigen / Genoegzamen en Kla-

een Regel van Geloof en Leven, als ten Grondslag van Broederlijke Erkenteniſſe en Gemeenſchap te ſtellen; elks eigen Gemoed zo vry in en ontrent de verſchillende Bevattingen en daar uyt volgende Belevingen te laten / ten aanzien van 't geen in 't Woord van God, nog bepaald nog veroordeelt wozd / als hy vooz zigzelven daar in vry begeert te zijn / zonder dat hy een ander alzo weinig aan zijne Opvattinge wil verbinden / als hy zigzelven aan eens anderen verbind: en egter / ſtaande dit Verſchil / de Broederlijke Gemeenſchap zobeel hy kan en mag / ten aanzien van die daar in blotelijk dolen, dooz ene betamelijke Chziſtelijke Verdraagzaamheit, ongekreukt bewaart, het Oordeel over dusdanige Verſchillende poincten, aan de uptſpzaak van den enen algemenen onfaalbaren Regter der Kerke, ja der ganſche Werelt opdragende; en eindelijk aan ieder Chziſten zijn evengelijk Regt en vryheit tot het betragten en waarnemen van alle de Chriſtelijke Pligten, en voozal in de gemene Godsdienſtige Vergaderingen / zo vzy laat als hy vooz zigzelven begeert daar in vzy gelaten te wozden.

2. De Geloofs Belijdeniſſe tot die Eenvoudigheit, als de Eerſte Kerk gewoon was / die te doen / weder over te bzengen.

3. De Nootzakelijke Waarheden des Geloofs / die de H. Schriftuur verklaart Nootzakelijk te zijn (die weinig in getal / en daar by klaar in Gods Woozd ſtaan uptgedzukt) wel als alderdierbaarſte Schatten van Gods genade zeer hoog waardeert, met een gelovig hzerte omhelſt, hzertelijk bemint, en in Geloof

en

in Belijdeniſſe Heilig en Ongeſchonden tragt te bewaren: maar voorzal vaſtſtelt dat het Geloof zonder de Werken Dood, de Waarheit zonder de Godzaligheit Vrugteloos is/ de Kenniſſe zonder Liefde Opgeblazen maakt, de Regtveerdigmakinge zonder Heiligmakinge niet Zaligt, en de Wedergeboorte het Nieuwe Schepzel meer opzigt op het Herte en Gemoed, dan op de Herſſenen en Begrippen heeft; niet alleen het Verſtand en Oordeel, maar vooral de Wille heiligt en bequaam maakt, om de Wille des Vaders te doen die in de Hemelen is.

En om te doen zien/ op wat wijze een Collegiant deze drie Stukken, zo wel ten aanzien van de Gemene Chriſtelijke Erkenteniſſe en Gemeenſchap in Geloofs Belijdeniſſe/ Doop/ Avondmaal en Godsdienſtige Vergaderingen/ als in hunne byzondere Huysſhoudige dadelijk uytvoert, zo zal ik tot Slot van dit Ware Afbeeldzel van een Collegiant, het Hoofdzakelijke van de Forme hunner byzondere Maatſchappy beknoptelijk vertonen. Waar uyt middagklaar geblijken zal/ datze net op de gemene Gronden der Reformatie bouwen/ de H. Schriftuur, en Geloofs Waarheden daar in vervat ten volle ongekreukt laten/ het Gewiſſe van alle Proteſtanten in 't minſte niet benadelen, noch enige byzondere Maatſchappy der Proteſtanten op enigerley wijze 'er dooz verhindert wozd/ om niet alleen vry te hommen en mogen verklaren, hoe zy de Geloofs Waarheden bevatten en beleven, maar zelfs zodanig hunne Maatſchappy te bepalen, als men in Gewiſſe bevat/ volgens het Woord van God

te moeten doen/ mits dat die Bepalinge niet verder uptgestrekt wozde/ dan tot Onderscheidinge van elks byzondere Maatschappy: maar geenzins om daar dooz de Gemene Christelijke Erkenteniſſe en Gemeenschap, dermaten te bepalen, dat men de gemene Chzistelijke Naam, en Gemeenschap of met Woorden of Dadelijk ontzegt en weigert aan die van andere byzondere Maatschappijen zijn. Die dit laatste doen of zeggen/ of tonen durven/ dat hun Gewisſe hen Nootzaakt over een anders Gewisſe in dit stuk te moeten Heerschen, zijn het alleen, die dooz der Collegianten Forme hunner byzondere Huyshoudinge verhindert en belet wozden die Heerschappy te konnen oeffenen: dooz de zodanigen is geen nader Weg open/ dan zig in de Gemeenschap van het hedendaags Romen te begeven/ of een Nieuw Romen in 't Vrije Nederland te stigten; althans by de Collegianten horen dusdanige niet te Huys/ nog ten aanzien van de Gemene, nog van de byzondere Christelijke Erkenteniſſe en Gemeenschap, dewijl geen andere/ dan/ die zowel in Daad als in Naam Proteſtanten zijn/ daar toe behoren.

De FORMA dan op wat wijze een Collegiant het voozgemelde in Belijdeniſſe en Practijk tragt upt te werken/ is in de volgende Schets vervat.

BE-

BEKNOPTE SCHETS VAN DE FORME,

Waar op en door de Collegianten *in hunne byzondere Chriſtelijke Maatſchappy of Huyshoudinge, zo wel de Gemene als de Byzondere Chriſtelijke Erkenteniſſe en Gemeenſchap in Belijdeniſſe en Practijk zodanig handhaven, als de Gemene Gronden der Reformatie, de Achtbaarheit van Gods Woord, ten aanzien van deszelfs Genoegzaamheit en Klaarheit, en het Even-gelijk Recht van ieder Chriſten vereiſchen.*

1. HUnne byzondere Chriſtelijke Maatſchappy of Huyshoudinge beſtaat even zo als alle andere die'er onder de Proteſtanten gevonden wozden / uyt Beampte en Onbeampte Leden.

De eerſte of Beampte Leden / zijn de Opzienders, Ouderlingen en Diaconen, die dooz de volle Broederſchap op een Ordentelijke wijze daar toe verkoren en aangeſtelt wozden / en

welkers Bedieninge Hooftzakelijk hier in beſtaat:

a. Datze tragten moeten altijd en overal in Leer en Leven goede Voorbeelden te zijn / ten aanzien van de Bevattinge, Belijdeniſſe en Belevinge der Gemene Geloofs-Waarheden en Pligten van den Godsdienſt, die in het Woord van God geopenbaart en aanbevolen zijn / zo door den Dienſt van de onfaalbare Mannen Gods / Moſes en de Propheten onder het O. T. als inzonderheit van Moſes Tegenbeeld / Chriſtus Jeſus, Gods en der Menſchen Zone / de grote Middelaar en Heer; zijne Apoſtelen / Propheten / Euangeliſten / Herders en Leeraars / de onfaalbare Dienaars des N. T. voorzal van die Geloofs-Waarheden en Pligten, daar de Leden van deze bezondere Huyshoudinge / of met alle de Leden van de Algemene Kerke of met elkanderen eenſtemmig in zijn / om niet alleen nooit / maar inzonderheit in de openbare Chriſtelijke Vergaderinge / in de bezondere vertoevinge en Zamenkomſten / iemant daar in hinderlijk te zijn / maar in tegendeel door hun voorbeeld ter navolginge aan te ſporen.

b. Datze tragten moeten voorbeeldelijk zorge te dragen / dat het geen de volle Broederſchap in de zaken van Order beraamt heeft / nog tegengegaan / nog zonder kenniſſe en toeſtemminge van 't Gemeen / door by- of af doen verandert werde.

c. Dat-

e. Datze Getrouw en Dienſtvaardig tragten te zijn in het gene dooz de Volle Broederſchap aan hun beſtier is opgedzagen / als daar is / het Vertoeven en t' Zamenroepen der Bzoederſchap / het Ontfangen / te Boekſtellen en Bewaren van 't geen tot Onderhoud der Arme Leden / en verdere Behoeftigheden der Hupshoudinge verzamelt is en wozd / het geen Ontfangen is / op Ozder van de Volle Bzoederſchap wederom upt te geven / het innemen der Stemmen / alz 'er ten aanzien van de zaken van Ozder / ſtemminge nodig is / of anderz onder ſtilzwijgen het Beſlupt op te maken; de Gemene Beſlupten te Boek te bzengen / als zulkz nodig gedozdeelt wozd.

De twede of Onbeampte Leden zijn de ovetige Bzoederen en Zuſterz / alz die Leden van deze Hupshoudinge zijn.

Deze Beampte en Onbeampte Leden maken te zamen de volle Maatſchappy, en de Mansperſonen of Bzoederen de volle Broederſchap upt.

Aan welke laatſte derhalven ſtaat / de beraminge van het geen ten aanzien van de Zaken van Order gedaan of gelaten moet wozden.

Dooz de Zaken van Order, wozd bepaaldelijk verſtaan / alles wat 'er (zowel in de openbare Chriſtelijke Vergaderingen / als in de Byzondere Vertoevingen en t' Zamenroepingen) te doen of te laten is / en waar over in de Heilige Schriftuur geen bepalinge gemaakt is / die

gevolglijk de Conſcientie niet raken. En in het beramen van de Order / die daar in te houden is / heeft ieder Broeder een gelijke Stem, en als ze bevonden worden niet Eenſtemmig te zijn / zo word daar in de meerderheit van Stemmen gevolgt.

Maar ten aanzien van de Geloofswaarheden en Pligten van den Godsdienſt / waar in ieders Conſcientie aan het Woord van God verbonden is / daar in gebruykenze geen Overſtemminge; gelijk ze ook niet toelaten / dat'er Overſtemminge in gebruykt worde: maar elk houd zijn eigen / en laat zijns Naaſtens Gewiſſe ten vollen vry, in en ontrent alle Verſchillende Bevattingen en Belevingen die in Gods Woord niet veroordeelt zijn / het zy met klare en duydelijke Uytſpraken, of by wettigen Gevolge. Dat is / dat en de Grondſlag, waar uyt / en het middel waar door men die gevolgen afleid in het Woord van God klaar uytgedrukt zijn / en dat het gevolg wettiglijk daar uyt afgeleid word zo lange ze in een van deze drie Stukken / niet ten vollen klaar zijn / ſtaan ze ſtil, en oeffenen de algemene Chriſtelijſte Verdraagzaamheit, ontrent alle Proteſtantſche Chriſtenen / het zy ze Leden van hunne Byzondere / of van andere Maatſchappijen zijn: vermits hunne Faalbaarheit hen leert / het Onkruyt met het Goede Zaad liever tot den dag des Oogſts te laten opwaſſen / dan gevaar te loopen / van of het Goede met het Quade / of in plaats van het quade het Goede uyt te trekken; en achten het daarom veiliger te zijn / in Gevallen, die wel Waarſchijnlijk,

lijk, maar egter niet ten vollen Zeker / de uytroeijinge of afsnijdinge vereischen / met Paulus te verzugten, Ach! datze Afgesneden wierden, die u onrustig maken, dan door een al te haastig afsnijden / zelfs een der Goede te quetzen. Zy maken egter geen Twarigheit / maar houden zig Gemoeds-wegen verpligt, alle die ze bevinden in Leer of Leven op voorgemelte wijze in het Woord van God veroordeelt te worden / naar den Regel van Matth. 18. te behandelen

2. De Gemene Christelijke Erkenteniſſe vestigen zy alleen / op het Woord van God, of de Schriften des O. en N. Testaments: zo datze alle, die dezelve voor den Enigen en Genoegzamen Regel van Geloof en Leven aannemen / en in hun byzondere Leer of Leven / daar in op die wijze / als in het Voorgaande Lit gezegt is / niet veroordeelt worden / voor Christenen erkennen / en zig van Gemoedswegen verpligt houden / aan en met dezelve de Gemeenschap te geven en nemen / in alles wat de Leden van de Algemene Kerke volgens het Woord van God / aan elkanderen verschuldigt zijn.

Maar de Byzondere Christelijke Erkenteniſſe vestigen zy op het geen in deze Schets, als hun Byzonder Gevoelen voorkomt. Zo dat die bepaaldelijk voor een Lit van hare byzondere Maatschappy gehouden word / die in dat byzondere met haar overeenstemt. Die nu daar in van hen Verschilt, kan wel geen Lit van hunne Bezondere Huysshoudinge zijn / maar is en blijft nogtans ten hunnen Opzigte

een

een Lit van de Ene Algemene Christelijke Kerke, aan en met dewelke ze van Gemoeds-wegen zig verpligt vinden de Gemene Chzistelijke Erkenteniſſe en Gemeenſchap te moeten geven en nemen.

3. De Heilige Waterdoop, het Heilig Avondmaal, de algemene openbare Chzistelijke Vergaderinge erkennen ze tot de Algemene Christen Kerke te behoren / maar niet tot hunne Bezondere Huyshoudinge, als alleen voor zobeel die mede tot de Algemene Kerke behoozt. Dat is / in hunne Huysshoudinge

a. Wozd de Doop niet bedient om iemant tot een Lit van hunne Bezondere Huysshoudinge / maar van de Algemene Kerke te maken of liever in te wijen; maar als iemant die of onder haar dooz den Onderdoop, of by enige andere Maatschappy / 't zy op de Belijdeniſſe van zijn Geloof, of zelfs in zijn Kindsheit dooz Overſtorting of Beſprenging is ingewijt / een Lit van hun Bezondere Huysshoudinge begeert te zijn / en in de twe laatſte gevallen in zijn Gemoed geruſt is / daar in en dooz des Heren Gebod voldaan te zijn / en tevens verklaart / in het bezondere / met deze huysshoudinge overeen te komen, zo wozd hy dooz een Lit aangenomen en erkent.

b. Het Heilig Avondmaal, wozd niet gehouden dooz een Teken of Bewijs van hunne bezondere / maar van de Algemene Eenheit en Gemeenſchap, die de Gelovige met Jeſus als het Hooft en

met

met alle de Leden van zijn Lighaam hebben. Dat is / 't is niet hunne maar des Heren Tafel, waar toe niet alleen hunne Byzondere Leden / maar alle die des Heren zijn, behoren, en op eigen Proef den vrijen toegang hebben.

c. En de Openbare Algemene Godsdienstige Vergaderingen zijn niet enkel voor de Byzondere Leden der Huysshoudinge / maar voor alle Gelovigen, en in enen zekeren Opzigt ook zelfs voor de Ongelovigen. Dat is / niet alleen alle Leden van de Algemene Chrisstelijke Kerke / hebben het zelve Regt om 'er in te verschijnen / als de Leden der Huysshoudinge / maar de Deur en 't Gehoor staat open en is vry / zelfs voor Ongelovigen / mits datze zig zedigljk'er in gedragen.

4. Den Doop en het Avondmaal te bedienen, als mede de Stigtinge in de Openbare Godsdienstige Vergaderinge waar te nemen / erkennen ze insgelijks Gemene Pligten van den Godsdienst te zijn / daar ieder Chrissten naar staan moet / om 'er meer of min bequaam toe te worden; en die'er meer of min bequaam toe zijn / het zy ze Leden van hunne Bezondere Huysshoudinge of van de Algemene Kerke zijn / word het Regt en vryheit gelaten / en gegeven / om zulks tot Eer van God / en stigtinge zijnes Naasten te mogen verrigten, mits dat hy een anders Regt en vryheit / nog in Bevoging / nog met 'er Daad / wegneme of Verhindere.

5. De

5. De Vertoevinge of t'Zamenroepinge van de Volle Broederſchap, ziet alleen op de byzondere Leden: vermits die bepaaldelijk in de Vertoevinge beoogt en t'Zamengeroepen worden / omdat die 'er ook eigentlijk en alleen toebehoren.

Zie daar de bekropte Schets, van de Wijze waar op en door de Collegianten de droevige Verdeeltheit en Scheuringen tragten weg te nemen, daar het Proteſtantſch Chriſtendom zo jammerlijk door gemartelt en verzwakt is en word. Men kan ligt zien / hoe alles wat in de vertoonde Schets voorkomt / met de Gemene Gronden der Reformatie overeenkomt, de Genoegzaamheit en Klaarheit der H. Schrifttuur het meeſt ſtaaft, niet ene der Geloofswaarheden of het Gewiſſe van elk / die niet meer klegt begeert / als hy aan enen anderen geven wil / op enigerley wijze benadeelt.

Ik twijffel geenzins / of 'er zullen onder elken Byzonderen Maatſchappy van het Proteſtantſch Chriſtendom / nog wel vele gevonden worden / die in hunne Herten het zakelijke van dezen Schets, ten minſten in Theorie goedkeuren, en alleen wegens Opvoeding en Gewoonte, maar voorzal door den gemenen ſtroom; en nog 't aldermeeſt uyt vreze voor het groot Gezag, dat de een of de ander Kleine Paus verkregen heeft / te rugge gehouden en verhindert worden / die in practijk op te volgen; zijnde dus warelijk wel Collegianten in het herte; maar jupſt niet in Naam en uytwendige Belijdeniſſe. Doch die zo beſtaan / zullen zig aan die Naam niet ſtoten, veel weiniger ergeren,

ten, nu ik zo klaar vertoont heb / wat die zegt en zakelijk beduit: Ik heb in tegendeel Hope / datze dit Afbeeldzel verwaardigen zullen met aandagt te beschouwen. Kan egter alles, wat'er in voorkomt / hen niet behagen, zy hebben het Regt en Vryheit de misstallen aan te merken: vermits ik het mede daar toe in het openbaar hebbe voorgestelt, en als die zo groot mogten schijnen / dat de Liefde ze niet bedekken kan / men gelieve ze my in Bescheidenheit aan te wijzen / ik zal ze zelfs tragten te verbeteren; inzonderheit als ik hore of zie / dat de Schoenmaker by zijn Leest blijft.

Ik ben wel gerust, dat niemant'er zulke Gebreken in vinden zal / die enige Haat, veel weiniger de Beteugelinge of straffe dooz Placcaten verdienen. Dat'er zulke gebzeken niet in gevonden wozden / is daarom ook wel het voorname dat ik'er in bedoele. 't Is egter het enigste niet / maar ik beooge tevens ganschy onkundige te onderrigten, om waar het mogelijk / hen de ongegronde Afkeer en Haat, tegens den Naam van Collegiant en voozal van de Zaak en Personen, die'er dooz aangewezen wozden te doen afleggen / en in tegendeel dooz dit Ware Afbeeldzel, hunne genegenheit en Liefde zodanig op te wekken / dat zy / en die reeds Collegianten in't Herte zijn, het ook te zámen in de Belijdenisse en Practijk mogen wozden; zelfs streckt zig myn Oogmerk uit tot hen, die openbaar in Naam, Belijdenis en Practijk tonen Collegianten te zijn: vermits de Ondervinding my dupdelijk geleert heeft / dat men zowel ten aanzien van de Maatschappy

der

der Collegianten, als van alle andere Maatschappijen / de Theorie der Gronden te onderscheiden hebbe van der zelver Practijk, omdat men daar in niet altijd de Theorie ten vollen volgt / dies dan dit Afbeeldzel alleen de Theorie der Collegianten Gronden vertoont / zonder daar mede te willen zeggen of vaststellen / dat by haar de Practijk altijd ene Authentijke Copie van deze Schildery in ieder Collegiant is. Zy zijn (en Belijdent ook gaarn) menschen / die hunne Zwakheden, zo wel als andere hebben; maar dit zijn hunne Gronden, waar op en door zy de Scheuringen van het Chrijstendom tragten te helen. Wijken ze uit onkunde of zwakheit in 't een of 't ander van deze Gronden af, of schikken ze hen'er niet genoegzaam na / het is ene Afwijkinge in de Practijk; maar benadeelt de Theorie niet.

Gelijk het insgelijks geen groot wonder zoude zijn / datze in nog twe stukken, enigzins tot een ander uiterste oversloegen / als dat is / waar in ze zien / dat het gescheurd Chrijstendom vervallen is: te weten / datze te zeer op een Heilig Leven dzongen (zo men anders daar ooit te veel op dzingen kan) / en daar door de Waarheden des Geloofs, daar het ware Heilig Leven alleen uyt voortkomen kan en moet / niet onderscheiden genoeg bevatteden of liever met woorden uytdrukten, ten minsten niet zo kragtig aandzongen als andere doen komen; ja zelfs tot ene misprijsselijke onverschilligheit ten aanzien van zekere Geloofs-poincten en tot Bygelovigheit of eigenwillige Godsdienst, ten opzigt van deze of gene Pligten des Levens / verrukt wierden.

Maar

Maar wie ziet niet / dat de rampzalige Uytterſten, daar de Scheuringen uyt voortkomen / en die voor de Eenheit der Chriſten Kerke, en vooral voor het Heilig en Godvrugtig Leven zo ganſch ſchadelijk zijn / haar ligt de nette Middelmaat in dezen zoude komen doen verliezen; te meer / omdat het zo ganſch zeker is / dat de H. Schriftuur overal zo kragtig en nadrukkelijk het Heilig Leven aanbeveelt en aandringt / het verzuim daar van niet ſlegts in het algemeen / maar in zo vele byzondere Hooftſtukken / uytdrukkelijk Verdoemt, en in tegendeel aan de Betragtinge de Zaligheit hegte / de Werken het Leven des Geloofs zegt te zijn / ja dat het zeggen / en wel met yver en ernſt te zeggen / Here, Here, niet genoeg is om in het Koningrijke Gods in te gaan / maar dat het doen van den Wille des Vaders, daar toe ook Noodzakelijk vereiſcht word.

Wat wonder zoude het tog zijn / datmen door het ſterogen op zulke klare en de gantſche H. Schriftuur door heerſchende Uytſpraken van Gods Geeſt enigzins belemmert, en afgetrokken wierde in / en van het genoegzaam beſchouwen der Waarheden des Geloofs, om die of niet Onderſcheiden genoeg in aanmerkinge te nemen / ofte niet even Ernſtig aan te dringen als de pligten des Levens: of de Misvattingen en Dolingen in de eerſte voorkomende / niet zo hoog en zwaar te wegen / als die 'er zo zigtbaar in de laatſte of in het Chriſtelijk leven beſpeurt worden; vooral als het Misvattingen zijn waar over nergens in de H. Schriftuur de Verdoemeniſſe gedreigt word /

der Collegianten, als van alle andere Maatschappijen / de Theorie der Gronden te onderscheiden hebbe van der zelver Practijk, omdat men daar in niet altijd de Theorie ten vollen volgt / dies dan dit Afbeeldzel alleen de Theorie der Collegianten Gronden vertoont / zonder daar mede te willen zeggen of vaststellen / dat by haar de Practijk altijd ene Authentijke Copie van deze Schildery in ieder Collegiant is. Zy zijn (en Belijdent ook gaarn) menschen / die hunne Zwakheden, zo wel als andere hebben; maar dit zijn hunne Gronden, waar op en door zy de Scheuringen van het Chrijstendom tragten te helen. Wijken ze uit onkunde of zwakheit in 't een of 't ander van deze Gronden af, of schikken ze hen'er niet genoegzaam na / het is ene Afwijkinge in de Practijk; maar benadeelt de Theorie niet.

Gelijk het ingelijks geen groot wonder zoude zijn / datze in nog twe stukken, enigzins tot een ander uiterste oversloegen / als dat is / waar in ze zien / dat het gescheurd Chrijstendom vervallen is: te weten / datze te zeer op een Heilig Leven dzongen (zo men anders daar ooit te veel op dzingen kan) / en daar door de Waarheden des Geloofs, daar het ware Heilig Leven alleen uyt voortkomen kan en moet / niet onderscheiden genoeg bevatteden of liever met woorden uytdrukten, ten minsten niet zo kragtig aandzongen als andere doen konnen; ja zelfs tot ene misprijsselijke onverschilligheit ten aanzien van zekere Geloofs-poincten en tot Bygelovigheit of eigenwillige Godsdienst, ten opzigt van deze of gene Pligten des Levens / vetrukt wierden.

Maar

Maar wie ziet niet / dat de rampzalige Uytterſten, daar de Scheuringen uyt voortkomen / en die voor de Eenheit der Chriſten Kerke, en voorzal voor het Heilig en Godvrugtig Leven zo ganſch ſchadelijk zijn / haar ligt de nette Middelmaat in dezen zoude konnen doen verliezen; te meer / omdat het zo ganſch zeker is / dat de H. Schriftuur overal zo kragtig en nadrukkelijk het Heilig Leven aanbeveelt en aandringt / het verzuim daar van niet ſlegts in het algemeen / maar in zo vele byzondere Hooftſtukken / uytdrukkelijk Verdoemt, en in tegendeel aan de Betragtinge de Zaligheit hegte / de Werken het Leven des Geloofs zegt te zijn / ja dat het zeggen / en wel met yver en ernſt te zeggen / Here, Here, niet genoeg is om in het Koningrijke Gods in te gaan / maar dat het doen van den Wille des Vaders, daar toe ook Noodzakelijk vereiſcht word.

Wat wonder zoude het tog zijn / dat men door het ſterogen op zulke klare en de gantſche H. Schriftuur door heerſchende Uytſpraken van Gods Geeſt enigzins belemmert, en afgetrokken wierde in / en van het genoegzaam beſchouwen der Waarheden des Geloofs, om die of niet Onderſcheiden genoeg in aanmerkinge te nemen / ofte niet even Ernſtig aan te dringen als de pligten des Levens: of de Misvattingen en Dolingen in de eerſte voorkomende / niet zo hoog en zwaar te wegen / als die 'er zo zigtbaar in de laatſte of in het Chriſtelijk leven beſpeurt worden; voorzal als het Misvattingen zijn waar over nergens in de H. Schriftuur de Verdoemeniſſe gedreigt word /

en dat dezelve niemant anders benadelen dan de misvatter zelve / vermits de onderlinge verdraagzaamheit belet, dat'er of Scheuringen of Overheerschingen door veroorzaakt worden.

Ene verdraagzaamheit, die zowel ene eigenaardige Vrugt der Liefde is, als ze ernstig en nadrukkelijk van God word aanbevolen, en tevens onze Feilbaarheit en Zwakheit als mede de Evengelijkheit, waar in wy alle als Chrisienen en Broederen gestelt zijn / zo ganschh eigen en passende is / ja'er eigenaardig uyt voortvloeit en noodzakelijk betragt moet worden.

Om 't geen ik in dit twede Hooftstuk vertoont heb / en voorzal het Ware Afbeeldzel van een Collegiant nu tot zijn Oogmerk aan te dringen / zo Vrage ik / ieder Godvrugtig / Onpartijdig Bescheiden / en naar de Liefde voordelende Lezer, die maar enigzins verstaan heeft / wat ik van de Naam, Beooginge, Belijdenisse en Practijk dier Protestantsche Chrisienen / die men Collegianten noemt tot hier toe gezegt hebbe / of'er iets het allerminst in voorkomt / dat met reden enige hatelijke opvattinge verdient / 't zy van de Naam, die ganschh onnozel / of van het Oogmerk, dat zo Heilzaam is / of van de Belijdenisse en Practijk, die in alles zo net met de gemene Gronden der Protestanten en der Reformatie overeenkomende zijn / op de achtbaarheit van 't Woord van God, op de Faalbaarheit, die de Collegianten gaarn belijden datze onderhevig zijn / naukeurig passen / en voor elk / die over de H. Schrifture, over het Geloof en Conscientie van zijn naasten

haasten niet begeert te Heerschen, zo voldoenende moeten geacht worden?

Wat op deze Vrage ook Geantwoort moge worden / ik schroome niet vrymoedig te zeggen, al oordeelde men zelfs / dat de Collegianten in het geen ze byzonder hebben Dolen / ('t welk het uiterste is / dat zonder Liefdeloos te zijn van hen gedagt kan worden) egter in dat byzondere zelfs niet te binden is / om met eenigen Grond te stellen / datze Socinianen zijn / dat de Placcaten, die in andere Provintien eertijts gemaakt zijn / op hen passen; of 't geen nog hoger gaat / dat door haar een Ban op het Land gelegt zou zijn / daar de H. Overheit tegens te waken hebbe / min of meer als of het Lot over Achan en zijn Huys geworpen moeste worden / en als dan de Uytkomst afhing van de Wil en 't Bestier van Gerrit Floris, of die hem gelijk zijn / het zekerlijk op de Collegianten vallen / en als 'er dan Stenigen en Verbranden op volgen moeste / hy dan als Getuige zig van Gemoeds wegen verpligt zoud achten / om den eersten steen te moeten werpen. Dit is zeker / dat niemant anders / dan deze nieuwe Moord- en Dreiging blazende Saulus, zo driftig zal zijn / om zonder Schaamroot te worden / te zeggen / dat de Collegianten Socinianen zijn / enz.

Word hier op geantwoord, dat niemant 'er ook bequamer toe is / nademaal hy zelve bekent / Een Remonstrantsch Sociniaan; een Litmaat en Spreker der Collegianten Vergaderingen geweest te zijn. Mijn Weder-antwoord is / dat als 'er iets quaads onder de Collegian-

ten schuylde / niemant ook beter voor Verrader spelen konde / dan Hy, en het ganschy niet onmogelijk is / dat hy / uyt Vreze voor de aangehaalde Placcaten, zig heeft tragten in Veiligheit te stellen / en geen kans gezien heeft zijn Yver voor de Regtzinnigheit op een Christelijke wijze te doen uytmunten / als wel door twe zulke blauwe Boekjes, zo kort op malkander toe te stellen / en in de Werelt te zenden / in welke hy toont / hoe groot een Zugt en Yver hy heeft / om de Lesse, die Petrus van zijne en aller Gelovigen Meester ontfing / als gy Bekeert zijt gewoorden / zo versterk ook uwe Broederen, in acht te nemen / met die uyt te voeren / niet zo als Petrus volgens die Les na zijn Belteringe zijne Broederen versterkte / maar wel na desselfs Voorbeelt, toen hy in Gethsemane het zwaart uittrokt om zijn Meester met gewelt te verdedigen: nog ook naar de Lesse van den bekeerden Paulus 2 Tim. II. Vss. 24, 25, 26. maar wel naar het Voorbeelt van den onbekeerden Saulus, die met Joodsche Placcaten voldzistig na Damascus draafde; en eindelijk gelijk Jesus Leerlingen, toen ze nog niet wisten / wiens Geests kinderen datze waren / in blinden Yver het vuur van den Hemel wilden afroepen / om de Samaritanen te Verslinden, even zo poogt deze Yveraar met gelijk-aardigen drift, door het Vuur van Vervolgingen aan te steken en op te blazen / niet slegts Socinianen, maar zelfs de Collegianten te verdelgen en uyt te roeijen. Doorwaar een zeldzame blijk van Bekeert te zijn / en nog misselijker wijze om zijn Broeders te Versterken.

Maar

Maar zagt/ zal men zeggen/ Gerrit Floris wist niet alleen/ dat de Collegianten Socinianen zijn/ maar hy heeft zulks/ tevens in openbaren Druk hoogbondig betoogt.

Wat het eerste of Gerrit Floris Wetenschap belangt/ die schijnt nu zo hoog gerezen/ of opgeblazen te zijn/ dat ik die met de mijne ligt niet bereiken kan. Wat hy egter Wanen mag te weten; dit weet ik/ dat ik in dit Ware Afbeeldzel de Waarheit heb uytgedrukt/ en die'er den Sociniaan in zien of uytperssen kan/ moet zekerlijk door een Bril zien en een Pers gebruyken/ die zo miskleurig en dermaten Verzuyrt en Verbittert zijn/ dat door de eerste witte Sneuw zig git zwart vertoont/ en door de laatste het zap der zoetste Druyven in Edik en Galle verandert word. Ja men soude zulk een Bril en Pers gebruykende/ wel alle Protestanten tot Socinianen, maar Romen (en die derzelver Gronden in practijk navolgen) tot Regtzinnig maken komen.

En zo Gerrit Floris in zijnen stant van Remonstrantsch Sociniaan, Litmaat en Spreker in der Collegianten Vergaderinge, de minste kundigheit gehad heeft/ wat een Collegiant is/ of na zijne Bekeringe, daar hy (volgens de trant/ die by zommige heden ten dage de Mode schijnt geworden te zijn) van praat/ 'er wat meer kundig van geworden ware/ als hy in zijn Gedrag toont van de Bekeringe, en van de Middelen om andere te Bekeeren/ gansch. onkundig te zijn: of zo hy den Geest van Jesus kende, hoe men ontrent Dolende, en zelfs met de zulke/ die waarlijk Ketters zijn/ ja die in

den Strik des Duyvels ſlapen/ onder wien ze gevangen zijn/ tot Zijnen wille/ te handelen hebbe; ik zoude op zijne Wetenſchap vertrouwende/ met de innerlijkſte Hertenzugt tot hem roepen: Ai Broeder, verleen my uwe Hulpe om hen, die gy onder de Collegianten ontdekt hebt te dolen, en voorzal die Sociniaanſche Wangevoelens in 't algemeen, of in bezondere Hooft-poincten/ uyt Dolinge aankleven/ daar uyt/ ware het mogelijk/ te redden. Doch ik zoud'er nog met veel groter Ernſt bybroegen: laat ons dat niet tragten uyt te werken/ met Kijven, Razen, Schelden, Laſteren en Verketteren; veel weiniger met het Stale Zwaard, of Geweld, met dreigende Placcaten, of met het vuur van Vervolginge te ontſteken: maar op eene Beſcheidene en Chriſtelijke wijze/ door vrindelijke, zagtmoedige, en tebens naar het gewigt der zaken ernſtige Onderwijzingen en Vermaningen, door het Zweerd des Geeſtes, Gods-woord/ door de Goddelijke Placcaten/ die daar in voorkomen/ en door het geheiligt Vuur van zuivere Liefde Gods en des Naaſten/ hen die dolen te hulpe komen. Ik zeg bepaaldelijk/ hen die dolen, of uyt dolinge Wangevoelens aankleven, omdat die de regte Voorwerpen zijn/ daar men dus mede te handelen hebbe. Maar die niet uyt Dolinge, maar moedwillens en met opzet, enig Wangevoelen, hoe kleen ze ook zy/ of geacht moge worden/ verkieſt en aanneemt, om'er Verdeeltheit en Scheuringen door te verooraken/ en tot dat einde die dermaten aankleeft en vaſthoud, dat hy/ een en andermaal Ver-

maan

maant zijnde / 'er niet van afstaan wil / wordt by my voor een Ketter gehouden / die verworpen, dat is uyt de Christelijke Erkentenis en Gemeenschap gesloten / maar niet niet Placcaten op het lijf gevallen moet worden. Zulk een beken ik rond uyt / tot nog toe onder de Collegianten niet ontdekt nog gevonden te hebben. Wat Gerrit Floris zig verbeelt / of andre meinen mogen hier in gedaan te hebben / raakt my niet; en hoe ik best a ontrent Wangevoelens, die Socinus gehad heeft / heb ik pag. 13. rondborstig Verklaart.

Aangaande het twede, dat Gerrit Floris klaerblondig betoogt zoude hebben / dat de Collegianten zijn Socinianen. Ik vinde niets in zijne zo genaamde Godgeleerde Verhandelingen / dat na betoginge gelijkt: maar wel / dat hy zig schijnt te verbeelden zijne Beschuldiginge evenbondig Bewezen te hebben / als hy Yverig of Driftig is geweest / die op te stellen en te verbreiden.

Het gemeen spreekwoord / 't Is ligter te Beschuldigen dan te Bewijzen, moet hem geheel onbekent zijn / of anders vergeet hy het op hem zelfs toe te passen; niet tegenstaande het zelve al van outs, en voorzal in onze Dagen / door een Wolke van Getuygen / die voornaame God-geleerden enen geruymen tijd herwaards hebben doen zien / zo kragtig bevestigt word. Dies Gerrit Floris geen reden zal hebben / om enigzins misnoegt te worden / als ik ten aanzien van hem zegge / dat uyt zijne Twede Godgeleerde Verhandelinge (ze hebbe ook die naam) niet minder als uyt de Eerste Zonne-klaar geblijkt,

blijkt, dat hy tot Beſchuldigen wel bequaam, maar tot een bondig Bewijs te doen ten enenmaal onbequaam is; en als eens die pronkveren, daar die dooz andere mede rijkelijk beſtoken zijn/ ſlegts weggenomen wierden/ ze zoude dan Æſopus Kraay redelijk gelijk wozden. Immers zijn grote Verbeeldinge van koztbondige Betoginge zou by Verſtandige ten enenmaal vervallen, en misſchien zag hy dan zelve zijne Beſchuldingen zo verwert, ten aanzien van Perſonen en Zaken zo onbepaalt, en voozal de Bewijzen zo nietig te zijn/ dat ik geen rede heb iets by mijne Voozgaande BEKENTMAKINGE te voegen/ althans ik zoude het 'er geruſt by laten/ indien ik alleen op Gerrit Floris het oog hadde.

Maar 't is wat anders/ dat my bewogen heeft/ zijne genaamde OPHELDERINGE van 't Eerſte Verhaal/ (daar dit Twede niet van verſchilt/ dan dat het met geleende Veren pronkt) enige Beantwoordinge waardig te achten. Die onkundig van Zaken zijn/ konden 'er dooz belemmert wozden het byzondere en voozal algemene Nut, dat ik voornamentlijk beooge in en dooz deze Verhandelinge te bevozderen/ genoegzaam te zien: te weten/ de Onſchult der Collegianten en het gemeen voordeel, dat het Proteſtantſch Chriſtendom zoude toegebragt wozden/ als der Collegianten Gronden te regt gekent en wel gevolgt wierden. Het Eerſte zoude de Collegianten van de onverdiende Haat, daar Gerrit Floris hen ingebragt/ ten minſten aan blootgeſtelt heeft/ en het Twede, het Proteſtantſch Chriſtendom/

van

van de ſchadelijke Verdeeltheden en Scheuringen komen ontheffen.

Om dan Onkundige te onderrigten / en het gemelde byzondere en gemene voordeel naar mijn gering vermogen te bevorderen / acht ik het nodig te zijn het meergenoemde Opheldrent VERHAAL, zodanig nader op te helderen, dat onkundige'er niet door belemmert worden. Kan ik Gerrit Floris insgelijks nog zo veel nut toebrengen / dat zijn hoogvliegende Geeſt wat neêrgezet, zijn blinde Drift enigzins gesteuit, en hy dus wederom min of meer tot bedaren gebragt worde: het zal wel mede met mijn Oogmerk overeenkomen / maar egter alleen als een Toemaat en Overwinſt voor my zijn.

Waren'er ook Placcaten tegens de Vervolgers, of tegen hen, die tot vervolginge aanſporen, zowel buyten den Bijbel te vinden / als'er in dezelve overvloedig voorkomen / Gerrit Floris (die het Wereldlijke Zwaard / van meerder kragt ſchijnt te achten / om Menſchen te Bekeren / en Bzoederen te Verſterken / dan het zweerd des Geeſtes) zoude wel met zulke Placcaten t'huys gebleven zijn / uit vreze dat ook eens / is het al geen Leeraar der Mennoniten / ten minſten iemant anders de Luſt mogte bevangen / om ook zulke Placcaten op te zoeken, en een ander om de uytvoeringen van dezelve aan te dringen / den Leeraar der Mennoniten en Gerrit Floris, als de regte Voorwerpen daar ze op paſſen / te ontdekken en dit te zamen insgelijks in openbaren Druk, als wanneer zy bevinden zouden hoe die Papen-koſt

ſmaakt / die ze den Collegianten nu zo mildelijk opdiſſen. En niet tegenſtaande in zulken geval / de Theologiſche Verhandelingen van deze Twe Godgeleerden / in openbaren Druk uytgegeven / ten Bewijs zouden verſtrekken / dat zulke Placcaten met regt op hen paſſen / zoude ik myn beſt doen / om / als de Vervolgluſt uyt hun Herte niet konde geweert worden / hen egter van de Practijk tragten te rugge te houden / opdat ze van den laſt dier Placcaten bevrijd mogten blijven; of konde dit van my niet uytgewerkt worden / dan wilde ik lieber hun Voorſpraak, by die / aan wien de Executie ſtaat / dan hunne Beſchuldiger zijn.

Geen wonder derhalven / dat ik my uytgeſtrekt bevonden heb voor de zulke uyt te komen, tegens wien nooit Placcaten gemaakt zijn; maar die men ſlegts om hen Voorwerpen van Placcaten te doen worden / de gehate Naam van Sociniaan aanplakt: gelijk elk / die Gerrit Floris opheldert VERHAAL, ſlegts met het vertoonde AFBEELDZEL van een COLLEGIANT vergelijkt / dupdelijk zien kan / dat Gerrit Floris dus met de Collegianten omſpringt. Is zijn Gemoed evenwel zo beleert / om met gewelt de Waarheit voor te ſtaan / en de Dolingen te wederleggen / hy make ten minſten onderſcheit tuſſchen Schuldige en Onſchuldige. Doch kan hy de Eerſte al niet met een Chriſtelijk Medelijden aanzien / hy ſpare egter de Laatſte. En vermeint hy een of twe ſchuldige onder de Collegianten ontdekt te hebben / en moet hy die uyt kragt van zijn Belieringe / met Placcaten

op

op 't lijf / hy brenge dien laſt niet op een gehele Maatſchappy, wiens Gronden en Practijk, die ſchuld nog veroorzaken nog goedkeuren; maar in tegendeel alles wat niet op Gods Woord gegrond is / afkeuren; 't geen 'er mee ſtrijdig is / verwerpen; en dat daar in Veroordeelt word / ook Veroordelen: doch egter niemant met Placcaten / uyt hoofde van Godsdienſt / zouden durven bezwaren, dat laten zy aan Romen over / en aan dezulke, die Romens Gronden in practijk, begeeren na te volgen.

Gerrit Floris behoorde te meer zig verpligt geacht te hebben / zo regtmatig ten aanzien van de Collegianten in 't Gemeen te moeten handelen: dewijl het zijne Broederen geweeſt zijn / die hem nooit qualijk behandelt / maar in tegendeel veel vrindſchap bewezen hebben / ja waar onder zommige zijn / aan dewelke hy ten uyterſten verpligt was / zo hy het Schendteken, van een allerondankbaarſt Menſch te zijn / niet begeerde te dragen: en hoezeer onder het zelfs / ten aanzien van hen / die hy meent ſchuldig te zijn of bevonden te hebben / wat de Misdaden en Bewijzen aangaat / zo bondig niet is, als hy zig ten onregte verbeeld / maar in tegendeel vol van zodanige Gebreken, die zo wel alle kragt van Bewijzen wegnemen, als ze klare blijken geven, dat ze uyt louterre Liefdeloosheit, Drift en Quaadaardigheit opgeſtelt / in openbaaren Druk gebragt / en overal verſpreid zijn geworden; en waar van ik het voornaame Oogmerk grondig zag en zie / voor die het Geheim verſtaan / in myne BEKENTMAKINGE voor het nadenkelijkſt

NU

NU klaar genoeg ontdekt hebbe / en waar aan Gerrit Floris zelfs pag. 12. het Zegel hangt / dat ten zijnen opzigte wel paſſende, maar ten aanzien van my zo vuilaardig valſch iſ / dat in die weinige Regelen, beginnende dat het NU eindelijk uytkome; en eindigende / om tog op de voeggelijkſte wijze ene *ſeparate* Vergadering te hebben, vier allergrootſte openbare NB. (wat die beteekenen / kan uyt de Voorrede, als mede in het volgende derde Hooftſtuk pag. verſtaan worden /) en nog twe Stellingen voorkomen / waar over elk / die enig Ontzag en Eerbied, voor Gods Aanbiddelijke Voorzienigheit heeft / ende Twedragt en Scheuringen, als openbare Werken des Vleeſches / enigzins verfoeit en haat, billijk verbaaſt moet ſtaan / hoe het mogelijk heeft komen zijn / dat Gerrit Floris, die heeft durven in zijn gedagten nemen / ik laat ſtaan Schrijven, en 't geen nog hoger gaat / zelfs in openbaren druk brengen. En zo gebrekkelijk als zijn Bewijzen zijn / zo verfoeijelijk als dit zijn Zegel ten mijnen opzigte is / even zo gehaat is de Theologiſche Konſtgreep, die hy gebruykt / om dit zijn Oogmerk te bevorderen.

Want op die zelvige Wijze, waar op Joden en Heidenen eertijts de Naam van Chriſtenen ten uyterſten gehaat, en die dien Naam droegen / ten Voorwerp van Joodſche en Heidenſche Placcaten maakten / en naderhand de Roomſche Kerke dit voetſpoor volgende / zulke Namen aan alle Proteſtanten gaven; hoedanige zy wiſten bequaam te zijn / hen in den haat en in de handen der Inquiſitie te brengen / om

om ze den rampzaligen laſt van Romens Placcaten te doen dragen.

En gelijk Joden, Heidenen en Roomsgezinden dan voorzaal gebruyk van dien ſnoden konſtgreep maakten / als 'er zig omſtandigheden opdeden / die hun toeleg zo wel gaande maakten / als ſchenen te begunſtigen: te weten / als 'er een of meer perſonen waren / die uyt den weg geruymt moeſten worden / om het beoogde te kunnen bereiken; en 'er een of meer gevonden wierden / die of gunſt of gezag genoeg vermeenden te hebben / dit by de H. Magten te kunnen uytwerken, waar van de Joodſche Raad met hunnen Tertullus, de Heidenſche Prieſters met hunnen Celſus, de Roomſche Kerk met haren Dominicus ten voorbeeld ſtrekken / niet ſchroomende zulke omſtandigheden wel in acht te nemen / al zoude het niet alleen het leven van die byzondere / maar zelfs van alle Proteſtanten koſten.

Even zo gebruykt ook Gerrit Floris die zelvige Konſtgreep tegen de Collegianten, met hen de naam van Socinianen te geven / als wetende / dat die alles verbat / wat eenigzins Haar verwekken / en iemant de Godsdienſt aangaande / aan de ſtraffe te onderwerpen / die Buitenlandſche Placcaten dreigen (want Inlandſche heeft de Leeraar der Mennoniten niet konnen vinden. En zo zy 'er inderdaat ook niet zijn / is zulks een Ere-Krone voor onze Provintie, en derzelver beſcheidene Regenten, daar de Almagtige voor gedankt moet zijn /) en ziende dat ik benevens de Kerkenraad en 't merendeel der Broederen van de Vereenigde Waterland-

ſche

ſche en Vlaamſche Doopsgezinde Gemeente, den Mennoniten Leeraar en zijn aanhangers in den weg waren/ in het beoogde Meeſterſchap, daar Gerrit Floris gaarn de Eer van wilde hebben/ dat hy dien Leeraar daar toe geholpen heeft/ en ſtemmende op de gunſte, die zy vermeinden te hebben/ en het gezag van andere/ van welkers Hulpe zy zig verzekert hielden; moeſt wegens onze Namiddagſe Oeffeninge, alleen omdat (op het verzoek van de Kerk en Raad en Broederen daar Dom. Rijsdijk zelfs in geſtemt heeft) de Collegianten 'er in quamen en ſpraken, ook op my de Haat van de Sociniaanſche Naam, in dit welgepaſte NU volpverig geworpen worden.

Met het geen ik zo even gezegt hebbe/ van de Nietigheit van Gerrit Floris Bewijzen, en van de Theologiſche Konſtgreep, die hy gebruykt heeft/ om het geen aan de Bewijzen ontbreekt 'er door te verbuilen/ ende eindelijk van de gunſtige Omſtandigheden, die hy vaſtſtelt alles te zullen komen goed maken: heb ik met voordagt dit Twede Hooftſtuk willen ſluyten/ omdat het de Leiddraat zijn zal/ van het geen ik in het volgende Derde Hooftſtuk/ tot Ophelderinge en Wederlegginge van Gerrit Floris Opheldering VERHAAL nodig geacht hebbe/ bekmoptelijk aan te roeren: want om 'er breedvoerig mee te handelen is het niet waardig, ook tot het gene ik beooge niet nodig; alzo verſtandige wel zullen komen zien/ dat zo niet alles/ ten minſten het voornaamſte dat 'er in voorkomt/ in de Twe voorgaande Hooftſtukken genoegzaam wederlegt is/ of

daar

daar door zeer ligt wederlegt kan worden; en onkundige zal ik wel zo veel ligt tragten toe te brengen / als 'er van noden zy om alle belemmeringen weg te nemen / die Gerrit Floris Opheldérent VERHAAL mogelijk heeft aangebragt.

III. HOOFTSTUK.

Vervattende eene beknopte Opheldering en Wederlegginge, van *Gerrit Floris* Opheldérent VERHAAL enz.

Alhoewel ik ten vollen vertrouwe / dat ik in de Twe voorgaande Hooftstukken voor Verstandige al het hatelijke, dat Gerrit Floris in en door zijn Opheldérent VERHAAL, ten onregt op die Protestantsche Christenen die men Collegianten noemt / gebragt heeft / ten minsten heeft tragten te brengen genoegzaam weggenomen hebbe; om egter voor onkundige alle belemmeringe uyt den weg te ruymen, en tevens aan Gerrit Floris te doen zien / dat zijne Uytdaginge, en Beroepinge op mijn Gewisse zelfs tot aanbiedinge van zijnen en afvorderinge van mijnen Eed toe / my geenzints beschroomt maakt / rondborstig tegens hem uyt te komen: zo zal ik nu zijne Godgeleerde Verhandelinge volgens de Leidraat / in 't Slot van het voorgaan-

gaande Hooftſtuk aangewezen / beknopt ontleden, en Vooreerſt door enige algemene Aanmerkingen / de kragteloosheit zijner Bewijzen, het Misbruyk der Theologiſche Konſtgreep, en de Onbetamelijkheit zijner Verbeeldinge, van regtmatige Overheden te zullen overhalen, om op zulke Bewijzen en Konſtgreep uyt loutere Gunſt voor Gerrit Floris, of uyt inzigt van gezag daar hy op vertrout / de Collegianten voor Socinianen te houden / en als de zodanige de Placcaten niet alleen tegens hen, maar ook tegens my, en alle die met de Collegianten ſlegts enige Gemeenſchap houden / in 't werk te ſtellen; waar na ik

Ten Tweden in een beknopt Regiſter zal vertonen hoe groten aantal van Onwaarheden, Laſteringen, Verdraaijingen, enz. myn in dat kleine Boekje / dat gezegt word Godgeleerde zaken te bevatten / zijn voorgekomen / door dewelke niet alleen alle Geloofwaardigheit ten enemaal weggenomen, maar tevens ontdekt word / dat ik in mijn BEKENTMAKINGE, dit wanſtaltig Papieren-kindje zijn regte Naam gegeven heb. Dan zal ik eindelijk

Ten Derden de bezondere Gevallen, die'er in verhaalt worden in aanmerkinge nemen / en wel voorzal het gezeg pag. 12. voorkomende / daar ik in het Slot van 't voorgaande Hooftſtuk reets van geſprooken hebbe / het welke de Veer is / daar alles / wat Gerrit Floris in dezen gedaan heeft / door bewogen word / en ook de Spil daar alles zig op draait en wend.

By aldien de Maker zijner Godgeleerde Verhandelinge in ſtaat geweeſt ware / mijne kozte

en

en klare BEKENTMAKINGE te verſtaan, of de regtmatige Eiſch te voldoen, die ik 'er in gedaan hebbe ten aanzien van de Misdaat, Perſonen, Tijden en Plaatzen, wie 'er tellens Schuldig was / aan welke Misdaat, en wat Bewijs daar van is / alles zoude rontom klaar zijn / zo wel zijne Theologiſche Verhandelinge als mijn Antwoord. Maar het Eerſte is / niet tegenſtaande het ene Ophelderinge genaamt wozd / niet alleen eben Duyſter, Verward, en Gebrekkig in dit alles gebleven; maar verklaart zelfs uytdzukkelijk / dat het onmogelijk is te komen zeggen / wanneer iets geſchied zoude zijn / als alleen het ene geval van Pieter Cornelis: en wat de Plaatzen aangaat / zo wozden 'er wat plaatzen uyt het Hooft opgenoemt / zo 't raakt / dan is het wel / zo niet / is het mis. Van wat Belang egter Tijden en Plaatzen, en diktwijls zelfs geringe Omſtandigheden komen zijn om Valſche Beſchuldingen te ontdekken, weet elk / al verſtaat hy zobeel Latijnſche Schooltermen niet / als Gerrit Floris ſchijnt te verſtaan. Maar ſchoon al deze gebreklijkheden by zulke Theologanten / als Gerrit Floris is / ſlegts vooz Beuſelingen geacht wozden / ik ben wel verzekert / dat 'er geen Verſtandig menſch zodanig van Oozdelen zal; voozal de zulke niet / die in Hogere of Lagere ſtandt het Regterampt bedienen / die de Waarheit der gemene ſpzeuke *Minima Circumſtantia Variat jus*; dat is / De minſte Omſtandigheit verandert het Regt, byna dagelijks bevinden. Weshalven ik ook geruſtelijk mijnen Eiſch aan derzelver Oordeel durve opdzagen;

te meer / omdat ik in mijne Aanmerkingen o-ver de byzondere Gevallen, in twe of drie der-zelver / alleen tot een Staaltje / mede zal doen zien, wat Tijden en Gelegentheden, ja zelfs het Oogmerk van den Spreker doen kan / om een Lasteraar en Verdraaijer van woorden te ontdekken en beschaamt te maken / zo 'er an-ders nog schaamte plaats in heeft / of komen kan.

Ik wende my dan tot de Misdaad, die Ger-rit Floris vermeint begaan te zijn. Ik denk niet / dat hy ten dien opzigt zal stellen / dat het 'er niet op aankomt / of die nauwkeurig be-paalt werde of niet / veel weiniger dat het ge-noeg is / dat hy maar roept van Misdaden daar Placcaten op passen, of om den schijn te ge-ven dat hy bepaaldelijk handelt / maar zegt het zijn Socinianen, het is Sociniaandery, daar ik de Brandklokke over aantrekke / of zelfs als hy slegts twe of drie onderscheiden poinc-ten opnoemt, als de H. Drie-eenheit, de Eeu-wige Godheit des Zoons, de Voldoeninge van den Messias, en dan vaststelt dat die Verlochent en met voeten vertrapt worden.

Want eens onderstelt zijnde / dat 'er iets ten aanzien van die Poincten Gelochent of ontkent is (waar van het bondig Bewijs nog verre te zoeken is) zo vraag ik / Wat is 'er ten aan-zien van die Stukken gelochent? Is het iets / 't welk Gerrit Floris deswegen Gevoelt en vast stelt? Of is het / 't geen Gods Woord 'er van Leert? Dat deze twe Vragen in stoffe, zeker-heit en gewigte zeer veel verschillen, kan elk / die ze verstaat / terstont zien. Zo dit egter by

Ger-

Gerrit Floris beide van gelijke kragt gehouden wozd / dan mag Romen hem zijn Stoel wel overgeven, en ik zal gewillig / al het gene ik tot hier toe gezegt heb / wederroepen, en my aan hem onderwerpen, daar komt dan veelligt wel een Cardinaals Muts dooz op mijn Hooft.

Mijn goede Man (ik volg nu Gerrit Floris na / die my vermaant / dat ik nog als een Kindeken behoorde School te gaan liggen, om ordentelijkheit te leren (of gy u tot mijn Meester aanbied wete ik niet /) laat ik u eens by de hand nemen / en zeggen: Meester leer u zelven; of liever: Kind, gaat ter School leggen om te leren uwe, en aller faalbare Menschen Gedagten en Vaststellingen naukeurig te onderscheiden van de Onfaalbare Uytspraken die God in zijn Woord doet. Zo lange gy dit Onderscheit, dat oneindig groot is / nog niet zien kont, moet gy wel Molblind zijn / en in alle uwe Ontdekkingen zal dan net zoveel zekerheit zijn / als of een blinde zeide: Ik heb ontdekt dat versgevallen Sneuw zwart is, daar elk / die maar zien kan / dupdlijk ziet dezelve wit te zijn.

Die dan op uw Ontdekken staat maakte / of zig 'er dooz liet leiden, moest zeker / als een Blinde, den Blinden volgende / met den zelven niet slegts in de Graft vallen, maar als gy uw Oogmerk bereikte / zouden zelfs ziende moeten blint / of Ontrouw en Geveinst, of anders Ongelukkig gemaakt wozden. Maar zo haast Gerrit Floris onderscheit zal hebben leren maken tusschen zijne bevattingen, en 't geen

de H. Geeſt beoogt, dan zal hy zien komen/ dat het wat anders is/ zijne opvattingen, als 't geen de H. Geeſt leert/ te lochenen. Maar wat Misdaad in het eerſte geval begaan zoude wozden/ of wat Placcaten daar tegens gemaakt zijn mag Gerrit Floris hyy ontdekken, zo veel hem geluſt en in zijn vermogen is: dit zy hem verzeekert/ dat nog ik, nog iemant der Collegianten, zig aan die ontdekkinge ſteuren zal; maar kan hy in het twede geval iemant ontdekken, die den waren zin, van 't geen God geopenbaart heeft/ moetwillens en met opzet Lochent of Vertrapt, en hier van geen afſtant of herroepinge, na ene eerſte en twede Vermaninge wil doen/ ik en alle Collegianten zullen geen zwarigheit maken den zodanigen met en nevens hem te verwerpen, zonder die egter met Placcaten aan boozt te komen/ of de Hoge Magten aan te zoeken, veel weiniger op te wekken hunne dwingende Magt tegens de zulke in 't werk te ſtellen, ten ware dezelve Oproer en Geweld verwekten en gebruykten/ die de Overheit met regt te bedwingen hebbe.

Uyt het geen ik ten aanzien van de Misdaad, daar Gerrit Floris zo groot een Ophef van maakt/ zo even heb aangemerkt/ zal men ligt zien komen/ dat hy met al zijn Geſchreuw, van Socinianen, Socinianery, van Lochenen en Vertrappen, der drie gemelde Stukken enz. of niet met al/ of alleen dit zegt/ dat de Collegianten geen Gerrit Floris-gezinde, of Gerrit Floriſten zijn; te fraijer benaming om dat ze net rijmt op die van David Joriſten. Wat misdaad nu daar in gelegen zou zijn/ dat de Col-

Collegianten alzo weinig Gerrit Floriſten als David Joriſten begeren te zijn / mag zeggen die het weet: wat my aangaat / ik zegge voor my / Mijne Ziele kome niet in zijnen Raad, want hy is een Man van Geweld, Geneſ. 49: 5/ 6/ 7.

Maar laten wy eens horen / wie de Perſonen zijn / die Gerrit Floris ontdekt heeft Socinianen te zijn / Sociniaandery aan te kleven of te begunſtigen, en voorzal die drie gemelde Hooft-poincten verlochenen, ja zelfs vertrappen. Dit laatſte moeſt'er voorzal by / om de meeſte haat te verwekken.

Zo het ergens Noodzakelijk is / dat'er de allernauwkeurigſte Onderſcheidinge moet gemaakt worden / 't is buyten alle twijffel / dat het in dit Onderwerp geſchieden moet: opdat men geen gevaar lope van / door een Knuppel in 't hondert te ſmijten / eene Onſchuldige en Onnozele te raken en te quetzen; voorzal daar de Misdaad zo groot vertoont word / als of'er een Ban, ja Vloek en Ban, en wel de grootſte Vloek en Ban door op het Land gelegt / de Zaligheit van Overheden en Onderdanen in gevaar gebragt wierde / en die daarom de indignatie der Hoge Magten en de ſtrengheit der Placcaten verdiende.

Maar het quam Gerrit Floris in zijn kraam te pas / voorzal in dit ſtuk gene Bepalingen te maken / opdat hy in 't Wilde ſchermen / overal in omſlaan en onzonderheit elk op 't lijf vallen konde / die (naar zijn oordeel / of liever Dzift en Yver) den Leeraar der Mennoniten in de weg ſtaan, ten aanzien van het Meeſter-

ſchap over de gehele Gemeente der Verenigde Waterlandſche en Vlaamſche Doopsgezinde, of ten minſten over een gedeelte van dezelve / die als dan in tegenoverſtellinge van de oude Benaminge / Mennoniten of Vlamingen, of om een Syncretiſmus van Onderſcheidinge en Sectery te maken Vlaamſche-Mennoniten genaamt zouden worden: als wanneer dan het ene gedeelte van die dus inderdaat Geſcheurde Gemeente onder de gehate naam van Socinianen, of op zijn minſt begunſtigers van Socinianen te zijn / van Regtzinnigheit berooft, in de Haat van 't Gemeen, en voorzaal van de Hoge Overheit gebragt / en met en nevens de Collegianten overgegeven worden aan derzelver indignatie, en zelfs aan de ſcherpte der Placcaten, die de Leeraar der Mennoniten Vlijtig opgezogt, Nauwkeurig aangewezen en geroemt heeft / en welkers Executie Gerrit Floris met zulk een nadruk aandringt, dat zelfs de H. Overheit de Naam van Regtzinnig te zijn wel zoude verliezen, ſnaldien ze haar niet gereed tonen / die tegens de Collegianten en derzelver begunſtigers uyt te voeren.

En het ander gedeelte / dat Gerrit Floris niet alleen voor egte Navolgers van Menno Simons erkent (vlak ſtrijdig met 't geen Paulus 1 Cor. I: 10--13. en III: 1--9. zo nadrukkelijk leert /) maar zelfs door een twede Syncretiſmus, de Lere van deze Mennoniten in zo vele voorname Hooftpoincten, als ik pag. 6. getoont hebbe / van de Gereformeerde Kerke verſchillende, dermaten verenigt / dat hy ze voor Regtzinnige verklaart / en derhalven de

Be-

Beſcherminge der H. Overigheit waardig keurt.

Men kan ligt beſluyten / wie van deze twe gedeeltens / natuurlijk aangemerkt / de bovenrang te hopen hebbe; inzonderheit / om dat het éne gedeelte / na 't zeggen van der Mennoniten Leeraar beſtaan zoude / uyt de Rijkſte en Vermogenſte Leden der Gemeente / die ongetwijffelt altijd de Beſte en Godvrugtigſte zijn / ten minſten na 't oordeel van de Wereld. En het ander gedeelte / daar IK, de Diaconen en 't merendeel der Broederen toe behoren / die kragt der tegenſtellinge dan de armſt en min-vermogende Leden zouden zijn / en gevolgelijk de ſlegtſte en ongodvrugtigſte, zo anders het voorgemelte Oordeel der Wereld geen uytzonderinge hebben kan.

Men kan / zeg ik / ligt beſluyten / wie van deze twe gedeeltens / natuurlijk aangemerkt / de bovenrang te hopen hebbe. 't Zal zeherlijk dat gedeelte moeten zijn / 't welk Gerrit Floris voor Regtzinnig verklaart / en de Beſcherminge der H. Overheit waardig keurt; maar geenzins dat gedeelte, 't welk hy met alle de Collegianten / Socinus Ketter-Muts, tragt op het hooft te zetten.

Dit Beſluyt heeft aan Gerrit Floris zo zeker toe geſchenen / dat hy geoordeelt heeft / 'er niets meer van noden te zijn om het te bevorderen / dan ſlegts het Mennonite gedeelte hoog op te Vijzelen, en al de reſt met de Collegianten tot Ketters te maken. En om het laatſte, daar zijn Oogmerk voornamelijk van af hing / te komen doen / was een nauwe bepalinge en

onderſcheidinge van Perſonen, die hy den ſchult en ſtraffe, den Socinianen gedzeigt / wilde aanplakken en onderhebig maken / zeer ſchadelijk: want dat zoude hem beletten alle Collegianten, my, de Diaconen en de Broederen van de Verenigde Waterlandſche en Vlaamſche Doopsgezinde Gemeente tot Socinianen of tot begunſtigers van dezelve te maken. Maar om dit uyt te werken was 't nodig voozal een nauwe bepalinge van Perſonen te vermijden, opdat hy met ene ruime Conſcientie zonder Hertkloppinge, zo groot een aantal van Ketters konde ontdekken, of verdigten, als 'er tot zijn Oogmerk vereiſcht wierden.

En hoe het gaan zoude / als zijn Godgeleerde, of liever Kettermakend Opheldert verhaal, by de H. Magten zo gunſtig aangenomen, en dooz hun gezag zo yverig voorgeſtaan, en naar het Oogmerk van Gerrit Floris uytgevoert wierde / als de Hoog Eerw. Theologiſche Faculteit heeft komen en gelieven goed te vinden / haar Approbatie en Recommandatie 'er aan te verlenen / is den Alwetenden God bekent.

Doch de Gronden waar op de Collegianten zig in deze geruſt ſtellen / zijn het goed Gewiſſe van hen / die als dan naar het uptwendige ongeluklig zouden wozden; de Verzekertheit dat Hy, die alles weet / ook alles beſtiert, en wel ten goede van die hem Lief hebben, zal laten medewerken; en eindelijk de Wijsheit en Beſcheidenheit zowel als Regtmatigheit onzer Chriſtelijke Overheit. Dit laatſte wel daarom te meer / omdat haar Doorzigtig oog ruim

zo

zo wel zien zal / als ik het kan zeggen / de nietigheit van Gerrit Floris Bewijzen / de verfoeijelijkheit van de konstgreep / die hy gebruikt / de Dwaasheit derhalven van zijn Verbeeldinge / om daardoor te weeg te zullen brengen / dat die Gedugte Vaderen, uyt loutere Gunste voor hem / of uyt Inzigt van 't Gezag, daar hy op steunt / hun Vermogen ienen zullen om twe Chrisstelijke Maatschappijen, welkers Leden hunne Geborene Onderdanen zijn / dat Rampzalig lot toe te voegen / dat Gerrit Floris beoogt: te weten / de Collegianten te verdrukken of uyt te roeijen, en de Verenigde Waterlandsche en Vlaamsche Gemeente of in de grond om te keren, ten minsten my 'er uyt te jagen, of ene dadelijke Scheuringe te helpen bevorderen en uyt te werken.

Het Eerste blijkt Zonne-klaar uyt het geheel Gestel van Gerrit Floris Godgeleerde Verhandelinge, inzonderheit uyt dat geroep van Socinianen en Sociniaandery, van Lochenen en Vertrappen der drie gewigtige Stukken, van Ban, van Vloek en Ban, ja van de aldergrootste Vloek en Ban / die zy over het Land gebragt zouden hebben. Wie zoude / als dit waar was / zig verwonderen konnen / al hoorde men / dat hy zijne stemme verhefte, zelfs tot heesch worden toe Schreuwde: Weg van de Aarde met de zulke, het is niet behorelijk dat ze Leven; ja al zag men hem zijne klederen wegsmijten en 't stof in de Lugt werpen.

Maar nu dit geroep van Socinianen en Socinianery enz. ten enemaal onwaar, of op zijn breedst gelijkformig is / met het geen een Jon-

ge tot zijn Moeder zeide / van hondert honden gezien te hebben / dat eindelijk op twe uytkwam / kan elk even klaar zien / dat hy zig in woedende Drift, den Joden zowel in daden als in onredelijkheit gelijk zoude maken / Actor. XXII: 22, 23.

Immers nu ik door mijne BEKENTMAKINGE dit reeds hebbe uytgewerkt / dat 'er onder de Perſonen, die hy met name uytdrukt, maar twe zijn / die hy regtſtreeks Sociniaanſche gevoelens heeft durven optiehten / ziet elk / wat nut ik daar door aan de Collegianten in 't Gemeen toegebragt heb; en wat zelfs die twe Perſonen aangaat / daar van zal ik in 't vervolg doen zien / wat men daar van te ſtellen hebbe.

Het Twede was door my in mijne BEKENTMAKINGE door dat merkwaardig NU bedektelijk vertoont; maar Gerrit Floris ontdekt het zelfs met ronde woorden pag. 12. waar van ik insgelijks in 't vervolg nog meer te zeggen hebbe.

En dewijl ik niet twijffel / of deze mijne drie algemene Aanmerkingen zullen genoegzaam zijn ter voldoeninge van 't Eerſte der drie Stukken / die ik in het begin van dit derde Hooftſtuk gezegt heb / ten aanzien van Gerrit Floris OPHELDERENT VERHAAL, tot nader Onderrigtinge van onkundige te zullen vertonen / zo ga ik nu over tot het twede Stuk:

Namentlijk / om alleen een Regiſter te maken van de menigvuldige Onwaarheden, Leugenen, Laſteringen en Verdraijingen, die my

in

in het doorlezen van Gerrit Floris OPHELDERENT VERHAAL zijn voorgekomen; waar van het Getal zo groot is / dat men zig verwonderen moet / hoe hy in dit kleine Lighaam zulken Legio heeft konnen plaatzen.

Maar veelligt zijn dit by hem geen wezendlijke dingen, die enigen plaats beslaan / ten minsten zo quaad niet, als die hy een Socinianen noemt / die na zijn gedagten zulken groten Monster is / dat een gehele Stad of Provintie / en misschien de gehele Wereld niet groot genoeg is / om 'er maar een zelfs enig vreedzaam verblijf in te laten houden. Zelfs een Collegiant (die evenveel verband met een Socinianen heeft / als de H. Schriftuur en 12 Artikelen des Geloofs Socinianendery vervatten /) zo haast Gerrit Floris hem maar de Naam van Socinianen gegeven heeft / is dezelve terstont een ondraaglijke Last voor hem; en die op zijn aanstoken niet vaardig uytroept: Kruyst hem; rein uyt, rein af, moet voor deszelfs Begunstiger en Patroon gehouden / en even hatelijk geheurt worden.

Zo teder is die Yveraar voor de Regtzinnigheit der Herssenen, zelfs ten aanzien van Dolingen des Verstants of misvattingen, daar in den ganschen Bijbel geen Uitsprake, veel weiniger Veroordelingen over gedaan word. Maar of zijn Herte den Naasten haat, of dat hy dezelve met Onwaarheit, Leugenen en Lasteringe bezwaart, en hunne woorden verdraait, door 'er een gehaten zin aan te geven of gehate gevolgen daar uyt te trekken / die de Spreker nog beoogt, nog toestemt, maar hem

ſlegts tegens wil en dank woꝛden opgedrongen: dat/ en diergelijke zijn by Gerrit Floris maar Beuzelingen en Zwakheden, die dooꝛ zulk een Heilige Yver ligt veroorzaakt, en nog gemaklijker verſchoont, ja zelfs dooꝛ een heilig Oogmerk in Heldendeugden en manmelijke Godvrugtigheit verandert konnen woꝛden.

Wat rampzalige Gevolgen dit alles ook zoude konnen of mogen hebben/ zo ten aanzien van onſchuldige en onnozele, als ook van de zulke/ die hy dooꝛ ſchuldige keurt/ en dooꝛ zijn konſtgrepen tragt ſchuldig te maken, dat raakt zijn konde klederen niet/ veel weiniger kan het zijn ſlapende Gewiſſe wakker maken, al liep het ook tot op zijn Oogmerk upt/ dat de upt- en inwendige Kuſte en Welſtant van twe Chriſtelijke Maatſchappijen 'er dooꝛ verſtoort en vertrapt wierden. En als eens een Treur-Toneel ober de dooꝛ hem gemaakte Ketters, in 't klein of groot vertoont wierde/ die 'er de Oorzaak van was/ zoud 'er in zijn bupſt om Lagchen, en egter niet nalaten het kampzalig Lot der Lijderen met mode-taal en Gebaarden/ (daar hy by uptſtelt zijn werk van maakt) beklagen, zig tot hunnen Ziekentrooſter aanbieden/ tot Berouw en Bekeringe (die hy zelfs zeer van noden heeft) naar de ernſtigſte trant luid genoeg vermanen; maar tevens de Ongelukkige in 't ooꝛ lupſteren/ Gy krijgt uw regten loon, en midlerwijl al 't hatelijke, dat 'er in dit Bedꝛijf zig opdeed/ zupver van zig af/ en die toeſchuyven zoude/ dooꝛ wiens vermogen en gezag het uytgevoert wierde.

Zo een Admetus Stal heeft Gerrit Floris niet

niet komen zien in zijn OPHELDERENT VERHAAL vervat te zijn/ niet tegenſtaande hy zelve zegt/ dat hy deszelfs Grondſlag, al voor vijf Jaren gelegt heeft/ en de Opbouw 'er niet van verſcheelt, als alleen dat ze ruymer gemaakt is/ om 'er een groter hoop vuyligheit in te komen verzamelen en bergen.

Dien Drek te roeren en weg te ruymen is thans mijn Oogmerk niet, daar heb ik luſt nog tijd toe. 't Zal genoeg zijn in een beknopt Regiſter te vertonen het groot getal der gemelte fraaijigheden die ik 'er in ontdekt hebbe.

En om te vermijden/ dat ene Tale, die anders ſchriftuurlijk is/ en zo wel het Kind zijn regte Naam geeft/ als ze eigen-aardig paſt/ op 't geen Gerrit Floris 'er in doet/ niet ten onregt voor onbetamelijk aangezien/ of voor nog erger naam gehaat gemaakt moge werden/ zo zal ik het Voorbeelt, dat ik onlangs gezien heb/ in dezen tragten na te volgen; om telkens als 'er jets in zijn Geſchrift voorkomt/ dat ik of voor ONWAARHEIT, of voor LEUGEN, of voor LASTERINGE, of voor VERDRAAIJINGE houde/ ſlegts met een NB. te teekenen/ en om voor die menigte van NB. niet omut te veel Papier vuyl te maken/ zal ik maar een NB. teekenen/ doch 'er telkens agter ſtellen hoe veelmalen die in ieder Afdelinge/ daar meer als een NB. voorkomt/ herhaalt moeten worden: als

Pag. 1. en 2. tot aan N. 1. NB. 4.
2. in --- N. 1. NB. 15.
3. en 4. —— N. 2. NB. 5.

Pag.

Pag. 4. ——— - - N. 3. NB. 2.
——— - - - N. 4. NB.
5. en 6. ——— N. 5. NB. 5.
6. in de 1ſte onderſcheiding NB. 3.
6. en 7. in de 2de ——— NB. 6.
7. in de 1ſte onderſcheiding NB. 3.
8. in de 1ſte ——— ——— NB. 2.
in de 2de ——— ——— NB. 2.
3de ——— ——— NB.
4de ——— ——— NB.
9. in de 1ſte ——— ——— NB.
2de ——— ——— NB. 2.
3de ——— ——— NB. 2.
4de ——— ——— NB. zie
p. 22. in het P. S.
10. in de 1ſte ——— ——— NB.
10. en 11. 2de ——— - - NB. 9.
11. 12. 13. en 14. ——— - NB. 14.
14. en 15. ——— - ——— NB. 18.
15. en 16. 1ſte afdeling NB. 4.
16. de 1ſte ——— ——— - NB. 2.
16. en 17. ——— ——— - NB. 5.
17. 1ſte ——— ——— NB. 5.
18. 1ſte ——— ——— NB. 3.
18. en 19. ——— - - ——— NB. 9.
enz.

Ik twijffel niet / of dit Regiſter zal voor Onkundige een Raadzel, en zo lange het niet geraden / of door my verklaart word / duyſter zijn / inzonderheit om dat Ligt'er in te konnen zien / dat ik (die het wel verſta) 'er in zie. Wat de NB. en de Getallen, die 'er agter het merendeel van dezelve ſtaan / beteekenen / heb ik

ſk klaar genoeg gezegt: maar of derzelver Betekeniſſen Zeker en Waar zijn (daar 't eniglijk op aankomt/ om overtuyginge te geven/ dat een geſchrift, waar in zo vele NB. gevonden worden/ niet Geloofwaardig en in mijne BEKENTMAKINGE zijnen regten Naam gegeven is) zal zo gereet niet gezien komen worden.

't Is mijn voornemen thans niet/ dit zo klaar te maken/ als ik wel kan doen. Zo egter Gerrit Floris of jemant anders dit begeert, hy kome maar by my/ of zegge waar ik komen zal/ ik zal terſtont baardig zijn de woorden en zaken, daar ze plaats in hebben/ onderſcheiden aan te wijzen, en te doen zien/ datze waar en zeker zijn.

Ik zal nogtans het by deze aanbiedinge niet laten/ maar door deze volgende aanmerkinge het Licht doen begimnen opgaan.

1. Als ik eens aanbood/ gelijk Gerrit Floris pag. 16. tot Stavinge van de Waarheit zijner Verhalen doet/ voor alle Collegien met plegtigen Eede wel te willen beveſtigen, dat die NB. in zijn Verhaal gevonden worden/ en'er dan insgelijks bygoegde zijn Ed. Conſcientie, indien ze hare Functie doet/ zal zijn Ed. niet toelaten zulk een Uytbod van het tegendeel te doen/ zoude hy of andere daar mede wel te vreden zijn? Zo neen, dan make hy maar de Toepaſſinge op zijn eigen Aanbod. Zo ja, dan kan ik hem en elk verzekeren, dat ik/ nog ten aanzien van mijne Bevattingen, of het geoorloft zy een Eed te doen/ of niet/ nog ten opzigt van de Waarheit der Zake, daar ik ten

vollen

vollen van overtuygt ben / geen de minſte Zwarigheit maken zoude / dit aan te bieden en te volbzengen / zo anders de Zaak van dat Belang ware / en ik ligtvaardig een Eed aan te bieden en te eiſchen niet ongeoorloft ſtelde / gelijk ook het ſpzeekwoozd zegt: Die ligt Zweert, ligt Liegt: en als men ſlegts vermoed, dat jemant zoude durven onderſtaan valſchelijk te Zweren / het dan meer met de Liefde Gods en des Naaſten overeen zoude komen / zulks te verhinderen, dan te bevorderen; alwaar het zelfs tot enig Nadeel en Schade van ons zelven / te meer / omdat'er een veiliger en gereder weg is / om zonder Eed aan te bieden of te eiſchen duydelijk te doen zien / dat zo wel Gerrit Floris Aanbod en Eiſch, als zijn Voorbeeld, in dit mijn Onderwerp na te volgen / nodeloos is. Dermits

2. Dit beide genoegzaam te zien is / als men Gerrit Floris Verhaal maar met Mijne Verhandelinge vergelijkt: dewijl men alsdan in de meeſte en voornaamſte ſtukken / zeer vele NB. klaar genoeg ontdekken zal. Waar dooz gebolgelijk duydelijk genoeg te zien is / dat Gerrit Floris Aanbod en Eiſch Onbezonnen en Ligtvaardig is / en het onnodig is / hem / ten aanzien van de NB. daar ur na te volgen. Inzonderheit omdat ik

3. In enige bezondere Gevallen, niet alleen verſcheide NB. tot een Staal van de andere kan / en zal vertonen, maar tevens doen zien / wat Perſonen, Tijden en Plaatzen doen konnen / om eenr Laſteraar en Verdraaijer van Woorden te ontdekken: waar toe ik dan nu

over-

overga / als zullende het derde en laatſte Stuk zijn / daar ik meê ſlupten zal.

Schoon ik in 't geen Gerrit Floris *pag.* 1. en 2. tot aan N. 1. verhaalt / ook vier NB. gevonden heb / zal ik die Overſlaan, omdat hy zelve zegt / dat het geen hy aldaar vertelt / wegens mijne BEKENTMAKINGE, dat die zonder Approbatie openlijk is aangeplakt tot zijn onderzoek niet behoort; weshalven het dan nog minder tot mijn Verantwoordinge behoren zal. Wat egter zijn Oogmerk 'er in is / kan ligt gezien worden. Hy zoude gaarn een ſterkeren party op het Lijf willen jagen / als hy zig bevind te zijn. Doch of hy zo gereed openlijk interventie of ſurrogatie zal konnen verkrijgen, als hy Approbatie en zelfs Recommandatie verkregen heeft moet de tijd en uytkomſt Leren; alleen zal ik beknoptelijk zeggen / hoe het met het Geval, dat hy van den Heer Profeſſor DRIESSEN, aldaar voor de eerſte *pag.* 3. voor de twede- en *pag.* 21. voor de derdemaal verhaalt eigentlijk gelegen is geweeſt: te weten

Gelijk het geenzins te Verwonderen is / dat hy het tot driemalen toe herhaalt / nademaal hy het zelve wel een der Aanmerkelijkſte noemt / en het niet zonder rede voor het beſte van al de reſt / als meeſt tot zijn Oogmerk dienende / houd; zo zal ik uyt dien hoofde mijne Aanmerkingen, 'er ook meeſt over maken / niet aan de ene kant rondborſtig te verklaren, wat ik 'er voor Waarheit in houde / maar voor al aan de andere kant te doen zien / hoe ganſch kragteloos het is / om 'er door te bewijzen / dat de Collegianten Socinianen zijn.

't Geen ik dan in dit Geval erken Waarheit te zijn / beſtaat hier in

1. Dat de Heer Profeſſor DRIESSEN my in het laatſte van Maart 1724. zijnde nu ruim elf jaren geleden / een zeker Brief je heeft behandigt / zeggende zulks te doen uit hoofde van onderlinge vriendſchap en gemeenzaamheit, tevens om my te waarſchouwen, opdat ik 'er in voorzien konde / ten aanzien van het geen in dat Brief je ſtond; waar voor ik toenmaals zijn Hoog Geleerde hertelijk bedankte.

2. Dat de Inhout van dat Brief je deed zien / dat 'er tuſſchen het geen deszelfs Schrijver vermeld door den Eerſten Spreker gezegt te zijn / en de tale van Socinus een zeer grote overeenkomſt was. En eindelijk

3. Dat ik het daar in Gemelde voor een Dolinge keurde / die my zeer gevaarlijk, en by aldien het met opzet, tot ſchendinge van Jeſus Eer en Waardigheit gezegt was / ondraaglijk keurde.

Dit is / 't geen ik ten aanzien van dat geval erkenne Waarheit te zijn. Maar wat Bewijs zal hier uyt gehaalt worden / dat de Collegianten Socinianen zijn? Op zijn hoogſte kan 'er dit uyt geblijken / dat die Spreker toenmaals van dat byzonder ſtuk iets gezegt heeft / dat enige overeenkomſt met Socinus gevoelen heeft; en dan moet men noch onderſtelt houden / dat 'er zo geſproken is / als dat Brief je vermeld. Maar waar mede word dit van Gerrit Floris bewezen? De Schrijver van dat Brief je was my toenmaals en is my noch onbekent: dies kan ik niet onderzoeken, of hy Geloof-

Geloof-waardig is of niet / of hy het wel gehoort / onthouden / opgestelt / en naar de regte meininge van den Spreker uptgedrukt heeft / of niet.

Die in dit alles geen onzekerheit zien kan / moet van een ander Oordeel zijn / als de Heer Professor DRIESSEN, die ongetwijfelt vermeinen zal / duydelijk getoont te hebben (in zijn Ed. Aanmerkingen tegens de Heer Professor VENEMA,) dat het getuygenis van twe Professoren in de Godgeleerdheit gesterkt met dat van twe andere Hoge Stand Personen, geen genoegzame kragt van volle Overtuginge tegens hem heeft / en schoon'er het getuygenis van twe Studenten bygevoegt word / zulks evenwel niet helpen kan. Ik late het derhalven aan ieders Oordeel over / wat men van 't Bewijs van Gerrit Floris, dat de eerste Spreker (die hy slegts zegt Adriaan Pieters te zijn geweest) toenmaals een Sociniaan was / te stellen hebbe.

Maar wat Bewijs zal'er in zijn / dat die eerste Spreker nu nog zo bestaat: want Gerrit Floris zegt van hem zelfs, dat hy een Remonstrantsche Sociniaan geweest is. Wat grote veranderinge moet hem in minder tijd dan elf jaren dan toegekomen zijn / zo hy nu waarlijk Gereformeerd is! Dies zijn eigen voorbeeld toont / dat een geval over de elf jaren geleden alzo weinig bewijst / dat die Persoon nu nog zo bestaat / als op het geen hy *pag.* 23. in 't laatste P. S. een Nieuw Staaltje noemt / die Naam van Nieuw past / vermits het zelve ook al over de elf jaren geleden is /

als men al onderſtelt houd / dat het waarlijk zo gebeurt zy.

Had de Drift van Gerrit Floris (die wel overvloet van Haat, maar geen de minſte Liefde toont) hunnen toelaten / voorzaf enig beſcheiden Onderzoek te doen / hoe die Eerſte Spreker toenmaals beſtaan heeft / en voorzal nu beſtaat / eer hy zijne Godgeleerde Verhandelinge heeft laten Drukken om denzelven, my, en zoveel andere, daar door in Druk te brengen / hy zoude ongetwijffeld wel van den roem, dat hy Twe (zo genaamde) Godgeleerde Verhandelingen heeft hunnen maken / en dat in 5 jaren tijds wel verſtoken gewerden / maar tevens bevrijd gebleven zijn / van een arbeit die elk zien kan / zo al niet ten zijnen opzigte, egter ten aanzien van de Collegianten, en zelfs van de Verenigde Waterlandſche en Vlaamſche Doopsgezinde Gemeentens / en voorzal van my, zo niet bloedig ten minſten hartdrukkende zoude zijn / als hy zijn bitter Oogmerk bereikte / dat hy 'er in beoogt.

Had Gerrit Floris gevolgt mijn Voorbeeld, hy hadde hemzelven, genoemde Gemeentens, de Hoog-Eerw. Theologiſche Faculteit, het Wel-Eerw. Miniſterium, en zelfs de Hoge Overheit, gelijk mede het Gemeen deze Zake aangaande in ruſte gelaten. Immers zo haaſt my door de Heer Profeſſor Drieſſen het voorgemelde Brief je overgelangt was / heb ik terſtont de zaak, die 'er in verhaalt word / met alle ernſt onderzogt, en klaar ontdekt, dat des eerſten Sprekers woorden / toenmaals niet geweeſt zijn / om de Godheit des Zoons te lochenen,

chenen, veel weiniger, van 't geen in 't Woord van God ten aanzien van dat bysonder poinct geopenbaart en Uytdrukkelijk geleert word/ te ontkennen of tegen te spreken.

Kan dit nog aan Gerrit Floris niet voldoen/ omdat hy tot Stavinge van zijn NB. veelligt lust heeft in een derde Theologische Verhandelinge, wederom dit tot een NB. te brengen/ dat ik niet de Vosse-staart over Adriaan Pieters gestreken hebbe/ omdat ik (naar zijn zeggen) een Patroon van de Socinianen ben/ hy kan zig nu nog by den zelven verbeegen/ om/ nadat hy de Sententie vooraf gevelt, en wat hem aangaat reeds uytgevoert heeft/ te onderzoeken/ of die Regtvaardig is of niet/ als wanneer hy te gelijk ontdekken zal/ dat het een aldervuylaardigste Lasteringe is/ my in zijnen zin een Patroon van de Socinianen te noemen.

Ik zeg met nadruk in zijnen zin, omdat ik wel believen wil/ in mijn Onderzoek omtrent Adriaan Pieters, niet door Gerrit Floris miskleurigen Bril gezien/ nog zijnen Verzuurden en Verbitterden Pers gebruykt te hebben (die regt bequaam zijn te Verketteren, of tot Ketters te maken/ alles wat/ en elk die met zijne Bepalingen niet overeenkomt en t'zamenstemmen:) maar daar in heb ik alleen het Woord van God, mijn eigen Gewisse en een ernst gebruykt/ die niet alleen met het gewigte der Saake overeen quam, maar tevens met mijne Faalbaarheit, en het evengelijk Regt dat Adriaan Pieters met my heeft.

Ik make egter geen zwarigheit vandoorstig

te zeggen, dat ik zulk een begunſtiger van de Collegianten ben/ die wenſcht haar zodanig een Patroon en Voorſtander inderdaat te mogen zijn/ die haar van alle Laſter en Laſten, die de Leeraar der Mennoniten en Gerrit Floris over hem tragten te brengen/ ten volle ontheffen konde: ja ik durve Gerrit Floris wel in 't aangezigte toeroepen, dat ik zelfs de Socinianen zodanig bemin en tragte voor te ſtaan, als de Here Jeſus weleer de Tollenaren en Zondaren beminde, en beter keurde als de geveinsde Fariſeen. Moet ik dan/ van de Mennoniten Leeraar en Gerrit Floris, wegens de Gemeenſchap, die ik met dezulke houde/ waar van zy ſlegts zeggen, dat ze Socinianen zijn/ ook derzelver Vrind en Patroon, ja een Sociniaan zelve genoemt worden; ik zal my aan dien Phariſeuwſchen Laſter niet ſtoren. En houd Gerrit Floris daar en boven my voor zulk een Klugtigen of Dwazen en Godlozen Geneesmeeſter als hy, of zijn Beſchaver my *pag.* 18. en 19. vertoont/ ik zal dit by de evengemelde Laſter mede in het Dood-Boek ſtellen; en in tegendeel voor een allerwiſte poſt te Boek brengen/ dat ik van de Mennoniten Leeraar en Gerrit Floris haar Geneeskunde nimmer begeer te Leren, veel weiniger hunne Recepten gebruyken zal/ dewijl die beter Joden, Heidenen, Turken en Romen paſſen/ dan enig Proteſtant, veel weiniger een Theologant. Een minſten dit is zeker/ dat door Laſteren en Verketteren, door Geweld en Placcaten, door Dragonders en Soldaten, dolende Broeders te bekeren en te verſterken, een Peſt voor het

Chriſten-

Chriſtendom is / en de Schout of zijn Dienaars, ja de Scherp-regter die geneeskunde ongetwijfelt het allerbeſt verſtaan en dadelijk oeffenen konnen.

Dies / al was het zeker / dat Adriaan Pieters toen een Sociniaan geweeſt was, en nog is, ik hem om die Naam niet hate, veel weiniger tot Placcaten, en de Dwingende Magt der H. Overheit toevlugt nemen zoude / nademaal Socinus en Menno, wat de Naam aangaat by my ten vollen gelijk ſtaan / ik ze beide erhenne Menſchen, Belijders van het Chriſtendom en faalbaar geweeſt te zijn / die ook beide na mijn faalbaar Oordeel / in zommige Stukken de Waarheit bevat, ook in andere wederom gedoolt hebben. En zo 'er iets in beide gevonden word / 't zy in Leer of Leven, dat Ketterſch is / of dat men hunne Namen tot Secterie gebruykt / zullis word by my zo wel in Menno en Socijn, als in deze misbruykers hunner Namen afgekeurt en veroordeelt. Maar / niet tegenſtaande die Naam, zoude ik Adriaan Pieters zijn Chriſtelijk Regt laten behouden, tot ik ten vollen overtuygt wierde / dat hy moedwillens van 't Woord van God afweek, en met of zonder Socinus / opzettelijk Gods Zoon, van de Ware Godheit en deszelfs Zoenbloed, van zijn Noodzakelijkheit en Kragt wilde beroven, als wanneer ik mijn vlijt zoude aanwenden / na ene Eerſte en Twede Vermaninge in het werk geſtelt hebbende / doch Vergeefs, de Collegianten, en de Verenigde Waterlandſche en Vlaamſche Doopsgezinde Gemeentens, dit ingelijks te doen zien, my wel

wel verzekert houdende / dat die Gemeentens beide / hier van overtuygt wozdende / zowel haar Chriſtelijke Pligt ontrent hem zouden in 't werk ſtellen / als enige andere Maatſchappije der Proteſtanten, ten aanzien van hare Ledematen zal willen / of konnen doen. De Eerſte, van wiens bezondere Maatſchappy hy een Lid is / zoude niet nalaten, ontrent hem te doen, (niet wat de Leeraar der Mennoniten en Gerrit Floris hen voorſchrijven,) maar het geen zy in Gewiſſe verſtaan uyt kragt van Gods Woord, ten aanzien van hare Byzondere betrekkinge tot hem / te moeten doen. En de Twede, by wien hy tot nog toe vooz een Lid van het gemene Chriſtendom erkent wozd / zouden eben zo handelen, ten aanzien van deze gemene betrekkinge.

Ik hebbe op dit byzonder geval wat lang ſtil geſtaan / omdat Gerrit Floris, het wel een der aanmerkelijkſte noemt / en dooz zijne driedubbelde herhaling toont het zelve vooz zijn beſte Bewijs te houden; gelijk ik ook toeſtaan moet het beſte en meeſt tot zijn Oogmerk dienende te zijn / het zy dat hy met deze mijne Aanmerkingen over het zelve te vzeden en voldaan is / of niet. Dit ſtel ik vaſt / dat ieder opmerkende Lezer 'er niet alleen nader Gezigt der NB. verkregen zal hebben / of verkrijgen konnen; maar tevens / wat Tijden en Omſtandigheden al konnen doen om een Valſche Beſchuldiger en Verdraijer van iemands woozden te ontdekken.

Men paſſe alle het gemelde op het byzondere Geval van Pieter Cornelis toe (*pag.* 9. verhaalt:)

haalt:) dit alleen uytgezondert / dat Gerrit Floris daar van de Tijd heeft aangewezen / tog in plaats dat hy daar door het Bewijs kragtiger zoude maken / dient het in tegendeel om zijn Quaadaardig en Liefdeloos Besluyt en Oogmerk te beter te konnen ontdekken: dewijl het Geval my en andere nog versch in 't geheugen is / en hy zelve ten mijnen opzigte zulk een verhaal doet / 't welk dupdelijk aantoont / dat ik geen Patroon van de Socinianen ben / (zie daar al wederom een NB. door Gerrit Floris ontdekt;) te meer / als 'er nog bygevoegt was / wat ik in dat Geval nog meer gedaan hebbe / en 't geen Gerrit Floris nog dien zelvigen Avond / toen het Geval des agtermiddags gebeurt was / op mijn Onderzoek wat Pieter Cornelis gezegt hadde / (dewijl ik uyt zwakheit van mijn gehoor alles niet had konnen verstaan) my daar van zulken Berigt gaf / dat ik antwoordde / Als ik zulks gehoort hadde, zoude ik nog wat anders gezegt hebben, als gy nu hebt gedaan. Waar op Gerrit Floris wederom tegens my zepde: Men kan Pieter Cornelis niet tellen, ziende op zijn boersche Eenvoudigheit en Dzift.

Men vergelijke dit laatste Gezeg eens / met het geen Gerrit Floris nu in dit geval schijnt ontdekt te hebben. In dit gewigtig NU, kan hy Pieter Cornelis wel zo tellen / dat daar uyt blijken zoude / dat niet alleen hy, maar zelfs de Collegianten, de Gemeente van Pelsterstraat, en ik Socinianen, of Begunstigers van dezelve zijn. Wie kan hier in geen NB. zien / en gevolgelijk de Nietigheit van dit Bewijs; te

meer / omdat Pieter Cornelis, de Godheit van Chriſtus niet gelochent heeft / nog ook niet onder de Kerk van Pelſterſtraat behoort. Maar 't is geen wonder / dat Gerrit Floris in dit NU Pieter Cornelis, die nog in leven is / tellen kan / nademaal hy *pag.* 7. Jan Cornelis Ploeg al mede telt / ſchoon die reets veel jaren dood is geweeſt / komende zo 't ſchijnt zelfs Doden niet laten ruſten. Maar ſchoon hy dezelve door geen Placaten kan ontruſten, hy tragt egter door dien Dode / het de Levendige te doen. Zeldzame yver om Socinianen te ontdekken!

Wat men / als hy *pag.* 9. van Hindrik Gerrits, Bakkier in de Botteringe ſtraat / iets willende vertellen / door de Woorden wegens zijne Gevoelens bekent tot deszelfs Ontlaſtinge, of liever Belaſtinge te beſluyten hebbe / moet geraden worden. By aldien Gerrit Floris daar door hem enige wangevoelens wil opdigten / zo zeg ik uyt de naam en begeerte van deze Hindrik Gerrits, dat hy Gerrit Floris zo lange voor een Openbaren Laſteraar houd / tot dat hy die Gevoelens zal aangewezen, en voorzal bewezen zal hebben / dat dezelve wegens die gevoelens bekent is.

Ik zie dat Groningen voor Gerrit Floris nog te klein geweeſt is / om Socinianen te ontdekken / dies voegt hy 'er Appingadam by; vermits hy *pag.* 9. en 10. zekere Coenraat ten Horne opnoemt. Maar of de miſtal der Naam een Voorſpel is geweeſt / van de misſlag in de Zaak, is niet vreemd: dit is zeker dat hy zelve een NB. ontdekt / door het ſtrijdig verhaal,

dat

dat hy 'er ook pag. 22. in het P. S. van doet / alwaar hy dat weder intrekt, dat hy pag. 9. en 10. verhaalt had / hoewel hy 't wat zoekt te bepleisteren / opdat de faut niet te klaar geblijken mogte. Deerlijgt was hy bezorgt / dat 'er ook Placcaten tegens valsche Beschuldigers en Lasteraars ontdekt en op hem toegepast zouden worden.

Nog ene algemene Aanmerkinge, die op de overige Gevallen past / zal ik hier bijvoegen / en dan met het geen in zijn Verhaal, op my in 't bijzonder ziet / of toegepast word / deze mijn Opheldering en Wederlegginge beslupten.

De Algemene Aanmerkinge is / dat het merendeel van zijn Vertelseltjes gaat / over zo gevallige, als daar toe afgesprokene bijzondere Zamenkomsten, waar in men van de Zaken des Godsdienst spraak / en dikwijls door de een of de ander enige Bedenkingen wierden voorgestelt over 't geen Socinus, of andere tegens dit / of dat point inbragten / zo om de Waarheit op te helderen, als om de Dolingen van Socinus en van andere te ontdekken en te wederleggen. Die dan na verloop van jaren, als alles bijna vergeten was / het in zijn hooft kreeg zulke byzondere Verhandelingen slegts naar welgevallen uyt zijn hoofd op te stellen / 't geen 'er gezegt en niet gezegt was te vertellen / en dan Sprekers en Zwijgers zulke Wangevoelens op te digten / die de Sprekers of om henzelven en andere te Oeffenen, of om die zelfs te wederleggen voorgestelt mogten hebben; en die de Zwijgers in haar Harte afkeurden,

den, of door hun zwijgen de Wederlegginge toeſtemden, die 'er van gedaan was.

Wat men van zulk een / die zo handelt (gelijk Gerrit Floris zo doet) te houden hebbe / en hoe vol van NB. dusdanige Hiſtoritjes dan moeten zijn / kan elk ligt ontdekken. En ongelukkig zijn dan de Profeſſoren, Studenten, en voorzal de Opponenten en ook de Zwijgers in de openbare en byzondere Diſputatien, ongelukkig de Predicanten, in hare openbare en bezondere Predikatien en Catechiſatien; ongelukkig de Antwoorders en Zwijgers als 'er zo met haar word omgeſprongen, gelijk Gerrit Floris met my en andere in zijn Vertelſeltjes te werk gaat. Die maar enige kennis heeft van de handelwijze die in de Academien, in de Kerk, in openbare en bezondere Catechiſatien gehouden word / zal ligt zien dat Gerrit Floris een oneindig getal van NB. tot laſte van Profeſſoren / Studenten / Opponenten en Toehoorders / van Predicanten / Catechiſanten / Antwoorders en Zwijgers zoude opmaken / en op die wijze dagelijks zullie nieuwe Godgeleerde Verhandelingen toeſtellen komen.

Thans wende ik my tot alle de NB., waar mede Gerrit Floris ten mijnen opzigt in 't byzonder zijne Theologiſche Verhandelingen heeft opgeçiert, waar van ik mede alleen enige tot een Staaltje van Gerrit Floris bequaamheit om Theologiſche Verhandelingen te ſchrijven zal aanwijzen.

Niets van 't geen / waar door hy mijne BEKENTMAKINGE *pag.* 1, 2, 3, 4, 5, 6. tragt gehaat te maken / acht ik waardig te zijn / om het

het te beantwoorden; ook beantwoord ze haar zelven / inzonderheit by die gene die maar enigzins verſtaan / 't geen ik in deze Verhandelinge reeds gezegt hebbe. Dit voege ik 'er alleen by / dat ik in niet een der Gevallen, die Gerrit Floris verhaalt / door iemant der Collegianten iets van het geen Gods Woord van de H. Drie-eenheit, van de Eeuwige Godheit des Zoons en des H. Geeſtes, en van de Voldoening des Meſſias openbaart / heb horen lochenen, tegenſpreken, of met voeten vertrappen.

'T is wel waar, dat ik dikwijls gehoort hebbe, dat Gerrit Floris driftige en ſtoute Bepalingen wierden tegengeſproken, omdat ze veeltijds zin nog ſlot hadden; als mede, dat de een of de ander zommige Texten der H. Schrifture anders verklaarden als Gerrit Floris of ik deeden. Maar nimmer heb ik gehoort / dat ze iets zeiden / waar door het wezentlijke dier Stukken weggenomen of geſchonden wierd: in tegendeel heeft ene beſcheidene handelwijze my klaar doen zien / dat ze de grond der zaken erkenden en toeſtemden.

Hebben zy / ontrent welke ik die handelwijze gebruikt hebbe (daar Adriaan Pieters en Pieter Cornelis mede onder zijn) my door dubbelzinnige woorden misleid, of dool ik zelve in mijne bevattingen; het eerſte doet my de Liefde niet denken nog geloven, en het twede kan wel waar / maar ook onwaar zijn. Zo ik evenwel in mijne bevattingen mogte dolen, Gerrit Floris make toch terſtont van my geen Ketter, ſchoon die volgens het Woord van God alleen verworpen, maar egter met geen

Plac-

Placcaten op het Lijf gevallen moet wozden: ja hy vermijde zelfs my een Patroon te noemen van de zulke, die de genoemde Stukken in de grond lochenen, tegenſpreken en vertrappen; dewijl ik verklare, de blote Onkunde, die 'er ten aanzien van het Grondwezentlijke dezer dierbare Waarheden plaats mogte hebben / zeer ſchadelijk, de Locheninge, die uyt Dolinge des verſtants daar ontrent gedaan wozd / zeer gevaarlijk, en voozal de moetwillige Vertrappinge vooz ganſch ondraaglijk, ten aanzien van de Chriſtelijke Erkentemiſſe en Gemeenſchap, maar niet van den Burgerſtant en Menſchelijke t' zamenlevinge te houden.

Die deze mijne Opregte Verklaringe, en het geen ik in deze Verhandelinge gezegt hebbe / by mijne voozgaande BEKENTMAKINGE voegt / en dan Gerrit Floris Verhaal daar by vergelijkt, zal ongetwijffelt zeer vele NB. dundelijk zien. En zo Gerrit Floris na deze mijne Verklaringe gehoort, of gelezen te hebben / nog voortvaart van my in zijnen zin een Patroon en Voorſtander der Socinianen te noemen / dan zal ik geen zwarigheit maken / de allerzwaarſte betekeniſſen der NB. op hem toe te paſſen, dat is / hem voor eenen Openbaren Laſteraar en Leugenaar te houden.

Het geen *pag.* 4. verhaalt wozd / dat ik iets in mijn Krankheit gezegt zou hebben / doch naderhant gezont gewozden zijnde van taal verandert was: Daar op antwoozde ik rond uyt / dat het laatſte gedeelte / namelijk de verandering van Taal, een uytſtekende NB. is. En wat het eerſte gedeelte aangaat / ſta ik toe zo wel

wel voor en na, als in mijn Krankheit gezegt te hebben / dat ik nu en dan wel ontdekte, dat zommige onder de Collegianten, mijnes oordeels / gene goede bevatting van enige Geloofsſtukken hadden; ten minſten zig zodanig uitdruktten / dat ze gevoelens ſchenen aan te kleven / die ik voor ſchadelijke wangevoelens keurde: weshalven ik my ook verpligt achtede / hen daar van af te brengen; en zo wanneer ik ontdekte, dat iemant de Here Jeſus ſtelde alleen een bloot Menſch of een Schepzel te zijn / of zijn ware Godheit lochende, ik dan zwarigheit maken zoude / aan de zodanige het gebruik van het Collegie-ruim te verleenen; gelijk ik nu ook in Gerrit Floris Theologiſche Verhandelinge, niet alleen zulke Wangevoelens, maar zelfs Wan-practijk ontdekt hebbe / die my bezwaart zoude doen zijn / hem tot het voortzetten en uitvoeren van dien het zelve te verleenen.

Wegens het gezeg *pag.* 8. Ik wil my liever de kop voor de voeten laten leggen, eer ik Gereformeerd wilde worden; is in Gerrit Floris zin genomen al mede een NB. En ſchoon het geen ik gezegt hebbe, alreets zo veel jaren geleden is, dat ik het jaar niet bepalen kan (wat Gerrit Floris doen kan weet ik niet): dit weten hy en ik te zamen zeer wel / dat het nog geen jaar geleden is / dat my berigt wierde / dat Gerrit Floris zo iets tot mijnen Laſte tegens iemant gezegt hadde / en dat ik daar op terſtont by hem ging, hem vragende of hy zulks gezegt hadde / waar op hy antwoorde Ja, ik heb u zo verſtaan. Maar toen ik hem daar

daar op zeide, dat hy my dan of qualijk verſtaan had / of dat het hem door de lankheit van tijd vergeten moeſte zijn / by wat gelegentheit ik / 't geen hy op 't oog heeft, gezegt hebbe: te weten / toen hy volgens zijn gewone drift, zo in de Openbare Vergaderingen als in de byzondere Zamenkomſten / van haut of aan elk begon te Verketteren en Veroordelen, die niet net zo ſpraken als hy; zo heb ik daar op gezegt / als dat Gereformeerd worden was / dat men elk een moeſt Verketteren en Veroordelen, dan wilde ik liever mijn hooft verliezen, als zo Gereformeerd worden, zulk enen Yzeren hals-band begeer ik niet te dragen. Waar op Gerrit Floris antwoorde: dan heb ik u bevorens qualijk verſtaan gehad. Ik verzogt / dat hy die Perſoon hier van berigt mogte doen / en dus zijn wy toen in vrindſchap geſcheiden. Maar in dit NU is Gerrit Floris zo bekeert, of liever Verkeert gewoorden / dat hy het zo wederom Verhalen moeſte / als hy nog zo onlangs verklaart heeft het qualijk verſtaan te hebben: vermits dit laatſte hem beſt diende, en ook beter by de NB. paſte.

Het geval dat hy *pag.* 9. verhaalt / toen door Steven van Geuns 1 Cor. X: 1—5. verklaart was / is zo buytenſporig, dat ik niet weet / hoe Gerrit Floris zich niet geſchaamt heeft hier van enig gewag te maken / nademaal hy wel weet / dat eerſt de Bakliet Boelens in de Guldenſtraat / en enige dagen daar na / de Eerw. Heer Do. KOK, hem in 't ongelijk geſtelt / en mijn Gedrag, toenmaals gehouden / gewettigt hebben: zie daar een grote NB.

Nu

Nu komt ik tot het gene Gerrit Floris *pag.* 11. en 12. wegens het merkwaardig NU rondborstig verklaart: waar door hy niet alleen toont / wat gewigtige Reden ik had / om in mijne BEKENTMAKINGE dat NU zo aanmerkelijk te stellen; maar tevens / hoe wel gegrond deszelfs betekenisse is / nademaal Gerrit Floris zelve / dit NU ter evengemelte plaatze / zo verklaart, als ik het begrepen en bedektelijk in mijne BEKENTMAKINGE te kennen gegeven heb.

En vermits ik in het Begin van dit derde Hooftstuk reets gezegt heb / dat dit de Veer en de Spil is / daar alles door bewogen word / en op draait, wat Gerrit Floris in zijn Godgeleerde Verhandelinge beoogt, zo heb ik het zelve tot het Slot van mijne Verantwoordinge overgelaten / en wel met dat Oogmerk, om mijne Aanmerkingen te maken over de twe Stellingen, de ene in 't Begin / en de ander in 't Slot zijner Verklaringe over dit merkwaardig NU voorkomende / als mede over de vier NB., die ik in 't geen tusschen die Stellingen door hem gezegt word / hebbe ontdekt.

De eerste Stellinge is / dat Gerrit Floris durft zeggen / men te erkennen hebbe ene goede Schikkinge der Godlijke Voorzienigheit, dat zijne eerste zogenaamde Theologische Verhandelinge / uit verwerde, en allerhatelijkste Vertelzeltjes bestaande / en welke al voor 5. jaren door hem was opgestelt / nadat de Uytgave van tijd tot tijd verschoven was, NU eindelijk uytkome, NU enz.

De twede Stellinge is / dat zijne Theologi-

ſche Verhandelinge / ſtrekt tot Bevorderinge van het Oogmerk der 13. Broederen, die NU in haar Smeek-Schrift tot de Vaderlijke Goedertierentheit der Burgervaderen den toevlugt nemen om toch op de voeghelijkſte wijze, ene SEPARATE (of Scheur-) Vergaderinge te hebben.

De vier NB. tuſſchen beiden komende zijn

1. Dat ik zulk een kragtig Gewelt make; het welk waarſchijnlijk op het CONTRACT ziet / dat tuſſchen de Gemeente en my in 't jaar 1725. is opgerigt, en naderhant Viermaal vernieuwt, twemaal door Do. Rijsdijk, en eens door den Vollen Kerkenraad, en vele der Broederen in het Kerkenboek Schriftelijk ondertekent is / vermits Gerrit Floris *pag.* 14. zegt / dat ik daar mede geduyrig voor den dag kome; en 't welk hy of zijn Beſchaver zegt / met dzie zeldzame Mits beknupt of bezwaart te zijn.
2. Dat ik zulk een kragtig Gewelt make / om mijne Collegianten, den Waterlandſche Doopsgezinde, als te incorporeren. En
3. Om die, welke de Egte Belijdeniſſe van Menno Simons zijn toegedaan te Noodzaken te Communiceren, met zommige Menſchen, die zy voor Socinianen houden. En dit gewelt oeffene ik zo hard en ſtreng tegens de Egte Mennoniten, dat zy 'er
4. Onder zugten, en hunne toevlugt moeten nemen enz.

An-

Indien 'er maar een dezer Vier Stukken waarheit was / ik had niet veel op de eerſte ſtellinge / die 'er voorgaat / nog op de twede, die 'er op volgt / te zeggen: maar nu ze alle vier NB. zijn / en uit dien hoofde / de twede Stellinge een openbare Werk des Vleeſchs, namelijk Secterie en Scheuringe beoogt / en tragt uyt te werken / zo word gevolgelijk in de eerſte Stelling / de Aanbiddelijke Voorzienigheit Gods / ten uyterſten Onteert, en Gelaſtert, niet minder als of een Dronkaart, die gelegentheit gezogt en gevonden heeft / om zijne zondelijke Luſt te voldoen / zijn trooſt en verſchoninge niet alleen / maar zelfs zijnen roem ſtelde in Gods Voorzienigheit, en andere opwekt om die te erkennen; of om twe Schriftuurlijke Voorbeelden te gebruyken / als of Joſephs elf Broeders en Abſalom, toen de eerſte gelegentheit was voorgekomen / om den haat, tegens hunnen Broeder opgevat / zodanig te komen uytvoeren, dat ze vaſt ſtelden / zulks hunnes Broeders ondergang te zullen uytwerken; en de laatſte, menende door zijn Liſt / gelegentheit gevonden te hebben om de tien Stammen Iſraëls / van de twe anderen af te ſcheuren, toen hy zig verbeelde dit te hebben uytgewerkt; als daar op het Quaad, door hen bedreven / hadde begonnen ontdekt te worden / en zy het zelve getragt hadden op Gods Aanbiddelijke Voorzienigheit te ſchuyven / daar in hunne verſchoninge, trooſt, en roem geſtelt hadden / en andere opwekten om die te erkennen. Als dit zo geſchiet ware / wie zoude daar in de Uyterſte onteringe, en laſter over

Gods Voorzienigheit niet Zonne-klaar zien/ doch tot die buytensporigheit, zijn Josephs elf Broeders en Absalom nog niet vervallen geweest.

Maar Gerrit Floris durft op gelijk-aardige daden / zo van die der elf Egte Mennoniten (vermits twe van de 13 Broeders verklaart hebben hun Leed te zijn / dat ze het bekende Verzoek-Schrift mede ondertekent hebben) in 't werk gestelt / om my uyt de Kerk te stoten, of de Kerk te scheuren, als van een / die / als een twede Absalom, gaarn de Verenigde Waterlandsche en Vlaamsche Doopsgezinde Gemeente gescheurt zag om van een gedeelte, en ware het mogelijk / van het grootste ten minsten het rijkste en vermogenste gedeelte HOOFT te mogen zijn: Gerrit Floris (zeg ik) durft op zulke daden / niet alleen Gods Aanbiddelijke Voorzienigheit toepassen / maar 'er zelfs in roemen, en andere opwekken, om die daar in te erkennen. Zo ik het ongeluk hadde / dat die elf Broederen en die Absalom hun Oogmerk bereikten / dan zoud ik met Joseph en David reden hebben / my in mijn Ongeluk en in den ramp der Kerke, in het Aanbiddelijke van Gods Voorzienigheit te troosten.

Schoon het ene doorgaande regel is / dat die beschuldigt word met ene blote ontkenninge vry kan; maar de Beschuldiger gehouden is te bewijzen. Zo zoude deze mijne Aanmerkinge over de eerste Stellinge vast en bondig zijn / met slegts te zeggen / dat de vier tusschengestelde Stukken louttere NB. zijn / gelijk ik ze vlak uit ontkenne: waar door gevolgelijk de twe-

twede Stellinge/ niet anders dan Twedragt, Sectery en Scheuringe uptdzukt. En dies zal dan de eerſte Stellinge dit zeggen/ dat Gerrit Floris daar in erkent, en zelfs wil, dat andere erkennen zullen eene goede Schikkinge van Gods Voorzienigheit ter Begunſtinge en Bevorderinge van openbare Werken des Vleeſchs: zo dat/ die ze begaan en zoeken te bevorderen, zo wel ten aanzien van haar Oogmerk als dadelijke Uytvoeringe, niet alleen gedekt zijn in en door Gods Voorzienigheit, maar zelfs die mogen en moeten aanmerken, als de Grondſlag en oorzaak, zo wel van hunne Hoop en Vertrouwen, dat ze die Werken des Vleeſchs zullen konnen uytvoeren, als van de erkentenis en dankzegginge, die zy en andere 'er aan verſchuldigt zijn/ als hun werk wel gelukt is.

Gerrit Floris zelfs zal moeten toeſtaan/ dat het Oogmerk, dat hy in de eerſte Stellinge heeft/ en de woorden waar mede hy dezelve uptdzukt/ deze Dekkinge, Grondſlag en Oorzaak van Hoop en Vertrouwen, van Erkentenis en Dankzegging aan Gods Voorzienigheit toe-eigenen. Zo dan de Vier daar opvolgende Stukken NB. zijn/ en de twede Stellinge uyt dien Hoofde een Werk des Vleeſchs behelſt/ zal hy insgelijks moeten toeſtaan/ dat de eerſte Stellinge niet alleen inderdaad dien zin heeft en hebben moet/ dien ik zo even vertoont en opengelegt hebbe; maar tevens/ dat mijne Aanmerkinge over dezelve zo lang vaſt en bondig is/ en blijft/ tot dat hy mijne gedane Ontkenninge van de waarheit der vier tuſſchengeſtelde Stukken door genoegzaam Bewijs

Gods Voorzienigheit niet Zonne-klaar zien/ doch tot die buytensporigheit, zijn Josephs elf Broeders en Absalom nog niet vervallen geweest.

Maar Gerrit Floris durft op gelijk-aardige daden / zo van die der elf Egte Mennoniten (vermits twe van de 13 Broeders verklaart hebben hun Leed te zijn/ dat ze het bekende Verzoek-Schrift mede ondertekent hebben) in 't werk gestelt/ om my uyt de Kerk te stoten, of de Kerk te scheuren, als van een/ die/ als een twede Absalom, gaarn de Verenigde Waterlandsche en Vlaamsche Doopsgezinde Gemeente gescheurt zag om van een gedeelte, en ware het mogelijk/ van het grootste ten minsten het rijkste en vermogenste gedeelte HOOFT te mogen zijn: Gerrit Floris (zeg ik) durft op zulke daden/ niet alleen Gods Aanbiddelijke Voorzienigheit toepassen/ maar 'er zelfs in roemen, en andere opwekken, om die daar in te erkennen. Zo ik het ongeluk hadde/ dat die elf Broederen en die Absalom hun Oogmerk bereikten/ dan zoud ik met Joseph en David reden hebben/ my in mijn Ongeluk en in den ramp der Kerke, in het Aanbiddelijke van Gods Voorzienigheit te troosten.

Schoon het ene doorgaande regel is/ dat die beschuldigt word met ene blote ontkenninge vry kan; maar de Beschuldiger gehouden is te bewijzen. Zo zoude deze mijne Aanmerkinge over de eerste Stellinge vast en bondig zijn/ met slegts te zeggen/ dat de vier tusschengestelde Stukken louttere NB. zijn/ gelijk ik ze klaar uit ontkenne: waar door gevolgelijk de twe-

twede Stellinge/ niet anders dan Twedragt, Sectery en Scheuringe uytdzukt. En dies zal dan de eerste Stellinge dit zeggen/ dat Gerrit Floris daar in erkent, en zelfs wil, dat andere erkennen zullen eene goede Schikkinge van Gods Voorzienigheit ter Begunstinge en Bevorderinge van openbare Werken des Vleeschs: zo dat/ die ze begaan en zoeken te bevorderen, zo wel ten aanzien van haar Oogmerk als dadelijke Uytvoeringe, niet alleen gedekt zijn in en door Gods Voorzienigheit, maar zelfs die mogen en moeten aanmerken, als de Grondslag en oorzaak, zo wel van hunne Hoop en Vertrouwen, dat ze die Werken des Vleeschs zullen konnen uytvoeren, als van de erkentenis en dankzegginge, die zy en andere 'er aan verschuldigt zijn/ als hun werk wel gelukt is.

Gerrit Floris zelfs zal moeten toestaan/ dat het Oogmerk, dat hy in de eerste Stellinge heeft/ en de woorden waar mede hy dezelve uytdzukt/ deze Dekkinge, Grondslag en Oorzaak van Hoop en Vertrouwen, van Erkentenis en Dankzegging aan Gods Voorzienigheit toe-eigenen. Zo dan de Vier daar opvolgende Stukken NB. zijn/ en de twede Stellinge uyt dien Hoofde een Werk des Vleeschs behelst/ zal hy insgelijks moeten toestaan/ dat de eerste Stellinge niet alleen inderdaad dien zin heeft en hebben moet/ dien ik zo even vertoont en opengelegt hebbe; maar tevens/ dat mijne Aanmerkinge over dezelve zo lang vast en bondig is/ en blijft/ tot dat hy mijne gedane Ontkenninge van de waarheit der vier tusschengestelde Stukken door genoegzaam Bewijs

wijs zal wederlegt en weggenomen hebben. Maar wie ziet niet / dat ſtaande mijne Ontkenninge het zeker is / dat zijne twede Stellinge een openbaar Werk des Vleeſchs uptdruckt / en derhalven dat door zijne eerſte Stellinge Gods Aanbiddelijke Voorzienigheit ten hoogſten onteert en gelaſtert word.

Edog / ik behoeve het by geen blote Ontkenninge te laten / om te doen zien / dat de vier Stukken NB. zijn / en gevolglijk zijn twede Stellinge een Werk des Vleeſchs uptdruckt / en de eerſte derhalven Gods Aanbiddelijke Voorzienigheit ten uterſten onteert en laſtert ; maar ik kan zelfs klaar bewijzen, dat ze NB. zijn. Want

Wat het Eerſte aangaat / het zy dat Gerrit Floris door de woorden / dat ik zulk een gewelt make het CONTRACT broogt of niet / wat hy verkiezen zal is my om 't even. Ziet hy op het CONTRACT, zo zoude ik konnen vragen / wat Gewelt heb ik daar ontrent ooit gebruykt? Maar dat is niet nodig. Ik durve my beroepen op het getuygenis van alle de Ledematen onzer Kerke / dat ik nog in het maken, nog in 't ingaan, nog in het onderhouden, nog in het handhaven van dat Contract geduurende den tijd van over 10 jaren / dat het in onze Kerk plaats heeft gehad / nooit enig gewelt gemaakt / maar wel grote Lijdzaamheit geoeffent hebbe / ontrent de zulke, die het door Liſt en Gewelt hebben tragten tegen te gaan en te vernietigen, en wie zijn het / die dit van 't jaar 1728. af / tot nu toe en NU vooral getragt hebben / en het nog doen? Wie anders /

anders/ dan Do RYSDYK eerſt alleen, en verbolgens Sommige, maar NU elf Broeders met hem. Ik beroep my in dezen nogmaals niet alleen op het Getuygeniſſe der Broederſchap maar daar en boven zal de DOKKUMMER Gemeente, de Zes Gecommitteerde Gemeentens van de Societeit in Frieſland en Groningerlandt, de Gemeente van Homſterlant het ingediende Verzoek-ſchrift door 13 Broederen Verteikent, ja zelfs het Gewiſſe van Do. Rijsdijk en 11 van die 13 Broederen, zo die haar functie doet/ dit eenſtemmig beveſtigen. In dien zin dan is dit Gezeg een Zigtbare NB.

Maar zo Gerrit Floris niet op het Contract ziet/ dan weet ik niet op wat Gewelt hy het oog heeft/ ten zy het toegepaſt moet worden/ op de drie volgende Stukken/ te weten/ Dat ik zulk een kragtig gewelt make

1. Om mijne Collegianten den Waterlandſchen Doopsgezinden als te incorporeren.
2. Om die, welke de Egte Belijdeniſſe van Menno Symons zijn toegedaan, te noodzaken te Communiceren met zommige Menſchen, die zy voor Socinianen houden. En dit mijn kragtig Gewelt gaat zo hoog/ dat
3. Die Egte Mennoniten daar onder zugten, en NU tot de Vaderlijke Goedertierentheit der Burgervaderen den toevlugt nemen.

Maar als ik daar op wederom rondupt ontken/ niet een dezer drie Stukken Waarheit te zijn/ moeten het dan ook niet wederom drie

NB. zijn / zo lange Gerrit Floris mijne Ontkenninge niet door bondig Bewijs wederlegt en wegnenomen heeft? Doch wat zullen het dan nog zijn / als ik het tegendeel bondig bewezen zal hebben.

Wanneer men mijne Verklaringe pag. 15. gedaan / hoe ik de In-Corporatie van de Collegiante Doopsgezinden onder die der Verenigde Waterlandsche en Vlaamsche aanzie / slegts tegens het eerste dezer drie Stukken overstelt, en ik daar nevens verklare, nooit mijn Oogmerk geweest te zijn die Incorporatie te bevorderen; maar in tegendeel af te raden, ja / al ware het zelfs / dat alle de Leden der Waterlandsche en Vlaamsche Doopsgezinde Gemeente, als mede alle de Leden der Collegianten Vergaderinge, daar toe genegen waren en het zelfs dadelijk uytvoerden, dat ik 'er my buyten zoude houden, gelijk ik my dus voor de volle Broederschap telkens verklaart hebbe / zo menigmaal als men maar van Incorporatie spraak. Bewijst dit nu niet Zonne-klaar / dat het een uitstekende NB. is / als Gerrit Floris zegt / dat ik die Incorporatie met een kragtig Gewelt make?

En wat het Twede aangaat / wie het zijn onder de Leden van de Verenigde Waterlandsche en Vlaamsche-Doopsgezinde Gemeente / die de Egte Belijdenis van Menno Simons zijn toegedaan / dat weet ik niet; niemant heb ik ooit van Menno Simons in zijne Belijdenis horen reppen. Do. Rijsdijk is de eerste geweest / die in onze Kerk van Mennoniten heeft beginnen te praten / en hy schijnt met die Naam zodanig

danig opgeſchikt te zijn/ dat hy die van een Chriſten wel ſchier vergeten zoude; altoos hy moet ze waardiger achten/ dan de Naam van Verenigde Waterlandſche en Vlaamſche, ja zelfs die van Vlaamſche, daar hy anders zulk een Yveraar voor geweeſt is/ dat hy onze Gemeente en die van 't Sapmeer, in het gedrukte Naam-Regiſter der Doopsgezinde Leeraren, voor Vlaamſche heeft doen te boek zetten/ niet tegenſtaande die altijd/ de Naam gedragen heeft van Verenigde Waterlandſche en Vlaamſche (die ik ook daarom heb doen veranderen, en dus onder de regte Naam doen aanteekenen) het kan zijn/ dat hy zo afkerig van Vrede en Enigheit is/ dat hem het woord VERENIGDE heeft geſtoten, en dat de oude Vlaamſche Hitte, ſchoon enigzins verkoelt, egter nog zo groot is dat de Waterlandſche Vogtigheit 'er door opgedroogt is geworden. Ja de Naam van Menno ſpant by hem, boven alle andere dermaten de kroon, dat hy zig zelven niet alleen in Openbaren Druk LEERAAR DER MENNONITEN noemt/ maar ook 13. Broederen met de Naam van Mennoniten heeft doen pronken, en de Eerw. Ritſe Willems mede tot zijn Naamgenoot in dezen gemaakt heeft.

Men denke niet dat enige naam van blote onderſcheidinge by my zo gehaat is/ dat ik die niet durve gebruyken, of qualijk neme/ dat andere die gebruyken: geenzins. Alleen de Naam van Mennonijt te gebruyken acht ik ruim zo erg te zijn/ als het geen Paulus 1 Cor. I. en III. in de Corinthers misprijſt en vlee-

ſchelijk noemt; inzonderheit / als men die Naam tot Verdeeldheit en Scheuringen gebruykt / gelijk Do. Rijsdijk en elf Broederen dit openlijk doen. Maar was de naam van Menno by de H. Overheit / de Hoog Eerw. Theologiſche Faculteit / en de Eerw. Predikanten der Gereformeerde Kerke zo gehaat, als die van Socijn, Do. Rijsdijk zoude ze wel haaſt varen laten / voorzal in openbaren druk 'er niet mede pronken.

't Geen my hier'er van doet ſpreken / is alleen / omdat ik onderzoeken moeſte / wie die EGTE Mennoniten zijn / die ik door mijn kragtig gewelt zou noodzaken te moeten Communiceren met zommige Menſchen die zy voor Socinianen houden. Ik onderſtel dan / dat Gerrit Floris, door die EGTE Mennoniten Do. Rijsdijk en die elf Broederen verſtaat.

Om nu te doen zien hoe groot een NB. het is / als Gerrit Floris zegt / dat ik die met kragtig gewelt zoude noodzaken, te Communiceren met zommige Menſchen, die zy voor Socinianen houden, heb ik nogmaals zulks maar te ontkennen / om het een NB. te doen zijn / tot dat zulks bewezen werde: maar ik zal nog meer doen / ik zal bewijzen dat het niet waar is. Want

1. Zo was het my onmogelijk te konnen weten, wie zy voor Socinianen houden: nademaal zy my dit tot nog toe niet ontdekt hebben. Dies zoude het ganſch buyten mijn Kenniſſe zijn / zo ik hen genoodzaakt mogte hebben met de zulke te moeten Communiceren die zy voor

voor Socinianen houden. Maar

2. Ik weet niet / dat 'er ooit een Sociniaan begeert heeft / of van my verzogt is / met ons te Communiceren. En het CONTRACT, daar ongetwijffelt op gezien wordt / vermelt van geen Socinianen, veel weiniger worden die daar in den toegang tot den Tafel des Heren, op eigen proef gegeven: het regte tegendeel wordt 'er met ronde woorden in gezegt: ten zy Do. Rijsdijk ſtellen mogte / dat de Lere der Socinianen in Gods Woord niet veroordeelt word. Want ſtelt hy / dat zy Noodzakelijke Waarheden des Geloofs Lochenen, zo zijn ze vooreerſt uytdrukkelijk uytgeſloten, door de klare bepalingen, dat die alleen den toegang op eigen proef gelaten word / die in Leer of Leven niet veroordeelt worden. En ten tweden word 'er even klaar in geſtelt / dat als Do. Rijsdijk iemant ontdekt, die aan zulke Wangevoelens vaſt is / dat hy my daar van kenniſſe zal geven, om die t'zamen nader te onderzoeken. Nu weet Do. Rijsdijk zelve wel / dat hy tot nog toe my geen de alderminſte kenniſſe heeft gegeven / dat hy iemant ontdekt heeft / die aan zulke Wangevoelens gehegt zoude zijn: dies een van twe zeker is / of dat hy niemant ontdekt heeft / of dat hy ook in dat ſtuk niet begeert het CONTRACT te voldoen; niet tegenſtaande hy zelfs de Autheur is geweeſt / dat

dit

dit in het CONTRACT geſtelt is gewoorden / en zulk een ophef van zwarigheit ſchijnt te maken / als 'er iemant mede Communiceerde, daar hy Liefdeloos van giſt of vermoet, dat een Sociniaan is / of zijn kan.

Hoe derhalven Do. Rijsdijk meer geroep mogt gemaakt hebben / of inkomſtig maken zal / van dat hy onder de Collegianten Socinianen ontdekt heeft / zo veel te zelierder heeft hy tevens ontdekt en zal hy dan ontdekken / dat zijn Toeleg is / om het CONTRACT in al zijn deelen te vernietigen en tegen te gaan / door zelfs zijn eigen Byvoegzel niet te ſparen.

En wat zal men dan zeggen van zulk een, die weet dat 'er een Contract is / daar de Ruſt en Vrede van een Kerke opgebouwt is / zonder het welk ik nooit bewilligt zoude hebben in het Verzoek der Gemeente, toen dit / naar 't zeggen van Do. Rijsdijk zelver / in de uyterſte Verlegentheit zijnde / my verzogten het Opzienderſchap wederom dadelijk te hervatten ; gelijk insgelijks de verbrekinge en vernietinge van het Contract, my ook wederom van mijne verpligtinge ontſlaan zoude en zal : wat zal men dan te ſtellen hebben van zulk een, die dit alles niet alleen wel geweten heeft / immers konnen en behoren geweten te hebben / toen hy verzogt wierde als Opziender in onze Kerke in te komen / dat Verzoek aannam en dadelijk aanvaarde ; maar die hier van nu al over de 7. jaren zulk een grote bevindinge heeft / dat het Contract tot Viermaal vernieuwt, en twemaal door hem Schriftelijk onderteikent is gewoorden /

den / en hy nog zo onlangs aan de 6. Gecommitteerde Gemeentens plegtiglijk verklaart heeft / geen Gemeenschap te willen hebben met die Broeders / die het zo schandelijk tragten te breken en te vernietigen, maar dat hy in tegendeel het zelve onderhouden en nakomen wil.

Hoe vele en grote NB. zoude die dan op zig zelven brengen / als hy evenwel geroepen heeft / of inkomstig roepen zal / om een de Collegianten Socinianen ontdekt te hebben, zonder ooit aan my daar van de minste kennisse gegeven te hebben of te geven.

Die het CONTRACT maar leest / en dit Geroep'er slegts mede vergelijkt, en dan aanmerkt dat D°. Rijsdijk my van zijne Ontdekkinge nooit kennisse gegeven heeft / zal zeer gemaklelijk een groot getal van Uytsteekende NB. ontdekken komen.

Ik verzoek dat D°. Rijsdijk maar openlijk uytkome, met zijne ontdekkinge van Socinianen onder de Collegianten: hy drukke de Naam en Toenaam van die ontdekte / als mede de Stukken der Socinianery maar onderscheidentlijk en klaar uyt / hy brenge het Bewijs dat 'er Collegianten zyn / daar aan schuldig / openlijk voor den dag / hoe bondiger het alles van hem gedaan werde / hoe groter dienst hy my zal doen. Zo omdat ik dan de NB. niet behoeve te Ontdekken, als hy die zelfs klaar ontdekken zal; en ik alsdan de beste gelegentheit zal verkrijgen om te doen zien / wat Patroon en Voorstander ik van de Socinianen ben.

Tragt hy dan Haat en Nijdt tegens het Contract te verwekken / door dat driederley

MITS,

MITS, daar Gerrit Floris of zijn Beschaver van praat *pag.* 14 *onder aan:* ik zal die Haat en Nijdt insgelijks door een driederley MITS tragten weg te nemen.

En opdat men zijn Hooft niet hebbe te breken om het drie-tal mijner MITZEN te ontdekken / gelijk ik ontrent dat van Gerrit Floris tot nog toe vrugteloos gedaan hebbe / zal ik die met Cijfertjn en herhalinge van MITS, onderscheiden en klaar aanwijzen

1. MITS, dat Do Rijsdijk volgens het Contract my ontdekte / wie van de Collegianten / die met ons gecommuniceert hebben / of zelfs begeren te Communiceren / hem regtmatige Redenen gegeven hebben om te geloven / dat ze Socinianen zijn / die de egte Belijdenis der Doopsgezinden met voeten trappen, en alzo zig schuldig maken aan Gequetste Majesteit onzer Wettige Overheit. Ik voeg'er de volgende woorden / Wier allerregtvaardigste bevelen de Socinianery verbieden, niet by / om dat ik tot nog toe geen Placcaten by onze H. Overheit deswegen gemaakt / gezien hebbe. Zo haast Do Rijsdijk die ook opgezogt en ontdekt zal hebben / zal ik my daar over zodanig Verklaren, als ik oordelen zal volgens mijne Gewisse te moeten doen.

2. MITS, dat Do. Rijsdijk eerst afwagte, of ik weigeren zal / na zijne ontdekkinge te horen, of zelfs my tonen ongenegen te zijn daar over nader Onder-

derzoek met hem te doen. En voorzal

3. MITS, dat Do. Rijsdijk, die niet slegts Mediateur maar Autheur is / dat het Contract zo dikwijls vernieuwt / zo breed uptgebreid / en zo plegtig bevestigt is geworden / niet alleen ten aanzien van de Collegianten, geen Inquisitie, veel weiniger Conscientie dwang, in voere / maar ook mijne Conscientie niet te na kome / door zijne Menniſten Gronden op te dringen / ja zelfs zijn eigen Conscientie niet met Mein-edigheit bevlekke, of zig schuldig make aan Verbondbrekinge, door het schenden van een Contract, dat zo menigmaal, en wel zo nadrukkelijk is aangenomen.

Zo lange Do. Rijsdijk aan deze MITSEN niet voldaan zal hebben / blijkt het Zonneklaar dat het Twede der drie laatste Stukken mede een NB. is.

En wat het derde aangaat / namentlijk / dat die egte Mennoniten, onder mijn Gewelt zouden zugten, en om daar van verloſt te worden NU hunne toevlugt nemen tot de Vaderlijke Goedertierenheit der Burgervaderen; is upt en door de drie vorige NB. zo zigtbaar een vierde NB., dat ik nog door Ontkenninge, nog door enig Bewijs dit behoeve aan te tonen.

Want heb ik nog in 't maken, ingaan, onderhouden en handhaven van het Contract, eenig Gewelt gemaakt; heb ik ooit beoogt of getragt, de Collegianten den Waterlandschen Doopsgezinden te incorporeren; hebben eindelijk Do. Rijsdijk en die 11 Broederen op nooit

enige

enige Kenniſſe gegeven/ van dat ze onder de Collegianten, die met ons Gecommuniceert hebben of genegen zijn/ om met ons te willen Communiceren/ de zodanige ontdekt hebben/ die zy als egte Mennoniten voor Socinianen houden/ men kan ligt zien/ wat men van dat zugten, daar Gerrit Floris van praat te ſtellen hebbe: wy hebben haar nooit horen Zugten; maar wel gehoort en gezien/ wat geraas, liſt en gewelt ze gemaakt en aangewent hebben/ om het Contract te breken en te vernietigen. Zo ze dan Zugten, 't is alleen omdat ze den Kerkenraad en Broederſchap niet hebben konnen noodzaken zig daar in onder haar wil en drift te buygen. Maar hier toe was de magtige hand der H. Overheit nodig/ dies worden die zo yverig geſmeekt, om de Scheuringe der Gemeente door Haar Hoog Gezag en vermogen te volvoeren. En om dit te verwerven moeten de Collegianten Socinianen, Ik een Patroon van Socinianen genaamt/ de Kerkenraat en het meerderdeel der Leden van de Verenigde Waterlandſche en Vlaamſche Doopsgezinde Gemeente/ om der Collegianten en mijnent wille Verdagt gemaakt worden/ en terwijl die egte Mennoniten ene Scheuringe beoogen en dadelijk tragten uyt te werken, durft men onbeſchaamt voorwenden/ dat dit Scheuren dienen zal om Scheuringe voor te komen!

Of Gerrit Floris zulke Geneesmeeſters begnamen heurt dan my, kan hy in een volgende Theologiſche Verhandelinge ontdekken. Dit is zeker/ dat zijne Verklaringe van dat merkwaardig NU, dat ik van Pag. 122 tot hier toe

toe nader Verklaart hebbe/ dupdelijk toont/ dat het Opheldernt Verhaal van zijn eerste Theologische Verhandelinge of rommelzo van Vertelzeltjes (dat 5. jaren in de geboozte geſtaan heeft/ maar jupſt NU heeft moeten ter Wereld komen) enigſins ſtrekt, om deze 12. Genees-Heren, aan al de wereld te recommanderen, en voozal in de gunſt der H. Overheit te bzengen/ opdat de Recepten van deze Dozijnwerkers/ beſtaande in Placcaten en Executie van dien/ in gebzuyk mogen geraken tot bekeringe en verſterkinge van Gerrit Floris zijne gewezene Bzoeders/ die/ ſchoon zy oozdelen Gezont te zijn/ egter van hem onder de dodelijke zieken geſtelt wozden/ om aan de twaalve Clandigie te verſchaffen/ opdat ze of ter navolging van Romens Wonderdaden/ verbeelde zieken dooz Placcaten gezond maken: of anders dooz zulke Zieken/ my, den Kerkenraad en Broederen der Verenigde Waterlandſche en Vlaamſche Gemeente eene dodelijke Teringe op het lijf ſagen konden; dat de regte ſtoffe zoude zijn om de egte Mennoniten te weliger te doen groeijen en bloeijen.

En zo klaar als Gerrit Floris in zijne Verklaringe over het gemelde NU ontdekt heeft/ dat het geen ik zo even gezegt heb/ de Veer en Spil is/ daar zijne Theologiſche Verhandelingen dooz bewogen wozden/ en haar op draijen en wenden: niet minder klaar/ acht ik dooz mijne nadere Verklaringe getoont te hebben/ dat de vier Stukken, die het Lighaam uptmaken van Gerrit Floris rondbozſtige Verklaringe over het aanmerkelijk NU, niet dan lautere NB. zijn; en dat gevolgelijk zijne twe-

de Steilinge, die 'er de ſteert van is / een Openbaar werk des Vleeſchs, te weten Scheuringe uytdzuikt / waar dooz eindelijk in de eerſte Steilinge als het hoofd, Gods Aanbiddelijke Voorzienigheit, ten uyterſten onteert en gelaſtert wozd. Ik ſpzeke van de Zaak zelve / en niet van den Toeleg van Gerrit Floris, die ik aan een zijde late.

Hier mede achte ik zo in deze vier Stukken, als in andere Gevallen, die Gerrit Floris verteelt / een genoegzaam Aantal van NB. tot een ſtaal der overige ontdekt, en dus aan het derde en laatſte gedeelte van dit Hoofdſtuk voldaan te hebben.

Wat gelove uit Vertelzeltjes verdienen / daar zo veel NB. in gevonden wozden / die met gebrek van bpna alles / wat tot een goed Bewijs vereiſcht wozd / vervult / dooz een geſlagen Party van de Collegianten en my, opgeſtelt zijn / laat ik over aan het Oordeel van ieder unpartijdig / beſcheiden en na de Liefde oozdelende Lezer. Ik houde my wel verzekert, dat niemant de Collegianten als Collegianten, dooz Socinianen en my dooz een Patroon of Begunſtiger van Socinianen zal komen houden. Verbeelden zig egter Gerrit en Jacob Floris (van welke laatſte ik in mijne Aanmerkingen over de bpzondere Gevallen met voozdagt geen gewag gemaakt hebbe / omdat zijn Berigt *pag.* 8. voozkomende / ten aanzien van dat wy hem tot het Avondmaal verzogt zouden hebben, en voozal van het gezeg / dat hy met Sociniaanſche Collegianten wel ter Communie mogt gaan enz. volſtrekte Onwaarheden zijn / alzo we hem om redenen niet tot het Avond-

vondmaal verzogt hebben / en ik van geen Socinianen of Socinianesthe Collegianten het minste gewag gemaakt hebbe) / verbeelden (zegge ik) deze heu egter / dat Collegiant en Sociniaan het zelvige is / of hebben zy onder de Collegianten Socinianen ontdekt / ze konnen hen in die Liefdeloze en onware, om niet te zeggen dwaze Verbeeldinge, zo lange vermaken als 't hen gelust: dewijl ik van het tegendeel wel verzekert, en tevens volkomen gerust ben / dat ik uyt het WARE AFBEELDZEL VAN EEN COLLEGIANT, in het twede Hooftstuk dezer Verhandelinge vertoont, hier van ingelijks genoegzaam verzekert zal zijn. Maar hebben zy, of andere, Socinianen onder de Collegianten ontdekt / inzonderheit de zulke / die de H. Drie-eenheit, de Eeuwige Godheit des Zoons en des H. Geestes, de Genoeg- of voldoeninge van den Messias lochenen, zo als die Hoofdpunten van het Christelijk Geloof in het Woord van God geopenbaart zijn / men gelieve my de vriendschap te doen / die ontdekte Perzonen onderscheidelijk te noemen. Ik biede my aan / daar aanstonts behorelijk onderzoek op te doen. En zo hun Oogmerk, in die ontdekkinge gedaan te hebben / geweest is / om Dolende met den Geest der Zagtmoedigheit te regte te brengen: Ik wil dan dat Onderzoek met haar / of in hare tegenwoordigheit wel doen; dewijl ik in het eerste Hooftstuk en in dit derde my genoegzaam verklaart heb / en nogmaals herhale / dat ik de dolingen van Socinus, voorzal ten aanzien van die drie genoemde Stukken voor zeer gevaarlijk houde. Alwaarom ik ook van die

tijd af / dat ik deze Overtuyginge ontfangen hebbe / naar mijn vermogen getragt heb / en verder hoop te doen / die in elk / het zy ze Collegianten of andere Doopsgezinden zijn / op eene Chriſtelijke wijze / zowel zedelijk als ernſtelijk tegen te gaan.

En ik maak geen zwarigheit ronduyt te zeggen / dat ik met de zulke, die de Grond en 't Wezentlijke van de H. Drie-eenheit, van de Ware en Euwige Godheit des Zoons en des H. Geeſtes, en van de Voldoeninge van den Meſſias moedwillens lochenen en vertrappen gene Chriſtelijke Gemeenſchap kan, of durve houden, maar my van Gemoeds-wegen verpligt houde / die na de eerſte en twede vrugteloze Vermaninge, als Ketterſche Menſchen, die by henzelven veroordeelt zijn / te moeten verwerpen.

Doch dit moet Gerrit Floris weten / dat ik in dit Onderzoek niet Liefdeloos en Lichtvaardig, gelijk hy, te werk gegaan hebbe of gaan zal / veel weiniger met Schelden, Laſteren en Verketteren, en het allerminſt door Placcaten op te zoeken / aan te wijzen en aan te prijzen / de H. Magten tot derzelver Executie aan te ſporen: maar wel met een hertelijke zugt, om mijne Naaſten te helpen, doch bedagtzaam, zagtmoedig en lankmoedig, ziende op my zelven en voorzal op mijne Faalbaarheit, en het evengelijke Regt, dat mijn Naaſten met my heeft. En als ik dusdoende in mijn Gemoed gedrongen worde de algemene Chriſtelijke Gemeenſchap iemant te moeten weigeren of ontzeggen, zal ik tonen / dat ik niet de perſonen, maar de Ketterije hate, en zelfs de dolinge het

zy

zy klein of groot, nog voorsta, veel weiniger involge, of door het Syncretisſmus onder de Waarheit menge, wel de Logomachien, die ik ontdekke/ in acht neme, maar geen waar verſchil daar onder betrekke.

Hout Gerrit Floris of zijn Beſchaver my evenwel voor zo onnozel, of liever zo Godloos, dat ik geen regte Indruk heb van ene wezentlijke Verwerring en wezentlijke Ordentlijkheit: de eerſte, die alles verwart en vermengt door een allerdoevigſte Syncretiſmus, Gerechtigheit en Ongerechtigheit/ Licht en Duyſternisſe/ Chriſtus en Belial paart; de twede, die alles ſchift *pag.* 16. ja Vraagt hy my *pag.* 17. in bedaarden gemoede, (zo hy zegt) of ik wel enige andere redenen van mijne veranderde Gezintheit ontrent hem kan hebben/ als omdat hy een Belijder is gewoorden der Gereformeerde Leere/ en een Beſtrijder der Sociniaanſche Collegianten, en om ZO IETS, dat daar mede onmiddelijk verknogt is?

Ik heb geen luſt na dat laatſte ZO IETS in het onzeker te raden/ maar wel om nogmaal twe NB. door mijn rondborſtig Antwoord, duidelijk te ontdekken: te weten/ 't is'er zo verre van daan/ dat Gerrit Floris Overgang tot de Belijdenis der Gereformeerde Lere, als mede/ dat hy een Beſtrijder is gewoorden der Sociniaanſche Gevoelens, het zy hy die onder de Collegianten of andere ontdekt mogte hebben/ een reden, veel weiniger de enige reden van mijne veranderde Gezindheit ontrent hem zoude geweeſt zijn/ dat ik in tegendeel om beide die Stukken hem te meer beminde; maar zijne buitenſporige Drift om de Collegianten

en my te Lasteren, te Schelden en te Verketteren is het ware ZO IETS, dat onmiddelijk met de reden mijner Verandering verknogt gaat / en de enige Oorzaak mijner veranderde Gezintheit ontrent hem: dewijl ik hem dikwijls gezegt hebbe / en nu nog wederom zegge / dat ik in de Grondwaarheden des Geloofs met de Gereformeerde Kerke overeen stemme, en Socinus Gevoelens / voozal ten aanzien van de drie meergemelde Hoofdpoincten ingelijks bestrijde, egter niet op zijn Gerrit Floris, maar op ene Bescheidene wijze. Men vergelijke dit mijn Antwoord, met zijne zo evengemelde Vrage, en de twe NB. zullen zig ten klaarsten doen zien.

Tot een Toegift zal ik'er nog ene allervuilaardigste Lasteringe by ontdekken / die Gerrit Floris *pag.* 18. uytbraakt / als hy / het voorgemelde vervolgende / niet alleen durft zeggen / dat ik mijne Ziele aan een groot gevaar bloot stelle met dien miserabilen Syncretismus, (geleerde ja Professorale uytdrukkinge) die ik, zegt hy / in 't Hoofd zoude hebben; maar zig niet schaamt'er tevens by te voegen; Indien ik de Verschillende gevoelens der Gereformeerde Kerke en der Socinianen op ene Woordenstrijd kon doen uytlopen; en indien ik de Godheit van Christus zo als die van Regtzinnigen (zo is elk in zijn eigen oog) en zo als die van Socinianen gestelt word, alleen tot onderscheidene Klanken breng, dat ik dan even gemakkelijk het onderscheit tusschen Christenen, Joden, Heidenen, Turken, in blote onderscheidene Namen stellen, en het even gemakkelijk ontrent God Schepper van Hemel en van Aar-

de

de, en den God van Spinoza doen kon.

Wie toch kan zulk ene tale horen/ zonder my (als ze waar was) voor een herzenloze, dwaze, ja zelfs volstrekte Godloze; of zo ze niet waar is/ als dan Gerrit Floris en zijn Beschaver voor uytstekende Lasteraars te houden. Dewijl niemant beter weet dan ik zelve/ hoe het met 't eerste wel enigzins voorwaardelijk maar egter gantsch hatelijk Voorstel gelegen is/ waar uit het twede, als een Gevolg of Beslupt word afgeleid: zo zoude mijne rondborstige Verklaringe *pag.* 15. gedaan/ alleen genoegzaam zijn/ om elk te doen zien/ of ik voor zulk een dwaze en Godloze, dan of Gerrit Floris en zijn Beschaver voor uytstekende Lasteraars te houden zijn. Maar ik voege'er hier nu nog daarenboven by/ dat ik zo wel het eerste voorwaardelijke Voorstel als het twede, dat voor een wettig Gevolg word opgegeven/ te zamen rond upt ontken. Het eerste omdat het volstrekte onwaarheit is; en het twede, omdat'er tusschen Chrisstenen en Joden/ Heidenen en Turken groter en meerder onderscheit is als tusschen de Gereformeerde Kerke en Socinus zelfs: alwaarom het geenzins volgt/ (al verbeelde ik my ten onregte/ dat'er tusschen de Gereformeerde Kerke en Socinus woordenstrijd plaats hadde/) dat ik dan even gemakkelijk Christenen en Joden enz. als Gereformeerde en Socinianen zoude konnen overeen brengen. Dit is zeker, dat ik door mijne Handelwijze ontrent hen/ die Gerrit Floris Socinianen noemt/ Tonne-klaar ontdekt heb/ dat het Verschil, tusschen het gene zy wegens de meergemelde drie Hoofdpoincten erkenden,

en het geen de Lere der Gereformeerde Kerk daar van ſtelt, wat de grond en 't wezen der Zaken aangaat / voor 't merendeel op Woordenſtrijd uyt liep / of meer in woorden als zaken zelve beſtont.

Is dit een wonderſpreuk voor Gerrit Floris, hy zal ongetwijffelt wel konnen verſtaan / als ik zegge / dat ik hem en alle, die het eerſte zijner twee voorwaardelijke Voorſtellen tot mijnen laſten durven vaſt ſtellen / zo lange voor openbare Laſteraars zal houden / tot dat ze het genoegzaam bewezen zullen hebben. Vermeint hy / dat Collegianten en Socinianen een en 't zelvige is / zo zal hy niet lange na een Sociniaan te zoeken hebben / dewijl ik dan een Sociniaan by uytſtek moet zijn / omdat ik voor de derdemaal zegge / dat ik een Collegiant in 't Hart, Mond en Daad, ja Opziender der Collegianten ben, en hier opentlijk voor hen uytkome. Hy late dan onnozele in ruſte en vrede, en taſte my ingelijks opentlijk aan; evenwel niet by wijze van Inquiſitie nog door Vertelzeltjes, maar met rondborſtige Vaſtſtellingen, van dat ik zelve of een Sociniaan ben / of na Socinianery helle, of die voorſta en begunſtige. Of wil hy bepaaldelijker en onderſcheidener handelen / hy ſtelle vaſt / dat ik de H. Drie-eenheit, de Euwige Godheit des Zoons en des H. Geeſtes, de Voldoening van den Meſſias, de Regtveerdigmakinge alleen uyt den Gelove, en diergelijke Hoofdpoincten des Chriſtelijken Geloofs / of Vertrappe, of Lochene, of 'er niet regtzinnig van Gevoele, of zelfs daar in niet de Gereformeerde Kerke niet overeen kome; hy voeg 'er by / gelijk hy of

zijn

zijn Beſchaver *pag.* 19. ſchijnt te ſtellen / myn gevoelen te zijn / dat de Geeſtelijke Genezinge door iets anders als door de innerlijke en kragtdadige Genade gewrogt word / of dat die Genade in Klanken beſtaat / en niet in der daad van de kragten der Vrijenwil, en ſlegts zedelijke aanleidingen en verligtingen en aanradingen onderſcheiden is. Of zo hy nog zoveel ſchaamte heeft / dat hy niets van dit alles aan my durft toe-eigenen; hy ſtelle dan maar vaſt / dat ik een Patroon en Voorſtander van de zulke ben / die hy vermeind deze gevoelens aan te kleven. Ifſer een Collegie voor 't welke ik aanſprakelijk ben / hy dagvaarde my. Ik zal geen de minſte zwarigheit maken te Verſchijnen, mits dat hy Vargas offiele niet bekkede / nog dat daar in by wijze van Inquiſitie gehandelt werde / waar van Gerrit Floris *pag.* 20. en 21. evenwel al eene aardige Schets vertoont. Maar hy kome als Beſchuldiger met bepaalde vaſtſtellingen voor den dag: Ik zal als dan openhertige ontkenninge, of bekenninge doen / of anders wel onderſcheiden om wel onderwezen te worden / of te onderwijzen / en in alles tonen / dat ik wel een Vrind van Socrates en Plato ben / maar dat de Waarheit my nog groter Vrindinne is:

Dus zag men Baarle en Spanheim Leven,
Twe Vrinden, maar tot aan 't Autaar!
Waar voor ſteets de een en de ander ſtreven,
Nog blaam ontziende nog gevaar, enz.

A. MONEN tegen BRANT.

Het zal my om 't even zijn / of hy of iemant anders my die ontdekke, alwaar het ook de

Paus van Romen / daar Gerrit Floris handelwijze zo nauw meê overeenkomt, dat hy wel Jalouſie zoude konnen verwekken / ja al was het Socinus zelve / van wien hy zulken vyand ſchijnt te zijn. Hy vraage my niet of 'er onder de Collegianten ook Socinianen zijn. Want weet hy het / zo is zijn Vraage nodeloos; weet hy 't niet, hy vraage de Collegianten zelve, die hebben hunne Jaren / en zullen hem wel antwoorden / als hy in Beſcheidentheit en met een Chriſtelijk Oogmerk hen vraagt.

Ik weet, wat ik ontdekt en daar op gedaan heb / en verder tragt te doen; en al had ik zulke ontdekkinge gedaan / als hy vermeint gedaan te hebben / ik ben niet bequaam hem in Verklikken of Verraden te volgen / of hulpe te doen: derhalven heb ik ook geen competente portie in de $7\frac{1}{4}$ ſtuyv. 's daags, nog in zo Silverlingen / die kan hy gevoeglijk alleen behouden, of met den Opzoeker der Placcaten delen, die voorzal zijn part moet trekken / omdat hy ze al te wel verdient heeft.

Hy weet / wat hy ontdekt heeft / en kan daar in doen / zo als hy oordeelt zijn pligt te zijn / wil hy zelfs in het ſtof der doden door Placcaten zo ſterk blazen, dat het de Levendige beſtuyve en beſmette / om die dus mede tot Voorwerpen van die Placcaten te maken: kan hy te weeg brengen dat 'er een Regtbank geſpannen / en hy of een anderen Vargas gelijk worde; willen of moeten zijne ontdekte daar voor verſchijnen, kan hy hunne Gevoelens of de Placcaten zo draijen, dat zy 'er door in Lijden geraken / en behaagt het God dit alles toe te laten, ik zal het Lot van onnozele en ongeluk-

lige

lijke Lijders wel hertelijk beklagen, maar nog meer de hollende drift van dezen Saulus verfoeijen.

Doch Gerrit Floris zelve ontdekt voor die zijne Theologische Verhandelinge waardig geacht hebben te voorlezen / eene zeer gewenschte Grondslag, waar op de Collegianten, ik en de Verenigde Waterlandsche en Vlaamsche Doopsgezinde Gemeente, onder en door des Heren Vrije en Kragtdadige Genade onze Hope en Vertrouwen stellen / als hy *pag.* 18. my vermaant te gedenken / in welk een Gezegent Land / onder welke zagte en goedertierne Regeringe wy leven. Zo in zijne Theologische Verhandelinge iets voorkomt / dat zuivere waarheit is / 't is dit / dat hy in deze Vermaninge zegt: weshalven is 'er ook het WARE AFBEELDZEL VAN EEN COLLEGIANT me slupten zal / door te zeggen / dat is niet door Gerrit Floris Vermaninge (omdat hy die onder al te quaden Gezelschap van NB. geplaatst heeft;) maar door eigen Bevindinge wel wete, in welk een gezegent Land / onder welke ene zagte en goedertierne Regeringe wy leven: te weten / 't is het Vrije Nederland, daar ieders Conscientie in Vryheit gelaten word / gelijk zelfs het 13de Artikel van de UNIE der 7. Provintien die vryheit zo nadrukkelijk staaft; een Land / daar Lasteraars na regten beteugelt worden. 't Is ene Vaderlijke Regering van regt Gereformeerde Overheden, die de Inquisitie haten, ieders Conscientie en Godsdienst volkomen vrylaten, die de Hooggeleerde en Wijdberoemde Heren Professoren G. Noot en J. Barbairac, de eerste in Leidens / en de laat-

laatſte in dezer Stads Hoge Scholen / zo vry-moedig en bondig / zelfs in openbaren Dzuk / Verdedigt, Bepleit en Voldongen hebben; die zo wel weten wat de Vaſtigheit van een Burgerſtaat zy / als ze genegen zullen zijn onnozele te beſchermen, en Laſteraars te bedwingen, op wiens Vaderlijke Goedertierentheit, naaſt God / alle egte Collegianten, ik en de Verenigde Waterlandſche en Vlaamſche Doopsgezinde Gemeente geruſtelijk durven vertrouwen, hunne hoog-geachte Goedgunſtigheit niet onwaardig geſteurt / en daarom in onze Gewiſſe en Godsdienſt niet geſtoort zullen wozden:

God, God, zeidt de Amſtelheer zal elks geweten peilen.
De VRYHEIT *ga zijn gang, en vlieg met volle zeilen,*
Den Y-Stroom uyt en in: zo wordt ons Veſt geboudt;
Zo taſt de Koopman tot den Elleboog in 't Goudt.
Geen Paap, geen Stokebrand mag hier de Wervel draijen,
De Togt-ſchuit leid gereed vooral, die Oproer kraijen, enz.

J. VONDEL, in zijn Leids-papiere-Geld Hekeldigten *pag.* 15.

Veel weiniger / dat we aan de Straffe der Placcaten overgegeven zullen wozden / die de Leeraar der Mennoniten zo vlijtig opgezogt, en wellicht's Executie Gerrit Floris en zijn Beſchaver zo nadzukkig aangedrongen hebben: gelijk in het byzonder de Verenigde Vlaamſche en Waterlandſe Doopsgezinde Gemeente haar geruſt

geruſt ſtelt / dat nog de Leeraar der Mennoniten, nog de 11 Mennonite Broederen, nog Gerrit Floris dooz hun geroep van Socinianen ontdelit te hebben / dooz hun vlijt om Placcaten op te zoeken / derzelver uytvoeringe af te dzingen / en dat om de Elve te hulpe te komen / ter verkrijginge van een Verzoek, dat of my uyt de Gemeente ſtoten, of een openbare Scheuringe in de Gemeente zou bzengen / onze Hoog-Geeerde Vaderen zullen overhalen om hunne ontzaghelijk en vermogende Hand en Magt te verlenen / dat ik dus uytgeſtoten, of de Gemeente geſcheurt werde: dermits het wel volkomen Zeker is / dat derzelver Regering zagt en goedertieren, maar ook niet minder Regtvaardig en Vreedzaam is. Allwaarom ik geruſtelijk vertrouw, dat dezelve als Geagte Vaderen de Collegianten, my, en de Verenigde Vlaamſche en Waterlandſche Doopsgezinde Gemeente het zoet genot van hunne Zagte / Goedertierne / Regtvaardige en Dzeedzame Regeringe goedgunſtelijk zullen laten genieten: te meer / omdat ik in deze mijne Verhandelinge getoont hebbe /

1. Dat de Collegianten als Collegianten geen Socinianen zijn. Zo 'er egter onder zijn / die in 't een of 't ander poinct zig zo niet uytgedrukt hebben als Gerrit Floris vereiſcht, of die zelfs enige dolingen mogten aankleven: ik ben geruſt, dat zulks niet moedwillens en met opzet, maar upt blote misvattinge deg verſtands / dooz gebrek van genoegzaam onderwijs voozkomt; waar omtrent ik mijn vlijt, en dat niet zonder vrugt, hebbe aangewent, nog aanwende, en verder zal tragten te doen,

om

om onder des Heren vrije Genade, die weg te nemen, en niet alleen Dº Rijsdijk en Gerrit Floris, maar zelfs de veel Eerw. Heren Predikanten Dº. Kok en Hofstede, menigmaal verzogt hebbe my daar in behulpzaam te mogen zijn. Gelijk ook

2. Dat het CONTRACT niet alleen geen Socinianen begunstigt, noch zelfs ten Oogmerk heeft / om die op enigerley wijze te begunstigen; maar in tegendeel alle Wangevoelens, die in 't Woord van God veroordeelt zijn / uytdrukkelijk uytsluit, en Dº Rijsdijk niet alleen volle vryheit geeft zodanige Wangevoelens te mogen ontdekken, maar zelfs verpligt my van zodanige ontdekking kennisse te geven / opdat wy die te zamen of wegnemen mogen / of anders op ene ordentlijke wijze / tot de uytsluitinge toe / daar tegens waken konnen. Hier toe dient het CONTRACT, dat zegt het met uytgedrukte woorden / gelijk het mede strekt om voor te konen dat niemant aan deze Gemeinte (wiens Formulier-boek tot nog toe / alleen het Woord van God geweest is / zonder iets anders 'er by te voegen / dan alleen de 12. Artikelen des gemenen Christelijk en Geloofs, omdat wy erkennen die met Gods Woord Conform te zijn) zijne faalbare opvattingen zodanig opdringe, als deze 11. Broederen in hun Verzoek thans openlijk hunne Menniſten Gronden tragten te doen / door niet alleen een Contract te verbreken, dat so menigmaal vernieuwt / so plegtig beveſtigt, aan welkers Verbrekinge Dº Rijsdijk nog so onlangs verklaart heeft / geen deel te willen hebben / en 't welk ik van Gerrit Floris of zijn Beschavers so genaamde

drie-

driederlei bezwarende MITS, door drie klare en onderscheidene andere mitzen ten eenmaal ontheft hebbe: maar zelfs door my uyt de kerk uyt te drijven, of anders ene rampzalige Scheuringe 'er in te maken / en daar toe de sterke hand der H. Overheit af te smeken.

3. Dat 'er nooit incorporatie van der Collegianten Vergaderinge onder die der Verenigde Waterlandsche en Vlaamsche is beoogt, veel weiniger uytgevoert geworden: maar wel in tegendeel / dat zolange Do. Rijsdijk geen gematigder gedagten / en voorzal practijk ontrent de Collegianten zal konnen of willen houden / als hy tot dus verre getoont heeft / ik die incorporatie nimmer zal goed keuren of toestemmen; al ware het zelfs / dat die beide Gemeentens daar toe genegen waren / dat ik 'er my zou buiten houden / al voerden ze die dadelijk uyt.

Daar ik dan deze drie Stukken zo klaar getoont / de Theologische Konstgrepen, die de Mennoniten Leeraar en Gerrit Floris gebruikt hebben om de Collegianten en My in ieders haat te brengen / de menigvuldige NB. in Gerrit Floris zo genaamde Godgeleerd Opheldert Verhaal voorkomende zo duidelijk ontdekt hebbe; en daar en tegen niet alleen de Onnozelheit en Onschuld van der Collegianten Belijdenisse en Praktijk ten aanzien van de Broederlijke Erkentenis en Gemeenschap in den H. Waterdoop, het H. Avondmaal, de Godsdienstige Vergaderingen, en verder byzondere Huishoudinge hebbe aangewezen: maar zelfs / hoe heilzaam die zijn om de Verdeeltheden en Scheuringen uyt het Protestants Christendom weg te nemen, zonder de Waarheit of iemants

Gewis-

Gewiſſe te benadelen, en het zelve in Liefde en Vrede dooz een welbepaalde Chzistelijke Verdraagzaamheit, zo veel te verenigen, dat ze/ ſtaande de byzondere Huishoudingen, die 'er plaats in hebben/ de ene Algemene Kerke met den anderen komen en mogen uytmaken, die de Gemeenſchap aan en met elkanderen geven en nemen/ die God in zijn H. Woozd heeft aanbevolen.

Zo durve ik daarom met alle vrymoedigheit het alles aan het Hoogwijs Oordeel van onze H. Overheit, en vooral aan de Alwijze Schikkinge des Almachtigen opdzagen/ die den dag der kleine dingen, hoedanige de Collegianten, ik en de Verenigde Waterlandſche en Vlaamſche Doopsgezinde Gemeente, zo ten aanzien van't klein getal als van de geringheit der Perſonen zijn/ niet zal laten veragt wozden/ maar alles ſchoon maken op zijnen tijdt.

De Enige ware JEHOVAH, de dziemaal Heilige Verbonds-God/ VADER, ZOON en GEEST, zy hertelijk gedankt/ dooz dat zijne Genade/ ons zulke Zagte/ Goedertierene/ Regtvaardige en Vzeedlievende Vaderen tot onze H. Regenten gegeven heeft. Zijne Algenoegzame hand zegene hunne dierbare Perſonen/ Hoog-geëerde Familien en Vaderlijke Regeringe met alle Lighamelijke en Geeſtelijke/ Tijdelijke en Euwige Zegeningen! en geve ons/ en alle hunne Onderdanen die Genade/ datwe onder hare Zagte en Goedertierene Regeringe een Stil en Geruſt Leven mogen Leiden/ in alle Eerbaarheit en Godzaligheit! Doe zijne Kerke/ dooz Eendzagt ſterk/ dooz de Waarheit cierlijk wozden/ en der zelver Opzienders Vzeedzaam/ en hare Vzijders Regtvaardige zijn!